فەرهەنگی کوردیی

هەرمان

بەرگی دووەم

(پ ـ ت)

دانانی

عەلی نانەوازادە

کوردستان – هەولێر

٢٠٠٥

ناوی کتێب: فەرهەنگی کوردیی هەرمان (بەرگی دووەم)
- دانەر: عەلی نانەوازادە
- نەخشەسازی ناوەوە: طـــه حسین
- بەرگ: محمد قادر
- سەرپەرشتی چاپ: هێمن نەجات
- چاپ: چاپی دووەم ٢٠٠٥
- ژمارەی سپاردن: (٣٢٣)
- تیراژ: (٧٥٠) دانە
- نرخ: (٥٠٠٠) دینار
- چاپخانە: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە

زنجیرەی کتێب - ٢٨ - (١٣١)

ناونیشان
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی
هەولێر - پشت ڕۆژنامەی خەبات
پۆستی ئەلکترۆنی: **asokareem@maktoob.com**
ژمارەی تەلەفۆن: 2260311
www.mukiryani.com

زەنگی تەلەفۆنی ژوور
سنوور سنوور
قاڕە قاڕە دوور
دەنگێکی ئاشنا دەرژێنێتە گوێم.

نەشتەری سەلام
بە رەگەکان دا دەگەڕێ
لە چاڵی گەروو
کوڵ دەتەقێتەوە،
دەزینگێتەوە سەد جار سەلام
ـ: سەلام هەرمان!

دوای تۆ
کاروان کاروان
قەتار قەتار
مەلەکان، ماڵەکان، هەورەکان
کۆچیان کرد، رۆیین.

دوای تۆ
تەنیای تەنیا
تەنیا من مامەوە
جەستەیەکی سێ پار
سێ کوچکەی رەش هەڵگەڕاوی
جێماوی هەوار!

ستۆکهۆڵم ٣١/٧/ ٢٠٠١

هەروەکی لە بەرگی یەکــەم دا رامگەیاند بە داخـــەوە ئەم کــارە کــارێکی یەک کەسییە؛ خۆش بوو کە وانەبا و کۆمەڵێک پێوەی خەریک بان و بەرهەمێکی بە پێزتر و شیاوتریان پێشکەشی ئێوە کردبا یا لانیکەم دەستێکی یارمەتی بۆ درێژ کرابا و وەختێکی پترم بۆ دیاری کردبا و هەم خۆم و هەم ئێوەم لە گلەیی خلاس کردبا کە بۆچ هەمووی یا چەند ژمارەی یەکڕا نادەمە دەر.

دەمەویست کۆڵێ دەردی دڵ هەڵڕێژم و کوڵی دڵمی پێ کەم کەم، کە واچووم و وامکرد و وامکوت و وایانکوت؛ کـــەچی دەم ـ کـــوت دووپاتە کـــردنی لەپاتەی ئەو قسانەن کە سالانێکن هەرەشەی هێرشێک دەکەن و هیچ بناگوێچکەیەکی مێژوویان سوور هەڵنەگێڕاوە... کەوایە با وا دەست پێبکەم: بێ هیچ گلەییەک لە تاک و گەلێک.

هەندێک سەرچاوەی دیکە

کوردیی

بۆ کوردستان، هەژار، چاپی سێهەم، ١٣٥٨، جەواهیری، تاران (بۆ کوردستان)

چەپکێ گـولّ چەپکێ نێـرگـز، هێـمن، چاپی دووهەم، ١٩٩٩، چاپەمـەنی و ئینتشاراتی رەهرو، مەهاباد (چەپکێ گولّ)

چێشتی مجێور، هەژار، چاپی یەکەم، پاریس ١٩٩٧ (چێشتی مجێور)

دەستەبوخچە، زاراوەی ژنانی موکریان، جەعفەری حوسێنپوور، هێدی، ١٩٩٩، کتێبی هەرزان، سوید (دەستە بوخچە)

فەرهەنگی باڵندە، ئەحمەد بەحری، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاو کردنەوەی ئاراس، ٢٠٠١، هەولێر (فەرهەنگی باڵندە)

فەرهەنگی پەهلەوی، عەلی نانەوازادە، چاپی یەکەم، ٢٠٠٢، تاران

کانی مرادان، کۆمەڵێک بەند و ئاوازی فۆلکلۆری موکریان، سەلاح پایانیانی، ناوەندی بڵاوکردنەوەی سەلاحەدینی ئەیووبی، ١٣٨١ (کانی مرادان)

گولّ چنینەوە لە خەرمانی « هەنبانە بۆرینە»ی هەژار، عبدالله حسن زادە، چاپی یەکەم، ئاپێک، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٥ (گولّ چنینەوە)

گەنجی سەربەمۆر، ئەحمەد بەحری، چاپی یەکەم، ٢٠٠٠، دەزگای چاپ ە پەخشی سەردەم (گەنج)

منظومە کردی شیخ فرخ و خاتون استی، قادرفتاحی قاضی، انتشارات دانشگاه تبریز، ١٣٥١ (شێخ فەرخ)

منظومە کردی لاس و خزال، قادرفتاحی قاضی، انتشارات دانشگاه تبریز، ١٣٧٩ (لاس و خەزاڵ)

منظومە کردی مهر و وفا، قادرفتاحی قاضی، انتشارات دانشگاه تبریز، ١٣٤٥ (مێر و وەفا)

فارسی

فرهنگ گیل و دیلم، محمود پاینده، انتشارات امیرکبیر، چاپ دوم، ۱۳۷۵
فرهنگ لری، حمید ایزد پناه، موسسه انتشارات آگاه، چاپ دوم، ۱۳۶۳
فرهنگ گویش کرمانی، محمود صرافی، مجتمع فرهنگی سروش، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۵

به زمانی دیکه

KURDISH-ENGLISH DICTIONARY by TOUFIQ WAHBY AND C.J.EDMONDS. OXFORD. 1966 (وەهبی)

کورتکراوەکان

ئا .	ئاناتۆمی
ئار	ئارامیی
ئاس	ئاسێتیی
ئاک.	ئاوەڵکار
ئال	ئالمانیی
ئام.	ئامراز
ئام. ل	ئامرازی لێکدراو
ئان.	ئاوەڵناو
ئان. فا	ئاوەڵناوی فاعلی
ئان. ل	ئاوەڵناوی لێکدراو
ئان. مف.	ئاوەڵناوی مفعولی
باش	باشووریی
باک	باکووریی
بڕ:	بڕوانە!
بیر	بیرجەندیی
بەخ	بەختیاریی
بەل	بەلووچیی
پار	پارتیی
پاز	پازەند
پاش.	پاشگر
پەش	پەشتوو
پەه	پەهلەویی
پێش.	پێشگر
پێش. ل	پێشگری لێکدراو
تات	تاتیی
تاج	تاجیکیی
تال	تالشیی
تور	تورکیی
تەب	تەبەریی
جنا .	جێناو
چا . ل	چاوگی لازم
چا . م	چاوگی متعدی
چا . مخ	چاوگی مرخم
حر.	حرف ربط
حم.	حاصل مصدر
خوار	خوارەزمیی
خوت	خوتەنیی
ر.	ریشە
روس	رووسیی
زا	زازایی
ژ.	ژمارە
سان	سانسکریت
سور	سوریانیی
سوغ	سوغدیی
سۆر	سۆرانیی
شر.	شێوە رستە
عبر	عیبریی
عەر	عەرەبیی
فار	فارسیی
فەر	فەرانسیی
کرم	کرمانیی
کنـ.	کنایە

گیا.	گیا
گیانـ.	گیاندار
گیل	گیلەکیی
لات	لاتینی
لار	لاریی
لۆر	لۆڕیی
ماز	مازندەرانیی
مجـ.	مەجاز
مغو	مەغوولیی
منج	مونجیی
موک	موکریانیی
مۆس.	مۆسیقا
نا.	ناو
نا. ل	ناوی لێکدراو
نا. فا	ناوی فاعلی
نا. م	ناوی مەسدەر
نا. مفـ.	ناوی مفعولی
ناو	ناوەندیی
نز.	نیزامی
وشد.	وشەدەنگ
هس	هەڵیسەنگێنە!
هەخ	هەخامەنشیی
هەو	هەورامیی
هند	هیندیی
هیک	هیندیی کۆن
ئۆر	ئۆردوو

ئەرم	ئەرمەنیی
ئەو	ئەوێستایی
یون	یوونانیی
یەغ	یەغنووبیی
ئەر	ئەردەڵانیی
ئەک	ئەکدیی
ئیتا	ئیتالیایی
ئیس	ئیسپانیایی
ئین	ئینگلیسیی
ئێک	ئێرانیی کۆن

ئیشارەکان

⁘ وێنە و نموونەی وشە لە رستە و شێعر دا .

/ جیا کردنەوەی دوو رستە یان بەند و بەیت لە یەکتر.

// دژمانا یا دژبەری وشە (متضاد)

~ دووپاتە بوونەوەی وشە لە چاوگی لێکدراو دا .

|| ناوی لێکدراو

* چاوگی لێکدراوی وشە یا ناوێکی لێکدراو.

پ

پ - سێهەمین پیتی زمانی کوردیی، ناوی ئەم پیتە پێ - یە و لە نێو وشە دا بە چوار جۆر خۆ دەنوێنێ (پـ . ـپـ . ـپ . پ)(پا، سپاردن، ئەسپ، تەپ)

پێ دەگەڵ هەندێک پیتی دیکە ئاڵوگۆڕیان هەیە. دەگەڵ پیتی **م:** تەپ، تەم - پێشوولە، مێشوولە. دەگەڵ پیتی **و:** خراپ، خراو - چوارپێ، چوارۆێ.

پا[1] (نا.)[بڕ: پێ1] ١- (ئا.) بەشێک لە ئەندام کە قورسایی لەشی لە سەرە و مرۆڤ یا گیاندار پێی دەڕوا، بەشی ژێرەوەی لەش لە ڕانەوە هەتا پەنجەکانی پێ، لاق، قاچ. ٢- (ئا.) بەشی ژێرەوەی قاچ لە گوێزینگەوە هەتا پەنجەکانی پێ. ٣- (ئا.) ئەندامی بزووتن و پێ ڕۆیشتنی گیاندارەکانی دیکە. ٤- یەکەیەکی پێوانە بەرابەر دەگەڵ هەنگاوێک. ٥- بن و ژێری هەر شتێک. ◆ پای دیوار، پای درەخت. ٦- بەرابەر، هاوشان و یەک بوون. ٧- وەئەستۆ گرتن، لە سەر، لەمل. ◆ جێبەجێ کردنی ئەو کارە لە پای تۆ. پارەکە لە پای من حیساب بکە! ٨- بەشدار، هاوپا لە کار و ئیش و مەسەلەیەک. ◆ پای قومار. ٩- پەلەپیتکەی تفەنگ و دەمانچە. **~ بە یەکا هاتن:** لێک هالانی پێ. **~ پیا ساوین:** ١- پێ ڕێخستن، پێشێل کردن. ٢- (کن.) چاوپۆشی لێکردن و لە بیر کردنەوەی کار و کردەوەیەک. || **پای**

قومار: کەس یا کەسانێک کە هەمیشە بە یەکەوە قومار دەکەن.

پا² (ئان.) سـواوی وشـەی پاک (بڕ: پاک). **~ بوون:** بڕ: پاک بوون. **~ بوونەوە:** بڕ: پاک بوونەوە. **~ کـردن:** بڕ: پاک کـردن. **~ کـردنەوە:** بڕ: پاک کردنەوە.

پا³ (پێـشـ.) پێـشگری کـارە لە زاراوەی زازایـی دا. (بـڕ: پـێ3) :: پادایيش (پێدان).

پابۆس (نا. فـا)[پا1 + بۆس][فـار: پابوس] کەسێک کە پێی کەسێکی دیکە ڕامووسێ. :: مەر ئەوسا دڵم خاڵی جە خەم کەم/ جەستەم وە پابۆس پای سپی شەم کەم (وەلی دیوانە ل ٣٩).

پابەرە (نا. ل)[پا1 + بەر7 + ئە][ئەر] دەرپێ، ئاواڵکراس، پاوەرە، پاوەرێ.

پابەست (نا. مـفـ.)[پا1 + بەست] پابەستراو، ئەسیر، گرفتار، پابەستە، پابەند.

پابەستە (نا. مف)[پا1 + بەستە] ١ـ کـەسێک کـە پێی بەسـترابێـتـەوە. ٢ـ ئەسـیر، بەندیی، بەسـتراو. ٣ـ گـیرۆدە، ئەویندار. :: مەنعی ناڵینی وەفایی مەکە مەجنوون سیفەتە/ ئاخر ئەو غەمزەدە پابەسـتەیی لەیلایەکـە (وەفـایی ل ١٣١). & پێبەستە. **~ بوون:** ١ـ ئەسیر بوون، گرفتار بوون. ٢ـ گیرۆدە بوون، ئەویندار بوون. ٣ـ بەسـترانەوە بە کـەسـێک. & پێبەستە بوون.

پابەن (نا. ل)[پا1+ بەن1] بڕ: پابەند

پابەند (نا. ل)[پا1+ بەند] ١ـ بەندێکی ئاسن یا گـوریسـێکی درێژە کـە لاقی بەرزە ولاغی پی دەبەسـتنەوە بۆ ئەوەی کە بلەوەڕێ و دوور نەبێتەوە، پێوەند. ٢ـ هۆگـر، بەسـتراو بە شـتێک، گـرفـتـار، پێبـەند. :: هەمـوو عالەمـتە پابەند و لە دامـان/ کـەچی دەسـتی کـەسـت ناگـاتە دامـان (مـەحوی ل ٢٤٢). & پابەن. **~ بوون:** هـۆگـر بـوون، بـە شـتـێکەوە بەسـتران، سەر بە شتێک بوون، پێبەند بوون. :: ئەم کـوڕەم پابەندی چ نیـە. دوژمن پابەندی هیچ یاسایەکی ئینسانی نیـە. **~ کـردن:** هـۆگـر کـردن، بەستنەوەی کەسێک بە شتێک، پێبەند کردن.

پابەنـدیی (حـم.)[پـابەنـد + ئـیی] وابەسـتـەبوون، هـۆگـریی، پابەند بوون، پێبەندیی.

پاپ (نا.)[یون: pappas] سەرۆک و

پێشەوای قەشەکانی مەسیحی کاتۆلیک کە ناوەندەکەی لە واتیکانە، پاپا. (وشەی پاپ بە مـــــانای بـاب یا بـاوک ـ ە و پرۆتستانەکان بڕوایان بە پاپ نیە.)

پاپا[1] (نا.) ١ـ کـەوش یا پێـڵاو بە زمانی منداڵان. ٢ـ پێ بە زمانی منداڵان.

پاپا[2] (نا.) بڕ: پاپ

پاپاجانە (نا. ل)[پاپا1 + جان + ئە] کـەوشی منداڵانە، پاپاجانێ، پاپەجانە، پاپەجانی، پاپووچە.

پاپاجـانێ (نا. ل)[پاپا1 + جـان + ئێ][ئەر] بڕ: پاپاجانە

پاپاخ (نا.) بڕ: پەپاخ

پاپاچینە (نا. ل)[پا1 + پاچینە] ١ـ پەیژە، نەردیوان، پاچینە. ٢ـ شـوێن پێ لە دیواری بیر و چاڵاو دا بۆ چوونە خوار و هاتنە سەر.

پاپاغ (نا.) بڕ: پەپاخ

پاپۆڕ (نا.)[فەر: vapeur] مەکینەی سـاز کراو لە چێـو یا کـانزا کە لە سـەر ئاو بۆ سەفەر یا بار کەلکی لێوەردەگرن، کەشتی.

پـاپۆڕەوان (نـا. ل، ئان. ل)[پـاپـۆڕ + ئە + وان] کەسێک کە سـەرۆکی پاپۆڕە و کەشتیکە لێدەخورێ، کەشتیەوان.

پـاپـۆش (نـا. ل)[پـا1 + پـۆش1/٢] [هـەو ـ ئەر] ١ـ [بیـــر: پاپووش ـ فـــار: پاپوش ـ پەش: پاپووش، پاپۆخـە] کەوش، پێـــڵاو (هس: پاپووچ). ٢ـ [لۆر: پاپـوش (شـــالوار)] دەرپێی ژنانە، ئاواڵکراس، پابەرە.

پاپۆکە (نا.) بڕ: پاپووکە

پـاپووچ (نـا. ل)[پا1 + پـووچ][باک] [هس: پاپۆش] بڕ: پاپووچە

پـاپـووچـە (نـا. ل)[پـاپـووچ + ئـە] جۆرێک پـاڵایە لە خوری یا کامـوا دەیچنن یا ئەوە کە لە پەڕۆ دەیدروون و لە مـاڵ دا دەپێی منداڵی دەکـــەن. پاپووچە بۆ گەورەش ساز دەکرێ کە پتر زستانان لە نێـــو مـــاڵ دە پێی دەکـــەن، پاپووچ، پاپاجانێ، پاپاجانە.

پاپووکە (نا.)[ناو: پاپووکـە، پاپۆکە، پەپکە ـ هـەو: پەپکە] ماری لە خـۆ هاڵاو، چەمــبــەرە. ~ **بەستن:** بڕ: پاپووکـە خواردن. ~ **خواردن:** کۆ بوونەوەی مار لە سـەر خـۆی، پاپووکـە دان، پاپووکـە خـواردنـەوە، ئاخڵـە دان، پەپکە بەستن، پەپکە دان، پـەپکـە خـــــواردن. ~ **خـواردنەوە:** بڕ: پـاپووکـە خـواردن.

دان: بڕ: پاپووکە خواردن.

پاپە (نا.)[هس: پەڵپ] پەڵپ، بیانوو. **~ گرتن:** پەڵپ گرتن. **~ لێگرتن:** پەڵپ پێگرتن. ⁂ دەیانگوت: دایە خراپ قەوماوە/ مەڕەکان بەرهەڵدایە، پاپەی لە خاتوون ئەستی گرتوە ئەم پیاوە (مان ل ١٤٩).

پاپەتی (ئان. ل)[پا1 + پەتی1][هەو ـ ئەر] ١ـ بێ پێڵاو، پێپەتی، پێخواس. ٢ـ (مجـ.) هەژار و نەدار. & پێپەتی.

پاپەجانە (نا. ل)[پاپە (پاپا) + جان + ئە] بڕ: پاپاجانە

پاپاجانی (نا. ل)[پاپا + جان + ئی][هەو] بڕ: پاپاجانە

پاپەنجە (نا. ل)[پا1 + پەنجە] نێردیوان، پەیژە، پاچینە.

پاپیرۆس (گیا.)[لات: papyrus لە یوونانی papyros] جۆرێک قامیش لە تیرەی جەگەن. لە میسر خەڵک ناوەکەیان دەخوارد و خۆشیان دەکردە کەندر و جۆرە کاغەز یا مقەوایەکیان لێ ساز دەکرد و لەسەریان دەنووسی. میسریەکان ئەو قامیشەیان ریشاڵ ریشاڵ دەکرد و دوایە وەک تان و پۆ لە سەر یەکیان دادەنا و هێندەیان ڕێدەخشاند هەتا جوان پێکەوە دەنووسان. پاپیرۆس هەتا سەدەی هەشتی زایینی برەوی هەبوە، Cyper-us papyrus ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، پیزاڵ، پیزڵ، بەردەی.

پاپیۆن (نا.)[فەر: papillon (پەپوولە)] چەشنێک کراواتی چووکە کە گرێکەی شێوەی پەپوولەی دەدا.

پاپێچ (نا. ل)[پا1 + پێچ][ئەر] ١ـ بڕ: پووزپێچ. ٢ـ کەرەسەیەکی گڕگڕانییە، فشفشە.

پات[1] (نا.)[ئەو: بیتیا ـ هەخ: دوڤیتیا ـ پەھ: بێت. ناو: پات، پاتە] جار، کەڕەت، بار. ⁂ دووپات، چەندپات.

پات[2] (نا.)[؟] زارێکی شەترەنجە. کاتێک دوو غەنیم وەک یەک دێنەوە و هیچ کامیان مات نابن.

پاتاڵ (نا. ل)[پاتە2 + ئاڵ4] ١ـ پەڕۆی شڕ و بێکەلک، پەڕۆ و پاڵ، پینە و پەڕۆ. ٢ـ (ئان.) پیر، مرۆڤی پیر و لە کار کەوتوو. ⁂ پیر و پاتاڵ. ٣ـ ماڵات، وڵسات. ٤ـ (کنـ.) پیاوی بێکارە و بێکەلک.

پاتاوە (نا. ل)[پا1 + تاو3 + ئە][فار: پاتابە ـ کرم: پاتۆوە ـ گیل: پاتۆوە. باک:

پیتاڤ ـ ناو: پاتاوە، پێتاوە] پالا، پێڵاو.

پاتشا (نا. ل)[پەهـ: پاتشا] برِ: پادشا

پاتشـازادە (ئان. ل، نا. ل)[پاتشـا + زادە] برِ: پادشازادە

پاتشایانە (ئان. ل، ئاک. ل)[پاتشا + یانە (ئانە2)] برِ: پادشایانە

پاتشـایەتیی (حم.)[پاتشـا + یەتیی] برِ: پادشایەتی

پاتشـایی (حم.)[پاتشـا + یی] برِ: پادشایەتی

پاتن (چا. م)[باک] برِ: پێژتن

پاتک (ئا.)[باک] پژمل، پشت مل

پاتـۆخ (نـا. ل)[پا + تـۆخ][ئـەر] بـرِ: پاتووق.

پاتۆلۆژی (نا.)[فـەر: pathologie] زانسـتێکە کە لە سـەر هۆ و چلۆنایەتی نەخۆشی دەکۆڵێتەوە و باسی لێدەکا.

پاتۆڵ (نا.) برِ: پانتۆڵ

پاتووق (نا. ل)[پا + تووق (تور: توغ= ئالا)] شوێنـی کۆ بوونەوە و یەکتر دیتنی دۆست و ناسـیـاو و کـۆمـەڵێک کـەس لە شوێنێکی تایبەتی و هەمیشـەیی، پاتۆخ.

پاتە 1 (نا.) برِ: پات1. ‡‡ دووپاتە

پاتە 2 (نا.)[باک] پینە

پاتە 3 (نا.)[؟][باک] سـەلام، سـڵاو.

~ لێخستن: سلاو لێکردن.

پاتەتە (نا. ل)[پا1 + تەتە1] برِ: پێتاتە

پاتەخت (نا. ل)[پا1 + تەخـت/٨] شـاری ناوەندی دەسـتـەڵاتداریـی وڵاتێک کـــــە کـــــاروبـاری دەوڵـەت لـەوێـوە هەڵدەسوورێ، پێتەخت، پایتەخت.

پاتیرە (نا.)[زا] برِ: فەتیر

پاتیل (نا.) برِ: پاتیلە1

پاتیلە 1 (نا.)[سـان: پاتیلە] مەنجەڵی گەورەی مسی کە لە شوێنێک یا لە سـەر سەکۆ یەک دایدەمەزرێنن بۆ سـاز کردنی چێـشـتـی زۆر، قـازان، پاتیل، پاتێڵ، پاتێڵە.

پاتیلە 2 (نا.)[باک ـ زا] برِ: فەتیر

پاتێڵ (نا.)[ئەر] برِ: پاتیلە1

پاتێڵە (نا.)[ئەر] برِ: پاتیلە1

پاجا (نا.)[زا] برِ: پاجە

پاجـە (نا.)[باک ـ زا] ١ـ پەنجـەرە، دەلاقە، پاجا، پاژا. ٢ـ کولانە، رۆچنا.

تێبینی: باجا لە تورکی دا و باجە لە

فــارسـی دا بە مــانـای کــولانە هـاتوون. وشـەکـە تورکی نیـە و لە فـارسـیش دا چ ریشـــەیەکـیـان بۆ دیاری نەکـردوە. بۆی هەیە کـە وشـەکـە لە [پا + جـا یا جێ] پێکهاتبێ.

پاچ[1] (ر.) ١ـ رەگی پاچین و داپاچین و هـەڵپـــاچین. ٢ـ (نـا.)[نـاو: پا چ ـ هـەو: پا چ] جـۆرێک قولێنگە کە بۆ هەڵکەندنی زەوی کەلکی لێوەردەگرن بەڵام یەک دمی هـەیـە و زەوی دەبڕێ، قـــەزمــە. ‖ **پاچی هەرمەنی (ئەرمەنی):** (کنـ.) کەسێک کە لە سـەر مـەبەستێک زۆر پێداگرێ و رەق بێ.

پاچ[2] (نا.)[باک ـ زا] بڕ: ماچ

پاچ[3] (نـا.)[؟] ١ـ [باک ـ زا] جـــــاو، کـەتـان. ٢ـ [زا] کـورتەک، پەسـتـەک. ٣ـ [زا] کراسی درێژی ژنان

پاچاڵ (نا. ل)[پا1 + چاڵ] بڕ: پێچاڵ

پاچرا (نا. ل)[پا1 + چرا] بڕ: پێچرا

پـاچـرکـێ (ئـاک. ل)[پـا1 + چـرک (چرکە) + ئێ][ئەر] بڕ: پێدزە

پاچڤان (ئان. ل، نا. ل)[پاچڤە + ڤان] [باک] کـەسێک کـە کـاری وەرگـێـڕانە، دیلمانج، تەرجمان، وەرگێڕ.

پاچڤە (نـا.)[باک] وەرگـێڕانی قسـە و نووســراوەیەک لە زمــانێکەوە بۆ ســەر زمانێکی دیکە، تەرجومە، پەچڤە.

تێبینی: پێموایە پاچڤە [پاچ + ڤە] لە ئەپـا چ ـ ی ئەوێســتــایی و پەهـلەویی بە مـانای پاش و پشـت و ئاوەژووی کـوردیی کەوتبێ.

پـاچـکاریی (حم.)[پـا چ1 + کـــار + ئـیی] کـــاری هـەڵکەندنـی زەوی. ៖ یەک دوو سـاعـەتمان پاچکاری هـەیە و دوایی تەواو دەبین.

پاچکە (نـا. ل)[پـا1 + چکـە][هـەو ـ ئەر] ١ـ (ئا.) بڕ: پاچە. ٢ـ پێچکە و پایە کـــەرەســـــەی وەک تەخت و کـــورسـی و سەندەڵی.

پاچوولکە (نـا. ل)[پـا چ1 + ئـوولکـە] پـاچێکـی چکۆڵـەیە کـە بۆ هـەنـدێک کـار و بـاری بەنـایی و چـاڵاو و بـنکـۆڵ کـــەلکـی لێوەردەگرن، پاچەکۆڵە.

پاچە (نـا. ل)[پـا1 + چـە1] ١ـ (ئا.) [پەش: پـاچە ـ بیـر: پاچە ـ فـار: پاچە ـ کـــــرم: پاچا. باک: پاچە ـ نـاو: پاچە، پاچکە ـ هەو: پاچکە] پێ و قاچکی ئاژەڵ و مـەڕ و مــاڵات کـە سـەروپێی پێ سـاز دەکـــەن، قـــاچـک. ٢ـ شـــوێنی بنـەوەی

شـاڵوار و پاتۆڵ کـه دادەگـرترێتـەوە، دەلینگ.

پـاچـەچی (نـا. ل)[پـاچـە + چـی2] کەسێک کە سەروپێ دەفرۆشێ، سەروپێ فرۆش.

پاچەکـوو (نا. ل)[پاچە + کـوو][هەو] بڕ: پێدەشت

پاچەکـۆڵە (نا. ل)[پاچ1 + ئە + کـۆڵ (کۆڵین) + ئە] بڕ: پاچوولکە

پاچین (چا. م)[؟] ١ـ هـەڵپـاچـین. ٢ـ هـەڵپـەرتاوتنی دار و درەخت، هـەرەس کردن.

پاچینگەه (نا. ل)[پا1 + چین + گەه] [باک] بڕ: پاچینە

پـاچـینـە (نـا. ل)[پـا1 + چـین + ئـە] [بـاک] نـەردیـوان، پـەیژە، پـاچـینـگـەه. (هس: پاپاچینە)

پاحن (ئان)[باک] بڕ: پان

پاحنی (نا.)[باک] بڕ: پاژنە

پاخـر (نا.)[تور: bakır][باک ـ زا] بڕ: مس.

پاخـوا (نا. ل)[پا1 + خـوا][ئەر] بڕ: پێخوێ

پاخـۆشـە (نا. ل)[پا1 + خـۆش + ئە] شـوێن و ڕێگا و بانێک کە هاتووچۆی بە سـەر دا زۆر بێ و بە پـێ کـوترابـێ و پێشێل کرابێ.

پاخـەسـوو (نا. ل)[پا1 + خـەسـوو] [ئەر] بڕ: پێخەسوو

پاخێل (نا.)[باک] بڕ: پارخێل

پـادار (نـا. ل، ئـان. ل)[پـا1 + دار2] هەر گـیـانـدارێک کـە پێی هـەبێ، خـاوەن پێ. ؛؛ پاداران بگرە، بێـپـا ئـی خـۆتە (امثال و حکم ل ٧٩).

پاداش (نـا. چا)[پاز: پـادائـیـشـن، پـاداشـن ـ پـەه: پـات داشـن، پـات دەهـیـشـن، پاداشـن. باک: پاداش ـ ناو: پاداش، پاداشت] سـزا، حـەق، مـز، خـەڵات. **~ دان:** لە بـەر چاو گـرتنی حـەقی چاکـە و کـردەوەیەکی باش. ؛؛ ئەگـەر ئەوسـاڵ دەرسـەکـانت بخـوێنی پاداشـێکی باشت دەدەمێ. **~ دانەوە:** سزا دانەوە، حەق دانەوەی کاری باش و خـراپ. ؛؛ کـاری چاک و خـراپ لە لای خـودا بێ پاداشت نامـێنێـتـەوە. ئاوا پاداشی چاکەم دەدەیەوە؟!

پاداشت (نا. چا) بڕ: پاداش

پاداو (نا. ل)[پا1 + داو] ١ـ تەپکە و

تەڵەیەک کە داوەکانی لە مووی کلکی ئەسپ و بارگین ساز دەکەن و لە سەر تەختەیەکی قایم دەکەن، دانی لە سەر ڕۆ دەکەن و مەل و باڵندەی پێدەگرن، خەپک، دافک، تەپکە1. ٢ـ [ئەر] نێرەکەوێک کە ڕاوچی بۆ ڕاوی سیاسووتی دەبەن هەتا بخوێنێ و نێرەکەوی دیکە بە دەنگیەوە بێن بیانەوێ ماکەوی لە چنگ دەرێنن و لە داو کەون، بەق2. ٣ـ چەرمێکی بە ئاڵقە لە قاچی دەبەستن بۆ بە دار هەڵچوون (هەنبانە بۆرینە ب ١ ل ٩٦).

پادشا (نا. ل)[پاد + شا][هەخ: پەتیخشایەثییە ـ پەه: پاتەخشا. فار: پادشاه ـ پەش: پاچا، پادشاه. باک: پادیشاه، پاشا ـ ناو: پاشا، پاتشا، پادشا، پاوشا ـ هەو: پادشا، پاشا ـ زا: پاشا، پادیشا، پادیشاه] ١ـ هەر میرێک کە خاوەنی تەخت و تاج بێ، سوڵتان. ٢ـ دەستەڵاتدار، خاوەن هێز و دەستەڵات. ٣ـ خودا. || **پادشای بێ مەکان:** (کنـ.) خودا. **پادشای پەروەردگار:** (کنـ.) خودا. ⁖ ئەوە خۆی دەسپارد بە پادشای پەروەردگار و بە سوبحانە (سەعید و میرسێوەدین ل ٢١٠). **پادشای جەببار:** (کنـ.) خودا،جەببار (یەک لە سفەتەکانی خودا). ⁖ ئێمە کردەوەی خوداین، هەمووی خوڵقاندووین ئەو پادشای جەببارە (لاس و خەزاڵ ل ٣). **پادشای ڕەببانی:** (کنـ.) خودا. **پادشای غەفوور:** (کنـ.) خودا، غەفوور (یەک لە سفەتەکانی خودا). ⁖ ئەوەش تەمەننا دەکەم لە پادشای غەفوور (لاس و خەزاڵ ل ١٣٨).

پادشازادە (ئان. ل، نا. ل)[پادشا + زادە] کوڕی شا، شازادە، پاشازادە، پاتشازادە.

پادشایانە (ئان. ل)[پادشا + یانە (ئانە2)] ١ـ هەرچی کە لە شا بوەشێتەوە، شیاوی پادشا. ٢ـ (ئاک. ل) وەکوو پادشا، چەشنی پادشا. ⁖ زەماوەندێکی پادشایانەی ساز کردبوو. & پاشایانە، پاتشایانە.

پادشایەتی (حم.)[پادشا + یەتی] [پەه: پاتەخشاییە] کاری پادشا، سەڵتەنەت، حکوومەت، پاشایەتی، پاتشایەتی، پادشایی، پاتشایی. **~ کردن:** حکوومەت کردن.

پادشایی (حم.)[پادشا + یی] بڕ: پادشایەتی

پادگان (نا.)[فار: پادگان] شوێنێک

کە سپا یا قۆشەنێکی سەرباز تێدا دەژی، سەربازخانە.

پادەرانە (نا. ل)[پا1 + دەر + ئانە2] پارەیەک کە کەسی مەشموولی سەربازی لە سەردەمی قاجار دا مانگانە دەیدا بە کەسێک کە لەجیات ئەو خزمەتی دەکرد.

پادەشت (نا. ل)[پا1 + دەشت] بڕ: پێدەشت

پادەم (نا. ل)[پا1 + دەم2][هەو] ئامێرێکە وەک هەنبانە کە ئاسینگەر و زێڕینگەر بۆ گەشانەوەی کوورە کەلکی لێوەردەگرن و چەند جۆری هەیە. هەندێک بە پێ و هەندێک بە دەست کوتان با دەدەنە دەرەوە. ⁘ ئارۆ راگەم کەفت نە ئاهینگەرێ/ دیم کە نیشتەبێ کان گەوهەرێ/ پادەم مەدەمنا زوڵف عەنبەرێ (مەولەوی ل ٤٤٤).

پادەو (نا. ل)[پا1 + دەو][فار: پادو] شاگرد یا کەسێک کە لە دوکان و بازاڕ بە شوێن و کار و باری دا دەنێرن.

پادیشا (نا. ل)[زا] بڕ: پادشا

پادیشاه (نا. ل)[باک ـ زا] بڕ: پادشا

پادینگ (نا. ل)[پا1 + دینگ] ئامرازێکی برینج کوتانە کە بە پێ کار دەکا بۆ جیا کردنەوەی برینج و چەڵتووک لە یەک، دینگ، برنجکوت.

پار[1] (ئاک.)[ئەو: پەئورڤە ـ هەخ: پەروڤە ـ سان: پەروت ـ پەه: پار. تات: ئاپارە، ئەپارە ـ فار: پار ـ لۆر: پار ـ بیر: پار. باک: پار ـ ناو: پار ـ هەو: پار ـ زا: پار] ١ـ ساڵی پێش، ساڵی رابوردوو، پارەکە. ٢ـ (ئان.) هەرچی کە پێوەندی بە ساڵی رابوردوو هەبێ، پارەکە. ⁘ کراسی پار، تەقویمی پار. & پارین، پارێن.

پار[2] (ئان.)[پەه: پارەک. باک: پار ـ ناو: پار ـ زا: پار][بڕ: پارە] ١ـ بەشێک لە شتێک، بەش، پارچە، پارە، پاژ. ٢ـ کەلاف، ماشەر.

پار[3] (نا.)[سۆر] بڕ: پاڵ. ⁘ یار غەزالێ غەزالێ خۆمم دەخزاندە پارێ/ گوتمێ بێنە ماچت کەم مەمکت سێوە بە دارێ (سێسەد هۆنراوە ل ١٤).

پارازتن (چا. م)[ئەر] بڕ: پاراستن

پارازیت (نا.)[یون: parasitos] ١ـ مفتەخۆر، گیاندارێک کە لە نێو لەشی گیاندارێکی دیکە دا دەژی و خۆراکی خۆی لە لەشی ئەو وەدەست دەخا. (لە یوونانی کۆن کەسانێکی وەک مجێور

هەبوون کە نانیان بۆ مەعبەدەکان کۆ دەکردەوە و بەو کەسانەیان دەکوت پارازیت) ٢ـ شەپۆلی شێوێنەری ئیزگەی رادیۆ. ٣ـ (کنـ.) تەوس. **~ خستنە سەر:** شێواندنی شەپۆلی رادیویی بە هاویشتنی شەپۆلێکی دیکە وەها کە باش نەبیسرێ و خشەی بێ. **~ هاویشتن:** چوونە نێو قسەی یەکی دیکەوە یا قسە پەڕاندن و لاتاو لێدان بۆ ئەزیەت کردنی قسەکەر.

پارافین (نا.)[فەر: paraffine] مادەیەکی چەوری مەیوی سپی و بێ بۆن و تامە کە لە نەفت دەگیرێ و بۆ هەندێک دەوا و دەرمان و کەرەسەی خۆ رازاندنەوە و شەم کەلکی لێوەردەگرن.

پاراستن (چا. م)[ئەو: پەئیتی رەئێک ـ پەه: پەهرێختەن. باک: پاراستن، پارازتن، پارستن، پارێزتن ـ ناو: پاراستن، پارازتن ـ هەو: پارێزنای] ١ـ چاوەدێری کردن و ئاگا لێبوون لە کەسێک یا لە شتێک بۆ ئەوەی چی بەسەر نەیە. ٢ـ بواردن، لێ رەد بوون، تێپەڕاندن.

پاراسوو (نا.)[باک] بڕ: پەراسوو

پاراڤ (ئان. ل)[پار + ئاڤ][باک] بڕ: پاراو

پاراو (ئان. ل)[پار + ئاو1] ١ـ حاڵی گیاوگۆڵ و دەغڵێک باش ئاوی لێنەبڕێ و هەمیشە تێراو بێ، تێراو. ٢ـ شەق و تازە، تورت و گەش، تەڕ و پاراو، پاراڤ. ٣ـ تیر و تەسەل. ⁘ ئەی وەتەن کەنگێ رەوایە مەستی خەو بێ پاسەوان/ گورگی دوژمن کەوتە کۆزی مێگەلی پاراوی تۆ (هێدی ل ٣٠٠). **~ بوون:** ١ـ تێراو بوون. ٢ـ تورت و گەش بوون. **~ کردن:** ١ـ ئاو داشتنی زەراعەت، دێران، تێراو کردن. ٢ـ تورت و گەش کردن.

تێبینی: پێموایە وشەی پار لە پاراو دا پێوەندییەکی زۆری بە یەکێک لە تێبینییەکانی بار5 هەیە. هەروەها هاوڕیشەی ئەم وشەیە لە زمانی فارسی دا بە شێوەی پاراب، باراب، پاریاب بە مانای زەوی بەراو و ئاویی یا زەراعەتێک کە بە ئاوی چۆم و جۆبار درابێ، هاتوە.

پارپار (گیا.)[پار2 + پار2] بڕ: پڕپڕە/١.

پارتی (نا.)[فەر: partie] ١ـ کۆمەڵە و تەشکیلاتی تاقمێکی هاو بیر و بڕوا کە بۆ وەدی هێنانی ئامانجەکانیان

پێکیدێن، حیزب. ٢ـ دەستەڵاتدار و دەست ڕۆیشتنێک کە قانوونی یان غەیری قانوونی بۆ جێبەجێ کردن یان جێبەجێ بوونی کاری کەسێک کەلکی لێوەردەگرترێ. لاینگر و پشتگر لە شوێنێک، پاڵپشت. ៖ مامی حوسێن بۆ دامەزراندن پارتییەکی باشە. پیاو بێ پارتی کارەکانی بۆ ناچێتە پێش. ٣ـ میوانی و ئاهەنگێک بە بەزم و سەما و مۆسیقاوە کە پتر لاو و گەنجەکان دەیگرن. ៖ گەنجی ئێستا حەوتووی دوو سێ شەو پارتیان هەیە. **بوونە ~ کەسێک:** کەلک وەرگرتن لە دەستەڵات و دەست ڕۆینی خۆ بۆ جێبەجێ کردنی کار یان گرفتی کەسێک. **کردنە ~:** لە دەستەڵاتی کەسێک کەلک وەرگرتن بۆ جێبەجێ کردنی کار و بار. ៖ ئەو کارە خۆم وە دەستم خست باوەڕ کە کەسم نەکردە پارتی خۆم. **~ هەبوون** ناسیاوێکی سایەچەور یا کاربەدەستێک لە شوێنێک هەبوون بۆ جێبەجێ کردنی بێ گیروگرفتی کار و بارێک.

پارتیبازیی (حم.)[پارتی/٢ + بازیی] ئاکامی پارتی. **~ کردن:** کەلک وەرگرتن و دە کار کردنی پارتی و دەستەڵات بۆ جێبەجێ کردنی کار و مەسەلەیەک. ៖ زۆرکەس پارتیبازیی دەکەن و دەچنە زانستگا.

پارتیزان (نا.)[فەر: partisan] چەکداری سەر بە ڕێکخراوە و حیزبێک کە دەگەڵ دەوڵەتی خۆیی شەڕ دەکا، پێشمەرگە.

پارچ (نا.)[لۆر: پارچ ـ فار: پارچ. ناو: پارچ ـ هەو: پارچ] دەفرێکی گڵێنە یا شووشەیی یا کانزای درێژ و قووڵی دەسکدارە کە ئاو و ساردیی بۆ خواردنەوە تێدەکەن و لە سەر سفرەی یا شوێنی دیکەی دادەنێن، تونگە.

پارچان (چا. ل)[لە: پەرچ] داکوترانی بزمار و شتی تیژ و خوار بوونەوەی لە پشتەوە. ៖ کوڵمەی دەڵێی بەفرە و دۆشاوی پێدارڕژاوە/ تیرێکت لە جەرگی داوم لە پشتم پارچاوە (مێر و وەفا ل ٧٣).

پارچە (نا. ل)[پار2 + چە1][باک: پارچە، پەرچە ـ ناو: پارچە ـ هەو: پارچە ـ زا: پارچە، پەرچە] ١ـ کوت، لەت، پار2.. ٢ـ یەکەیەکە بۆ خاک و زەوی. ៖ سێ پارچە زەوییم لە شار هەبوو بە هەرزان فرۆشتم. ٣ـ هەر شتێکی چنراو لە لۆکە و پەشم و شتی دیکە، پەرچە،

قوماش.

پـارچەپـارچـە (نـا. ل)[پـارچـە/١ + پارچە/١] لەت و پەت، کـوت کـوت، لەت لەت، ونجـڕونجـڕ. **~ بوون:** لەت و پەت بوون، ونجــڕونجــڕ بـوون، کــوت کــوت بوون. **~ کــردن:** لـەت و پەت کــردن، ونجڕونجڕ کردن، کوت کوت کردن.

پارچەفــرۆش (نا. فــا)[پارچە/٢ + فــرۆش] کـــەســـێک کـــە دوکـــانـی پارچەفـرۆشـی هەیە و کـوتـاڵ بە خــەڵک دەفرۆشێ، کوتاڵ فرۆش، بەزاز.

پارچەفرۆشیی (حم.)[پارچەفرۆش + ئیی] کـاری کــوتـاڵ فــرۆش، بـەزازیی، کووتاڵ فرۆشیی.

پارچەساز (نا. فا، ئان ل)[پارچە/٢ + ساز] کەسێک کە لە لۆکە، پەشم یا شتی لەم بابەتە پارچە ساز دەکا.

پارچەســازیی (حم.)[پـارچەســاز + ئیی] شــوێنێک کــە پارچەی لێ ســاز دەکەن.

پارچەم (نـا.) بڕ: پەرچەم. ‌:: ئـەمن لێی شین دەکـەم وردە پـارچەمـان، ئەتۆش شین کـەوە کـەزیەی دەنـاو مـلانێ (سـروە ١٧٨ ل ٤٨)

پارچین (نا.)[زا] بڕ: پەرژین

پـارخــــێـل (نـا.)[؟] ١ـ [بـاک ـ زا] داشـقـە، عـارەبە. ٢ـ [باک] عـارەبەی بێ چەرخ، خێشک. & پاخێل.

پاردم (نـا. ل)[پـار (پـاڵ) + دم2][زا] بڕ: پاڵوو

پاردوو (نا. ل)[پـار(پاڵ) + دوو3] بڕ: پاڵوو

پارده (نـا.)[پـەھ: بـار] ١ـ دیـوارێـکـی کـورت کـە بە وشـکـەبەرد لە دەوری کـانی، گـراو یـا شـوێـنـی دیکـه هەڵیــدەچنن. ٢ـ سیپە و حەشارگەی راوکەران. ٣ـ [ئەر] خەندەک، خەندەق

تێبینی: بار لە پەهلەویی دا بە مانای دیوار هـاتوە. دوور نیــە کـە پاردە لە دوو بـەشــی پار + بـەردە یـانـی دیـواری بـەرد پێکهـــاتبێ و لـە دوایـی لێک و لـووس و سوابێ و بووبێتە پاردە.

پارزم (نا.)[زا] بڕ: پازوون

پارزن (نا.)[باک] بڕ: پازوون

پارزنگ (نا.)[باک] بڕ: پازوون

پارزوم (نا.)[زا] بڕ: پازوون

پارزۆن (نا.)[زا] بڕ: پازوون

پارزوون (نا.)[باک: پارزن، پارزوون، پارزنگ، پارزوونگ ـ زا: پارزم، پارزوم، پەرزم، پەرزوم، پارزۆن] برِ: پاڵوێنە

پارزوونگ (نا.)[باک] برِ: پازوون

پارزی (گیا.)[باک] دارێکی جوانە، توێکڵی ساقەتی بۆر و گەشە، گەڵاکانی پان و شێوەی دڵیان هەیە و لێوارەکانی گرِنی گرِنییە، گوڵەکانی سپی و بۆنخۆشن و بە دێمکراوی بۆ چارەسەر کردنی کۆخە کەلکی لێوەردەگرن، Tilia sylvestris ناوی لاتینی ئەم دارەیە، ئەخلاموور. (عەر: زیزفون)

پارس[1] (نا.)[لە: پارسایش (پرسین)][زا] ١ـ برِ: پرس. ٢ـ [باک ـ زا] سواڵ، سەدەقە.

پارس[2] (گیانـ.)[؟][باک] یوزپڵینگ.

پارستن (چا. م)[باک] برِ: پاراستن

پارسوو (نا.)[باک] برِ: پەراسوو

پارسە (نا. ل)[پارس + ئە] ١ـ [زا] سواڵ. ٢ـ [ئەر] کار و پیشەی سواڵکەر، سواڵکەریی، گەدایی.

پارسەک (نا. ل)[باک ـ زا][پارس + ئەک] کەسێک کە سواڵ دەکا، گەدا، سواڵکەر.

پارسەنگ (نا. ل)[پار2 + سەنگ] [لۆر: پارسەنگ ـ فار: پارسنگ ـ پەش: پارسەنگ. باک: پارسەنگ ـ ناو: پارسەنگ ـ هەو: پارسەنگ] بەردێک کە لە کاتی دانانی دەفرێکی بۆش لە سەر تەرازوو بۆ هاوسەنگی دەخرێتە تایەکەی دیکەی تەرازوو. ~ **خستنە پاڵ:** (کنـ.) بوختان هەڵبەستن و شتی سووک و ناشیرین خستنە پاڵ کەسێکەوە. ~ **گرتنەوە:** پارسەنگ لە سەر تەرازوو دانان بۆ دەرکەوتنی قورسایی دەفری بۆش. ~ **ویستن:** پێویست بە پارسەنگ هەبوون بۆ میزان بوونی تەرازوو. ~ **ویستنی ئەقڵی کەسێک:** (کنـ.) شێت بوون، کەموکووڕی ئەقڵ هەبوون، گەوج بوون. ⁘ کێ ئەقڵی پارسەنگی دەوێ/ شت هەر وەگیر ئەو دەکەوێ (هێدی ل ١٧١).

پارسی (ئا.)[باک] برِ: پەراسوو

پارسیو (ئا.)[باک] برِ: پەراسوو

پارشەو (نا. ل)[پار2 + شەو] برِ: پارشێو

پارشێو (نا. ل)[پار2 + شێو][ناو: پارشەو، پارشێو ـ هەو: پارشێو] ١ـ نیوەی دووهەمی شەو، دوای نیوە شەو.

٢ـ خـواردن و شـێـوی پارشـێـوان کـە کـەسی رۆژووگر بۆی هـەڵدەسـتـێتـەوە و بەر لـە بانگ دان دەیخـوا. ~ **کـردن:** خواردنی نانی پارشێوانە.

پارک[1] (نا.)[فـەر:parc] شـوێنێکی شیناوەردی دەسکردە بۆ گەڕان و پیاسە لە نێو شار یا لە دەورووبەری شار.

تێبـینی: پارک لە parricus لاتینی کـۆن بە مـانای بـەهەشت وەرگـیـراوە و ئەویش لـە ئەوێسـتـایی پـەئیـری دەئێـزە وەریانگرتوە. لە زەمـانی مـادەکـان باغ و باغـاتی ئاوەدان و خـۆش هەبوون کـە پـەرژینیـــان لـە دیوار بـۆ دەکـــردن و یوونـانیـــیـــەکــان ئـەو باغــانـەیان وەک بـەهـەشت بـاس کــــردوە و لە دوایی بـەو مـانایە چۆتە نێو زمـانـەکانی ئورووپایی. (هس: پەرژین، پەرێز، پاریز.....)

پارک[2] (نا.)[ئین: park] راوەستانی مـاشـێن و ترۆمـبێل لە شـوێنێک. ~ **کـردن:** راگـرتنی ترۆمـبـێل لە شــوێنی تایبەتی

پارکەر (نا. ل)[پار٢/2 + کـەر][ئەر] بڕ: پارگیر

پارکـۆڵە (گـیـانـ.)[پار1 + کـۆڵە] بێچـووی دووساڵەی گـیاندارانی کـێوی وەک گورگ و ورچ و بەراز.

پارکـــینـگ (نا.)[ئین: parking] شوێنی تایبەتی راگرتنی ماشێنەکان، کە مـەیدانێکی سەرئاوەڵا یا سـەربەسـتـەیە و ماشین بە کۆمەڵ لەوێ رایدەگرن.

پارگـوێر (گـیــانـ.)[پار1+ گــوێر (گوێرەکە)] بڕ: پانێر

پارگـوێل (گـیــانـ.)[پار1 + گـوێل (گوێلک)] بڕ: پانێر

پارگۆن (نا.)[باک] بڕ: پارگین

پارگـــیــر (نا. ل)[پار2/٢ + گـیــر] ئامـرازێکی چێـوییـە کـە بریتـیـیـە لە تەخـتــەیەکی پان کـــە سێ دارۆچکەی تێچـەقێندراوە و کەلاف و مـاشـەری لە سەر هەڵدەکەن، پارکەر.

پارگین (نا.)[باک: پارگین، پارگــۆن، پـارێـنـکـە ـ نـاو: پـارگـین، پـاروێـنـک، پارۆنیک] جـۆگــە و خـــەندەکی چووکی دەورووبەری چادر و ماڵ یا هەرچی دیکە بۆ دەرچوونی ئاو.

تێبینی: ئەم وشـەیە لە فارسی دا بە شـــێــوەی پارگین، بارگین و لـە زمـــانی پەشـتـوو دا بە شـێـوەی پارگین هەر بەم مانایە هاتوون و عەڕەبی کراوەکەی بۆتە

فارقین.

پارلمان (نا.)[فــــەر: parlement] کۆڕی نوێنەرانی هەڵبژاردەی خـەڵک کە ئەرکی دانانی یاسـا و قـانوونی وڵات و پێـڕاگـەیشـتن بە چلۆنایەتی کـار و باری دەوڵەتیان بە ئەستۆوەیە، پەرلمان.

پار و پێـــرار (ئاک. ل)[پار1 + و + پێـرار] یەکێک لە سـاڵەکـانی رابوردوو، پار یان پێـرار. ؛؛ پارو پێـرار دوو سێ مـەقالەم لە سەر چلۆنایەتی ئاو و هەوای ناوچە نووسی.

پاروێنک (نا.) بڕ: پارگین

پارۆنەک (گـیـانـ.)[پارۆن (پارێن)+ ئەک][باک] بڕ: پانێر

پارۆنیک (نا.) بڕ: پارگین

پاروو (نا. ل)[پار2 + ئوو] ١ـ [باک: پـاری ـ نـاو: پـاروو، پـارە ـ زا: پـاری] ئەندازەیەک لە چێشت و خواردەمەنی کە بە دەست یا کـوتە نانێک هەڵدەگـرترێ و بۆ جارێک دەخرێتە دەمەوە، تیکە. ؛؛ بە دوو پاروویان قـاپە چێـشـتـەکـەی تەواو کرد. ٢ـ بەشێکی چووک لە هەر شـتێک، پارچە، کـوت. ٣ـ (مــجـ.) شــتـێک یا کـەسێکی بـە نرخ و شـیـاو. **~ بادان:** کوتێک نـان یا پەنجەکانی دەست لە سەر چێشت راگرتن و سووڕاندنی بۆ پڕ بوون و پتـەوە بوونی چێـشـت لە پەنجـە دا، پـاروو گـرتـن. **~ بژاردن (ژمــاردن):** (کنـ.) لـەچـەر و نـانکـوێربـوون. **~ دە رۆن کـەوتن:** (کنـ.) حـەسـانـەوە لە باری ئابووریی و مادییەوە بە بۆنەی پشتیوانی کــەســێک یاهـەر شــتــێکی دیکە. ؛؛ هەرکـەس ببـێـتـە زاوای حـاجی کـەریمی پارووی دە رۆنی دەکـەوێ. **~ دە رۆن هاویشتن:** (کنـ.) پێکهـێنانی ئـیـمکاناتی مـاددیی یا هـەلومـەرجی باش بۆ کەس یا کەسانێک. ژیانی کـەس یا کەسانێک لە باری بژیو و ئابوورییـەوە خـۆش کـردن، کـەسـێک تـووشی ژیانێکی خـۆش و بە ئێـروو کـردن. **~ گـرتن:** بڕ: پاروو بادان. **~ گـلاندن:** پارووی زل بادان. **~ لە زاری خـــۆ دەرێنان و دە زاری کـەسـێکی دیکە نان:** (کنـ.) سـەرەڕای دەسـتـەنگی و پێـداویسـتی خۆ یارمـەتی کـەســێکی خـۆشـەویست دان. ؛؛ ... دۆســتی وام هەن ئەگـــەر حـــەز بکەم پـارووی لە زاری خـــۆیان دەردێـنن و لە زاری منـی دەنێن (تـاریک و روون ل ٤٤). **~ی (زاری) کـەسێک نەبوون:** (کنـ.) ١ـ شـتێک یا کەسێکی بـە نرخ کە شـیـاو کـە هـەمـوو کـەس نەتوانی دەسـتـی پێی

رابگا. ⁂ ماشینی گران و کچی جوان پارووی زاری من و تۆ نییە، هی دەوڵەمەندانە. ٢ـ هاوشان نەبوون، هاوسەنگ نەبوون. ⁂ کچی مام رەسوو هێندە بە پۆزە بە کەلکی هێنان نایە، ئەوە پارووی من نیە. ‖ **پارووی شەرمێ :** (کنـ.) کەمێک چێشت و خواردن لە سەر سفرە کە لە بەر کەم بوون کەس دەستی بۆ نابێ و هەروا دەمێنێتەوە. **پارووی کۆجیلانی :** چەشنێک پاروو کە سەرەکەی فرەوانە و بنەکەی وێک هاتوە بۆ خواردنی شتی شلەی وەک ماست هەتا لە بنەوەی نەڕژێ، قاپووچکە.

پاروووبژێر (ئان. فا)[لە: پاروو بژاردن] کەسێک کە پارووی میوان دەبژێرێ، پارووژمێر، لەچەر، نانکوێر.

پاروووزاندن (چا. م)[باک] بڕ: پالاوتن

پارووژمێر (ئان. فا)[لە: پاروو ژماردن] بڕ: پارووبژێر

پارووگلێن (ئان. فا)[لە: پاروو گلاندن] کەسێک کە پاروو گەورە و زل لە چێشت بادەدا و چاک دەخوا.

پارهەڵکەر (نا. ل)[پار٢/2 + هەڵکەر (هەڵکردن)] چەرخ و ئامێرێکی چێوییە بە شکڵی ئوستوانە کە لە شوێنێکی دەچەقێن، بە دەست دەسووڕێ و کەلاف و ماشەری لە سەر هەڵدەکەن.

پارە (نا.)[ئەو: پارە ـ پەهـ: پارەک. باک: پەرە، پارە ـ ناو: پارە ـ هەو: پارە ـ زا: پەرە] ١ـ پووڵ، دراو، زەڕ. ٢ـ (ئان.) لەت، کوت. ٣ـ دڕاو. ٤ـ [سۆر] بڕ: پاروو. ٥ـ نرخ، بایی، قیمەت. ٦ـ سامان، دەوڵەت. ٧ـ معاش، داهات، دەسکەوتی کار. ~ **بردن:** خەرج هەڵگرتن، پارە تێچوون. ~ **بژاردن (ژماردن):** ١ـ ژماردنی پووڵ و پارە، حیساب کردنی رادەی پارە. ٢ـ قەبووڵ کردنی تاوان و سزا دانەوەکەی بە پارە یا کڕینەوە. ⁂ هەر چی شووشە ئەو کوڕەم شکاندوویەتی پارەکەی دەبژێرم. ~ **بوون:** ١ـ لەت و کوت بوون. ٢ـ دڕان. ~ **بۆ کەسێک خەرج کردن:** خەرجی رابواردن و گوزەرانی هاوڕێ و هاودەم یا کەسێک دان. ~ **پەیدا کردن:** پارە دەرهێنان، پووڵ پەیدا کردن بۆ بژیو و گوزەران. ~ **پێدان:** ١ـ پووڵ دانە کەسێک. ٢ـ کڕین بە پارە. ~ **تێچوون:** خەرج هەڵگرتن، پارە بردن. ⁂ ماڵەکەت هەتا ساز بوو چەندی پارە تێچوو؟ ~ **دەرهێنان:** کاسبی کردن و پارە دەست کەوتن، پارە پەیدا کردن،

پووڵ دەرهێنان، پووڵ پەیدا کردن. ⁘ من بە دەستی شکاو دەچووم کارم دەکرد و پارەم بۆ ماڵ و منداڵ دەردێنا! ~ **دیتنەوە:** ١ـ دۆزینەوەی پووڵ. ٢ـ (کنـ.) سانا دەست کەوتنی ماڵ و سامان. ⁘ تۆ پێتوایە من پووڵ و پارە دەبینمەوە، بە کەیفی خۆت تەخشان پەخشانی دەکەی! ~ **کردن:** ١ـ نرخ کردن، بە قیمەت بوون، پارە هێنان. ⁘ قسەکانی تۆ پارەیەکی ناکا! ٢ـ لەت و کوت کردن. ٣ـ دڕاندن. ~ **و پەڕۆ (کا) پێ وەک یەک بوون:** (کنـ.) نرخ بۆ ماڵ و سامان دانەنان، جوامێر و دڵگەورە بوون، پووڵ و پەڕۆ پێ وەک یەک بوون. ~ **وە سەر یەک نان:** پارە کۆ کردنەوە. ~ **هێنان:** بڕ: پارە کردن. || **پارەی بەستەزمان:** پارەیەک کە قەدری نەزانرێ و هەروا بدرێتە دەست کەسی دیکە یا تەخشان پەخشان بکردرێ، پووڵی بەستەزمان. ⁘ ئاخر ڕۆڵە پارەی بەستەزمان چی لێکردووی وا سووک و سانا دە مست ئەم و ئەوی دەنێی! **پارەی پێش (پێشەکی):** رادەیەکی کەم لە پارە کە لە کاتی سەودا و مەعامەلەیەک دەدرێ بە خاوەنی هەتا شتەکەی بە کەسی دیکە نەفرۆشێ، پووڵی پێش، بەیعانە. **پارەی چرووک:** (کنـ.) هیچ، بێنرخ، پارەی ڕەش. ⁘ هەموو ئاکارت پارەیەکی چرووک ناکەن! **پارەی حەرام:** ئەو پووڵ و پارەیەی کە لە کاسبی و ڕێگای حەرام پەیدا بووبێ. ⁘ پارەی حەرام لە گەرووی ناچێتە خوارێ! **پارەی حەڵاڵ:** پووڵ و پارەیەک کە لە ڕێگای حەڵاڵ دەست کەوتبێ. **پارەی دریشت:** ئەسکناس و پارەیەک کە نرخیان زۆر بێ. // پارەی ورد، قەڕەپووڵ. **پارەی ڕەش:** ١ـ پووڵی وردە،، قەڕەپووڵ. ٢ـ (کنـ.) هیچ، بێ بایخ. & پووڵی ڕەش. **پارەی سپی:** پووڵی ساز کراو لە زێو، پووڵی سپی. ⁘ پارەی سپی بۆ ڕۆژی ڕەش [(کنـ.) لە فەرعانە و سەردەمی ئاسایی دا پاشەکەوت کردن بۆ ڕۆژی تەنگانە.] **پارەی گیرفان:** ئەو پارەیەک کە دایک و باوک دەیدەن بە منداڵ بۆ خەرجی ڕۆژانە یا حەوتانەی. **پارەی ورد:** سکە و پارەی وردە و کەم بایی، قەڕەپووڵ. // پارەی دریشت.

تێبینی: پارە pāra لە ئەوێستا دا بە مانای قەرز و پارەک pārak لە پەهلەویی دا بە مانای پووڵە هەروەتر خودی وشەی پارە دەچێتەوە سەر پار2 بە مانای کوت و بەش.

پارەپارە (نا. ل)[پارە/٢ + پارە/٢]

لەت لەت، لەت و کوت. ~ **کردن:** لەت و کوت کردن، لەت و پەت کردن

پارەپەرست (ئان. فـا)[پارە/١ + پەرست] کەسێک کە تەنیا پارەی لە لا گرینگە و پارە کۆ دەکاتەوە و خەرجی ناکا، ماڵپەرست، پووڵپەرست، قرنیس، لەچەر، مست قووچاو، رژد. ⁂ هیوا دڵی نایە قرانێک بۆ خۆی خەرج کا پارەپەرستێکە مەگەر خودا بزانێ.

پارەپەرستیی (حم.)[پارەپەرست + ئیی] کار و هۆگری کەسی پارەپەرست، ماڵپەرستیی، پووڵپەرستیی.

پارەپیس (ئان. ل)[پارە/١ + پیس] مرۆڤی لەچەر و رژد، چرووک، مست قووچاو، پارەپەرست.

پارەدار (ئان. فـا)[پارە/١ + دار2] خاوەن پارە، پووڵدار، دەوڵەمەند.// بێپارە، بێپووڵ.

پارەداریی (حم.)[پارەدار + ئیی] خاوەن پارە بوون، دەوڵەمەندیی، پووڵداریی.

پارەسوو (ئا.)[باک] بڕ: پەراسوو

پارەکە (نا. ل)[پار1 + ئەکە] ساڵی رابوردوو، ساڵی پار.

پاری (نا.)[پار2 + ئی][باک] بڕ: پاروو

پاریز (نا.)[ئەو: پەئیری دەئێزە] بێستانی تایبەتی تەڕەکاری، زەوییەک کە میوە و بەری بڕکەیی لێ دادەچێنن، پارێز2.

تێبینی: پاریز و پارێزی زاراوەی باکووریی و پەرێزی زاراوەی ناوەندیی هەر دووک لە ریشەی ئەویستایی ئەم وشە کەوتوون و لە دوایی ماناکەیان هەندێک ئاڵوگۆڕی بە سەر داهاتوە. هەروەها فردوس و پارادیس ـ ی زمانەکانی ئەورووپاییش بە مانای بەهەشت هەر لەم وشەیە گیراون.

پاریزڤان (نا. ل ـ ئان. ل)[پاریز + ڤان][باک] کەسێک کە چاوەدێری پالیز دەکا، بێستانەوان، پارێزڤان.

پارین (ئان. ل)[پار1 + ئین][زا] بڕ: پار1

پارێز[1] (نا.)[پەه: پەهرێچ. باک: پارێز. ناو: پارێز ـ هەو: پارێز ـ زا: پارێز] ١ـ دووری و بەرگری لە هەندێک خواردن. ٢ـ دووری لە هەندێک کەس. ٣ـ هێرشی لە نەکاو. ٤ـ بۆسە، کەمین. ٥ـ رەگی چاوگی پاراستن. ٦ـ ئاگاداری،

چاوەدێریی. ٧ـ پەنامەکی، وریایی. ⁘ هەنگاوێ لە سەر شینکە بە پارێز دانێ/ ئەو شینکە لە خاکی مەستەچاوێ راواوە (خەیام ل ٧٠). **بە ~ کارێک ئەنجام دان:** سەرسەری و هەروا کارێک ئەنجام نەدان، بە پەنامەکی کارێک کردن. ⁘ بە پارێز لێی چوومە پێش و قسەم دەگەڵ کرد! **~ بردن:** هێرش بردنی لە نەکاو. ⁘ سەنگەری غەمزە دەبەستن لە کەمینگای چاوان / وەکوو راوچین و دەبەن بۆ دڵی زارم پارێز (ئاوات ل ٩٩). **~ بۆ بردن:** شالاو بردن بۆ کەسێک یا بۆ نێچیر، هێرش بۆ بردن لە نەکاو. ⁘ پۆلێک مراوی نیشتبوون کە پارێزم بۆ بردن هەموو هەڵفڕین! **~ چوون:** لە بۆسە دا بوون، لە کەمین دا بوون، چوونە پارێز. **~ دان:** خۆ بە دەستەوە دان، رێ دان، ئیزن دان. **~ کردن:** ١ـ نەخواردنی هەندێک خواردەمەنی کە زەرەری بۆ لەش و سلامەتی هەبێ. ٢ـ دوور بوونەوە لە هەندێک کەس کە هاموشۆیان جێی مەترسی و زەرەر بێ. **~ لێستاندن:** بەر لێگرتن. ⁘ پارێزم لێستاند هەروەک غەزاری/ لۆی چوومە خوارێ لۆ بن کەنداری (سێسەد هۆنراوە ل ٧٨). **~ ئەنگاوتن:** شالاو بۆ بردن، پارێز بردن. ⁘ دەورەیان داوە لە چوار تەرەفان، رێگای نیە هەڵێ/ بەلاَن ئەمن خۆم سەرڕاو بووم، پارێزێکم دەنگاوت (پایزە ل ٢٦). **چوونە ~:** لە کەمین دا بوون، پارێز چوون. ⁘ چوومە پارێزی کە موژگان و برۆم دی لە کەمین/ تیری من بوو بە کەمان، پشتی کەمانم بووە تیر (حاجی قادر ل ٦٤).

پارێز^{2} (نا.)[باک] بڕ: پاریز

پارێزتن (چا. م)[باک] بڕ: پاراستن

پارێزڤان (نا. ل ـ ئان. ل)[پارێز2 + ڤان][باک] بڕ: پاریزڤان

پارێزکار (ئان. فا)[پارێز1/ە + کار1/١١] ١ـ کەسێک کە خۆ لە خراپە و شتی حەرام دەپارێزێ. ٢ـ ئاگادار، پارێزەر. & پارێزگار.

پارێزکاریی (حم.)[پارێزکار + ئیی] ١ـ خۆ لە شتی خراپ و حەرام پاراستن. ٢ـ ئاگاداری، پارێزەریی، پارێزگاریی.

پارێزگار (ئان. فا)[پارێز1/ە + گار] بڕ: پارێزکار

پارێزگاریی (حم.)[پارێزگار + ئی] بڕ: پارێزکاریی

پارێزگا (نا. ل)[پارێز1/ە + گا] ١ـ

شـوێنی بۆسـه و حـەشـارگـەی راوچی و چەکدار، پارێزگە. ٢ـ ئوستان.

پارێزگە (نا. ل)[پارێز1/٥ + گە] بڕ: پارێزگا.

پارێزەر (ئان. فـــا)[پارێز1/٦ + ئەر][پەه: پەهرێختـار] ١ـ کەسێک کە ئاگـای لە کـەسـێکی دیکەیە و لە هەر شتێکی خراپ و بە زیانی دەپارێزێ. ٢ـ پارێزکار، پارێزگار. ٣ـ (نا. ل) وەکیل

پارێزەریی (حم.)[پارێزەر + ئیی] بڕ: پارێزکاریی

پارێن (نا. ل)[پار + ئێن] ١ـ (گیانـ.) بڕ: پانێر. ٢ـ (ئان. ل)[زا] بڕ: پار1

پارێنکە (نا. ل)[باک] بڕ: پارگێن

پارێنە (گـیـانـ.)[پار + ئێنە][هەو ـ ئەر] بڕ: پانێر.

پاڕان (چا. ل) بڕ: پاڕانەوە. ⁂ پیـاو کـە بێـدەسـتـەڵات بوو چی پێناکـرێ، پیـشـەی هەر واوەیلا و داد و پاڕانە لە دەرگـای حـەیی دانا (لاس و خـەزاڵ ل ٤٣). کـەوتوویەتەوە سـەر رۆژی زەلالەتی و پاڕانە و لالانە (لاس و خەزاڵ ل ١٢٤).

پـاڕانـەوە (چـا. ل)[نـاو: پـاڕانـەوە، پاڕیانەوە، وەپاڕان، پاڕان] ١ـ تکا و رجا لە لای کـەسێک بۆ ئەنجام دانی کـارێک کە بە سانایی ئەنجامی نەدا، لالانەوە. ٢ـ دوعـا و تکا لـە بارەگـای خـودا لەو پەڕی نیاز دا. ⁂ هەلە پاڕانەوە ئەمڕۆ، زبان و دڵ لە کـــارایە/ زبان ئـاوەر کــــە بەسـتـەزمانە سبـحـەینێ کـە قووچا دەم (مەحوی ل ٢٢٧).

پاڕۆ (نا.)[پەش: پاروو ـ فـار: پـارو ـ بیـر: پاروو. باک: پاڕۆ ـ ناو: پاڕۆ ـ هەو: پاڕۆ] بێـڵـی چێـوی کـە بۆ دەغڵ و دان و رادانی بەفـر کـەلکی لێـوەردەگـرن، بێڵ، بێرک.

پاڕۆکڵە (نا. ل)[پا + ڕۆ + کڵە][ئەر] ئاشـێک کـە بە بۆنەی پـێ گـرتن و وەڕێ کەوتنی منداڵ سازی دەکەن.

پاڕیانەوە (چا. ل)[ئەر] بڕ: پاڕانەوە

پازار (نا. ل)[پا + زار] ١ـ بـەردێکی شـینە، پاشـمـاوەی فـوسـیـلی جـۆرێک ئامۆنیتە کە زوو بۆ کەم کردنەوەی ئێش و ژان دەکاریان دەکرد، پازاری شین. ⁂ هەشـتـا نۆکـەری خـەنجـەریان دەسک پازارە ئەبەر ئەوبەر راوەسـتـــاوە/ هەمـووی تورمـەپۆشـە، کـەوڵی قـاقـومی غەزی بە سـەر شـانـی داداوە (سەعید و مـیـرسـێـوەدین ل ٢٣٧). ٢ـ بەرد یان

مــادەیـەکی رەقـی خــرە کــە لـە گــەدە و ریخۆڵەی هـەندێک گیانداری کاوێژکەر دا پەیدا دەبێ و زوو پێــیــانوابـوو کــە دژی ســـەم و ژارە (مـــەردووخ ب ١ ل ٢٥٠)، ژاربـەر. ٣ـ بـەردێکە بـە زۆر رەنگـان بـۆ خشڵ دەبێ (هـەنبانە بۆرینە ب ١ ل ٩٨). جـۆرە مــووروویەکـە ئەکـرێ بە تەزبێح (خــاڵ ب ١ ل ١٩٦). ⁂ سـەری منت بێ بە قوربانی باڵتۆیەکی سەمبووری قاقمی دوگـمـە پازارە (مـێـر و وەفـا ل ٧٥). || **پازاری شـین:** برِ: پازار/١. ⁂ دەسکی خــەنجــەری پازاری شــینە و دەســـتی داویشتـە سـەر گوێیـە خەنجەرێ (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٢٨).

تێبینی: ئەم وشەیە پێکهاتوو لە [پا + زار]ە، پا لـە پـەئیـتی paiti پەهلـەویی بە مــانای دژ و هـەروەتـر زار هـەمــان ژار یا سـەمە، بـە گشـتی یانی دژی ژار و سـەم، ژاربەر.

پازدە (ژ.)[ئەو: پـەنچــەدەســـە ـ پەھ: پـەنچـــدەھ. باک: پـانزدەھ ـ ناو: پازدە، پــانــزە، پــانـزدە ـ هــەو: پــانــگـزە ـ زا: پانجێس] پێنج و دە، ژمارەی ١٥.

پـازدەمـین (ئـان.)[پـازدەیــەم + ئـین] ئـەوەی کــــە لـە پـلـە و ریزی پـازدە دابێ، پازدەهەمین.

پازدەهەم (ژ.)[پازدە + هـەم] هـەرچی کە لە پلە و ریزی پازدە دابێ، پازدەیەم.

پازدەهەمین (ئـان.)[پازدەهـەم + ئـین] برِ: پازدەمین

پــازدەیــەم (ژ.)[پــازدە + یــەم] بــرِ: پازدەهەم

پازگە (نا. ل)[پاز (پاس1) + گە] برِ: پاسگە

پازنـاو (نـا. ل)[پـاز (پـواز) + نـاو2] دارێکە وەکـوو تێـڵا و نوێـڵ، ئەخـرێتـە ژێر پێـی ئـاش و پێـی ئـاشـی پـێ بـەرز و نـزم ئەکــرێت بـۆ ورد و درشــتـی ئارد بە پێی خـــــواست. پـێ ئـاش تـا بـەرز بـێ ئـاردی زبـرە و تا نـزم بێت و دابـخــــرێت ئـاردی وردە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٥٦). پازناوک دارێکە وەک بێـڵـەکـان ئەکرێ بـە نوێڵ و بەرداشـی پـێ هـەڵئـەگـرێ (خــاڵ ب ١ ل ١٩٦). & پازناوک، پوازناو.

پازناوک (نا. ل)[پاز (پواز) + ناوک] برِ: پازناو

پاژ 1 (ئاک.) برِ: پاش1 . ⁂ پاژنوێژ

پاژ 2 (ژ.)[زا] برِ: پێنج

پاژ 3 (نا.)[برِ: پار2] ١ـ بەش، کـوت،

پار. ٢ـ بەرگێک لە کتێبی چەند بەرگی، بەرگ، جزوو، جزم. ⁖ کتێبەکەم لە سێ پاژان دا چاپ کردوە.

پاژا (نا.)[زا] بڕ: پاجە

پاژدۆ (نا. ل)[پاژ1 + دۆ] بڕ: پاشدۆ

پاژماڵە (نا. ل)[پاژ1 + ماڵ + ئە] بڕ: پاشماڵە

پاژنوێژ (ئاک. ل)[پاژ1 + نوێژ] بڕ: پاشنوێژ

پاژنۆ (ئا.) بڕ: پاژنە

پاژنە (ئا.)[هیک: پەرشنی ـ ئەو: پاشنە ـ پەه: پاشنەک. تات: پاشێنیە ـ فار: پاشنە ـ لۆڕ: پاشنی. باک: پانی، پاژنی، پەهنی، پاحنی، پەحنی ـ ناو: پانێ، پانی، پانیە، پاژنە، پاژنۆ ـ باش: پاژنە ـ هەو: پاژنە ـ زا: پاشنا، پاسنا، پالسنا] ١ـ (ئا.) بەشی دوایی پێ. ٢ـ ئەو بەشە لە کەوش یا گۆرەوی کە دەکەوێتە سەر پاژنەی پێ. ٣ـ کونێک یا قوڵکەیەک کە دەرگا بۆ کردنەوە و داخستن لە سەری دەگەڕێ، بن ڕێسمانە، پاژنە دەرگا.

پاژنە بڵند (ئان. ل، نا. ل) [پاژنە + بڵند] کەوشی ژنانە یا پیاوانە کە پاژنەکەی بڵند بێ، پانیەبڵیند. // پاژنە کورت.

پاژنە دەرگا (نا. ل)[پاژنە + دەرگا] بڕ: پاژنە/٣

پاژنە کورت (ئان. ل، نا. ل)[پاژنە + کورت] کەوشێک کە پاژنەکەی ئاسایی بێ. // پاژنە بڵند

پاژنەکێش (نا. ل)[پاژنە + کێش (کێشان)] کوتە فلزێکی ساف و لووس و هەندێک قوڵە بۆ دەپێ کردنی ئەو کەوشانەی کە با سانایی دە پێ ناکرێن. لەپێشدا پەنجەی پێ دە کەوش دەنێن و دوایی پاژنەکێش وا دادەنێن کە پاژنەی پا لە سەری بخزێ و بچێتە نێو کەوشەوە، پاژنەهەڵکێش، پانەکێش.

پاژنەهەڵکێش (نا. ل)[پاژنە + هەڵکێش (هەڵکێشان)] بڕ: پاژنەکێش

پاژنی (ئا.)[باک] بڕ: پاژنە

پاژەرەژ (گیا.)[پا1 + ژەرەژ][هەو] گۆپکە و چرۆی دارگوێز کە تازە گەڵا بکات و دەم بداتەوە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٥٦).

پاس[1] (نا.)[ئەو: پەثرە ـ هەخ: پاچە ـ پەه: پاس] ئاگاداریی، کێشک،

چاوەدێریی. ~ **دان:** کـــێـــشک دان، ئاگاداریی لە شوێنێک کردن بە کێشک دان، پاس گرتن. ~ **گرتن:** پاس دان، کێشک گرتن.

پاس² (نا.) بڕ: پاسپۆرت

پاس³ (نا.)[فەر: passe] ڕەد کردن و دانی تۆپ بە کەسێکی دیکە لە فوتباڵ و والیباڵ و یاریەکانی دیکە دا.

پاساپۆرت (نا.) بڕ: پاسپۆرت

پاسار (نا.)[باک: پاسار ـ ناو: پاسار، پاســـارە ـ هەو: پاســـار] لێـــواری بان، گـوێسـوانە. ؛؛ فـەرقی کـۆسـاران لە پاسـاران دەفـەرمـووی وەک چیـە؟/ وەک عـــەزیـزیی باز و وەک بێ حـــورمـــەتیی پاسارییە (نالی ل ٥٨١).

پاسارە (نا.) بڕ: پاسار

پاســاریی (گـیـانـ.)[پاســار + ئیی] مـەلێکی چووکە، مێیـەکـە ڕەنگی پەڕ و بالی بۆرە و نێـرەکـەی تۆخـتـرە، دان و جانەوەری ورد دەخۆن، لە کەلێنی دیوار و گوێسوانە هێلانەی دەکەن و لە زۆربەی وڵاتانی دنیـا دەژین. Fringilla domestica و Passer domestica ناوی لاتینی ئەم مـــەلەن، مـــەلیـــچـک، مەلووچک، چێشکە، چۆلەکە، چوێلەکە، چڤـیـک، چڤـینک، چوویک، مـیـرچک، میرچکە، مریچکە، بەیتک.

پاساژ (نا.)[فەر: passage] کۆمەڵە دوکـانێکی دەباڵ یەک دا کـە بازارێکی چووک لە یەک جێگا پێک دێن و دەتوانێ چەند قات لە سەر یەک بێ.

پاســپۆرت (نا.)[فـەر: passeport] بەڵگە و پێناسی هاتووچۆ لە وڵاتێک بۆ وڵاتانی دیکە، پاســاپۆرت، پەســاپۆرت، پاس، تەسکەرە.

پاستۆریزە (نا.)[فەر: pasteuriser] ١ـ گەرم کردنەوەی شـیر یا ئاوەکی دیکە بە پێی شـێـوەی پاسـتـۆر بـۆ فـەوتـاندنی مـیکرۆبەکـانی . ٢ـ [pasteurise] ئەو ئاوەکـیـیـەی کـە بە شـێـوەی پاسـتـۆر میکرۆبەکانی فەوتاوە.

تێبینی: شیر یا ئاوەکی، ماوەی نیو سەعاتێک بە تینی ٦٠ هەتا ٦٦ دەرەجە گەرم دەکەن و لە دوایی دەستبەجێ هەتا ١٠ دەرەجـــەی ســـارد دەکـــەنـەوە و بەم جۆرە میکرۆبەکانی دەمرن.

پاسدار (نا. فا)[پاس1 + دەر (دان)] بڕ: پاسدەر

پاســداریی (حم.)[پاســدار + ئیی] ئـاگـــاداریی، چاوەدێریی، پاســـدەریی،

پاسگریی. ⁘ پاوان بوو نێوانی رانی هەردوو/ پاسداریی لە پاکژیی لە سەر بوو (مەم و زین ل ٣١٣).

پاسدەر (نا. فا)[پاس1 + دەر (دان)] ١ـ کەسێک کە کێشک دەدا، کێشکچی، پاسەوان. ٢ـ چاوەدێر، ئاگادار. ٣ـ گیانداریک کە چاوەدێری ماڵ یا شوێنێک دەکا. ⁘ چم وت؟ سەگی پاسدەری ئەمەگدار/ بەدفەڕ دەبەری مرن هەزار جار ... (مەم و زین ل ٢٩٢).

پاسدەریی (حم.)[پاسدەر + ئیی] بڕ: پاسداریی

پاسگا (نا. ل)[پاس1 + گا] ١ـ شوێنی پاس دان. ٢ـ شوێن و مەقەری پاسەوان. & پاسگە

پاسگر (نا. فا)[پاس1 + گر (گرتن)] کەسێک کە چاوەدێریی شوێنێک دەکا، کێشکچی، حەرەس، پاسدەر.

پاسگریی (حم.)[پاسگر + ئیی] بڕ: پاسداریی

پاسگە (نا. ل)[پاس1 + گە] ١ـ چاڵێکە لە نێوەڕاستی بێستان دا کە بێستانەوان بە شەو دەچێتە نێوی بۆ ئاگاداریی لە بێستان و بەری بێگانە گرتن، پازگە. ٢ـ بڕ: پاسگا.

پاسنا (ئا.)[زا] بڕ: پاژنە

پاسە (ئاک.)[؟][هەو] وەها، ئاوا.

پاسەبان (نا. ل)[فار: پاسبان] بڕ: پاسەوان

پاسەبانیی (حم.)[پاسەبان + ئیی] بڕ: پاسەوانیی

پاسەوان (نا. ل)[پاس1 + ئە + وان] [پەه: پاسپان] ١ـ کەسێک کە لە شارەوانی کار دەکا و هێمنایەتی شاری بە دەستەوەیە، پاسەبان. ٢ـ کێشکچی، حەرەس.

پاسەوانیی (حم.)[پاسەوان + ئیی] کار و پیشەی پاسەوان، کێشکچییەتی، پاسەبانیی.

پاش[1] (ئاک.)[هیک: پەچچە ـ ئێک: پەسچە ـ ئەو: پەسچە، پەسکات، پەسنێ ـ هەخ: پەسا، پەساڤە ـ پەه: پەس. باک: پاش ـ ناو: پاش، پاژ] ١ـ دوا، دما. ⁘ دوو منداڵی لە پاش بە جێ ماوە. ٢ـ دواوە، پشت سەر. ⁘ روانیە پاش خۆی. جەماعەتێک لە پاشی دەڕۆیشتن. ٣ـ ماوە، لە ماوەی. ⁘ پاش دوو رووژان هات. ٤ـ دوای ئەوەکە، ئەودەم. ⁘ پاش ئەوە کە کارەکانی جێبەجێ کرد هاتەوە. ٥ـ (مجـ.) قوون، قنگ. ~ **خستن:** وە

درەنگ خستنی کار و بارێک، وەپاش خستن، وە پاش دان، پاش دان. **~ دان:** بڕ: پاش خستن. **~ کەوتن:** دوا کەوتن لە هەر شتێکی دا لە چاو کەسانی دیکە، وەپاش کەوتن. // پێشکەوتن. **لە ~ بوون:** ١ـ لە نۆرە دا لە پشت سەری کەسێک بوون. ⁘ کاکە جێگاکەم بگرەوە هەر ئێستا دێمەوە من لە پاش تۆم. ٢ـ لە دوا بوون لە باری زانستەوە، دواکەوتوو بوون: لە دەرسەکانم زۆر لە پاشم. **لە ~ بە جێ مان:** ئەو کەس و شتانەی کە دوای مەرگی کەسێک دەمێننەوە. ⁘ دوو منداڵ و ماڵێکی زۆری لە پاش بە جێ ماوە. **لە ~ەوە بوون:** (کنـ.) لە قوون بوون، لە دواوە زان. ⁘ ئەو فەرق و جیاوازییە چیە ئێوە دایدەنێن بۆ دەنا ئێمە لە پاشەوە بووین. **وە ~ خستن:** بڕ: پاش خستن. **وە ~ دان:** بڕ: پاش خستن. **وە ~ کەوتن:** بڕ: پاشکەوتن

پاش[2] (ر.)[فار: پاش] لە چاوگی پاشیدن (پاشیدەن) ـ ی فارسی دەکەوێ بە مانای پڕژێن ⁘ ئاوپاش.

پاشا (نا. ل)[بڕ: پادشا] ١ـ شا، پادشا. ٢ـ نازناوی پیاوی گەورە و ماقووڵی تورک لە سەردەمی عوسمانییەکان. ‖ **پاشای بێ مەکان:** (کنـ.) خودا. ⁘ ئامۆزا خەجێ گیان چی دەگەڵ ناکرێ/ کاری پاشای بێ مەکانە (گەنج ل ٣٣٤).

پاشاپاشایێن (نا. ل)[پاشا + پاشا + ئێن] بڕ: میرمیرێن

پاشاخوڕ (نا. ل)[پاش1 + ئاخوڕ] تفاقی ماوەی نێو ئاخوڕ کە بۆی گرتوە و وڵاغی ئیدی نایخوا و فڕێ دەدرێ، پاشەخوڕ، پەساخوڕ، قەسەڵ، چەوەڵ.

پاشاراو (نا. ل)[پاش1 + ئاراو] کەفاوێک کە دوای جارێک جل شووشتن دەمێنێتەوە، پەساو، جڵقاو. (بڕ: ئاراو)

پاشارۆ (نا. ل)[پاش1 + ئا + رۆ؟] بڕ: پاشەرۆک

پاشازادە (ئان. ل، نا. ل)[پاشا + زادە] بڕ: پادشازادە

پاشاگەردانی (نا. ل)[پاشا + گەردان + ئی] ئاژاوە و شێواویی وڵات و ناوچە بە هۆی نەمانی گەورە و سەرۆک، پاشاگەردانێ.

پاشاگەردانێ (نا. ل)[پاشا + گەردان + ئێ] بڕ: پاشاگەردانی

پاشان (ئاک. ل)[پاش1 + ئان] دوایە،

لە دوایی. // پێشان :: خاتوون ئاگرەکەی داگیرساند و پاشان مەنجەڵێکی گەورەی لە سەر دانا.

پاشایانە (ئان. ل، ئاک. ل)[پاشا + یانە (ئانە2)] بڕ: پادشایانە

پاشایەتی (حم.)[پاشا + یەتی] بڕ: پادشایەتی

پاشبارە (نا. ل)[پاش1 + بار+ ئە] یەکێک لە ئامرازەکانی نیر و ئاموور کە بریتییە لە پارچە دارێکی کەمێک ئەستوورە کە لە دەندە کوتراوە و دەستەمستەی لە سەرە و جووتێر دەستی لە سەر دادەگرێ.

پاشبەن (نا. ل)[پاش1 + بەن][ئەر] بڕ: پاشبەند

پاشبەند (نا. ل)[پاش1 + بەند] گوریس یا هەر شتێکی دیکەی لەم بابەتە کە پێ و پاشووی یەکسم و حەیوانی بەرزەی پێ ببەستنەوە، پاشبەن، پاشوەن، پێوەند. // پێشبەند.

پاشپانی (ئا.)[پاش1 + پانی] قووڵایی لای خوارەوەی بەلەک و پۆز کە دەکەوێتە پشت گوێزینگی پێ، پێچکە1/١.

پاشپەردە (نا. ل)[پاش1 + پەردە] [باک] دیوی خەوتنی بووک و زاوا، پەردە، پەردوو.

پاشت (ئاک.)[بڕ: پشت1][زا] دوا، پشت.

پاشتریش (ئان. ل)[پاشت + ڕێش] [زا] بڕ: پشتڕێژ

پاشتەرک (نا. ل)[پاش1 + تەرک1] ١ـ بەشی دواوەی زین و کورتان کە دەکەوێتە نزیک کلکی چوارپێ، پاشتەرکی، پاشەخورج، پاشکۆ. ٢ـ بەشی دوایی دووچەرخە لە پشت زین کە بار یا شتی دیکەی لێدەبەستنەوە و کەسیش دەتوانێ لە سەری دانیشێ. ٣ـ بارێک کە لە پاشتەرک دادەندرێ، پاشتەرکی، پاشەخورج. :: لێیدەکرد خورجێکی دە دەوڵەمەندانە/ پاشتەرکێکی دادەگرت بە وەزن سووک و هەر بە قیمەت گرانە (گەنج ل ٣١٢).

پاشتەرکی (نا. ل)[پاش1 + تەرکی] ١ـ بڕ: پاشتەرک. ٢ـ بارێک کە لە پاشتەرک دادەندرێ. & پاشەخورج

پاشتی (نا.)[زا] بڕ: پشت1

پاشتێلانە (نا. ل)[پاش + تێل + ئانە] میواندارییەکی تێکڕاییە لە ماڵی

زاوا ئەکرێ لە پاش سێ رۆژ لە گواستنەوەی بووکەکە (خاڵ ب ١ ل ١٩٨). [هس: بەرتێلانە]

پاشخان (نا. ل)[پاش1 + خان1] ١ـ دیوی نۆکەر لە ماڵی ئاغا و ئەرباب دا. ٢ـ دیوێکی چووکە بە سەر ژووری گەورەوە بۆ کەلوپەل پێداویستی ماڵ، خەڵوەتی، وچخانە

پاشخوان (نا. ل)[پاش1 + خوان1] ئەوەند خواردەمەنی کە دوای خواردن لە سەر خوان و سفرە دەمێنێتەوە، بەرماو، پاشماوە، پاشخوانە.

پاشخوانە (نا. ل)[پاش1 + خوان1 + ئە] بڕ: پاشخوان

پاش خێشک (نا. ل)[پاش1 + خێشک] داری پاشەوەی خێشک، نێودەڵە (بڕ: خێشک)

پاشدار (نا. ل)[پاش1 + دار2] تاقمێک کە ئاگاداری پشتی لەشکر و قۆشەنن.

پاشدارە (نا. ل)[پاش1 + دار1 + ئە] یەکێک لە ئامرازەکانی عارەبەی کەڵی کە بریتییە لە دارێک کە کەوتۆتە لای خوارەوەی بانە سێ سووچەکەی.

پاشدز (نا. ل)[پاش1 + دز] هاوکاری دز، دزێک کە پاسی دزی هاوکاری دەگرێ هەتا کەسیان بە سەردانەیێ یا لە هاتنی کەسێک خەبەرداری بکا، پاشدزە، پاشکەوان.

پاشدزە (نا. ل)[پاش1 + دز + ئە] بڕ: پاشدز

پاشدۆ (نا. ل)[پاش1 + دۆ] شیری دوای مژتنی بەرخ. (بێری جارێک مەڕ دەدۆشێ و دوایی بەرخیان کە تێبەردا دیسان مەڕەکە دەدۆشێتەوە و هەندێکی دیکە شیری لێوەردەگرێ)، پاژدۆ.

تێبینی: دۆ لە رەگی دۆشین کەوتوە و بە مانای دۆی خواردنەوە نیە هەر چەند دۆی خواردنەوەش هەر لە دۆشین کەوتوە (بڕ: دۆشین و دۆ2)

پاشقل (نا. ل)[پاش1 + قل (کل2)] بڕ: پاشقول.

پاشقول (نا. ل)[پاش1 + قول (کل2)] ١ـ کاری گێڕانەوەی بەشێک لە شتێک بۆ خۆ، پاشقل. (هس: پاشکل). ٢ـ کاری پێ وە بەر پێ دان. **~ دان:** ١ـ هەڵگرتن و گێڕانەوە لە شتێک. ٢ـ پێ وە بەر پێ دان لە شەڕ و زۆرەبانی دا بۆ خستنی غەنیم.

پاشکل (نا. ل)[پاش1 + کل؟][زا] شەپ، شوق، لەقە.

پاشکۆ (نا. ل)[پاش1 + کۆ] ١ـ بەشی دواوەی زین و کورتان کە دەکەوێتە نزیک کلکی چوارویێ، پاشتەرک، پاشەخورج. ٢ـ نووسراوە یا کتێبێک کە بە دوای دەرچوونی کتێبێک دا بۆ تەواو کردن و کامل کردنی دێتە دەرێ، زەمیمە. (بڕ: تێبینی: بەرکۆ).

پاشکەوان (نا. ل)[پاش1 + کەوان] بڕ: پاشدز

پاشکەوتوو (ئان. مف)[لە: پاش کەوتن] دوا کەوتن لە هەر کار و مەسەلەیەک لە چاو کەسێک یان گەلێک هەر لەو کارە دا، پاشکەوتە، دواکەوتوو. // پێشکەوتوو.

پاشکەوتوویی (حم.)[پاشکەوتوو + یی] وەدوا کەوتن، لە پاش مان لە هەموو بارێکەوە، دواکەوتوویی، پاشکەوتەیی

پاشکەوتە (ئان.مف)[پاش1 + کەوتە] بڕ: پاشکەوتوو

پاشکەوتوویی (حم.)[پاشکەوتە + یی] بڕ: پاشکەوتوویی

پاشگر (نا. ل)[پاش1 + گر] زارێکی ڕێزمانە و بریتیە لە چەند پیتێکی کورت کە بە دوای هەندێک وشە یا چاوگەوە دەلکێ و ئاڵوگۆڕ لە ماناکەیان دا پێکدێنێ وەک (وان، ئەوە، گا، کە، ...) // پێشگر.

پاشگەز (ئان. ل)[پاش1 + گەز] بڕ: پەشیمان. ~ **بوونەوە:** پەشیمان بوونەوە لە کار و کردەوەیەک. ~ **کردنەوە:** پەشیمان کردنەوەی کەسێک لە کار یا کردەوەیەک.

پاشمارە (نا. ل)[پاش1 + مار2 + ئە] بڕ: پاشماڵە

پاشماڵە (نا. ل)[پاش1 + ماڵ1 + ئە] ١ـ بنەماڵەیەک کە لە ماڵی دەوڵەمەند دا چاوە خانوویەکی پێدراوە و تێگرا خزمەتی ئەو ماڵە دەکەن، پاشمارە، ژێرماڵە، بەرماڵە، پاژماڵە. ٢ـ بنەماڵەیەک کە بۆ خزمەت دەگەڵ خێڵ دەبردرێتە هەوار و خزمەتی ئەو ماڵەی دەکەن کە دەگەڵی چوون.

پاشمامان (نا. ل)[پاش1 + مامان] ژنێک کە لە کاتی زاندنی منداڵ یاریدەدەری مامانە.

پاشماوە (ئان. مف)[پاش1 + ماوە] ئەندازەیەک لە چێشت کە لە پاش

کەسێک دوای تێر بوونی دەمێنێتەوە، بەرما، بەرماوە، پاشماو، پاشمەنە، بەرماو، پاشخوان، پەسمەنە.

پاشمله (نا. ل)[پاش1 + مل + ئە] قسەی پشت سەر، پشتەمله، غەیبەت. **~ قسە کردن:** لە پشت سەر قسە کردن، پاشمله کوتن. **~ کوتن:** لە پشت سەر قسە کردن، باسی کەسێک کردن کە خۆی لەوێ نەبێ، غەیبەت کردن.

پاشمەرگە (ئان. ل)[پاش1 + مەرگ + ئە] منداڵێک کە دوای مردنی باوکی دەبێ.

پاشمەنە (ئان. مف)[پاش1 + مەنە (فار: مانده = ماوە)][ئەر] بڕ: پاشماوە.

پاشنا (ئا.)[زا] بڕ: پاژنە

پاشنوێژ (ئاک. ل)[پاش1 + نوێژ] دوای نوێژی نیوەڕۆیە، دوای نیوەڕۆ، پاش نیوەڕۆ.

پاش نیوەڕۆ (ئاک. ل)[پاش1 + نیوەڕۆ] کاتی دوای نیوەڕۆ، پاشنوێژ، پاژنوێژ.

پاشوەن (نا. ل)[پاش1 + وەن1][ئەر] بڕ: پاشبەند

پاشۆڕ[1] (نا. ل)[پا1/١ + شۆڕ] ئاوی گەرم یا خوێاوکی گەرم کە پێی نەخۆشی پێدەشۆن، پاشۆرە. **~ کردن:** شووشتنی پێی نەخۆش بە ئاوی گەرم و دەرمانەوەی بۆ هاتنە خواری یاو، پاشۆرە کردن.

پاشۆر[2] (نا. ل)[پاش1 + ئۆر][سۆر] بڕ: پاشەڵ. ⁂ کەزێی شامۆکێم کەتە پاشۆرێ/ شامێ هەردەگرم لۆ ئەستەمبۆرێ (فۆلکلۆر ل ٣١).

پاشۆرە (نا. ل)[پا1/١ + شۆر + ئە] بڕ: پاشۆر1

پاشۆڵ (نا. ل)[پاش1 + ئۆڵ] بڕ: پاشەڵ

پاشوو (نا. ل)[پاش1 + ئوو] دوو پێی ئەو گیاندارانەی کە لە سەر دەست و پێیان دەڕۆن، پاشی. // پێشوو، پێشی.

پاشوو بڵند (ئان. ل)[پاشوو + بڵند] ئەو گیاندارەی کە پێیەکانی لە دەستەکانی درێژترن، پاشوو بڵیند، پاشی بڵند.

پاشوو بڵیند (ئان. ل)[پاشوو + بڵیند] بڕ: پاشووبڵند

پاش و پێش (ئاک. ل)[پاش1 + و +

پێش] ١ـ جێگۆڕکێی پاش دەگەڵ پێش. ٢ـ (کنـ.) دەزگای جنسی پاش و پێشی مرۆڤ بە تایبەت ژن. ~ **بوون:** بە پێچەوانە بوونی شوێنی پاش دەگەڵ پێش، یانی پاش کەوتبێتە پێشەوە. ~ **بوونە یەک:** (کنـ.) لە ژێر زەختی کوێرەوەریی و گرفتێکی قورس دابوون. ~ **کردن:** گۆڕینەوەی دوو شوێنی پاش و پێش دەگەڵ یەکتر. ~ **کردنە یەک:** (کنـ.) بە زۆر و زەخت گایین، تەجاوز پێکردن بە پاش و بە پێش.

پاشەبەرە (ئان. ل)[پاش1 + ئە + بەر1 + ئە] ١ـ دوایین بەری باغ و بێستان. // نۆبەرە. ٢ـ ئاخرین منداڵی بنەماڵەیەکی چەند منداڵە. لە زۆر ماڵ دا پاشەبەرە پتر لە منداڵەکانی دیکە رووی دەدرێتێ و خۆشەویستترە، دواچۆڕ، ئاخرمناڵ، ئاخرچۆڕ. // بەرەزا، نۆبەرە.

پاشەخورج (نا. ل)[پاش1 + ئە + خورج][ئەر] بڕ: پاشتەرکی

پاشەخوڕ (نا. ل)[پاش1 + ئاخوڕ] بڕ: پاشاخوڕ

پاشەرۆک (نا. ل)[پاش1 + ئە + رۆک] هەندێک بەری بێستان یا باغی چندراو کە بێستانەوان یا باغەوان وازیان لێهێناوە و خەڵکی نەدار یا منداڵ دەچن و لێی دەکەنەوە، پاشارۆ، شارۆ.

پاشەڕۆژ (ئاک. ل)[پاش1 + ئە + رۆژ] ئەو رۆژانەی کە لە بەرن، داهاتوو. ⁝⁝ پیاو دەبێ بۆ پاشەڕۆژ پووڵێکی پاشەکەوت بکا. ئێستا هەرچیت دەوێ داوای بکە پاشەڕۆژێ نەڵێی بۆی نەکڕیم!

پاشەکشە (نا. ل)[پاش1 + ئە + کش (کشانەوە) + ئە] ١ـ بەرەو دواوەی هێز و کەس. ٢ـ پاشەگەز، پەشیمان. ~ **کردن:** ١ـ گەڕانەوە بۆ دواوەی هێز یا کەس لە بەر کزیی یا هەر مەبەستێکی دیکە. ⁝⁝ دوژمن پاشەکشەی کرد و رای کرد. ٢ـ پەشیمان بوونەوە، پاشەگەز کردن. ⁝⁝ ئەمن لە قسەی خۆم پاشەکشەی ناکەم.

پاشەکەفت (نا. ل)[پاش1 + ئە + کەفت][ئەر] بڕ: پاشەکەوت

پاشەکەوت (نا. ل)[پاش1 + ئە + کەوت] ١ـ رادەیەک لە پووڵ، خواردەمەنی و هەر چێکی دیکە کە بۆ دوارۆژ و تەنگانە وەلا دەندرێ هەتا کاتی خۆی کەلکی لێوەرگرن، پاشەکەفت. ٢ـ کەس و

کەسانێکی نزیک کە دوای مەرگی کەسێک میراتیان پێدەبڕێ، میراتبەر، میراتگر، وەرەسە. ፨ میرفەتاح مرد. وەرەسە و پاشەکەوتی میرفەتاح ئەگەر گەیشتنێ ... (لاس و خەزاڵ ل ١٥). **~ کردن:** وەلانان و راگرتنی هەر شتێک بۆ دوارۆژ.

پاشەگەز (ئان. ل)[پاش1 + ئە + گەز] بڕ: پەشیمان. **~ بوونەوە:** بڕ: پەشیمان بوونەوە. **~ کردنەوە:** بڕ: پەشیمان کردنەوە.

پاشەڵ (نا. ل)[پاش1 + ئەڵ] ١ـ پاشەوەی لەش. // پێشەڵ. ٢ـ پاشەوەی جلی درێژ کە دەکەوێتە سەر قونگ. & پاشۆڵ، پاشۆر.

پاشەڵ گواویی (ئان. ل)[پاشەڵ + گواویی] ١ـ قوون گواویی. ٢ـ ژنی پیس و پۆخڵی.

پاشەڵەوانە (نا. ل)[پاشەڵ + ئە + وان + ئە] بڕ: پاشەوانە

پاشەوانە (نا. ل)[پاش1 + ئە + وان + ئە] دووبارەیێکە ئەنرێت بە دوای پلوورەی هەنگەوە بۆ ئەوەی شانی تێدا هەڵبەستێ و هەنگوینی تێدا بکات (کشت و کاڵ ب ١ ل ٥٧)، پاشەڵەوانە.

پاشەوپاش (ئاک. ل)[پاش1 + ئەو + پاش1] بەرەو دواوە وەها کە روو هەر لە پێشەوە بێ. **~ کشانەوە:** بەرەو دواوە کشانەوە وەها کە روو هەر لە پێشەوە بێ و جوولانەوەکە بە پێچەوانەی بەرەو پێشەوە بێ. ፨ کە چاوی بە سەگە هارەکە کەوت پاشەوپاش کشاوە و خۆی دە ماڵێ هاویشتەوە. ماشێنەکەی پاشەوپاش کێشاوە.

پاشی (نا. ل)[پاش1 + ئی] بڕ: پاشوو.

پاشی بڵند (ئان. ل)[پاشی + بڵند] بڕ: پاشووبڵند. ፨ کلک و یاڵ بە ژەنگارە، پاشی بڵندە، پێشی نەوییە/ پەسندە بۆ رکێفی هەموو پادشایەک دەبێ، خاڵ خاڵە، گوڵ گوڵییە (سەعید و میرسێوەدین ل ١٩٨)

پاشینیان (نا. ل)[پاشین + ئی + ئان] ئەو کەسانەی کە لە داهاتوو دا دەبن، بەرەی داهاتوو، داهاتوان. // پێشینیان.

پاشێل (نا. ل)[پا1 + شێل][هەو ـ ئەر] بڕ: پێشێل

پاشێنە (نا. ل)[پاش1 + ئێنە][زا] رۆژی دوای هەینی، شەنبە.

پاعن (ئان.)[زا] برِ: پان

پاق (ئا.)[باک] لاق، قاچ، چێق، پێ

پاقـر (نا.)[تور: bakır][باک] ١ـ برِ: مس. ٢ـ ڕەنگی مس.

پاقژ (ئان.)[باک] برِ: پاک

پاقش (ئان.)[باک] برِ: پاک

پاقـــلانچکە (گـــیـــا.)[هس: پاقلینچکانە] گـیـایەکی بەهاریـیـە گـەڵایەکی درێژی برِگـەبرِگـەی هـەیە، بەرێکی وردی سوور ئەگرێ و زۆر رەوانە (خاڵ ب ١ ل ٢٠٠).

پاقلاوە (نا.) برِ: باقلاوە

پاقلە (گیا.) برِ: باقلە

پاقلینچکانە (گیا.)[پا + قلینچک + ئانە][ئەر] برِ: پرپرە/١

پاک (ئان.)[هیک: پاڤەکە ـ پەه: پاڤ، پاک. فـار: پاک ـ بیـر: پاک ـ پەش: پاک. باک: پاقژ، پاقش، پاک، پاکژ ـ ناو: پاک ـ هەو: پاک ـ زا: پاک، پانک، پوونک] ١ـ شت و شـمـەکی خـاوێن، بێگەرد// پیس. ٢ـ مرۆڤی ئیمـاندار و بەشـەرم و حـەیا و بێ فــرِ و فــێڵ. ؛؛ دڵپــاک، چاوپاک، دەسـتـپـاک، رووپاک. ٣ـ (ئاک.) هـەمـوو، تێـگرِا، گــشـت، بـە خــرِیی. ؛؛ دز ئەوەی هـەمـان بوو دەسـتی دایـە و پاکی برد. ٤ـ بێـحـیـسـاب. ٥ـ داوێـنپـاک. ٦ـ ژنی لەش خــاوێن کـە دە حــەیزەوە نەچووبێ یا دە حـــەیز دانـەبێ. **~ بوون:** ١ـ خـــاوێن بوون. ٢ـ بێ فــرِ و فــێڵ بـوون، راست و دروست بوون. ؛؛ ئەو شـــاگـــرد دوکـــانە هێندە پـاک نیـە و گرێ و گـۆڵی زۆرە. ٣ـ داوێـنـپـــــاک بـوون. & پـا بـوون. **~ بوونەوە:** ١ـ خـاوێن بوونـەوە. ٢ـ فـەوتان، لە بەین چوون. ؛؛ شــوکــور ئەســپێ لە وڵات پا بوونەوە و ئاسـەواریان نەمـا. & پا بوونەوە. **~ کردن:** ١ـ تویکڵ لێوە کردنی میوە و خواردەمەنی بە تویکڵ. ٢ـ خاوێن کردنەوەی دانەوێڵە لە ورکەبەرد و چەت ٣ـ بژار کـردنـی باخـچـە و دەغڵ لە گـیـابژار ٤ـ لێکردنەوەی لاسک و شــتـی زیادە و بێکەلکی ســەوزی خــواردن. ٥ـ کووژاندنەوەی قـەرز و نـەمـانی حیسـاب، بێ حیسـاب بوون. ؛؛ ئەو پارەیە بدەوە و قــەرزەکــەت پاک کــە! & پاکـردن. **~ کـردنەوە:** ١ـ خـاوێن کـردنـەوە، سـترِین، سـرِینەوە. ٢ـ لە بەین بردن، فـەوتاندن، کوشتن. ؛؛ خـودایە ئەو زاڵمە پاک کەوە. ٣ـ کووژاندنەوەی قەرز و قۆڵە. ؛؛ ئەوەش دووسەد تمەنەکەت و حیسابەکەمان پاک

کەوە. & پا کردنەوە، پا کرنەوە.

پاکـــــار (نا. ل)[پا1 + کـــار] ١ـ خزمەتکار، نۆکەر. ٢ـ کەسێک کە لە ژێر دەستی کوێخا کار دەکا.

پاکـاریی (حم.)[پاکـار + ئیی] ١ـ نۆکەریی، خزمەتکاریی. ٢ـ کار و پیشەی پاکاری بەردەستی کوێخا.

پاکانە (ئاک. ل)[پاک + ئانە2] کاری خەتا و تاوان لە سەر خۆ لابردن. **~ بۆ کـردن:** بە قـسـە و پاڕانەوە یا سـوێند خواردن خـەتا لە سەر کەسێک لابردن. ⁂ ئەتۆ هێندە پاکـانەی بۆ کـوڕەکـەت مـەکـە لێم روونە ئەم شـووشـەیە هەر ئەو شکاندوویەتی. **~ کـردن:** خـۆ پاک و بێ خـەتا نیـشـان دان بە بەڵگە و قـسـە هێنانەوە.

پاکبین (نا. فا، ئان. ل)[پاک + بین2] کەسێک کە نەزەری پاکە و هەموو ئاکار و کردەوەیەک بە باش دەبینێ.

پاکبینیی (حم.)[پاکبین + ئیی] کار و ئاکاری کەسی پاکبین.

پاکـتـاو (ئان. مف)[پاک + تاو1/٣] کاری تواندنەوە و فەوتاندنی بە کۆمەڵ و گشتی نەتەوە و رەگەز و خـەڵکێک. **~ کردن:** فـەوتـاندن و تواندنەوەی کـۆمـەڵ و خـەڵکێکی جـیـا لە لایەن کـۆمـەڵ و جەماعەتێکی دەستەڵاتدارتر.

پاکراو (ئان. مفـ.)[پا2 + کراو (لە: پا کردن)] دانەوێڵە، سەوزی و میوە و شتی لەم بابەتە کە زیدەکەی جیا کرابێتەوە یا لێکرابێتەوە، پاککراو.

پاکــــڕەوان (ئان. ل)[پاک + رەوان] کەسێک کە دڵ و دەروونی پاکە، دڵپاک، رووحپاک، رەوانپاک.

پاکـڕەوانیی (حم.)[پاکـڕوان + ئیی] دڵپاک و رووحپاک بوون.

پاکـڕەوشت (ئان. ل)[پاک + رەوشت] حاڵی کەسێک کە رەوشت و کرداری پاک بێ و خۆ لە خراپە بپارێزێ، ئاکارباش.

پاکـڕەوشـتـیی (حم.)[پاکـڕەوشت + ئیی] کار و ئاکاری کەسی پاکڕەوشت.

پاکژ (ئان.)[باک] بڕ: پاک

پاککرار (ئان. مـفـ.)[لە: پاک کـردن] بڕ: پاکراو

پاک لە پاک (شڕ.)[پاک + لە + پاک] بێ حـیـسـاب، هـیـچ لە هیچ، پاکـمـان لە پاک. **~ بوون:** بێحیساب بوون و هیچ لە هیچ بوون لە مـــەســـەلە و کـــایە و حـیـسـاب و مـەعـامـلەیەک. **~ کـردن:**

بێحساب کردنی مەسەلە و کار و حیسابێک، هیچ لە هیچ کردن.

پاکڵ (نا. ل)[پا1+ کڵ][ئەر] پایەی پرد، کڵ، پاکڵە.

پاکڵە (نا. ل)[پاکڵ + ئە][ئەر] بڕ: پاکڵ

پاکمان لە پاک (شڕ.)[پاک + مان + لە + پاک] بڕ: پاک لە پاک

پاکنووس (نا. ل)[پاک + نووس] نامە و نووسراوەیەک کە ڕێکوپێک بێ و هەڵە و ڕەشایی تێدا نەبێ. ~ **کردن:** نووسینەوەی نامە و نووسراوەیەک بەبێ هەڵە لە ڕووی پێشنووس.

پاک و پیس (ئان. ل)[پاک + و + پیس] چاک و خراپ، ڕند و کرێت، پاک و ناپاک. ~ **کردن:** جیا کردنەوەی چاک و خراپ لە یەک، پاک و ناپاک لێک هەڵاواردن. ~ **لێکدان:** چاک و خراپ وەک یەک چاو لێکردن، تێکەڵ کردنی پاک و ناپاک.

پاکوت (نا. ل)[پا1 + کوت1][ئەر] بڕ: پێشێل

پاکوڕە (گیانـ.)[پا1 + کوڕ؟ + ئە] بڕ: پێکوڕە

پاکۆ (نا. ل)[پا1 + کۆ2] ١ـ ئەوەندە گیا کە لە دەسکەنە دا دەبن پێی دەنێن. ٢ـ باوەشە گیای نەبەستراو. ٣ـ گیای دوراوی نەبەستراو. ~ **دان:** ١ـ ڕنینەوەی گیا بە دەست. ٢ـ دروونەوەی گیا بێ ئەوەی بکرێتە دەسکەسواڵە. :: دەمێکە داسی ئەجەل تیژ ئەکا وەکوو وەرزێڕ/ خەریکی عالەمە پاکۆی ئەدا بە ریزە هەموو (بێخود ل ٧٣).

پاکۆترە (گیا.)[پا1 + کۆتر + ئە] گیایەکە لە پاقلانچکە ئەچێ و ئەخورێ (خاڵ ب ١ ل ٢٠١).

پاکەت (نا.)[فەر: paquet] ١ـ کاغەزێکی دووتوێیە کە سێ لای بەستراوە و لایەکی ئاوەڵایە و نامەی نووسراو یا شتێکی لەم وێنەیە تێدەنێن. ٢ـ کاغەزی ئەستوور کە سەری ئاواڵەیە و میوە و شتی وردەی دیکەی تێدەکەن. ٣ـ بەستە، قوتووی چووکی بەستراو. :: پاکەتێک جگەرە.

پاکیی (حم.)[پاک + ئیی]١ـ خاوێنیی // پیسیی، چەپەڵیی. ٢ـ داوێنپاکیی.

پاگا (نا. ل)[پا1 + گە][ئەر] بڕ: پاگە

پاگرە (نا. ل)[پا1 + گر (گرتن) + ئە] بڕ: پێخرە

پاگــه (نا. ل)[پا1 + گــه][باک] ١ـ ئاخــوڕ. ٢ـ تەویلەی ئەسپ و بەرزەولاغ. & پاگەه. ٣ـ [ئەر] شوێنی پەڕینەوەی لە چۆم و رووبار، بوار، پاگـا. ٤ـ داری ژێر رێسمەی دەرگا.

پاگەند (نا.)[باک] بڕ: یاقووت

پاگــەه (نا. ل)[پا1 + گە][باک] بڕ: پاگە

پاگیرە (نا. ل)[پا1 + گیر + ئە][ئەر] دوو کوتە تەختەی بە قەرا پێ کە جۆلا لە کاتی کار کردن دا پێی لە سەر دادەنێ و هەڵدەگرێ، پائەوشار، پێتاتە، پێتەتە.

پال (نا.)[باک] بڕ: پاڵ

پالاخ[1] (گـیـانـ.)[پا (پار1) + ولاخ] [باک] بڕ: پالاغ

پەلاخ[2] (گیا.)[زا] بڕ: پەلاش

پالاڤتن (چا. م)[باک] بڕ: پالاوتن

پالامار (نا.)[باک] بڕ: پەلامار

پالان (نا.)[باک] بڕ: پالان

پالاندن (چا. م)[باک] بڕ: پالاوتن

پالدم (نا. ل)[پال(پاڵ) + دم2][باک ـ زا] بڕ: پاڵوو

پـالـدووم (نـا. ل)[پـال(پـاڵ) + دووم (دم2)][باک] بڕ: پاڵوو

پالسنا (نا.)[زا] بڕ: پاژنە

پالە (نا.) بڕ: پاڵمە

پالووتە (نا.)[؟][باک] هەرەوەز، زبارە

پـالــە (نـا.)[بـڕ: پـاڵــە] ١ـ [بـاک] درێنـەوان، رەنجــــبــــەر، پاڵە. ٢ـ [زا] کرێکار، کارگەر.

پالەڤان (ئان.)[باک] بڕ: پاڵەوان

پالەقـە (نا. ل)[پا1 + لەقـە][ئەر] بڕ: پێلاقە

پالیتە (گیا.)[باک] بڕ: بەڕوو

پالیمۆک (گیا.)[باک] بڕ: سیرمۆکە

پـالـێـت (نـا.)[فــــــەر: palette] تەختـەیەکی بەیزییـە تایبـەتی نەقـاش و کاری نەقـاشی کە رەنگی پێویستی لە ســەر رۆ دەکــەن یا ســازی دەکــەن و دەیگرنەوە.

پاڵ (نا.)[پەه: پەهلووک. تات: پەلێڤ ـ فــار: پـهلـو. باک: پال ـ ناو: پاڵ، پار. باش: پاڵ ـ هەو: پاڵ] ١ـ کــاردانـەوەی هێـزێک بەرەو پێش، باو، بۆق. ٢ـ جـووت بوونی پشت لە شوێنێک. ٣ـ زۆر نزیک و نووســاو بە کـەسـێک یا شـتـێکەوە. ٤ـ

تەنیشت، پاڵوو، لا. ٥ـ هەمێز، باڵ2. ∷ ئەو کوڕە لەوەتی ژنی هێناوە لە پاڵی نایەتە دەر. ٦ـ کەلەکە، پاڵوو. ٧ـ قەدی شاخ و گرد. ~ **پێوە دان:** پاڵ دانەوە، پشت یا بەشێکی لەش بە کەسێک یا شتێکەوە نان. ~ **پێوەنان:** ١ـ وەلانانی کەسێک بە تەوژمەوە. ٢ـ باو پێوە نان بە کەسێک کە سواری جۆلانە بوە. ٣ـ بە قەو شتێک بەرەو پێش یا لایەک بردن. ∷ پاڵێک بەو داشقیەوە نی با لە قوڕ بێتە دەر. پاڵی پێوە نێ با بچێتە ژوورێ. ٤ـ (مجـ.) هان دان، دنە دان. ~ **خستن:** درێژ راکێشان، لە سەر لا تەنیشت درێژ کردن، وە پاڵ خستن. ~ **دانەوە:** ١ـ پشت بە پشتی یا شتێکی دیکەوە نان، پاڵ کەوتن، پاڵ پێوە دان. ٢ـ (کنـ.) حەسانەوە بە ئەرخەیانی و بێخەمی. ∷ پیاو دوو میلیۆنی هەبێ هەتا ئاخری عومری پاڵ دەداتەوە. & پاڵەوە دان، پاڵ لێدانەوە. ~ **کەفتن:** بڕ: پاڵ کەوتن. ~ **کەوتن:** ١ـ درێژ بوون لە سەر لا تەنیشت، پاڵ کەفتن. ٢ـ بڕ: پاڵ دانەوە. ~ **لێدانەوە:** بڕ: پاڵ دانەوە. ~**وە دان:** بڕ: پاڵ دانەوە. ∷ سنگمی بۆ بکەم بە سەنیری قوو، وەختی پاڵەوەدانە/ بەڵکوو بحەسێتەوە لەو سەفەری گەورە و گرانی تەرکە و تورکمانە (شۆڕ مەحموود ل ٥٨). **خۆ خزاندنە ~ کەسێکەوە:** دە پاڵ کەسێک خزان، چوونە نێو جێگای کەسێکەوە و دەگەڵی درێژ بوون. **دە (لە) ~خزان:** چوونە نێو جێگای کەسێکەوە، خزانە پاڵ کەسێکەوە. ∷ بەیانییان منداڵەم لە سەرمان خۆم دە پاڵ من دەخزێنێ و دەخەوێ. **دە (لە) ~خزاندن:** کەسێک دە باڵ کەسێکی دیکە نان و خەواندن .**دە (لە) ~ نان:** دە نێو نان، تێنان. ∷ کاغەزەکانی منیش دە پاڵ کاغەزەکانی خۆت بنێ. **رە ~ خستن:** ١ـ وە دوا خستن، نیسبەت دان. ٢ـ رەگەڵ خستن، رەپاڵ دان. **رە ~ دان:** ١ـ بەر خستن، تێگڕا رادان و رامـاڵین، بردنە پێش بە تێگڕایی شتێک. ٢ـ پێوە خستن، رەگەڵ خستن، رەپاڵ خستن. **رە ~ نان:** ١ـ تێنان، دە نێو نان. ٢ـ دەر کردنی بە زۆر و بە سووکایەتی. **هاتنە ~:** دە پاڵ خزان، لێ نزیک بوونەوە. ∷ بە شەو ژان و پەژارەم دێنە پاڵێ/ بە رۆژ ئۆقرەم نیە ساتێک لە ماڵێ (تاریک و روون ل ١١٤). **وە ~خستن:** پاڵ خستن، درێژ راکێشان. **وە ~دان:** کار و مەسەلەیەک خستنە سەر ئەستۆی

کەسێک. ：： کۆڵێک درۆ و دەلەسەی ناڕاستیان وە پاڵ داوم.

تێبینی: پاڵ لە پێرێسو peresu ـ ی ئەوێستایی بە مانای پەراسوو و لا و تەنیشت ـ ی کوردیی کەوتوە بە لەبەر چاو گرتنی ئاڵوگۆڕیی دوو پیتی « ر » و « ل » دەگەڵ یەکتر. ماناکانی دیکە لە دوایی پەیدا بوون.

پاڵا[1] (نا. ل)[پا1 + لا (ئالاو)][هەو ـ ئەر] بڕ: پێڵاو. ：： من بیم خڕیدار کالای باڵاکەت/ من بیم وە سەرگەر گەرد پاڵاکەت (مەولەوی ل ٣٨٦).

پاڵا[2] (ر.)[لە: پالاوتن] لە چاوگی پالاوتن دەکەوێ، بە ناوەوە دەلکێ و مانای پاڵوێنەر دەدا، پاڵێو. ：： پڵاوپالا.

پالاخ (گیانـ.)[پا (پار1) + ولاخ] بڕ: پالاغ

پالادڕانە (نا. ل)[پالا + دڕ + ئانە] پووڵ و پارەیەک کە لەبری ڕێگا بڕین دەدەن بە هەندێک کەسی وەک حەکیم و شاتر و شوان و پیادە، کاڵەدڕانە، پالامز، پامز.

پالافتن (چا. م) بڕ: پالاوتن

پالافتە (نا. مفـ)[لە: پالافتن] بڕ: پاڵێوراو

پالاغ (گیانـ.)[پا(پار1) + ولاغ][باک: پالاخ، پەلاخ ـ ناو: پالاغ، پالاخ، پەڵخ] ١ـ بێچووی گامێش. ٢ـ (مجـ.) پیاوی ئەحمەق و نەزان و بێ ئەدەب.

پالامز (نا. ل)[پالا + مز1] بڕ: پالادڕانە

پالان (نا.)[پەش: پالان، پالانە ـ بەل: پالام ـ فار: پالان ـ لۆر: پالۆ ـ گیل: پالۆن. باک: پالان ـ ناو: پالان] بەرگێکی نێواخنکراو لە کا، کە لە سەر پشتی کەر و بارگین و حەیوانی بارەبەر دادەنێن هەتا پشتی بریندار نەبێ، کورتان، کۆپان، کۆپانە. **~ کردن:** پالان لە سەر پشتی بارەبەر دانان. || **پالانی قەجەری:** جۆرە پالانێک چووکتر و ڕێکوپێکتر کە وەک زین کەلکی لێوەردەگرن، کۆپانی قەجەری.

تێبینی: دوکتور مەحەممەدی موعین وشەی پالانی بردۆتەوە سەر چاوگی پالاوتن (بڕ: برهان قاطع ب ١ ل٣٥٧). پێموایە دوکتور بە هەڵە بۆی چوە. پالان لە پەهلووک ـ ی پەهلەویی بە مانای پاڵ ـ ی کوردیی کەوتوە، پالانچە و پالانتە و پالانە لە کوردیی دا بە مانای

مــاســوولکەی تیــغــەرەی پشت یا ئەو تیسکە خوریەیە کە لە سەر پشتی بەران بۆ جوانی دەیهێڵنەوە و ئەوەش رایەکە بە قــەوەتتـر دەکــەن کــە پالاّن شــتـێکە کــە پێوەندی بە پالّ یا تەنیشتەوە هەیە و چ پێوەندی بە پالاّوتنەوە نیە.

پالاّنتە (نا. ل)[پالاّن + تە (چە1)] بڕ: پالاّنچە

پالاّنچـــە (نـا. ل)[پالاّن + چـە1] ١ـ مـاسولکە گۆشـتی دوو بەری تیـغـەرەی پشت. ٢ـ هەندێک خـــوری کـــە دوای بڕینەوە لـە سـەر پشتی بەران بـۆ جوانی دەیهـێـڵنەوە، پالاّنە، پشـتـەک. ٣ـ بەرد و قـــســڵــێک کـــە لێــواری جــۆگــەی پێ دادەبەستن. & پالاّنتە

پالاّندروو (نـا. فــا، ئان. ل)[پـالاّن + دروو] کـەسـێک کـە پالاّن سـاز دەکـا و دەیفرۆشێ.

پالاّندرووی (حم.)[پالاّندروو + یی] کار و پێشەی پالاّندروو.

پالاّنلار (ئان. ل)[پالاّن + لار](کنـ.) ژنی بە مێـرد کە جوابی کـەسی دیکەش دەداتەوە و بە دزی دەدا، ژنی بدەر.

پالاّنە (نـا. ل)[پـالّ + ئـانـە] هـەنـدێک تووک و خـوری کــە بۆ جـوانی لە ســەر پشـتی بزن و مـەڕ و بەران دەیهـێڵنەوە، پالاّنچە

پالاّنی (نا. ل)[پالاّن + ئی] ١ـ ئەسپی باریی کە لـە جیـات زین پالاّنی لێدەنێن، بارگین. ٢ـ کـەرێک کە کاتی پالاّن کردنی گەیشتوە. ٣ـ ئەسپێکی شۆخ و جوان کە زوو لە هـەنـدێک ناوچەی کـوردسـتـان لە شــینگێــڕیی دا دەیانڕازانـدەوە و جل و بەرگی مـردووکـەیان پێـدادەدا و خـەڵکی خـاوەن مـردووش شـینیـان بـۆ دەگـێڕا، ئەســپی کــۆتەڵ. ⁂ گـوێ درێژێ بار و کورتان بەرز و **پالاّنی** بەزێن/ چوست و وریاتر لـە گـوێ کـورتـانی پالاّنی و گـێـژ (نالی ل ٢٢٧).

پالاّوتن (چا. م)[پاز: پـالیــــیـــدەن، پالائیـدەن ـ پەهـ: پـالاییـیـتـەن، پـالووتەن. فــــــار: پـالـودن ـ بـەل: پـالایـەگ. باک: پـالانـدن، پـالاڤـتن، پـارووزانـدن ـ نـاو: پالاّوتن، پالاّفتن، پالّێـــوران، پالّوانـن ـ هەو: پەرزنـای] خـاوێن کـردنەوە و سـاف کـردنی تـراو و ئاوەکی کە شـتی زێدەیان تێدایە. بـەم شـێوەیە کە پـەڕۆیەکی تەنک کــــە کــــونی زۆر وردی هـەیە بـە نـاوی پالّوێنکە لە ســەر دەفــرێک رادەگــرن و ئاوەکی یا تەڕاوەکـەی بە سـەر دادەکەن، تەڕاوی سـافکراو دەچێتە نێو دەفرەکەوە

و خـڵـتـه و شـتی زێده له پاڵوێنکه دا دەمێنێتەوە، پاڵفته کردن.

پاڵاوته (نا. مــفـ.)[له: پاڵاوتن] بڕ: پاڵێوراو

پاڵ پاڵه (نا. ل)[پاڵ + پاڵ + ئه] بڕ: هەنگڵەشەلە.

پاڵپــشت (نا. ل)[پاڵ + پشت] ١ـ پشتی، پاڵەوپشت. ٢ـ پشتگیر، لایەنگر.

پاڵتاو (نا.) بڕ: پاڵتۆ

پاڵتــــۆ (نا.)[فــــەر: paletot] بالاپۆشـێکی ئەسـتـوور و درێژه کـه زستانان له سەرەوەی هەموو جلەکان ده بەری دەکەن و سەرما دەگێڕێتەوە. باڵته، باڵتۆ، پاڵتاو، پاڵته.

پاڵته (نا.) بڕ: پاڵتۆ

پاڵتــەک (نا.)[؟] دەردێکه ئەدات له قـوڕگی رەشـەوڵاغ ئەی ئاوسـێنێ، هەڵی ئەدڕن هەندێ گـەنمی تێ ئەکـەن چاک ئەبێتـەوه (کـشت و کـاڵ ب ١ ل ٥٨)، پەڵتەک.

پاڵدامێن (نا. ل)[پاڵ + دامێن] بڕ: پاڵداوێن.

پاڵداوێن (نا. ل)[پاڵ + داوێن] ١ـ پشتەوەی داوێن، پاڵدێم. ٢ـ داوێنی شاخ و گرد، پاڵداینه. & پاڵدامێن.

پاڵداینه (نا. ل)[پاڵ + داینه][ئەر] ١ـ پاڵدێم، پاڵداوێن. ٢ـ دوایێنی کێو، بنار.

پاڵدم (نا. ل)[پاڵ + دم (دوو3)] بڕ: پاڵدێم

پاڵدوو (نا. ل)[پاڵ + دوو3] بڕ: پاڵوو1

پاڵده (نا. ل)[پاڵ + ده (دوو3)] بڕ: پاڵوو1

پاڵدێم (نا. ل)[پاڵ + دێم (دوو3)] پشـتـەوەی داوێن، تەشکی داوێن، پاڵدم، پاڵداوێن، پاڵدامـێن. || **پاڵدێم بە گـوو:** (کنـ.) ژنی پیس و پۆخڵی و پیسکێر.

تێبینی: وشـەکـانی پاڵدێم و پاڵدم هاوڕیشـەکـانی پاڵوو ـ ن و مـاناکـانیـان گـۆڕاوە. هەروەها دێم یا دم بە مـانای کلک ـ ە و لە ریشـەی [ئەو: دومـە ـ پەه: دووم] کەوتوە.

پاڵفته (نا. مفـ.)[له: پاڵافتن][ئەر] بڕ: پاڵێوراو. ~ **کردن:** پاڵاوتن

پاڵم (نا. ل)[پاڵ + م (دم = دوو3] [هەو] بڕ: پاڵوو

پاڵمته (گیا.)[هس: پاڵمە] گیایەکی بەهارییە و تامی وەکوو هاڵەکۆکە (کشت

و کاڵ ب ١ ل ٥٩).

پاڵمه (گیا.)[ناو: پاڵمە، پالمە ـ هەو: پالمە] جۆرێک ئەسپنگ کە گەڵاکانی لە ئەسپنگی ئاسایی پانترە.

پاڵنگ (گیانـ.)[هەو] بڕ: پڵینگ

پاڵوانن (چا. م)[ئەر] بڕ: پالاوتن

پاڵوان[1] (ئان.)[ئەر] بڕ: پاڵەوان

پاڵوان[2] (نا. مفـ.)[ئەر] بڕ: پاڵوێن

پاڵوانه[1] (نا. ل)[پاڵوان2 + ئە][ئەر] بڕ: پاڵوێنە

پاڵوانه[2] (گیانـ.) بڕ: پاڵەوانە2

پاڵوێن (نا. مفـ.)[لە: پالاوتن]

پاڵوێنکه (نا. ل)[پاڵوێن + ک + ئە] بڕ: پاڵوێنە

پاڵوێنگه (نا. ل)[پاڵوێن + گە] شوێنێکی گەورە کە نەوتی خاوی بۆ دەچێ و لەوێ نەوتی لێ دەپاڵێون، شوێنی پالاوتنی نەوت.

پاڵوێنه (نا. ل)[پاڵوێن + ئە][ناو: پاڵوێنە، پاڵوانە، پاڵێوکە، پاڵوێنکە] ١ـ پارچەیەکی سپی و خاوێن و شاش و تەنک کە بۆ پالاوتنی شیر کەلکی لێوەردەگرن، راوک، پارزم، پارزوم، پەرزم، پەرزوم، پارزۆن، پارزن، پارزوون، پارزنگ، پارزوونگ ٢ـ فیلتێر.

پاڵۆپشت (نا. ل)[پاڵ + ئۆ + پشت] بڕ: پاڵەوپشت.

پاڵوو[1] (نا. ل)[پاڵ + ئوو (دوو3)] [باک: پالدووم، پالدم ـ ناو: پاڵوو، پاڵدوو، پاڵدە، پاردوو ـ هەو: پاڵم ـ زا: پاردم، پالدم] کەژوو یا قایشێک کە بە بن کلکی حەیوانی بارەبەر دا دێ و زین یا پاڵان رادەگرێ، رانەکی، قووش.

تێبینی: پاڵوو لە پێش دا پاڵدوو بوە و پیتی داڵ سواوە و بۆتە پاڵوو ـ دوو بە مانای کلکە.

پاڵوو[2] (نا.)[پەه: پەهلووک][هەو ـ ئەر] ١ـ کەلەکە، قەبرغە. ٢ـ تەنیشت، لا، پاڵ. ٣ـ (دارێکە ئەدرێتە بەر (نێ)ی ئاش بۆ نەجووڵانی (کشت و کاڵ ب ١ ل ٥٩) (هس: پاڵووگیر)

پاڵووده (نا.)[پەه: پالووتەک] جۆرێک خواردەمەنییە کە لە نیشاستە سازی دەکەن و بە شەکراو یا شیلە و ئاو دەیخۆن، پەلوول.

ساز کردنەکەی بەم جۆرەیە: لە پێشدا ئاو و نیشاستە لە سەر ئاگر دادەنێن هەتا دەکوڵێ و نیشاستەکە خۆ دەگرێ،

دوایی لە دەفرێکی تایبەتی (بنەکەی وەک بێژینگ کون کون کراو و هەندێک قوولە) دەکەن و بە ئامرازێک کە پڕ بە دەفرەکەیە پاڵی پێوەدەنێن. لە ژێر ئەم دەفرە سەهۆڵاو داندراوە و نیشاستەی گەرمی درێژ و بارێک دەچێتە نێوی و سارد دەبێتەوە. شەکراوی بۆ ساز دەکەن و پاڵوودەکەی تێدەکەن و دەیخۆن.

تێبینی: پاڵوودەی لە ریشەی پالاوتن کەوتوە یانی شتی پاڵێوراو.

پاڵووگیر (نا. ل)[پاڵوو2 + گیر] دارێکە ئەدرێتە بەر (نێ)ی ئاش کاتێک بە لایەکا لاسەنگ بێ (خاڵ ب ١ ل ٢٠٣).

پاڵە 1 (نا.)[سور: پالە][باک: پالە ـ ناو: پاڵە ـ زا: پالە] ١ـ کەسێک کە گەنم و جۆ دەدوێتەوە، دروێنەوان، رەنجبەر. (بڕ: سەرپاڵە، نێوپاڵە، قوون پاڵە). ٢ـ وەرزێڕێکی کە بەشێک لە پێنج بەشی وەبەر دەکەوێ، سەپان. ٣ـ ئەندازەیەک لە پەڵە دەغڵ و دانەوێڵە کە سەپانێک لە رۆژێک دا دەیدرۆێتەوە.

پاڵە 2 (نا.) ١ـ شار. ٢ـ دەربار

تێبینی: هەر ئەوجۆرە کە ناوی ماد ـ هۆزی گەورەی باکوور و باکووری رۆژاوای ئێران ـ لە دوایی بە شێوەی ماه (پەهلەویی ماد) بە هەندێک لە شارەکان وەک: ماه نەهاوەند، ماه بەسرە، ماه کووفە و ماهیدەشت کوتراوە، ناوی پەهل، پەهلەو، پەهلە بە هەندێک لەو شار و ناوچانەی کە پێوەندیان دەگەڵ هۆزی ناوبراو هەبوە کوتراوە وەک پەهلەشاهیسدان کە ئەرشکی مەزن، دامەزرێنەری پادشایەتی ئەشکانی لەوێ حکومەتی بە دەستەوە گرت و لە دوایی پاڵە (پەهلەو) بە مانای شار بە کار بردراوە. (موعین ب ١ ل ٨٤٦)

پاڵەپەست (نا. چا)[پاڵ + ئە + پەست2 (پەستاوتن)] بڕ: پاڵەپەستۆ.
~ دان: بڕ: پاڵەپەستۆ دان

پاڵەپەستۆ (نا. چا)[پاڵ + ئە + پەستۆ (پەستاوتن)] ١ـ پاڵی توند بۆ وەپێش دان یا جێ کردنەوە. ٢ـ پاڵی توند بۆ پەستاوتن و ئاخنین. & پاڵەپەست، پاڵەوپەستۆ. **~ دان:** ١ـ پاڵ پێوەنانی بە قەوەت بە کەسێکەوە کە لە نێو حەشامەت دا گیری کردوە بۆ دەرباز بوونی. ٢ـ بە زۆر پەستاوتن، تێ ئاخنین. & پاڵەوپەستۆ دان، پاڵەپەست دان.

پاڵەکی (نا. ل)[پاڵ + ئەک + ئی] جۆرێ کەژاوە کە سەرەکەی ئاوەڵەیە و لە سەر پشتی وشتری دادەمەزرێن.

پاڵەنگ (نا. ل)[ئەر] رەشمە، هەوسار، مەهار.

تێبینی: هاوتا و هاومانای ئەم وشەیە لە فارسی دا بە شێوەی پالاهنگ (پالاهەنگ) و پالهنگ (پالهەنگ) هاتوە. وشەکە دەبێ لە دوو بەشی پاڵ + هەنگ پێکهاتبێ. پاڵ بە مانای پەنا و تەنیشتە و هەنگ دەبێ لە ثەنگ thang ـ ی ئەوێستایی بەمانای شۆڕ و هەڵواسراو کەوتبێ و بە گشتی یانی لە لاتەنیشت هەڵواسراو. هەروەتر خاڵ پاڵەهەنگ ـ ی بە مانای کۆت و زنجیری پێی بەندیی نووسیوە کە هەر لەم ریشەیەیە.

پاڵەهەنگ (نا. ل)[بڕ: پاڵەنگ] کۆت و زنجیری گەورەی پێی زیندانی.

پاڵەوان (ئان. ل)[باک: پالەڤان، پەهلەوان ـ ناو: پاڵەوان، پاڵوان ـ هەو: پاڵەوان ـ زا: پاهلیوان] ١ـ مرۆڤی بوێر و بەهێز، پیاوی ئازا و بە خۆوە. ٢ـ قارەمانی سەرەکی چیرۆک و حەکایەت، قارەمان. ٣ـ (مجـ.) پیاوی کەڵەگەت و بەخۆوە. ٤ـ زۆرانباز.

تێبینی: زمانەوانانی فارس ریشەی پەهلەوانیان بردۆتەوە سەر پەهلەو یا پاڵەو + ئان. پاڵەو ـ یان بە ناوی پارتەکان کە قەومێکی کۆن بوون داناوە و چونکە زۆر بوێر و نەترس بوون ئەو ناوە پەڕیوەتە سەر ناوی هەموو کەسێکی بوێر و نەترس. (برهان قاطع ب ١ ل ٤٣٠). لە باری مێژوویەوە نازانم ئەم وشە کەی دەکار کراوە بەڵام بە لێکدانەوەی شکڵ و بیچمی وشەیەکی تەواو کوردیی دەدا و پێمەوایە دەبێ لە [پاڵ + ئە + وان] پێکهاتبێ و هاومانا و هاوشکڵی پشتیوان [پشت + ئی + وان] بێ، یانی کەسێک کە لاگر و پشتگری خەڵکە و ئەوە پتر خووی پاڵەوانان بوە کە پشتگری خەڵک بن. بۆ سەلماندنی ئەو مەبەستە هێشتا لە کوردیی دا پاڵەوانە بە هاومانا و هاوتای پشتیوانەیە و ئەویش دیوارێکە کە لە بەر دیواری شکست هەڵیدەچنن.

هەروەتر چاوگی پال pāl لە زمانی سانسکریت دا بە مانای پاراستن و ئاگاداری لێکردن هاتوە و پالە pāla بە مانای پارێزەر هاتوە.

پاڵەوان پەمبە (ئان. ل)[پاڵەوان + پەمبە] کەسێک کە بە رواڵەت پاڵەوان و

نەترسە بەڵام لە راستی دا ترسەنۆک و خوێڕییە، پاڵەوانی درۆیین.

پاڵەوانە[1] (نا. ل)[پاڵەوان + ئە] ١ـ دیوارێک کە لە بەر دیوار شکست هەڵیدەچنن بۆ ئەوەی نەکەوێ، پشتیوانە. ٢ـ کۆڵەکەیەک کە وەبەر دیواری شکستی دەدەن بۆ ئەوەی کە نەڕووخێ. ٣ـ یەکێک لە بەرەکانی دارمازوو.

پاڵەوانە[2] (گیانـ.) پەلەوەرێکی رەشی بچووکی باڵ درێژە. لە سەرەتای بەهار دا پەیدا ئەبێت تا نیوەی هاوین. هەمیشە بە ئاسمانەوەیە کە کەوت ناتوانێ هەڵسێت و بفڕێ. خواردنی بە هەواوە مێشوولەیە لە ئێواران دا ئەچێتە کونی دیوار و گوێسەبانەوە بۆ ئەوەی لە بەیانی دا کە هاتە دەرەوە خۆی فڕێ دا تا بتوانێ بفڕێ. (کشت و کاڵ ب١ ل ٥٩)، Apus apus ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە، پاڵوانە، تەیرەن ئەبابیلە، تەڕنەبابیلە، تەڕنەئەبابیلە، چەورۆکە، چەورووکە.

تێبینی: پاڵەوانە بە مانای ئەبابیل فەرهەنگی کشت و کاڵ نووسیویەتی و لە فەرهەنگی خاڵ دا بە پاڵوانە نووسراوە. لە فەرهەنگی موعین دا پالوانە و پالوایە و بالوانە بە مانای ئەبابیل و پەڕەسێلکە هاتوە. (بڕ: موعین ب ١ ل ٦٧٨)

پاڵەوانەتی (حم.)[پاڵەوان + ئەتی] پاڵەوان بوون، بوێریی قارەمانیی، پاڵەوانیی. **~ کردن:** ئەنجام دانی کاری قورس و سەخت کە مرۆڤی ئاسایی پێیان نەکرێ.

پاڵەوانیی (حم.)[پاڵەوان + ئیی] بڕ: پاڵەوانەتیی

پاڵەوپشت (نا. ل)[پاڵ + ئە + و + پشت] باڵنج یا هەر شتێک کە وەبەر پشتی بدەن و پاڵی لێدەنەوە، پاڵۆپشت، پاڵپشت، پشتی. ⁘ هێند ماندوو بوو هەر پاڵی وە پاڵەوپشت دا و خەوی لێکەوت.

پاڵەوپەستۆ (نا. چا)[پاڵ + ئە + و + پەستۆ (پەستاوتن)] بڕ: پاڵەپەستۆ. **~ دان:** بڕ: پاڵەپەستۆ دان

پاڵەیی (حم.)[پاڵە + ئیی] کار و پیشەی پاڵە، رەنجبەریی.

پاڵێن[1] (ئاک.)[؟] ١ـ دوای نیوەڕۆ، سەر لە ئێوارە کاتی مەڕدۆشین، پاڵێنان. ⁘ شەنگەبێری گراوی خۆم وێنووسی جەماڵ و جوانی/ ئێستاش پاڵێنێ وەک جاران لە شوان و مێگەڵ دەڕوانی؟

(تاریک و روون ل ١٦٨). ٢ـ بردنەوەی مەڕ بۆ لەوەڕ دوای دۆشینی ئێواران هەتا وەختی ماڵ نووستنان.

پاڵێن2 (نا.)[لە: پالاوتن][ئەر] مەلاقەی گەورەی کون کون، ئاوپاڵ.

پاڵێنان (ئاک. ل)[پاڵێن1 + ئان] سەر لە ئێوارە، پاڵێن.

پاڵێو (ر.)[لە: پالاوتن] لە چاوگی پالاوتن دەکەوێ، بە ناوەوە دەلکێ و مانای پاڵوێنەر دەدا، پالا. ؛؛ چاپاڵێو، شیرپاڵێو، برنج پاڵێو.

پاڵێوران (چا. م) بڕ: پالاوتن

پاڵێوراو (نا. مف.)[لە: پالاوتن] هەر ئاوەکی و شتێکی لە پاڵوێنکە دراو و بێ خڵت و خاڵ، پالافتە، پالاوتە.

پاڵێوکە (نا. ل)[پاڵێو + ک + ئە] بڕ: پاڵوێنە

پاماسە (نا. ل)[پا1 + ماس (ماسین) + ئە][ئەر] بڕ: پێخرە

پاماسێ (نا. ل)[پا1 + ماس (ماسین) + ئێ][ئەر] بڕ: پێخرە

پاماڵ (ئان. مف.)[پا1 + ماڵ3][پەش: پامال، پایمال ـ فار: پامال، پایمال ـ بیر: پامال] بڕ: پێشێل. **~ بوون:** بڕ: پێشێل بوون. **~ کردن:** بڕ: پێشێل کردن.

پاماڵکراو (نا. مف.)[لە: پاماڵ کردن] بڕ: پێشێلکراو

پاماڵە (نا. ل)[پا1 + ماڵ3 + ئە] ئامرازێکی جووتێرانە کە بریتییە لە تەختەیەکی گەورە کە بە سەر زەوی دا دەیکێشن هەتا سندە و گڵمەتی زەوی کێڵدراو ورد بکا و تۆمەکەش بکەوێتە ژێر خاکەوە، ماڵوو، ماڵە.

پاماو (نا. ل)[؟] لووس کردنی سواغی گەچ بە پەڕۆی تەڕ (خاڵ ب ١ ل ٢٠٤).

پامز (نا. ل)[پا1+ مز1] بڕ: پالادڕانە

پامموورە (نا. ل)[پا1 + موورە (موورو1)] پاوانەی سازکراو لە مووروو، پێموورە. (بڕ: پاوانە)

پامەڕە (نا. ل)[پا1 + مەڕ2 + ئە] بڕ: پێمەڕە

پامەلە (نا. ل)[پا1 + مەلە] جۆرێک مەلەیە کە مەلەوان لە سەر جێی خۆی بە پێ لێدان خۆ رادەگرێ، مەلەپایە، مەلەپێیە، پێمەلە.

پامێزە (نا. ل)[پا1 + مێز3 + ئە] ١ـ

گووی هەنگ کە لە سەر کانی ئەیکات پاش ئاو خواردنەوە، سەرێکی ئەستوور و سەرێکی باریکە، هەنگدۆز کاتێ ئەو گووە ئەبینێ روو ئەکاتە سەری باریکی گووەکە و ئەڕوات تا شاری هەنگەکە ئەدۆزێتەوە بۆ ئەوەی هەنگوینەکەی دەرکات (کشت و کاڵ ب ١ ل ٥٩). ٢ـ شاوەتی ویشکەوەبووی نێو لینگی تەگە. ٣ـ خوری و مووی دەست و پێی ئاژەڵ.

پان[1] (ئان.)[ئەو: پەثەنە ـ پەهـ: پەهەن، پەهن. باک: پان، پاحن، پەهن، پەعن، پەحن ـ ناو: پان ـ هەو: پان ـ زا: پاهن، پاعن] ١ـ هەراو، بەرین، تەسک. ٢ـ پێشێل، پێخوست. **~ بوونەوە:** ١ـ فلیقانەوە، پێشێل بوون. ꞉꞉ چاو ئەو مێرووله بەستەزمانانە چۆن لەبەر پێیان پان بوونەوە. ٢ـ تخێڵ بوون، بە بڵاوی دانیشتن، تەنبەڵانە درێژ بوون و جووڵە نەکردن. ꞉꞉ دوو رۆژە لە ماڵێ پان بۆتەوە و دەست لە رەش و سپی نادا. ٣ـ تەسک و بڵاو کردنی هەویر و شتی مەیو. ꞉꞉ ٤ـ هەراو بوون، بەرین بوون. ꞉꞉ ئەلێرەوە چۆم پان دەبێتەوە. هەندێکی دیکە لێخورە جادە پان دەبێتەوە. ٥ـ راخران. ꞉꞉ کچم دابرۆ بزانە جێگاکان پان بوونەوە؟ **~ کردنەوە:** ١ـ راخستنی جێگا و بان و سفرە و هەر شتێکی کە بەر بەرین بێ. ꞉꞉ جێگاکان پان کەوە با بخەوین. بچۆ ئەو کەوڵەی لە دەرێ پان کەوە! ٢ـ فلیقاندنەوە، پێشێل کردن، پێ رێخستن. ꞉꞉ هەتا سەری مار پان نەکەیەوە نامرێ. پێیەکی لە هەزار پێیە نا و پانی کردەوە. ٣ـ دانیشتن بە بڵاوی و جێگایەکی زۆر گرتن، تخێل بوون، دانیشتنی تەنبەڵانە و بێ ئەدەبانە. ꞉꞉ ئەوە بۆ وا خۆت پان کردۆتەوە زەلام ! ٤ـ قەڵەو کردن، پڕ و قەبە بوون. ꞉꞉ ئاغا هێندەی ماڵی مفت خواردوە قوون و پشتی لێ پان کردوە. ٥ـ تەسک کردن و بڵاو کردنەوەی هەویر و شتی مەیو. ꞉꞉ لە پێشدا دەبێ هەویرەکە پان کەیەوە دوایە بە تەندووریەوە بدەی! ٦ـ هەڵخستن، لە بەر تاو دانانی هەر شتێک بۆ ویشک کردن و ویشک بوونەوە. ꞉꞉ مێرێ تەماتەکانی لە بەر تاو پان کردبۆوە.

پان[2] (گیا.)[هیند: pan] پنچکێکە لە رەگەزی بی کە لە هیند و مالزی و هەندێک شوێنی دیکە شین دەبێ، گەڵای ویشکی ئەم دارە بۆنێکی خۆشی لێدێ و بۆ دەرمانی هەندێک نەخۆشی کەلکی لێوەردەگرن و رەنگی تفیش سوور دەکا، piper betel ناوی لاتینی ئەم

دارۆچکەیە، شاحوسێنی. (عەر: تملول)

پان3 (پاشگـ.)[فـــەر: pan لە یون: pantos (گشت، هەموو)] پاشگرێکە بە ناوانەی کـە ئاخـرەکـەیان بە " ئـیـسم " کـۆتایی دێ و ئـامـانج و مـەبەسـتـێکی تێگڕایی نەتەوەیی، ئـاییـنی یان نـاوچەیی پێک دەبەستێتەوە. ؛؛ پان تورکیسم، پان ئێرانیسم، پان عەرەبیسم.

پاناو (نا. ل)[پان1 + ئاو] گـــۆڕایی سەری کێو و چیا، پانتاو.

پاناوک (نا. ل)[پان1 + ئاو1 + ک] ١ـ گۆمیلکەی ئاو لە دەشت دا، پاناوکە. ٢ـ گـۆڕایـی سـەری کـێـو و چیـا، پاناو، تەختان، پانتاو.

پاناوکـــە (نـا. ل)[پانـاوک + ئە] بـڕ: پاناوک

پانـایی (حـم.)[پـان1 + ئـایـی] رادەی هەراویی و پانی شـــتــێک یا شـــوێـنێک، پاناهـی، پـانـتـــایـی، بـەرینـایی. ؛؛ چی خـۆشــتــرە لەوەی تەبیـعـەت جـوان بێ/ مـاوەی سـرنج پانایی گـشت ئـاسـمـان بێ (گۆران ل ١٩٤).

پاناهی (حم.)[پـان1 + ئـاهـی][بـاک] بڕ: پانایی

پانبـــەپان (نا. ل)[پان1 + بە/ە + پان1] بڕ: پانەوپان

پانپـانۆکـە (نا. ل)[پان1 + پان1 + ئۆک + ئە] کاری خۆ راحەت کردنی دوو ژن بە یەکدی، پانپـانۆکێ، قـوزقـوزانێ، کوزەتەقـانێ. ~ **کردن:** نزیکی دوو ژن دەگەڵ یەک و خۆ رەیەک خشـاندن و خۆ رەحەت کردن لە یەکتر.

پانپـانۆکێ (نا. ل)[پان1 + پان1 + ئۆک + ئێ] بڕ: پانپانۆکە

پانتـاو (نا. ل)[پان1 + ت + ئاو] ١ـ بڕ: پـانـاو. ٢ـ تەخـتـایی سـەر خـەرمـان (کشت و کاڵ ب ١ ل ٦٠).

پانتاویی (حم.)[پانتاو + ئی] شوێنی تەخت و پان، پانایی شوێنێک.

پانتاویی (حم.)[پانتاو + ئیی] رادەی پانـی و هەراویی شــتــێک یا شــوێنێک، پانایی.

پانتـــۆڵ (نا.)[ئیــتـــا: pantalon] شـــاڵواری کـــوردیی تایبـــەتی پیـــاوان، دەلینگی تەنگ و هەر چی بەرەو ســەرتر دەچێ فــشــتــر دەبێــتــەوە و پزووکــەی دێخـوونی تێـهـەڵدەکێشـن و هەر بەویش دەیبەستنەوە، پاتۆڵ، رانک، دەمەرقۆپان.

پانتۆمیم (نا.)[فەر: pantomime] جۆرە نمایشێکە کە دەورگێڕ بەبێ دەربڕینی قسە و تەنیا بە ئیشارە و جووڵاندنەوەی ئەندامەکانی مەبەستێک روون داکاتەوە.

پانج (ژ.)[زا] بڕ: پێنج

پانجاس (ژ.)[زا] بڕ: پەنجا

پانجێس (ژ.)[زا] بڕ: پازدە

پاندا (گیانـ.)[ئین: panda] گیاندارێکی ئارام و بێ ئازارە وەک ورچ، کەوڵی سپی و پڕ پەشمە و لە کوێستانەکانی چین و تەبەت دەژی.

پاندۆڵ (نا.)[فەر: pendule] میلەیەکی هەندێک قورس کە بە بنی هەندێک سەعاتی دیواری گەورەوەیە و دێت و دەچێ و میلەکانی سەعات دەگەڕێنێ، ئاونگ.

پانز (ژ.)[زا] بڕ: پێنج

پانزدە (ژ.) بڕ: پازدە

پانزدەهـ (ژ.)[باک] بڕ: پازدە

پانزە (ژ.) بڕ: پازدە

پانژ (ژ.)[زا] بڕ: پێنج

پانسمان (نا.)[فەر: pansement] کاری خاوێن کردنەوە و بەستتنی برین.

~کردن: خاوێن کردنەوە و مەرهەم لە سەر برین دانان و بەستن.

پانسیۆن (نا.)[فەر: pansion] ماڵ و شوێنێک بۆ ژیان و خواردن بە پارەیەکی دیارییکراوی مانگانە.

پانک 1 (نا. ل)[پان1 + ک] شوێنێکە لە لای سەرەوەی چادر و رەشماڵ دا کە دەکەوێتە لای دەرەوە، وەک گوێسوانە بۆ ئەوەی ئاوی باران نەڕژێتە دەورووبەری خێوەت.

پانک 2 (ئان.)[زا] بڕ: پاک

پانکراس (نا.)[فەر: pancreas] لوویەکی گەورەی هێشوویی سوورە کە لە کن گەدەیە و کاری ساز کردنی شیرەیەکە کە یارمەتی هەزمی خۆراک لە سەرەتای ریخۆڵە دەدا و هەروەتر ئینسۆلین ـ یش ساز دەکا. (عەر: لوزالمعده)

پانکە 1 (نا. ل)[پان1 + کە] ١ـ بەرێکی دارمازوویە کە وەک دووگمە پانە. ٢ـ جۆرێک ماسی، پانە ٣ـ (ئان. ل) بڕ: پانکەڵە

پانکە 2 (نا.)[؟] جۆرێک باوەشێنە کە بە بەرق کار دەکا (هەم لە میچ

هەڵداوەسریێ و هەم جۆرێکی لە سەر زەوی دادەندریێ) و بە خـولانەوە و سووڕانی پەڕەکانی ولاّت فێنک دەکا، هەروەها جـۆرێکی چووکـەی لە کەبابخانەکان لە جیات باوەشێن کەلکی لێوەردەگرن.

پانکەڵە (ئان. ل)[پان1 + ک + ئەڵە] ١ـ حاڵی کەسێکی پان و کورتەبالا، پانکە1 /٣. ٢ـ شتێک کە کەمێک پان بێ.

پانگزە (ژ.)[هەو] بڕ: پازدە

پان وبەرین (ئان. ل)[پان1 + و + بەرین] حاڵی هەر شتێک یا شوێنێکی زۆر پان، هەراو. ⁂ دەشتی پان و بەرین. **~ بوون:** زۆر پان و هەراو بوون.

پان وپلێش (ئان. ل)[پان1 + و + پلێش] حاڵی شتێکی لە بەر پێیان پان و فلّچ بوو بێتەوە و بە تەواوی تێکچوو بێ. **~ بوونەوە:** لە بەر پێ پان بوونەوە و فەوتان.

پان وپۆڕ (ئان. ل)[پان1 + و + پۆڕ] فش، هەراو، زۆر پان و بەرین. **~ بوون:** زۆر پان و بەرین بوون. ⁂ کابرایەکی کەڵەگەت و پان و پۆڕە.

پان و فلّچ (نا. ل)[پان1 + و + فلّچ] پێشێل، پێخوست و بە تەواوی فەوتاو لە بەر پێ. **~ بوونەوە:** لە بەر پێدا پان بوونەوە و پێشێل بوونی هەر شتێک. **~ کردنەوە:** پێشێل کردن و پان کردنەوەی شتێک بە پێ، جیق و فیق دەرێنان (بۆ گیاندار).

پانۆکە (نا. ل)[پان1 + ئۆک + ئە] دەزگای شەرمی ژن، قوز. ⁂ باللۆرەی دەبێژم/ پانۆکەت بە درێژم (کانی مرادان ل ١٧١). (هس: پانپانۆکە)

پانە (گیان.)[پان1 + ئە] جۆرێک ماسی پانە کە زۆر گەورە نابێ و پەڕەکانی بەرزگی هەندێک سوورن، پانکە.

پانەپەڕ (نا. ل)[پان1 + ئە + پەڕ] گەورەترین پەڕی باڵی مەل و باڵندە، شاپەڕ، شاباڵ.

پانەوپان (نا. ل)[پان1 + ئەو + پان1] ١ـ بە لای پانی دا. ⁂ سفرەکە پانەوپان راخە! ٢ـ (کنـ.) بە راشکاویی، بە ئاشکرایی. ⁂ پانەوپان هەموو قسەی دڵی خۆم پێکوت. & پانبەپان

پانی (ئا.) بڕ: پاژنە

پانیە (ئا.) بڕ: پاژنە

پانیەدرێژە (گیانـ.)[پانیـە + درێژ + ئە] مـەلێکە: ١٧٫٥ سـانتیمێتـرە. کلک و لاقـی لە ـ هـاورەگـەزەکـانـی ـ دیکـەی درێژترە. پشـتی قـاوەییـیە و خـەتی پانی ئامالْ رەشی پێداکشاون. سینگی زەردی کاڵە و پڕە لە خەت و خاڵی وردی بڵاو. لە جـێگای برۆ و لە سـەر لاجـانگی خـەتی مـەیلەوسـپی پێداهاتوە. لاق و هەروەها نینۆکی پشـتەوەی درێژە (هۆی ناو نان). لە مـێـرگ و چـیـمـەنی شـەدار، گـۆل و مەرەزەجاڕان دەبینرێ (فەرهەنگی باڵندە ل ١٠) Anthus novaeseelandiae ناوی لاتینی ئەم مەلەیە.

پانیی (حم.)[پان1 + ئیی] بڕ: پانایی

پانێـر (گـیانـ.)[پا (پار1) + نێـر] ١ـ [لۆر: پارینە. باک: پارۆنەک ـ ناو: پارێن، پارێنە ـ هەو: پارێنە] گـوێرەکـەی دوو ساڵەی نێر، گوێلپار، پارگوێر، پارگوێک. ٢ـ (مجـ.) مرۆڤی بێ ئاقڵ و بێ ئەدەب.

تێـبـینی: هەر چەند پانێـر بە دوو بەشـی پار و نێـر نووسـراوە بەڵام بۆی هەیە کە شـێوەی شێواوی پارێن بووبێ وەک: سـەنیـر و سـەرین، خـیـز و زیخ، کشپەڵ و پشکەڵ.

پاوان (نا. ل)[پا (لە: پایین) + وان] لەوەرگە و مێرگ و مەزرای قەدەغە کراو و تایبـەت دراو بە خـۆ و بە مـەڕ و مـاڵاتی خـۆ، پاوە، پاوەند. ٢ـ (مـجـ.) قـەدەغـە. ~ **بوون:** قەدەغـە بوون. ~ **کـردن:** قەدەغە کردن.

پاوانە (نا. ل)[پا1 + وانە] ١ـ لیـزگـە مـووروویەک کـە ژنـان سـازی دەکـەن و لە قولەپێی دەکەن. ٢ـ خشڵێکی زێوە ژن لە قـولە پێی دەکـەن. & پامـوورە، پێـمـوورە، خرخاڵ، پاوەن، پاوەنە.

پا و پووز (نا. ل)[پا1 + و + پووز] لە ئەژنۆ بەرەوخوارەوە، داو و دەلینگ.

پـا و پـل (نـا. ل)[پـا1 + و + پـل] لـە ئەژنۆوە بەرەو ژێر، قـاچ و قول. ٢ـ (کنـ.) هێز و گوڕ، توانایی.

پاوشا (نا.)[ئەر] بڕ: پادشا

پاوشک (ئان. ل)[پا1 + وشک][ئەر] کـەسـێک کـە پێـوقـەدەمی خـێـر نەبێ، پێوقەدەم رەش.

پـاوە (نـا. ل)[پـا (لـە: پـایـین) + وە (وان)] بڕ: پاوان

پاوەرە (نا. ل)[پا1 + وەر + ئە][هەو] بڕ: پابەرە

پـاوەرێ (نـا. ل)[پـا1 + وەر + ئـێ]

[هەو] برِ: پابەره

پاوەمـــــانگ (ئان. ل)[پا1 + وه + مـانگ] ژنی زگ پڕ کە دواین مـانگییەتی و زانی نزیکە بۆتەوە.

پـاوەن (نـا. ل)[پـا1 + وەن1][ئـەر] شــریت یا زنجــیــرێک کـــە پێی وڵاغی بەرزەی پێـدەبەســتنەوە هەتا لە کـاتی لەوەڕ دوور نەکـەوتێـەوە، پابەند، پێوەند، پاوەند، پاوەنە. ٢ـ برِ: پاوانە

پـاوەنـد[1] (نـا. ل)[پـا1 + وەنـد] بـرِ: پاوەن

پاوەند[2] (نا. ل)[پا (لە: پایین) + وەن (وان) + د] برِ: پاوان

پـاوەنـە (نـا. ل)[پـا1 + وەن1 + ئـە] [ئەر] ١ـ برِ: پاوەن. ٢ـ برِ: پاوانە

پاوەوە (نا. ل)[پا1 + وەوە][هەو] برِ: پێخەسوو

پـاوەوی (نـا. ل)[پـا1 + وەوی][ئـەر] برِ: پێخەسوو

پاوەیـوە (نـا. ل)[پا1 + وەیوە][هـەو] برِ: پێخەسوو

پاهلیوان (ئان.)[زا] برِ: پاڵەوان

پاهن (ئان.)[زا] برِ: پان

پائەوشـــار (نا. ل)[پا1 + ئەوشـــار] [ئەر] برِ: پاگیره

پایان (نا. ل)[پا1 + ی + ئان] ئاخـر، دوایی، ئاکام. (هس: پایین1)

پایتـــەخت (نا. ل)[پای + تـەخت] برِ: پاتەخت

پایز (نـا.)[پاز: پـادێز ـ پەهـ: پـاتێـــز، پاتێـژ. تـات: پائیـز ـ فـار: پاییـز ـ گـیل: پەئیـز. بـاک: پاییـز، پایز، پەهیـز ـ ناو: پـایز، پـاییـــز ـ هەو: پـایز ـ زا: پـائیـــژ، پاییـز] ١ـ وەرزی سـێـهـەمی سـاڵ دوای هـاوین و پێش زســـــتـــــان، (رەزبـەر ـ گـەڵارێزان ـ سـەرمـــاوەز). ٢ـ (مــجـ.) سەردەمی پیری. ⁂ پیرییە پایزی وەرزی ژیـانە/ وردە هـەنگاوی بەرەو گـــۆڕ نانـە (بۆ کوردستان ل ٢٦٤). || **پایزی پیریی:** (کنـ.) سەردەمی پیریی، پایزی عومر. ⁂ شــەوی بەهـاری جـوانی خــەوێ بوو پڕ تەشویر/ لە فەجری پایزی پیریی بەیانی دا تەعـبـیـر (نالی ل ٢٠٤) بەهـارێ بوو جەوانی، بوو بە سوخرەی پایزی پیریی/ بە سەر چوو باغ و باقی مـاوەوەی مشتێ چڵ و چێـوە (مــەحــوی ل ٢٩١). **پایزی زێڕن (زێڕین):** (کنـ.) سـەرەتـای پـایز کـە گـەڵاکـان رەنگاوڕەنگن و هێـشـتـا زەرد و

ویشک نەبوون. **پایزی عـــومـــر:** (کنـ.) سەردەمی پیریی.

پایزە (نا. ل)[پایز + ئە] ١ـ چاندنی دەغڵ و دان لـە پـایـز دا. ٢ـ هـەر بـەر و مـیـوەیەک لە پایز دا پێبگا. ٣ـ جـۆرێک ترێی دەنک زلە کـە لە پایز دا دەگـا. ٤ـ شـێـعـرێک کـە بە پـایز هەڵکوترابێ. ٥ـ یەکێک لە مەقامـەکانی فۆلکلۆری کوردیی کە پتر لە سەر راو و ئەویندارری دەدوێ.

پایزەبرا (نـا. ل)[پایز + ئە + برا] ١ـ دۆست و ئـاواڵێک کـــە تەنیـا لـە کــاتی فەرعانە و حاسڵات دا سەر بدا. ٢ـ ئاغا یا هەر کەسێکی دیکە کە لە کاتی گەنم سوور کردنەوە، بەشێک لە گەنم دەبا. ٣ـ (کنـ.) ملۆزم، ئافەت.

پـایـزەرێز (ئـان. ل)[پـایـز + ئـە + رێز (رژان)] گـیـا و بەر و حـاسـڵاتێک کـە شــەخـتــە لێـیـدابێ، ســەرمــابردوو، شەختەلێدراو.

پـایـزەهـەوار (نـا. ل)[پـایـز + ئـە + هـەوار] ئاخـــر و ئـۆخـــری هەوار کـــە دەکـــەوێتـــە پایز و وردەوردە هـەوار چۆڵ دەکـەن و دەگـەڕێنەوە. ؛؛ دەڵێم کـوڕینە هەر کـەسـانێکی نازداری منی نـەدیوە/ ئـەگـــــــــەر دەهـات و رادەبـرد لـە بـۆ پایزەهەواری/ ئەوە حاجی دەگێڕانەوە لە رێی حیجازێ/ سۆفی بەڕماڵ بە شانی دەگێڕانەوە لە نوێژێ (پایزە ل ٦٢).

پـایـزیـی (ئـان. ل)[پـایـز + ئـی] ١ـ هەرچی کە پێوەندی بە پایزەوە هەبێ. ؛؛ مــیـــوەی پایزیی، گــوڵـی پایزیی، جلی پایزیی. ٢ـ جـۆرێک هەرمێ. ٣ـ جـۆرێک هەنجیر.

پایە (نـا.)[پەهـ: پـادەک، پـایـەک] ١ـ بنـەڕەتی خـانوو و شـوێنی سـازکـراو، بناغـە، بنچینە. ٢ـ بنـەڕەت و ئەسـاسی هـەرشـتێک. ٣ـ ئەسـتوونی ساز کراو لە سـمـیت و بێـتـۆن. ٤ـ پێـچکەی مـیـز و کـورسی یا هەر ئـامرازێک کـە پێـچکەی هەبێ. ٥ـ (مـجـ.) پلە و مـقــام لە نێــو کـۆمـەڵ دا. ٦ـ (مـجـ.) بناغـە و قــەوەی زانـسـت و دەرس. ٧ـ ئـەو ئـەنـدازە لـە لەشی مـرۆڤ کـە لە نێـو ئـاو دا دەتوانی پێی بڕوا، باڵا. **~ بڕین:** ئاوی زۆر کە باڵای مرۆڤ دادەپۆشێ، کـەوتنە بن ئاو. ؛؛ ئـەو چۆمــــە قـــووڵە ناتوانی لێی بپەڕییەوە پایەت دەبڕێ.

پایەبڵند (ئان. ل)[پایە + بڵند] بڕ: پایەبەرز

پایەبڵندیی (حم.)[پایەبڵند + ئیی]

برِ: پایەبەرزیی

پـایـەبـەرز (ئـان. ل)[پـایـە + بـەرز] کەسـێک کە پلـە و پایەی کۆمـەڵایەتی لە سـەرە، پایەبڵند. **~ بوون:** پلەی بەرز هەبـوون و خـــاوەن کــەســـایـەتی بـوو لە کــۆمــەڵگا دا. **~ کــردن:** پلە و پایەی کەسێک بردنە سـەر، بەرز کردنەوەی پلە و رادەی کەسێک.

پایەبەرزیی (حم.)[پایەبـەرز + ئیـی] پلـەی بەرزی کـــــۆمـــــەڵایـەتی هـەبـوون، پایەبەرز بوون، پایەبڵندیی.

پایەدار (نا. فـــا)[پایە + دار2] ١ـ خـاوەن پلە و پایە. ٢ـ بەرقەرار، هەرمـان. **~ بوون:** بەرقــەرار بوون، هەمـیـشــە مـانەوە. ჻ کورد و ئازەربایجانی هەردوو داوایان رەوایـە/ هەر بژین و پایـەدار بێ یەکیـەتی ئەم دوو برایە (تاریک و روون ل ٦٤).

پایەنداز (نا. ل)[فــار: پـای انداز] ١ـ فەرشـی ژێر پێ، فەرش و مـافوورەیەک کە لە پێشـخانـە و بەر دەرگـا رایدەخـەن. ٢ـ فـەرش، یا مـۆکـێت کە بـۆ پێشـوازیی لە کـەس و کـەسـانـی رێزدار رایدەخـەن هەتا بە سـەری دا برۆن. ჻ فرسـەتەن ئەرواح بشۆ وە پێشـواز/ پەردەی بینایی تۆ پەی پایەنداز (مەولەوی ل ٣٦).

پاییز (نا.) برِ: پایز

پاییــــزیی (ئـان. ل)[پایز + ئی] ١ـ هەرچی کە پێوەندی بە پایزەوە هەبێ. ٢ـ [باک] هـەر بەر و دەغـڵـێک لە پاییــز دا پێبگا، پایزە.

پایین[1] (ئاک. ل)[پا1 + ئین] ١ـ لای خـــوارەوەی پێ، پێین. ٢ـ لای خـــوارەوە، ژێر.

پایین[2] (چا. ل)[ئـەو: پا. گـــــیل: پاســـســـەن، پاســتــەن ـ فـار: پاییــدن] چاوەدێریی کــردن، چاو لە شــتــێک یا کەسێک کردن و ئاگا لێبوونی.

پت[1] (وشد.) ١ـ برِ: پتە/١. ٢ـ (ئان.) رەنگی سوور و گەشی خوێن. ჻ کۆڵمی وەک پتی خـوێن سـوور ببـۆوە. (تەنیـا بۆ خوێن دەکوترێ). ٤ـ لێدانی رەگی خوێن، نەبز.

پت[2] (نا.)[هس: بچووک، پچ] ١ـ [زا] منداڵ، زارۆک. ٢ـ ئەندازەیـەک بە قــەرا ســـەری ئـەنگوست. ჻ پتــێکم دەرمـــان دەیـە. ٣ـ [بـاک] چـووک، ئـەنـدازەیـەکـی کەم، پچ.

پتـــــر (ئـان.)[پرِ + تر] لە رادە زیـاد،

زۆرتر، بتر، بێتر.

پتــــه (وشــــد.)[پت + ئه] ١ـ به دوو قامکی شاده و گەوره له شتێکی چووک دان و بۆ دەرپەڕاندن یا پرووکاندنی، پت، پڵتۆک، پەلەپیتک، پەلەپیتکە، پیلکە. ٢ـ دەنگی لێدانی ئاگری چووکی وەک شەم و پڵیتەی نێو چرا و ...، پرتە. ٣ـ بۆڵە، پرتە و بۆڵە. ٤ـ زاراوەیەکی یاری مێشێن کە مانای جارێک هاویشتنی مەڕمەڕ بە قامکەکان (قامکی شادە و باڵابەرزە) دەدا. ⁖ خالید لە مێشێنێ بە دوو پتان هەموو پووڵەکەی لێبردینەوە. **بە ~ خــۆ تەکــاندن:** ١ـ لێکردنەوەی قوڕ و تەکاندنی تۆز و خاک لە سەر جل بە پتە. ٢ـ (کنـ.) بە پۆز و ئیفادە بوون. **لە ~ دەرچوون:** ١ـ دەرپەڕینی هەڵمـــات لە دەست بێ ئامادە بوون. ٢ـ (کنـ.) لە ژێر دەست چوونە دەری کار و مەسەلەیەک بێ ئامادە بوون. ⁖ بە تەمای منداڵ ساز کردن نەبووین لە پتەمان دەرچوو!

پتەپت (وشد.)[پتە + پت] ١ـ [کرم: پێت پێت ـ ناو: پتەپت، پرتەپرت] دەنگی لێدانی پەیتاپەیتای ئاگری چووکەی وەک شــەم و پڵــیتــە. ٢ـ یەک لە دوای یەک بۆڵاندن. & پرتەپرت. **~ کــردن:** ١ـ بەرز بوونەوەی یەک لە دوای یەکی دەنگی پرتە لە ئاگری چووکە. ٢ـ بۆڵاندن. & پرتەپرت کردن.

پتەو (ئان.)[پەهـ: پەتۆک، پەتووک] ١ـ حاڵی هەر شتێک کە ئەستووراییی و بارستی هەبێ و لە نێو دا پڕ و قایم بێ، بتەو. ٢ـ مرۆی بە هێز و پڕ و بە خۆوە.

پتیلە (نا.) بڕ: پڵیتە

پچ (ئاک)[هس: پت][باک] رادەیەکی کەم، پت. ⁖ پچەک (کەمێک)

پچ پچ (وشــــد.)[پچ + پچ][زا] بڕ: پچەپچ

پچڕان (چا. ل)[لە: پچڕین] ١ـ دڕان و پسانی و لەبەر یەک چوونی هەودا و هەر شتێکی پێکەوە نووساو، پرچیان. ٢ـ (مـجـ.) لە بەر یەک چوون و شــەکــەت بوونی یەکجار زۆر. ⁖ پچڕام هێندەم کار کرد.

پچڕاندن (چا. م)[لە: پچڕان] ١ـ لەبەر یەک بردن و دڕاندن و پساندنی شتێکی پێکەوە نووساو، پرچانن. ٢ـ پڕ پێدادان بە شتێک و بە زۆر وەرگرتنی لە دەست کەسێکی دیکە. ٣ـ (مجـ.) شەکەت کردن و زۆر کار بە کەسێک کردن. ٤ـ زۆریی بۆ هێنان و لەبەر یەک ترازاندنی شتێک.

پچـڕین (چا. م)[؟] ١ـ پڕ بە شـتـێک دادان و بە زۆر لە دەست دەرکێشـان. ٢ـ لێک هـەڵوەشـان و لێک ترازانی شـتـێکی پێکەوە نووساو.

پچکۆلانە (ئان. ل)[پچ + ک + ئۆل + ئانە] بڕ: پچکۆڵە

پچکۆڵانە (ئان. ل)[پچ + ک + ئۆڵ + ئانە] بڕ: پچکۆڵە

پچکۆلە (ئان. ل)[پچ + ک + ئۆلە] بڕ: پچکۆڵە

پچکۆڵە (ئان. ل)[پچ + ک + ئۆڵە] ١ـ منداڵ، کـەم تـەمـەن. ٢ـ چکۆڵە، بچکۆڵە، چووک. & پچکۆڵانە، پچکۆلانە، پچکۆلە.

پچـــووک (ئـان. ل)[پچ + ئـووک] ١ـ بچـووک، چووک. ٢ـ کـەم تەمـەن، منداڵ. ٣ـ هـەرچێک لـە باری ئـەندازەوە گـــەورە نەبێ. ٤ـ (مجـ.) نۆکەر، غوڵام.

پچـووکـیی (حم.)[پچـووک + ئیی] ١ـ چووک بوون. ٢ـ منـداڵەتیی، سـاوایەتیی. ٣ـ نۆکەریی، خزمەتکاریی.

پچە (وشد.)[ئەر] چپە، چفە، سرتە.

پچە پچ (وشد.)[پچە + پچ][باک: پس پس، پستـە پست ـ ناو: پچەپچ، چپەچپ، چفـەچف ـ زا: پست پسـت، پچ پچ ـ هەو: چفـەچف] دەنگی قسـە کـردنی دووکـەس بە سـەبرا وەهـا کە بە زەحمـەت ببیـسرێ، چپە، سرتە، سرتەسرت.

پخ (وشد.)[لۆر: پێخ ـ کرم: پێخ. باک: پخ، پخک ـ نـاو: پخ ـ زا: پخ] دەنگێک کـە کوتوپڕ و بە توندیی لە زار دەریدەبڕن بۆ ترسـاندن (پتـر بۆ گـاڵتـەیە و بە تایبـەت منداڵ وەک گەمە بەکاری دێن).

پختۆک (نا.)[باک] بڕ: تەمۆخ

پخک (وشد.)[باک] بڕ: پخ

پدوو (ئا.) بڕ: پووک1

پدی (ئا.)[باک] بڕ: پووک1

پر[1] (نا.)[باک] بڕ: پرد

پر[2] (ئان.)[باک ـ زا] بڕ: پڕ

پرپار (گـــیـــا.)[پر + پار][باک] بڕ: پرپرە

پرپرە (نا. ل)[پر + پر + ئە] ١ـ (گیا.) گـیـایەکی خۆڕسکە، ساقـەتی سوورە و لە سـەر زەوی پان دەبێـتـەوە، گـەڵای ورد و ئەسـتـوورە و گوڵەکـانی سـپی یا زەردە و تۆوەکـــەی رەش و وردە کـــە بـۆ دەرمـــان کـــەلکی لێـــوەردەگـــرن و بۆ خـــواردن و چێـشـتـیـش دەست دەدا. Portulaca oleracea ناوی عـیلمی ئـەم گـیـایەیە،

پارپار، پرپار، پمپار، پەڵپین، پەڵپینە، پەلپینە، پرپینە، پرپێنە، پاقلینچکانە، (عەر: رجلة، بقلة حمقاء). ٢ـ پەرەنگی گوارە. ٣ـ پووڵەکەی ئۆیە.

پرپینە (گیا.)[پر + پینە] بڕ: پرپرە

پرپێنە (گیا.)[پر + پێنە][باک] بڕ: پرپرە

پرت (نا.)[بڕ: پۆرت] کوتێکی زۆر ورد، پارچەیەکی چووک.

پرتک (نا. ل)[پرت (پۆرت) + ک] بەشێکی زۆر ورد لە شتێک، زۆر ورد، پرتکە، پۆرت.

پرتکە (نا. ل)[پرتک + ئە] بڕ: پرتک

پرتە (وشد.) ١ـ دەنگی لێدانی ئاگری چووکی وەک شەم و پڵیتەی نێو چرا، پتە. ٣ـ بۆڵە، پتە، پرتە و بۆڵە.

پرتەپرت (وشد.)[پرتە + پرت] ١ـ دەنگی بەرەو کووژانەوە و لێدانی پەیتاپەیتای ئاگری چووکەی وەک شەم و پڵیتە. ٢ـ بۆڵەی پەیتاپەیتا. & پتەپت. **~ کردن:** بڕ: پتەپت کردن.

پرتەقاڵ (گیا.) ١ـ دارێکی هەندێک گەورەی و جوانە بەرێکی خڕی توێکڵ نارنجی ئاوداری هەیە، ناوکی بەرەکەی قاش قاش و زەردە کە هەروا دەخورێ و ئاوەکەشی دەگرترێ. ئەم دارە لە هەموو شوێنێکی نیوەگەرم دەڕوێ و بەر دەدا، Citrus aurantium ناوی لاتینی ئەم دارەیە. ٢ـ بەری ئەم دارە. || **پرتەقاڵی خوێنی:** جۆرێک پرتەقاڵە لە نێوەکەی سوور یا رەگی سووری تێدایە و چونکە شێوەی خوێن دەدا بەم ناوە کراوە.

تێبینی: درەختی ئەم میوەیە لە سەدەی شانزدەهەم لە لایەن پرتەغالیەکانەوە لە چین بۆ ئەورووپا براوە و لە سەردەمی سەفەوییەکان نەمامەکەی هاتۆتە ئێران و میوەکەشی هەر بە ناوی پرتەغالیەکان کراوە و هاتۆتە نێو زمانی کوردییەوە.

پرتەقاڵی (ئان. ل)[پرتەقاڵ + ئی] لە رەنگی پرتەقاڵ، زەردی ئاماڵ سوور.

پرتە و بۆڵە (وشد.)[پرتە + و + بۆڵە] ورتەی نارزایەتی، بۆڵە. **~ کردن:** نارزایەتی دەربڕین لە مەسەلەیەک بە بۆڵە.

پرچ (نا.)[لۆر: پێرچ. باک: پرچ ـ ناو: پرچ ـ هەو: پرچ ـ زا: پرچ] ١ـ مووی درێژی سەر، قژ. ٢ـ تووکی هەندێک بەر وەک سەرداریی، کاکۆڵ. ٣ـ کاکۆڵ و

قـڤی گـیـاندار. ⁂ ئەوە ریش و شــەدەی کــاکــە ســـەیدەوانم لێــدەبۆوە بە پرچی نێـریێ بـەلەکـووره (گـەنج ل ٢٩٢). **~ برین:** هەڵپەچین و تاشینی تووکی سەری ئافرەتێک کە کارێکی بێناموسی کردبێ بە نیــشــانەی ســووک کــردن و ئابڕوو بردنی و ناســاندنی بە خــەڵک. **~ بە برین چوون:** هـەڵپـــاچران و تـاشـــرانـی تـووکی ســـــەری ئافـــرەت لـەبەر داوێن پیـــسـی. ئەم راوێـژە زۆرتر وەک تـووک و جنێــو لە زاری دایکەوە بە کــچــەکــەی دەکــوترێ. ⁂ دەک رۆڵە پرچت بـە برین چی ئەوە تـۆ بۆ هێنده بێـشـەرمی. **~ سـپی بوون:** (کنـ.) پیـر بوون، گەیشـتنە تەمـەنی پیـری و خـاوەن ئەزمـوون بوون. **~ی سـپی هۆندنەوە:** (کنـ.) مـێـرد نەکردنی کچ یا مێرد نەکردنەوەی ژنێک کە مێردەکەی مردبێ یا چاوەڕوانـی حەز و گـراوی و خۆشـەویسـتـەکەی خـۆی لە مـاڵ دانیـشـێ. **~ کێـشـان:** گـرتن و راکـێـشــانی تووکی سـەری ئافـرەت. || **پرچی ئایشــە و فــاتمان:** کـۆڵکەزێڕینە، پەلکەزێڕینە

تێــبــینی: ژابا ریشــەی ئەم وشــەی بردۆتـەوە ســـەر پەرچەم ـ ی تورکـی (بڕ: ژابا ل ٧٦).

پرچانن (چا. م)[ئەر] بڕ: پچڕاندن

پرچکن (ئان. ل)[پرچ + ک + ن][باک ـ زا] بڕ: پرچن

پــرچــن (ئــان. ل)[پــرچ + ن][بــاک: پرچکن ـ ناو: پرچن، پرچنە ـ هەو: پرچن ـ زا: پرچن، پرچکن] کەسێک کە تووکی سەری زۆر و پڕ و درێژ بێ، پرچکن.

پرچنە (ئان. ل)[پرچن + ئە] بڕ: پرچن

پرچە (وشــد.)[ئەر] دەنگی پچــڕان و قرتان، قرتە.

پرچیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: پچڕان

پرخــاندن (چا. م)[لە: پرخـــە][باک: پرخاندن ـ ناو: پرخاندن] کەسی خەوتوو کە پرخەی لە گەروو دێ، کەسێک کە لە خەو دا پرخەی دێ، پرخە کردن.

پرخن (ئان. ل)[پرخ + ن] کەسێک کە لە خەو دا پرخەی بێ.

پرخ و هۆڕ (وشـد.)[پـرخ + و + هـۆڕ] دەنگی پرخەی زۆر و بڵند و ناخۆش.

پرخە (وشد.)[باک: پرخە ـ ناو: پرخە ـ هەو: پرخـە] دەنگێک کـە لە کـاتی نوستن لە گــەرووی هەندێک کــەس دێتــە دەر، پرخــەپرخ. **~ کــردن:** بڕ: پرخـــاندن. **~ هــاتـن:** بـەرز بــوونـەوەی دەنــگـی

پرخە.

پرخەپرخ (وشد.)[پرخە + پرخ][لۆر: پێــــرخ پەرخ. باک: پرخـــــەپرخ ـ ناو: پرخەپرخ ـ هەو: پرخەپرخ] پرخەی یەک لە دوای یەک، پرخەی پەیتاپەیتا. **~ کردن:** پرخاندن. **~ هاتن:** پرخاندنی پەیتاپەیتا.

پرد (نا.)[ئەو: پێرێتو، پێرەتو ـ پەه: پەهر، پوهل، پول. گیل: پورد ـ فار: پل ـ لۆر: پیل ـ پەش: پەر. باک: پر ـ ناو: پرد، پێڵ ـ هەو: پردی ـ زا: پرد] ١ـ ئامرازی پەڕینەوە بەسەر جۆگە، رووبار یا دۆڵ و دەرە. ئەو ئامرازە دەتوانێ کۆتەرە دارێک بێ کە هاویشتبێیانەتە سەر جۆگە یا بینایەک بێ لە ئاسن و دار و بەرد لە سەر چۆم ساز بووبێ و خەڵک و ماشێن بە سەری دا هات و چۆ بکەن. ٢ـ (کنـ.) لە ژێر پێ نانی کـــــەســــێک بۆ هەر مەبەستێک. **بوونە ~:** فیدا بوون لە ژێر پێی کەسێک دا بۆ مەبەستێک وەها کە بە سەر ئەو کەسە دا بۆ پێشەوە بازد بدا یا بە ســـــەری دا تێـــپـــەڕێ. ⁂ خوداگیری من بێ رۆژ بازاڕی قیامەتێ/ ببێ بە پردم و بۆ خـــۆمی بە ســــەر دا رابرێ (گەنج ل ٩٤). **~ هەڵبەستن:** پرد ســـاز کـــردن. **کـــردنە ~:** بۆ پێشکەوتی خۆ کەسێک لە ژێر پێ نان. || **پردی پشت ســــەر:** (کنـ.) رێگای گەڕانەوە بۆ دواوە. ***پردی پشت ســـەر رووخـــــاندن (تێکدان):** (کنـ.) رێگای گەڕانەوە و پەشیمان بوونەوە لە کار و مەسەلەیەک نەهێشتنەوە. **پردی سیڕات:** بڕ: پردی قیامەت. ⁂ مەیگێڕ بە سەرت پردی سـیـڕاتیش کـەڵەکـە/ سـەیرانی بەهەشت ســـەیری دوو چاوی بەڵەکـــە (خـــەییـام ل ٦٤). **پردی قــیـامــەت:** ئەو پردەی کە لە رۆژی قیامەت بە سەری دا دەڕۆن و گـــۆیا لە مـــوو باریکتـــرە و لە ئەڵماس تیژترە، پردی سیڕات. ***پردی قیامەت پسان:** (کنـ.) مەسەلەیەکی زۆر گرینگ قەومان. ⁂ دەستم لە تای زولفت دا بەم بالاّیە نەمـــزانی/ بۆچ دەمکوژی خـۆ قـوربان پردی قـیـامـەت نەپساوە (وفـــایی ل ١٥٢). **پردی نامــەرد:** (کنـ.) رێگا و چارەی تەنگانەی بەلاّم بە هۆی نامـەرد. ⁂ ئاو بتـبـا، لە پردی نامـەرد مـــەپەڕێوە (پەند). پردی نامــــەرد زوو دەڕووخێ (امثال و حکم ل ٨١).

تێبینی: پرد لە ریشەی پەر ـ ی par ئەوێســـتـــایی و پەڕین و پەڕینەوە ـ ی کوردیی کەوتوە.

پردوو (نا.)[ئەر] بڕ: پەردوو/٢.

پردووخیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: پڕووزان

پـردەبـاز (نـا. ل)[پرد + ئـە + بـاز2] چەند بەردێک لە جۆگە و چۆمی کەم ئاو کـە سـەریان بە دەرەوەیە و خـەڵک بە سـەریان دا باز دەدەن و دەپەڕێنەوە، بەردەباز، بەردەواز، پێباز، پێواز.

پردەڵـە (نـا. ل)[پرد + ئەڵە] ١ـ پردی بچـووک. ٢ـ چەن دارێکە لە سـەر (خـەردار)ی ئاش رایەڵ ئەکـرێن و بەرداشیان لە سەر دائەنرێ. (خاڵ ب ١ ل ٢١٠). ٣ـ دارێکی درێژە لە سـەر دوو سنگ دائەکـوترێ لە نێـوانی (سـۆڵە) و (نەوەرد) دا بۆ ئەوەی رایەڵی جـۆلای رابگرێت، جـۆلاییەکەی لار و خـوار نەبێت (کـشت و کـاڵ ب ١ ل ٦١). [رایەڵ بە نێـوان ددانەکانی شـێ دا دەڕوا، لە هەر چوار گـورد دەگـوزەرێ و دەچێتـە سـەر پردەڵە، لەوێشـڕا دەڕواتە ژێر مـۆلەقـە و هەڵدەکشێتەوە بۆ بەری میچ. ئەم سەر و ژێر پێکردنە دەبێـتـە هۆی سـفت بوونی رایەڵ و جـۆلانە نەکـردنی بە هـەواوە (گۆڤاری هاوار ژمارەی هەشت ل ٢٩)]

پـردەوان (نـا. ل)[پـرد + ئـە + وان] کەسێک کە ئاگاداری پردە. ⁂ ئەو چۆل و بیابانە کابرایەکی لێبوو، لێیان پرسی: چکارەی؟ کـوتـی پردەوانم، ئـی وا هەیە شـتـێکم دەداتێ و ئی وا هـەیە نامـداتێ، ئاگام لەو پردە دەبێ. (شۆڕ مـەحمـوود ل ٧٨).

پردەوانیی (حم.)[پردەوان + ئیی] کار و پیشەی کەسی پردەوان.

پردی (نا.)[هەو] بڕ: پرد

پرزانگ (نا. ل)[پرز (پز) + ئان (دان) + گ] بڕ: پزدان/١

پرزک (نا.)[باک] بڕ: بزرک

پرزۆڵ (نـا. ل)[پـرزە + ئـۆڵ] پـارچـە و کـوتی بچـووک کـە کـە شـتـێک جـیـا بووبێتـەوە، پرزۆڵە. || **پرزۆڵ پرزۆڵ:** لەت و کـوت، ورد و خـاش، زۆر ورد. **~ بوون:** پارچەپارچە بوون، وردوخـاش بوون. **~ کـردن:** وردورد کـردن، وردوخاش کردن، لەت و پەت کردن.

پـرزۆڵـە (نـا. ل)[پـرزۆڵ + ئـە] بـڕ: پرزۆڵ.

پرزە (نا.)[؟] ١ـ بەش، مـاف. ٢ـ هێـز، تـاقـەت، توانایی. ٣ـ پووشی باریک و تیـژی گـیـا. **~ بران:** بەش خـوران، بێبەش بوون. **~ برین:** ماف خواردن، بێ بەش کردن. ٢ـ بێ تاقەت کردن، هێز

بڕین. ؛؛ ئەیانکوت کـــورد راپەڕیوە/ پرزەی حوکماتی بڕیوە (بۆ کوردستان ل ١٥٩). ~ **چنین:** هێـز لێبـڕین، پرزە لێبـڕین. ؛؛ رۆژ دێ مـانگ هـەڵدەوێژنێ/ مـانگ پرزەی سـاڵێ دەچنێ (هێـدی ل ٣٢٠). ~ **لێبـڕین:** بەش لێـخواردن، ماف خواردن. ٢ـ هێز لێبڕین. ؛؛ منیش زۆرداری پرزەی لێـــبـــڕیوم/ منیش بەدکـاری بواری لێ تەنیـوم (تاریک و روون ل ١١٤).

پرس (نا.)[لە: پرسـین][باک: پرس ـ نـاو: پـرس ـ هـەو: پـەرس ـ زا: پـارس، پەرس] ١ـ پرســیــار، ســوال. ٢ـ (ر.) ریشـــەی چاوگی پرسین. ٣ـ (نا. فـا) لە وشەی لێکدراوە دا بە مانای پرسیارکەر دێ. ٤ـ مەسـەلە. ~ **پێکردن:** مشـوور لێخواستن، پرسین. ~ **کردن:** پرسین، پرســیـار کـردن. ~ **هەڵێنان:** وڵامی مەسـەلە و گرێ و گرفـتێک دانەوە، رێی چارە نیشان دان.

پرسا (ئان. ل)[پرس + ئا] ١ـ کەسێک کە پرسیار دەکا، پرسکەر. ٢ـ کەسێک کە لە مەسـەلە و شت زۆر دەکۆڵێتەوە و زۆر دەپرسێ، وردکـۆڵ، کـونجکاو. ؛؛ پرسا بە و زانا بە (پەند)

پرسانە (نا. ل)[پرس + ئانە] کەرەسە و شـــمـــەک و پێـــداویســـتی پرســـە و ســـەرەخـــۆشی کـــە تازیەداران دەگـــەڵ خۆیان دەیبەن و دەیدەن بە خاوەن تازیە، زاریانە.

پرســـایی (حم.)[پرســـا + یی] ورد لێکۆڵینەوە، کـــاری کـــەسی پرســـا، وردکۆڵیی، کونجکاویی.

پرسکەر (ئان. ل)[پرس + کـــــەر] کەسێک کە پرسیار مەسەلە یا کەسێک بکا.

پرسنامـە (نا. ل)[پرس + نـامـە] پەڕە کاغەزێکە کە لە یانە و هەندێک شوێنی دیکە بۆ خۆ ناساندنی کەسێک پرسیاری لێ نووسراوە و دەبێ وڵام درێتەوە.

پرسە (نا. ل)[پرس + ئە][لۆڕ: پۆرس ـ کـــــرم: پـۆرسێ] کـــــۆڕی تـازیـە و سەرەخـۆشی کە بـۆ خزم و کەسی مردوو دایدەنێن و خەڵک دێن و سـەرەخـۆشیان لێــدەکـــەن. ~ **دانان:** پێک هێنانی سەرەخۆشی، سەرەخۆشی دانان.

پرســەگــورگــانە (نا. ل)[پرس + ئە + گورگ + ئانە] پرسـیـار کـردن و مشـوور خـواستنێکی رواڵەتی لە رووی تەعاروف و ناچاریی لە کـــەســـێک و بە قـــســـە

نەکردنی، پرسەکورگانێ.

پرسەگورگانێ (نا. ل)[پرس + ئە + گورگ + ئانێ] بڕ: پرسەگورگانە

پرسیار (نا. ل)[پرس + یار] بڕ: پرس. **~ کردن:** پرسین، پرس کردن. **~ لێکردن:** پرسین لە کەسێک، پرس کردن.

پرسین (چا. م)[هیک: پرەچ ـ ئێک: پرس، فرەس ـ ئەو: پەرێس، پێرێسە ـ پەھ: پورسیتەن. فار: پرسیدن ـ گیل: پورسێن. باک: پرسین ـ ناو: پرسین ـ هەو: پەرسای ـ زا: پەرسایش، پارسایش] ١ـ مەبەستێک هێنانە گۆڕ بۆ وڵام، پرسیار کردن. ٢ـ لە ناو و نیشانی شوێنێک گەڕان. ٣ـ جۆیای حاڵی کەسێک بوون، بە سەر کردنەوە. ٤ـ مشوور لێ خواستن.

پرسینەوە (چا. م)[لە: پرسین] ١ـ وەرگرتنەوەی دەرس یا دەوری پێ کوتراو. ⁙ سبەی مامۆستا ڕێزمانمان لێدەپرسێتەوە دەبێ حازری بکەین. ٢ـ لێپرسینەوە لە ڕۆژی ئاخرەت و پەسڵان دا. ٣ـ لێپرسینەوەی حیساب و پارە دەگەڵ کەسێک. ٤ـ لێپرسینەوە لە کار و مەسەلەیەکی پێکوتراو یا راسپێردراو.

پرشنگ (نا.)[؟] ١ـ شۆق و تیشکی ئەو شتانەی کە دەدرەوشێنەوە، پرشە. ⁙ پرشنگی خۆر، پرشنگی چرا. ٢ـ پریشکی ئاگر، ئاورینگ. **~ دانەوە:** تیشک دانەوە ئەو شتانەی کە دەدرەوشێنەوە.

پرشنگدار (ئان. فا)[پرشنگ + دار2] هەرچی کە پرشنگ بداتەوە. ⁙ بە رواڵەت چەند پرشنگدار و شیک بوو/ پێچەوانەی ئەوە دڵی تاریک بوو (گۆران ل ٤٨).

پرشە (نا.)[لە: پڕژیان][ئەر] ١ـ بڕ: پڕیشک. ٢ـ بڕ: پرشنگ. ٣ـ ورشە، گرشە.

پرشەپرش (نا. ل)[پرشە + پرش] پرشەی پەیتاپەیتا، ورشەورش.

پرگ (نا.)[هس: پۆرگ] ١ـ برش، برشوو، کەڕوو، پیرک. ٢ـ پەڵەی زەوی یا دەغڵ و دان. ٣ـ گەلەی حەیوان و ئاژەڵ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٦١)، کەرکە. ٤ـ [باک] پۆرگ، بڵق. **~ هەڵێنان:** برش هەڵێنان، کەڕوو هێنان ⁙ ترخێنە تا بمێنێتەوە، پرگ هەڵ ئەهێنێ (پەند ل ١٥٢).

پرگە (نا. ل)[پرگ + ئە] ١ـ (گیان.)

گەرای کولله و کرم و مێروو. ٢ـ خاکێک کــە بە ســەر بەفــری دادەکــەن هەتا بتوێتەوە (مەردووخ ب ١ ل ٢٨٣)، پەرگە.

پرمێشک (گیا.) بڕ: پەرمێشک

پرواندن (چا. م)[؟] ١ـ هەڵوەراندن و تکاندنی شتی رەق بە نینۆک و پەنجە. ⁂ قـوڕی ســەر شـاڵوارەکـەت بپـروێنە! ٢ـ لێکردنەوە و وەراندنی گــوڵ و توێکڵـی دانەوێڵە بە دەست. & پروانن.

پروانن (چا. م) بڕ: پرواندن

پرۆپاگەندە (نا.)[فەر: propagande] راگەیاندە و تەبلیغ بۆ لایەنگریی لە بڕوا، کەس یا مەسەلەیەک، تەبلیغات.

پرۆتۆپلاسم (نا.)[فەر: protoplasme لە یون: protos+ plasma] مــادەیەکــە وەک سـپێنـەی هێلکە لە نێو خـانەکـانی گـیـانداران و گـیـایەکـان دا کـە لە دوو بەشی سیتۆپلاسم و ناوک پێکهاتوە.

پرۆتۆن (نـا.)[فــەر: proton لە یـون: protos (یەکـەم)] بـەشی ناوەندیی ئەتۆم کـە پێکەوە دەگــەڵ نۆترۆن ناوکی ئـەتۆم پێکدێنن

پرۆژۆکـتـۆر (نا.)[ئین: projecttor لە لات: projectus] ئامـرازێکی بەرقـیـە بۆ پێک هێنانـی رووناکی زۆر بە تـایبـەت لە سـتـۆدیۆ و شـوێنـی کـەم نـوور بۆ فـیلم هەڵگرتنەوە.

پرۆژە (نا.)[فـەر: projet لە لات: pro- jectus] نەقـشـە و پلانێکی داڕێژراو بۆ کار لە سەر کردن.

پرۆسـتـات (نا.)[فــەر: prostate] جـووتێک لووی چووکن بە قـەرا بادام کە لە ســەرەتای رێگای مــیــزی ســیــرەت هەڵکەوتوون و تایبەتی گیانداری نێرینە و پیاوە و دەلاوێکی سپی و لیچقی هەیە کـە یەکـێک لە پێکێنەرەکـانی شـاوەتە و دەگەڵ سپەرم دێتە دەرێ.

پرۆگرام (نا.)[یون: programma] بڕ: بەرنامە.

پرووسک[1] (نا.)[ئەر] بڕ: پڕیشک/٢

پرووسک[2] (نا.)[؟] ئەم وشەیە دەگەڵ وشەی ئێسک دێ و مانای ئێسکی لەشی گیانداری مردوو دەدا.

پرووسکە (نا.)[ئەر] بڕ: پڕیشک/٢

پرووش[1] (ئان.)[؟] ١ـ چاوی کــــەم حــوکم و کـــەم ســۆمــا. ٢ـ چاوی نیــوە قووچاو کە لە شتێک خورد بێتەوە.

پرووش[2] (نـا.)[؟] تڵــتـــە ترێ دوای

سـرکـە لێگرتن کـە هەرمێ کـڕووزی و گرکە و شـتی دیکەی تێدەخـەن بۆ ترش بوون. (هس: ئارمووش2)

پرووشـــــە (نا. ل)[پـرووش + ئە] بەفرێکی زۆر کەم و بڵاو کە بە حاڵ وڵات سـپی دەکـا، بڕوێشـە، بڕۆشـە، پرووکـە، تووکـە. **~ کـردن:** بارینی پرووشــە، داکردنی پرووشە.

پرووشـەپرووش (نا. ل)[پـرووشــە + پرووش] وردورد هـاتنە خـواری بـەفـر لە ئاسـمــانەوە، پرووشــە، پـرووکـەپرووک، تـووکـــەتـووک. **~ کــــردن:** بـارینـی پـرووشـــــە، داکــــردنـی پرووشــــــە، پرووکەپرووک کردن.

پرووکە (نا.)[ئەر] ١ـ بڕ: پرووشـە. ٢ـ نووکە، فینگە.

پرووکــەپرووک (نـا. ل)[پرووکـــە + پرووک][ئـەر] ١ـ بڕ: پرووشـــەپرووش. ٢ـ لەبـەر خـــۆ گــریان، نـووکــەنووک. **~ کـردن:** ١ـ بارینی پرووشــە، داکــردنی پرووشە. ٢ـ نووکەنووک کردن.

پریاسکە (نا.) بڕ: پرێسکە

پریسک (نا.)[ئەر] بڕ: پڕیشک/٢

پریکە (وشـد.)[هەو] دەنگی پێکەنین، تریقـــە، تریکە. ::: چریکەی ســـڕنا و پریکەی خـــەندە/ پەشـــێـویی زوڵفـــان ریشەی دڵ کەندە (مەولەوی ل ٣٩٢).

پـرێـســکـە (نـا.)[نـاو: پـرێـسـکـە، پـریـاسـکـە، پـیـــــــــارزگ] پـارچـە و دەسرۆکەیەک کە بۆ تێشـوو و بار تێوە پێـچـانـی چووک کەلکی لێوەردەگـرن. || **پرێسکەی دڵ:** دڵـی بـە غــەم، دڵێک کــە غـــەمـی تێـــدا بـێ. * **پرێسکەی دڵ کــردنـەوە:** دەردی دڵ هـەڵڕشـتن، باسـی غەمی خۆ لە لای کەسێک کردن.

تێـــبـــینی: پێـــرێسکا pərəskā لە ئەوێستا دا بە مانای نرخ و بایخ هاتوە. بارتۆلۆمـە (ل ٨٩٦) هاوتا پەهلەوییەکەی بە بەریشن هێناوەتەوە کە خۆی لە رەگی بردن کەوتوە و بە مانای بردن، یارمەتی و نـرخ و بـایـەخ هـاتـوە. بەو پێـــــودانـە پرێسکە دەبێتە بارێکی بە نرخ. هەروەها هـاوڕیشـــە و هـاومـــانـای ئەم وشـــەیە لە فـــارسـی دا پیـــرزە (پەیەرزە) و پـدرزە (پەدەرزە)یە.

پرێزە (نا.)[باک] بڕ: پەرێز

پـڕ[1] (ئـان.)[هـیـک: پـوورنـە ـ ئـەو: پێـــرێنـە، پـەئورو، پـۆئـورو، پەرو ـ هـەخ: پەرو ـ پـەهـ: پور، پورر. گـیل: پور ـ فـار:

پر ـ لۆر: پۆر. باک: پر ـ ناو: پڕ ـ هەو: پەڕ ـ زا: پر، پڕ] ١ـ دەفر یا شتێکی نێو بۆش کە هەتا سەر شتێکی دیکەی تێکراوە، لێوڕێژ، لیپاولیپ، تژی، تژە، تەژی، کەیل. // بەتاڵ، بۆش :: جەواڵەکە هێند پڕە چی دیکە نابا. پڕی قاپێکم ئاو بۆ بێنە. ٢ـ بە تاقەت، بە هێز. ٣ـ زۆر، فرە. // کەم. :: پڕ رەنگ. ٤ـ (مجـ.) زانا، زۆرزان. ٥ـ حاڵی هەر شتێکی کە زۆر لە یەک نزیک بن. // تەنک. :: گەنمەکەت پڕ داچاندوە. ئەو گۆرەوییە زۆر پڕ چندراوە. ٦ـ پێشگرە بە مانای زۆر. :: پڕکار، پڕ هونەر، پڕوێژ، پڕخۆر. ٧ـ ئەندازەیەکی تەواو. :: ئەو کراسە پڕ بە بەرتە. کەوشەکە پڕ بە پێمە. **~ بوون:** ١ـ دەفر یا بۆشاییەک کە شتی تێکرابێ و گەیشتبێتە حاڵی لێوڕێژ بوون وەها کەچی دیکەی جێ نەبێتەوە. :: جەواڵ پڕ بوون، حەوز پڕ بوون. ٢ـ زۆر هەبوونی شتێک، زۆر بوون. :: ئەو دەشتە پڕە لە کارگ. شار پڕ لە دوکان و بازاڕە. ٣ـ تێگەیشتنی زۆر، زۆر زانا بوون. :: کابرایەکی یەکجار پڕ و تێگەیشتوویە. ٤ـ تژی بوون لە باری مەعنەوییەوە وەک ئێش، نارەحەتی و زوڵم، خۆشی، جوانی و ... :: دڵ پڕ بوون. مێشک پڕ بوون. **~ بوونەوە:** ١ـ دەفر یا شوێنێک کە پێشتر بەتاڵ و بوە و ئێستا لە سەر جێی کراوەتەوە. ٢ـ جێ گرتنەوە، گرتنەوە. :: جێی بەتاڵی هێمن وەک شاعیر بە کەس پڕ نابێتەوە. ٣ـ تێر بوون، چاو تێر بوون. **~ کردن:** تێکردن لە دەفرێک هەتا نزیک لێوڕێژ بوون. ٢ـ قسە دە گوێی کەسێک ئاخنین و شێر کردن بۆ کارێک ئەنجام دان. :: ئەوەندە چوونە بن حەمەدی هەتا پڕیان کرد و لە ماڵ و حاڵیان کرد. **~ کردنەوە:** ١ـ تێکردنەوەی دەفرێک کە جارێک یا چەند جار بەتاڵ بۆتەوە. ٢ـ وەک خۆ لێکردنەوەی شوێنی هەڵکەندراو. :: قوڵەکەیان پڕ کردەوە. **جێی کەسێک ~ کردنەوە:** جێی کەسێک گرتنەوە، وەک کەسێک بوون. :: هەرچی کوڕی دنیایە خۆشم دەوێ بەڵام کەس جێی کوڕەکەم پڕ ناکاتەوە. **یەک ~ کردن و یەک قڕ کردن:** (کنـ.) زوڵم کردن و یەکسان چاو لێنەکردن، گرینگایەتی دان بە یەکێک و سەرنج نەدان بە ئەویتر.

پڕ[2] (نا.) لە رەگی فڕاندن دەکەوێ و بە تەنیا نایە و دەگەڵ ئەو چاوگانە مانا دەدا. **~ پیا کردن:** بڕ: پڕ پێدا کردن.

~ **پێدادان:** شتێک یا کەسێک توند گرتن و بۆ لای خۆ کێشان، پڕ پێدا کردن، پڕ دان. ~ **پێدا کردن:** ١ـ بڕ: پڕ پێدادان.٢ـ لە نەکاو خۆ بە کەسێک دادان و دەباوەش گرتنی. & پڕ پیا کردن. ~ **دان:** بڕ: پڕ پێدادان. ⁂ کیسەبڕێک پڕی دایە کیفی ژنێک و هەڵات.

پڕاپڕ (ئاک. ل)[پڕ1 + ئا 14 + پڕ1] بڕ: پڕاوپڕ

پڕاوپڕ (ئاک. ل)[پڕ1 + ئاو2 + پڕ1] پڕ هەتا سەر، لیپاولیپ، سەرپڕ، پڕپڕ، پڕاپڕ، پڕبەپڕ. ~ **بوون:** پڕ بوون هەتا سەر و گەیشتنە حالی لێورێژ بوون. ⁂ ژینی کورتم دی پڕاوپڕ بوو لە شانازی و شەرەف/ عومری زۆرم دی کە دوایی هات بە ریسوایی و نەدەم (ناڵەی جودایی ل ٣٨).

پڕبار (ئان. ل)[پڕ1 + بار] ١ـ دار و درەختێک بەری زۆر هێنابێ، پڕبەر. ٢ـ مرۆی پڕ و زۆرزان.

پڕبەپڕ (ئاک. ل)[پڕ1 + بە + پڕ1] بڕ: پڕاوپڕ

پڕبەپێست (ئاک. ل)[پڕ1 + بە + پێست] کێپ، قالب، ئەندازە. ~ **بوون:** ١ـ جل و بەرگی قالب و ئەندازەی لەش. ٢ـ پێک خواردنەوە و بۆ بوونی هەر شتێکی دیکە بۆ شتێکی دیکە بێ کەموکووڕیی. ⁂ ئەو سزایە پڕبەپێستی ئەو تاوانەیە.

پڕبەدڵ (ئاک. ل)[پڕ1 + بە + دڵ] پێخۆش بوونی زۆر و لە رادە بەدەر، لە قووڵایی دڵەوە. ⁂ پڕبەدڵ پێمخۆشە ئاواڵەکانی منداڵییم ببینمەوە. پڕبەدڵ خۆشم دەوێی.

پڕبەر (ئان. ل)[پڕ1 + بەر1] دارێک کە بەری زۆر بێ، پڕبار.

پڕبێژ (نا. فا)[پڕ1 + بێژ1] کەسێک کە زۆر قسە بکا، زۆربڵە، چەنەوەڕ، چەنەباز.

پڕپڕ (ئاک. ل)[پڕ1 + پڕ1] ١ـ زۆرپڕ، پڕاوپڕ. ٢ـ زۆر زۆر، گەلێک. ⁂ تۆ لەوبەری ڕێیە من لەوبەری ڕێیە/ پڕپڕ لە ریشت برِیم تا دەگاتە سەر ڕێیە (کانی مرادان ل ١٧٤).

پڕپۆڵە (نا.)[ناو: پڕپۆڵە ـ هەو: پڕپۆڵە] ١ـ ئاردی تێکەڵ کراو دەگەڵ ئاوێکی کەم وەها کە گرمۆڵەگرمۆڵە بێ و دەیدەن بە جووجکەی تازە لە هێلکە دەرهاتوو. ٢ـ چێشتی گزمووله هەویر و

کووزەڵە.

پڕتاو (ئان. ل)[پڕ1 + تاو] ١ـ لینگ دانی ئەسپ، هەلینگ، غار. ∷ شۆڕەمەحموود لە پێش دا پێی لە سەر ڕاستەی ڕکێفی دادەناوە/ بە بێناڕێ دا دەڕۆیی، جارجار بە نەرمە و جارجار دەیخستە پڕتاوە (شۆڕەمەحموود ل ٧٤). ٢ـ توند، هەشتاو. ∷ بە پڕتاو بۆ لای چوو.

پڕچەنە (ئان. ل)[پڕ1 + چەنە][ئەر] زۆروێژ، زۆربڵێ، چەنەدرێژ. ~ **بوون:** زۆربڵێ بوون، زۆروێژ بوون.

پڕچەنەیی (حم.)[پڕچەنە + یی] کار و کردەوەی زۆربڵێ، زۆروێژیی، چەنەدرێژیی. ~ **کردن:** زۆربڵێیی کردن، زۆر لە سەر کوتن، چەنەدرێژیی کردن.

پڕچین (ئان. ل)[پڕ1 + چین] حاڵی هەر شتێک کە چینی زۆر بێ، چین لە سەر چین.

پڕدڵ (ئان. ل)[پڕ1 + دڵ] بوێر، دلێر، نەترس، بەجەرگ. ~ **بوون:** نەترسان، بەجەرگ بوون.

پڕروو (ئان. ل)[پڕ + روو] کەسی بێشەرم و ڕوو لە پێشەوە، ڕوودار. // کەمڕوو. ~ **بوون:** بێشەرم بوون، ڕوو لە پێشەوە بوون. ~ **کردن:** بێشەرم بارهێنان.

پڕڕوویی (حم.)[پڕڕوو + یی] کاری کەسی پڕڕوو، بێشەرمی. ~ **کردن:** بێشەرمی کردن

پڕڕەنگ (ئان. ل)[پڕ + ڕەنگ] هەرچی کە ڕەنگی زۆر بێ، تۆخ.

پرژ (نا.)[باک: پژ ـ ناو: پرژ، پرش، پەڕش، پەرش، پەخش] شتی بە کۆمەڵی لێک بڵاو، ئاخمە، بڵاو، پرژ و بڵاو.

تێبینی: پرژ و هاوتاکانی لە ریشەی بەش کەوتوون. (بڕ: بەش1)

پرژان (چا. ل)[لە: پرژ][ناو: پرژان، پژیان] ١ـ لێک بڵاو بوونەوەی و ڕژانی شتی ورد و بە کۆمەڵ لە یەک. ٢ـ بڵاو بوونەوەی ئاو بە دڵۆپ و بە تێگڕایی. **پرژانە سەر:** وەخت کردن، کات هەبوون. ∷ لەبەر کاروباری دەرەوە ناپرژێمە سەر ئەوەی لە ماڵێ نان بخۆم.

پرژاندن (چا. م)[لە: پرژان] ١ـ بڵاو کردنەوەی شتی وردە بە سەر زەوی و دەوروبەر دا. ∷ تۆو پرژاندن. ٢ـ بڵاو کردنەوەی ئاو و ئاوەکی بە کۆمەڵە دڵۆپ.

پرژوبلاو (ئان. ل)[پرژ + و + بلاو] حاڵی هەر شتێکی وردی بە کۆمەڵ لێک بلاو، پرش و بلاو، پەرش و بلاو، پژبەلاڤ، پەرش و بلاو، پەرت و بلاو. **~ بوون:** لێک پرژان و بلاو بوونەوەی بە کۆمەڵی شتێک، پەرش و بلاو بوون، پەرت و بلاو بوون. **~ کردن:** بلاو کردنەوەی بە کۆمەڵی شتێک لە یەکتر، پەرش و بلاو کردن، پەرت و بلاو کردن.

پرژە (نا.)[لە: پرژان] پریشکی ئاو، پژە، پرشە.

پرسۆز (ئان. ل)[پر1 + سۆز] زۆر بە سۆز.

پرش (نا.) بڕ: پرژ

پرش و بلاو (ئان. ل)[پرش + و + بلاو] بڕ: پرژوبلاو

پرکار (ئان. ل)[پر1 + کار] کەسێک کە کاری زۆرە و زۆر کار دەکا. // کەمکار. **~ بوون:** ١ـ کار زۆر هەبوون. ٢ـ کار زۆر کردن.

پرکاریی (حم.)[پرکار + ئیی] ئاکامی پرکار بوون. // کەمکاریی.

پرگۆشت (ئان. ل)[پر1 + گۆشت] ١ـ گیانداری قەڵەو و گۆشتن. ٢ـ میوەی ئاودار و گۆشتن.

پرماندن (چا. م)[لە: پرمە] پرمە کردنی ئەسپ، دەنگ لە لووت هێنانە دەری یەکسم، پیراندن، پیرانن.

پرموهوور (وشد.)[پرم + و + هوور] پرمە و گریان بە دەنگی بەرزەوە، پرمەپرمی زۆر.

پرمە (وشد.) ١ـ دەنگی لووتی یەکسم، کورمە، پیرە. ٢ـ دەنگی گریانی لە نەکاو. & پلمە. || **پرمەی گریان:** گریانی لە نەکاو وەها کە دەنگ لە زار دەرپەڕێ. * **لە پرمەی گریانێ دان:** لە پڕ دەست بە گریان کردن.

پرمەپرم (وشد.)[پرمە + پرم] دەنگی پەیتاپەیتای لووتی ئەسپ، پرمەی یەک لە دوای یەک، کورمەکورم، پیرەپیر، پلمەپلم.

پرمێشک (ئان. ل)[پر1 + مێشک] کەسێک کە مێشکی پڕ بێ، تێگەیشتوو، زانا

پرنۆڵ (نا. ل)[؟] کوتێک پارچەی شڕ، تیتۆڵ، بزگوڕ.

پڕ و پووچ (نا. ل)[پڕ + و + پووچ] ١ـ

قسە و کردەوەی بێ بنەڕەت و باتڵ و بێ مـــانا، هـیچ و پـووچ. ٢ـ بیــر و بـاوەڕی نازانستیی و دوور لە ئەقڵ، خورافە. ⁂ کـەم کـیـژی کـورد هـەیە بڕوای بە پڕ و پووچ نەبووبێ و پەنای بۆ پڕ و پیـرێژنان نەبردبێ (دمدم ل ٩).

پڕ و پیـــــرێژن (نا. ل)[پڕ + و + پیـرێژن] ئەو ژنانەی کە پیرن. ⁂ ئەنگۆ بەقـا مـەکـەن بـەوان پڕ و پیـرێژنی دە زەمـانـەی/ چەندی لـە من بـە دۆلاب و بە فڕ و فێڵن (پایزە ل ٤٤).

پڕووز (نا.)[ناو: پڕووز ـ هەو: پڕووز] چلۆنایـەتی هەڵقرچان و سـووتانی تووک و مـــوو و خـــوری و شــتی لەم بـابەتـە، کڕووز.

تێـبـینی: پڕووز [پ + رووز (ڕۆژ)] هاوڕیشـەیە دەگـەڵ ئەفـرۆچ afroč و ئەفـرۆز afroz ـ ی پەهـلەویی و فـروز (فرووز) و افروز (ئەفرووز) ـ ی فـارسی بە مانای شۆق و ڕووناک و درەوشاوە.

پـڕووزان (چـا. ل)[لـە: پـڕووز][نـاو: پڕووزان، پڕووزیان، پـردووخـــیـــان] سووتانی تووک و موو.

پـڕووزانــدن (چـا. م)[لـە: پـڕووز] ســووتاندنـی تووک و مـــوو و خـــوری، هەڵپڕووزاندن، پڕووزانن.

پڕووزانن (چا. م)[ئەر] بڕ: پڕووزاندن

پڕووزیان (چا. م)[ئەر] بڕ: پڕووزان

پڕووشک (نا.)[سۆر] بڕ: پڕیشک

پڕووکـان (چا. ل) تێکچـوونـی باری ئاسایی مرۆڤ و پەڕینی ڕەنگی ڕووی لە ترسان، پەشۆکان، بزڕکان، هەڵپڕووکان.

پڕووکـاو (نا. مـف)[لە: پڕووکـان] ترساو و ڕەنگ پەڕاو، بزڕکاو.

پڕیشک (نا.) ١ـ ئاو یا ئاوەکییەک کە بە پێ تێنان یا هەڵتەکاندنی شـتی تەڕ دەپڕژێ، پڕووشـک، پژە، پڕژە، پرشـە. ٢ـ پڕیشکی ئاگر کە لە کاتی سووتانی دار و ئێــزینگ یا کــوتانی ئاسن دەپەڕێ، پزووسک، پزووسکە، پزیسکە، پرووسک، پرووسکە، پریسک، ئاورینگ. ٣ـ وردەی پەڕاوی شــتــێک. ⁂ پڕیشکی بەرد، پڕیشکی دار. ٤ـ تیــشـک، بریقـــە. & پڕیشـکە. ~ **پڕژاندن:** ١ـ پڕژاندنی دڵۆپی ئاو. ٢ـ ئاورینگ دان. ~ **دان:** ئاورینگ دان، پڕیشک پڕژاندن. ~ **کردن:** پڕژاندنی ئاو بە پێ دە ئاو نان یا هەڵتەکاندنی شتی تەڕ. ~ **هاویشتن:** ١ـ ئاورینگ دان، ئاورینگ پـژاندن. ٢ـ

تیشک هاویشتن، بریسکانەوە. ‌:: چاوت بە من بمێنێ بە ئەستێرەکەی ڕۆژێ ئەگەر تازە هەڵدێ پڕیشکان داوێ/ بەژنت بە من بمێنێ بە چوززەی پیرەلاولاوێ (لاس و خەزاڵ ل ٧٠).

تێبینی: پڕیشک و هاوتاکانی لە ریشەی بەش کەوتوون. (بڕ: بەش1)

پڕیشکە (نا. ل)[پڕیشک + ئە] بڕ: پڕیشک

پز (نا.) ١ـ بێچووی گیاندار لە نێو زگ دا، ئاولەمە، پیزە. ٢ـ دەزگای شەرمی ژنانە، قوز، کوس.

تێبینی: پوثرە puthra لە ئەوێستا دا و پوس pus لە پەهلەویی دا جگە لە مانای کوڕ و پس بە مانای بێچوو و ئاولەمەی نێو زگ هاتوە و دەگەڵ پز و پیزە بە مانای ئاولەمە یەکن و یەک ریشەیان هەیە. هەروەها پیزدا pizda لە زمانی رووسی دا بە مانای قوز هاتوە و دەگەڵ پز یەک ریشەیان هەیە. (بڕ: پس3)

پزان (نا. ل)[پز + ئان (دان)] بڕ: پزدان/١

پزانگ (نا. ل)[پز + ئان (دان) + گ] بڕ: پزدان/١

پزدان (نا. ل)[پز + دان][پەهـ: پوسدان] ١ـ شوێنی ئاولەمە یا پز لە نێو زگی دایک یا مێینەی ئەو گیاندارانەی کە دەزێن. ئەو ئەندامە لە نێو لەگەنی ژنان دایە و بە لوولەیەک دا تۆی نێرینە دەڕژێتە تێوی و ئاولەمە لەوێ دا دەگووڕێ و وردە وردە دەگەڵ هەڵدانی ئاولەمە گەورە دەبێ و دوای بوونی منداڵ وەک خۆی لێدێتەوە، پزگ، پزان، پزانگ، پرزانگ، پزدانک، پزوو، پزگە، پزڵی، کاردانک، پیزەدان، بەچەدان، مناڵدان، منداڵدان. ٢ـ کیسەیەکی چووکەی پلاستیکی رەنگاوڕەنگە، لە کارخانە ساز دەکردرێ، بای تێدەکەن و منداڵ کایەی پێدەکەن و بۆ رازاندنەوە و جەژن و ئاهەنگیش کەلکی لێوەردەگرن، فوودانە. ٣ـ [باک] ئاواڵ منداڵ، پلار.

پزدانک (نا. ل)[پز + دان + ک][باک] بڕ: پزدان/١

پزرک (نا.)[باک] بڕ: بزرک

پزرووک (نا.)[باک] بڕ: بزرک

پززە (نا. ل)[پز + زە] بڕ: پزوو/٢

پزک (نا.)[باک] بڕ: بزرک

پزگ (نا. ل)[پز + گ2] بڕ: پزوو/ ٢ و ٣و٥

پزگە (نا. ل)[پز + گە1] بڕ: پزوو

پزڵی (نا. ل)[پز + ڵی] بڕ: پزدان/١

پزۆر (نا. ل)[پز + ئۆر؟][باک] ورگ و ناوزگ و هەناوی حەیوان.

پزوو (نا. ل)[پز + ئوو][باک: پزی - ناو: پزوو، پزگ، پزگە - هەو: پزی، پسێ] ١ـ ماسوولکە و گۆشتی دەوری کونی قوون، پزی، پیزیی. ٢ـ شوێنێک کە دەرپێ و پاتۆڵ کە کێش یا دۆخینی تێهەڵدەکێشرێ، پزگ، پزی. ٣ـ نەخۆشییەکە وەکوو هەڵامەت تووشی هەموو حەیوانات دێت بۆ مەڕ و بزن پێی ئەڵێن (پزوو) بۆ ماین و ئەسپ، ئێستر، گوێدرێژ (مەقاو)، بۆ رەشەئولاغ (تەبەق) بۆ سەگ (سەگەناز) ی پێ ئەڵێن (کشت و کاڵ ب ١ ل ٦١)، پزگ، پزە، پزە، فزە، فززە. ٤ـ بڕ: پزدان/١. ٥ـ دەم و زارکی هەر شتێکی بەنی تێهەڵکێشرابێ، پزگ.

پزووسک (نا.)[ئەر] بڕ: پڕیشک/٢

پزووسکە (نا.)[ئەر] بڕ: پڕیشک/٢

پزە (نا. ل)[پز + ئە]بڕ: پزوو/٣

پزی (نا. ل)[پز + ئی][باک - هەو] بڕ: پزوو/١ و ٢

پزیسک (نا.) بڕ: پڕیشک/٢

پزیسکە (نا.)[هەو] بڕ: پڕیشک/٢

پزیشک (نا. ل) بڕ: بژیشک

پزیشکە (گیا.) بڕ: پەرمێشک

پزینک (نا. ل)[پز + ئینک] بڕ: بزمک

پژ (نا.) ١ـ[بڕ: بژ1] ١ـ پرزەی باریک و درێژ و تیژی گوڵی گەنم و جۆ و چەڵتووک و گیای دیکەی لەم شێوەیە.، داسوو، بژ. ٢ـ یاڵ، بژ. ٣ـ هەژگ و ویشکەڵی دار و درەخت، پژاڵ، بژاڵ. ٤ـ پرژ، بڵاو.

پژاڵ (نا. ل)[پژ + ئاڵ4] ١ـ ویشکەڵی دار و درەخت، پژ، بژاڵ. ٢ـ پووش و پەڵاشی سەر دارەڕا، پردوو، سەرمیچ، لیشامە، لیشمە، هەڵاش. ٣ـ پووش و پەڵاش.

پژان (چا. ل)[لە: پژ] ١ـ بڵاو بوون، پرژان. ٢ـ بەربوونی خوێنی لووت. ٣ـ کچێنی هەڵگیران.

پژاندن1 (چا. م)[لە: پژان] ١ـ بڵاو کردن، پرژاندن. ٢ـ تۆو پرژاندن، وەشاندن. ٣ـ دە خوێن هێنانی لووت. ٤ـ هەڵگرتنی بنی کچ.

پژاندن2 (چا. م)[باک] بڕ: پێژتن

پژپەلاڤ (ئان. ل)[پژ + بەلاڤ][باک]

بڕ: پرژوبڵاو

پژبێن (نا. ل)[پژ(پشت) + بێن (بەن)] بڕ: پشتێند

پژبێند (نا. ل)[پژ(پشت) + بێند] [سۆر] بڕ: پشتێند

پژتێن (نا. ل)[پژت (پشت) + ئێن (بەن)] بڕ: پشتێند

پژک (نا. ل)[پژ (پاژ، بەش) + ک] دارۆکە یا چیلکەیەک کە دە کونی مەشکە و خیگە و ... روا دەکەن هەتا ئاوەکی نێوەوەی لێنەڕژێ، پشک.

پژکۆژ (نا.)[باک] بڕ: بشکۆژ

پژم و هۆڕ (وشد.)[پژم + و + هۆڕ] پشمەی زۆر توند و بە دەنگی بەرز، پشم و هۆڕ.

پژمە (وشد.)[پەه: شنۆسەک. لۆر: پێشمە. باک: پژمە ـ ناو: پژمە، پشمە ـ هەو: پژمە ـ زا: پسک] هاتنە دەری بای نێو لووت بە حاڵەتێک کە سەر دەچێتە سەر و لە دوایی بە توندی دێتە خوار و دەنگێک لە گەروو و کەپۆ هەڵدەستێ و با و خرت و خاڵی زێدەی لووت دێتە دەر.

پژمەپژم (وشد.)[پژمە + پژم] پژمەی یەک لە دووی یەک، چەند پشمە لە سەر یەک، پشمەپشم.

پژمین (چا. ل)[باک: پژمین ـ ناو: پشمین، پژمین ـ هەو: پژمای ـ زا: پشکاییش] دەرکردنی پژمە و بای نێو لووت.

پژوێن (نا. ل)[پژ (پشت) + وێن (بەن)] بڕ: پشتێند

پژوون (نا. ل)[پژ + ئوو + ن][باک] گیای ورد کراو بۆ ئاژەڵ، گزرە.

پژە (نا.) بڕ: پرژە.

پژیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: پرژان

پس[1] (ئان.) بڕ: پسک. ~ **بوون:** بڕ: پسک بوون.

پس[2] (ر.) ١ـ رەگی چاوگی پسان و پساندن. ٢ـ لەت، کوت. ‖ **پس پس:** بەن و داوێک کە لە چەند شوێنەوە پسرابێ، کوت کوت، لەت لەت. ~ **کردن:** کوت کوت کردنی بەن و داو. ⁂ ئەو بەنەت بۆ وا پس پس کردوە

پس[3] (نا.)[ئەو: پوثرە ـ هەخ: پوترە ـ سان: پوترە ـ پەه: پوس، پوسەر. باک: پس] ١ـ کوڕ، منداڵی نێرینە. ٢ـ بێچووی گیانلەبەر.

تێبینی: لە کوردیی ئێستا دا ئەم

وشــەیە بـە تەنیــایـی نەمــاوە و تەنیــا لە هەندێک وشـــە دا مـــاوەتەوە. ؛؛ ئاوس، پســانک، پسـمـام، پزدان و ... (جگە لە وشەی پز و پیزە کە بە تەنیا ماون)

پس4 (وشـد.)[ئەر] لە جێ دانیشـتنی مـریشـک، فس. **~ دان:** فس پێدان بە مریشک، فس دان، داپسیان.

پساغا (نا. ل)[پس3 + ئاغـا] کـوڕی ئەرباب، کـوڕە ئاغا. ؛؛ هەر کۆنە بەگ و پساغایەکی راسـتەوە بێ قسە لە قسەی من دا بکا، دەری ناهێنێ. (میرزا ل ٨٥)

پسان (چا. ل)[بڕ: پساندن] ١ـ لە بەر یەک چـوون و کـوت بوونی رێسـراوە. ٢ـ تۆپینـی حـــەیوان لـە بـەر مـــاندووی و هەلاتنی زۆر. ٣ـ (مــجـ.) هـیــلاک بوون، مــاندوو بوونی لە رادە بەدەر. ؛؛ پســام هێندەم کار کرد.

پساندن (چا. م)[ئەو: ڤی سـەئێـد ـ هەخ: ڤـیـسـد ـ پەه: ڤـیـسـەسـتـەن، ڤیسیستەن، ڤیساندەن] ١ـ لە بەر یەک بردن و کــوت کـردنی رێســراوی درێژ و بەن و داو. ٢ـ (مجـ.) تۆپاندن و کوشتنی وڵاغ و حەیوان بە کاری زۆر لێکێشـان و مـاندوو کردنیان. ؛؛ هێندەت ئەو ئەسپە تاو داوە بەسـتـە زمـانەت پسـاندوە. ٣ـ (مجـ.) مـاندووی کـردنی لە رادە بە دەر، هیـلاک کـردن. ؛؛ هێنـدەم کـار لێکێـشـا پساندم.

پسانک (نا.)[بڕ: پس3][ئەو: پوثرە] بێچوو، توڵە.

تێبینی: لە ئەوێستا دا پوثرە هەم بە مانای کوڕ هاتوە هەم بە مانای بێچووی گیانداران جا چ مێ بێ یان نێر.

پسـانەوە (چا. ل)[پسـان + ئەوە] ١ـ دیسـان لێک هەڵپـچـڕانی ریسی لێک بەستراوە. ٢ـ کۆتایی پێ هاتن، بڕانەوە. ؛؛ ئەو هەمـوو سرت و خورتەتان لـە چیە، هەر نەپساوە. ٣ـ سەر هەڵدانەوەی برین، کرانەوەی دەمی برین. ؛؛ هەرچی بیـری یار دەکـەم برینم دەکـولێنەوە/ برینم سارێژ ببوون لە غەمان دەپسێنەوە (لالە بە دەستان ل ١٦٧).

پس برا (نا. ل)[پس3 + برا][باک] برازای کوڕ، کوڕی برا.

پسپان (نا.)[؟][باک] کوتە پارچە یان چەرم کـە لە سـەر شـوێنی دڕاوی جل یا کەوشی دەدروونەوە، پینە.

پس پس (وشـد.) ١ـ بڕ: پش پش. ٢ـ [باک] بڕ: پچەپچ

پسپۆڕ (ئان.)[؟] ١ـ شوانی زیرەک و زانا کە هەر بە سەر مەڕ و بزنەکان دەناسێتەوە. ٢ـ مرۆی زیرەک و پیتۆڵ. ٣ـ مرۆڤی زۆرزانا کە لە باری عیلمی و زانستەوە پلەی زۆر لە سەرە. **~ بوون:** ١ـ شارەزا بوونی شوان. ٢ـ زانستی زۆر هەبوون.

پسپۆڕیی (حم.)[پسپۆڕ + ئیی] ١ـ لێهاتوویی و کارامەیی شوان. ٢ـ زۆرزانیی، چازانیی.

پست (وشد.) سرتە، خورتە، پستە.

پستان (ئا.)[هیک: ستەنە ـ ئەو: فشتانە ـ پەه: پێستان، پیستان. تات: پێستان ـ فار: پستان. زا: پستان، پستن] ١ـ دوو ئەندامی هاوتای سەر سینگ کە هی ژنان لە هی پیاوان گەورەترە و منداڵی پێ شیر دەدەن، مەم، مەمە، مەمک. ٢ـ کراسی درێژی ژنانە، فستان.

پست پست (وشد.)[پست + پست][زا] بڕ: پچەپچ

پستن (ئا.)[زا] بڕ: پستان

پستە[1] (گیا.)[ئار: فستقا لە یون: pistakion] بەری دارێکی خۆڕسک و دەستنێژە هەر بەم ناوە، بە گەیشتوویی توێکڵێکی رەقی هەیە، ناوکەکەی کەسک و بە تام و چەورە. پستە بە فەرێکیی و بە بۆدراویی دەخورێ و هەروەها لە شیرینیسازیی دا کەلکی لێوەردەگرن، Pistacia vera ناوی لاتینی ئەم دارەیە، بستە، فستق. || **پستەی خەندان:** پستەی بۆدراوی تەواو دەم کراوە کە لە پستەکانی دیکە باشتر و گرانترە.

پستە[2] (وشد.) سرتە، خورتە، چپە.

پستە بادام (گیا.)[پستە1 + بادام] جۆرێک بادامی توێکڵ ناسکە، دەگەڵ چەرەس دەکردرێ و توێکڵەکەی بە دەست دەشکێ. بادامی کاغەزی.

پستەپست (وشد.)[پستە2 + پست][باک] بڕ: پچەپچ

پستەیی (ئان. ل)[پستە + ئی] ١ـ هەرچی کە پێوەندیی بە پستەوە هەبێ یا پستەی تێدابێ. ::: شیرنی پستەیی. ٢ـ جۆرە رەنگێکی سەوز لە رەنگی ناوکی پستە

پسخال (نا. ل)[پس3 + خال][باک] کوڕەخاڵ، کوڕی خاڵ.

پسخالتی (نا. ل)[پس3 + خالتی][باک] کوڕەپوور، کوڕی پوور لە دایکەوە.

پسک[1] (ئان.)[؟][ناو: پس، پسک] حاڵی کەسێک کە هەندێک پیتی بە جوانی بۆ دەرنابڕدرێ و بە سەر زمانی قسان دەکا. **~ بوون:** کەسێک کە بە سەری زمانی قسان دەکا و هەندێک پیتی بە جوانی بۆ دەرنابڕدرێ، پس بوون.

پسک[2] (وشد.)[زا] بڕ: پژمە

پسکور (نا. ل)[پس3 + کوڕ][باک] پەیوەندی نێوان باپیر دەگەڵ نەوەی نێری لە کوڕەوە، کوڕی کوڕ.

پسکە[1] (ئا.)[زا] بڕ: سی3

پسکە[2] (نا.)[زا] بڕ: پشکەڵ

پسکە[3] (نا.)[ئەر] ١ـ باڵەفڕکەی بێچووی مەل لە کاتی وەرگرتنی دان و خۆراک لە دندووکی دایکی. ٢ـ ماتە، پێدزە.

پسکەپسک (نا. ل)[پسکە3 + پسک] ١ـ باڵەفڕەکەی پەیتاپەیتای بێچووی مەل. ٢ـ پێدزە، ماتەماتە.

پسکیی (حم.)[پسک1 + ئیی] ئاکامی پسک بوون.

پسکیان (چا. ل)[لە: پسکە3][ئەر] ١ـ باڵەفڕکە کردنی بێچووی مەل بۆ دان وەرگرتن. ٢ـ بە ماتەمات ڕۆیشتن، پارێز بردن.

پسڵ (گیا.)[؟] لووشەیەکە کە ئەکرێتە ناو چێشتی دۆکوڵیوەوە (خاڵ ب ١ ل ٢١٦).

پسمار (نا.)[هەو] بڕ: بزمار

پسمارێ (نا.)[هەو] بڕ: بزمارە

پسمام (نا. ل)[پس3 + مام][باک] کوڕی مام، ئامۆزای نێرینە.

پسمیر (نا. ل)[پس3 + میر][باک] کوری میر

تێبینی: پسمیر لە نێو کوردە ئێزیدیکان دا برەوی هەیە. میر سەرۆکی ئاینی ئێزیدیکانن و پسمیریش لەو تایفەیەن کە وەک جێگری میر وان و تەنیا ئەوانن کە دەتوانن لە بنەماڵەی میر ژن بخوازن.

پسنگ (نا.)[زا] بڕ: پشیلە

پسۆک (ئان. ل)[پس2 + ئۆک] حاڵی بەن و هەودا و داوێک کە زۆر قایم نەبێ و بپسێ.

پسیان (چا. ل)[لە: پس4][ئەر] فس خواردن، دانواندنی مریشک بۆ کەڵەباب، داپسیان.

تێبینی: فەرهەنگی خاڵ و فەرهەنگی هەنبانەبۆرینە هەردووکیان ئەم وشەیان لە فەرهەنگی مەردوخ وەرگرتوە بەڵام بە هەڵە بە مانای پسان ـ یان داناوە.

پسیک (نا.)[باک ـ زا] بڕ: پشیلە

پسینگ (نا.)[باک ـ زا] بڕ: پشیلە

پسێ (نا.)[هەو] بڕ: پزوو

پش[1] (ئا.)[باک] بڕ: سی3

پش[2] (وشـد.) وشەی بانگ کردنی پشیلە، پشی.

پش[3] (نا.) سواوی وشەی پشت لە هەندێک وشەی لێکدراو دا.

پشافتن (چا. م)[باک] بڕ: پشاوتن

پشاڤتن (چا. م)[باک] بڕ: پشاوتن

پشاوتن (چا. م)[باک: بشاڤتن، پشافتن، پشاڤتن ـ ناو: پشاوتن] هەڵپشاوتن، گلۆفین، هەڵگلۆفین.

پش پش (وشـد.)[پش 2 + پش2][پەش: پیش پیش. باک: پش پش، پس پس ـ ناو: پش پش، پشی پشی، پس پس ـ زا: پش پش] بانگی پشیلە کردن.

پشت[1] (نا.)[هیک: پەرشتی ـ ئەو: پەرشتی ـ پەه: پوشت. گیل: پوشت ـ فار: پشت ـ لۆر: پۆشت ـ بیر: پۆشت. باک: پشت ـ ناو: پشت ـ هەو: پەشت، پەشتی ـ زا: پێشت، پاشت، پاشتی، پەشتی، پۆشتە، پۆشتی] ١ـ (ئا.) بەشی دواوەی مرۆڤ لە سەر شانییەوە هەتا کەمەری، مازی. ٢ـ (ئا.) سەر شانی گیاندار لە نزیک ملییەوە هەتا کەفەڵ و سەر پێی. ⁂ زینی لە سەر پشتی ئەسپی دانا. جووجکە لە سەر پشتی دایکیان هەڵنیشتبوون. ٣ـ بەشی پێوە لکاوی دواوەی هەرشتێک. ⁂ بە پشت پێمەڕەکە پانیان کەوە، پشتی پاکەتەکە بنووسە. ٤ـ رووی کول و دواوەی تیغ و شیر. ⁂ پشتی کێرد دەست نابڕێ. ٥ ـ باب و باپیران لە باوکەوە، بەرە، نەسل. ⁂ دایەمرۆت پیرێژنێکی دنیادیدەی کۆنساڵ بوو... شەش پشتی بنەماڵەی ئێمەی دیبوو (تاریک و روون ل ٥). ٦ـ دوا، ئەو بەری هەر شتێک. ⁂ کتێبەکە لە پشت دەستەنوێنەکانە. پشت دیوارەکەمان کەلاوەیە. ٧ـ ئەو بەشە لە جل و بەرگی مرۆڤ کە دەکەوێتە سەر پشت. ٨ـ لاگر، یارمەتی دەر، داژگر. ٩ـ لای سەرەوە، سەر، بان. ⁂ پشت بان، پشت هەیوان. ١٠ـ (ئاک.) پاش، دوایی.⁂ پشتی تە تێم. ١١ـ کەمەر،

نێوقەد. ∷ هاتم لە لای سەردەشتێ، مەمکت سێوی بەهەشتێ/ کراسی تەنک لە بەر کە، کەمبەرەی زێڕ لە پشتێ (سێسەد هۆنراوە ل ١٢). ١٢ـ کۆڵ. ١٣ـ (مجـ.) قوون، کونگ. ١٤ـ کراوە، ئاوەڵا. ∷ دەرگا حەسارێ لە سەر پشتە. ~ **بەر دان:** دەست لە یارمەتی دان و پشتگیری کەسێک هەڵگرتن، واز هێنان لە داژداری // پشت گرتن. ~ **بە کەسێک گەرم بوون:** (کنـ.) نەترسان لە ئەنجامی کارێک لەبەر ئاشنایەتی و پشت بەستن بە کەسێکی خاوەن دەستەڵات و باڵادەست. **پێوە ئێشان:** (کنـ.) بە کارێکەوە ماندوو بوون، زەحمەت کێشان. ~ **پێبەستن:** هێوادار بوون بۆ پشتگیری لە لایەن کەس یا کەسانێکەوە، خۆ بە کەسی دیکە سپاردن بۆ یارمەتی دان، پشت دانە پشت کەسێک. ~ **پێ (ئە)سپاردن:** پشت پێبەستن بە کەسێک، هیوادار بوون بە پشتگری کەسێک، پاڵ وێدان. ~ **تێبوون:** جۆرێک دانیشتنی بێ ئەدەبانەیە وەها کە پشت لە کەسی گەورەتر کرابێ. ~ **تێکردن:** ١ـ روو وەرگێڕان لە کەسێک بە نیشانەی تووڕەیی یا نارازی بوون. ٢ـ واز لێهێنان و بەجێ هێشتنی کار یا خەبات و گەڕانەوە. ~ **دان:** ١ـ کۆڵ دان، بەزین، تاقەت نەهێنان لە ئاست هێزێکی لە خۆ سەرتر. ٢ـ خۆ وەدەستەوە دانی مێینە یا ژن بە نێرینە، مل دان، رازی بوون. ~ **دانە ~ کەسێک:** ١ـ پشت بە پشتی کەسێکەوە نان. ٢ـ پشت وە پشت دان، پشت پێ سپاردن، پشت پێبەستن. ~ **دانەوە:** ١ـ پاڵ دانەوە. ٢ـ پاڵ دانەوە بە ئەرخەیانی، بێخەم بوون، پشت لێدانەوە. ∷ هەتا من هەم پشت بدەوە و لە هیچ غەم مەخۆ! ٣ـ تێوەژاندن و هەڵدانەوەی ئاگری نێو تەندوور پاش دامرکانی بۆ ئەوەی گەرم بێتەوە. ~ **دە (لە) ئاوەدانی کردن:** ١ـ لە ئاوایی و ئاوەدانی دەرکەوتن و روو دە چیا و چۆلایی کردن. ٢ـ تەرکی دونیا و ئاوەدانی کردن و بە تەنیا ژیان، دوور بوونەوە لە خەڵک. ~ **راست کردنەوە:** ١ـ پشت هەڵێنانەوە لە بن بارێکی قورس. ٢ـ (کنـ.) لە ژێر ئەرک و کارێکی قورس خەلاسی بوون. ~ **رەق بوون:** (کنـ.) دوای ماوەیەک بێکاری کاری پێشوو پێنەکران، تاقەتی کاری پێشوو نەمان. ∷ لە دوکانداریی تازە پشتم رەق بوە و پێمناکردێ. ~ **شکان:** (کنـ.) ١ـ

تووشی کۆستێکی گەورە بوون، مردنی کەسێکی نزیک کە جێی پشت پێ بەستن و هیوا بوو. ٢ـ لە هێز و تاقەت کەوتن، تێشکان، تێداچوون لە باری مادی و مەعنەوییەوە. **~ شکاندن:** (کنـ.) ١ـ کۆستێکی گەورە تووشی کەسێک کردن. ٢ـ نابووت کردنی کەسێک لە باری ماددیی و مەعنەوییەوە، تێشکاندن. **~ قایم بوون:** کەسێکی دەستەڵاتدار یا دەسڕۆیو لە پشت بوون، خاترجەم بوون لە پشت گیران. **~ گرتن:** ١ـ لای پشتەوە لە کەسێک گرتن لە کاتی شەڕ و جەنگ دا. ٢ـ لایەنگری لە کەسێک کردن، یارمەتی دان و داژ داریی کردن. **~ لە زگ نەرمتر کردن:** (کنـ.) چاک تێهەڵدان لە کەسێک. **~ لێدانەوە:** (کنـ.) پاڵ دانەوە بە ئەرخەیانی، بێخەم بوون، پشت دانەوە. **~ لێکردنەوە:** (کنـ.) دڵنیا بوون لە لەسەرپێ وەستانی کەسێک کە پشتی بۆ مەسەلەیەک گیرابوو. ؛؛ پشت لەو منداڵانەت بکەوە، ماشەڵڵا هەموویان بوونە پیاو و پێویستیان بە تۆ نەماوە. **~ نەکردنەوە:** نەترسان و وەستان، پشت تێنەکردن و رانەکردن لە دوژمنی و کەسی لەم بابەتە. ؛؛ رۆژی هەرا شەڕ و پشت لە هەزار سوار ناکاتەوە. **~وە ~ دان:** (کنـ.) یەک گرتن و لە یەکتر دڵنیا بوون بۆ ئەنجام دانی کارێک، پشتی یەکتر گرتن، پشت بە یەکتر بەستن. **~ هەڵکردن:** تووڕە بوون، قەڵس بوون، روو وەرگێڕان. **~ی خەو شکاندن:** (کنـ.) زۆر خەوتن، پتر لە رادەی پێویست نوستن. **~ی کەسێک لە عەرز (زەوی) دان:** ١ـ بەزاندنی غەنیم یا کەسێک کە زۆرەبانی و کوشتی دا. ٢ـ(کنـ.) تێشکاندنی کەسێک لە باری ماددیی و مەعنەوییەوە. **~ی یەک (یەکتر) گرتن:** (کنـ.) یەک گرتن و یارمەتی یەکتر دان. **خۆ خستنە سەر ~ :** (کنـ.) گوێ نەدان، وڵام نەدانەوە، تەفرە دان. ؛؛ خۆی لێخستوومە سەر پشت و جوابم نەداتەوە. **دستی کەس (کەسانێک) لە ~ەوە را بەستن:** (کنـ.)سەرووتر و کارامەتر بوون لە کەسانی دیکە بە باری چاکە یا خراپە دا، دەست لە تەختە بەستن. ؛؛ حەمە فێڵەزانێکە مەگەر خودا بزانێ، دەستی شەیتانی لە پشتەوەڕا بەستووە. **لە ~ نان:** لە سەر کۆڵ دانان، لە کۆڵ کردن. **لە سەر ~ بوون:** ئاوەڵە بوون، کرانەوەی تەواوی دەرگا و پەنجەرە. || **پشتی چاو:** (کنـ.)

برۆ. :: کەس ناوێرێ پێی بڵێ پشتی چاوت برۆیە زوو قەڵس دەبێ. **پشتی دەست:** ئەو لایەی دەست لە مرۆڤ دا کە بەرچاوە، لای سەرەوەی دەست. // بەری دەست. * **پشتی دەستی خۆ داغ کردن:** ١ـ (کنـ.) خۆ تەمێ کردن بۆ ئەنجام نەدانی دووبارەی کارێک یان یارمەتی نەدانەوە بە کەسێک، تۆبە کردن. :: تازە من پشتی دەستی خۆم داغ دەکەم و ئیدی قەت دوکانداریی ناکەم. **پشتی شێر:** (کنـ.) جێگەی سەخت و ئەستەم. :: بریا ژن لە پشتی شێری با (مەسەل). **پشتی کێو:** (کنـ.) جێگەی سەخت و ئەستەم و دوورەدەست، پشت کێو. :: ئەوەی تۆ دەتەوێ لە پشتی کێویش بێ بۆت دەست دەخەم.

پشت^{2} (وشـد.)[کرم: پیشت ـ فار: پیشت. ناو: پشت، پشتە ـ زا: پشت] وشەی دەنگ دانی پشیلە، خت، ختە.

پشتاپشت (ئاک. ل)[پشت1 + ئا14 + پشت1] برِ: پشتاوپشت

پشتاش (نا. ل)[پشت + ئاش1] تۆزی ئارد و دانەوێڵە لە ئاش دا کە لە سەر و پشتی ئاشەوان و خەڵک دەنیشێ، تۆزاش.

پشتان (نا.)[؟] برِ: پەشتان. :: خڵخاڵی قەدم وەک خەمی زولفەینی سەراپات/ پشتانی قەدت بێت و فیدای بازنی بازووت (نالی ل ١٥٣).

پشتاو (نا.) برِ: پشتوو

پشتاوپشت (ئاک. ل، نا. ل)[پشت1 + ئاو2 + پشت1] ١ـ داب و نەرێت و کولتوور لە باب و باپیرانەوە بۆ منداڵەکانیان، بەرە دوای بەرە، بەرەبەرە، پشتاپشت، پشت بە پشت. :: بەیتەکانی کوردیی پشتاوپشت گەیشتونەتە دەست ئێمە. ٢ـ رۆیشتن و هەنگاو هەڵگرتن بە پێچەوانەی باری ئاسایی، رۆیشتن بەرەوە دواوە بێ ئەوەی لەش بگەرێتەوە، پاشەوپاش. :: کچە لە ترسی باوکی پشتاوپشت خۆی دە ژوورێ کوتا. ٣ـ بەرەو دواوە بردنی مەکینە و ئامرازی لێخورین.

پشتبان (نا. ل)[پشت1 + بان] برِ: بان1 /١

پشتبەپشت (ئاک. ل، نا. ل)[پشت1 + بە + پشت1] برِ: پشتاوپشت/١

پشتبێن (نا. ل)[پشت1 + بەن] برِ: پشتێند

پشت پەردە (ئان. ل)[پشت1 + پەردە] هەرچی کە بە شاراوەیی بمێنێ و نەدرکێندرێ، راستی و بنەڕەتی رووداو و مەسەلەیەک کە خەڵک لێی ئاگادار نیە. **لە ~ بوون:** شاراوە بوون. **لە ~ مانەوە:** شاراوە مانی کار و مەسەلەیەک.

پشتخورێن (نا. ل)[پشت1 + خورێن] ئامرازێکە وەک شانە کە پشتی ئەسپ و یەستری پێ دەخورێنن و خاوێن دەکەنەوە، قەشۆ، رنەک.

پشتدار (ئان. فا)[پشت + دار2] ١ـ کەسێک کە پشتیوان و داژداری هەبێ. ٢ـ پارچە یان شتێک کە بەر و پشتی هەبێ و ئەستوور و قایم بێ.

پشتەڕەق (ئان. ل)[پشت1 + رەق] کەسێک کە کار و ئیشی زەحمەت و قورسی پێنەکردرێ. **~ بوون:** کاری بەدەنی و زەحمەت پێنەکران.

پشتەڕێژ (ئان. ل)[پشت1 + رێژ2] [ناو: پشتڕێش، پشتڕێژ، پشتەڕێشە، پشتەرێژ، پشتەڕێژە ـ زا: پاشتڕێش] برینی پشتی چوارویێ لەبەر سواریی زۆر یان بار و زین و کورتانی خراپ، ناوکەڕێژ، ناوکەڕێژە، ناوکەڕێش.

پشتڕێش (ئان. ل)[پشت1 + رێش] بڕ: پشتڕێژ

پشتسارد (ئان. ل)[پشت1 + سارد] نائومێد، دڵسارد. // پشتگەرم. **~ بوونەوە:** هیوا لێبڕان و دەست هەڵگرتن لە کارێک یا کەسێک، دڵسارد بوونەوە. **~ کردنەوە:** کەسێک لە کار یا کەس یا مەسەلەیەک دڵسارد کردن بۆ ئەوە کە دەستی لێ هەڵگرێ.

پشت سەر (نا. ل)[پشت1 + سەر] ١ـ (ئا.) بەشی دواوەی کەللە. ٢ـ (ئاک. ل) لای دواوە، پشتەوە. ::: کابرایەک لە پشت سەرم دانیشتبوو هەر قسەی قۆڕی دەکرد. ٣ـ قسەی پشت سەر، غەیبەت، پاشملە. & پشتەسەر. **(لە) ~ قسە کردن:** بڕ: پاشملە کوتن. **(لە) ~ی کەسێک نوێژ کردن:** بڕوا و متمانەی تەواو بە کەسێک هەبوون، پاک و ئەمین بوون. ::: کاک ئاسۆی جیرانمان هێندە پیاوێکی رێکوپێکە بۆوەی دەبێ لە پشت سەری نوێژ بکەی.

پشتکۆڵ (نا. ل)[پشت1 + کۆڵ] دارێکی درێژ کە لە ژوورەوە وە بەر دەرگای دەدەن بۆ قایم بوون، پشکۆڵ، پشتەک.

پشتکۆم (ئان. ل)[پشت1 + کۆم]

کەسێک کە پشتی کۆمە، پشتچەماو، پشتکووڕ، کۆم، قۆز، خووز. **~ بوون:** کووڕ بوون، پشتکووڕ بوون.

پشتکۆمیی (حم.)[پشتکۆم + ئیی] چلۆنایەتی کووڕ، کووڕ بوون، کووڕیی، پتشکووڕیی، کۆمیی.

پشتکووڕ (ئان. ل)[پشت1 + کووڕ] بڕ: پشتکۆم. **~بوون:** بڕ: پشتکۆم بوون.

پشتکووڕیی (حم.)[پشتکووڕ + ئیی] بڕ: پشتکۆمیی.

پشت کێو (ئاک. ل)[پشت1 + کێو] (کنـ.) جێگەی دوور و ئەستەم، پشتی کێو. || **پشت کێوی قاف:** (کنـ.) جێگەیەکی دوورەدەست کە کەس دەستی پێیڕاناگا. ؛؛ پیاو ئەگەر مەیلی لێبێ و شتێکی بوێ لە پشت کێوی قافیش بێ وە دەستی دەخا.

پشتگر (ئان. فا)[پشت 1+ گر] کەسێک کە لایەن و پشتی کەسێک بۆ یارمەتی و لە کاتی پێویست دا بگرێ.

پشتگریی (حم.)[پشتگر + ئیی] پشت گرتن، یارمەتی دان.

پشتگوێ (ئا.)[پشت1 + گوێ] ١ـ پشتەوەی گوێ. ٢ـ مووی لای مل. & پشتگوێچکە. **~ خستن:** (کنـ.) ئەنجام نەدان یا درەنگ ئەنجام دانی کارێک، گوێ پێ نەدان و وەدرەنگی خستنی کار و مەسەلەیەک، پشتگوێچکە خستن. **~ کردن:** ١ـ سەر چاک کردن. ٢ـ هەڵگرتنی مووی لای ملی ژن. **وە ~ دان:** پشتگوێ خستن، پێ گرینگ نەبوون و ئەنجام نەدانی کار و ئەمرێک.

پشتگوێچکە (ئا.)[پشت1 + گوێچکە] بڕ: پشتگوێ. **~ خستن:** (کنـ.) بڕ: پشتگوێ خستن.

پشتگەرم (ئان. ل)[پشت1 + گەرم] هیوادار، دڵنیا، بە ورە. // پشتسارد. **~ بوون:** دڵنیا بوون لە ئەنجام دان و بەڕێوە بردنی کار و مەسەلەیەک. **~ کردن:** دڵنیا کردن و ورە دان بە کەسێک بۆ بەڕێوە بردنی کارێک.

پشتگەرمیی (حم.)[پشتگەرم + ئیی] هیواداریی، دڵنیایی، پشتگەرم بوون.

پشتماڵ (نا. ل)[پشت1 + ماڵ][ئەر] دیوی چووک بە سەر وەتاغی گەورەوە بۆ کەل و پەلی زێدەی بەردەست، خەڵوەتی، پەستوو.

پشتماڵە (نا. ل)[پشت1 + ماڵ + ئە]

دراوسێ و هاوسایەک کە لە پشتەوەی ماڵ و خانووی کەسێک بن.

پشت و پەنا (ئان. ل)[پشت1 + و + پەنا] پشتیوان، پشتگر، ئاگادار، داشدار، یارمەتیدەر، پشت و پەناه. ⁘ جگە لە تۆ لەم دونیایە دا کەسم نیە، پشت و پەنام هەر تۆی.

پشت و پەناه (ئان. ل)[پشت1 + و + پەناه] بڕ: پشت و پەنا. ⁘ ئەوە مانگ لە من دەنگووتەوە بە یەکە/ پشت و پەناهم وەبەر تۆ ئەی فەلەکە (شێخ فەرخ ل ٢٣).

پشتوێن (نا. ل)[پشت1 + وێن (بێن1)] بڕ: پشتێند

پشتوو (نا.) ١ـ جۆرێک دەمانچەی لوولە درێژ کە پێنج گوللەی دەخوا، پشتاو. ⁘ کارگەی پشتوویان ساڵێک بوو دامەزراندبوو، وەستای پشتوو کوردێکی پیری حەفتا هەشتا ساڵەی خەڵکی سلێمانی بوو (دمدم ل ٢٧٣). ٢ـ توورەکەی باڕووتی راوچی.

تێبینی: وێدەچێ شێواوی وشەی پیستوول pistolet بە مانای دەمانچە یان pistoie کە شارێکە لە ئیتالیا و ئەم جۆرە چەکەیان لەوێ ساز دەکرد، بێ. [لۆر: پیشتۆو. فار: پیشتو، پیشتاب]

پشتە (نا. ل)[پشت1 + ئە] ١ـ ئەو بارەی لە سەر پشتی دەنێن، کۆڵ. ٢ـ پشتی جگ، پک. // چک. ٣ـ مەودای هەموو کارگەی جۆلایی لە بووزووی نەتەنراو (گوڵ چنینەوە ل ٢٦).

پشتە (وشد.) وشەی دەنگ دانی پشیلە، پشت2.

پشتەپا (نا. ل)[پشت1 + ئە + پا] ١ـ لای پاشەوەی پێ. ٢ـ شەپ، شەق. & پشتەپێ. ~ **لێدان:** ١ـ بە شەق تێهەڵدان، شەپ لێدان. ٢ـ لاق وە بەر لاقی کەسێک دان بۆ کەوتن یا خستن.

پشتەپێ (نا. ل)[پشت1 + ئە + پا] بڕ: پشتەپا.

پشتەرێژ (ئان. ل)[پشت + ئە + رێژ2] بڕ: پشترێژ

پشتەرێژە (ئان. ل)[پشت1 + ئە + رێژ2 + ئە] بڕ: پشترێژ

پشتەرێش (ئان. ل)[پشت1 + ئە + رێش] بڕ: پشترێژ

پشتەرێشە (ئان. ل)[پشت1 + ئە + رێش + ئە] بڕ: پشترێژ

پشتەستوور (ئان. ل)[پشت1 + ئەستوور] کەسێک کە لە لایەن کەس یا کەسانێکەوە بۆ پشت گرتن دڵنیایە، کەسێک کە پشتی قایمە.

پشتەسەر (نا. ل)[پشت1 + ئە + سەر] ١ـ (ئا.) بەشی دواوەی کەللە، پشت سەر. ٢ـ خشڵێکی پلپلەداری زێڕ یا زێو کە ژنان لە دەوری سەریان دەدەن و بە پشت سەریان دا بەری دەدەنەوە، پشتەسەرە. ⁂ پێچکەی پشتەسەر لە سەر زوڵفی رەش/ با بجریوێنێ وەک ئەستێرەی گەش (گۆران ل ١٥٣).٣ـ (ئاک. ل) لای دواوە، پشتەوە، پشت سەر. ٤ـ قسەی پشت سەر، غەیبەت، پاشملە. **چاو لە ~ی خۆ نەکردنەوە:** (کنـ.) بۆ هەمیشە رۆیشتن و نەگەڕانەوە. **(لە) ~ قسە کردن:** بڕ: پاشملە کوتن. **(لە) ~ی کەسێک نوێژ کردن:** بڕوا و متمانەی تەواو بە کەسێک هەبوون، پاک و ئەمین بوون. ⁂ کاک ئاسۆی جیرانمان هێندە پیاوێکی رێکوپێکە بۆوەی دەبێ لە پشت سەری نوێژ بکەی.

پشتەسەرە (نا. ل)[پشت1 + ئە + سەر + ئە] بڕ: پشتەسەر/٢.

پشتەک (نا. ل)[پشت1 + ئەک] ١ـ هەندێک خوری کە دوای بڕینەوە لە سەر پشتی بەران بۆ جوانی دەیهێڵنەوە، پاڵانە، پاڵانچە. ٢ـ دیوارێکە کە لە بەر دیواری شکست هەڵیدەچنن بۆ ئەوەی بەری رووخانی بگرێ هەتا چاکی دەکەنەوە، بەرهەڵێخ، پشتیوانە. ٣ـ دارێک کە وەبەر دیوار یا درەختی دەدەن هەتا دانەکەوێ. ٤ـ دارێک کە وە پشت دەرگای دەدەن، پشتکۆڵ، پشکۆڵ.

پشتەکەوا (نا. ل)[پشت1 + ئە + کەوا]

پشتەمازە (ئا.)[پشت1 + ئە + ماز1 + ئە] ١ـ کۆمەڵە ئێسکێک کە پشتی گیانداران پێک دێنێ و لە مرۆڤ دا لە ٣٣ مۆرە یا مۆرتخە پێکهاتوە و نوخاع دە نێو خۆی دا دەپارێزێ، تێغەرەی پشت، مۆغەرەی پشت. ٢ـ ماسوولکە و گۆشتێک کە لە دوو لای ئەم ئێسکانە هەڵکەوتوە، راستە.

پشتەماسی (ئان. ل)[پشت1 + ئە + ماسی] ١ـ سەربانی کۆم وەک پشتی ماسی، خەرپشتە. ٢ـ جۆرێک دروومانە، تەختە جاجم و بەرماڵی پێ لێک دەدروون.

پشتەماڵ (نا. ل)[پشت1 + ئە + ماڵ] ١ـ هەرچی کە بە پشتی ئەسپ و وڵاغی دادەن. ⁂ وڵاغەکەیان کردەوە ئێختەرمە، پشتەماڵێکیان پێدادا. (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٤٨). ٢ـ [باک: پێشمال، پێشتەمال، پەشتەمال ـ ناو: پشتەماڵ، پەشتەماڵ ـ زا: پێشتەماله] فۆتەی حەمام کە بە بەریانەوە دەگرن، فۆتە. ٣ـ خاوڵی دەست سڕین، خاوڵی دەستان. || **پشتەماڵی حەمام:** ١ـ فۆتە. ٢ـ (کنـ.) ژنێک کە هەر ڕۆژەی دەگەڵ کەسێکە. * **وەک ~ی حەمام هەر ڕۆژە (ساتە) بە بەری کەسێکەوە (یەکێکەوە) بوون:** (کنـ.) کەسێک کە جێی بەقا و متمانە نەبێ بە تایبەت ژن، وەک فۆتەی حەمام هەر ڕۆژە بە بەر یەکێکەوە بوون.

پشتەمله (نا. ل)[پشت1 + ئە + مل + ئە] ١ـ بێگاریی و کاری بە زۆر، پشتەملێ. ⁂ بە پشتەمله کارم پێدەکەن دەنا خۆم مەیلم لێی نیە. ٢ـ [هەو] قسەی پشتە سەر، غەیبەت، پاشمله.

پشتەملێ (نا. ل)[پشت1 + ئە + مل + ئێ] بڕ: پشتەمله

پشتەمەله (نا. ل)[پشت1 + ئە + مەله] جۆرێک مەلەیە کە مەلەوان دەکەوێتە سەر پشت و دەست دەوەشێنێ، مەلەپشتە.

پشتەیوان (نا. ل)[پشت1 + هەیوان] ژوورێک کە کەوتبێتە پشت هەیوان.

پشتی (نا. ل، ئان. ل)[پشت1 + ئی] ١ـ شتێکە وەک باڵنج بەڵام گەورەتر، نێوەکەی داخنن و لە کاتی دانیشتن وەبەر پشتی دەدەن و پاڵی لێدەدەنەوە، پاڵەوپشت. ٢ـ [هەو] بڕ: باڵنج. ٣ـ هەر بارێک لە پشت بنرێ، کۆڵ. ٤ـ [باک] پاش، دوا. ⁂ پشتی تە تێم.

پشتیر (نا.)[؟] هۆدەی ئاژەڵ، گەوڕ، تەویله، پشتێر.

پشتیوان (ئان. ل)[پشتی + وان][پەه: پوشتیپان] ١ـ یارمەتیدەر و پاریدەدەر، پشتگر. ٢ـ (نا.) دارێک کە لە پشت دەرگا وەبەر پشتکۆڵی دەدەن هەتا باش قایم بێ. ~ **بوون:** لاگر و پاریدەدەری کەسێک بوون بۆ ئەنجام دانی کارێک.

پشتیوانە (نا. ل)[پشتیوان + ئە] ١ـ دیوارێکە کە لە بەر دیواری شکست هەڵیدەچنن بۆ ئەوەی بەری ڕووخانی بگرێ هەتا چاکی دەکەنەوە، بەرهەڵێخ،

تیرەک، شەمعەک. ٢ـ هەرکام لە دوازدە تەختە و چێوی عارەبەی کەڵی کە بانی عارەبەکەی پێک دێن. ٣ـ ماڵ و سامان بۆ ئەنجام دانی کار و سەودا و مەسەلەیەک. ٤ـ رادەیەک زێڕ و جەواهیر و شتی بە نرخی وڵاتێک کە لە بانک رادەگیرێ، بۆ لە چاپ دانی ئەسکناس و پارە.

پشتیوانیی (حم.)[پشتیوان + ئیی] یارمەتی، کۆمەک، یاریدە، پشتگریی، لاگریی. **~ کردن:** لاگریی لە کەسێک کردن، پشتی کەسێک گرتن و یارمەتی دانی، پشتیوانیی لێکردن. **~ لێکردن:** بڕ: پشتیوانیی کردن.

پشتێر (نا.) بڕ: پشتیر

پشتێن (نا. ل)[پشت1 + ئێن (بێن2)] بڕ: پشتێند

پشتێند (نا. ل)[پشت1 + بەند] بەشێکە لە جل و بەرگی کوردیی، ژنانە و پیاوانە. پارچە و قوماشێکی درێژ و چەند میترییە، لە نێو قەدی دەهاڵێن، پشتێن، پشت بێن، پژتێن، پژبێن، پژبێند پژوێن، پشتوێن، بیبن، مێبین، شاڵ. **~ بەستن:** لە کەمەر هاڵاندنی پشتێند. **دەبەر ~ چەقاندن:** شتێکی درێژی وەک دارسەبیلە، خەنجەر و ... دەبەر پشتێند نان. **دەبەر ~ نان:** خستنە نێو پشتێندەوە. ؛؛ دەستی دەبەر پشتێندی نابوو و وەستابوو. کاغەزەکەی گورج دەبەر پشتێندی نا. **لە ~ بەرە ژێر مردن:** (کنـ.) زۆر ترسان و پەشۆکان بە مەسەلە و کردارێک وەها کە نیوەی لەشی خوارەوەی مرۆڤ سڕ بێ. **|| پشتێندی گرێچن:** جۆرە بەستنێکی پشتێندە کە ئاڵقەئاڵقە دەچنە باڵ یەکەوە.

پشتێندە (نا. ل)[پشتێند + ئە] بڕ: پشتێنە

پشتێنە (نا. ل)[پشتێن + ئە] ١ـ دارێکە بە ناو (بەرزەگەوە) دا رەت ئەکرێ بۆ ئەمەی نەجووڵێ. (خاڵ ب ١ ل ٢١٨). ٢ـ تەوق و چەرمێکە ئەخرێتە (نێ)ی ئاش (کشت و کاڵ ب ١ ل ٦٣). ٣ـ تەوقێکی ئاسنە ناوەکەی بە تووڵەبی یا تووڵی ژاڵە پڕ ئەکرێت بۆ کڕەی چەڵتووک (کشت و کاڵ ب ١ ل ٦٣). ٤ـ پشتێنێکە بەسترابێتە ناو قەدی هێندێ شت بۆ قایمی (خاڵ ب ١ ل ٢١٨). ٥ـ جۆرێ زۆرەوانیە کە دەست دە کەمبەری یەکتر دەگرن (هەنبانەبۆرینە ب ١ ل ١٠٩). & پشتێندە.

پشقل (نا.) بڕ: پشکەڵ

پشقول (نا.)[باک] بڕ: پشکەڵ

پشک[1] (نا. ل)[پش (بەش) + ک] ١- [کرم: پێش - فار: پشک - لۆر: پێشک. باک: پەشک - ناو: پشک] بەش و بەختێک کە بە کوتە کاغەز یا شتێکی دیکە لەم جۆرە دیاری دەکرێ، پەشک. ٢- بەش، کوت، پار. ٣- کوتێکی چووکە لە گۆشت، پل. ٤- [لۆر: پێشک - ناو: پشک، پژک] کوتە دار یا چیلکەیەک کە کونی مەشکە و خیگە و هیزەی پێدەگرن، پژک. ٥- دڵۆپ، تنۆک، پەشک. ٦- پڕیشک. ~ **خستن:** دابەش کردنی پشک بۆ دەرکەوتنی شانس، پشک هاویشتن. (پشک زۆرتر لە نێوان دوو یا چەند کەسی شەریک دەخسترێ لە کاتی دابەش کردنی ئەو شتەی کە بە شەریکایەتی کڕدراوە). ፨ پشکی دەخەین بزانین کێ ئەمڕۆ چێشت ساز کا. ~ **هاویشتن:** بڕ: پشک خستن.

پشک[2] (ئا.)[باک] بڕ: سی3

پشک[3] (نا.)[؟] ئاوێکی سپییە کاتی هەوەس بزووتن بە جێگای شەرمی ژن دا دێتە خوار (گوڵ چنینەوە ل ٢٦).

پشکل (نا.)[باک] بڕ: پشکەڵ

پشکڵ (نا.) بڕ: پشکەڵ

پشکنین (چا. م)[پەهـ: شکافتەن. باک: بشکاڤتن - ناو: پشکنین - هەو: وشکنای] ١- هەڵوەژاردنی شوێنێک و گەڕانی هەموو شتێک. ٢- دۆزینی سەر و لەش بۆ دیتنەوەی ئەسپێ. ٣- دەست لە جل و لەشی کەسێک دان بۆ دیتنەوەی شتێکی شک لێکراو. ٤- گەڕان و سەفەری زۆر بۆ دۆزینەوەی مەبەستێک. ፨ دونیام زۆر پشکینوە بەڵام لە کچی رووس جوانترم نەدیوە. ٥- لێک هەڵوەشاندنەوەی خوری و لۆکە.

پشکوان (چا. ل) بڕ: پشکووتن. ፨ نەمزانی شکۆفەی گوڵە و وەختی گوڵ پشکوانە/ ئێرە بۆ من میوانییە یان حەفس و حەفسخانە (لاس و خەزاڵ ل ٢٥).

پشکول (نا.)[باک] بڕ: پشکەڵ

پشکۆ (نا.)[لە: پشکووتن] ١- پۆلووی گەشاوەی ئاگر و رەژی، سکڵ، سکەڵ، پەرەنگ. ٢- [باک] تین و هالاوێک کە لە ئاخر مانگی زستان لە پێشدا لە هەوا و لە دوایی لە ئاو و پاشان لە زەوی پەیدا دەبێ، پلنگ (عەر: جمرة)

پشکۆژ (نا.)[لە: پشکووتن] ١- غونچە

٢ـ شکۆفە. ٣ـ دوگمە، قۆپچە

پشکووتن (چا. ل)[پەھ: شکۆفتەن. باک: بشکاڤتن ـ ناو: پشکووتن، پشکوان] ١ـ کرانەوەی غونچە. ٢ـ کرانەوەی چاوی منداڵی تازە زاو. ٣ـ لێک بڵاو بوونی قسڵ دوای ئاو پێداکردن. ٤ـ هەڵتۆقینی گەنمەشامی لە سەر ئاگر.

پشکۆڵ[1] (نا. ل)[پش3 + کۆڵ] بڕ: پشتکۆڵ

پشکۆڵ[2] (نا.) بڕ: پشکەڵ

پشکووڕ (ئان. ل)[پش3 + کووڕ] بڕ: کووڕ

پشکە (نا. ل)[پش (پووش) + کە]١ـ لاسک و لقی باریکی دار کە پتر بۆ سووتاندن و ئاوردوو خڕی دەکەنەوە، چیلکە. ٢ـ لاسکی گیای وشک. & پوشکە.

پشکەبەقوونە (گیانـ.)[پشکە + بە + قوون + ئە] حەشەڕەیەکە، چوار باڵی ناسکی درێژی هەیە، لەشی درێژ و باریک و سەری گەورەترە، لە کاتی هەڵفرین زۆر شێوەی فڕۆکە دەدا، پتر لە دەم چەم و رووباران دەژی و لە سەر زەل و قامیش و گیای نێو ئاو دەنیشێ و لە نێو ئاو دا گەرای دادەنێ، منداڵەکانی لە ئاو دا دەبن و لە دوایی دێنە دەر و دەفڕن، Myrmeleon formicarius ناوی لاتینی ئەم گیاندارەیە، پووشبەقوونە، پووشبەقنگە، پووشکەبەقوونە، پووشکەبەق، زەلەقوونک، تەیارۆکە، تەیارۆک، مۆزگرە.

تێبینی: ناوی ئەم حەشەڕەیە لە بەر کلکی درێژیەتی کە دەڵێی پشکەیە و دە قوونیان رۆکردوە.

پشکەڵ (نا.)[لۆر: پێشکێل ـ فار: پشکل، پشگل ـ تات: مێشکەلە. باک: بشکول، بشقول، پشقول، پشکول، پشقل، پشکل ـ ناو: پشکۆڵ، پشکەڵ، کشپەڵ، پشقل، پشکڵ، قشپل ـ هەو: پشکەڵی ـ زا: پسکە] پیسایی هەندێک گیاندار و ئاژەڵی گیاخۆری وەک بزن و ئاسک و کەروێشک کە خڕ و چووکە.

پشکەڵی (نا.)[هەو] بڕ: پشکەڵ

پشکیل (نا. ل)[پشک + ئیل] ئەنگوستیلەیەکی بێ نقێم کە لە یاری کاڵەمستێنە دا بە کاری دێنن.

پشکیلان (نا. ل)[پشکیل + ئان] گەمەی کاڵەمستێن، بازیەکی شەونشینیە کە ئەنگوستیلە لە باخەڵی

یەکێک دا دەشارنەوە دەستەیتر دەبێ بیدۆزنەوە (هەنبانەبۆرینە ب ١ ل ١١٠)، کاڵەمستێ، کاڵەمستانە، کاڵەمستێنە، کاڵەمشتێ.

پشم و هۆڕ (وشد.)[پشم + و + هۆڕ] بڕ: پژم و هۆڕ.

پشمە (وشد.) بڕ: پژمە

پشمەپشم (وشد.)[پشمە + پشم] بڕ: پژمەپژم

پشمین (چا. ل) بڕ: پژمین

پشوو (نا. ل)[پش1 + ئوو][ناو: پشوو، پشی] ١ـ هەوایەک کە لە دەم دێتە دەرەوە، دەم. ٢ـ وچان. ٣ـ تەحەتیلی. **~ بڕان:** پشوو نەهاتنە دەر، خەفە بوون. **~ پێهەڵچنین:** ١ـ خەفە کردن، بەری پشوو دانی کەسێک گرتن. ٢ـ زۆر ئەزیەت کردنی کەسێک، زەخت بۆ هێنان. **~ دان:** ١ـ وچان گرتن و حەسانەوە، پشوو گرتن. ٢ـ نەفەس دان، دانە دەری هەوا لە دەم. **~ گرتن:** بڕ: پشوو دان. **~ لە سەر خۆ بوون:** ئارام و لە سەرەخۆ بوون، تووڕە نەبوون. **~ لێبڕین:** بەری پشوودانی کەسێک گرتن، خەفە کردن، پشوو پێهەڵچنین. **~ هاتنەوە بەر:** ئاسوودە بوون، حەسانەوە.

تێبینی: پێویستە ئێشارەیەکی چووکە بە جیاوازی نێوان پشوو و هەناسە بکردرێ. لە زۆر شوێن دیومە و بیستوومە کە دوو وشەی پشوو و هەناسە بە یەک دادەنێن. (بۆ وێنە بڕ: هەنبانە بۆرینە ب ١ ل ١١٠ یا خاڵ ب ١ ل ٢١٩) لە راستی دا ئەم دوو وشە دژمانای یەکترن هەر وەک دوو وشەی پاش و پێش، سەر و خوار یان سەدان وێنەی دیکە کە ناکرێ پاش بە پێش مانا بکرێتەوە و هەڵەیەکی زۆر زەقە. هەناسە هەوایەکە کە هەڵدەمژرێ و دەچێتە نێو سییەکانەوە (هەناسە هەڵدەکێشرێ) کەچی پشوو پێچەوانەی ئەوە هەوایەکە کە دێتەوە دەر (پشوو دەدرێ).

پشووبڕ (ئان. ل)[لە: پشوو بڕان] حاڵی کەسێک کە باش پشوو نەدا، پشووسوار. **~ بوون:** باش پشوو نەدان، پشوو وەستان، پشووسوار بوون.

پشوودرێژ (ئان. ل)[پشوو + درێژ] ١ـ لە سەرەخۆ، ئارام، هێدی. ٢ـ درێژخایەن. **~ بوون:** ١ـ لە سەرەخۆ بوون. ٢ـ درێژخایەن بوون، زۆر کێشان.

پشووسوار (ئان. ل)[پشوو + سوار] ١ـ حاڵی کەسێک کە باش پشوو نادا. ٢ـ

تووڕە، قەڵس. ~ **بوون:** ١ـ باش پشوو نەدان و لە حاڵی خەفە بوون دا . ٢ـ زۆر تووڕە بوون.

پشووسواریی (حم.)[پشووسوار+ ئیی] پشوو باش نەهاتنە دەر لەبەر نەخۆشی، پیریی یا ماندوویەتی.

پشی[1] (نا.) ١ـ (گیانـ.) بڕ: پشیلە. ٢ـ (وشد.) وشەی بانگ کردنی پشیلە.

پشی[2] (نا. ل)[پش1 + ئی] ١ـ بڕ: پشوو. ٢ـ (ئا.)[زا] بڕ: سی3

پشی[3] (نا.)[؟][هەو] کولیچە، نێوساجی. ⁂ لەوێ بەو گەرما و قرچەی نیوەڕۆ/ دانیشە، حەڵوا و پشیی بووک بخۆ (گۆران ل ١٥٢).

پشی پشی (نا.)[پشی1 + پشی1] بانگی پشیلە کردن، پش پش. ~ **پێکردن:** کەسێک ناز کردن و قسەی نەرم و لووس کردن بۆ جێبەجێ کردنی کار و مەبەستێک، ماستاو کردن، کیسە کێشان.

پشیک (گیانـ.)[پشی1 + ک][باک] بڕ: پشیلە

پشیلۆکە (گیا.)[پشیلە + ئۆکە] بڕ: پەپوولەپایزە.

پشیلە (گیانـ.)[پشی1 + لە][پەش: پیشۆ، پیشی ـ لۆر: پشو ـ گیل: پیچا . ئین: pussy. باک: پشیک، پسیک، پسینگ ـ ناو: پشی، پشیلە ـ زا: پسنگ، پسینگ، پەسینگ، پسیک] ١ـ گیاندارێکی چووکی گۆشتخۆرە، لمبۆز کورت و سمێڵ درێژە، تووکی لەشی نەرم و جنجرووک و چەنگی تیژە، پتر بە شەو گیانداری چووکەی وەک مشک راو دەکا، کێوی و کەوی هەیە، مرۆڤ بۆ راوی مشک رایگرتوە و بە نێرەکەی دەڵێن گوریە. Felis domesticus ناوی لاتینی ئەم گیاندارەیە، کتک، کت، کتە. ٢ـ (مجـ.) سپڵە، بێ سفەت. ٣ـ (مجـ.) کەسێک کە باوەش و خۆ تێهەڵسوون و نازی پێخۆشە. ~ **دە دەرپێ هاویشتن:** (کنـ.) بێ ئابڕوو کردن و رسوا کردنی کەسێک. || **پشیلەی پادشا (پاشا):** (کنـ.) بڕ: پشیلەی ماڵە میران. ⁂ وەک پشیلەی پاشا، راست چوومەوە ماڵی حوسێن (چێشتی مجێور ل ٢٠٨). **پشیلەی دەشتیی:** جۆرێک پشیلەی کێوییە کە لە دەشت و کەویر دەژی، Felis ornata ناوی لاتینی ئەم پشیلەیە. **پشیلەی رەجەبە شێتی:** (کنـ.) کەسێک کە زەرەر و زیان لە خەڵک بدا یا

ببێتە هۆی زەرەر و زیان. **پشیلەی ماڵە میـران:** (کنـ.) پـشیـلەی خـۆشـەویست، پشیلەیەی ماڵ کە جـوانیان ئاگا لێبێ، پشیلەی پادشا، پشیلەی پاشا. **پشیلەی کێـویی:** جـۆری کـێـویـی پشـیـلەیـە، کلکی ئەسـتـوورە، رەنگی بـۆرە و خـەتـی زەرد پێـدا کـشـاوە، لە ناوچەی کـوێـسـتـانی دەژی، Felis catus ناوی لاتیـنـی ئـەم گیاندارەیە.

پشیلەپایزە (گیا.)[پشیلە + پایز + ئە] بڕ: پەپوولەپایزە

پشیلەسوورە (نا. ل)[پشیلە + سوور + ئە] جۆرە یارییەکە یەکێک تێ ئەکەوێ، وە ئەوەی تێکەوتوە ئەیگرنە ناو خـۆیان، ئەویش تـەقـەلا ئەدا کـە لە نـاو لنگیـانەوە دەرچێ، ئـەمــــانـیـش نـایـەڵن و ئـەڵێن: (پشیلەسوورە کوێرا چوو، عەرزی دڕیی و پیـایا چوو) ئەنجـا لـە ناو لـنگی هەر کـامـێکیـانەوە دەرچوو ئـەو کـەسـە تێ ئـەکــــەوێ (خـــــاڵ ب ١ ل ٢٢٠)، پشیلەسوورێ.

پشیلەسوورێ (نا. ل)[پشیلە + سوور + ئێ] بڕ: پشیلەسوورە.

پشیلەشۆر (ئاک. ل)[پشیلە + شۆر] شـوشـتـنی سـەرچڵی جل یا لەش. **~ کردن:** دە ئاو هەڵکێشـان و بە ناتەواویی شوشتنی جل یا مرۆڤ.

پشێویی (حم.)[لە: شێوان] ئاڵۆزیی، شـێـواویی، ئاژاوە، پشـێـوێنی. **~ نانەوە:** ئاژاوە نانەوە، شێواندن.

پشێوێنی (حم.) بڕ: پشێویی

پف (وشـد.)[ئەرم: پوک ـ فـار: پف ـ کـرم: پۆف ـ لۆر: پۆف. باک: پف ـ ناو: فـوو، پف] ١ـ بایەک کـە لە دەم دەری دەکــەن بۆ ئـاور گــەشـانـدنـەوە یا کـووژانـدنـەوەی شـەم و کـاری دیکە. ٢ـ وشــەی دەربڕینـی بێـزاری لە بۆنـی ناخۆش. ؛؛ پف لەو بۆگەنە قڕ بووم. ٣ـ (ئان.) هەڵمـساوی نێـو بۆش و ناپـتـەو. **~ دان:** فـوو تێکردن و هەڵمـسـاندن. فـوو دان. **~ کـردن:** فـوو کـردن، فـوولێکردن. **~ لە بووڵەمـڕ کـردن:** (کنـ) کاری بێهوودە کردن، ئاسنی سارد کـوتان. **~ هەڵدان:** فـوو تێکردن و هەڵمساندنی شتێک، پف دان.

پفک (نا. ل)[پف + ک] ١ـ ئامـرازێکە بۆ راوی گیانداری بچووکی وەک چۆلەکە کـە بریتـیـیـە لە قـامیش یا دارێکی نێـو بۆش کە زیپکە بەردی لە سـەر دادەنێن و بە هێـزی فـوو و دەم دەیهاوێن، تفک. ٢ـ

[باک] ئامرازی دەمینی کورەی ئاسنگەری، پادەم.

پفکە (نا. ل)[پف + کە][سۆر] بڕ: بلۆق

تێبینی: لە فەرهەنگی لۆرییش دا پفلک (پۆفێلەک) هەر بەومانایە هاتوە.

پفڵدان (نا. ل)[پف + ڵ + دان] بڕ: مسوڵدان

پفە (نا.) چێشت بە زمانی منداڵان. ∷ پفەی دەخۆی رۆڵە گیان!

پک (نا.)[؟] لای پشتەوەی جگ، پشتە. // چک.

پل[1] (نا.)[هس: پەل1] کوتێک گۆشت، پشک، چنچک. || **پل پل:** لەت لەت، کوت کوت. ~ **کردن:** لەت و کوت کردنی گوشت وەها کە هەر کام بە قەرا پلێک بن.

پل[2] (نا.)[باک] بڕ: پەڵە

پل[3] (نا.)[بڕ: پەل1] ١ـ دەست، پەل. ٢ـ [ئەر] قامک، ئەنگوست. ٣ـ [ئەر ـ هەو] چەقەنە. ٣ـ [ئەر] تاو، خوڵ، با، سوڕ. ~ **تەقاندن (تەقانن):** چەقەنە لێدان. ~ **دان:** تاو دان، با دان، سووڕاندن.

پلاتین (نا.)[لات: platinum] فلزێکی رەنگ زێوینە، لە کان دا دەدۆزرێتەوە، لە ١٧٥٠ دەرەجە دا دەتوێتەوە، ئەسیدەکان شوێنی لە سەر دانانێن و تەنیا لە تیژاوی سوڵتانی دا دەتوێتەوە، جنسی لە زێڕی زەرد باشترە و پێنج بەرابەر لە زێڕ بەبایختەرە، زێڕی سپی

پلار[1] (نا.) بڕ: پللار

پلار[2] (نا.)[؟][زا] بڕ: ئاواڵ منداڵ

پلاژ (نا.)[فەر: plage] بینا و شوێنی ساز کراو لە پەنا دەریا بۆ مەلە و سەیران و رابواردن.

پلاستیک (نا.)[یون: plastike] ١ـ ماددەیەک کە لاستیک و شتی دیکە پێکی دێنن و کەرەسەی لێ ساز دەکەن. ٢ـ (ئان.) ماددەیەک کە بە سانایی شێوەی بگۆڕێ.

پلاسما (نا.)[یون: plasma] ئاوەکییەک کە شەش لە دەی خوێن پێک دێنێ (لە مرۆڤ دا) و گلووبوولی سوور و سپی تێدا مەلەوەرن، خوێناو.

پلان (نا.)[فەر: plan] بەرنامە بۆ کار و مەسەلەیەک، گەڵاڵە.

پلپلۆک (گیانـ.)[زا] بڕ: پەپوولە

پلپلە (نا. ل)[پل1 + پل1 + ئە] کوتی چووکی زێڕ یا زێو کـە بە خـشـڵـێکەوە بەند کرابێ یان لە دەورەی شتێک درابێ، پڵپڵە.

پلک (نا.)[بڕ: پوور] خوشکی باوک، پوور

تێبینی: پلک سـواو و ئاڵوگـۆڕ پێکراوی وشەی پوورە. وشـەکە لە پێشدا پوورک بوە کـە چـووک کـراوی پوورە و لە دوایی **ئوو** سواوە و **ر** بۆتە **ل**.

پللار (نا.)[؟] ١ـ داردەست یا کـوتـە دارێک کـــە بـۆ هـاویشـتن کـــەلکی لێوەردەگـرن، برک، برکـە، کـوڵەبرک. ٢ـ (مـجـ.) تەوس، تانە، لۆمـە. & پلار. ~ **تێگرتن:** ١ـ کوتە دار دە میوەی دار گرتن بۆ کـەوتنیـان. ٢ـ کـوتـە دار بە کـەسێک دادان. ٣ـ قسـەیەکی بە تـوێکڵ و مـانا بە کـەسێک کـوتن بۆ تـەوس و سـەرکـۆنە & برک تێگرتن. ~ **هاویشتن:** ١ـ کـوتە دارێک بە کـەسـێک یا شـتـێک دادان. ٢ـ (کنـ.) سەرکۆنە لێدان، تەوس تێگرتن. || **پللاری کـوێری:** ١ـ پلاری بێ ئامـانج و نیـشـانـە. ٢ـ (مـجـ.) کـار و ئیـشـێکی لە سـەر شـانس و بەخت ئەنجـام دان. ⁂ پللاری کوێرییە یا دەیگرێ یا نایگرێ. & تیری کوێری

پلنگ[1] (نا.)[باک] بڕ: پشکۆ/٢

پلنگ[2] (گیانـ.)[باک] بڕ: پڵینگ

پلۆخ (نا.)[؟][باک] سکڵ، بزووت.

پلوور[1] (نـا.)[ئەر] ١ـ بـڕ: بـلـوێر. ٢ـ بڕ: پلووسک

پلوور[2] (گیانـ.)[؟][باک] بڕ: سمۆرە

پلوورژەن (ئـان. فـا)[پلـوور1 + ژەن] [ئەر] بڕ: بلوێرژەن

پلوورە (نا.)[هس: پوورە][باک: پلوورە ـ نـاو: پلـوورە] ١ـ شـــوێنی شـــانـە هەڵبـەسـتنی هـەنگ، خـەڵێف، شـەڵخـە، پێتاگ. ٢ـ [هەو] بڕ: پلووسک

پلووسک (نا.)[باک: پلووسک ـ نـاو: پلووسک، پلوور ـ هەو: پلوورە] ئامێرێکی چێـویی یا کـانزایی نێـو بۆشــە کـە لە لێـواری بـان دەگـیـرێ هەتا ئـاوی بارانی پێدا بێتە خـوار و هـەندێک جار لوولەیەکە کە ئاوی باران لە سـەربانـەوە هـەتا نزیک زەوی دەهـێـنـێ، لـووس، لـووســــاوک، سوولاوکە، چرک، چرۆنەک، چرتک.

پلە (نا.)[پەهـ: پەرڕەک] ١ـ هـەرکـام لە دار یا میلە چووکەکانی نەردیوان کە بۆ

چوونە سەر پێی لە سەر دادەنێن، پێپیلکە، پێپلکە، پلیکە. ٢ـ هەر کام لە سەکۆکانی پلەکان، پلیکە. ٣ـ دەرەجە، ئەندازە، رادە. ٤ـ پایە، مەقام، پلە و پایە.

پلەبەرز (ئان. ل)[پلە + بەرز] کەسێک کە پلە و پایە و کەسایەتیی کۆمەڵایەتی لە سەرە، پایەبڵند، پایەبەرز. **~ بوون:** پلەی بەرز هەبوون و خاوەن کەسایەتی بوو لە کۆمەڵگا دا، پایەبەرز بوون. **~ کردن:** پلە و پایەی کەسێک بردنە سەر، بەرز کردنەوەی پلە و رادەی کەسێک،پایەبەرز کردن.

پلەبەرزی (حم.)[پلەبەرز + ئیی] پلەی بەرزی کۆمەڵایەتی هەبوون، پایەبەرزیی، پایەبڵندیی.

پلەکان (نا.) بڕ: پلیکان

پلیسرک (گیان.)[باک ـ باش] بڕ: پەڕەسلێرکە

پلیسرگ (گیان.)[ئەر] بڕ: پەڕەسلێرکە

پلیسیری (گیان.)[هەو] بڕ: پەڕەسلێرکە

پلیکان (نا.)[پەه: پەررەکان. فار: پلکان ـ گیل: پەلتەکۆن، پێلەکان. باک: پێلەکان، پێلووک ـ ناو: پلیکان، پلەکان] هەرکام لە کۆمەڵە سەکۆیەک کە بۆ چوونە سەر و بەرزایی بە شوێن یەک دا داندراون.

پلیکە (نا.) پلەی نەردیوان و پلەکان.

پڵ (نا.)[بڕ: پەڵە] خاڵ و پەڵەی سەر لەش و پێست.

پڵاو (نا.)[تات: پێلا ـ فار: پلو ـ بیر: پەلۆو ـ کرم: پۆلۆو ـ گیل: پەلە، پەلا. باک: پیلاڤ ـ ناو: پڵاو ـ هەو: پڵاو ـ زا: پیلاو] برنجی کوڵاو، پاڵێوراو و دێم کراو و رۆن بە سەر داکراو. (پڵاو لە پەیوەندی دەگەڵ ناوەرۆک یا خۆرشتەکەی چەند جۆری هەیە وەک: سەبزی پڵاو، پڵاوگۆشت، پڵاوخۆریشت، شویت پڵاو، نیسک پڵاو، ...). **~ خواردن:** (کنـ.) شایی بوون، بەزم و ئاهەنگ و خۆشی هەبوون لە ماڵێک. **~ دان:** (کنـ.) میوانی گەورە دان، شایی کردن، ئاهەنگ گێڕان. ⁂ کەی ژنێکی دێنی پڵاوێکمان بدەیەی؟ ژنیش ناهێنی پڵاوەکەمان هەر بدەیە.

پڵاوپاڵا (نا. ل)[پڵاو + پاڵا2][ئەر] بڕ: پڵاوپالێو

پلاوپالێـــو (نا. ل)[پلاو + پالێــو] سـوزمە و سـەلەی پالاوتنـی برینج، برینج پالێو، پلاوپالا.

پلاوخـــۆران (نا. ل)[پـلاو + خـۆر2 + ئان1/٤] رۆژی خۆشیی و شایی.

پلـپلـه (نا. ل)[پلـ + پلـ + ئه] بڕ: پلپله

پلـتـۆخ (ئان.)[؟] ١ـ پیس و پۆخـڵی، پیـسکێـر، کـارپیس. ٢ـ شل و شـەوێق، خۆنەگرتوو، پلـپ.

پلـــتـــۆک (نا.) ١ـ بڕ: پتـــه. ٢ـ بـڕ: پەلەپیتکە

پلـته (وشد.) دەنگی هەوا لە دەرپەڕین و دەرکـێـشـانـی سـەر و زارکی بـوتری و شـتی لەم بابەتە. **~ لێـهـێنان:** سـاز کـردنی دەنگی پلـتـە بە دەرکـێـشـان یا دەرپەڕاندنی زارکی بوتری و شـتـی لەم بابـەتە. **~ هاتن:** پەیدا بوونـی دەنگـی پلـتـە لە دەرکێشـان و دەرپـەڕینی زارکی بوتری.

پلـمه (وشد.) بڕ: پرمه

پلـمەپلـم (وشـد.)[پلـمـە + پلـم] بڕ: پرمەپرم

پلـنگ (گیانـ.) بڕ: پڵینگ

پلـۆخ (نا.) بڕ: پڵیش

پلـۆخـاندنەوه (چا. م)[لە: پلـۆخ] بڕ: پڵیشاندنەوه

پلـۆخــانەوه (چا. ل)[لە: پلـۆخ] بڕ: پڵیشانەوه

پلـۆخاو (ئان. فا)[لە: پلۆخانەوه] بڕ: پڵیشاو

پلـیته (نا.)[ئار: پلیتە] ١ـ تەنراوێکی لۆکـــەیی باریک و پـانە کـــە بۆ چـرا و ئـامـــرازێک کـــە بـە نەفت ئیش دەکـــەن هەڵدەکـێـشـرێ هەتـا نەفت هـەڵمـژێ و بایسێ. ٢ـ پەڕۆیەکی لوول دراو کـە زوو بۆ پاک کـــردنەوەی نێــو برین و کـــێم کەلکیان لێوەردەگرت. ٣ـ چڵکی گرمـۆڵە و هەسـتاوی لەش دوای کیسە لێدان. ٤ـ ریشـاڵی دەرکـەوتووی تەنراو. & فـتـیلە، فتێلە، پتیلە. **~ بادان:** ١ـ بادانی لۆکە و شتی لەم بابەتە بۆ ساز کردنی پلـیتە. ٢ـ (کنـ.) چڵـک هەســتـاندن لە لەش بە دەست یا کیسە.

پلـیتەکێش (نا. ل)[پلـیتـە + کێش] دارێکی چـووکی لەلەکـراو کـە بۆ پلـیـتـە تێهەڵکێشان کەلکیان لێوەردەگرت.

پلـیخ (نا.) بڕ: پڵیش

پلـیخـاندنەوه (چا. م)[لە: پلـیخ] بڕ: پڵیشاندنەوه

پڵـێـخـانەوە (چا. ل)[لە: پڵـێخ] بڕ: پڵێشانەوە

پڵێخاو (ئان. فا)[لە: پڵێخانەوە] بڕ: پڵێشاو

پڵێش (نا.) فلّچ، پڵێخ، پڵۆخ.

تێبینی: پڵـێش دەگـەڵ وشـەی پرژ هـاوڕیشـــەیە بە لەبەر چاو گـــرتـنی ئاڵوگۆڕیی دوو پیتی **ل** و **ر** دەگەڵ یەکتر.

پڵێشاندنەوە (چا. م)[لە: پڵێش] پان و فـــلّچ کـــردنەوە، لە ژێر پـێ یا بە قـــوورســـایی دیکە پان کـــردنەوە، پڵێخاندنەوە، پڵۆخاندنەوە.

پڵـێـشـانەوە (چا. ل)[لە: پڵـێش] پان بوونەوەی شـتێک لەبەر قـوورسـایی زۆر، پـان و فـلّچ بوونـەوە، پڵـــێـــخـــانەوە، پڵۆخانەوە.

پڵـێـشـاو (ئان. فـا)[لە: پڵـێشـانەوە] حـاڵی شـتێک کە پان و فلّچ بـووبێتـەوە، پلۆخاو، پڵێخاو

پڵێنگ (گیانـ.)[سان: پرداکو ـ پەه: پەلەنگ. باک: پلنگ ـ ناو: پڵێنگ، پڵنگ ـ هـەو: پـاڵنگ] گـــیـــانداری درندەی گۆشـتخۆری گەورەیە، پێست ئەسـتوور و سـپـیـیـە و خـاڵی رەشی لە سـەرە و لە ئاسـیـا و ئافـریـقـا دەژی و چەند جـۆری هـەیـە، زوو لە کـــوردســـتـــان هـەبوە بەڵام ئێستاکە ئاسەواری بڕاوە.

پڵـێنگیی (ئان. ل)[پڵـێنگ + ئیی] شـێـوە رەنگی پنۆک پنۆکی وەک لـەشی پڵێنگ.

پمپار (گیا.)[؟][باک] بڕ: پرپرە

پن (نا.)[؟] ١ـ خاڵ، پەڵە، پنۆک، پنک. ٢ـ (گـــیـــانـ.) جـــانەوەرێکی چووکی ســـوورکـەلە کـە بە ئاژەڵەوە دەنووسێ، قرنوو، زچ.

پنتک (نا. ل)[پن + تک] هـەندێکی کەم، کەمێک، نەختێک.

پنتی (ئان.)[تور: pinti] ١ـ کەسێک کـە زۆر گـوێ نەداتە پاک و خـاوێنیی، پیسکێر. ٢ـ تەمبەڵ و بێکارە

پنج (نا.)[بڕ: بنج] ١ـ رەگ و ریشـەی گیـا، بنج. ٢ـ بنەگیا، پنجار. ٣ـ رەگەز، رەچەڵەک. ⁂ زێباری ... ئەوانە لە پنج و رەگــەزی ســەعــیــدن ... (ســەعــیــد و میرسێوەدین ل ٢٧٨). ٤ـ مادەیەک کە لە تێکەڵاوی زەردینەی هێلکە یا پیو و قسڵ و لۆکـە یا مـوو سـاز دەکـردرێ بۆ پینە کـردن و گـرتنی درز و قـەڵشـی دەفـری گلێنە و کونی حەوز و شتی لەم بابەتە،

پیدارِوو، پنچ، پەنج. ~ **کردن:** ١- پینە کردن بە پنج. ٢- (کن.) چارەسەریی کارێک کردن، حەل کردن، جێبەجێ کردن. & پنچ کردن. ~ **لێنان:** پینە لێدان لە دەفر و گرتنی کون بە پنج.

پنجارِ (گیا.)[پنج + جارِ] ١- بنەگیا، پنچک. ٢- [باک - زا] ئەو گیایانەی کە بۆ خواردن دەبن.

پنج و مۆر (نا. ل)[پنج + و + مۆر] ١- پنج، پیدارِوو. ٢- (کن.) شات و شووتی بە درۆ. ٣- یاسا و زاکوونی ئیزن پێنەدانی بە کچ بۆ دەرەوە. ⁂ وەرِەز بووم لەو ژیان و پنج و مۆرە/ بە ئازادیی بژیم تاوێکی زۆرە (نالەی جوداییی ل ٦٣). ~ **کردن:** ١- گرتنی درزی و قەڵش بە پنج و پیدارِوو. ٢- (کن.) بەستنەوەی کچ و ئافرەت لە ماڵ و ئیزنی چوونە دەر پێنەدان. ~ **لە خۆ نان:** (کن.) خۆ بە گرینگ و زۆر نواندن و نیشان دان لە لای خەڵک.

پنچ (نا.) برِ: پنج/٣. ~ **کردن:** برِ: پنج کردن

پنچک (گیا.)[پنچ (پنج) + چک] دار و درەختی چووکە کە زۆر لە زەوی بەرز نابنەوە، بنچک، دەوەن.

پند (ئا.)[؟][باک] قوون، کونگ.

پندر (نا.)[؟] ١- چرچ بوونی پێست بە هۆی ئاو، پیرەڵۆک، پنر، پنگر. ٢- کزر، چرچ، نیووەویشک. ~ **بوونەوە:** پیرەڵۆک بوون، پنگر بوونەوە.

پنر (نا.) برِ: پندر

پنک (نا. ل)[پن + ک] نوقتە، خاڵ، پنۆک.

پنک پنک (ئان. ل)[پنک + پنک] خاڵدار، پنۆک پنۆک.

پنگ (گیا.)[بەخ: پوودینە - کرم: پوودێنا - دەر: پوودینە - فار: پونە - لۆر: پینە - گیل: پوتینەک، پوتەنەک. باک: پوونگ - ناو: پنگ، پنگە، پونگ، پونگە - باش: پوونە - هەو: پووینە، پوونە - زا: پونە، پونگ] ١- گیایەکی خۆرِسکی بۆن خۆشە وەک نەعنا، زۆر هەڵنادا، گەڵاکانی بە شکڵی بەیزی و گرنی گرنییە، زۆرتر لە جێی شێ دار و بە تایبەت لە دەم جۆگە دەرِوێ، بە کاڵی دەخورێ و دەگەڵ هەندێک چێشت و خواردنیش لێ دەندرێ. بۆ ئەعساب و زگ چوون و هەزمی خواردەمەنی باشە و بۆ دەرمان و سابوون ساز کردنیش کەلکی لێوەردەگرن، Mentha pu-

legium ناوی عـیلمی ئەم گـیـایەیە. ٢ـ (کنـ.) کـەم، هیچ، بێ بـایەخ. ⁂ بۆ دەنا پنگم نامـبـەنە شـایی. **بە ~ دانان:** بە کەم گرتن و بە هیچ دانانی کەسێک. ⁂ پیاوی خوێڕی وا بە پنگیشی دانانێم.

پنگر [1] (نا.) بڕ: پەنگر

پنگر [2] (نا.) بـڕ: پندر. **~ بوونەوە:** بڕ: پندر بوونەوە.

پنگرکـێش (نا. ل)[پنگر1+ کـێش] ئاسنێکی هەندێک درێژە وەک ئەستێوڵک کە سەری خوار کراوەتەوە و دەسکێکی چێـوی هەیە بـۆ راکـێـشـــان و دەردانی پۆلووی ئاگر و خۆڵەمێش لە سۆبە.

پنگل (نا.)[باک] بڕ: پەنگر

پنگە (گیا.) بڕ: پنگ

پنۆ (نا.) بڕ: پەڵە

پنۆک (نا. ل)[پن + ئۆک] خـاڵی پان و چووکی ســەر لەش و پێـسـتـی مـرۆڤ یا گیاندار، پنۆ پەڵە.

پنۆک پنۆک (ئان. ل)[پنـۆک + پنۆک] پەڵە پەڵە، خاڵدار، پنک پنک.

پنە (نـا.)[باک: پنـە ـ نـاو: پنە ـ هـەو: پنێ] تەخـتـەیەکی پانی چوارگـۆشی لێک و لووسـە لە نانەواخانە یا ئەو شـوێنانەی کار بە هەویر دەکەن، ئەنگوتکی لە سـەر پان دەکەنەوە، پێـشـخـوان/٢، دەرخـوون، خوان.

تێبینی: من پێـموایە ئەم وشـە هەر لە پان کــەوتوە، بەڵام بـۆچی نەبـۆتە پانـە یا پانکە نازانم.

پنـی (نـا.)[بـاک] ١ـ بـڕ: پـەڵە. ٢ـ بـڕ: پینە

پنیکەر (ئان. ل)[پنی + کـەر3][باک] بڕ: پینەچی

پنێ (نا.)[هەو] بڕ: پنە

پـواز (نـا.)[نــاو: پـواز ـ هــەو: پـواز] سنگێکی چووکـە لە دار یا ئاسـن کـە لە کـاتی قـەڵەشـاندنی دار دە نێـوی دەنێن هـەتا یـەک نـەگـــرێتـــەوە، هـۆرە. **دار بە ~ی خۆ قـەڵەشین:** (کنـ.) تێشکان و فەوتان بە دەست کەسـی نزیکەوە.

تێبینی: پغاز (پەغـاز) و براز (بەراز) لە فـەرهـەنگەکـانـی فـارسـیش دا هـەر بـەم مانایە هـاتوون.

پـوازنـاو (نـا. ل)[پـواز + نـاو2] بـڕ: پازناو

پوان (چا. ل)[ئـەو: پەڤ] تێکچـوون و لێک هـەڵوەشـانـەوەی تان و پۆی شـتـێک

لەبەر تێپەڕینی زەمان، پەڕپووت بوون، رزان، رزین.

پوار (نا.)[لە: پوان] زۆر رزیو، پۆ.

پوارتک (نا. ل)[پوار + تک] دەروون و رزیوی دار و دروختی هڵۆڵ.

پواو (نا. مف.)[لە: پوان] هەرچی کە رزیبێ، رزیو، پەڕپووت.

پوچ[1] (ئان.)[زا] بڕ: پووچ1

پوچ[2] (نا.)[؟][زا] گــۆرەوی، پووچ، پوچک، پونج.

پــوچــک (نــا. ل)[پــوچ2 + ک][زا] گۆروا، گۆرەوی، پووچ، پوچ.

پوخت (نا. چا)[فار: پخت (پۆخت) لە: پختن (پۆخـتـەن)] ١ـ تێگەیشــتــوو، بە ئەزموون. ٢ـ ژن یا پیاوی بە ئەزموون و پێگەیشــتــوو. ٣ـ رێکوپێک و خـاوێن. ٤ـ تـەواو، لـەبار، بـێ کـــەمـــوکـــووڕیی، پوخــتــە. **~ بوون:** ١ـ تێگەیشتن و بە ئەزمــوون بـوون. ٢ـ رێکوپێک و خـاوێن بوون. ٣ـ بێ کەموکووڕیی بوون، پوختـە بوون، کامل بوون. ⁂ ئەم پارچە شێعرە لە چاو سەنعەتی شیعرییەوە زۆر پوخت نیە (چەپکێ گوڵ ل ٥٤). **~ کردن:** ١ـ پێگەیانـدن، بـاش پـەروەردە کـــــردن و بـارهێـنـان. ٢ـ رێکوپێک ئەنجـــام دانـی کارێک.

پوخت و پاراو (ئان. ل)[پوخت + و + پاراو] ژنی پاک و رێکوپێک و مـــاڵدار. **~ بوون:** رێکوپێک و ماڵدار بوون.

پوخــتــە (نا. مـفـ.)[فـار: پـخـتـە] ١ـ گـەیشـتـوو، گـەییـو، پێگەیشـتـوو، بە ئـەزمـــوون. ⁂ ئـەو زولـفـــە دووتـایـە چ تەلیـســمـێکە چ دامــە/ سـووتـاوە ئەوی پوخـتـەیە بەو عـەنبـەرە خـامـە (وەفـایی ل ١٣٥). ٢ـ تـــەواو، لـــەبـــار، بـــێ کـەموکووڕیی. **~ بوون:** ١ـ پێگـەیشتن و کـــــامـل بـوون. ٢ـ پڕ و تـەواو بـوون، رێکوپێک و بێ کـەمـوکـووڕیی بوون. ⁂ شـێـعـرەکـانم پـوخـتـە نەبوون، لاسـای شـاعـیـرە کـۆنەکـانم کـردبـۆوە (تاریک و روون ل ١٥). **~ کــردن:** پێگەیانـدن، کـــامـل کـــردن. ٢ـ ســـاز کـــردن بـێ کـەمـوکـووڕیی، تەواو و رێکوپێک کـردن. ⁂ بریـا کلێک بـام لە کن ســوبحـــانی/ پوختـەیان کردبام لـە کن لوقمـانی (گـەنج ل ٦). || **پوخـتــەی قـســە:** سـەرجـەم و خولاسـەی قسـە و رووداو و کارەساتێک. ⁂ پوخـتـەی قسـەکانتم پێبـڵـێ با بزانم دەڵێی چی.

پوش (نا.)[برِ: پووش][زا] گەڵا

پوشکە (نا.)[پوش + کە] برِ: پشکە

پونج (نا.)[زا] برِ: پوچ2

پونگ (گیا.) برِ: پنگ

پونگە (گیا.) برِ: پنگ

پونە (گیا.)[زا] برِ: پنگ

پویل (نا.)[باش] برِ: پووڵ

پۆ[1] (نا.)[تەب: پێ ـ ماز: پی ـ فار: پوود ـ کرم: پو، پوە. ناو: پۆ ـ هەو: پۆ] ١ـ تاڵی هەر تەنراوەیەک کە بە لای پانایی دا هاتبێتەوە. // تان، رایەڵ. ٢ـ لکی باریکی دار، لک و پۆ. ٣ـ پەڕ، پەڕ و پۆ.

پۆ[2] (نا.)[لە: پوان] رزیو، پەڕپووت، پوار.

پۆپ (نا.)[برِ: پۆڕ2] ١ـ پۆپەی کەڵەباب. ٢ـ تووکی سەر، پۆڕ.

پۆپکە (نا. ل)[پۆپ + کە] ١ـ دوندی کێو، ترۆپک، پۆپە. ٢ـ پلە گۆشتی قیت و سووری سەری کەڵەباب، پۆپە، پۆپیتە، پۆپنە. ٣ـ هەندێک تووکی زێدە و قیت لە سەر مریشک یا پەلەوەری دیکە، پۆپنە. ٤ـ سەری سیرەتی پیاو، زۆپکە.

پۆپن (ئان. ل)[پۆپ + ن] مەلی کاکۆڵدار، پۆپنەکی، پۆپنە.

پۆپنە (نا. ل)[پۆپ + ن + ە] ١ـ پلە گۆشتی سووری سەر کەڵەباب و قەلەموونە و باڵندەی دیکە، پۆپە، پۆپیتە، پۆپکە. ٢ـ هەندێک تووکی زێدە و قیت لە سەر مریشک یا پەلەوەری دیکە، کاکۆڵی مەل، پۆپکە. ٣ـ مەلی کاکۆڵدار، پۆپن، پۆپنەکی. || **پۆپنە بە گوو:** (کنـ.) پیاوی خوێڕی و هیچ و پووچ.

پۆپنە کەڵەشێرە (گیا.)[پۆپنە + کەڵەشێر + ئە] برِ: پۆپەکەڵەشێرە

پۆپنەکی (ئان. ل)[پۆپنە + ک + ئی] مەلی سەربەقیتکە و کاکۆڵدار، پۆپن. ⁂ چورەپۆپنەکی

پۆپە (نا. ل)[پۆپ + ئە] برِ: پۆپکە

پۆپەڕەشە (نا. ل)[پۆپە + رەشە] دەردێکە ئەگا بە کەڵەشێر و مریشک، پۆپنەی رەش هەڵئەگێڕێ و ئەیکوژێ (خاڵ ب ١ ل ٢٢٤).

پۆپەژمین (نا. ل)[پۆ 1+ پەژم (پەشم) + ئین] برِ: پۆپەشمین

پۆپەشمین (نا. ل)[پۆ1+ پەشمین] پێخەفێکی تەنک کە لە خوری سازی

دەکەن، پۆپەژمێن.

پۆپەکەڵەشێرە (گیا.)[پۆپە + کەڵەشێر + ئە] گیایەکی یەکساڵەیە، هەتا نیو گەز هەڵدەدا، گوڵێکی سوور کە شێوەی پۆپەی کەڵەباب دەدا، دەکا هەر بۆیە ئەم ناوەی لێنراوە. Am-aranthus ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، پۆپنەکەڵەشێرە، تاج خرووس.

پۆپیتە (نا. ل)[پۆپ + ئیتە] بڕ: پۆپکە/٢.

پۆت (نا.)[ئەو: پووئیتی، پەه: پووت، پووتەک. تەب: پیت ـ کرم: پووت، پیت (پووک). ناو: پۆت، پووت، پۆتە، پۆتین] ١ـ رزیو، پۆ. ٢ـ خۆڵی زۆر ورد، خۆڵە پۆتە. ؛؛ دەنگۆ لەبۆم بڵێنەوە بە سوێسنێ، هەلاڵێ، بەیبوونێ/ دەبلا سەری خۆ بێنێتە دەرێ لە خۆڵێ لە پۆتێ (پایزە ل ٥٩). ٣ـ پووچ، پووچەڵ، پووک. ٤ـ چرچ، لۆچ.

تێبینی: پۆت و هاوتاکانی لە چاوگی پەڤ pav ـ ی ئەوێستایی و پوان و پۆرتکان ـ ی کوردیی بە مانای رزان کەوتوون.

پۆتراک (نا. ل)[ناو: پۆتراک، پۆتەراک، پۆتلاک، پۆتەلاک] سەر و گوێلاکی مرۆڤ، سەروسەکوت.

پۆتک (نا.)[باک] پەڕۆ

پۆتلاک (نا. ل) بڕ: پۆتراک

پۆتە (نا. ل)[پۆت + ئە] بڕ: پۆت

پۆتەراک (نا. ل) بڕ: پۆتراک

پۆتەلاک (نا. ل) بڕ: پۆتراک

پۆتین[1] (نا. ل)[پۆت + ئین] بڕ: پۆت

پۆتین[2] (نا.)[فەر: bottine] جۆرێک کەوشی چەرمە، لاسکی هەتا سەرەوەی گوێزینگ دێ و قایمە.

پۆخ[1] (نا.)[؟] گۆپکەی دار و درەخت بەر لە پشکووتن، چرۆ، پۆخک. ٢ـ [ئەر] بنی برین، ریشەی کوان، پۆرتخ، پۆرتخە.

پۆخ[2] (نا.)[تور: پۆخ] پیسایی مرۆڤ، گوو. **~ دەر کەوتن:** (کنـ.) ئاشکرا بوونی کارێکی نالەبار، گەند هاتنە دەر.

پۆخک (نا. ل)[پۆخ1 + ک][باک] غونچە، چرۆ، گۆپکە.

پۆخڵ (ئان. ل)[پۆخ2 + ڵ] مرۆڤی پیس و چڵکن، پیسکێر، پۆخڵی، پەڵۆخ.

پۆخڵە (نا. ل)[پۆخ1 + ڵە] بڕ: پۆرتخە

پۆخـڵــەوات (ئان. ل)[پۆخڵ + ئە + وات] ١ـ شتی پیس و بێ کەلک. ٢ـ کاری بێنرخ و قۆڕ.

پۆخـڵی (ئان. ل)[پۆخ2 + ڵی] چڵکن و پیس، پیسکێر، پۆخڵ.

پـۆخین (نـا. ل)[پـۆخ1 + ئـین] ئـاردی گەنمی بۆدراو، قاوت.

پۆر 1 (نا.)[باک] بڕ: پۆڕ1

پۆر 2 (نا.)[باک ـ زا] بڕ: پۆڕ2

پۆرا (نا.)[سۆر] بڕ: پۆڵا

پۆرت (نـا.)[لە: پـۆرتکان] بەشــێکی زۆر کەم لە شتێک، پرتک، پرتکە.

پۆرتخ (نا.)[ئەر] بڕ: پۆرتخە

پـۆرتخـــە (نـا. ل)[پۆرتخ + ئە] بن و ریشــەی بـرین و کــوان، پۆخ، پۆخــڵــە، پۆرتخ

پۆرترە (نا.)[فـەر: portrait] وێنە و نەققاشی روخساری مرۆڤ.

پـۆرتــک (نـا. ل)[پـۆرت؟ + ک][ئـەر] کڵاو و دەسماڵی ژنان.

پـۆرتکان (چا. ل)[ئـەو: پەڤ] رزیـن و تێکچـوون و لێک هەڵوەشـانـەوەی تان و پۆی شـتـێک لەبەر تێـپــەڕینی زەمــان، پەڕپووت بوون، رزان، رزین، پوان.

پـورتکاو (ئـان.)[لە: پـۆرتـکان] رزیـو، پواو، پەڕپووت.

پۆرخـز (ئان.) ١ـ زل، زەلام، قــەبە. ٢ـ خـــــوێڕیی و بێکارە، هـیـچ و پـووچ. ٣ـ گیانداری لاساری مانگر.

تێـبینی: هـاوڕیشــەی ئـەم وشــەیە لە فــەرهــەنگەکــانی زمــانی فــارسـی دا بە شــــێـــوەی پرخش (پەرەخش) فــــرخـج (فــەرەخج) بە مــانای ناحــەز و کــرێت و چەپەڵ هاتوە.

پۆرگ (نا.)[هس: پرگ] ١ـ هەوا کە بە شکڵی گـۆیـەک لە کـەفـی سـابوون پـەیدا دەبێ، پەقک. ٢ـ نـیوەگۆیەک کـە بە هـۆی باران لـە ســەر ئـاو پەیدا دەبێ، بڵق. ٣ـ گۆیەک کـە لە مرۆڤ بە فـوو لـە بنێشتی نێــو زاری یـا بە تف ســــازی دەکـــا و دەیتـەقێنێ. ٤ـ چڵـمی هەڵتۆقـیوی سـەر تفنـک. ٥ـ نێــرکی دوومــەڵ و کــوان. ٦ـ بەرگی خونچەی گوڵی نەپشکووتوو (خاڵ ب ١ ل ٢٢٥). ٧ـ قـــەباغی چەڵتـــووک و پـەرشت (کــشـت و کـــاڵ ب ١ ل ٦٥). ‖ **پۆرگی چاو:** پێڵوو. ⁘ ئەبرۆت کـەمـەندی لە مـن کــێـــشـــاوە وەکـــوو تیـــژەپەڕی رەشــــەداڵی/ سێ رێز لە پشـــتی پـۆرگی

چاوت خـوار و جـووت بوون، پیـرۆزەییـە خاڵی (لاس و خەزاڵ ل ١٢٣).

پۆڕ 1 (گـیـانـ.)[پەھ: پۆر. باک: پۆر ـ ناو: پۆڕ ـ ھـەو: پۆڕ] باڵندەیەکە لە کـەو گەورەتر و قەڵەوتر، پەڕەکانی خاڵی رەش و سپی تێدایە و گۆشتی زۆر خۆشە. (لە فۆلکلۆر و ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردیی دا رویشـتنی بـە کەشم و نەشمی ژن بە رەوتی پۆڕ دەشـوبھـێنن)، Francolinus ناوی لاتینی ئـەم مـەلەیە، زێوەکەو، پۆڕی بەڵەک. || **پۆڕی بـەڵەک:** پۆڕ. ؛؛ کـوتی کیژێ ئەتۆ پۆڕی بەڵەکی ئەمن شەھێنم/ ھـەچەند دەکـــەم دڵم نایە بێم ئەگـــەر بتـژاکێنم (لاس و خـەزاڵ ل ٨٦). پۆڕی بەڵەک قـەراری ئەوەیە: باڵێک دەفـڕێ و دواباڵ لـەنگەری باڵی رادەگـرێ (شـێخ فەرخ ل ١٤٢).

پۆڕ 2 (نا.)[لۆر: پوپ (پۆپەی کەڵەباب و کـاکـۆڵ). باک: پۆر ـ ناو: پـۆپ، پۆڕ ـ زا: پۆر، پۆڕ] تووکی سـەر، مـووی سـەر. ؛؛ کەر بە جل و جۆڕ/ ژن بە سەر و پۆڕ (فۆلکلۆر ل ٩٥).

پۆڕ 3 (ئـان.)[ھـس: پـڕ] ١ـ دەگــــەڵ وشــەی پان دێ و مــانای بەرین و ھەراو دەدا. ؛؛ پـــان و پـــۆڕ. ٢ـ [ئـــەر] چـــڕ، چڕوپڕ.

پــۆز 1 (ئـــا.)[پــەھ: پــووز، پــووزەک، پۆزەک. پەش: پۆزە ـ فـار: پوزە ـ کـرم: پوزە. باک: پۆز ـ ناو: پۆز، پۆزە، لمبـۆز، قـەپۆز ـ زا: پۆزە] ١ـ کەپۆ، لووت، قـەپۆز. ٢ـ دەم و لـەوس. ٣ـ لمبـــۆزی حـــەیوان، پۆزە، لمۆز، قـەپـۆز. ٤ـ زەنبــوورەی ئاش، پووزکە.

پۆز 2 (نا.)[فـــەر: pose] ١ـ ســـەر و ســەکـوت و بیـچـمـی رواڵەت. ٢ـ فـیـز، دەعێ، بەرزەلووت. . **بە ~ بـوون:** بـە دەعێ بوون، بە فیز بوون. ؛؛ ماوەیەکە بە پۆز بووی و سەرمان لێنادەی! **~ دان:** قیافە گرتن بە کەسێک یا شتێکەوە، پۆز لێـــدان. **~ لە ســەر لێــدان:** خـــۆ لە کەسێک زیادتر زانین و خۆ گرتن، لووت لە حـــەوا کـــردن و بە لای کـەســێک دا تێپـەڕین. **~ لێدان:** قیـافـە گـرتن بە کەسێک یا بە شتێکەوە، پۆز دان.

پۆزمـک (نا. ل)[پـۆز1 + مک][باک] ١ـ بڕ: بزمک. ٢ـ [زا] لووتەوانە، خەزێم.

پۆزە (ئا.)[بڕ: پۆز1] ١ـ دم و لـووتی حەیوان، پۆز، لمبۆز. ٢ـ [زا] کەپۆ، لووت.

پۆزەبەن (نا. ل)[پۆزە + بەن] زاربێنی بێچووی ئاژەڵ، دمبێن.

پۆزەخووگە (گیا.)[پۆزە + خووگ + ئە] یەکێک لە بەرەکانی دارمازوو (کشت و کاڵ ب ١ ل ٦٦). جۆرێکە لە بەری دارمازوو وەک لمۆزی بەراز وایە (خاڵ ب ١ ل ٢٢٥).

پـۆزەوانـە (نا. ل)[پـۆزە + وانـە] ئاڵقەیەک کە لە لووتی حەیوانی دەکەن.

پۆس (نا.)[هەو ـ ئەر] بڕ: پۆست

پۆست[1] (نا.)[باک ـ هەو ـ ئەر][بڕ: پێست] ١ـ پێست. ٢ـ توێکڵ. ٣ـ چەرم. ٤ـ کەوڵ. ~ **کردن:** ١ـ کەوڵ کردن ٢ـ توێکڵ کـردن، توێکڵ لێکردنەوە. ~ **کەندن:** کەوڵ کردن. ~ **گرتنەوە:** بڕ: کەوڵ کردن.

پۆست[2] (نا.)[لهستانی: poczta لە لات: positus] ١ـ جـۆرێک کـەرەسـەی پەیوەندی گـشـتـیـیـە کـە دەوڵەت هەڵیدەسوورێنێ، یانەیەکە کە بەستە یا نامـەکـانی نووسـراو و تەمـر لێـدراوی خەڵک بۆ ئادرێسێکی کە لە پشت پاکەت نووسـراوە دەگـەیەنـێ، پـۆسـتـە. ٢ـ سندووقێکە سەر بە یانەی پۆست کە لە شەقام و شوێنی دیکەی شار دادەندرێ و خەڵک خۆی تەمر لە نامەکەی دەدا و لەو سندووقـانەی داوێ، سندووقی پۆست. ٣ـ بنکەی پاسەوان و نیگەهبان، پاسگا. ٤ـ نیگەهبانیی، کێشک، پاس. ٥ـ مەنزڵ و قۆناغ. ٦ـ پلە و دەستەڵات و بەرپرسیی لە یانە و دەزگاکان. ~ **کردن:** ١ـ بەڕێ کردنی نامە بە پۆست دا. ٢ـ (کنـ.) لە خـۆ دوور خـسـتـنـەوەی کەسێک، خۆ لە دەست کەسێک یا شتێک رزگـار کـردن، دە قـۆچەقـانـی نان. || **پۆستـی زەوینی:** بار و پۆستـێک کـە بە رێـگـای زەوی دا بـە بـەڕێ بـکـردرێ و هەرزانتررە لە پۆستی هەوایی. **پۆستی هەوایی:** بار و بەستە و نامەیەک کـە بە فـڕۆکـە بەڕێ بکردرێ. **پۆسـتـی ئەلەکترۆنی:** نامە و پۆست بە ئینترنیەت.

پۆستـچی (نا. ل، ئان. ل)[پۆست2 + چی] کەسێک کە نامە و بەستەی پۆست کراو بۆ ناو و نیشانی سەر پاکەت دەبا، نامەبەر، پۆستەچی.

پۆستـخانە (نا. ل)[پۆست2 + خانە] یانەی پۆست، ئەو شـوێنەی کـە خـەڵک بەسـتـە یا نـامـەکـەی لێ پۆست دەکـا، پۆستەخانە.

پۆسـتـە[1] (نا.)[ئەو: پەسـتـە][زا] بڕ: پێست

پۆستە[2] (نا.) بڕ: پۆست2

پۆستەچی (ئان. ل، نا. ل)[پۆستە2 + ئە + چی] بڕ: پۆستچی

پۆستەخانە (نا. ل)[پۆستە2 + خانە] بڕ: پۆستخانە

پۆسک (نا.)[هس: پزوو] ١ـ کونی خوارەوەی دۆلاش. ٢ـ (مـجـ.) قوون، کونگ.

پۆسکە (نا. ل)[پۆسک + ئە] ١ـ گڵوێنەی تەندوور. ٢ـ کونی خەڵێف کە مێش هەنگوێن هاتوچۆی پێدا دەکەن.

پۆسین (نا. ل)[پۆس + ئین][ئەر] جلی ساز کراو لە کەوڵی حەیوان، کەوڵ، کەوڵپۆس.

پۆش 1 (پاشگـ.) لە رەگی پۆشین دەکەوێ و لە وشـەی لێکدراو دا: ١ـ مانای پۆشەر دەدا. ؛؛ رەشپۆش، کەواپۆش. ٢ـ مانای داپۆشەر دەدا. ؛؛ سەرپۆش، رووپۆش. ٣ـ مانای شاراوە دەدا. ؛؛ خەتاپۆش، عەیبپۆش.

پۆش 2 (ئان.)[باک: پۆش ـ ناو: پۆش، پۆشە] بزنی رەشی گوێ سپی.

تێبینی: پۆش دەگەڵ وشەی بەش و قەشان یەک ریشەیان هەیە (بڕ: بەش) تۆفیق وەهبی و فەرهەنگی کشت و کاڵ و فەرهەنگی ئیزۆلی بە بزنی رەشی گوێ سپییان نووسیوە و لە هەنبانە بۆرینە دا بە بزنی سپی گوێ رەش و لە گوڵ چنینەوە دا بە بزنی گوێ پنۆک پنۆک رەش و سپی تێکەڵ، نووسراون. هەروەتر لە راوێژی بیرجەندیی دا پەدیس بە مانای بزن یا گیسکی گوێ پنۆک پنۆکی سپی لەم ریشەیە.

پۆشاک (نا. ل)[پۆش1 + ئاک] هەرشتێک بۆ پۆشین و دەبەر کردن دەست بدا، جل و بەرگ، لیباس، پۆشەن.

پۆشاکخانە (نا. ل)[پۆشاک + خانە] شوێنێک کە پۆشاک و جلی لێدادەنێن، ژووری پۆشاک. ؛؛ هەمزەچاوەش بەرنە پۆشاکخانەی، دەستێ بەرگی نوێی لەبەر کەن (دمدم ل ٦٣).

پۆشتە 1 (ئان. ل)[لە: پۆشین1] ١ـ کەسێک کە جل و بەرگی باش و سازی دەبەر دایە. ٢ـ کەسی بە ئیروو و ساز و بەکەیف. & کۆک و پۆشتە، پۆشتە و پەرداخ. **~ کردنەوە:** ١ـ جلی کۆن فڕێ دان و خۆ نوێ کردنەوە بە جلی تازە. ٢ـ ساز و بە کەیف کردنی کەسێک لە باری مادیەوە.

پۆشتە 2 (نا.)[زا] بڕ: پشت1

پۆشته و پەرداخ (ئان. ل)[پۆشته1 + و + پەرداخ] پۆشته، کۆک و پۆشته.

پۆشتی (نا.)[زا] بڕ: پشت1

پۆشــران (چا. ل)[لە: پـۆشـین] دەبەر کران.

پۆشـــمـــان (ئان.)[باک ـ زا] بـڕ: پەشیمان

پۆشە (ئان.) بڕ: پۆش2. ⁂ هەم بوو، نەم بـوو، چەنـد قـۆشــە/ دام بە بـزنێکی پۆشـە/ گۆتمە یارێ بیدۆشە (فۆلکلۆر ل ١١٨).

پۆشـــەن (نا. ل)[پـۆش1 + ئەن] بـڕ: پۆشاک

پۆشەنی (ئان. ل)[پۆشـەن + ئی] هەر شتێک کە شیاوی پۆشـین بێ.

پۆشی[1] (نا. ل)[پـۆش (پووش) + ئـی] [باک] بڕ: پووشوو

پـۆشـی[2] (نـا. ل)[پـۆش1 + ئـی] بـڕ: پۆشین2. ⁂ لە دوور دیارە پۆشـییـەکـەی سـۆرە/ یان یاری خـۆمـە یان زەینم کـۆرە (فۆلکلۆر ل ١٠١).

پۆشیمان (ئان.)[باک] بڕ: پەشیمان

پۆشین[1] (چا. م)[پەه: پۆشـیـیتـەن] ١ـ دەبـەرکـــردنی جـل و بەرگ. ٢ـ پـارچە یا هـەر شـتێک بە سـەر شـتێکی دیکە دادان، داپۆشـین. ٣ـ شـــاردنـەوە، قـــایم کـــردن، داپۆشـین. ⁂ ئـەم ســـیـــــاڕۆزیـی مـنـە پۆشـیـوییـە عـەیبی کـەسـان/ ئـاشکارە ســەتری ئەحــواڵی گــونەهکارانـە شــەو (مەحوی ل ٢٥٧).

پــۆشــین[2] (نــا. ل)[پــۆش1 + ئــین] سەرپۆشێکی رەشی ژنـانە کە بە خشڵ و پـووڵەکـــەی دەیرازێننـەوە و لـە ســـەری دەبەسـتن، پۆشـی، پووشـین. ⁂ هـەوەڵ لە داخت، دووهـەم لە قینت/ خـۆم دەخنکێنم بە لکی پۆشینت (کانی مرادان ل ١٢٥).

پۆشین پێچ (نا. ل)[پۆشـین2 + پێچ] خشڵی سەرپێچ و پۆشین، پووشین پێچ.

پۆغـە (گـیـانـ.)[هس: بۆغـە] نەوەنی نەخـــەســاو (کــشت و کــاڵ ب ١ ل ٦٦) گوێرەکەی نەخەساو (خاڵ ب ١ ل ٢٢٦).

پۆک (ئا.)[باک] بڕ: پووک1

پۆکـە (وشـد.) دەنگی نـزمـی گـریان، پووکـە، نـووکـە. **~ کـردن:** گـریـان بە نزمی، نووکە کردن.

پۆکـەپۆک (وشـد.)[پووکـە + پووک] دەنگی پەیتـاپـەیتـای گـریـان بە نـزمـی، نووکـەنووک،. پـووکـەپووک. **~ کـردن:**

گریان بە نزمی و بەردەوام، نووکەنووک کردن.

پۆکەر (نا.) بڕ: پۆکێر

پۆکێر (نا.)[ئین: poker] جۆرێک قومار بە پەڕ، پۆکەر.

پۆل[1] (نا.)[ناو: پۆل ـ هەو: پۆل] ١ـ کۆمەڵ و دەستە. ⁂ پۆلێک کچ، پۆلەدارێک، پۆلێک شیلان. ٢ـ دەستەیەک باڵندە پێکەوە. ⁂ پۆلێک قورینگ. ٣ـ کۆمەڵێک خوێندەوار لە کلاسێک دا، کلاس. ٤ـ ساڵی دەرسی. ⁂ پۆلی سێهەم،. ٥ـ بەشێک لە چەند ساڵی دابەش کراوی خوێندن. ⁂ پۆلی سەرەتایی، پۆلی ناوەندیی. ٦ـ پشکۆ، پۆلوو. ~ **بەستن:** ١ـ لێک کۆ بوونەوە بە کۆمەڵ و دەستە، ئاپوورە دان. ⁂ داعبای کێویی پۆلیان دەبەست، تەگبیریان دەکرد (گەنج ل ٢٨١). ٢ـ لێک کۆ بوونەوەی دەستەیەک باڵندە و تێگڕا فڕینیان بۆ کۆچ یا بۆ شوێنێکی دیکە. ⁂ باز و پۆڕ پۆلیان بەستووە/ سەرسەوزێکیان پێشڕەوە (کانی مرادان ل ٨٩). || **پۆل بە پۆل:** چەند پۆل پێکەوە، دەستەدەستە، پۆل پۆل. ⁂ لە قریوەی شوان و بێریان، لە دەنگی مەڕ و ماڵی/ پۆل بە پۆل دێنە خواریێ، بێری برایم جەلالی (کانی مرادان ل ٩٢). **پۆل پۆل:** دەستە دەستە، کۆمەڵ کۆمەڵ، چەند پۆل پێکەوە، پۆل بە پۆل. ⁂ پۆل پۆل ژن و پیاو لە دووی کەر و بار/ سلاوێک ئەکەن مل ئەنێن بۆ شار (گۆران ل ١٣٨).

تێبینی: پۆل لە ریشەی پێرێنا ـ ی ئەوێستایی و پڕ ـ ی کوردیی کەوتوە بە مانای زۆر.

پۆل[2] (ئا.)[باک ـ زا] بڕ: پیل1

پۆل[3] (نا.)[باک] ١ـ بڕ: پووڵ. ٢ـ بڕ: پوول

پۆلا (نا.)[باک ـ زا] بڕ: پۆڵا

پۆلات (نا.)[باک ـ زا] بڕ: پۆڵا

پۆلاد (نا.)[زا] بڕ: پۆڵا

پۆلان (نا. ل)[پۆل + ئان][باک: پۆلان ـ ناو: پۆلان] سێهەم مانگی زستان، رەشەمە.

پۆلک (نا.)[باک] بڕ: پۆڵکە

پۆلوو (نا. ل)[پۆل + ئوو] پشکۆی گەشاوەی ئاگر و رەژی، سکڵ، سکەڵ، پەرەنگ.

پـۆلـیـس (نـا.)[ئـاڵ: polizei] ١ـ یانەیەک کە ئەرکی پاراستنی گیان و ماڵی خەڵکی نێو شاری بە دەستەوەیە، پۆلیسخانە. ٢ـ هەر کام لەو کەسانەی کە لە یانەی پۆلیس کار دەکەن.

پۆلیسخانە (نا. ل)[پۆلیس + خانە] یانەی پۆلیس.

پۆڵا (نا.)[پەه: پولاود، پولاد، پۆلاپەت، پۆلاوت، پۆلات، پوولاد، فـوولاد. باک: پۆلا، پۆلات ـ ناو: پۆڵا، پۆرا ـ هەو: پۆڵا ـ زا: پـۆلا، پـۆلاد، پـۆلات] ١ـ ئـاسـنـی لێکدراوە دەگەڵ کەربۆن (نزیک ٢٪)، زۆر سەختە و ١٣٠٠ هەتا ١٤٠٠ دەرەجە دا دەتوێتەوە و بۆ شەمشیر و خەنجەر و فەنەر و ساز کردنی هەندێک کەرسەی دی کەلکی لێ وەردەگرن، پۆڵاد. ٢ـ (کنـ.) ئەلف) پیاوی بە خۆوە وبە تاقەت . ب) سەخت و پتەو بۆ هەر شتێک.

پۆڵاخـۆر (ئان. فـا)[پۆڵا + خـۆر2] (کنـ.) پیـاوی ئازا و نەترس کـە گـوێ نەداتە مەترسی، شەمشیرکرۆژ.

پۆڵانیـا (نا. مـفـ)[پۆڵا + نیـا(نیـان)] تیـژ کـردنەوە و نوێ کـردنەوەی دمـی گـاسـن ، تەور یا شـتـی دیکە لە لای ئاسنگەر. ئاسنگەر کوتە پۆڵا یا ئاسنێک لە سەر دمی کولی دادەنێ، لە کوورە دا سووری دەکاتەوە و دەیکوتێتەوە هەتا نوێی دەکاتەوە، سەرنیا.

پۆڵایـین (ئـان. ل)[پـۆڵا + یـین] هـەر شتێکی چێکراو لە پۆڵا.

پۆڵکە (گیا.)[باک: پۆلک ـ ناو: پۆڵکە] گـیـا و بەری گـیـایەکـە هەر بەم ناوە. گیایەکی خۆڕسکە لە نێو شیناوەرد و شێوەردان هەڵدەدا، گەڵای وردە، گوڵی سپی و زەرد و شین دەکا، بەرەکەی وەک کەلووی باقلەیە، وەک ماش خڕە بەڵام گەورەترە و بە قـەرا نۆک دەبێ، بە فەریکی ئەم کەلوویانە لێدەکەنەوە و دەیکوڵێنن و دەیخۆن و تامێکی زۆر خۆشی هەیە. ناوی لاتینی ئەم گیایە Lathyrus sativus ە و عـەرەب و فارسیش خلر (خـۆللەر) ی پێدەڵێن، خلێرە.

پۆڵکەخـاتوونە (گـیـا.)[پۆڵکە + خاتوون + ئە] جۆرێک پۆڵکەی خۆڕسک کە بەرەکەی دەخورێ.

پۆڵکەگایانە (گیا.)[پۆڵکە + گا + یانە] جۆرێک پۆڵکەی خۆڕسکی گەڵاپانە و دەخورێ.

پۆڵکەمـارانە (گیا.)[پۆڵکە + مار +

ئانه] جـۆرێک پۆڵکەی خـۆڕسک کـه بەرەکەی ناخورێ.

پۆمـپ (نـا.)[فـــــــەر: pompe] مـەکـینـەیەکی بەرقـی بۆ هەڵکێـشـان و راگــــوێزتنی ئاو یا ئـاوەکی دیکه لـه شوێنێکەوە بۆ شوێنی دیکه.

پـۆنــگ (نــا.) بـڕ: پــەنــگ1. **~ خواردنەوە:** بڕ: پەنگ خواردنەوە.

پۆنـگـاو (نـا. ل)[پـۆنگ + ئـاو] بـڕ: پەنگاو

پۆنیس (نا.)[فەر: punaise] جۆرێک بزمـاری چووکـەیە کە لە کـانزا دروسـتی دەکـەن، سـەری پانـە و نووکێکی چووکی وەک دەرزی پیـوەیە و بۆ شت بـە دیوار و تابلـۆوە نووساندن کـەلکی لێوەردەگرن و بە هێزی قامک دەو شوێنەوە رادەچێ.

پۆنژ (ژ.)[زا] بڕ: پێنج

پۆنج (ژ.)[زا] بڕ: پێنج

پـۆیـلانـە (نـا. ل)[پـۆیـلـە + ئـانـە] دیـاریـیــــــەک بـۆ تـازە بـووک یـان ژنـی تازەزاوی دەبەن، پۆیلە.

پۆیلە (نا.)[؟] ١ـ لزگــــەمــــوورووو و زەنگیانەی سەری ژنان. ٢ـ بڕ: پۆیلانە.

پـــووت[1] (نــــا.)[روس: پــــوود] ١ـ کێشەیەکە بەرابەر دەگەڵ شازدە کیلۆ کە لە رووسیە بەرابەر دەگەڵ شازدە کیلۆ و سی و هـەشت گــرەم ٣٨,١٦. ٢ـ (کنـ.) فـیـز، دەعێ، تەواو و بێ کـەمـوکـووڕیی بە باری مەنفی دا. **~ بوون:** (کنـ.) بەفیز بوون، بەدەعێ بوون.

پووت[2] (نا.)[باک] بڕ: بوت

پووت[3] (نا.)[؟] ئەسـتـێـرەیەکـە کـە دەگـەڵ مـانگ دەردەکـەوێ و لێی نـزیکە و هـەر چـی مــــانـگ گــــەورەتر دەبێ لێی دەکـشـێـتــەوە، ئەسـتـێـرەی پووت، ئەستێرەی مـانگێ. ⁂ چاوت ئەستێرەی پووتە/ دەگەر مـانگێ را جووتە (سێسەد هۆنراوە ل ٩٤).

پووت[4] (ئان.)[بڕ: پـۆت] ١ـ نێـوبۆش، بەتاڵ، پـووچ. ٢ـ قـانـگ، پووک. ⁂ تووری پووت. ٣ـ مــرۆڤی بێ نمـووت، پووتـەکـە، هـیچ و پـووچ، رووت و قـــووت. ⁂ قـــۆچ عـوســمــان پـیـاوێک بـوو رووت و پووت و لەوی دە بێکارە (مـان ل ٢١٣). ٤ـ گزرە. ٥ـ رزیو، پۆت.

پـووتـەک (ئـان. ل)[پـووت4 + ک] ١ـ مــرۆڤی هـیچ و پووچ و بێ نمـوود، پووت، پووتەکە. ٢ـ [ئەر] خۆرە، خۆرکە.

پووتەکـە (ئان. ل)[پووت4 + کـە] بڕ:

پووتەڵ (ئان. ل)[پووت4 + ئەڵ] بڕ: پووچەڵ

پووچ[1] (ئان.)[پەش: پووچ ـ فـار: پـووچ. بـاک: پـووچ ـ نـاو: پـووچ ـ هـەو: پووچ ـ زا: پووچ، پوچ] ١ـ میـوە و بەری بێ کـاکـڵی وەک گـوێز و بادام ، پووک، پووت. ٢ـ شانس و بەختێک کە چی تێدا نەبێ. ٣ـ هەر شتێکی بێ کەلک و بێ مانا. ⁂ ئەو ژیانە پووچە. ٤ـ قسەی قۆڕ و خـــۆڕایی. ٥ـ باتڵ. ٦ـ بەتاڵ. **~ بوون:** ١ـ بێ کـاکڵ بوونی بەری هـەندێک دار. ٢ـ شانس و بەختێک کە چت لێ بۆ دەر نەکـەوێ. ٣ـ بە کـەلک نەهاتن، بێ مـانا بوون. ٤ـ باتڵ بوونی نوێژ، ڕۆژوو، ... ⁂ لە نوێژ دا ئەگەر چاو بگێڕی نوێژ پووچ دەبێ. ٥ـ بەتاڵ بوون. **~ کـوتن (گـوتن):** قسـەی قـوڕ و بێمـانا کـردن، غەڵەت کردن، هیچ و پووچ کوتن.

پووچ[2] (نا.)[زا] گۆڕەوی، گـۆروا. بڕ: پوچ2.

پووچەک (ئان. ل)[پووچ1 + ئەک] بڕ: پووچەڵ.

پووچەکـە (ئان. ل)[پووچ1 + ئەکـە] هـیچ و پـووچ، خـــوێڕی، پووچەڵ/٢. ⁂

پووچەڵ (ئان. ل)[پـووچ1 + ئەڵ] ١ـ دانەوێڵـەی پووچ و نێـو بەتاڵ، پـووچەک. ٢ـ (کنــ.) هـیـچ و پـووچ، بـێ بـایـخ. پـووچـەکــــە. ٣ـ (کنــ.) خـــــراپ. & پووتەڵ. **~ بوونەوە:** هـەڵوەشـانـەوەی کـار، کـار لێ تێکچـوون. **~ کـردنەوە:** تێک دانی کـار، هەڵوەشـاندنـەوە. **لێ ~ بوونـەوە:** لێ هـەڵـوەشـــانـەوە و تێکچـوونی کـار و مـەسـەلـەیەک. **لێ ~ کـردنەوە:** لێ هـەڵوەشـاندنـەوە و تێکدانی کار و هەوڵی کەسێک.

پـوور (نـا.)[بـڕ: پـس] ١ـ پـەیـوەنـدی نێـوان منداڵەکـانی کـابرایەک دەگـەڵ خوشکەکانی خۆی، خوشکی باوک، یای. ٢ـ پەیوەندی نێـوان منداڵەکـانی ژنێک دەگـەڵ خـوشـکەکـانی خـۆی، خـوشـکی دایک. & پوورکە، میم، میمک، میمی. ٣ـ [فار: پور][کلاسیک] کوڕ. ⁂ نەسیحەت بێ برا گـەر ڕۆڵە بوو مـەڕوانە بۆ ئابا/ گـەواهـی عـەدلی ئەم دەعـوایە پووری پووری مەروانە (مەحوی ل ٢٧٨).

تێبینی: پوور لە ریشـەی ئەوێستایی پوثرە puthra و پەهلەویی پوهر puhr و کـوردیی پس کـەوتوە بە مـانای کـوڕ

(برای خوشک)، بەڵام لە زمانی کوردیی دا ماناکەی بۆتە خوشکی برا یا خوشکی خوشک بۆ منداڵەکانی ئەو کەسانە.

پوورایشۆکە (گیانـ.)[پوور + ئایشێ (ناوی ژن) + ئۆک + ئە] بڕ: پیرایشۆکە

پوورزا (نا. ل)[پوور + زا] ١ـ پەیوەندی نێوان منداڵەکانی کابرایەک دەگەڵ منداڵەکانی خوشکی. ٢ـ پەیوەندی نێوان منداڵەکانی ژنێک دەگەڵ منداڵەکانی خوشکی.

پوورزازا (نا. ل)[پوورزا + زا] ١ـ پەیوەندی کەسێک دەگەڵ منداڵەکانی پووری چ خوشکی باوک چ خوشکی دایک. ٢ـ پەیوەندی نێوان ئەو منداڵانەی کە دایک یا باوکیان دەگەڵ یەک پوورزان.

پوورت (نا.)[باک] بڕ: پەڕ1

پوورکە (نا. ل)[پوور + ک + ئە] بڕ: پوور

پوورە 1 (نا. ل)[پوور + ئە] ١ـ کۆمەڵ، دەستە، هەنگ، ئاپوورە. ٢ـ کۆڵەڵێک مێش هەنگوین پێکەوە، شەڵخەی مێش هەنگوین. ~ **دان:** کۆ بوونەوەی کۆمەڵێک مێش هەنگوین لە شوێنێک بۆ ساز کردنی شەڵخەیەک، شەڵخە دان.

تێبینی: پوور لە ریشەی ئەوێستایی پەرو paru و پڕ ـ ی کوردیی بە مانای زۆر، فرە کەوتۆتەوە (بڕ: پڕ)[هس: ئاپوورە]

پوورە 2 (نا)[؟] خڵت و خاڵی تریاک، شتی زێدەی نێو تریاک کە لە تریاک جوێ دەبێتەوە و دەسووتێ و ناتوێتەوە. ~ **خستن:** تریاکێک کە دەغەڵی تێدا کرابێ و خڵت و خاڵی هەبێ.

پووز (ئا.)[لۆر: پیز. ناو: پووز ـ هەو: پووز] ماسوولکەی پشت لوولاک لە رەفیسکەوە هەتا پێچکەی پێ، چیپ، چاق، لەتەر، بەلەک1.

پووزپێچ (نا. ل)[پووز + پێچ] پارچەیەکی درێژ و تەنکە، بە قەرا چوار قامک پانە و کە لە کاتی رێ برین بۆ گورج و گۆڵی لە بەلەکی دەهاڵێنن، دۆڵاغ، ساقپێچ، بەلەکپێچ، پووزلغ، پووزەوان، پووزەوانە، پووزەوانێ، پاپێچ.

پووزلغ (نا. ل)[پووز + لغ] بڕ: پووزپێچ

پووزەوان (نا. ل)[پووز + ئە + وان] [ئەر] بڕ: پووزپێچ

پووزەوانە (نا. ل)[پووز + ئە + وانە]
بڕ: پووزپێچ

پووزەوانێ (نا. ل)[پووز + ئە + وان + ئێ][هەو] بڕ: پووزپێچ

پووش (نا.)[ناو: پووش ـ هەو: پووش ـ زا: پووش، پوش] ١ـ گیای ویشک کە لێک بڵاو بۆتە، وردە گیای وشک. ٢ـ [زا] گەڵا. ٣ـ (کنـ.) بێنرخ، هیچ. ٤ـ (مجـ.) لاواز، کز، رەقەڵە، زەرد هەڵگەڕاو. ؛؛ زەعیفیی منی کردە پووش، ئێستەکەش/ لە من هەر دەکەن ئەم غەزالانە رەم (مەحوی ل ٢٣٧). **بە ~ێک نەکڕین:** (کنـ.) پێ بێنرخ بوونی شتێک، نەویستنی شتێک تەنانەت بە چووکترین نرخ، پووشێک پێنەدان، بە پووشێک نەویستن. ؛؛ دەست و چاو ئێستە ئەوەند تێر و پڕن/ سەد هەژار رەنگە بە پووشێک نەکڕن (بۆ کوردستان ل ١٤٥). **بە ~ێک نەویستن :** (کنـ.) تەنانەت بە خۆڕاییش نەویستن، پێ هیچ نەبوونی شتێک، بە پووشێک نەکڕین. ؛؛ کێ بە سەربەرزی ژیابێ تاوێ/ ژینی قالاوی بە پووشێک ناوی (بۆ کوردستان ل ٢٦٦). **~ بە سەر کردن:** (کنـ.) داپۆشین و بێدەنگی لێکردن لە قسە و مەسەلەیەک، دیزە بە دەرخۆنە کردن. ؛؛ پووڵێکم دانێ، خوا وەتحەسێنێ، رێگای خۆیان داگرت و شتەکەیان پووش بە سەر کرد، وەک چ نەقەومابێ (میرزا ل ١٠٧). **~ دانە دەست:** (کنـ.) زەرە بە کەسێک گەیاندن، زەرەر لێدان، نابووت کردن. **~ی کەسێک هەڵاویتن (هەڵاویشتن):** (کنـ.) واز لێهێنان و فەرامۆش کردنی کەسێک. ؛؛ نازانم لاس بە زیندەگانی ماوە ... یان مردووە یان دڵی گۆڕاوە و پووشی منی هەڵاویتووە (لاس و خەزاڵ ل ١٣٩). **~ێک پێنەدان:** (کنـ.) بایەخ و نرخ دانەنان بۆ شتێک تەنانەت ئەگەر زۆر هەرزانیش بیفرۆشن، بە پووشێک نەکڕین، بە پووشێک نەویستن. **~ێک نەهێنان:** (کنـ.) زۆر بێنرخ بوونی شتێک یا کەسێک، هیچ نەهێنان. || **پووشی بەر رۆژ:** (کنـ.) پیاوی سووک و بێنرخ.

پووشانە (نا. ل)[پووش + ئانە] باج و سەرانەیەک کە ئاغا لە ئاژەڵداری دەستێنی لە جێات حەقی لەوەڕ.

پووشبەقوونە (گیانـ.)[پووش + بە + قوون + ئە] بڕ: پشکەبەقوونە

پووشبەقنگە (گیانـ.)[پووش + بە + قنگ + ئە] بڕ: پشکەبەقوونە

پووشپەڕ (نا. ل)[پووش/١ + پەڕ2] ١ـ کات و جەنگەی گیا دروونەوە ئەدەم کە گیا وردەوردە ویشک دەبن. ⁂ وەختی راو نییە، هاوینە، پووشپەڕە، گوڵ نەماوە لە سەری ئاستەڕێ/ مەچۆ دەرێ، ئەوە تازە بێری پۆل پۆل دێنەوە خوارێ لە نێو مەڕێ (لاس و خەزاڵ ل ١٦٢). ٢ـ یەکەم مانگی وەرزی هاوین. (پووشپەڕ، گەلاوێژ، خەرمانان).

پووشکە (نا. ل)[پووش + کە] پووش، پووش و پەڵاش

پووشکەبەق (گیانـ.)[پووشکە + بەق] [باک] بڕ: پشکەبەقوونە

پووشکەبەقوونە (گیانـ.)[پووشکە + بە + قوون + ئە] بڕ: پشکەبەقوونە

پووشڵە (نا. ل)[پووش + ڵە] چیلکەی سەربەلۆکە، بۆ عیمالەی مناڵ بە کار دێ (هەنبانە ب ١ ل ١١٥).

پووشوو (نا. ل)[پووش + ئوو] ١ـ پووش و پەڵاشی ویشک و سووک کە لەبەر زوو ئاور گرتن دەبن ئاوری دەنێن. ٢ـ [باک: پووشوو، پیشۆ، پۆشی ـ ناو: پووشوو، پووشی] شتێکی نەرم و وشک و پفڵەیە کە لە داربەڕوو یا دارگوێز یان کارگ دەستیان دەخست و زوو بۆ ساز کردنی ئاگر بە بەرد و ئەستی کەلکیان لێوەردەگرت، پیفوو، پیفی، پیفک، قاو.

« پووشوو دوو جۆرن. جۆرێکیان قارچکە لە ناو دارگوێز و داربەڕوو دا پەیدا ئەبێ وەکوو « ئەسفنج » نەرمە. جۆرێکیتریان گەڵای گیای کەمەمکۆڵە، ئەکوترێ شتێکی لێ پەیدا ئەبێ وەکوو لۆکەکۆن لە ئاوی کاڵەک هەڵ ئەکێشرێ بە هۆی لێدانی بەرد و چەخماخەوە ئاگری پێ ئەکرێتەوە، جاران شخارتە نەبوو بەوجۆرە ئاگر ئەکرایەوە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٦٦). » **وەک ئەستێ و ~ بوون:** (کنـ.) دژی یەکتر بوون، دەگەڵ یەک هەڵنەکردن و نەحاوانەوە.

پووشە (نا.)[فار: پوشە] کەرەسەیەکی دوو لاپەڕەیی رەق کە پەڕەکاغەز و نووسراوەی تێدەنێن.

پووشەڵان (نا. ل)[پووش + ئە + ڵان] شوێنێک کە گیای وشک و پووش و پەڵاشی زۆر لێبێ.

پووش و پەڵاش (نا. ل)[پووش + و + پەڵاش] وشکە گیای لێک بڵاو بۆوە.

پووشی (نا. ل)[پووش + ئی] ١ـ پووش و پەڵاش. ٢ـ پووشوو، پیفوو.

پووشین[1] (نا. ل)[پووش (پۆش) +

ئـين] ١ـ بـڕ: پـۆشـين2. ⁂ بـه لـەرزە و زەلزەلـەی ئـەو پلـــپـــلانـەی دەوری پووشـينت/ بينای هـەستم هـەمـوو زێر و زەبەر نـاكـەی ئـەڕۆی ئۆغـر (گـۆران ل ٦٣). ٢ـ خـشـلـێكی زێڕی ژنانە، كـە لە پێش سەری دەدەن، پێشەسەر.

پووشین[2] (ئان. ل)[پووش + ئین] هەر شتێک کە لە پووش ساز بووبێ.

پووشین پێچ (نا. ل)[پووشین1+ پێچ] خشلّی پووشین، پۆشین پێچ.

پووشـــینە (نا. ل)[پووش + ئینە] سەلەی ساز کراو لە پووش.

پووک[1] (ئا.)[باک: پۆک، پدوو، پدی، پی ـ ناو: پووک، پدوو] ئەو گۆشتەی کە ددان لە سەری چەقیوە.

پووک[2] (ئان. نا.)[هس: پۆت][گـیل: پووک ـ فـار: پووک ـ کـرم: پووت ـ تات: پۆفک، پێـفک ـ لۆر: پیک. ناو: پووک ـ هەو: پووک] ١ـ حاڵی هەر شتێکی لە بەر گەیینی زۆر یا رزین نێوەکەی هڵۆڵ بێ. ٢ـ هەندێک میوە و بەری نێو بەتاڵی وەک گـوێز، فندق و بادام، پووچ، پووچەڵ. ٣ـ نێـو بەتاڵ، بۆش. ٤ـ چەپۆک. ٥ـ [باک ـ زا] کرێوە.

پووکـانەوە (چا. ل)[لە: پووک2/٣] کـەم بوونـەوەی هـەوای نێـو هـەمـبـانە و کیسەی باکراو، پووچانەوە.

پووکاو (ئان. ل)[پووک2/٣ + ئاو] ١ـ پووچاو، چرچ. ٢ـ داری رزیو.

پووکـاوڵ (نا. ل)[پووک2/٤ + ئاوڵ] چەمۆڵە

پووکـاوڵە (نا. ل)[پووکـاوڵ + ئە] چەمبۆڵە، چەمۆڵە.

پووکـــە[1] (نا. ل)[پووک2 + ئە] ١ـ بەری قـامـیش کـە وەک لۆکـە دەچێ. ٢ـ (نز.) فیشەک و گوللەی تەقێندراو.

پووکـە[2] (وشـد.)[ئەر] دەنگی نـزمی گریان، پۆکە، نووکە. **~ کردن:** گریان بە نزمی، نووکە کردن.

پووکەپووک (وشد.)[پووکە2 + پووک] دەنگی پەیتـاپەیتـای گـریان بە نـزمی، نووکەنووک. **~ کردن:** گریان بە نزمی و بەردەوام، نووکەنووک کردن.

پـوول (نـا.)[بـڕ: پـووڵ] ١ـ پـووڵ. ٢ـ پووڵەکە. ٣ـ پارچە کاغەزێکی نەخشـدار و بایەخـدار، کـە لـە جـیـات پارەی بەڕێ کـردنی نامـە و هێنان و بردنی پۆست لە سەر پاکەت دەدرێ، تەمر1. & پۆل **~ پێوەنان:** بڕ: تەمر کردن.

پوولەک (نا. ل)[پوول + ئەک] بڕ: پووڵەکە

پوولەکرێژ (ئان. ل)[پوولەک + رێژ] بڕ: پووڵەکرێژ. ⁘ سوخمەت بۆ دەکەم هەر پوولەکرێژ بێ/ بۆ خۆم بۆی دەبڕم نە کورت نە درێژ بێ (سێسەد هۆنراوە ل ١٢).

پووڵ (نا.)[پەه: پوول] ١ـ کوتێک زێڕ یا زێو یا مەعدەنی دیکەیە کە لە لایەن دەوڵەتەکانەوە بە نیشانەی تایبەتی خۆیانەوە بڵاوی دەکەنەوە بۆ کار و باری کڕین و فرۆش، پارە، دراو، پویل، پۆل، زەڕ. ٢ـ پارەیەکی کۆن کە رمێنی نەماوە و بەرابەر بوە دەگەڵ یەک لە چلی قڕان. ٣ـ (مجـ.) کەم و بێ نرخ (لە: پووڵ/٢). ⁘ بە پارێک نامەوێ دەرمان لە نەشئەی چاوییە عیللەت/ بە پووڵێک ناکڕم عەنبەر لەگەڵ زولفی ئەوە سەودا (نالی ل ٨٧) لە سایەی ماچی لێوی ئەو شکا بازاڕی قەنناد/ بە پووڵێ ناکڕێ کەس ئێستە باری شەهد و هەنگوینت (ئەحمەد موختار ل ٦٧). ٤ـ سامان. ٥ـ دەسمز، مەعاش، داهاتی کار. **~و پەین (کا) پێ (لا) وەک یەک بوون:** (کنـ.) چاو لە ماڵی دونیا نەبوون، نرخ بۆ پارە دانەنان. **~ دە پێستە پاڵاغ ئاخنین:** (کنـ.) پارە زۆر هەبوون. **شەپ شەپێن بە ~کردن:** (کنـ.) پووڵ و پارە لا گرینگ نەبوو و دەست بڵاو بوون. || **پووڵی بەستەزمان:** بڕ: پارەی بەستەزمان. **پووڵی پێش:** بڕ: پارەی پێش. **پووڵی چرووک:** (کنـ.) هیچ، بێنرخ، پارەی رەش، پارەی چرووک. ⁘ تیشکی دڵی رەش وە روون دەگێڕێ/ پووڵێکی چرووک دەکاتە زێڕێ (مەم و زین ل ٢٥٢). **پووڵی رەش:** ١ـ پووڵی وردە، قەرەپووڵ. ٢ـ (کنـ.) هیچ، بێ بایخ. & پارەی رەش. ⁘ ژاندرمە لە کوردستان بوونە پووڵێکی رەش کەس گوێ نادەنە قسەیان. **پووڵی رەواج:** پووڵ و پارەیەک کە دە نێو خەڵک دا برەوی هەیە و خەرج دەکرێ. // پووڵی نارەواج. **پووڵی زەرد:** پووڵی ساز کراو لە زێڕ. **پووڵی سپی:** پووڵی ساز کراو لە زێو، پارەی سپی. **پووڵی کاغەزیی:** دراوێکە لە جیات کانی لە کاغەز ساز کراوە و هەمان کاری پووڵ دەکا. **پووڵی نارەواج:** ١ـ پووڵ و پارەیەک کە دە نێو خەڵک دا برەوی نییە و ناچێ خەرج ناکرێ. ٢ـ (کنـ.) شتێک یا کەسێک کە کەس داخوازی نەبێ. **پووڵی نەغد:** پووڵ و پارەیەک کە حازر بە دەستەوە بێ و بە

جنس و مــڵک و مــاڵ نەدرابێ ، پووڵی ئیــشک. **پووڵی وردە:** بڕ: پووڵی رەش. **پووڵی ئیــشک (ویشک، وشک):** پووڵی نەغد. ﷻ پووڵی ئیشکی زۆرە.

تێــــبــــینی: پووڵ لە Obolos ی یوونـانی کــەوتوە و هاتۆتە نێــو زمــانی پەهلـەویی و کــوردییــەوە و عــەرەبیش کردوویانەتە فلووس.

پووڵپــــەرست (ئان. فــا)[پووڵ + پەرست] ١ـ کەسێک کە پارەی زۆر خۆش بوێ، پارەپەرست. ٢ـ کــەسـێک کــە دڵی نـایە پـووڵ خــــەرج بکـا، رژد، لەچەر. & پووڵەکی

پووڵپەرستیی (حم.)[پووڵپەرست + ئیی] کــار و ئاکـــاری پووڵ پـەرست، پارەپەرستیی.

پووڵدار (ئان. فــــا)[پووڵ + دار2] کــەســێک کــە پارەی زۆرە، دەوڵەمــەند، پارەدار.

پـووڵداریی (حم.)[پـووڵدار + ئـیی] پارە زۆر هەبوون، دەوڵەمەندیی.

پـووڵــەک (نـا. ل)[پووڵ + ئـەک] بـڕ: پووڵەکە

پووڵەکــڕێژ (ئان. ل)[پووڵەک + رێژ] جل و بەرگێک کە بە پووڵەکە رازابێتەوە، پووڵەکەدار، پووڵەکڕێژ.

پووڵەکــە (نا. ل)[پـووڵ + ئەکــە] ١ـ شـــتــێکی رەقـی وردە ئەنـدامـی زۆربـەی ماسیەکانی داپۆشیوە، پووڵەک، پوول. ٢ـ شـتـێکی دەسکـردە، هـەر وەک پووڵەکـەی ماسی، نێوەڕاستەکەی یا سووچێک کون کـراوە و ژنـان بۆ جـوانی لـە جل و بەرگی دەدروون یا بۆ ئۆیە کەلکی لێوەردەگرن. & پــووڵــەک، پـوولــەک. ٣ـ زێــڕ و زێــو و کــانـزای ورد کـــە بـۆ جــوانی هـەندێک کــەرەســـە کـــەلکی لێــوەردەگــرن. ﷻ هـەڵمدەکێشـاوە ئەوە کێردێکی ئـەڵماسی دە بیــست و دوو پووڵەکــە زێڕ (گــەنج ل ٢٩١). ٤ـ پارچە چەرمێکی بچووکی سێ سووچە ئەدرێ لە راست و چەپی کەوش (خاڵ ب ١ ل ٢٢٩).

پووڵەکــــەدار (ئان. ل)[پووڵەکــە + دار2] جل و دەسمـاڵ یا هەر شـتێک کە پـووڵەکـــەی لێـنـرابـێ، پووڵەکـــڕێژ. ﷻ دەسماڵ پووڵەکەدارن/ شـەدە و گێل گێلە لارن (تـاریک و روون ل ١٠٩) یـاخــــــوا ئـەســــــپـــــەڕەش هـەروا چوارنـاڵ بی/ ســـەرزین، نەرمـــەزین، پـووڵەکـــەدار بی (کانی مرادان ل ٧٢).

پووڵەکی (ئان. ل)[پووڵ + ئەکی] ١ـ کەسێک کە پووڵی خۆش دەوێ. ٢ـ کەسێک کە بە پارە هەر کارێک دەکا. ٣ـ کەسێک کە فێرە پووڵ وەرگرتن بوە.

پوونک (ئان.)[زا] بڕ: پاک

پوونگ (گیا.)[باک] بڕ: پنگ

پوونە (گیا.)[باش ـ هەو] بڕ: پنگ

پووینە (گیا.)[هەو] بڕ: پنگ

پهین (نا.)[باک] بڕ: پین

پەپاخ (نا.)[تور: papak] کڵاوێکی گەورەیە کە لە کەوڵی مەر سازی دەکەن و تورکەکان دە سەری دەکەن، پاپاغ، پەپاغ، پاپاخ. ⁂ بانگی دیکەم وەبەر ئیمام حەسەن و حوسەینی غەریب، مەرقەدیان لە مەشهەد و کەربەلایێ؛ ئەجەم و پەپاخ رەشیان دەچنە زیارەتێ. (مان ل ١٢)

پەپاغ (نا.) بڕ: پەپاخ

پەپکە (نا.) ١ـ بڕ: پاپووکە. ٢ـ کوتە هەویرێکی خڕ بە قەرا مشتی دەست کە بۆ نانێک ئامادە دەکرێ, ئەنگوتک, ئەنگوتک، گونتک، گونک، گوندک. ٣ـ خۆیان، خەرمانی گێرەنەکراو. ~ **بەستن:** بڕ: پاپووکە خواردن. ~ **خواردن:** بڕ: پاپووکە خواردن. ~ **دان:** بڕ: پاپووکە خواردن.

پەپکەمەلیچکانە (گیا.)[پەپکە + مەلیچک + ئانە][ئەر] پەنیرۆکە

پەپۆکە (نا. ل)[پەپ + ئۆکە][هس: پەپکە] کولێرەی بچووک کە بۆ منداڵ ساز دەکرێ.

پەپۆلە (نا. ل)[پەپ + ئۆلە][هس: پەپکە] سەرە ئەنگوتکە هەویرێک کە دەمێنێتەوە و دەیکەن بە نیوە نانێک.

پەپوو[1] (گیان.) ١ـ [ناو: پەپوو، پەپووسلێمانکە، پەپووسلێمانکە، پەپووسلێمانە، پەپووسلێمانی، پەپووسێمانە، پەپوەسلێمانە ـ هەو: پەپووسلێمانە]مەلێکی بۆری بە خاڵی رەش و زەرد و سپییە، لە کوتر چووکترە، کاکۆڵێکی لە پەڕ هەیە و بە خۆش خەبەری دادەنێن. لە چیرۆک دا مەلی پەیکبەری حەزرەتی سولەیمان بوە و ناوەکەی لە دەنگی خۆی کەوتوە، Up-upa epops ناوی لاتینی ئەم گیاندارەیە. ٢ـ کوند، بایەقوش، پەپووکەرە. ٣ـ [باک: پەپووک ـ ناو: پەپوو ـ زا: پەپووگ، پەپووک، پەپوونگ] مەلێکی جوانە، باڵ و کلکی درێژن، پێیەکانی

کورتن و جڕوجانەوەر دەخوا. ڕەنگی پەڕەکانی بۆرە و بن زگی ئاچغترە. ئەم مەلە هەستی دایکایەتی زۆر کەمە و ناوبانگی هەیە کە هێلکەی خۆی لە هێلانەی مەلی دیکە دادەنێ، Cuculus canorus ناوی لاتینی ئەم مەلەیە، کووکوو، کۆترەپەپوو. ~ **لێخوێندن**: (کنـ.) ١ـ شوێنی چۆل کە ئاوەدانی لێنەبێ. ٢ـ هەر شوێنێکی چۆل کە کەس نەچووبێ یا نەچێ. ⁂ سینەماکە هێند بەتاڵ بوو پەپوو لێی دەخوێند.

پەپوو[2] (نا.) تەواو، خلاس بە زمانی منداڵان.

پەپوو سلێمانکە (گیانـ.)[پەپوو1 + سلێمان + کە] بڕ: پەپوو1/١

پەپوو سڵێمانکە (گیانـ.)[پەپوو1 + سلێمان + کە] بڕ: پەپوو1/١

پەپوو سڵێمانە (گیانـ.)[پەپوو1 + سڵێمان + ئە] بڕ: پەپوو1/١

پەپوو سڵێمانی (گیانـ.)[پەپوو1 + سڵێمان + ئی] بڕ: پەپوو1/١

پەپوو سێمانە (گیانـ.)[پەپوو1 + سێمان + ئە] بڕ: پەپوو1/١

پەپووقژە (گیانـ.)[پەپوو1 + قژ + ئە] باڵندەیەکە وەک پەپووسڵێمانکە بەڵام ئەم بێ کڵاوە (خاڵ ب ١ ل ٢٣٠).

پەپووک (گیانـ.)[باک ـ زا] بڕ: پەپوو1/٣

پەپووکەرە (گیانـ.)[پەپوو1 + کەر (کردن) + ئە] بڕ: پەپوو1/٢

پەپووگ (گیانـ.)[زا] بڕ: پەپوو1/٣

پەپوونگ (گیانـ.)[زا] بڕ: پەپوو1/٣

پەپوولە (گیانـ.)[باک: پەپوولە ـ ناو: پەپوولە ـ هەو: پەپوولە] ١ـ حەشەرەیەکە بە باڵی ناسک و ڕەنگاورەنگ، چووک و گەورەی هەیە و جۆری زۆرە، شیرەی گوڵان دەمژێ. هەروەها جۆرێکی بە شەو دەفڕن و خۆ بە شۆق و ڕووناکی چرا و شەم دادەدەن، منمنیک، باپەرک، پەری، پەرپەرۆک، پەرپەرک، پەرپەریک، پیرک، پەلپەلک، پلپلۆک، پەروانە. ٢ـ نەخۆشییەکە لە نێو بزن و مەڕ دا (مەردووخ ب ١ ل ٢٦٧). ٣ـ (کنـ.) مرۆڤی پاک و بێ ئازار. ~ **هەڵێنان:** ١ـ جۆرە نەخۆشییەکە لە تینوێتی یا لە گەرمای زۆرەوە دووچاری ئاژەڵ ئەبێ (خاڵ ب ١ ل ٢٣٠). ٢ـ دانەوێڵەیەک کە گەرای جۆرە پەپوولەیەکی وردی تێکەوتبێ. || **پەپوولەی بەهەشتێ:** (کنـ.)

مرۆڤی پاک و بێ ئازار.

پەپوولەپایزە (گیا.)[پەپوولە + پایز + ئە] بەری دوایی گیایەکی خۆڕسکە و لە دەشت و نێــو شــیــناوەرد شین دەبێ، گوڵەکەی زەردە و لە داویی هەر ئەو گوڵە وەک تۆپێکی تووکنی لێـدێ و پایزان لە گـیایەکـە ی جـیـا دەبێتـەوە و با دەیبـا، بـاوەلـێ، بـاویـلـێ، بـاییـلـکـە، باویـلـکـە، پشــیـلـەپایـزە، پشــیـلۆکــە، گــەورەگلە، شەلەمینکەرە.

پەپوەسلێمانە (گیانـ.) برِ: پەپوو1/١

پەپە (نا.)[هس: پەپۆکـە] کـولێـرە لە زمان منداڵەوە.

پەت (نـا.)[نـاو: پەت، پـەتـک ـ هـەو: پەتە] ١ـ گـوریس، شـریت، پەتک، خـاپ. ٢ـ کوتێک لە رێسـراوی وەک گـوریس. ٣ـ تەنافی دە مل خستنی سێدارە. ٤ـ کوت، لـەت. ⁂ لـەت و پـەت. **~ کـــــردن:** ١ـ گوریس لە ملی گـیاندار کردن بۆ ئەوەی هەڵنەیە. ٢ـ بەسـتنەوە کەسێک بە شریت و گــوریس. **~ لە ســەر دامــاڵین:** ١ـ لێکردنەوەی پەت لە سـەر و ملی گیاندار. ٢ـ (کنـ.) لـە کـــۆڵ بـوونـەوە و بـەردانـی کـەسێک. **لە سـەر ~ و سـینگی خـۆ دانیــشتن:** (کنـ.) بە پێـی رادە و توانـایی خــۆ کــارێـک کــردن، پێ لە بـەڕەی خــۆ درێژتر نەکردن.

پەتا (نا.)[هس: پـەتیـارە][بـاک: پەتا ـ نـاو: پەتا، فـەتا ـ هـەو: پەتا] ١ـ هـەڵامـەت، پەســیــو. ٢ـ ئاهـۆ، درم. ٣ـ مــەڵهــەم و بەهاراتی کولاو کە گەرماوگەرم لە سـەر شـوێنی هەڵمسـاو و ئـازار پێگەیشـتووی لەشـی دادەنێن بۆ ئـارام بوونـەوە ئێش و ژان، پەتپەتی.

پەتپــەتی (نا. ل)[پەت + پـەت + ئـی] [ئـەر] برِ: پەتا/٣. ٢ـ برِ: پەتپـــەتێن. **~ پێکردن:** (کنـ.) برِ: پەتپـــەتێن پێکردن.

پەتپەتێن (نا. ل)[پەت + پەت + ئێن] برِ: پەتپـــەتێن پێکردن. **~ پێکردن:** (کنـ.) تـەفــرە دان و حــــەوالە پێکردن، ئەزیەت کردن و هێنان و بردنـی کەسێک، پەتپەتی پێکردن.

پەتاتە (گیا.) ١ـ گیایەکی دەستچێنە، گەڵاکانی گرِنی گرِنین، گوڵەکەی سپی یا مـۆرە، بـەرەکــەی بنکە و دەخــورێ و بۆ نشــــاســـتـــە و ئەلکۆڵیش کــــەلکی لێــــوەردەگـــــرن، Solanum tu-berosum ناوی لاتینی ئەم گیایەیە. ٢ـ بنی ئـەم گـیـایە، پڕ و پتـەوە، توێکڵـێکی

ناسکی هەیە، ناوکەکەی بە کوڵاویی، برژاویی و سووورکراوەیی دەخۆرێ و خواردنی بە تەنیای مرۆڤ تێر دەکا. یارەڵماسی، یەرەڵماسی، سێف زەمینی، سێوک. || **پەتاتەی شیرین:** گیایەکی دەستچێنە، گەڵاکانی بە کورک داپۆشراوە و گوڵەکانی مۆر، ئەرخەوانی یا سپین. رەگەزەکەی لە ئامریکای ناوەندییە و بنەکەی هەر وەک پەتاتەی ئاسایی لە خۆراک و سەنعەت دا کەلکی لێوەردەگرن، Ipomaea batatas ناوی لاتینی ئەم گیایەیە. **پەتاتەی هیندیی:** گیایەکە لە تیرەی نێرگزەکان، بنەکەی زۆر ئەستوورە و لە هەندێک وڵات لەبری پەتاتەی ئاسایی دەیخۆن، Dio-scorea batatas ناوی لاتینی ئەم گیایەیە.

تێبینی: پەتاتە لە ساڵی ١٥٣٧ ی زایینی لە ئامریکای باشووریی دۆزراوە و ئیسپانیەکان دەگەڵ خۆیان بردیانە ئەورووپا و لەوێوە خۆی و ناوەکەی بە دنیا دا بڵاو بۆوە.

پەتباز (ئان. فا)[پەت + باز] کەسێک کە بە سەر گوریسێک دا دەڕوا کە لە شوێنێکی بەرز راکێشراوە و بە دارلەنگەر لەنگەری خۆی لە سەر رادەگرێ، تەنافباز، دارباز.

پەتبازیی (حم.)[پەتباز + ئیی] کار و پیشەی پەتباز، تەنافبازیی، داربازیی.

پەتپساو (ئان. مف.)[پەت + پساو (پسان)] ١ـ گیاندار و حەیوانێک کە پەتی پساوە و رایکردوە، بەڕەڵڵا. ٢ـ کەسێک کە هەست بە بەرپرسی نەکا، بێ قەید و بەند، بەڕەڵڵا.

پەتپساویی (حم.)[پەتپساو + ئیی] کار و کردەوەی پەتپساو، هەست بە بەرپرسایەتی نەکردن، بەڕەڵڵایەتی

پەترۆ (نا.)[ناو: پەترۆ، پەترۆکە، پەترۆخە ـ هەو: پەترۆ] ١ـ توێژی ناسکی سەر برین، قرتماغە. ٢ـ گۆشتی تازە کە لە کاتی چاک بوونەوەی برین پەیدا دەبێ، گۆشتەزوون.

پەترۆخە (نا.) بڕ: پەترۆ

پەترۆک (نا. ل)[هس: پەرتووک] پارچەیەکی بچووک لە نان یا شتی تەنکی دیکە، پەرتووک.

تێبینی: لە راوێژی کرمانی دا پۆتوروک بە مانای زۆر کەم و زەڕەیەک هاتوە و لە راوێژیی بیرجەندیی دا پورۆوک بە مانای هەندێک لە شتێک

هاتوه.

پەترۆکە (نا.) بڕ: پەترۆ

پەتک (نا. ل)[پەت + ک] بڕ: پەت

پەتڵە (نا.)[؟][هەو ـ ئەر] ١ـ ساوار. ٢ـ خواردنێک کە لە ساوار سازی دەکەن، پیرخەنی، پیرخەنیلە.

پەتوو (نا. ل)[پەت + ئوو][باک: پەتوو، پەتی ـ ناو: پەتوو ـ هەو: پەتوو] پێخەفەکی کارخانەیە وەک لێفە، لە لۆکە یا خوری ساز دەکردرێ، بۆ لە بن خۆ راخستن و لە سەر دانیشتن و بۆ بە خۆ دادان و پێی خەوتن کەلکی لێوەردەگرن، بەتانی، ئەبیاڵ.

پەتە (نا. ل)[پەت + ئە] ١ـ کوتە ئاسنێک یا شتێکی دیاریکراوی چووکی دیکە کە لە هەندێک شوێن لە جیات پارە بە کار دەبردرێ. بۆ وێنە قاوەچی هەندێک پەتە دەدا بە دوکانداران و لە جیاتی پارە وەردەگرێ و هەر کات چایان خواردەوە پەتەی بۆ لە کەشەف داوێن. ٢ـ جەواز، بلێت، پسووڵە. ٣ـ [هەو] بڕ: پەت. **~ کەوتنە سەر ئاو:** (کنـ.) دەست روو بوون، ئاشکرا بوونی راز و نهێنی. **~ی کەسێک خستنە سەر ئاو:** (کنـ.) دەستی کەسێک روو کردن، لە قاو دانی رازی کەسێک.

پەتەڕیی (ئان.)[بڕ: پەتیارە][ئەر] شێت، گەوج، ئاقڵ سووک.

پەتی [1] (ئان.)[ناو: پەتی ـ باش: پەتی ـ هەو: پەتی] ١ـ رووت. ٢ـ پێخواس. ٣ـ رەسەن، خەست، تێکەڵ نەکراو. ⁂ کەلاوەی کردووە ئەستێری خەم بۆ نێو کەلاوەی دڵ/ هەموو شینگا زەلن، خاکی پەتی تێدا پەیا ناکەم (حەقیقی ل ١٨٨). کوردیی پەتی.

تێبینی: لە زمانی فارسیش دا پەتی بە مانای: ١ـ رووت ٢ـ بەتاڵ، خاڵی، سادە و ساکار هاتوە.

پەتی [2] (نا. ل)[پەت + ئی][باک] بڕ: پەتوو

پەتیارە (نا. ئان.)[ئەو: پەئیتیارە ـ پەه: پەتیارەک، پیتیارەک. ناو: پەتیارە، پەتەڕیی] شێتی زنجیری، شێتێک کە دەست دەوەشێنێ و جێی مەترسییە. ⁂ لەبەر دەرگاهی عیشقا یەکسەرە هەرکەس سەری دانا/ ئەگەر پەتیارەیەک بوو، بوو لە سەد عەللامە داناتر (مەحوی ل ١٢٦) دەنگیان دا: چ کارەی؟ چ کەسی؟ شێتی پەتیارەی عەوام/ بێ عاقڵی دێوانەی عاقڵ خام (سەعید و

میرسێوەدین ل ٢٣٤).

تێبینی: پەئیتیارە لە دوو بەشی [paiti + āra] پێکهاتوە. پەئیتی بە مانای دژ ـ ە و ئەر ar بە مانای بزووتن و جووڵانەوەیە کە لە کوردیی دا بە شێوەی را، هەڕا و خێرا و غار ماوە. وشەکە بە گشتی یانی دژی کردەوە و جووڵانەوە یا کردەوەی نائاسایی.

پەتێخ (گیا.)[عەر: بطیخ][باک] کاڵەک، گندۆرە.

پەچ (نا.) بڕ: پەرچ

پەچڤە (نا.)[باک] بڕ: پاچڤە

پەچە 1 (نا. ل)[پەچ (پێچ) + ئە][باک: پەچە ـ ناو: پەچە ـ هەو: پەچە] پارچەیەکی تەنراوی رەش کە ژن لە کاتی چوونە دەر رووی پێدادەپۆشن، رووبەندی ژنان، پێچە.

پەچە 2 (نا.)[؟] جێگا خەواندن و پشوو دانی ئاژەڵ.

پەچەتە (نا.)[هس: پەچە1] پارچەیەکی چوارگۆشەی سپی کە لە کاتی نان خواردن بە سەر کۆشی دادەدەن بۆ پیس نەبوونی جلوبەرگ.

پەح (ئام.) وشەیەک کە لە کاتی سەرسوڕمان و ناباوەڕیی دەردەبڕدرێ، پەحا، پەححا، پێح، تەح. ؛؛ پەح لەو درۆ زلە! پەح کە سەیرە!

پەحا (ئام.) بڕ: پەح

پەححا (ئام.) بڕ: پەح

پەحن (ئان.)[باک] بڕ: پان

پەحنی (نا.)[باک] بڕ: پاژنە

پەخ (ئان.)[؟] حاڵی ئامرازێکی برین کە دەمەکەی پان بووبێتەوە و کەلکی بڕینی نەمابێ. ~ **بوون:** تەخت بوون و پان بوونەوەی دەمی ئامرازی بڕین. ~ **کردن:** پان کردن و لە کەلک خستنی ئامرازی بڕین.

پەخش (نا.) پرژ، بڵاو. ~ **بوون:** بڵاو بوون. ~ **بوونەوە:** بڵاو بوونەوە. ~ **کردن:** بڵاو کردن. ~ **کردنەوە:** بڵاو کردنەوە.

تێبینی: پەخش هاوڕیشە و هاومانایە دەگەڵ پرژ و هەردووکیشیان هاوڕیشەن دەگەڵ بەش1

پەخشان (نا.)[لە: پەخش] ١ـ پرژ، بڵاو. ٢ـ نووسراوە ئەدەبی کە شێعر نەبێ، نەسر. ~ **بوون:** بڵاو بوون، پەخشین، پرژان. ~ **کردن:** بڵاو کردن،

پەخشاندن، پرژاندن.

پەخشـاندن (چا. م)[لە: پەخش] بڵاو کردن، پەخش کردن.

پەخـشـاو (نا. مـفـ.)[لـە: پەخـشـین] پرژاو، بڵاوبۆوە، پەرێشـان. ⁂ داخـۆ ئەمە ئەگریجەیە پەخشاوە بە سەر دا/ یا سـونبـولە کـردوویە سـەبا زولفی بە شانە (مەحوی ل ٢٨٠).

پەخش و پەرێشان (نا. ل)[پەخش + و + پەرێشـان] پـرژ و بڵاو، پەرش و بڵاو، پـەخـش. ~ **بـوون:** بـڵاو بـوون، پەخـشـین، پرژان. ⁂ ئاو لە سـەر پەلکی دە سـێـوەڕێ دا دەبۆوە بە پەخش و پەرێشانە (گەنج ل ٨٧). ~ **کردن:** بڵاو کردن، پەخشاندن، پرژاندن.

پەخشە (گیانـ.)[پەھ: پەخشـەک. لۆر: پەشـخـە (مـێش) ـ فـار: پشـە ـ کـرم: پێـشێ. باک: پێـشـوو، پێـشـی، پێشـیک، پێشیلک ـ ناو: پەخشە ـ باش: پەخشە ـ هەو: پـەشـە] حـەشـەڕەیەکی چووکـە، جۆری زۆرە، دوو باڵی هەیە. مێشـوولەی ئاسـایی درێژ و باریکە، لووتێکی درێژی هەیە بۆ هـەڵمـژینی خـوێن و شـوێنی مژینەکەی لە سەر لەشی مرۆڤ خرووی دێنێ، Culex pipieux ناوی لاتینی ئەم جـانەوەرەیە، تۆفـانە، مـخـمـخک، مـخک، مـرمـرک، مـەلەشـە، مـەرەشـە، مەرشە، مێشوولە، مەشوولێ.

پەخـشـین (چا. م)[لە: پەخش] پەخش بوون، بڵاو بوون.

پەخـمـە (ئان.)[فـار: پخـمـە ـ گـیل: پەخمە] حاڵی مرۆڤی ساویلکە و نەفام، گێل.

پەر (ئان.)[؟] مەڕێکی سپی کە سەر و گەردنی رەش بێ.

پەراسـوو (ئا.)[هـیک: پەرسـو ـ ئەو: پێرێسـو ـ سـان: پارچڤە. باک: پارسـوو، پاراسـوو، پارەسـوو، پەرانسـوو، پارسـی، پارسـیو ـ ناو: پەراسـوو، پەراسی ـ هەو: پـەراسـوو] هـەر کـام لـەو ئـێـسـکـە کەوانیانەی کە لە تیغەرەی پشتەوە خوار بوونەوە و سیەکانیان دە نێو خۆ گرتوە. لـە لـەشـی مـرۆڤ دا رادەیـان دوازدە جووتە، پەڕەکە.

پەراسـووبەند (ئا.)[پەراسـوو + بەند] شوێنی سـیپەلاک لـە سینگ دا، قەفەسە، قەفسینگ، دەفەی سینگ.

پەراسووە (نا. ل)[پەراسـوو + ئە] ئەو قـامـیـشـانەی کـە لـە زنج دا وەک رایەڵ دایدەمەزرێنن.

پەراسی (ئا.)[سۆر] بڕ: پەراسوو

پەراکەندە (نا. مف.)[پەھ: پەرگەندەک. پەش: پەراگەندە ـ فار: پراکندە. باک: پەراکەندە ـ ناو: پەراکەندە، پەراگەندە ـ هەو: پەڕگەندە ـ زا: پەرگەندە] ١ـ بڵاو، پەخش، پەرێشان :: لە کۆ ئەسرین دەبارێنم لەبۆ کوردی پەراکەندە/ لە گەرمێن غەرقی ئارەق بووم و چاوم هەر لە سامرەندە (ناڵەی جودایی ل ٢٦). ٢ـ حەیوانی لە مێگەل دوور کەوتوو، ئاوەکی. ~ **بوون:** بڵاو بوون، پەخش بوون، پەرێشان بوون. ~**کردن:** بڵاو کردن، پەخش و پەرێشان کردن.

پەراگەندە (نا. مفع.) بڕ: پەراکەندە

پەرانسوو (ئا.)[باک] بڕ: پەراسوو

پەراوێز (نا.)[پەر + ئاوێز][فار: فراویز، پروز. باک: پەراوێز، پەرواز ـ ناو: پەراوێز ـ هەو: پەراوێز] ١ـ پارچەیەکی باریک کە لە دیوی ژوورەوە لە قەراغی کەواوی دەدروون. ٢ـ دەوراندەوری کتێب، جل یا هەرشتێکی دیکە. ٣ـ لێکدانەوە، تێبینی یا شی کردنەوەیەک کەسێک لە دەوری کتێب و نووسراوەی دیکە. || **پەراوێزی ئاسمان:** ئاسۆ.

تێبینی: پەر لە ئەوێستایی پەئیرە paira یە، بە مانای دەوروبەرە و بە گشتی یانی دەورووبەر ئاوێزان، لە دەورووبەر هەڵواسراو. هەروەتر پەرڤاز ـ ی زازایی بە مانای لاولاوە (قەراغی دەرگا) هەر لەم ریشەیە و مانایەکی دیکەی بە خۆیەوە گرتوە.

پەرپەرک (گیانـ.)[زا] بڕ: پەپوولە

پەرپەرۆک (گیانـ.)[باک] بڕ: پەپوولە

پەرپەریک (گیانـ.)[باک] بڕ: پەپوولە

پەرپینە (گیا.)[پەر + پینە] بڕ: پرپرە/ ١

پەرت (ئان.)[فار: پەرت ـ پەش: پرەت، پرت. باک: پەرت ـ ناو: پەرت ـ هەو: پەرت] ١ـ شوێنی دوورەدەست و لاڕێ. ٢ـ فڕێ، توورِ. ٣ـ گێژ، تێنەگەیشتوو، لە راستی دوور. ٤ـ قسەی لێک دوور و بێمانا. ٥ـ پرژ، پەرش، بڵاو. ~ **بوون:** ١ـ دوورەدەست بوون و لاڕێ بوونی شوێنێک. ٢ـ تێنەگەیشتن و حاڵی نەبوون لە قسە و مەسەلەیەک. ~ **بەستن:** فڕێ دران، داکەوتن. ~ **کردن:** فڕێ دان، توورِ دان، هاویشتن.

پەرت وبڵاو (ئان. ل)[پەرت + و + بڵاو] بڕ: پرژوبڵاو. ~**و بوون:** بڕ:

پرژوبڵاو بوون. ~کردن: برِ: پرژوبڵاو کردن.

پەرت و پەلا (ئان. ل)[پەرت + و + پەلا] ١ـ قسەی بێ سەر و بەرە، قسەیەک کە چی بە سەر چییەوە نەبێ. ٢ـ قسەی بێ سەروبەرەی نەخۆش، ورێنە.

پەرتووک (نا. ل)[پەرِ + تووک1] کەمێک نان، پەنجەیەک نان، پەترۆک. ٢ـ کتێب، پەڕاو.

پەرتەوازە (ئان. ل)[پەرتە + واز + ئە] برِ: پەرِەوازە. ~ **بوون:** برِ: پەرِەوازە بوون.

پەرجان (نا.)[باک] برِ: پەرژین.

پەرچ (نا.)[لۆر: پەرچ ـ فار: پرچ ـ بیر: پەرچ. باک: پەرچ ـ ناو: پەرچ، پەچ ـ هەو: پەرچ] ١ـ بزمار و داکوتراوی خوار کراوە لە پشتەوە را. ٢ـ بزماری تایبەتی کە بۆ لێک بەستنەوەی دوو شت کەلکی لێوەردەگرن. ٣ـ سەرپەلی هەڵپەرتاوی درەخت. ٤ـ لەمپەر، کۆسپ. ٥ـ [باک] هەڵمساو. ~ **دانەوە:** ١ـ خوار کردنەوەی نووکی بزمار و شتی داکوتراو. ٢ـ وڵامی قسە دانەوە. ٣ـ پێشبرِکە دانەوە. ~ **کردن:** دوو شت بە پەرچ/٢ لێک قایم کردن، پەرچاندن.

~ **هاتنە بەر:** تووشی لەمپەر و تەگەرە بوون، کۆسپ هاتنە بەر.

پەرچاندن (چا. ل)[لە: پەرچ] لێک قایم کردنی دووشت بە بزمار یا شتی تیژی دیکە و خوار کردنەوەی سەرەکەی لە پشتەوە، پەرچ کردن، پەرچانن.

پەرچانن (چا، ل)[ئەر] برِ: پەرچاندن

پەرچانەوە (چا. ل)[لە: پەرچ] داکوتران بزمار و شتی تیژ و خوار بوونەوەی لە بنەوە، پارچانەوە.

پەرچفین (چا. ل)[باک] برِ: پەرچڤین

پەرچڤین (چا. ل)[لە: پەرچ][باک: پەرچڤین، پەرچفین] هەڵمسان، ئەستوور بوون، با کردن.

پەرچقاندن (چا. م)[لە: پەرچە] لەت و کوت کردن، پارچە پارچە کردن، ورد و خاش کردن.

پەرچقین (چا. ل)[لە: پەرچە][باک] لەت و کوت بوون، ورد و خاش بوون، پارچە پارچە بوون.

پەرچووکە (نا. ل)[پەرچ + ئووکە] مووی سەر نێوچاوانی ژنان، پەرچەم.

پەرچە (نا. ل)[پەر (پار2)+ چە1] [باک ـ زا] برِ: پارچە

پەرچەم (نا.)[تور: برجم] ١ـ مـــوو و کــاکــۆڵی ســـەر نێـــو چاوانی ژنان، پەرچووکـە. ⁂ هەزار هێندە پەرێشـان و سیاچارە بژیم هێشتا/ لە نێو دڵدا هەمە ئاواتـی خـاڵ و پەرچـەمـێکی تر (ناڵەی جـودایی ل ٥٢) دڵ ئەگـەر مـەفـتـوونی دانەی خـاڵەکـەی سـەر گـۆنەتە/ خـۆم ئەسیری پەرچەمی داوی بەڵاتم رۆحەکەم (بێخود ل ٥٦). ٢ـ مووی ناوچەوان کە بە قـەیچی خـشت کـرابێ (خـاڵ ب ١ ل ٢٣٣). ٣ـ ئاڵا، بەیداغ. ٤ـ میلەی باریک و درێژووکەی نێو گوڵ کە لە هەر گوڵێک دا ئەندازەکەی فەرق دەکا. & پارچەم

پەرچین (نا.)[باک ـ هەو ـ زا] بڕ: پەرژین

پەرخ (گیانـ.) بڕ: پەڵخ

پەرداخ[1] (نا.)[؟] دەفـــــری ئاو و ئاوەکی تێدا خواردنەوە، لیوان، پەرداغ.

پەرداخ[2] (نا. چا)[فـار: پرداخت] ١ـ لێک و لووس، تیفتیفە، چەلا. ٢ـ (ئان.) رازاوە، جـــوان. & پەرداخت. ٣ـ (نا.) کوتە کاغەزێکی تایبەتی کە لایەکی گڕنی گڕنیە و ئاسنەواڵە و دار و شتی دیکەی پێ لێک و لووس دەکەن. **~ کردن:** لێک و لووس کردن، پەرداخت کردن.

پەرداخت (نا. چا) بڕ: پەرداخ2.
~ کردن: بڕ: پەرداخ کردن.

پەرداغ (نا.) بڕ: پەرداخ1

پەردوو (نا.)[بڕ: پەردە] ١ـ دیووی بووک و زاوا لە یەکـــەم شـــەوی پێکەوە خـــەوتنیـــان، پەردە/١، پاشـــپـــەردە، بووکینان. ٢ـ زەل و قامیشێک کە دوای دارەڕا لە سـەری دادەنرێ و گڵـەبانی لە ســـەر دەکـــردرێ، پردوو، ســـەرمـــیچ، لیـشـامـە، لیـشـمـە، هەڵاش. ٣ـ وردە چێـوێکی تەنک و پان و چووکـە کـە لە نێوان دارەڕاکانی میچی دەدن و سواغی میچی لە سەر دەکەن. **بای ~ لێدان:** لە پەردوو دا هیچ پێنەکران لە بەر سام رێنیشتن و دڵەکوتە. سەرسام بوونی زاوا لـە پەردوو دا کـــــە تەنانـەت دڵ تۆقین و پەردووگیر بوون و مەرگیشی بە دواوەیە.

تێبینی: پەردوو و پەردە هەر یەک وشـەن. دوو پیـتی **ئە** و **ئوو** ئاڵ و گۆڕیان دەگەڵ یەکتر هەیە وەک مـردوو و مـردە، بردوو و بردە، کوللە، کوللوو.

پەردووگیر (ئان. فـا)[پەردوو/١ + گـیـر] ســەرســامی زاوا لـە پەردوو دا، پەردەگـیـر. **~ بوون:** مـردنی زاوا یا نەخـۆش کـەوتنی لە شـەوی پەردوو دا،

پەردەگیر بوون.

پەردە (نا.)[پەھ: پەرتەک. پەش: پەردە ـ فـار: پردە. باک: پەردە ـ ناو: پەردە ـ زا: پـەردە] ١ـ دیـوی رازاوەی بـووک و زاوا لە یەکەمین شەوی پێکەوە بوونیان، پەردوو/١، پاشـپـەردە. ٢ـ پارچە و قـوماشـێک کـە لە بەر پەنجـەرە یا بەر دەرکە هەڵیداوەسن. ٣ـ (مجـ.) نهـێنی، شـاراوە، نائاشکرا. ٤ـ بەرگـر، بەرهەڵست. ٥ـ توێ، توێژ. ٦ـ ریخـۆڵە، بەن یا هەر چییـەکی لە سـەر دەسکی سازی مۆسیقا دەدرێ بۆ دەست لە سەر راگرتن و ناسینەوەی شوێنی نۆتەکە. ٧ـ بەشـێک لە شـانۆ و نمایش. ٧ـ پارچە یا هەر شتێکی دیکە کە لە سینەما و کاری نمایش کـەلکی لێوەردەگرن. ~ **دڕان:** (کنـ.) ئاشکرا بوونی شـتـێکی نهـێنی. ~ **دڕاندن:** (کنـ.) ئاشکرا کردنی راز و نهێنییەک، پەردە لا سـەر دان. ~ **لە سـەر لادان:** (کنـ.) ئاشکرا کـردنی نهـێنی و دەرخـستنی راسـتی مـەسـەلەیەک. **لە ~ دابوون:** نائاشکرا بوون، روون نەبوونەوە، شـاراوە بوون. ‖ **پەردە پەردە:** توێژ توێژ، توێ توێ. **پەردەی بێدەنگی:** بێدەنگی. * **پەردەی بێـدەنگی دڕین(دادڕین):** وە دەنگ هاتن و بێدەنگی شکاندن. **پەردەی چاو:** کۆمەڵێک توێژ کە گـۆی چاویان داپۆشـیـوە. **پەردەی حـەیا:** (کنـ.) حـەیا، ئابڕوو، پـەردەی شـەرم. * **پەردەی حـەیا دڕین:** (کنـ.) بێـشـەرمی کردن، بێ ئابڕوویی کردن، شەرم نەمان، پەردەی شـەرم دڕین. ⁘ تووله رێواسی سـەری هەڵدا دڕی پەردەی حـەیا/ ناسک و تورت و سـپی وەک قـۆڵی یاری نازەنین (هێـدی ل ١٧٥). **پەردەی سـەبووریی:** تاقـەت، سـەبووری، سـەبر گـرتن. * **پەردەی سـەبووریی دڕان:** (کنـ.) تاقـەت و سـەبر نەمان، سێبووری تەواو بوون. ⁘ پـەردەی سـەبوورییـم دڕیا، رۆڵەڕۆ/ ریشـەی جـەرگـەکـەم بڕیا، رۆڵەڕۆ (مـەولەوی ل ١٠٠). **پەردەی سـینەمـا:** پارچەیەکی سپی گەورە کـە لە سینـەما هەڵیـداوەسن و فیلمی لە سـەر نیشـان دەدەن. **پەردەی شەرم:** (کنـ.) بڕ: پەردەی حـەیا. * **پەردەی شـەرم دڕین:** (کنـ.) بڕ: پـەردەی حـەیا دڕین. **پەردەی شـەرم و حـەیا:** (کنـ.) شـەرم، حـەیا، ئابڕوو، پەردەی حـەیا. * **پەردەی شـەرم و حـەیا دڕین:** (کنـ.) شـەرم شکان، بێـشـەرمی کـردن، پەردەی حـەیا دڕین. ⁘ لەبەر ئەوەی بەشـەرێکم زەبوونی دڵ، هەڵبەت/ حەقم بوو پەردەیی شـەرم و حـەیام دڕی،

لام برد (گـۆران ل ٧٣). **پەردەی غـەیب:** دونیـای دیکە کە لە ئێمـە دیار نیـە و لێی ئاگادار نین، عـالەمی غـەیب. ፨ ئەسـرار پەردەی غـەیب مـەحـرەم پەیک/ سـایەی خودایی، سلام علیک (مەولەوی ل ٣٥٨). **پەردەی گـوێ:** پەردەیەک کـە لە نێـو گـوێ دایە و دەنگ دەلەرزێنێتەوە، تەپڵی گۆش، تەپڵی گوێ. **پەردەی هەناو:** پەردەیەک کە منداڵ هەتا ئەودەمـەی کە دە زگی دایکی دایە تێـیـدا دەژی و دوای زان دەگـەڵی دێتە دەر، منداڵدان.

پەردەپڵاو (نا. ل)[پـەردە + پـڵاو] ١ـ جۆرێک پڵاوە بە کشـمیش و بادامـەوە کە لە نێو برینجـەکە دا توێ توێ گۆشتیـان دانابێ. ٢ـ جـۆرە پڵاوێکە پڕ لە کشـمیش و بادام و کـفـتـەی ورد لە ناو دەفـرێکی تایبـەتی دا، دائەچێنرێ و پەردەیـەکی لە هەویر بۆ ئەکرێ (خاڵ ب ١ ل ٢٣٣).

پەردەپۆش (نـا. فـا)[پەردە + پـۆش] کەسێک کە راز نادرکێنێ، رازدار. **~ بوون:** راز راگـرتن ، سـرِ نەدرکـاندن، رازدار بوون. ፨ نەبوە، نابینی لـە شـەو مـەحـرەمـتـرێ تا رۆژی حـەشـر/ پەردەپۆشـە، هەمـدەمـە، هەمـدەردی عوششـاقانە شەو (مەحوی ل ٢٥٨).

پەردەپۆشـیـی (حـم.)[پەردەپـۆش + ئیی] کـار و کـردەوەی کـەسـی پەردەپۆش، شـاردنەوەی نهێنی، رازداریی.

پەردەدار (نـا. فـا)[پـەردە + دار] ١ـ کەسێک کە لە دەرباری پادشاکان ئەرکی هەڵکێشـان و داکـێـشـانـی پەرەکـانـی بە ئەسـتـۆوە بوو. ٢ـ کـەسـێک کـە ئاگاداری حـەرم و شـوێنـەکـانـی پیـرۆزە. ٣ـ دەرکەوان.

پەردەداریی (حـم.)[پەردەدار + ئـیی] کـار و پیشـەی کـەسـی پەردەدار. ፨ جـە حـەد بەرشـیـیـەن یەند نزاریم/ نـەمـەندەن تـاقـەت رای پـەردەداریم (مـەولـەوی ل ٤٧٨).

پەردەک (نا. ل)[پەردە + ک] مـەسـەلە یا قسەیەک کـە ماناکـەی روون و ئاشکرا نەبێ، قسـەی ژێر پەردە کە پێویسـتی بە لێکدانەوە هەیە، مەتەڵ، مەتەڵۆکە.

پەردەگیر (ئان. فا)[پەردە + گیر] بڕ: پەردووگیـر. **~ بوون:** بڕ: پەردووگـیـر بـوون. ፨ یـەک لـە نـەکـاو دێ، دەڵێ عـەبدولعـەزیز نەتزانی/ مـەلکەوانت مرد، نێـوچیـروانت پەردەگیـر بوو ... (گەنج ل ٢٢٧).

پەرزم (نا.)[زا] بڕ: پازوون

پەرزوم (نا.)[زا] بڕ: پازوون

پەرژیان (چا. ل)[ئەر] پێڕاگەیشتن، پرژانە سەر.

پەرژین (نا. ل)[پەھ: پەرچیین. بیر: پەرجین ـ فار: پرچین ـ لۆر: پەرچی ـ گیل: پەرچین. باک: پەرچین، پەرجان، پەرژین ـ ناو: پەرژین، پەرگین ـ هەو: پەرچین ـ زا: پەرچین، پارچین] بەرهەڵستێکە لە دڕک و داڵ کە بە دەوری باغ و بێستان و شوێنێک دا دەیکێشن هەتا کەسی غەیر و گیاندار نەچنە نێوی.

تێبینی: پەرژین و هاوتاکانی لە دوو بەشی [پەر + ژین یا چین] پیکهاتوون. پەر لە ئەوێستایی پەئیرە paira بە مانای دەوروبەرە و چین بە مانای چنین پێکهاتوە و بە گشتی یانی دەورووبەر چنراو.

پەرس 1 (نا.)[هەو ـ زا] بڕ: پرس

پەرس 2 (نا. فا) بڕ: پەرست

پەرست (نا. فا)[لە: پەرستن] بە دوای وشە دا دێ و مانای پەرستنی ئەو شتە دەدا، پەرەست، پەرس. ⁘ جوانپەرست، تاوپەرست، خوداپەرست، بادەپەرست.

پەرستار (ئان. فا)[لە: پەرستن][پەھ: پەرەستار] ١ـ ژنێک کە لە نەخۆشخانە ئیش دەکا و بە نەخۆشان رادەگا. ٢ـ ئاگاداری بێ ئەنوا و بێ دەستەڵات و نەخۆش. ⁘ ئەوەندە دەردەدار و بێ پەرستارم کە پێموایە/ لە سەر کێکی ئەمن هەڵناکرێ تازە شەمێکی تر (ناڵەی جودایی ل ٥١).

پەرستاریی (حم.)[پەرستار + ئیی] ١ـ کار و پیشەی پەرستار. ٢ـ خزمەت، ئاگاداریی. **~ کردن:** پێڕاگەیشتن، تیمار کردن، خزمەت کردن بۆ چاک بوونەوەی نەخۆش و کەسی پێویست بە ئاگاداریی. **~ لێکردن:** خزمەتی کەسێک کردن، ئاگاداریی و پێڕاگەیشتن لە کەسێک.

پەرستن (چا. م)[ئێک: پەریشتا ـ پاز: پەرەستیدەن ـ پەھ: پەرەستەن، پەریستیتەن. باک: پەرەستن، پەرستن ـ ناو: پەرستن] ١ـ عیبادەت کردنی خودا و هێزێکی سەرووتر. ٢ـ زۆر خۆش ویستن و بڕوا پێ هەبوونی لە رادە بە دەر بە کەس یا شتێک.

پەرستگا (نا. ل)[پەرست + گا] شوێنی پیرۆز بۆ پەرستن، شوێنی تاعەت و عیبادەت، مەعبەد، پەرسگە، پەرسگا.

پەرسگا (نا. ل)[پەرس + گـــا] بڕ: پەرستگا

پەرسگە (نا. ل)[پەرس + گــا][ئەر] بڕ: پەرستگا

پەرســـیـــار (ئان. فــا)[پەرس + یار] کـەسـێک کـە شـتـێک یا کـەسـێک دەپەرستێ.

پەرســـیلکە (گـــیـــانـ.)[هەو] بڕ: پەڕەسلێرکە.

پەرش (نا.) بڕ: پڕژ

پەرش و بڵاو (ئان. ل)[پەرش + و + بـڵاو] بـڕ: پـڕژوبـڵاو. ~ **بـوون:** بـڕ: پڕژوبڵاو بوون. ~ **کردن:** بڕ: پڕژوبڵاو کردن.

پەرڤاز (نا.)[بڕ: پەراوێز][زا] کـوتێک ئاسن کـە دەچنە نێو یەکەوە و دەرگـا و پەنجـەرەی لە سـەر دەگـەڕێ، لاولاوەی دەرک و پەنجەرە.

پەرک (نا.) بڕ: پەرگ

پەرکـولۆڵ (ئان. ل)[پەر + کـولۆڵ] مـەرێک کـە سـەر و گـەردنی رەش بێ و سەر لووتی سپی بێ.

پەرکـەم (نا.)[؟] نەخـۆشـیـیـەکی عەسەبی و مێشکییە، نەخۆش گەشکەی دەگرێ و بێهۆش دەکەوێ، گەشکە، ئاتی، فێ، خوو، خی.

پەرگ (نا.)[؟] هەودای بادراوی دەزوو یا بەن کـە کـەڵاشـی پێـدەچـن، پەرک، پەرگە.

پەرگـــــــــار (نا.)[یون: periɣa] ئامـرازێکە لە دوو مـیلە کـە سـەرێکیـان پێکەوە لکاو بەڵام تواناى جـووڵانـەوەیان هەیە، بۆ کێشـانەوەی جـەغز و بازن کە سـەرێکی لە سـەر جێی خـۆی دەچەقێ و سـەرەکەی دیکە نووکی میدادی تێدەنێن و بە دەورێک سـووڕاندنی جـەغـزێک دەکـێـشـرێتـەوە، پەڕگـار، پەڕگـاڵ، جەغزینگ.

پەرگە[1] (نا.) بڕ: پەرگ

پەرگـە[2] (نا.)[؟] گڵ و پەینێک کـە بەهاران بە سەر بەفری سـەر زەڕعـاتی وەردەکـــەن هـەتا زووتر بتـــوێتـــەوە، پرگـە. ~ **هاویشتن:** پەین و خـاک بە سەر زەوی داکردن بۆ زووتر توانەوەی.

پەرگـەمـا (نا. ل)[پەرگ + ئە + مـا؟] ریزە چنراوەی تەختی کـەڵاش کـە پەرگ لە سـەر ئەوەوە دەست پێدەکا، تـەختـی کەنارەی کەڵاش.

پەرگەندە (نا. مفـ.)[زا] بڕ: پەراکەندە

پەرگین (نا.)[سـۆر] بڕ: پەرژین. ❊ کاکە سـەرم چەند دێشێ، دەردێ لە درم بە برینە/ چوومـــە مـــارێ لەیلایێ دەرکەیان بە پەرگینە (سێسـەد هۆنراوە ل ٨٠).لە کێم دیت و لە کێم دیت/ لە بن پەرگینێ رەزێ (فۆلکلۆر ل ٦٢).

پەرلمان (نا.) بڕ: پارلمان

پەرمێشک (گیا.)[؟] ١ـ گـیایەکی خـۆڕسکی گوڵ سپی یا ئەرخەوانییە، بـەرەکـــەی دڕوویـەکی خـــڕی وردی قولاپدارە کە بە سانایی بە جل و لەشی تووکنی گــیـــاندارەوە دەنووسێ، Tti- folium arvens نـاوی لاتـیـنـی ئـەم گــیـــایەیە. ٢ـ بـەری ئەم گــیـــایە کــە دڕوویەکی تۆپنی وردی قـــولاپدارە. & نـووســەکــە، نووســـەنەکـــە، هەرواڵە، پەنەرشکە، پەنیـــرشک، پەرەنشک، پەرەنێـشک، پرمـێـشک، پەنەرێشکە، پەزشکە، پزیشکە. (عەر: حرشون)

پەروا (نا.)[فار: پروا] ترس، هەراس، باک، خـــۆف. ~ **نەبوون:** نەترســان، بێبـاک بوون. ❊ بڕوانە ســووتنم. وەرە بڕوا کە من نـەمام/ پەروانەم ئیـتـرم نیە پەروا کــە من نەمـام (مــەحـوی ل ٢١٣). ~ **نەمان:** ترس نەمان، خۆف نەمان، ترس شکان. ❊ لە رووی تۆ دا نـەمـــا پـەروای شـــەهـیـــدانی نەبوو چاوت/ لـە رۆژی حـــەشـــرێ ناترسێ، عـــەجـــەب تورکێکی بێباکە (وەفایی ل ١٢٨).

پەروار (ئان.)[پەهـ: پەرڤـــار. بیـــر: پەلڤـار ـ فـار: پروار ـ لۆر: پەرڤـار. باک: پەروار ـ ناو: پەروار][لە: پەروەراندن] ١ـ مەڕ و ماڵاتی دابەستراو بۆ قەڵەو بوون. ٢ـ قەڵەو. ~ **کردن:** دابەستنەوە، قەڵەو کردن.

پەرواریی (ئان. ل)[پەروار + ئی] مەڕ و ماڵاتی دابەستە و قەڵەو.

پەرواز[1] (نا.)[باک] بڕ: پەراوێز

پەرواز[2] (نا.)[فار: پرواز][کلاسیک] باڵ لێدان و فـڕینی مـەل لە ئـاسـمـان، فڕین.

تێبـــینی: پەرواز ـ ی فـــارسی هاوڕیشـەیە دەگەڵ پەڕەوازە ـ ی کوردیی هەرچەند ماناکان هەندێک لێک ترازاون. (بڕ: پەڕەوازە)

پەروانە (گـیـانـ.)[بڕ: پەپوولە][پەهـ: پەرڤـانەک] ١ـ پەپوولە. ٢ـ [کلاسـیک] جۆرێک پەپوولەی شەوفڕە کە بە دەوری چرا و رووناکی دا دەخولێتەوە و خۆ بە رووناکی دادەدا و دەسووتێ و لە ئەدەبی

کاسیک دا پتر بۆ ئاشقی سووتاوی بە کار دێن. ⁘ تا دڵ نەسووتێ دەم بە دەم، فانی نەبێ سەر تا قەدەم/ پەروانە قەت ناگاتە شەم، هذا طریق العاشقین (وەفایی ل ٩٩) من و پەروانە دەمان کردە گرەو/ کێ لە سووتان بە گڕە، من یا ئەو (بۆ کوردستان ل ١١٢). ٣ـ پەڕەی مەکینە و ماشێن و فڕۆکە. ٤ـ ئیزن، ئیجازەی رۆیشتن لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە.

پەروەراندن (چا. م)[پەھ: پەرڤەرتەن، پەرڤەرییتەن] ١ـ پێگەیاندن، رەعەمەل هێنان، بەرهەم هێنان. ٢ـ بە خێو کردن، پێگەیاندنی منداڵ. ٣ـ فێر کردن، بار هێنان. & پەروەردە کردن

پەروەردگار (ئان. فا)[پەھ: پەرڤەرتار][لە: پەروەراندن] ١ـ بەرهەم هێنەر، رەعەمەل هێنەر، مامۆستا. ٢ـ پادشا، شا. ٣ـ خودا. ⁘ شوکر بۆ پەروەردگاری سوبحانی/ تۆ ئاگات هەیە لە دەردی نیهانی (شێخ فەرخ ل ٦٥). ‖ **پەروەردگاری عالەم (عالەمین):** پێکێنەری دونیا، خودای ئەرز و ئاسمان.

پەروەردە (نا. مف.)[لە: پەروەراندن] ١ـ پێگەیو، رەعەمەل هاتوو. ⁘ بۆ رۆژی نیساری قەدەمت ئەشکی وەفایی/ مروارییە پەروەردە لە نێو کانی یەمەن دا (وەفایی ل ١١). ٢ـ بەخێو کراو. ٣ـ بار هاتوو. **~ بوون**: ١ـ پێگەیشتن، رەعەمەل هاتن، هەڵدان، گەورە بوون. ٢ـ بەخێو بوون. ٣ـ فێر بوون، بە بەر گەیشتن، راهاتن، بار هاتن. **~ کردن:** بڕ: پەروەراندن.

پەروین (نا.)[فار: پروین][کلاسیک] بڕ: پێروو

پەرۆز (نا. ل)[پە + رۆز][زا] بڕ: نیوەڕۆ

پەرۆژ (نا. ل)[پە + رۆژ][زا] بڕ: نیوەڕۆ

پەرۆژی (نا. ل)[پە رۆژ + ئی][زا] چێشتی نیوەڕۆ، نەهار، فراوین.

پەرۆش (نا.)[بڕ: پەرێشان] دڵ نیگەران، نیگەران، خەم، پەرێشانی و سەخڵەتی دڵ. **بە ~ بوون:** نیگەران بوون، خاترجەم نەبوون لە بابەت کەسێک یا شتێکەوە. **~ بوون:** نیگەران بوون، خاترجەم نەبوون، پەرێشان بوون. **~ی کەسێک هەبوون:** دڵ نیگەران بوون، پەرێشان بوون لە بابەت کەسێکەوە.

پەرە[1] (نا.)[؟] رەواج، برەو، پلە،

بەرەو زیادیی. **~ بەستن:** بڕ: پەرە گرتن. **~ پێدان:** لێ زیاد کردن، بەربڵاو کردن و گەورەتر کردنەوەی کار و مەسەلەیەک. **~ سەندن:** بڕ: پەرە گرتن. **~ گرتن:** بەربڵاوتر بوون، وە رەواج و رمێن کەوتن، لێ زیاد بوون، پەرە سەندن، پەرە بەستن.

پەرە 2 (نا.)[باک ـ زا] بڕ: پارە

پەرە 3 (نا.)[سۆر] بڕ: پەڵە

پەرەست (نا. فا)[لە: پەرەستن][باک] بڕ: پەرست

پەرەستن (چا. م)[باک] بڕ: پەرستن

پەرەسێلک (گیان.)[باک] بڕ: پەڕە سلێرکە.

پەرەنشک (گیا.) بڕ: پەرمێشک

پەرەنگ 1 (نا.) ١ـ شتی وردە کە گوارە نراوە، لەرزانە. ⁙ لاس دەیکوت: کیژێ بەوجوورە بێ ئیلتیفاتم مەدوێنە/ ... وردە پەرەنگ لە گواران بە جەولانە بێنە (لاس و خەزاڵ ل ١٦٣). ٢ـ هەر شتێکی وردی زێدە کە بە شتێکی هەڵاوەسراوە لکابێ.

تێبینی: بە رای من پەرەنگ لە دوو بەشی [پەر + ئەنگ] پێکهاتوە. پەر لە ئەوێستایی پەئیرە paira بە مانای دەوروبەرە و ئەنگ لە ریشەی ڤەئێگ vaeg ـ ی ئەوێستایی بە مانای هەڵاواسین کە لە زمانی ئاڵمانی و سویدیش دا بە شێوەی هێنگ häng هەر بەو مانایە ماوە. بەو پێیە پەرەنگ دەبێتە ئەو شتەی کە لە دەوروبەر و کەنار هەڵواسراوە. (هس: ئاونگ1)

پەرەنگ 2 (نا.)[بڕ: پەنگر] سکڵ، پۆلوو، پەنگر

پەرەنگدار (ئان. فا)[پەرەنگ1 + دار] هەرچێک کە پەرەنگی هەبێ، بە پەرەنگ. ⁙ گوارەی پەرەنگدار، رەشمەی پەرەنگدار.

پەرەنگۆڵ (نا. ل)[پەرەنگ1 + ئۆڵ] پەرەنگی وردەی گوارە، لەرزانە، پەرەنگۆڵە. ⁙ ئەوساڵەکە حەوت ساڵە سێ ماچم دەستقەرزن لە سەر بەژنێ باریک/.../ ئەوە یەکیانت هەڵدەکێشم بۆ بن پەرەنگۆڵی دە گوارێ (گەنج ل ٢٢٣).

پەرەنگۆڵە (نا. ل)[پەرەنگۆڵ + ئە] بڕ: پەرەنگۆڵ. ⁙ ئەمن ئەو ساڵەکانە، حەوت دانە ساڵە/ لە دوای قەفی سمێڵی شۆڕەسوارێ عەبداڵم/ هەر بیکەمەوە پەرەنگۆڵەی دە گوارێ (کانی مرادان ل

١٨٧).

پەرەنێشک (گیا.) بڕ: پەرمێشک

پەرەی (ئاک.)[زا] بڕ: پێڕێ

پەری (نا.)[ئەو: پەئیریکا ـ پەه: پەرییک، پەرییگ. باک: پەری، پێری ـ ناو: پەری ـ زا: پەری، پێری] ١ـ بوونەوەرێکی خەیاڵییە، ژنێکی زۆر جوانی باڵدارە کە توانای فڕینی هەیە و کاری چاکی لێدەوەشێتەوە. // دێو. ❊ دێم و ناترسم لە پەرژینی بە زی/ هەر پەری سەرکەوت و دێوەزمە بەزی (ناڵەی جوودایی ل ٢٤). ٢ـ [باک] پەپوولە. ٣ـ (مجـ.) ژنی جوان و چەلەنگ. ٤ـ ناوە بۆ ئافرەت. **~ دەست لێدان:** (کنـ.) شێت بوون، ئەقڵ نەمان، پەری دەست لێوەشاندن، پەری دەست لە دڵ دان. ❊ حەقە کە وەکوو وەفایی شێت و شەیدای سەحرایی/ مەلەکان خۆیان نیشان دام، پەرییان دەستیان لێداوم (وەفایی ل ٧١). **~ دەست لە دڵ دان:** (کنـ.) بڕ: پەری دەست لێدان. ❊ دەیگوت: پاش شۆڕمەحموود ئەمن پەریان دەستیان لە دڵم داوە/ چپکەم، چم لێقەوماوە، بۆ عەقڵم پەشۆکاوە (شۆڕمەحموود ل ٨١). ئەتۆ شێتی شەیدای یان پەریان دەستیان لە دڵت داوە (لاس و خەزاڵ ل ١٠٠). **~ دەست لێوەشاندن:** (کنـ.) بڕ: پەری دەست لێدان. **زەدەی دەستی ~ بوون:** شێت بوون، پەری دەست لێدان، پەری دەست لێوەشاندن. ❊ لۆمەیی نالییی دێوانە مەکەن ئەی عوقەلا/ ئەمە موددێکە زەدەی لەتمەیی دەستی پەرییە (نالی ل ٥٨٧). || **پەری ئازادیی:** سەمبوولێک بۆ ئازادی و رزگاریی. ❊ تا بە دەستی پەری ئازادی لە سەر گۆڕی شەهید/ گوڵە شللێرە لە گشت لایەکی نەڕوێن دەگریم (تاریک و روون ل ١٦٤). **پەری دەریایی:** گیاندارێکی خەیاڵی نێو چیرۆکانە، نیوەی سەرەوەی لەشی ژنێکی زۆر جوان و نیوەی خوارەوەی وەک ماسی وایە و لە نێو ئاو دا دەژی و جار جارە لە سەر رەوەزە بەردی نێو ئاو دادەنیشێ و گۆرانی دەڵێی و مەلوانان هەڵدەخەڵەتێنێ.

تێبینی: پەری لە ئەوێستا دا بە هاوتا و هاوکاری دێو و جندۆکە داندراوە و لە بەر دەستی ئەهریمەن دایە هەتا خەڵکی ئیماندار بە جوانیی خۆی هەڵخەڵەتێنێ.

پەریبڕ (ئان. فا)[پەری + بڕ (بڕین)] منداڵێکی کوڕ کە لە کاتی زان دا پارچە

گۆشتی زێدەی سەر سیرەتی نەبێ و پێویستی بە خەتەنە کردن نەبێ.

پەری روخسار (ئان. ل)[پەری + روخسار] کەسێک کە سیما و روخسارێکی زۆر جوانی هەیە، روخسار و سیمای وەک پەری، پەریڕوو. ⁙ تۆ دڵت دێوانە کردم، ئێستەکەش/ نانوێنی روو، پەری روخسار هەی (مەحوی ل ٣٢٢).

پەریڕوو (ئان. ل)[پەری + روو] ژنی جوانی وەک پەری، پەری روخسار. ⁙ خەیاڵم وایە خەڵقە من کە تەرکی عەشقی دولبەر کەم/ ئیتر میهری پەریڕوویان بە یەکجاری لە دڵ دەرکەم (ئەحمەد موختار ل ٨٣).

پەریوەشان (گیا.) بڕ: پەڕسیاوەش

پەریزاد (نا. ل)[پەری + زاد] ١ـ ژنی زۆر جوان و شێوە پەری وەک ئەوەی کە لە پەری زا بێ، پەریزادە. ⁙ ئەی پەریزادی مەهابادی ئەتۆ ون بووی لە من/ تۆم هەبێ کوانێ پەریزادە و پەری چینم دەوێ؟(هێمن). ٢ـ ناوە بۆ مێینە.

پەریزادە (نا. ل)[پەری + زادە] بڕ: پەریزاد.

پەریشاروخ (گیانـ.)[پەری + شا + روخ] مەلێکی چووکی حەلاڵ گۆشتە بە رەنگی زەردی زێڕن و سپی بە خەتی قاوەیی. نێرەکەی پتر پشتی رەش و باقی پەڕەکانی زەردی لیمۆیی و زێڕینە و مێیەکەی ئەبڵەقی زەرد و رەشە (فرهنگ پرندگان ل ٤٥)، oriolus oriolus caucasicus Sar ناوی لاتینی ئەم مەلەیە، زەردی شامی، هەنجیرەوەرە، هەنجیرەخۆرە، هەنجیرخۆرە.

پەریشان (ئان. فا)[باک ـ زا] بڕ: پەرێشان

پەریشانیی (حم.)[پەریشان + ئیی] بڕ: پەرێشانیی

پەری شێوە (ئان. ل)[پەری + شێوە] ژن و کچێکی جوان کە لە جوانی دا شێوەی پەری بدا. ⁙ دەڵێ هەرکەس ببینێ یار و ئەغیاری بە ئەتڕافا/ خودا چین ئەم هەموو دێوە لە دەوری ئەم پەری شێوە (مەحوی ل ٢٩٠) وتم فیدایی جەماڵت بم ئەی پەری شێوە/ ئەوا توایەوە هەستیم بە سۆزشی گریەت (گۆران ل ١٩).

پەرێز (نا.) زەوییەک کە دەغلەکەی درواوە و تەنیا بەشێکی لاسکیان بە جێ

مــــاوه، جێ دەغـــڵی درواو، پرێزه. ៖ مــانگەشــەو خــۆشــە مــانگ لە پەرێزێ/ دۆســتی جــوانت بێ پڕ بە ئامــێــزێ (فۆلکلۆر)

تێبینی: پەرێز لە ریشەی ئەوێستایی پەئیری دەئێزە pairi daeza بە مانای باغ یا بێستان کەوتوە و من پێموایە پەرێز دەبێ پێشتر مانایەکی دیکەی هەبووبێ و ئیمرۆکە ئەم مانایەی لێ بە جێ ماوە. لە زاراوەی باکووریی دا پارێز بە مانای بێستان ئەو مانایەی هێشتا راگرتوە.

پەرێش (ئان. فا) بڕ: پەرێشان

پەرێشـــان (ئان. فـــا)[پەه: پەریش. باک: پەریشان، پەرۆش ـ ناو: پەرێشان، پەرێش، پەرۆش ـ هەو: پەرێشـــان ـ زا: پەریشان] ١ـ بڵاو، پەخش. ٢ـ بێهۆش، بێحاڵ، گێژ. ٣ـ دڵ بە خەم، نیگەران، پەرێشحاڵ، پەرۆش. ~ **بوون:** ١ـ بڵاو بوون، پەخش و لێک بڵاو بوون. ٢ـ گێژ و بێـــحـــاڵ بوون. ٣ـ دڵ بە خـــەم بوون، نیگەران بوون، پەرۆش بوون. ៖ ئەمـا ئاغـام زۆری پەرتە ئەو خـەیاڵە/ فکرت زۆر پەرێشـان و گـەواڵ گـەواڵە (لاس و خەزاڵ ل ٤). ~ **کردن:** ١ـ بڵاو کردن، پەخش کردن. ٢ـ گێژ و بێحاڵ کردنی کەسێک. ٣ـ دڵ بە خەم کردن، نیگەران کردنی کەسێک، پەرۆش کردن.

پەرێشـانحـاڵ (ئان. ل)[پەرێشـان + حاڵ] حاڵ پەرێشان، شێواو، نیگەران، پەرێشـحـاڵ، دڵ پەرێشـان. ~ **بوون:** پەرێشـان بوون، نیگەران بوون، شێوان، پەرێشحاڵ بوون.

پەرێشحاڵیی (حم.)[پەرێشانحاڵ + ئیی] پەرێشـــانیی، نیگەرانیی، دڵ بە خەمیی، پەرێشحاڵیی

پەرێشـانیی (حم.)[پەرێشـان + ئیی] ١ـ لێک بڵاویی. ٢ـ گێژیی، شێواویی. ٣ـ نیگەرانیی، پەرێشـــانحـــاڵیی، دڵ بە خەمیی. & پەریشانیی

پەرێشحاڵ (ئان. ل)[پەرێش + حاڵ] حـــاڵ پەرێشـــان، شـــێـــواو، نیگەران، پەرێشـان. ~ **بوون:** بڕ: پەرێشـانحـاڵ بوون. ៖ شـەوێ خەونی دی؛ دە خـەونی دا زۆر پەریشحاڵ و پەرێشان بوو (گەنج ل ٢٨٥).

پەرێشـحـاڵیی (حم.)[پەرێشـحـاڵ + ئیی] پەرێشـــانیی، نیگەرانیی، دڵ بە خەمیی.

پەڕ[1] (نا.)[هیک: پەرنە ـ ئەو: پەرێنە ـ

پەھ: پەر، پەرر، پەررەک. باک: پەڕک، پەڕ، پوورت ـ ناو: پەڕ ـ هەو: پەڕ ـ زا: پەڕ] ١ـ ئەو تووکەی کە لەشی مەل و باڵندەی داپۆشیوە و سێ جۆرن: شاپەڕ کە لە سەر کلک و باڵییەتی، پەڕ کە لەشی داپۆشیوە، کورک کە تووکێکی وردە و لە ژێرەوەی پەڕەکانە. ٢ـ سەفحەی دەفتەر و کتێب، وەرەقی کاغەز. ٣ـ وەرەقی کایە و قومار. ٤ـ (مجـ.) باڵ. ٥ـ کوتێک لە گوڵ، پەلک، پەڕە. ⁂ پەڕی گوڵ. || **پەڕی گوڵ:** ١ـ بەشێک لە تەواوەتی گوڵێک، پەلک. ٢ـ (مجـ.) کچ و ژنی زۆر جوان و ناسک. & پەڕەی گوڵ

پەڕ[2] (ر.) لە ریشەی پەڕین دەکەوێ و ئەو مانایانە دەدا. ١ـ ئاوا، ون. ⁂ تاوپەڕ، رۆژپەڕ، زەردەپەڕ. ٢ـ جیا، پەڕیو. ⁂ پووشپەڕ. ٣ـ دوور. ٤ـ قەراغ، کەنار، دەور. ٥ـ ئاخر، دووماهی. ~ **بوون:** دوور کەوتن.

پەڕ[3] (ئان.)[هەو] بڕ: پڕ1

پەڕانپەڕ (ئاک. ل)[پەڕ2 + ئان4 + پەڕ2] دەوراندەور. ~ **گرتن:** دەوراندەور گرتن، دەوری کەسێک یا شتێک گرتن، گەمارۆ دان. ~ **گیران:** دەوراندەور گیران، گەمارۆ دران.

پەڕاندن (چا. م)[لە: پەڕین] ١ـ شکاندن و بڕینی هەر چێک بە قەو وەها کە دەرپەڕێ. ⁂ سەر پەڕاندن، دەست پەڕاندن. ٢ـ بەجێ هێشتن، تێپەڕاندن، بواردن. ⁂ خەتێکی ئەو نامەیەت پەڕاند و نەتخوێندەوە. ٣ـ لە پشت سەر نان، پەڕینەوە. ⁂ نیوە شەو سنوورمان پەڕاند. ٤ـ هاویشتنە سەری نێریی گیاندار بۆ جووت بوون دەگەڵ مێیەکەی.

پەڕاندنەوە (چا. ل)[پەڕاندن + ئەوە] ١ـ کەسێک لە ئاو، شەقام و لە هەر پانایییەک بردنە لای دیکەی. ٢ـ (مجـ.) رزگار کردنی کەسێک لە بەڵا، مەترسی و هەر شتێکی دیکە.

پەڕانەوە (چا. ل)[پەڕان + ئەوە] ١ـ تێپەڕاندنی پانایی رێگا، شەقام و رووبار و شتی لەم بابەتە. ⁂ منداڵەکان لە شەقام پەڕانەوە. ٢ـ (مجـ.) تێپەڕین و رەد کردنی بەڵا و مەترسی و هەر شتێکی لەم بابەتە. & پەڕینەوە.

پەڕاو (نا. ل)[پەڕ + ئاو؟] ١ـ بەستەیەک کاغەزی تایبەتی جگەرە پێچانەوە. ٢ـ کتێب، پەرتووک.

پەڕاو (نا. مفـ.)[لە: پەڕین] ١ـ زایە

بوون، تێکچوونی باری ئاسایی. ⁘ ڕەنگ پەڕاو. ٢ـ چوونە هەوای و بوونە هەڵمی ئاوەکی نێو شتێک لە ماوەیەکی درێژ خایەن دا. ٣ـ نەمانی بۆن عەتر یا شتێکی دیکە.

پەڕبەپەڕ (نا. ل)[پەڕ2 + بە + پەڕ2]
بڕ: پەڕپەڕ

پەڕبەستە (ئان. ل)[پەڕ1 + بەستە] مەلێک کە باڵی بەستراوە، باڵ بەستە.

پەڕبەسەر (ئان. ل)[پەڕ1/١ + بە + سەر] شاز، ناوبەدەرەوە، ناسراو، بەناوبانگ. ⁘ کوتی ئەتۆ نەچووبووی کابرایەک بێنی بۆ گوڵندام کە دەنێو ئەوانە دا پەڕبەسەر بێ؟ (بارام و گوڵندام ل ٧١). دەبڕۆ خەریک بە لە کار و ئەوە پێک هات کار و بارە/ تێگڕا پیرۆزباییان لێکرد پەڕبەسەر و میر و بەگلەر و ئیختیاردارە (سەعید و میرسێوەدین ل ١١٥).

پەڕبەڵەکە (گیانـ.)[پەڕ1 + بەڵەک + ئە] مەلێکی ڕاوکەرە (چەند جۆری هەیە). مارمێلکە، مشک، باڵندەی بچووک و جڕوجانەوەر دەخوا. دندووکی چووک و بەهێزە. قاچی بە قەوەت و چنگی تیژە. لە شوێنی بەرز هەڵدەنیشێ و بەرەو نێچیر لوور دەبێتەوە. تیژفڕە و بە تەنیا دەژی و لە سەر دار هێلانەی دەکا، laniidae ناوی لاتینی ئەم تۆرەمەیە، باڵبەڵەکە، سەقری مێشخۆر، قجی، قجی بەڵەک، قجی چاوڕەش، چۆلەکەگرە.

پەڕپووت[1] (ئان. ل)[پەڕ2 + پووت4] شتی کۆن و لەبەر یەک هەڵوەشاوە، پواو، ڕزیو. ~ **بوون:** پوان، ڕزین.

پەڕپووت[2] (گیانـ.)[پەڕ1/١ + پووت] جۆرێک مراوی. ⁘ هاتەوە تەیرەکەی گەرمێنێ، بەو تەیرەم دەڵێن پەڕپووتە/ تیژ باڵی خۆی لێدەداوە نیشت لە مەزراکەی تەمووتە (کانی مرادان ل ٨٩).

پەڕپەڕ (نا. ل)[پەڕ2 + پەڕ2] ١ـ دڕاو، لەت و کوت، دڕبەدڕ. ٢ـ لێک هەڵوەشاو، وەریو. ~ **بوون:** ١ـ دڕان، لەت و کوت بوون، دڕبەدڕ بوون. ٢ـ هەڵوەرین. ~ **کران:** ١ـ دڕان، لەت و کوت کران. ٢ـ هەڵوەران. ⁘ دەبێ چەند بەرد لە هێلانەم گرابێ/ گوڵی سوورم چلۆن پەڕپەڕ کرابێ (تاریک و ڕوون ل ١١٢). ~ **کردن:** ١ـ دڕاندن، دڕبەدڕ کردن. ٢ـ هەڵوەراندن، هەڵوەشاندن

پەڕپەڕۆچکە (نا. ل)[پەڕ2/٥ +

پەڕ2/ە + رۆچ + کە] بەرزترین شوێنی ئاسـمـان، تەشق، تەشک، پەڕپەڕۆچکەی ئاسـمـان. || **پەڕپەڕۆچکەی ئاسـمـان:** بڕ: پەڕپەڕۆچکە.

پەڕسیاوەحش (گیا.) بڕ: پەڕسیاوەش

پەڕسـیـاوەش (گـیـا.)[ئەو: پەرێنۆ سیاڤـەرشـانەهێ. لۆر: پەرێ سیۆڤـەش ـ فـار: پرسـیـاوشـان. ناو: پەریوەشـان، پەڕسـیـاوەش، پەڕسـیـاوەحش، پەلی سـیـاوشـان ـ هـەو: پەلوسـیـاوەحـشـی] گیایەکی ساقەت باریک و ناسکە، گەڵای وردە، لە شـوێنی شـێـدار و بە سـێـبـەر دەڕوێ، لـە دێم کـراوەی ئـەم گـیـا بـۆ هـەنـدێک نـەخـۆشـی و ناسـازی وەک هەڵامـەت و یـاو کـەلکی لێـوەردەگـرن. Adiantum capillus Veneris ناوی لاتینی ئەم گیایەیە.

پەڕش[1] (نا.) بڕ: بڕوێش

پەڕش[2] (نا.) بڕ: پڕژ

پەڕش وبڵاو (ئان. ل)[پەڕش2 + و + بـڵاو] بـڕ: پـڕژوبـڵاو. **~ بـوون:** بـڕ: پڕژوبڵاو بوون. **~ کردن:** بڕ: پڕژوبڵاو کردن.

پەڕشت (نا.) بڕ: بڕوێش

پەڕشە (نا.) بڕ: بڕوێش

پەڕک (نـا. ل)[پـەڕ + ک][بـاک] بـڕ: پەڕ1

پەڕکـوور (گـیـانـ.)[پەڕ1 + کـوور] جـۆرێک هـەڵۆیە کـە لە هـەڵۆکـانی دیکە بەهێزتر و تیژتر و بەرزەفڕترە.

٧٥ تا ٨٣ سـانیـتیـمێـرە، کلکی پان و چوار سـووچـە. شـاپەڕی پێشـەوەی باڵی بڵاو و قـیـتـە. پەڕ و باڵی تـەواو بۆری توندە؛ سـەر و پاش مل و شـاپەڕی وردی بـاڵی تـەڵا رەنگە. بە بـاڕیی لـە سـەر ئەستووراییی باڵی تووکی سپی دەبینرێ. کلکیشـی سـپـیـیـە و خـەتی پانی ئامـاڵ رەشـی لە سـەر کلکی دایە. بە چوونـە سـەری تەمـەن ئەو سپییایە لە کەمی دەدا. بە هـۆی گـۆڕانـی رەنگی پەڕ و باڵی ئەو باڵندەیە بە باڕی لە گەڵ هەڵۆکانی تر بە چەتوونی لێک جـوێ دەکـرێتـەوە. لـە کوێستانی کەم گیا و ئیشک و رووتەن، رەوەزی قـەراغ بەحـران و دەشـتـان دەژی. لە سـەر لێواری هەڵدێران و جـارجـاریش سـەر داران هێلانەی دەکـا. (فـەرهـەنگی باڵندە ل ١٧٨). Aquila chrysaetos ناوی لاتینـی ئەم مـەلەیە، پەلکوور. (فـەر: Aigle royal)

پەڕگار (نا.) بڕ: پەرگار

پەڕگاڵ (نا.) بڕ: پەرگار

پەڕگـــەندە (نا. مــف.)[هەو] بڕ: پەراکەندە. ‡‡ قەیس ئاسا نە خێڵ شای شـــەم مـــەندە من/ وێڵ و دەربەدەر فـام پەڕگەندە من (وەلی دیوانە ل ٧١)

پەڕوبـاڵ (نا. ل)[پـەڕ1 + و + باڵ1] بڕ: پەڕوپۆ. ‡‡ دڵەی بێ هۆش و گـۆشم مـوددەتێکە هەر دەناڵێنێ/ خودا روحمێ بکەی بەو مـورغی حـەپسی بێ پەڕوباڵم (وەفایی ل ٦١).

پـەڕوپـۆ (نـا. ل)[پـەڕ1 + و + پۆ] ١ـ باڵ و پەڕ. ٢ـ (مــجـ.) هێــز و گــوڕ، توانایی. & پەڕ و باڵ، پەل و پۆ. **~ لێنان:** لێ زیاد کـــردن و گــــەورەتر کـردنەوەی قـسـە و رووداو و شــتـی لەم بابـەتە، پەڕوبـاڵ لێـنـان. ‡‡ خـــــۆی داستانێکی کورت بـوو، من پەڕوپۆم لێنا و کـردمـە رۆمـانێک. **~ هەڵوەرین:** ١ـ هــەڵـوەریـنــی تـووک و پــەڕ. ٢ـ (کـنــ.) بێدەستەڵات بوون، گوڕ و تین نەمان. ‡‡ بە سـۆز و داخــەوە دەیگوت فــەقـیـرم/ پەڕوپۆم هەڵوەری، بێوادە پیرم (تاریک و روون ل ١١٢). **لە ~ کـــــەوتـن:** لە دەســـتـــەڵات کـــەوتن، نـابووت بـوون، تێداچوون.

پەڕۆ (نا.)[لوڕ: پەڕو. ناو: پەڕۆ ـ هەو: پەڕۆ] ١ـ پارچە و قومـاشی کـۆن، چات. ٢ـ پارچەی کەم نرخ و بێکەلک. **~ لە کـەسـێک دادڕین:** (کنـ.) فـێـر بوون و رەچاو کردنی کردەوە و ئاکاری کەسێک وەک ســەرمــەشق، بزگـوڕ لە کــەسـێک دادڕین. ‡‡ ئەی ئەو کەسە کە مەستی غـورووری بە هـاتی کــار/ بەو دەســتی زۆرە بدرە پەڕۆیەک لـە کــــــاری چار (مـەحـوی ل ١٢١). || **پەڕوی شین:** (کنـ.) نەنگ، ســەرشــۆڕیی، بێ ئابڕوویی. ‡‡ بەڵام بۆ من دەبێــتــەوە پەڕۆیەکی شین هەتا دونیا خرا دەبێ/ دەڵێن خەزاڵ هەر ئەو نەجیمـە نەبوو شوانێکیان لە سەر دەکوشتییە (لاس و خـەزاڵ سروە ٨٨ ل ١٤). بێهوودە بوو گفت و پەندی تاژدین/ نەیتوانی لە میر وەکا پەڕۆی شین (مەم و زین ل ٢٩٢).

تێبینی: پەڕۆ هەمان وشەی پارە ـ یە کە هەندێک شێوەی گۆڕاوە.

پەڕۆ و پاڵ (نا. ل)[پەڕۆ + و + پاڵ] کــۆگـــایەک پارچە و پەڕۆی بێنرخ و بێکەلک.

پەڕە (نا. ل)[پەڕ + ئە][پەهـ: پەررەک]

١ـ چەن تەختەیەک وەک کەوچک کە لە تۆپی ئاش دەبەستریّ، هەتا ئاو بە تەوژمی خۆی بیانسوورێنی و تۆپەکە وەگەڕ بخا. ٢ـ هەر شتێکی زێدەی دەوری چەرخ و تۆپ لە ئامراز و مەکینەی دیکە دا. ٣ـ داوێن، کەنار. ⁘ پەڕەی بیاوان. ٤ـ کوتێک لە گوڵ، پەلک، پەڕ. ٥ـ شی کردنەوە و لێک جویّ کردنەوەی هوڕەی لۆکە و خوری بە کەوان، کاری هەللاج. ٦ـ [زا] لا، لایەن، تەرەف. **بە ~ کردن:** لێک هەڵوەشاندنەوەی لۆکە و خوری بە کەوان ‖ **پەڕەی گوڵ:** بڕ: پەڕی گوڵ.

پەڕەچیغ (نا. ل)[پەڕ + ئە + چیغ] [سۆر] بڕ: بادەوە1

پەڕەسللێرکە (گیانـ.) بڕ: پەڕەسلێرکە

پەڕەسللێرە (گیانـ.) بڕ: پەڕەسلێرکە

پەڕەسلێرکە (گیانـ.)[پەه: پەرەستووک. باک: پەرەسێلک، پەرەسێلکە، پیلستەنگ، پلیسرک ـ ناو: پەڕەسلێرە، پەڕەسللێرە، پەڕەسلێرکە، پەڕەسێلکە، پلیسرگ، پەڕەسلێنکە ـ باش: پلیسرک ـ هەو: پەرسیلکە، پلیسیری] مەلێکە لە زۆربەی وڵاتان هەیە، کلکی درێژ و دوو هاچەیە، دندووکی هەندێک پان و سیّ سووییە، تیژ باڵە و لە حەوا لە کاتی فڕین مێشوولە و جڕ و جانەوەری وردی دیکە دەخوا، هێلانەی لە نێو ئاوایی و لە کەلێن دیوار و گوێسوانان دەکا و گەرمێن و کوێستانیّ دەکا. Hirundo ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە، قەرنەقووچک، دووڤ مەقەسک، حاجحاجک، حەجحەجک، حەجحەجۆک، حەجیرەشک. ‖ **پەڕەسلێرکەی خیزەڵان:** ١٢ سانتیمێترە. پشتی قاوەیی کاڵە. بەرزگی سپییە و خەتی قاوەیی بە سینگی دا کشاوە. مێش و مەگەز و دانەوێڵەی سەر ئاو دەخوا. لە شوێنی ئاوەڵا، لە کەناری چۆم و ئاوگران بە گەل دەژین. لە کونی کەنداڵی رووبار و رەوەزان هێلانەی ساز دەکا (فەرهەنگی باڵندە ل ١٩)، Ripar-ia riparia ناوی لاتینی ئەم مەلەیە، چاڤژەنگ، کووشک.

پەڕەسلێرە (گیانـ.) بڕ: پەڕەسلێرکە

پەڕەسلێنکە (گیانـ.) بڕ: پەڕەسلێرکە

پەڕەسێلکە (گیانـ.) بڕ: پەڕەسلێرکە

پەڕەک (ئان. ل)[پەڕ (پەڕین) + ئەک] پیاوێک کە زۆر دەپەڕێتە سەر مێینە، گانکەری چاک.

پەڕەکە (ئا.)[پەڕە + کە][ئەر] ١ـ بڕ: پەراسوو. ٢ـ پەڕە، دەندە.

پەڕەوازە (ئان. ل)[پەڕە + واز + ئە] ١ـ حاڵی مەلێک کە تازە باڵی گرتبێ و لە دایک و باوکی جوێ بووبێتەوە. ٢ـ (مجـ.) منداڵی مرۆڤ کە پێگەیشتبێ و توانای بەڕێوە بردنی خۆی هەبێ. & پەرتەوازە. **〜 بوون:** ١ـ جووجکەکەی مەلێک کە تازە باڵی گرتبێ و لە دایک و بابی جوێ بووبێتەوە. ٢ـ (مجـ.) منداڵێک کە توانایی بەڕیوەبردنی خۆی هەیە و لە ماڵ جوێ بۆتەوە. & پەرتەوازە بوون. ⁂ منداڵەکانم هەموو پێگەیشتوون و هەریەک بۆ شوێنێک پەڕەوازە بوون و ڕۆیشتوون.

تێبینی: پەڕە لە ئەوێستایی پەئیرە pairi بە مانای دەوروبەر و واز لە ڤەز vaz بە مانای هەڵفڕین کەوتوە و بە گشتی یانی بۆ دەوروبەر فڕین.

پەڕیـن (چا. ل)[ئەو: پەر ـ پەه: پەرییتەن، پەررییتەن. باک: ؟ ـ ناو: پەڕین ـ هەو: پڕای] ١ـ ئاوا بوونی مانگ و هەتاو. ٢ـ بزڕکان و تێکچوونی ڕەنگی روو، پارچە یا هەر ڕەنگێکی دیکە. ٣ـ بازدان. ٤ـ سوار بوونی نێر بۆ سەر مێ لە گیانداران دا. ٥ـ پرتە و تەکانی پێڵووی چاو. ٦ـ شکان و لێبوونەوەی کوتێک لە شتێک بە توندی. ⁂ نووکی میدادەکەم پەڕی. ٧ـ جیا بوونەوەی گوڵی گەنم و جۆ لە کاتی درێنە ئەگەر زۆر گەیشتبێ و ویشک بووبێ. ٨ـ بوونە هەڵمی ئاوەکی لە ماوەیەکی درێژ خایەن دا. ⁂ ئالکۆڵی ناو شووشەکە پەڕیوە و چی تێدا نەماوە. ٩ـ نەمانی بۆنی شتێک. ١٠ـ تێکچوونی باری ئاسایی، دوور کەوتنەوە لە باری ئاسایی. ⁂ خەوەکەم پەڕی. ڕەنگی پەڕیوە، هۆشم دەپەڕێ.

پەڕینەوە (چا. ل)[پەڕین + ئەوە] بڕ: پەڕانەوە

پەڕیوە (ئان. مفـ.)[لە: پەڕین] تاراو و دوورکەوتوو لە شوێنی ژیان. **〜 بوون:** تاران و دوور کەوتنەوە لە شوێنی هەمیشەیی و گیرسانەوە لە شوێنێکی دیکە، ئاوارە بوون، هەڵوەدا بوون. **〜 کردن:** دوور خستنە و ئاوارە کردنی کەس و کەسانێک لە شوێنی ژیانی خۆیان.

پەز[1] (گیان.)[هیک: پەسەڤ ـ ئێب: پەسو ـ ئەو: پەسو، پەسەڤ ـ پەه:

پەسێ. باک: پەز، پێـز ـ نـاو: پەز ـ باش: پەز، پـەس ـ هەو: پـەسی، پەســـە، پەس ـ زا: پەس] گـیـاندارێکە لە کـۆنەوە کـەوی کــراوە، گــیــاخــۆرە، لەشـی بە خــوری داپۆشـراوە، لە جیات کلك دووگی هەیە. مــرۆڤ بە ران رایدەگــرێ و لە شــیــر، خوری و گۆشـتـەکەی کەلك وەردەگرێ. مەڕ، مێ، مەی.

پەز^2 (ر.)[فـار: پز لە چاوگی پۆختـەن (پـخـتن)] بە نـاوەوە دەلـکـێ و مــــانـای سـازکەر و پێـژەر دەدا، پێژ. ؛؛ ئاشـپەز، چاپەز.

پەزاو (نا. ل)[پەز (پەس3) + ئاو] ئاو دانـی ســـەوزایی و شــــەتڵ بۆ جـــاری دووهەم.

پەزشکە (گیا.)[ئەر] بڕ: پەرمێشک

پەزکووڤی (گیـانـ.)[پەز1 + کووڤ + ئی][باک] بڕ: پەزەکێوی.

پەزمژۆک (گیانـ.)[پەز1 + مژ + ئۆک] [باک] بڕ: بزنمژ

پەزمەندە (ئان. مفـ.)[پەز(پەس3) + مــەندە (فـــار: مـــاندە = مـــاوە)] بڕ: پەسمەندە

پەزەکێفی (گیانـ.)[پەز1 + ئە + کێف + ئی][ئەر] بڕ: پەزەکێویی.

پەزەکێویی (گیانـ.)[پەز1 + ئە + کێو + ئیی] جـۆری کـێـویی و دەسـتـەمـۆ نەکراوی مـەڕ، مـەڕەکێـویی، مـەڕەسـوور، پەزەکێفی، پەزکووڤی، پەس کۆفی، مـەیە هەردیە.

پەزەوان (نا. ل، ئان. ل)[پەز1 + ئە + وان] ئاگاداری پەز و مێگەل، شوان.

پـەزەوانـیـی (حـم.)[پـەزەوان + ئـیـی] ئاکار و پیشەی پەزەوان، شوانیی.

پەزەوەنگ (ئان.)[باک] بڕ: پێزەوەنگ

پـەزیـرایـی (حـم.)[پـەزیـر + ئـایـی] خزمەت و پێڕاگەیشتنی میوان. **~ کــردن:** خــزمــەتی مــیــوان کــردن و پێڕاگەیشتن. ؛؛ مـەلانەبی یەگجار زۆری پەزیرایی و بە خـێـرهاتن کـرد (لاس و خەزاڵ ل ٢٣).

پەزێر (نـا. مــفـ.) پـەســـەند، بە دڵ، مـــەقــبـــوول. **~ بوون:** بە دڵ بوون، پەسـەند کـردن. ؛؛ چومکە ئەلحـەقی بۆ من پەزێرە/ مـێـردی حیـسـابی، گـەلێک جـوانمێرە (سـەعیـد و میـرسـێـوەدین ل ٦٠).

تێـبـینی: پەزێر لە چاوگی پەهـلەویی

پەتگریفتەن یا پەتییرەفتەن بە مانای قەبووڵ کردن و وەرگرتن کەوتوە و لە فارسی دا پذیرفتن هەر بەو مانایەیە و لە کوردیی دا چاوگەکەی نەماوە. هەروەتر وشەی پیر بە مانای پێشواز لەم چاوگەیە (بڕ: پیر2)

پەژارە (نا.)[پەهـ: پەژم. لۆر: پژارە. ناو: پەژارە] ١ـ غەم، خەفەت، کوڵی دڵ. ٢ـ نیگەرانیی. ٣ـ فکر و خەیاڵ.

پەژارەدار (ئان. فا)[پەژارە + دار2] ١ـ خەمبار، خەفەتبار، دڵ بە خەم. ٢ـ بەفکر و خەیاڵ. ٣ـ نیگەران.

پەژراندن (چا. م)[پەهـ: پەتییرەفتەن] [باک] قەبووڵ کردن

پەژم (نا.)[هەو] بڕ: پەشم

پەژمووردە (نا.)[فار: پژمردە] [کلاسیک] سیس، ژاکاو. ⁂ کە سینەی ڕێشمی بەو تێغی نازە ئەنجن ئەنجن کرد/ وتی پەژموردەیە ئەم لالەزارە، ئاوی تێدەگرم (مەحوی ل ٢١٩).

پەژیوان (ئان.) بڕ: پەشیمان

پەژیوانیی (حم.)[پەژیوان + ئیی] بڕ: پەشیمانیی

پەژێو (ئان.)[ئەر] بڕ: پەشێو

پەس[1] (گیانـ.)[بڕ: پەز]١ـ [هەو] مەر، پەز. ٢ـ [زا] ران، مێگەل.

پەس[2] (ئان.) بڕ: پەست1

پەس[3] (ئاک.)[ئەو: پەسچە ـ هەخ: پەسا ـ پەهـ: پەس. ناو: پەس ـ باش: پەس] پاش، دوا. ⁂ لاس لە پەسی چادرەوە زۆر چاکی چاو بە کچان کەوت، ئاوپڕژێنی دڵی کرا (لاس و خەزاڵ ل ٧٩). **~ دان:** دوا دان، وەدواوە دان. **~ کەفتن:** دوا کەوتن، وە دوا کەوتن لە یاری و قومار.

پەسا (نا.)[؟][ئەر] ئەندازەیەک قوڕ بۆ ڕۆژە سواغێک، پاخوا، پێخوێ. **~ کردن:** خووساندن و ئامادە کردنی قوڕ و گڵ بۆ سواغ.

پەساپۆرت (نا.) بڕ: پاسپۆرت

پەساپەسا (ئاک. ل)[پەسا + پەسا] بڕ: پەیتاپەیتا

پەساخوڕ (نا. ل)[پەس3 + ئاخوڕ] [ئەر] بڕ: پاشاخوڕ

پەسار (نا. ل)[پەس3 + ئار4] ١ـ لای سێبەری شاخ و کێو، نزار، نسار. ٢ـ حەشارگە و شوێنی خۆ شاردنەوەی ڕاوچی. ٣ـ شوێن و پەنایەک کە با و

باران نەیگرێتەوە.

پەساو (نا. ل)[پەس3 + ئاو1][ئەر] بڕ: پاشاراو

پەسپەسکەرە (گیانـ.)[پەس + پەس + کەر + ئە] بڕ: پەسپەسەکۆڵە/٢.

پەسپەسەکۆڵە (گیانـ.)[پەس + پەس + ئە + کۆڵ + ئە][ئەر] ١ـ جۆرێک جاڵجاڵۆکەی نێو ماڵان. ٢ـ جانەوەرێکە لە رەگەزی جاڵجاڵۆکە، لەشی بە قەرا جاڵجاڵۆکەیە بەڵام پێیەکانی چووکترن. ژاری نیە و بێ ئازارە و گیانداری چووکەی وەک مێش دەخوا، Hyp-tiotes paradoxus ناوی لاتینی ئەم جانەوەرەیە، مێشەگرە، مێشەگیرە، بژبژە، پەسپەسکەرە، پەسپەسەکەرە، پیس پیسۆک. ٣ـ جانەوەرێکە لە رەگەزی جاڵجاڵۆکە بەڵام گەورەتر، کوڵکن و زەردە، بە هێز و بە تاقەتە و توند دەڕوا، جڕ و جانەوەری چووک راو دەکا و مرۆڤیش دەگەزێ. Aranea ta-rentula ناوی لاتینی ئەم جانەوەرەیە، هەڵەپەزە، هۆڵەپەزە، بژبژە، کەرەجنە. (عەر: خدرنق).

تێبینی: پەس لەم وشەیە دا و پیس لە پیس پیسۆک دا و پەز لە هەڵەپەزە دا لە پەزدو pazdu ـ ی ئەوێستایی بە مانای ئەسپێی گەنم و پەزدوو ـ ی پەهلەویی بە مانای ریخ گڵێنە کەوتوون.

پەسپەسەکەرە (گیانـ.)[پەس + پەس + ئە + کەر + ئە] بڕ: پەسپەسەکۆڵە/٢

پەست[1] (ئان.)[پەھ: پەست] ١ـ نەوی، نزم. ٢ـ مرۆڤی رەزیل و چەپەڵ، هیچ و پووچ. ٣ـ [باک] کز، کەم. ٤ـ وەڕەز، جاڕز. & پەس2. ~ **بوون:** ١ـ رەزیل بوون، هیچ و پووچ بوون. ٢ـ وەڕەز بوون، جاڕز بوون.. ~**کردن:** جاڕز کردن، وەڕەز کردن، زوێر کردن.

پەست[2] (ر.) رەگی چاوگی پەستان و پەستاوتن.

پەستاپەستا (ئاک. ل)[پەستا + پەستا] بڕ: پەیتاپەیتا

پەستان (چا. م)[بڕ: پەستاوتن] داگرتن، بە هێز ئاخنین، پەستن.

پەستاندن (چا. م) بڕ: پەستاوتن

پەستاندنەوە (چا. م) بڕ: پەستاوتن

پەستانەوە (چا. م) بڕ: پەستاوتن

پەستاوتن (چا. م)[پەھ: پەزدییتەن (لێدان)] ١ـ داگرتن و کوتانەوەی بە قەوی شتێک کە فەزایەکی زۆری گرتبێ.

٢ـ به زەخت و زۆریی کەس یا کەسانێک دە جێگەیەکی تەنگ کردن یا ئاخنین. ⁂ دە ژوورێکی تەنگیان پەستاوتم و دەرکەیان لێداخستم! & پەستاندن، پەستانەوە، پەستاندنەوە، پەستنەوە.

پەستراو (نا. مف.)[لە: پەستاوتن] شتی داگرتراو و ئاخنراو.

پەسترپێرار (نا. ل، ئاک. ل)[پەستر + پێرێ] برِ: بەسرپێرار

پەسترپێرێ (نا. ل، ئاک. ل)[پەستر + پێرێ] برِ: بەسرپێرێ

پەستن (چا. م) برِ: پەستان

پەستنەوە (چا. م) برِ: پەستاوتن

پەستوو[1] (نا. ل)[پەست1 + ئوو] دیوی چووکە بە سەر وەتاغی گەورەوە کە کەل و پەلی زێدەی بەردەستانی لێدادەنێن، خەڵوەتی، پشتماڵ.

پەستوو[2] (نا.) کووپەی چووکی کاشی، کووپەڵە.

تێبینی: هاوریشە و هاومانای ئەم وشەیە لە فەرهەنگەکانی فارسی دا بە شێوەی [پشتوو (پەشتوو)، بستوو (بەستوو)] هاتوە.

پەستە (نا. ل)[پەست (پێست) + ئە] برِ: پەستەک

پەستەک (نا. ل)[پەست (پێست) + ئەک] جلێکی پیاوانەیە، لە لباد ساز دەکرێ، قۆڵی نیە و لە سەر کەوا دەبەری دەکەن کە دوو جۆری هەیە. جۆری سادە و جۆرێکی کلکدار کە لە سەر شانەکەی دوو کلکی زێدە بۆ جوانی لێدەنێن، پەستە، چۆغک.

پەستیی (حم.)[پەست1 + ئیی] ١ـ نزمیی، نەویایەتیی. ٢ـ رەزیلیی، هیچ و پووچیی. ٣ـ وەرِەزیی، جارِزیی.

پەستێن (ر.)[لە: پەستاوتن] ١ـ ریشەی پەستاوتن. ٢ـ بە ناوەوە دەلکێ و ناوی فاعیلی ساز دەکا. ⁂ بەفرپەستێن، پەنیرپەستێن.

پەسرپێرار (نا. ل، ئاک. ل)[پەسر + پێرار] برِ: بەسرپێرار

پەسرپێرەکە (نا. ل، ئاک. ل)[پەسر + پێرەکە][باش] برِ: بەسرپێرێ

پەسرپێرێ (نا. ل، ئاک. ل)[پەسر + پێرێ] برِ: بەسرپێرێ

پەس کۆفی (گیانـ.)[پەس1 + کۆف + ئی][زا] برِ: پەزەکێوی.

پەسلان (نا. ل)[پەس3 + لان] رۆژی

قیامەت، ڕۆژی کۆتایی دونیا.

پەسمەندە (ئان. مف.)[پەس3 + مەندە (فار: ماندە = ماوە)] ١ـ پاشماوە، بەرماو. ٢ـ پاشکەوت بۆ دوارۆژ. & پەزمەندە

پەسمەنە (ئان. مف.)[پەس3 + مەنە (فار: ماندە = ماوە)][ئەر] بڕ: پاشماوە.

پەسن (نا.)[پەه: پەسەند] ١ـ تاریف. ٢ـ (ئان.) لەبەر دڵان، بەر دڵ، پەسند. **~ دان:** بڕ: پەسن کردن. **~ کردن:** تاریف کردن، پەسن دان، پێهەڵکوتن.

تێبینی: پەسن و پەسند لە چاوگەی پەسەندییتەن ـ ی پەهلەویی بە مانای پەسند کردن و قەبووڵ کردن و لە چاوگەی سەدی sad ئەوێستایی بە مانای دانیشتن کەوتوە.

پەسند (ئان.)[بڕ: پەسن] قەبووڵ، هەڵبژاردەی لە سەر دڵان، پەسەند، پەسەن. **~ بوون:** لە سەر دڵان بوون، لە بەر دڵان بوون، قەبووڵ بوون. **~ کردن:** بە دڵ بوون و هەڵبژاردنی شتێک یا کەسێک.

پەسندەر (ئان. فا)[لە: پەسن دان] کەسێک کە تاریف و پەسنی کەسێک دەکا، تاریفکەر.

پەسە (گیانـ.)[هەو] بڕ: پەز

پەسەرپێرارەکە (نا. ل، ئاک. ل)[پەسەر + پێرارەکە][ئەر] بڕ: بەسرپێرار

پەسەرپێرەکە (نا. ل، ئاک. ل)[پەسەر + پێرەکە][ئەر] بڕ: بەسرپێرێ

پەسەک (نا. ل)[پەس (پێست) + ئەک][ئەر] بڕ: پەستەک

پەسەن (ئان.)[ئەر] بڕ: پەسند

پەسەند (ئان.) بڕ: پەسند

پەسی (گیانـ.)[هەو] بڕ: پەز

پەسیرە (گیا.)[پە (بەر) + سیرە] بڕ: بەرسیلە

پەسیڤ (نا.)[باک] بڕ: پەسیو2

پەسیلە (گیا.)[پە (بەر) + سیلە] بڕ: بەرسیلە

پەسینگ (نا.)[زا] بڕ: پشیلە

پەسیو[1] (نا.)[هس: پەس3] شوێنی نادیار، سووچ، قوژبن، کەلێن، پەسێو.

پەسیو[2] (نا.)[؟][سۆر] هەلامەت، پەسیڤ.

پەسێو (نا.) بڕ: پەسیو1

پەشت (نا.)[هەو] بڕ: پشت1

پەشـتـان (نا.)[؟] ١ـ دەسـتـەمـلان، هاوئامێـز، ئاولانە، ئاملانە، پشـتان. :: ئەی تۆ کام نەدیت جە عەرووس نۆ/ تا عەرووس خاک پەشتان بی وە تۆ (مەولەوی ل ٩٧). ٢ـ ئالوودە، تێکەڵاو، خەڵتان. :: ئەگەر سیوای تۆ کەسم هام فەرد بۆ/ سەرتاپام پەشتان ئالوودەی دەرد بۆ (وەلی دێوانە ل ٦٤). **~ بوون:** دەستەملان بوون، دە باوش یەک دا بوون، پشتان بوون. :: خوا کەی بێت کە من پەشتانی باڵا و قامەتی تۆ بم/ چ وەختێ پڕ بە چنگ بگرم دوو لیمۆی نەورەسی کاڵت (ئەحمەد موختار ل ٦٥).

پەشتەمال (نا. ل)[پەشت + ئە + مال] [باک] پشتەماڵ/٢.

پەشتەماڵ (نا. ل)[پەشت + ئە + ماڵ] فۆتەی حەمام، پشتەماڵ/٢.

پەشتی (نا.)[هەو ـ زا] بڕ: پشت1

پەشک (نا. ل)[پش (بەش) + ک] [باک] ١ـ بەش و بەختێک کە بە کوتە کاغەز یا شتێکی دیکە لەم جۆرە دیاری دەکرێ، پشک. ٢ـ بەش، کوت، پار. ٣ـ دڵۆپ، تنۆک. ٤ـ پڕیشک.

پەشلاندن (چا. ل)[لە: پەشلین] ڕووخاندن، خراپ کردن.

پەشلین (چا. ل)[؟][باک] ڕووخان، خراپ بوون.

پەشم (نا.)[ئەو: پەشنە ـ پەه: پەشم. باک: پەشم ـ ناو: پەشم ـ هەو: پەژم ـ زا: پەشم، پەشمی] ١ـ خوری و مووی سەر لەشی بزن و مەڕ. ٢ـ هەر پارچە و قوماشێک کە لە موو و خوری بێ. ٣ـ (مج.) ردێن، ریش. ٤ـ (کن.) هیچ و پووچ، بێنرخ. :: سەودازەدەکەی زولفت، ئەزهاری لە کن پەشمە/ دوور لەو گوڵە بێ خارە، گوڵزاری لە کن پەشمە (نالی ل ٤٧٤). ٥ـ (کن.) تووکە بەر، بەرگەدە. || **پەشمی شووشە:** ریشاڵی شووشە کە بۆ نێواخنی پێخەف و داپۆشینی لوولە و کاروباری دیکە کەلکی لێوەردەگرن. (ئین: glass wool). **پەشمی گون:** ١ـ تووکی گەڵ و بەرگەدە. ٢ـ (کن.) هیچ، زۆر بێنرخ. :: قسەی منت بە پەشمی گونیشت نیە!

پەشمەک (نا. ل)[پەشم + ئەک] ١ـ شیرنییەک کە لە شەکر و ڕۆن دروست دەکرێ. تاڵ تاڵی درێژە و وەک لۆکە دەچێ. ٢ـ شۆربای پەنیر، پەنیراو.

پەشمی (نا.)[زا] بڕ: پەشم

پەشـــمین (ئان. ل)[پەشم + ئین] بڕ: پەشمینە.

پەشـــمـینە (ئان. ل)[پەشم + ئینە] [باک: پەشمین ـ ناو: پەشمین، پەشمینە ـ زا: پەشـــمـێن، پەشـــمـێنە] پارچە و قوماش یا هەر شتێک کە لە پەشم ساز کرابێ. ⁂ لەچکەی پەشمینە، پشتێندی پەشمینە.

پەشمێن (ئان. ل)[پەشم + ئێن][زا] بڕ: پەشمینە.

پەشمێنە (ئان. ل)[پەشم + ئێنە][زا] بڕ: پەشمینە.

پەشۆکـان (چا. ل)[ناو: پەشـۆکـان، پەشـۆکیان ـ هـەو: پەشۆکیای] شێوان و ئـاڵۆز بـوونی بیـر و مـێـشک، ســەر لێشێوان.

پەشۆکاندن (چا. م)[پەشۆکان + دن] ئاڵۆز کـردن و تێک دانی بیـر و مێـشکی کەسێک، شێواندن.

پەشـۆکـاو (ئان. فـا)[لە: پەشـۆکـان] ئاڵۆز، شێواو، سەر لێشێواو

پەشۆکاویی (حم.)[پەشۆکاو + ئیی] سەرلێشێواویی، ئاڵۆزیی، شێواویی.

پەشۆکیان (چا. ل) بڕ: پەشۆکان

پەشە (گیانـ.)[هەو] بڕ: پەخشە

پەشـەبەن (نا. ل)[پەشـە + بەن][ئەر] بڕ: پەشەبەند

پەشـــەبەند (نا. ل)[پەشـــە + بەند] پارچەیەکی تۆڕی ناسکە کـە هاوینان لە ســـەر نوێن و بـانی هـەڵدەبەستن هـەتا مـــێـــشـــووله نەتوانـێ ڕێی تێکەوێ و پێـوەبدا، پەشـەبەن، کـەتان و کـەوان، کولله، کولی، تەپۆ.

پەشیـمـان (ئان.)[پەه: پەشێـمـان، پەسێمان، پێشامان. تات: پەشـمون ـ فـار: پشـیمـان ـ پەش: پشـێـمـان. باک: پۆشمان، پۆشـیمـان ـ ناو: پەشـیمـان، پەژیوان ـ هەو: پەشیمان ـ زا: پۆشمان] حـاڵی کـەسێک کە لە کـار و کردەوەیەک کـە کـردوویەتی پاشگەز دەبێـتـەوە و نـایەوێ ئیـــــتـــــر بیکا، پاشـگـەز، پاشەگەز. **~ بوونەوە:** پاشگەز بوونەوە لە کــار و کــردەوەیەک. **~ کـردنەوە:** پاشگەز کــردنی کــەســێک لە کــار یا کردەوەیەک.

پەشیمانیی (حم.)[پەشیمان + ئیی] ئاکـامی پەشـیـمـان بوونەوە، پەژیوانیی. **~ بە دواوە (لە دوو) بوون:** کـــار و کردەوەیەک کە ئاکامی پەشیمان بوونەوە

بێ. ⁂ بۆ هەر کارێکی واباشتر پیاو پرس بە گەورەتر بکا، کاری خۆکردە پەشیمانیی بە دواوەیە. ~ **چێژتن:** پەشیمان بوونەوە لە ئەنجامی کارێک، تووشی پەشیمانیی بوون. ~ **هێنان:** تووشی پەشیمانی بوون، پەشیمان بوونەوە. ⁂ یەخە دادڕین، پەشیمانیی دێنێ (پەند ل ٥٠٣).

پەشێو (ئان.)[لە: شێوان][ناو: پەشێو، پەژێو ـ هەو: پەشێو] ١ـ کەسێک کە بیر و هۆشی تێکەڵ بوە، بیرئاڵۆز، پەرێشان. شێواو. ٢ـ پرچ و زولفی لێک بڵاو، پەرێشان. ⁂ مەکەن لۆمەی پەشێویی دڵ کە ئەمشەو/ پەشێواوە لەبەر پەرچەم **پەشێوان** (نالی ل ٣٢٢) نارێژی چاو، سوور ناکەی لێو/ شانە ناکەی بسکی پەشێو (تاریک و روون ل ١٤٣). ٣ـ ناوە بۆ نێرینە. ~ **بوون:** شێوان، تێکچوون. ~ **کردن:** شێواندن، تێکدانی حاڵ و حاڵەتی کەسێک.

پەشێوان (چا. ل)[لە: پەشێو] شێوان، تێکچوون، بیر بڵاو بوون، ئاڵۆز بوون.

پەشێواو (نا. مف.)[لە: پەشێوان] شێواو، ئاڵۆز، پەشێو.

پەشێویی (حم.)[پەشێو + ئیی] ١ـ شێواویی، ئاڵۆزیی. ٢ـ شێواویی وڵات، ئاژاوە.

پەعن (ئان.)[باک] بڕ: پان

پەقاندن (چا. م)[باک] بڕ: تەقاندن

پەقرەج (نا.)[تور: bakraç] بڕ: سەتڵ

پەقک (نا. ل)[پەق (تەق) + ک][باک] بڕ: پۆرگ

پەقین (چا. ل)[باک] بڕ: تەقین

پەک[1] (نا.)[؟] ١ـ هێز، تاقەت، توان. ٢ـ کەلک. ٣ـ نیاز، پێویستیی. ~ **پێ نەکەوتن:** بێنیاز بوون، موحتاج نەبوون بە شتێک یا بە کەسێک. ~ **خستن:** ١ـ لە کەلک خستن، لە کار خستن. ٢ـ مەحتەل کردن، چاوەڕوان ڕاگرتن. ~ **کەفتن:** بڕ: پەک کەوتن. ~ **کەوتن:** ١ـ بێ هێز و بێ تاقەت بوون. ⁂ بە پیری پیاو پەکی دەکەوێ. ٢ـ بێ کەلک بوون، لە کەلک کەوتن. ⁂ ئەم ڕادیۆیە تازە پەکی کەوتوە و دەبێ فڕێی بدرێ. ٣ـ نیاز پێهەبوون، پێویست بوون. ⁂ لەو شارەی بۆ دوو تمەن پەکت بکەوێ کەس ناداتێ. & پەک کەفتن.

پەک[2] (ئام.) وشەی دەربڕین لە کاتی سەرسوڕمان، تەک، پەکوو. ፡፡ پەک لەو قسەیە!

پەککوو (ئام.) داگرتنێکی پتری وشەی پەکوو ـ یە. (بڕ: پەکوو.)

پەککەوتوو (ئان. مف.)[لە: پەک کەوتن] ١ـ پیر و کەلەلا، داماو، لە کار کەوتوو. ٢ـ بێ کەلک، لە کەلک کەوتوو. & پەککەوتە.

پەککەوتە (ئان. مف.)[لە: پەک کەوتن] بڕ: پەککەوتوو. ፡፡ گەر دەناڵێنم ئەمن، پەک کەوتە نیم/ تێدەکۆشم بۆ وەسڵ تاکوو دەژیم (ناڵەی جودایی ل ٢٢).

پەکوو (ئام.) ١ـ وشەی دەربڕینی خەم و خەفەت، تەقوو، مخابن، حەیف ፡፡ پەکوو لەو کوڕە جوانە چ زوو جوانەمەرگ بوو. ٢ـ وشەی دەربڕینی سەرسوڕمان و زۆر پێ سەیر بوونی شتێک یا مەسەلەیەک. ፡፡ پەکوو لەو درۆ زلەی. & پەککوو، تەککوو

پەکەر (ئان.)[لۆر: پەکەر. فار: پکر. ناو: پەکەر ـ هەو: پەکەر] بێواز، بێدەماغ، بێتاقەت، جاڕز، وەڕەز. **~ بوون:** بێواز بوون، لە سەر حاڵ و حەوسەلە نەبوون. **~ کردن:** کەسێک بێواز و بێحاڵ کردن.

پەگر (نا.)[؟][ئەر] ریخ و پیسایی ئاژەڵ لە تەویلە دا کە لە سەر یەک کۆ بۆتەوە و بڕیویانە و وەک سووتەمەنی کەلکی لێوەردەگرن، کەمرە، گەمرە.

پەل[1] (نا.) ١ـ دەستە، تاقم. ٢ـ لقی دار. ፡፡ وەک سیامەندی لە چۆل و بەندەنێ/ جەرگی لەت کردم پەلی دارە بەنێ (ناڵەی جودایی ل ٢١). ٣ـ کوتێکی چووکە لە گیا و گوڵ کە لێدەکەنەوە و بۆ ریشە داکوتان و زیاد کردن. ፡፡ پەلێک شەمدانیم لە ماڵە دایکم هێناوە. ٤ـ کوت، لەت، پل. ፡፡ پەلێک نان. ٥ـ گەلا. ٦ـ دەست. ፡፡ دەست و پەل. ٧ـ باڵ. ፡፡ پەلەوەر. **~ بزاوتن:** دەست بزاوتن، دەست کردنەوە، جووڵە کردن. **~ داکوتان:** خۆ گرتن و ریشە داکوتانی گیا. **~ کوتان:** ١ـ دەست کوتان و دەست لە وڵات دان لە تاریکی دا کاتێک کە چاو نایبینی، دەست گێڕانی کوێر. ٢ـ (کنـ.) حەول دان و تێکۆشان لە کاتی ناچاری و تەنگانە بۆ دەست بە شوێنێک یا شتێک راگەیشتن. **~ گرتن:** ١ـ دەست گرتن. ٢ـ (کنـ.) یارمەتی دان، یاردیدە دان. || **پەل پەل:** لەت لەت، کوت

کـوت. * **پەل پەل کــردن:** لـەت و کــوت کردن، لەت و پەت کردن.

تێبینی: پەل دەگەڵ پەڕ1 هاوڕیشەیە و ئاڵوگۆڕیی بە سەر پیتەکانی « ل » و «ڕ» دا هاتوە کە وێنەی کە کوردیی دا یەکجار زۆرە.

پەل[2] (ئان.)[؟] حاڵی هەر شتێک کە لە چاو هاوچەشنی خۆی قووڵایی نەبێ، تەخت و سـاف. ፡፡ دەوری پەل. **~ بوون:** تەخت و ساف بوون، قووڵ نەبوون. **~ کــردن:** سـوان و لەبەین بردنی قولایی شتێک. ፡፡ جگەکەم پەل کردوە.

پەل[3] (نا.)[؟] دەگەڵ وشەی کەل دێ و مانای کەرەسە و ئەسباب دەدا. ፡፡ کەل و پەل

پەل[4] (نا.)[؟] قــووڵایی نێــوان دوو شاخ، دۆڵ، دەرە.

پەلاپیتکە (نا. ل)[پەل + ئا + پیت + کە] بڕ: پەلەپیتکە

پەلاخ[1] (گـیـانـ.)[پە (پار1) + ولاخ] [باک] بڕ: پالاغ

پەلاخ[2] (گیا.)[باک] بڕ: پەلاش

پەلار (نا.) بڕ: پلار

پەلامــار (نا.)[؟] شــالاو، هێــرش، هەڵمەت، پەلەمار، پالامار. **~ بردن:** هێرش بردن، خۆ پێدادان، پەلامار دان. **~ دان:** بڕ: پەلامار بردن

پەلامارده‌ر (ئان. فا)[لە: پەلامار دان] کەسێک کە شالاو دەباتە سەر کەس یا کەسانێک بۆ مەبەستی شەڕ و کوشتن.

پەل بەستـە (ئان. مـفـ.)[پەل1/٣ + بەســتــە] ١ـ دەست بەســتــراو، دەست بەستە. ٢ـ گرفتار، ئەسیر.

پەلپ (نا.)[باک] بڕ: پەڵپ

پەلپەلک (گیانـ.)[زا] بڕ: پەپوولە

پەلپینە (گیا.)[باک] بڕ: پرپرە/ ١

پەلک[1] (نا. ل)[پەل1 + ک] ١ـ پرچی هۆنراوە، کــەزی، پەلکە. ٢ـ کــوتێکی چووک. ፡፡ پەلکە نانێکم دە مــاڵ دا نەمــاوە. ٣ـ گـەلا، پەل، پەلکە. ٤ـ پەڕی گوڵ، پەلکە. || **پەلکی گوڵ:** پەڕی گوڵ.

پەلک[2] (ئا.) بڕ: پێــڵــوو. || **پەڵکی چاو:** بڕ: پێڵوو. ፡፡ چەند خۆشە لە کاتی گیانەلاوم/ پەنجەی مەمی لێک نێ پەلکی چاوم (مەم و زین ل ٣٢٧).

پەلک[3] (گیا.)[باک] بڕ: پەڵک

پەلکوور (گیانـ.) بڕ: پەڕکوور

پەلکە (نا. ل)[پەلک1 + ئە] ١ـ گەڵا، پەل، پەلک. ٢ـ پەڕی گوڵ، پەلک. ⁂ پێموایە نێوەڕاست مانگی هاوینێیە و گەلاوێژ کەوتووە/ هەڵاڵ و بەیبوون و گیاخاو پەلکەیان وەراندووە (لاس و خەزاڵ ل ١٣٨). ٣ـ پرچی هۆنراوە، کەزی، پەلک. ⁂ دڵم قەبووڵ ناکا دابنیشم بە هەناسەساردیی و بە ناپیاوییە/ ئەگەر سەرزەنیشتم بکا پیرێژنێکی پەلکەسپییە (لاس و خەزاڵ ل ١٦٩).

پەلکەرەنگینە (نا. ل)[پەلک1 + ئە + رەنگین + ئە] بڕ: پەلکەزێڕینە.

پەلکەزێڕینە (نا. ل)[پەلک1 + ئە + زێڕین + ئە] کەوانێکی رەنگاورەنگە کە دوای بارینی باران و وەدەر کەوتنی هەتاو لە ئاسۆ پەیدا دەبێ، پەلکەڕەنگینە، کۆڵکەزێڕینە، کەسک و سۆر، ئەستوونە زێڕینە.

پەللار (نا.) بڕ: پللار

پەل و پۆ (نا. ل)[پەل1/٧ + و + پۆ] بڕ: پەڕ و پۆ. ⁂ مەلی سەر بنچک، پەل و پۆ رەنگین خۆ من هەڵۆ نیم/ لێم مەفڕن جووت جووت، مەترسن ئاخر پێتان بڵێم چیم (گۆران ل ١٦٩).

پەلوول (نا.)[هس: پەڵوو][باک] بڕ: پاڵوودە

پەلە (ئاک.) لەز، تاڵووکە، هەشتاو، ~ **کردن:** وە درەنگی کەوتن و هەڵسووڕانی توند بۆ گەیشتن و پێڕاگەیشتن، تاڵووکە کردن. ~ **هەبوون:** بە توندیی هەڵسووڕان بۆ پێڕاگەیشتن بە کار و ئیشێک، بەپەلە بوون. **وە** ~ **خستن:** هاندانی کەسێک بۆ هەڵسووڕان و جووڵانەوە بە توندی بۆ پێڕاگەیشتن بە کار و بارێک. **وە** ~ **کەوتن:** وە درەنگی کەوتن و هەڵسووڕان بە توندی.

تێبینی: پەلە لە چاوگی پەڕین کەوتوە بە لەبەر چاو گرتنی ئاڵوگۆڕیی دوو پیتی « ل » و « ر » دەگەڵ یەکتر.

پەلەپچڕ (ئاک. ل)[پەل + ئە + پچڕ (پچڕین)] پەل کوتان بۆ رزگاریی و خۆ دەرباز کردن، پەلەقاژە، پەلەپچڕکێ، پەلەپچڕێ، پەلەپچوڕکێ، پەلەپرووزکێ، پەلەپرووزە، پەلەپرووزێ، پەلەپرووسکە، پەلەپرووسکێ.

پەلەپچڕکێ (ئاک. ل)[پەل + ئە + پچڕ (پچڕین) + ک + ئێ] بڕ: پەلەپچڕ

پەلەپچوڕکێ (ئاک. ل)[پەل + ئە +

پچور (پچڕین) + ک + ئێ] بڕ: پەلەپچڕ

پەلەپچــوڕکێ (ئاک. ل)[پەل + ئە + پچڕ (پچڕین) + ک + ئێ] بڕ: پەلەپچڕ

پەلەپرووزکێ (ئاک. ل)[پەل + ئە + پــڕووز (پــڕووزان) + ک + ئــێ] بــڕ: پەلەپچڕ

پـەلـەپـڕووزە (ئـاک. ل)[پـەل + ئـە + پڕووز (پڕووزان) + ئە] بڕ: پەلەپچڕ

پـەلـەپڕووزێ (ئـاک. ل)[پـەل + ئـە + پڕووز (پڕووزان) + ئێ] بڕ: پەلەپچڕ

پەلەپڕووسکە (ئاک. ل)[پەل + ئە + پڕووس (پڕووز) + ک + ئە] بڕ: پەلەپچڕ

پەلەپڕووسکێ (ئاک. ل)[پەل + ئە + پڕووس (پڕووز) + ک + ئێ] بڕ: پەلەپچڕ

پەلەپووش (نا. ل)[پەل + ئە + پووش] ١ـ پووشێکی سووک و چووک کە با سانا دەیبا، چڵی پووش. ٢ـ (کنـ.) سووک، بێ وەزن.

پــەلــەپــەل (ئــاک. ل)[پـەلـە + پـەل] پەلەیەکی زۆر و پتـر لە رادەی ئاسـایی. ~ **کـــردن:** زۆرتـر پـەلـە کـــردن. ⁂ پەلەپەلێ مـەکـە هـەر ئێـسـتـا دەڕۆین. **وە ~ خستن:** پەیتـاپەیتـا راگەیاندن بە کـەسـێک کـە درەنگە و دەبێ پەلەی بکا. ⁂ بۆ وە پـەلـەپـەلم دەخـــەی هـێــشـــتـــا ســاعـەتێکی مــاوە قـەتـار بڕوا. **وە ~ کـەوتن:** لێ درەنگ بوون و پـەلەیەکی پتـر کردن.

پەلەپیتک (نا. ل)[پەل + ئە + پیت + ک] بڕ: پتە

پەلەپیتکە (نا. ل)[پەل + ئە + پیت + کە] ١ـ ئامرازێکی چووکە لە چەکی وەک تفـەنگ و دەمـانچـە کـە بە داگرتنی گوللە دەتەقێ، پڵـتـۆک، پیلکە. ٢ـ بڕ: پتـە & پەلاپیـتکە. ~ **ترازاندن:** تەقـە کـردن، تەقـانـدنی گـوللە بە پـەلـەپیـتکە لێـدان. ~ **لێــتــرازاندن:** تەقــە لێکردن. ⁂ ســێــرەت دەگـرت لـە کــەڵی گــچکە/ پـەلـەپیـــتکەت لێـــدەترازاند، دەتدا لە کەلەکەی (گەنج ل ٣١٦).

پەلەزێ (گیا.)[باک] بڕ: گەزیزە

پەلەزێسک (گیا.)[باک] بڕ: گەزیزە

پەلەسیسە (نا. ل)[پەل + ئە + سیس + ئە] جۆرە نـەخۆشیـیـەکە ئەدا لە مـێو هێندێ پەلی سـیس ئـەکـا (خـاڵ ب ١ ل ٢٤٣).

پەلەفــرتکێ (ئان. ل)[پەل1 + ئە + فرت + ک + ئێ] بڕ: پەلەقاژە

پەلەفرتە (ئان. ل)[پەل1 + ئە + فرت + ئە] بڕ: پەلەقاژە

پەلەفرتێ (ئان. ل)[پەل1 + ئە + فرت + ئێ] بڕ: پەلەقاژە

پەلەقــاژە (ئان. ل)[پەل1/٦ + ئە + قــاژە؟] ١ـ حــالّی دەست و پەل و پێ راوەشاندنی کەس یا گیانلەبەری گیراو بۆ رزگــار بوون. ٢ـ حــالّی پێکوتانی گیاندار لە کاتی سەر بڕین دا. ٣ـ (کنـ.) هەولّ و کــۆشش بۆ رزگــاریی. & پەلەفــرتکێ. پەلەفــرتە، پەلەفــرتێ، پەلەقــاژێ. **~ کــردن:** ١ـ دەست و پێ راوەشــاندن لە کــاتی دەردەست بوون و گـیران بۆ رزگـار بوون. ٢ـ (کنـ.) حەول دان بۆ رزگــاری. **وە ~ کــەوتن:** ١ـ دەست و پێ کوتان لە کاتی گیران دا. ٢ـ دەست و پێ کـوتان لە کـاتی سـەر بڕین دا. ٣ـ (کنـ.) وە هەولّ کەوتن.

پەلەقاژێ (ئان. ل)[پەل1 + ئە + قاژ + ئێ] بڕ: پەلەقاژە

پەلەکــوتێ (ئان. ل)[پەل1/٦ + ئە + کوت + ئێ] ١ـ حالّەتی دەست کـوتان لە تاریکی دا ٢ـ (کنـ.) حەول، کۆشش.

پەلەمار (نا.)[باک] بڕ: پەلامار

پەلەوەر (نا. ل)[پەل1/٧ + ئە + وەر] [پەهـ: پەرڤــەر] ئەو گــیــاندارانەی کــە دەفڕن، مەل، بالّدار، بالّندە

پەلەوێسک (گیا.)[باک] بڕ: گەزیزە

پەلوسیــاوەحشی (گیــا.)[پەل + و + سیاوەحش] بڕ: پەڕسیاوەش

پەلی سیاوشان (گیا.)[پەل + ئی + سیاوش + ئان] بڕ: پەڕسیاوەش

پەلاس (نـا.)[؟][نـاو: پـەلاس ـ هـەو: پەلاس] ١ـ جـۆرێک بـەڕەی کـەم بـایەخ و خـراپ. ፨ فـەرشـی پەلاسـە، دۆشـەکی خـاکە، سـەرینی بەرد/ بێ تووک و رووت و قـووت و فـەقـیـر و قـەلەندەرە (نالی ل ٤٢٠). ٢ـ پارچەی رەشــمــالّ، کـوێن. ٣ـ جلی زبر و زووری کەم بایەخ کە دەرۆیش و پیــــاوی هەژار دەبەری دەکـــەن. ፨ خوێشان پەرێشان پەلاس نە گەردەن/ تو خــوا بازەشـــان چون تۆشــا مـــەردەن (مــەولەوی ل ٣٥٦) ئەمــجــارە پـەلاسی شـــەرم و دین پارە دەکــەم/ ئەم دەردی هەژارییەم بە مەی چارە دەکەم (خەیام ل ٢٢). ٤ـ (مجـ.) بێنرخ، بێبایەخ. **بە ~ بوون:** (کنـ.) بێنرخ بوون، بێبایەخ بوون، بوون بە هیچ.

پەلاش (نا.)[باک: پەلاخ ـ ناو: پەلاش ـ زا: پالاخ] پووش و پەلاش، ویشکەگیا،

پووش.

پەڵپ (نا.)[لۆر: پەلم، پەلپ. باک: پەلپ ـ ناو: پەڵپ ـ هەو: پەڵپێ] ١ـ بیانوو، پاپە. ٢ـ گرووو، گرنە. **~ پێگرتن:** ١ـ بیانوو پێگرتن، بیانوو لێدیتنەوە. ٢ـ گرووو پێگرتن. & پەڵپ لێگرتن **~ گرتن:** ١ـ بیانوو گرتن. ٢ـ گرووو گرتن. **~ لێبەستن:** بیانوو پێگرتن، پەڵپ پێگرتن. ⁂ پەڵپی لێبەستووم هەتا ئەو کێوەی بۆ نەگوێزمەوە مێردم پێناکا (بۆ کوردستان ل ١٥). **~ لێگرتن:** بڕ: پەڵپ پێگرتن. ⁂ فەرخ پەڵپی لێگرت، کوتی دەبێ بە بازاڕیم دا بەری (شێخ فەرخ ل ٢٧).

پەڵپین (گیا.) بڕ: پرپرە/١

پەڵپینە (گیا.) بڕ: پرپرە/١

پەڵپێ (نا.)[هەو] بڕ: پەڵپ

پەڵتەک (نا.) بڕ: پاڵتەک

پەڵخ (گیان.)[هس: فەرخ] ١ـ بێچووی بەراز، بزەڵە، کوودەڵە، بازەڵە. ٢ـ بێچووی گامێش، پەڵخەگامێش، پالاغ. & پەرخ.

پەڵخورد (نا. ل)[پەڵ + خورد1] ١ـ دانەوێڵەی نیوە هاڕاو. ٢ـ خەرمانێکە لە ژێر گێرە دا قرچەشکێن کرابێ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧١). ٣ـ لەوەڕی ناو ورگی حەیوان کە هێشتا هەزم نەبوە، پەڵخوڕ. (هەنبانەبۆرینە ب ١ ل ١٢٣). **~ بوون:** ١ـ نیوە هاڕانی دانەوێڵە. ٢ـ نیوە ورد بوونی گژ و گیا. **~ کردن:** ١ـ نیوە هاڕینی دانەوێڵە. ٢ـ نیوە ورد کردنی گژ و گیا.

پەڵخوڕ (نا. ل)[پەڵ + خوڕ (خورد1)] بڕ: پەڵخورد/٣.

پەڵخەگامێش (گیان.)[پەڵخ + ئە + گامێش] ١ـ بێچووی گامێش، پالاغ. ٢ـ (کن.) مرۆڤی تەوەزەلی زلی نەوسن، تەنبەڵ.

پەڵخی (گیان.)[پەڵخ + ئی] جۆرێک کۆتر بەڵام گەورەتر کە لە مێشە و لێڕەواران دا دەژی.

٤٠ سانتیمێترە، گەردنی شەڕابییە. هەر لاملەی خاڵێکی سپی لێیە؛ دەورەیان کەسک و ئەرغەوانییە. کاتی فڕین خەتی سپی باڵی وەدیار دەکەوێ. بە باڕی نیشانەکانی سەر گەردنی نییە. ئەو باڵندانە بە پۆل دەگەڕێن. لە هەموو شوێنێ تەنانەت لە شارەکانیش دا دەبینرێ. لە سەر دار، پەرژین تەنانەت

هێلانەی بەتاڵی باڵندەکانی تر هێلانەی چێ دەکا (فەرهەنگی باڵندە ل ١٢٨)، Columba palumbus ناوی لاتینی ئەم مەلەیە، کۆترەپەڵخی، کۆترەگایە، کۆترەگاییلکە، کۆترەگایانە، گاکۆتر.

پەڵک (گیا.)[باک: پەلک ـ ناو: پەڵک] دارێکی خۆڕسکە لە تیرەی بی و لە بنەماڵەی سپیدار، گەڵای پانە و هەندێک جار لە دەم شەقامان دەینێژن. Populus euphr arica ناوی لاتینی ئەم دارەیە. (فار: ترنگوت)

پەڵۆخ (ئان.) بڕ: پۆخڵ

پەڵۆژی (گیا.)[هەو] بڕ: پەڵۆشە

پەڵۆش (گیا.) بڕ: پەڵۆشە

پەڵۆشە (گیا.)[نا: پەڵۆش، پەڵۆشە ـ هەو: پەڵۆژی] ١ـ بنکە گیایەکی ئەستوور و درێژە و قژقژاوییە، دەرئەهێنرێ و ئەکرێ بە چاوگی ئاگر (خاڵ ب ١ ل ٢٤٢). ٢ـ گوێنی، گەوەن. ٣ـ بنەتاڵوو (هەنبانەبۆرینە ب ١ ل ١٢٣). & پەڵۆش.

پەڵوو (نا.) ١ـ [لۆر: پلیلە. ناو: پەڵوو، پەڵووڵە] ئارد و ئاوی تێکەڵاو کە دەیدەن بە جووجکە، پەڵووڵە. ٢ـ چێشتێکە لە ئاو و ئارد کە دەیکوڵێنن و ڕۆنی لێدەدەن. ٣ـ (مجـ.) چێشت یا خواردەمەنییەکی ناخۆش. ٤ـ پەڵووڵەیەکی بێ چەورییە ئەکرێ بۆ کار و بەرخ (خاڵ ب ١ ل ٢٤٢).

پەڵووک (گیا.) بڕ: ئاڵەکۆک

پەڵووڵە (نا. ل)[پەڵوو + ڵە] ١ـ خواردنێکە لە ئارد و ڕوون. ئاردی گەنم لە ڕۆن دا سوور دەکەنەوە هەتا ڕەنگی قاوەیی دەبێ، لە دوایی شەکراو یا دۆشاوی تێکەڵاو دەکەن و لێکی دەدەن، ئەم خواردنە زۆرتر بۆ ژنی زەیستان ساز دەکرێ هەتا ئاهێکی بێتەوە بەر و برینەکانی وێک بێتەوە، ئارد و ڕۆن، ئارخاڤک، میوانی. ٢ـ بڕ: پەڵوو/١

پەڵە (نا.)[هس: پەڕە][ناو: پەڵە، پەرە ـ هەو: پەڵە] ١ـ شوێنی چووکی پیس کراوی سەر جل و بەرگ، لەکە، پل، پنی. ٢ـ خاڵی پان و چووکی سەر لەش و پێستی مرۆڤ یا گیاندار، پنۆ، پنۆک، پڵ.٣ـ پارچە زەوییەک. ٤ـ پارچە دەغڵێکی داچێندراو. ٥ـ بارانێکی پڕ ئاوی نێوەڕاستی پاییز کە دەغڵ و دان و گیای پێ سەوز دەبێ، بارانی پەڵە. ~ **دان:** ئەو ئەندازە بارینەی کە زەوی بخووسێنێ و بە ئاسانی جووتی تێدا بکرێ و گاسن لە بەر ویشکی کرەی لێ

نەیە، بارینی بە ئەندازەی پێـویسـتی جووتێر. || **پەڵەی بچووک:** یەکەم جارە لە باینی باران دا. **پەڵەی گـەورە:** بارانی دووهەم جارە پاش بارانی پەڵە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧١).

پەڵەپەڵە (ئان. ل)[پەڵە + پەڵە] حاڵی پێست یا هەر شتێکی پەڵەی زۆر لە سەر بێ، خاڵ خاڵ، پنۆک پنۆک.

پەمبو (گیا.)[باک] برِ: پەمۆ

پەمبۆ (گیا.) برِ: پەمۆ

پەمبوو (گیا.)[باک] برِ: پەمۆ

پەمبە (گیا.) برِ: پەمۆ

پەمبـەیی (ئان. ل)[پەمبـە + ئی] برِ: پەمەیی

پەمگ (گیا.) برِ: پەمۆ

پەمـوانە (گیا.)[پەمـو (پەمـۆ) + ئانە (دانە)] برِ: پەمـۆدانە. ჻ مزگێنی هێلکە پەموانەیە (پەند ل ٤٢٢).

پەمـۆ (گـیا.)[پەھ: پەمـبـەک. باک: پەمبو، پەمبوو، پەمبۆ، پەنبو ـ ناو: پەمە، پەمۆ، پەمبۆ، پەمـوو، پەمبە، پەمگ ـ هەو: پەمە ـ زا: پەمە] بەری گیایەکی ساقەت ئەستوور و کورتە، لقەکانی ناسک و گەڵا پانە، گـوڵی سـپی و سـوور دەدا کـە لە دوایی دەبنە قـۆزاخـە. سـەرەتای پاییـز قـۆزاخـەکـان دەم دەکـەنەوە و لۆکـەی لێ دێنە دەر. لاکۆکەر یا لۆکەچن لۆکەکان بە دەست لێدەکەنەوە یا ئەوەکە بە مەکینەی تایبەتی هەڵیدەگرنەوە و بۆ پارچە ساز کـردن و دە دۆشـەگ ئاخنین و گـەلێک کاری دیکە کەلکی لێوەردەگرن. Gos-sypium ناوی لاتینی ئەم گـیـایـەیە، لۆکە.

پەمـۆدانە (گیا.)[پەمـۆ + دانە] تۆمی پەمۆ، دەنکی لۆکە، پەموانە، پەمـوودانە، پەمـەتـۆمـە. ჻ ئەسـپـەندەر دانە دانە/ چاوی بەد و بێگانـە/ هـەڵتـۆقـێ وەک پەمۆدانە (دەستە بوخچە ل ٢٥).

پەموو (گیا.) برِ: پەمۆ

پەمـوودانە (گیا.)[پەمـوو + دانە] برِ: پەمۆدانە.

پەمە (گیا.) برِ: پەمۆ

پەمـەتۆمـە (گـیـا.)[پەمـە + تۆم + ئە] [هەو] برِ: پەمۆدانە

پەمـــەیی (ئان. ل)[پەمـــە + ئی] ١ـ رەنگی سـووری کـاڵ، رەنگی ئاڵی روون، رەنگی روخسـار، ٢ـ هەرچی کە لە لۆکە ساز کرابی. & پەمبەیی.

پەن (نا.) بڕ: پەند

پەنا (نا.)[پەهـ: پـەنـاه. نـاو: پەنـا، پەناه، پەنـها ـ هەو: پەنا] ١ـ پشـتـیـوان، پشـتگر، ئامـان. ⁂ پشت و پەنام هەر تۆی! ٢ـ سـووچ، قـوژبن. ٣ـ لا، تەنیشت، کن. ⁂ وەره پـەنـای مـن دانیـــشـــە. ٤ـ (ئان.) ئاگـــادار. ⁂ پـەنـامـــان هـەر خـــودایە. ~ **بردنە بەر:** چوونـە ژێر پەنای کەسـێک یا شـوێنێک، پـەنا گرتن. ⁂ واباشــە پـەنا بەرینە بەر مــەیخــانە/ حەفتـا و دوو میللەت بـەمـەچی شـەڕیانە (خــەییــام ل ٧٧). ~ **بۆ ... بردن:** لە ترس و مـەترسـی بۆ لای کـەسـێک چوون بۆ وەخـۆ گرتن و پشت گرتن. ⁂ خۆ لەو دونیایە کـەسم نیـە مـەگـەر پەنا بۆ خـودا بەرم. خـراپم لیمـقـەومـاوبوو ناچار پەنام بۆ مـــامـــەکـــانم برد هـەتـا یارمـــەتیم بدەن. ~ **دان:** وەخـۆ گـرتنی کـەسی راکـــــردوو لە مــــــەتـرسـی و پـشت گرتنی. ~ **گرتن:** ١ـ لە پشت کەسێک یا سـووچێک خـۆ حـەشـار دان. ⁂ لە مـەکری ئـەم عـەجـووزە و سیـحـری دێوی نەفس ئەمـن مــەحــوی/ پەنـا دەگــرم بە زاتـی ئەقدەسی بێچوونی نادیوە (مەحوی ل ٢٩٠). ٢ـ خـــشـت بـوونـی مـــانـگ و هەڵاتنی بە جـۆرێک کـە بکەوێتـە دوای ئاوا بوونی رۆژ (خاڵ ب ١ ل ٢٤٤). ~ **هێنان:** هـاتن بـۆ پەنا دان، روو دە کـەسی پەنادەر کـردن. **خـۆدانە ~ کـەسـێک:** پەنا بـردنە بەر کـەسـێک بۆ پشت گـرتن، پەنا بۆ کەسێک بردن. || **پەنای بێدەنگ:** یارییـەکە کۆمـەڵێک بە گردیی دائەنیشن، وەسـتـاکـەیان لـە یەکێکیـان ئـەدا ئەویش لەوەی تەنیشـتی خۆی ئەدا هـەر بەوجۆره تا ئەگـاتەوە لای وەسـتـاکـە (خـاڵ ب ١ ل ٢٤٤) گەمـەیەکە، قـرِوقپ، فەنای بێدەنگ (هەنبانەبۆرینە ب ١ ل ١٢٤).

پەنابات (نا.) بڕ: پەناباد

پەناباد (نا.) دراوێکی زەرد بـوو کـــە هـەتا سـەردەمی پەهـلـەوی لە ئێران برەوی هـەبوو و نـیـوەی قـرِانـێک بوو، دە شـایی، پەنابات، پەنات، پەناد.

تێبینی: پەناد دراوێکی زێو بوو کە لە سـەردەمی قاجـارەکـان لێدراوە و گۆیا لە پەناه ئاباد لێدراوە و ئەم ناوەی بە سـەر دا براوە.

پەنابەر (نا. فا)[پەنا + بەر] ١ـ کەسی هـەڵاتوو لە مەترسی کە پەنای بردۆتە بەر کـەسی پەنادەر. ٢ـ راکـردوو لە وڵات کـە پەنای بردۆتە وڵاتێکی دیکە.

پەنـابەریی (حـم.)[پـەنـابـەر + ئیـی]

حاڵەت و چلۆنایەتی پەنابەر.

پەناپەسیو (نا. ل)[پەنا + پەسیو] شوێن و قوژبنێک کە لەبەر چاو نەبێ، شوێنی نادیار، پەنا و پەسیو.

پەنات (نا.) بڕ: پەناباد

پەناد (نا.) بڕ: پەناباد

پەنادار (ئان. فا)[پەنا + دار2] ١ـ کەسێک کە پەنا دەداتە کەسی دیکە، پەنادەر. ؛؛ لایەک دەربەدەرم من لە کەس و کار/ پەنام بۆ هێنای ببە پەنادار (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٠). ٢ـ (مجـ.) خودا

پەنادەر (ئان. فا)[پەنا + دەر (دان)] کەسێک کە پەنا دەداتە پەنابەر، پەنادار.

پەناگا (نا. ل)[پەنا + گا3] شوێنێک کە لە کاتی مەترسی پەنای بۆ دەبن، شوێنی پەنا گرتن، داڵدە

پەنام (ئان.) داپۆشراو، نهێنی، نەدیار، پەنهان.

تێبینی: لە ئەوێستا دا پەئیتی دانە بە مانای جلی ژێر زرێ هاتوە جگە لەوە هەم لە ئەوێستا و هەم لە پەهلەویی دا پەدام، پەندام، پەنوم بە مانای دەمامک و دەم بەندێک هاتوە کە ئاتروان لە کاتی خوێندنەوەی دوعا لە بەر ئاگر دەمی پێ دەبەست هەتا هەناسەی وە ئاگر نەکەوێ. دوو وشەی پەنام و دەمامک لە کوردیی دا لەم سەردەمەوە ماون و ئاشکراشە کە لە بەر گۆڕینی دین ئەم وشانەش مانایان هەندێک گۆڕدراون هەر چەند ناوەرۆکیان هێشتۆتەوە. هەروەتر لە راوێژیی بیرجەندیی دا پێینۆم بە مانای شاراوە و پەنهان هاتوە.

پەنامان (نا. ل)[پەنام + ئان] هەرشت و هەرچێکی نادیار و غەیبی، نادیاران.

پەنامگا (نا. ل)[پەنام + گا] جێگەی خۆ شاردنەوە، حەشارگا.

پەنامەکی (ئاک. ل)[پەنام + ئەکی] ١ـ بە نهێنی و شاراوەیی. ٢ـ بە سرنج و مەترسییەوە. (احتیاط) ؛؛ بە پەنامەکی ماشێنی لێخورە.

پەنا و پەسیو (نا. ل)[پەنا + و + پەسیو] قوژبن و شوێنی نادیار، پەناپەسیو، کەلێن و کولێن.

پەناه (نا.) بڕ: پەنا

پەنبو (گیا.)[باک] بڕ: پەمۆ

پەنج[1] (ژ.) ١ـ بڕ: پێنج. ٢ـ (ئا.)[باک

- زا] برِ: پەنجـە. || **پەنجـەی تار:** ناوی پێنـج ڕۆژی ئاخـری سـاڵ، پێنـجـەی تار، پێنج ڕۆژەی تار. [پێشـتر هەر مانگ سی ڕۆژ بوە و ســـاڵ دەبوو بە ٣٦٠ ڕۆژ. لە بەر دروست هاتنەوەی ساڵ پێنج ڕۆژیان پێـوە دەنا کــە ناوی پێنج ڕۆژەی تار یا پـەنجــــەی تار بوە.] ៖ وەی من دیارەن پەنجـــەی تارمـــەن/ ســــەرووەخت هـامن نەووەهارمەن (مەولەوی ل ٤٧٦).

پەنج^{2} (نا.) برِ: پنج/٤

پەنجا (ژ.)[ئەو: پەنچاســەتە - پەه: پـەنجــاه. باک: پێنجی، پێنجــە - ناو: پەنجا - هەو: پەنجا - زا: پانجاس] پێنج جار دە، ژمارەی ٥٠.

پەنجاهووم (ژ.)[پەنجـا + هووم] برِ: پەنجاهەمین

پەنجاهوومین (ژ.)[پەنجاهووم + ئین] برِ: پەنجاهەمین

پەنجـاهەم (ژ.)[پـەنجـا + هەم] بـرِ: پەنجاهەمین

پەنجـاهەمین (ژ.)[پەنجـاهـەم + ئین] ئەوەی کــە ریز و پلـەی پـەنجــا دا بێ، پەنجـاهەم، پەنجـاهووم، پەنجـاهوومین، پەنجایەم، پەنجایەمین. ៖ پەنجاهەمین ماڵ، پەنجاهەمین کەس.

پەنجـــایەم (ژ.)[پـەنجـــا + یەم] برِ: پەنجاهەمین

پەنجایەمین (ژ.)[پەنجایەم + ئین] برِ: پەنجاهەمین

پەنجـایی (نا. ل)[پەنجـا + ئی] پارەی پەنجا فلسی عێراق، مەنگەڵە.

پەنجرا (نا.)[زا] برِ: پەنجەرە

پەنجۆڵە (نا. ل)[پەنجە + ئۆڵە] چووک کراوی پەنجـەیە، پەنجـەی چووک. ៖ ئەو کەسـەی پەنجۆڵە بکوشێ جاروبار/ ئەو کــەســەی دەســتی بگاتە گــەردنی یار (ناڵەی جودایی ل ١٤)

پـەنجـــــووم (ژ.)[پـەنج + ئووم] برِ: پەنجەم

پەنجـوومی (ژ.)[پەنجـووم + ئی] برِ: پەنجەم

پەنجـوومین (ژ.)[پەنجـووم + ئین] برِ: پەنجەم

پـەنجـــــە (نـا. ل)[پـەنج + ئـە][پـەه: پەنجـەگ، پەنجـەک، پەنچـەک. باک: پەنج، پەنجـە - ناو: پەنجـە - هەو: پەنجـە - زا: پـەنج، پـەنجــــــە] ١- بـەشـی ژوورەوەی دەست لەو جێیەوە کە قامکەکانی لێ جیا دەبێـتــەوە. ٢- قــامـک، ئەنگوسـت. ٣-

بەشی ژوورەوەی پێ لەو جێیەوە کە قامکەکانی لێ جیا دەبێتەوە. ∷ بە سەر پەنجانێوە دەکرد جووتێک کەوشی دە نوقرەبەند/ .../ ئەوە بە سەری پەنجانی لە بەردی دە مەڕمەڕی دەدانە (گەنج ل ٩١). ٤ـ چنگی گیاندار. ٥ـ کوتێک بە قەرای پەنجەی دەست. ∷ پەنجەیەکم نان بۆ لێکەوە. ٦ـ نووکی کەوش ئەو شوێنەی کە پەنجەی پێ دەگرێتەوە. ∷ کەوشەکەم تەنگە پەنجەم دەکوشێ! ٧ـ شوێنی قامک لە دەستەوانە دا. ٨ـ ئەندازەیەک بە قەرا پەنجە بۆ پێوان. ∷ داوێنی کراسەکەت پەنجەیەک کورت کەوە! ٩ـ بەشی سەرەوەی ساز و ئامێری مۆسیقای وەک تار کە دەست دەکەوێتە سەری. ١٠ـ هەر جار ساز لێدان بە دەست. ∷ پەنجەیەکی تار لێدا! **~ خستنە سەر:** دەست نیشان کردن، دیاری کردنی مەبەست و مەسەلەیەک، قامک لە سەر دانان. ∷ پەنجەی خستە سەر دانەدانەی هەڵەکانم و وریای کردمەوە! **~ لە ~ی یەک دان:** دەست لێدانەوە دەگەڵ یەکتر، دەست دە نێو دەست نان. ∷ دەگەڵ ئەحمەدخان پەنجەیان لە پەنجەی یەکتری دا، لاس بەخێرهاتنی شەهلیاری کرد (لاس و خەزاڵ ل ٣٠). **~ی خۆ کرۆشتن:** (کن.) زۆر رق هەڵستان و هیچ پێنەکران. **~ی خۆ گەستن:** (کن.) پەشیمان بوونەوە لە ئەنجام دانی کارێک. **لەسەر ~ رۆیشتن:** شێوەیەک رۆیشتن کە تەنیا پەنجەکانی پێ لە سەر زەوی داندرێ. **لەسەر ~ و نینۆکی خۆ بوون:** (کن.) لە سەر پێی خۆ وەستان. ‖ **پەنجەی پێ:** قامکەکانی پێ. **پەنجەی خانم:** (گیا.) گیایەکە وەک چرپی کە بە دار و دیواری دەوروبەریەوە هەڵدەڕووسکێ، چەند جۆری هەیە کە هەموویان گوڵەکانیان خۆشبۆن، پتر گوڵەکانی سپی یا زەردن، لە بەهار دا گوڵ دەکەن. بە هەر شێوەیەک کە باغەوان بیەوێ شکڵ دەگرن و بە قەڵەمە و توێ و خەواندن زیاد دەکرێ، Li-nocera ناوی لاتینی ئەم گیایەیە. (عەر: زهرالعسل ـ فار: پیچ امین الدوله). **پەنجەی رۆژ:** (کن.) ١ـ تیشکی هەتاو، گزینگ. ٢ـ روو، روخسار. ∷ کە دەستی برد و هێنا بە دولبەری بە تادا/.../ عەیان بوو پەنجەی رۆژ بە خەتتی ئیستیوا دا (وەفایی ل ١٩٣). **پەنجەی قەزا:** بڕ: پەنجەی قەزا و قەدەر. **پەنجەی قەزا و قەدەر:** (کن.) دەستی

ئەجەل، پەنجەی قەزا، ئەجەل. ؛؛ یان وە دەستی خۆم دەخەم فەتح و نوسرەت و تەرەقییە/ یان موقەدەری هەق دەستی ئیلاهیم دێتە سەرێ، پەنجەی قەزا و قەدەر عیلاجی نیە (لاس و خەزاڵ ل ١٦٩). **پەنجەی مریەم:** (گیا.) گیایەکی گوڵ جوانە، گوڵەکانی بە رەنگی ئەرخەوانی، سووری تۆخ و سپین کە سەریان بەرەو زەوی لار دەکەنەوە. لە ریشەی ئەم گیایە دا مادەیەک بە ناوی سیکلامێن هەیە کە بۆ رەوانی زگ کەلکی لێوەردەگرن. Cyclamen europaeum ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، چنگی مریەم. (عەر: بخورالاکراد ـ فار: بخور مریم). **پەنجەی نەرم:** دەست و پەنجەیەکی لێهاتوو و چوست لە کاری هونەریی دا.

پەنجەباز (ئان. فا)[پەنجە + باز4] شەڕانی، شەڕخواز، چنگباز.

پەنجەبازیی (حم.)[پەنجەباز + ئیی] زۆرەبانی، چنگبازیی.

پەنجەبۆکس (نا. ل)[پەنجە + بۆکس] چەکێکی ساردە، لە کانزا ساز دەکرێ، چوار کونی هەیە کە دە قامکەکانی دەستی دەکەن و دەست دەقووچێنن و دەیکەنە مست، سەرەکانی هەندێک دەرپەڕیوە و لەشی مرۆڤ بریندار دەکا.

پەنجەتووتە (ئا.)[پەنجە + تووتە] چووکترین ئەنگووستی دەست، قامکە چکۆڵە، تووتە.

پەنجەر (نا.) بڕ: پەنجەرە

پەنجەرا (نا.)[زا] بڕ: پەنجەرە

پەنجەرە (نا.)[باک: پەنجەرە ـ ناو: پەنجەرە، پەنجەر ـ هەو: پەنجەرە ـ زا: پەنجەرا، پەنجەرا، پەنزەرە] ١ـ چوارچێوەیەکی ساز کراو لە تەختە، ئاسن یا ئالۆمینیۆمە، نێوەکەی بەتاڵە و شووشەی تێدەگرترێ و بۆ رووناک بوونی ژوور یا هاتنی هەوا لە دیوار دەگرترێ، شباک، بەرکاز، دوودەری، ئاقشقە. ٢ـ چەن کونێکە ئەکرێتە تۆپی ئاشەوە بۆ ئەمەی کە زبانەی (پەررە)ی پیابکرێ (خاڵ ب ١ ل ٢٤٤). ‖ **پەنجەرەی سێ دەری:** جۆرە پەنجەرەیەک کە سێ لا یا سێ دەری هەبێ. ؛؛ بەرەو قوبڵە شوعرەی منیان بکێشایە/ پەنجەرەی سێ دەریان لە پێشی من لێبدایە (لاس و خوزاڵ ل ٦٦).

پەنجەم (ژ.)[پەنج + ئەم][پەه: پەنچۆم، پەنجۆم] ئەوەی کە لە ریزی

پەنج دایە، پێنجەم، پێنجووم، پەنجووم، پەنجوومی، پێنجوومی، پێنجەمین، پەنجەمین، پەنجوومین، پێنجوومین.

پەنجەمی (ژ.)[پەنجەم + ئی] بڕ: پەنجەم

پەنجەمین (ژ.)[پەنجەم + ئین] بڕ: پەنجەم

پەنجەوانە (نا. ل)[پەنجە + وان+ ئە] بڕ: ئەنگوستیلە

پەنچەر (نا.)[ئین: puncture] ١ـ کونی تیوبی ترۆمبێل و چەرخ و شتی لەم بابەتە. ٢ـ (کنـ.) بێواز، بێحاڵ، بێتاقەت. ~ **بوون:** ١ـ کون بوون و بەتاڵ بوونی هەوای نێو تیوب. ٢ـ (کنـ.) بێواز بوون، بێتاقەت بوون. ~ **کردن:** ١ـ کون کردنی تیوبی ترۆمبێل و چەرخ و کەرەسەی لەم بابەتە و بەتاڵ بوونی هەوای دەروونیان. ٢ـ (کنـ.) بێتاقەت کردن، بێواز کردن.

پەنچەرچی (نا. ل)[پەنچەر + چی] ١ـ کەسێک کە پەنچەریی تیوب و چەرخ چاک دەکا. ٢ـ دوکان و شوێنی چاک کردنەوەی پەنچەریی.

پەنچەریی (حم.)[پەنچەر + ئیی] چلۆنایەتی و وەزعی تیوب و چەرخ کە پەنچەر بوە. ፡፡ دەبێ لە پێشدا پەنچەریی ماشێنەکە چاکەم و دوایە وەڕێ کەوین! ~ **گرتن:** چاک کردنەوەی پەنچەریی.

پەند (نا.)[ئەو: پەنتی ـ هەخ: پەتهی ـ پەه: پەند. باک: پەند ـ ناو: پەن، پەند، پەنگ] ١ـ ئامۆژگاریی، نەسیحەت، ڕێی ڕاست. ٢ـ (مجـ.) تەمێ. ٣ـ (مجـ.) سووکایەتی، ئەتک، بێ ئابڕوویەتی، گۆڵمەز. **بە ~ بوون:** تووشی بەڵا و سووکایەتییەک هاتن و بوونە پەند بۆ خەڵک. ~ **بە سەر هاتن:** تووشی سووکایەتی و ناخۆشیی بوون، گۆڵمەز بە سەر هاتن. ~ **بە سەر هێنان:** ١ـ ڕابواردن بە کەسێک وەها کە خەڵک باسی بکاتەوە. ٢ـ ئەتک پێکردن، پەند دان، پەند پێکردن، بێ ئابڕوو کردن، گۆڵمەز بە سەر هێنان. ~ **پێدان:** ١ـ تەمێ کردن، بەڵا هێنانە سەر کەسێک. ٢ـ گاڵتە پێکردن، گەمە بە کەسێک کردن. ~ **پێکردن:** پەند بە سەر هێنان، ئەتک پێکردن، سووکایەتی پێکردن. ፡፡ ئەتۆ هەموو ڕۆژێ سواعبەتم پێدەکەی، پێم دەکەیەوە پەنێ (لاس و خەزاڵ ل ٩٠) سمێڵ وەنەوشەی، بەژن کەللەقەند/ گەر منت نەویست بۆ پێت

کردم پەند (کانی مرادان ل ٥١). ~ **دان:** ١ـ ڕێی ڕاست بە کەسێک نیشان دان بە قسە، نەسیحەت کردن. ٢ـ تەمێ کردن. ٣ـ بڕ: پەند بە سەر هێنان. ~ **لە گوێ گرتن:** ئامۆژگاری و نەسیحەتی کەسێک ڕەچاو گرتن و بە قسە کردن. ‖ **پەندی پێشینیان:** کۆمەڵە قسە و پەندێک کە پشتاوپشت و زاربەزار لە کۆنەوە گەیشتۆتە بەرەی نوێ. **پەندی ڕۆژگار:** سووکایەتییەک کە خەڵک باسی بکاتەوە، پەندی عالەم. * **بوونە پەندی ڕۆژگار:** ئەتک و سووکایەتییەک کە هەموو کەس ئاماژەی پێبکا و بیزانێ، بێ ئابڕوو بوون لە لای خەڵک، بوونە پەندی عالەم. * **کردنە پەندی ڕۆژگار:** بەڵا بە سەر کەسێک هێنان و سووک کردنی ئەو کەسە وەها کە هەموو کەس بیبیسێتەوە، کردنە پەندی عالەم. ⁂ گوتی: دەنگی لەشکر دەن بۆ سەر ئایشێ خان، سەری بتاشن و بیکەنە پەندی ڕۆژگار (سەعید و میرسێوەدین ـ سروە ٧٥ ل ٣١). **پەندی سیا:** بەڵای گەورە و گران. * **بە پەندی سیا هەڵێنان:** تووشی بەڵای گەورە و گران بوون. ⁂ جارێکی دیکە ئەو کوڕەی لەبەر دەرگاکەمان ببینم بە پەندی سیای هەڵدێنم. **پەندی عالەم:** سووکایەتی گشتی و جێ باسی خەڵک، پەندی ڕۆژگار. * **بوونە پەندی عالەم:** ئەتک و سووکایەتییەک کە هەموو کەس ئاماژەی پێبکا و بیزانێ، بێ ئابڕوو بوون لە لای خەڵک. ⁂ لە سەر تۆ بوومە پەندی عالەمێ، وتم و وتی: مەحوی/ بەسی بێ موشریکی، بەس، یا لە دنیا یا لە من لادە (مەحوی ل ٢٦٩) * **کردنە پەندی عالەم:** ئابڕوو بردن و ئەتک بە کەسێک کردن وەها کە هەموو کەس باسی بکا.

تێبینی: پەند لە بنەڕەت دا بە مانای ڕێگایە.

پەندگۆ (ئان. فا)[پەند + گۆ] کەسێک کە ئامۆژگاری دەدا. ⁂ وایان دی ئەوانی پەندگۆ بوون/ بێهوودەیە لەم هەژارە کۆ بوون (مەم و زین ل ٢٩٥).

پەنزەرە (نا.)[زا] بڕ: پەنجەرە

پەنگ[1] (نا.)[باک: پەنگ ـ ناو: پەنگ، پۆنگ] گیر، وەستاو بۆ ئاو و ئاوەکی. ~ **خواردنەوە:** بەرگیران و کۆ بوونەوەی ئاو لە شوێنێک، پۆنگ خواردنەوە.

پەنگ[2] (نا.)[؟][باک] کەڵاف، ماشەر

پەنگ[3] (نا.) بڕ: پەند

پەنگاڤ (نا. ل)[پەنگ1 + ئاڤ][باک] بڕ: پەنگاو

پەنگاو (نا. ل)[پەنگ1 + ئاو] ١ـ ئاوی لە شوێنێک ویستاو، پەنگاڤ، پۆنگاو. ٢ـ شوێنی مەندی چۆم، مەنداو. // تەنکاو. **~ خواردنەوە:** وێستان و کۆ بوونەوەی ئاو لە شوێنێک، پەنگ خواردنەوە.

پەنگر (نا.)[باک: پەنگر، پنگل ـ ناو: پەنگر، پنگر، پەنگل، پەرەنگ] پۆلووی رەژی و ئاگر، پشکۆ، سکڵ.

پەنگرکێش (نا. ل)[پەنگر + کێش] پۆلووگر، مقاش، ماشە، پەنگل کێش

پەنگل (نا.) بڕ: پەنگر

پەنگل کێش (نا. ل)[پەنگل + کێش] بڕ: پەنگرکێش

پەنمان (چا. ل) بڕ: پەنەمان

پەنماو (نا. مـف.)[لە: پەنمان] بڕ: پەنەماو

پەنمین (چا. ل) بڕ: پەنەمان

پەنمیو (نا. مـف.)[لە: پەنمین] بڕ: پەنەماو

پەنها (نا.) بڕ: پەنا. ꞉꞉ شاری داوودییێ بەشی خۆمت دەدەمێ و گەردنت دەکەم ئازایە/ رۆڵە، حەزێ دەکەی جا رۆنیشە، بۆ من ببە بە پەنهایە (مان ل ١٤٢).

پەنهان (ئان، ئاک.)[پەه: پە ـ نیهان. باک: پەنهان ـ ناو: پەنهان ـ هەو: پەنهان] ١ـ شاراوە، نیان، پێوار. ٢ـ ون، بزر. ꞉꞉ پەنهانەن سیمای سیمین وارەکەت/ شێوەی کۆتەڵەن یادەگارەکەت (مەولەوی ل ٨٠). **~ بوون:** ١ـ ون بوون، لەبەر چاو نەمان، ئاوا بوون. ٢ـ شارانەوە، شاردنەوە. ꞉꞉ ئەو وەختی کە خوداوەندی میری مەزن، سەحرای مەحشەرە و دەگرێ گۆشەی دیوانە/ هەرکەس بە خێر و شەڕی خۆی نامەی دەدرێتێ و کاری وی دەبێتەوە پەنهانە (لاس و خەزاڵ ل ٢٤) زولفت ئەفشان کرد و پەنهان بووی و دونیات کردە تەم/ خۆت وەدەرنا عالەمت سووتاند و ئاورت کردەوە (وەفایی ل ١٥٦). **~ کردن:** شاردنەوە، نیان کردن. ꞉꞉ ئەمن جووتێک شەمامە و شەمامە رەنگینم لە بن کراسی مەحمەڵ دارایی دانا/ قسمەتی کەس نیە بۆ تۆم راگرتووە بە ئامانەتی و کردوومە بە پەنهانە (لاس و خەزاڵ ل ٦٨). **خۆ ~ کردن:** خۆ شاردنەوە. ꞉꞉

ئێرانی ئەگەر لێیان قەوما، بۆ گەرمێنێ دێن، بۆ فەقیری و بۆ هەژاری و خۆیان دەکەنەوە پەنهانە (سەعید و میرسێوەدین ل ١٠٨).

پەنهانیی (ئاک. ل)[پەنهان + ئیی] بە نهێنی، بە دزیی، شاراوەیی.

پەنە (پێش.)[هەو] بڕ: پێ3. ⁂ پەنەسپەردەی (پێسپاردن)، پەنەکریای (پێکران) پەنەخوای (پێکەنین).

پەنەرشکە (گیا.) بڕ: پەرمێشک

پەنەرێشکە (گیا.) بڕ: پەرمێشک

پەنەمان (چا. ل)[ناو: پەنمان، پەنمین، پەنەمین، پەنەمان، پەنەمیان] ١ـ با کردن و هەڵمسانی شوێنێکی لەش بە نەخۆشی یا کەوتن و ئازار پێگەیشتن و هەر هۆیەکی دیکە. ٢ـ ئەستوور بوون و هەڵمسانی شوێن و جێگایەک. & هەڵمسان، هەڵامسان، ئاوسان، ئاوسیان.

پەنەماو (نا. مف.)[لە: پەنەمان] ئەو شوێنەی لەش کە ئەستوور بوە، هەڵمساو، ئاماسیاگ، پەنەمیگ، پەنەمیو، پەنمیو، پەنماو.

پەنەمیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: پەنەمان

پەنەمیگ (نا. مف.)[لە: پەنەمین] [ئەر] بڕ: پەنەماو

پەنەمین (چا. ل) بڕ: پەنەمان

پەنەمیو (نا. مف.)[لە: پەنەمین] بڕ: پەنەماو

پەنیر (نا.)[پەه: پەنییر. پەش: پەنیر ـ فار: پنیر ـ سەنگسەریی: پەندیر ـ گیل: پەنیر. باک: پەنیر، پەنێر ـ ناو: پەنیر، پەنێر ـ زا: پەنیر، پێندر] پێخۆرێک کە لە شیری مانگا یا مەڕ ساز دەکردرێ. شیر کەمێک گەرم دەکەنەوە و لە دوایی هەوێنی لێدەدەن و دوای چەند سەعاتان دەمەیێ کە پێی دەڵێن دەڵەمە، مادەی مەیو لە توورەکەیەک دەکەن هەتا ئاوەکەی بچۆڕێتەوە و رەق بێ یا ئەوەکە دەستبەجێ دەڵەمە بە دەست رێک دەکوشن و دەیکەنە سەلک سەلک. ⁓ **ئاخنینەوە:** ورد کردنی پەنیری سەلک و لە پێستە و کووپە کردن و داگرتنی. ‖ **پەنیری پێستەی:** پەنیری سەلکی کوتراو یا رەندە کراو کە لە پێستە دا دەیاخنننەوە. **پەنیری سەلک:** دەڵەمەی سەلک سەلک کراو. **پەنیری کووپەی:** پەنیری سەلکی کوتراو یا رەندە کراو کە لە کووپە دا دەیاخنننەوە. **پەنیری مەیرە:**

پەنیــرێکی وردکــراو و ئاخنراو کــە لە پەنیـری دیکە هەندێک چەورترە، پەنیـری مەیلە. **پەنیری مەیلە:** بڕ: پەنیری مەیرە.

پەنیراو (نا. ل)[پەنیر + ئاو] شۆربای پەنیـر کـە لە پیـواز و ئاو و پەنیـر سـاز دەکردرێ، پەشمەک، پیرەزاڵ.

پەنیرشک (گیا.) بڕ: پەرمێشک

پەنیـرفرۆش (نا. ل)[پەنیـر + فرۆش] کەسێک کە لە دوکان دا پەنیر دەفرۆشێ.

پەنیـرفرۆشـیی (حم.)[پەنیرفـرۆش + ئیی] ١ـ کـار و پیشـەی پەنیـرفـرۆش. ٢ـ (نا. ل) دوکان و جێ کاری پەنیرفرۆش.

پەنیـرۆک (گیـا.)[پەنیر + ئۆک][باک] بڕ: پەنیرۆکە/١ و ٢

پەنیـرۆکـە (گـیـا.)[پەنـیـر + ئۆکـە] ١ـ شـیرەی مـەییـو و توند بووی دەغڵ و دانە و نیـشــانەی نـزیک بوون لـە گـەیشــتن، پەنیـرۆک، پـەنیـرە. ٢ـ [پەش: پەنیــرەک، پەندیرەک ـ فـار: پنیـرک. باک: پەنیـرۆک ـ ناو: پەنیـرۆکە، پەنیـرە، پەنێـرە] گیـایەکی خۆڕسکە، گـەڵاکانی پان و گڕنی گرنییە، گــولێکی ســوور یـا مـۆری هـەیە و نیــو مــیــتــرێک هـەڵدەدا، جـۆرێکی دیکە زۆر هەڵنادا و گـوڵێکی سـپی دەکـا کـە لە دوایی دەبێـە بەرێکی چووک و خـڕی شـین و دەخـورێ، Mauve ناوی عـیلـمی ئەم گـیــایەیـە، نانی حــاجی لەگلەگی، نـانی لەگلەگی، نـانە حــاجـیلە، نان چووچک، تـووزک، تۆڵکە، پەپکە مــــەلیــــچکانـە. **~کردن:** مـەیینی شیلەی دەغڵ و دان، پەنیرە کردن.

پەنیــــرە (گــیــا.)[پەنیــر + ئە] بڕ: پـەنیـــرۆکـــە/١ و ٢. **~ کــــردن:** بڕ: پەنیرۆکە کردن.

پەنێر (نا.)[باک ـ ئەر] بڕ: پەنیر

پەنێـرە (گـیا.)[پـەنێر + ئە][ئەر] بڕ: پەنیرۆکە/٢

پەهلەوان (ئان.)[باک] بڕ: پاڵەوان

پەهن (ئان.)[باک] بڕ: پان

پەهنی (نا.)[باک] بڕ: پاژنە

پەهیز (نا.)[باک] بڕ: پایز

پەهین (نا.)[باک] لەقە، شەپ. بڕ: پین

پەی[1] (نا.)[نـاو: پەی، پـێ ـ هەو: پـەی ـ زا: ئاپەی] ١ـ شـــوێن، دوا، دوو. ٢ـ لـە دوای، پاش. ٣ـ لـەبەر، بۆ خــاتری. **~ پێـــبـــردن:** مــەســەلەیـەک بۆ دەرکــەوتن، زانین. **~ کـــردن:** ١ـ شـــوێن کـــەوتن، وەدوا کـــــەوتـن. ٢ـ لەت کــــردن، بڕیـن، پەڕاندنی پـێ مرۆڤ یا حـەیوان بە تیغ و

شەمشێر. :: دڵ پەی دەکا نیگاهی سەهمی موژەی سیاهی/ ڕەمزی هەموو بەڵایە، غەمزەی هەموو موسیبە (نالی ل ٣٩٧). ~ **هەڵگرتن:** شوێنی دز و راکردوو هەڵگرتن، شوێن هەڵگرتن.

پەی[2] (نا.)[لە: پێ1] ١ـ بنەڕەت، پایە. ٢ـ رادەی قوولایی چەم و رووبار. ~ **دان:** چۆم و رووبارێک کە مرۆڤ بێ ئەوەی نوقم بێ بتوانێ بە پێیان لێی بپەڕێتەوە. :: ئەو چۆمە قووڵە پێموانەبێ پەی بدا.

پەی[3] (نا.)[پەه: پەی] ١ـ (ئا.) رەگی سەخت و رەق لە لەشی مرۆڤ و گیاندار دا کە جووڵانەوە و بزووتنی ئەندامەکان بەڕێوە دەبا. ٢ـ رەگ، ریشە. :: دەری بێنن بە زۆری نوێڵی شادی/ درەختی غەم لە بنچینە و رەگ و پەی (بێخود ل ١٢٧).

پەیا[1] (ئان.) بڕ: پەیدا

پەیا[2] (ئان.)[باک ـ زا] بڕ: پیادە

پەیا[3] (نا.)[باک] بڕ: پیاو

پەیاپەی (ئاک. ل)[پەی1 + ئا + پەی1] بە دوای یەک دا، لە پشت سەری یەک، دەمادەم، پەیتاپەیتا، پەیدەرپەی، پەی پەی. :: ئەتۆ ئەی رووحەکەم ساقی، ئەتۆ ئەی عومرەکەم موتریب/ پەیاپەی لێدە چەنگ و نەی، دەمادەم بێنە پەیمانە (وەفایی ل ١٤١). دەروون جە دووریی مەگریا بە تاو/ جە چەم مەتکیا پەیاپەی هووناو (بێسارانی ل ٢١).

پەیاغ (نا.)[هس: تەیاخ] دارێکی رەخت و هەندێک درێژە کە بۆ دەسکی پاچ و پێمەڕە و شەڕ و کاروباری دیکە کەلکی لێوەردەگرن.

پەیاک (نا.)[بڕ: پیادە][باک] پیادەی شەترەنج.

پەیام (نا.)[ئەو: پەئیتیگامە ـ پاز: پێغام ـ پەه: پێتام، پەیتام. باک: پەیام ـ ناو: پەیام، پەیغام، پەیخام ـ هەو: پەیغام] قسە یا نووسراوەیەک کە بۆ کەسێک دەنێردرێ و هەواڵێکی تێدایە، هەواڵ، خەبەر. ~ **بردن:** بردنی هەواڵ بە نووسراوە یا قسە بۆ کەسێک. ~ **دان:** هەواڵ دان، خەبەر بە کەسێک راگەیاندن. ~ **گەیشتن:** هاتن و گەیشتنی پەیامی پەیامنێر، پەیام هاتن. ~ **ناردن:** ناردنی هەواڵ و خەبەر بۆ کەسێک. ~ **هاتن:** گەیشتنی پەیامی پەیامنێر، پەیام گەیشتن. ~

هێنان: هـاوردنی پـەیامـی پـەیامنێــر بـۆ کەسێکی دیکە.

پەیامبەر (ئان. فا)[پەیام + بەر7] بڕ: پێغەمبەر

پەیامنێـر (ئان. فـا)[لە: پـەیام ناردن] کــــەســــێک کــــە لە لایەن ئاژانس و هەواڵدەریەکانـەوە ئەرکی کـۆ کـردنەوەی هەواڵی پێدراوە، هەواڵنێر، هەواڵدەر.

پەیامنێـریی (حم.)[پەیامنێـر + ئی] کار و پیشەی کەسی پەیامنێر.

پەیام هێنەر (ئان. فــا)[لە: پەیام هێنان] کـەسـێک کـە ئەرکی گـەیاندنی هەواڵـی پێ دراوە و پەیام دەگـەیەنێـتـە خاوەن پەیام.

پـەی پـەی (ئاک. ل)[پـەی1+ پـەی1] بڕ: پەیاپەی. ⁘ پرشـنگـێ نـوورش پـەی پەی مــەشـانا/ من دەرســات نە رووش لافتام وانا (بێسارانی ل ٢٨).

پەیت (ئان.)[هس: پەیک] توند و تۆڵ، چوست. ⁘ پەیکی دیدەم پەیت و چوستە و دەرفـــەتێکیش نـایـەنێ/ چەندی بێ هـەسـت و بـە پـەردە و نـەرم و نـاپـەیدا دەچێ (هـێـــــدی ل ٤٠٧). **ـــ بـوون:** چوست و چالاک بوون، گـــورج و گـــۆڵ بوون. **لە چاو شــەلان ـــ بوون:** (کنـ.) هەڵسەنگاندن و بەراورد کردنی زیرەکی و لێهاتوویی خۆ دەگەڵ لە خۆ خرابتر. وێـنـەی خـــــــراپ و نـزم دۆزینـەوە بـۆ سەلماندنی لێهاتوویی خۆ.

پەیتـاپەیتا (ئاک. ل)[پەیتـا + پەیتا] کـــار و کـــردەوەیەک بێ پســـانەوە، پەستاپەستا، پەساپەسا، هەیتاهەیتا. ⁘ پەیتــا پەیتــا قــســان دەکـا. دەمــێکە پەیتاپەیتا سەفەر دەکەم.

پەیتـووکـە (گـیـانـ.)[پـەیت + ئووکـە] [هـس: بـەیـتـک]١ـ بـاڵـندەیـەکـی وریـای چوست و چالاکــە (خـــاڵ ب ١ ل ٢٤٦) چۆلەکـە بەرگاییلکە ، کلک هەڵسەنگێنە (کـــشـت و کـــاڵ ب ١ ل ٧٢) جـــۆرێ چۆلەکــــــەی بچــــووکی تیــــژباڵ (هەنبـانـەبۆرینە ب ١ ل ١٢٦). ٢ـ (کنـ.) کەسی زۆر بزۆز و نائارام.

پەیجۆ (ئان. فا)[پەی + جۆ (فار: جو لە: جــــستن)] ١ـ شـــوێن پێ هەڵگر، شـوێنگێـڕ. ٢ـ کـەسـێک کـە لە شـتـێک بگەڕێ و شـوێن شـتێک یا مـەسـەلەیەک بکەوێ، تۆژێنەر. & پـەیجـــۆر، پەیدۆز. **ـــ ی کـەسـێک یا شـتـێک بوون:** بە شـوێن کـەسـێک یا شـتـێکەوە بوون، لە کـەسـێک یا شـتـێک گـەڕان، پەیجـۆری

کەسێک یا شتێک بوون.

پەیجۆر (ئان. فا)[پەی + جۆر] بڕ: پەیجۆ. **~ ی کەسێک یا شتێک بوون:** بڕ: پەیجۆی کەسێک یا شتێک بوون. ⁂ نازانم چ بوو ئیدی خۆی تێنەگەیاندم، هیچ پەیجۆری من نەبوو ئاخر ماوم یا مردووم.

پەیجۆریی (حم.)[پەیجۆر + ئیی] ١ـ کاری پەیجۆ، شوێنگێڕیی. ٢ـ تۆژینەوە، لێکۆڵینەوە & پەیجۆیی، پەیدۆزیی. **~ کردن:** ١ـ شوێن پێی کەسێک گرتن. ٢ـ گەڕان، لێگەڕان، لێکۆڵینەوە. & پەیجۆیی کردن، پەیدۆزیی کردن.

پەیجۆیی (حم.)[پەیجۆ + ئیی] بڕ: پەیجۆریی **~ کردن:** بڕ: پەیجۆریی کردن.

پەیجە (نا. ل)[پەی (پێ) + جە] بڕ: پەیژە

پەیخام (نا.) بڕ: پەیام

پەیخامبەر (ئان. فا)[پەیخام + بەر7] بڕ: پێغەمبەر

پەیخەمبەر (ئان. فا)[پەیخەم (پەیخام) + بەر7] بڕ: پێغەمبەر

پەیدا (ئان.)[ئێب: پەتیاکە ـ پەه: پەتیاک، پەئیتاک. پەش: پەیدا ـ فار: پیدا ـ لۆر: پییا. ناو: پەیدا، پەیا ـ باش: پەیدا ـ هەو: پەیدا ـ زا: پەیدا، پێدا] دیار، ئاشکرا، خویا. **~ بوون:** وەدیار کەوتن، ئاشکرا بوون، دەرکەوتن. ⁂ دەدرەوشێ لە نێو زولفی رەشت ئارەقی گەردن/ خۆ هەر شەوە پەیدا بوو ستارەی سەحەریی تۆ (وەفایی ل ١١١). **~ بوونەوە:** دیسان وە دیار کەوتنەوە، دیسان هاتنەوە. **~ کردن:** دیتنەوە، وەگیر خستن.

پەیدۆز (ئان. فا)[پەی + دۆز] بڕ: پەیجۆ

پەیدۆزیی (حم.)[پەیدۆز + ئیی] بڕ: پەیجۆیی. **~ کردن:** بڕ: پەیجۆریی کردن.

پەیدەرپەی (ئاک. ل)[پەی1+ دەر + پەی1] بڕ: پەیاپەی. ⁂ دڵ لە سەر خۆ چوونی پەدەرپەی دەلیلی یارە هات/ عەقڵ و هۆش ئەی دڵ بکە حازر، لە پێشە کارە هات (مەحوی ل ٥٦).

پەیڕەو (نا. ل، ئان. فا)[پەی1 + ڕەو] ١ـ دواکەوتنی کەسێک، درێژەپێدەری ڕێگا و بۆچوونی کەسێک، لاگر، مرید. ٢ـ بەرنامە، دەستووری کار. **~ بوون:**

رەچاوکەری ڕێگا و بیری کەسێک بوون.

پـەیـڕەویـی (حـم.)[پـەیـڕەو + ئـیـی] رەچاوکەری بیر و ڕێگای کەسێک. **~ کـردن:** رەچاو کـردن و لەبەر چاو گـرتنی بیر و بۆچوونی کەسێک.

پەیژە (نا. ل)[پەی (پێ) + ژە] جۆرێک پلیکانـە کە لە دار و چێو ساز دەکردرێ بۆ چوونە سەربان و بەرزایی دیکە، پێژە، پەینجە، پەیجە، نەردیوان، نێردیوان.

پەیژەک (نـا. ل)[پـەیژە + ک] پـەیژەی چووک، نەردیوانی چووک

پەیغام (نا.) بڕ: پەیام

پەیغـامبـەر (ئان. فا)[پەیـغام + بەر7] بڕ: پێغەمبەر

پەیغەمبەر (ئان. فا)[پەیغەم (پەیغام) + بەر7] بڕ: پێغەمبەر

پەیغـەمـەر (ئان. فـا)[پەیغـەم (پەیغـام) + ئەر (بەر7)] بڕ: پێغەمبەر

پەیڤ (نا.)[باک] قـسـە، وتـە، کـەلام، شـەرت، پەیمان.

تێـبـینی: پەیڤ دەگـەڵ پەیمان یەک ریشـە و سـەرچاوەیان هـەیە و ئاڵوگۆڕیی دوو پیـتی " ڤ " و " م " یان بـە سـەر داهـاتوە کـە لـە زاراوەی باکـووریی دا وێنەی زۆرە (جـەمـاعـەت ـ جـڤـات. چەم ـ چاڤ)

پەیـڤـین1 (چا. م)[لـە: پـەیـڤ][باک] قسە کردن، ئاخاوتن

پەیڤین2 (چا. م)[باک] بڕ: پێوان

پەیک (نا.)[ئەو: پەدیکە] کەسێک کە ئەرکی هەواڵ بردنی پێ دەسـپـێـردرێ، نامـەبەر، پەیامبـەر، قـاسد. ⁂ قـوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خـۆش مـروور/ ئەی پـەیکی شـارەزا بە هـەمـوو شـاری شـارەزوور (نالی ١٧٤) بکیـانە پەیکێ وە پـاڕانـەوە/ پـەی کێ؟ پـەی مـەجـنوون بیارانەوە (مەولەوی ل ٨٤).

پەیکار (نا.)[ئەو: پەئیتیکارە ـ پەه: پـەتکار] شـەڕ، جـەنگ. ⁂ من دەردم پـەیکار ناز دڵگیـرەن/ دەوای زامـانم زامداریی تیرەن (مەولەوی ل ٧٧).

پەیکان (نا.)[پەه: پەئیکان] ١ـ کوتە ئاسنێکی تیژی لێک و لووس کراو کە لە سـەری تیـر و نەیزە و رمـبی دەدەن. ٢ـ (کنـ.) مژۆڵی یار و گراوی.

تێـبـینی: پەیکان لە رەگی پێکان بە مانای لێدانی نیشانە کەوتوە.

پەیکوڵ (گیا.) بڕ: پێکوڵ

پەیکەر (نا.) ١ـ بڕ: پەیکەرە. ∷ هەی کەرێکم بوو، چ پەیکەر؟ تەیکەری هەوراز و لێژ (نالی ل ٢٢٤). ٢ـ لەش، قالب، بەدەن.

پەیکەرە (نا.)[هەخ: پەتیکەرە ـ پەه: پەهیکار] مرۆیەکی دەسکرد و ساز کراو لە بەرد، گیچ و کەرەسەی دیکە، کۆتەڵ، مجەسەمە، پەیکەر.

پەیکەرەتاش (ئان. فا)[پەیکەرە + تاش] کەسێک کە پەیکەرە لە بەرد یا شتی دیکە دەتاشێ.

پەیکەرەتاشیی (حم.)[پەیکەرەتاش + ئیی] کار و پیشەی کەسی پەیکەرەتاش

پەیکەرەساز (ئان. فا)[پەیکەرە + ساز] کەسێک کە لە بەرد یا کەرەسەی دیکە پەیکەرەی ساز دەکا، مجەسەمەساز.

پەیکەرەسازیی (حم.)[پەیکەرەساز + ئیی] کار و هونەری کەسی پیکەرەساز، هونەری پیکەرە ساز کردن، مجەسەمەسازیی.

پەیمان (نا.)[پەه: پەتمان. باک: پەیمان ـ ناو: پەیمان ـ هەو: پەیمان] بەڵێنی، مەرج، شەرت. **~ بەستن:** مەرج و بەڵێنی دووکەس و بەڕێوە بردنی، قەول و قەرار پێکەوە دانان. پەیمان دانان. **~ دانان:** بڕ: پەیمان بەستن. **~ شکاندن:** لە ژێر پێ نانی پەیمان و بەڵێنی. **~ نوێ کردنەوە:** سەرلەنوێ ڕاگەیاندن و دەربڕین بۆ درێژە دان بە پەیمان و بەڵێنێک کە پێشتر بەستراوە. || **پەیمانی ئاشتی:** بەڵێننامەیەک کە دوو یا چەند دەوڵەتی لایەنی شەڕ پێکی دێن و هەل و مەرجی ئاشتی تێدا دەگونجێن.

پەیمانشکێن (ئان. فا)[لە: پەیمان شکاندن] کەسێک کە پەیمان و قەولی دراو لە ژێر پێ دەنێ، کەسێک کە پەیمانەکەی بەڕێوە نابا.

پەیمانشکێنیی (حم.)[پەیمانشکێن + ئیی] کاری کەسی پەیمانشکێن. ∷ لە ناو کوردا نەبوو پەیمان شکاندن/ لە کوێ فێر بووی گوڵم پەیمانشکێنی (تاریک و روون ل ١٢٩).

پەیمانکار (ئان. ل)[پەیمان + کار] کەسێک کە ئەنجام دانی کارێک لە بەرابەر پارەیەکی دیاریکراو جێبەجێ دەکا، قۆنتراچی.

پەیماننامە (نا. ل)[پەیمان + نامە] نووسراوەیەک کە بەڵێن و پەیمان و

شــەرتی بەێوەچوونی تێـدا نووســراوە، بەڵێننامە.

پەیمانە (نا. ل)[پەیمان + ئە] ١ـ بڕ: پێـوانە. ٢ـ جـام و پیـاڵەی مـەی تێـدا خـــواردنەوە. ⁝⁝ هـەتا نـەبیـــە خـــاکی مــەیخـانە/ مــەڵێ سـاقی بێنە پەیمانە (وەفایی ل ١٧٣).

پەیماوتش (چا. م)[زا] بڕ: پێوان

پەین (نا.)[فـــار: پهن ـ گــیل: پـەئین، پەهــین. باک: پــەین ـ نـاو: پـەیـن ـ هـەو: پەین] ١ـ گـووی مـاڵاتی وەک گا و مـانگا کـــە بۆ کـــوود و ســـــووتان کـــەلکی لێــوەردەگــرن. ٢ـ (مــجـ.) تامـی شــتی ناخـۆش، خـواردنی ناخـۆش. ⁝⁝ ئەوە چ بوو دەرخواردت دام هـەر دەڵێی پەینە!

پەینجە (نا. ل)[پەی (پێ) + ن + جە] بڕ: پەیژە

پەینچی (ئان. فا)[پەین/١ + چی] بڕ: توونچی

پەیوەست (نـا. مــفـ.)[ئەو: پـەئیـــتی بەند] ١ـ پێوەلکاو، پێوە بەستراو. ⁝⁝ لە قـوببـەی سینە سووتاوم دڵـم بەو نارە پڕ نارە/ برۆی **پەیوەستە** خستوومی منی وا خـەستە پەیوەسـتە (وەفـایی ل ١١٦). ٢ـ (ئاک. ئان.) هـەمـیـشـە، دایم، بێـوچان، پەیوەســتــە. ⁝⁝ پەیـوەست مـەکـێـشــاش هـەناسـانێ سـەرد/ هـەر سـەنگ و ئاهـەن، پەیش مـەبی وە گەرد (بێسـارانی ل ١٧).
~ بوون: پێــوەلکان، پێــوەبەســتــران.
~ کردن: پێوە لکاندن، پێوە بەستن.

پەیوەستە (نا. مفعـ.)[بڕ: پەیوەست] ١ـ پێوەلکاو، پێوە بەستراو. ٢ـ هەمیشە، دایم. ⁝⁝ وەفــایی دوور لـە تۆ پەیـوەســتــە حــاڵی شــینە، گــریانـە/ لەبەر چاوت بە ســەد جێ وەک نیــشــانەی دڵ برینـدارم (وەفایی ل ٥٩)

پەیـوەنـد (نـا.)[پـەهـ: پـەتـڤـــــەنـد] ١ـ پێوەند. ٢ـ کـاری پێوەلکانی پەلی گـیـا و درەخـــتـــێک لـە درەخـــتـــێکی دیکە بۆ ئیــســلاح کــردنی ڕەگــەز و بـەر هێنـانی باشــتــر، مــوتربـە، تووز. ٣ـ کــاری لێک بـەســتنـەوە و پێــوە لکانـی دوو ئەنـدام.
~ کردن: پێوەلکاندنی گیا و ئەندام لە یەکتر، موتربە کردن، تووز کردن

پەیوەندیی (حم.)[پەیوەند + ئیی] بڕ: پێوەندیی

پەیە (ئان)[زا] بڕ: پیادە

پی[1] (نا.) بڕ: پیو.

پی[2] (نا.)[زا] بڕ: پێرد

پی[3] (ئا.)[باک] برِ: پووک1

پی[4] (ئا.)[باک] برِ: پیل1

پیا[1] (پێشـ.) ١ـ برِ: پێدا1. ٢ـ برِ: تێ1

پیا[2] (نا.)[هەو] برِ: پیاو

پیابردن (چا. م)[پیا1 + بردن] شتێک دە نێو شتێک نان، تێنان

پیاتسان (چا. ل)[پیا1 + تسان] برِ: پێدافسین

پیاتسین (چا. ل)[پیا1 + تسین] برِ: پێدافسین

پیاچزان (چا. ل)[پیا1 + چزان] چزانی شوێنێک لە لەش و ئەندام بە شتێکی داغ، چزان.

پیاچزاندن (چا. م)[پیا1 + چزاندن] چزاندن، داغ کردن.

پیاچوون (چا. م)[پیا1 + چوون] چوونی شتێک بۆ نێو شتێکی دیکە، چوونە ناو، تێچوون.

پیاچوونەوە (چا. ل)[پیا1 + چوونەوە] برِ: پێداچوونەوە

پیاچەقاندن (چا. م)[پیا1 + چەقاندن] تێچەقاندنی شتێک لە شتێکی دیکە، تێهەڵچەقاندن.

پیاچەقین (چا. ل)[پیا1 + چەقین] چەقین، تێهەڵچەقین.

پیادان (چا. م)[پیا1 + دان] برِ: پێدادان

پیادە (نا.، ئان.)[هەخ: پەداتەکە ـ پەھ: پییاتەک. فار: پیادە ـ بیر: پێیادە. باک: پەیا ـ ناو: پیادە، پیاوە، پیاو ـ هەو: پیادە ـ زا: پەیا، پەیە، پیادە] ١ـ کەسێک کە بە پێی خۆی ڕێگا دەبڕێ. // سوار. ٢ـ (نا.) ناوی شازدە مۆرەی شەترەنج، سەرباز، پەیاک. ٣ـ (نز.) تاقمێک لە لەشکر و قوشەن کە ئەسپیان پێ نیە و بە پێیان دەڕۆن و شەڕ دەکەن. ٤ـ (کنـ.) تێنەگەیشتوو، نەفام، گەوج. ~ **بوون:** ١ـ هاتنە خوار لە بارەبەر یا مەکینەی سوار بوون، دابەزین، پیاوە بوون. ٢ـ (کنـ.) تێنەگەیشتن، نەفام بوون. ~ **چوون:** بە پێیان ڕۆیشتن و ڕێگا بڕین. ~ **کردن:** دابەزاندن، هێنانە خوار.

پیادەڕۆ (نا. ل)[پیادە + ڕۆ4] ڕێگایەک لە دوو لای شەقام کە بۆ پیادە و خەڵک تەرخان کراوە و ماشێن و مەکینەی دیکە حەقی پێدا چوونیان نیە.

پیـــادەیی (حم.)[پیـــادە + ئیی] بە پێیان، سوار نەبوون. // سواریی. ⁂ نە بە پیادەیی دەیگەمێ نە بە سوارییی.

پیارزگ (نا.)[ئەر] بڕ: پرێسکە

پیـــاز (گـیـا.)[پەهـ: پـیـیـاز، پەداچ، پەدیاچ. لۆر: پـیـیـاز ـ فـار: پـیـاز ـ بیـر: پێـیاز. باک: پیڤـاز ـ ناو: پیاز، پیـواز ـ هەو: پیــاز ـ زا: پیــاز، پیــانز، پیــۆنز، پیــووز] ١ـ گـیــایەکـە باریک و شــینە، نووکی تیـژ ونێـو بۆشـە، گـوڵی سـپی و چـەترییـــە، بـە رووتی دەگـــەڵ ســـەوزی دەیخـۆن، Allium cepa ناوی عـیلمی ئەم گیایەیە. ٢ـ بنکی ئەو گیایە کە دەگا (سەلکە پیـواز)، هەڵیدەقەنن و توێکڵێکی قـاوەیی و مـەیلەوە سـووری هـەیە، جـۆری توێکڵ سـپـیـشـی هەیە، نێـوەکـەی توێ توێیـە، بە رووتی دەگەڵ چێشت دەیخـۆن و لە ناو چێـشـتـیش دەکرێ و ســووریش دەکرێتەوە، هەندێک جـاریش لە نێو پۆلوو ئـاور دا دەپـیـــــشـــــێنن. ٣ـ بـنکـی ئەو گیایانەی کە وەک پیواز دەچن. **~ پاک کـردن:** (کنـ.) بـە درۆ گریان، فـرمـێـسک هەڵوەراندنی بە قــەســتی، پیـــواز پاک کردن. || **پیـازی موو:** ریشـە و بنی تووک و موو کە گرمۆڵەیەکی سپی چووکە.

پیـــازاو (نـا. ل)[پیـــاز/٢ + ئـاو1] چێشـتـێکی هەژارانەیە وەک شـۆرابا کـە بە ئاوی رووتیی یـا ئـاوی گۆشت و پیـواز و رۆن ســاز دەکـردرێ، تێـیـدەکـوشن و دەیخۆن، ئەشکەنە، کاروانـاشـی.

پیـــازداغ (نـا. ل)[پیـــاز/٢ + داغ] پیـوازی ورد کـراو و سـوور کـراوە کـە بە ســـەر ئاشـی دادەکــــەن یا بـۆ هـەندێک چێشـتی دیکە سـازی دەکـەن، پیـوازداغ، رۆن و پیواز.

پیـــازۆک (گـیـا.)[پیـاز + ئـۆک] بڕ: پیازەخووگانە

پیـــازۆکـە (گـیـا.)[پیـاز + ئـۆکـە] بڕ: پیازەخووگانە

پیازەخووگانە (گیا.)[پیاز/٣ + ئە + خـووگ + ئـانە2] گـیـایەکی خـۆڕسکی ســاقــەت نـاسکی گــەڵا پانـە، بنکێکی گـەورەی وەک پیـواز هـەیە، گـوڵی سـپی دەکـا. لە گــەڵا و بنکەکـەی بـۆ دەرمـان کـەلک وەردەگـرن و گـۆیا بـەراز حـەزی لێـدەکـا. Urginea maritima ناوی لاتینی ئەم گـیـایەیە، پیـوازە خـووگـانە، پیازە مشکانە، پیوازە کێوییلە، پیـازۆکە، پیازۆک، هـاز. (عەر: بصل الخنزیر ـ فـار: پیاز عنصل)

پیازەمارانە (گیا.)[پیاز/٣ + ئە + مار1 + ئانە2] گیایەکە لە تیرەی سۆسنەکان، بنەکەی سەلکێکی گەورە و ئەستوورە، گوڵەکانی هێشووی چووک و سپی ئاماڵ شینن. لە پیازەکەی بۆ دەرمان کەلک وەردەگرن، Scilla ma-ritima ناوی لاتینی ئەم گیایەیە. (عەر: بصل الحیە ـ فار: اشقیل)

پیازەمشکانە (گیا.)[پیاز/٣ + ئە + مشک1 + ئانە2] بڕ: پیازەخووگانە

پیازیی (ئان. ل)[پیاز/٢ + ئی] ڕەنگی قاوەیی وەک توێکڵی پیاز.

پیاساوین (چا. ل)[پیا1 + ساوین] ١ـ تێهەڵسوون. ٢ـ سوونەوەی شتێک بە شتێکی دیکە، ڕێخستن. & پیاسوون

پیاسوون (چا. ل)[پیا1 + سوون] بڕ: پیاساوین

پیاسە (نا.)[تور: piyasa لە ئیتا: piasa] گەشت، سەیران بە پێیان. **~ کردن:** گەڕان، خولانەوە بە پێیان، قەدەم لێدان.

پیاکردن (چا. م)[پیا1 + کردن] ١ـ تێنان. ٢ـ بڕ: پێداکردن

پیاگ (نا.)[باش ـ ئەر] بڕ: پیاو

پیاگەتی (حم.)[پیاگ + ئەتی] بڕ: پیاوەتی

پیاگەیشتن (چا. ل)[پیا1 + گەیشتن] فریا کەوتن، پێڕاگەیشتن.

پیاڵە (نا.)[پەهـ: پەیگال لە یون: pi-ale] ١ـ جامی شەراب و مەی تێدا خواردنەوە، پیاڵەی شەڕاب، پیاڵەی مەی. ٢ـ ئەندازەیەک بۆ خواردنەوەی مەی و بادە. ⁘ بە دوو پیاڵە مەست دەبێ. ٣ـ قاپی چووک، دەفری قووڵی چووک بۆ ماست و مرەبا و شتی کەم تێکردن. ٤ـ دەفرێکی چووکی پەل یا قووڵە کە ئیستکان و فینجانی لە سەر دەنێن، ناڵبەکی، ژێرپیاڵە. ٥ـ دەفری چا و قاوە تێدا خواردنەوە، فینجان، پیان. ٦ـ (ئا.) ئەو قوڵکەی چاوی تێدا جێگرە، چاوخانە، پیاڵەی دیدە، پیاڵەی چاو. **~ لە ~ دان:** بە سەلامەتی خواردنەوە و پیاڵە لە پیاڵە دان لە کاتی مەی خواردنەوە. ⁘ لەودەمەی دا پیاڵە دەدرێن لە پیاڵە/ لەودەمەی دا لێوتان بە بادە ئاڵە .. (تاریک و روون ل ٢٠٦). **~ لێدان:** (مجـ.) مەی خواردنەوە. ⁘ دوو پیاڵەی لێداوە و سەرخۆش بوە. || **پیاڵەی چاو:** بڕ: پیاڵە/٦. **پیاڵەی دیدە:** بڕ: پیاڵە/٦. ⁘

پیاڵەی دیدە لەبرێزە دڵا تۆش/ بجۆشە سازی ناڵەی هەم ببێ کۆک (مەحوی ل ١٩٠). **پیاڵەی شەراب:** ئەو پیاڵەیەی کە مەی و شەرابی تێدا دەخۆنەوە، پیاڵەی مەی، جامی مەی. **پیاڵەی مەی:** بڕ: پیاڵەی شەراب. ⁘ لە شێخ و واعیز و سۆفی لەمەولا من کەنار ئەگرم/ پیاڵەی مەی بە یادی دیدەیی مەستی نیگار ئەگرم (ئەحمەد موختار ل ٨١).

پیاڵەفرۆش (ئان. فا)[پیاڵە/٢ + فرۆش] کەسێک کە لە مەیخانە مەی و بادە بە پیاڵە و پەیک دەفرۆشێ و مشتری هەر لەوێ دەیخواتەوە.

پیاڵەفرۆشیی (حم.)[پیاڵەفرۆش + ئیی] ١ـ کار و پیشەی پیاڵەفرۆش، ئارەقفرۆشیی. ٢ـ (نا. ل) دوکان و شوێنی کاری پیاڵەفرۆش.

پیاڵەگێڕ (ئان. فا)[پیاڵە/٢ + گێڕ (گێڕان)] کەسێک کە پیاڵە و جامی مەی دەگێڕێ و دەیدا بە مەیخۆرەکان، ساقی، بادەگێڕ. ⁘ ئەی پیاڵەگێڕی مەجلیسی تۆ تووسی نەوزەری/ کەیخوسرەوی زەمانی و جەمشیدی کیشوەری (بێخود ل ١٥٣).

پیاڵەگێڕیی (حم.)[پیاڵەگێڕ + ئیی] کار و پیشەی پیاڵەگێڕ، بادەگێڕیی، مەیگێڕیی.

پیان (نا.)[باک] دەفری ئاو و چا تێدا خواردنەوە، جام، پیاڵە.

پیانز (نا.)[زا] بڕ: پیاز

پیانۆ (مۆس.)[ئیتا: piano] ئامێرێکی گەورەی مۆسیقایە، ریزێک دوگمەی هەیە و هەر کام بە سیمێکەوە پەیوەندیان هەیە، بە داگرتنی دوگمەکان سیمەکان وە دەنگ دێن و چونکە هاوکات دەکرێ چەند دوگمە داگرن لە ئۆرکێستر دا گرینگایەتی تایبەتی خۆی هەیە. پیانۆ لە ساڵی ١٧٠٩ی زایینی بە دەست کابرایەکی خەڵکی ئیتالیا ساز کراوە.

پیانۆژەن (ئان. فا)[پیانۆ + ژەن] کەسێک کە پیانۆ لێدەدا، پیانیست.

پیانۆژەنیی (حم.)[پیانۆژەن + ئیی] کاری پیانۆژەن

پیانۆساز (ئان. فا)[پیانۆ + ساز] ١ـ کەسێک کە پیانۆ ساز دەکا. ٢ـ کەسێک کە پیانۆ چاک دەکاتەوە.

پیانۆسازیی (حم.)[پیانۆساز + ئیی] ١ـ کاری پیانۆساز. ٢ـ (نا. ل) شوێنی پیانۆ ساز کردن یا چاک کردنەوە.

پیانیست (نا.)[فەر: pianiste] بڕ: پیانۆژەن

پیاو 1 (نا.)[لۆڕ: پیا. باک: پەیا ـ ناو: پیاو، پیاگ ـ باش: پیاگ ـ هەو: پیا] ١ـ نێرینەی مرۆڤ کە تەمەنی لاوەتی تێپەڕاندبێ. ٢ـ مرۆڤ، ئینسان. ⁂ پیاو نابێ گوێ بداتە قسەی هەرکەس. پیاو دەبێ هەستان و رۆنیشتن بزانێ. ٣ـ مێرد، شوو. ⁂ پوور مەنیج پیاوەکەی چۆتە سەفەر. ٤ـ رند، جوامێر، مەرد.⁂ وەک پیاوان بە درۆ مەکە! ٥ـ کەسێکی نێرینە کە لە ژێر دەستی دەستەلاتدارێک دابێ، نۆکەر، کاردار. ٦ـ ئەهل، لاگر، هۆگر.⁂ پیاوی راو، پیاوی شەڕێ، پیاوی ژن هێنان نیم. ٧ـ چەکداری سادە. **بوونە ~:** گەیشتن بە تەمەنی پیاوەتی کە پتر بوو هاندانی منداڵ بە کاری دەبەن.⁂ کوڕەکەمان ماشەڵڵا بۆتە پیاو ئیدی میز بە خۆی داناکا. **بوونە ~ی کەسێک:** بوون بە خزمەتکار و ژێردەستی کەسێک. **بە ~ دانان:** کەسێک بە جوامێر و مەرد حیساب کردن، بە پیاو زانین. ⁂ بە پیاوت دادەنێم بۆیە داوای قەرزت لێدەکەم. **بە ~ زانین:** بڕ: بە پیاو دانان. **~ بوون:** ١ـ مەرد و رند بوون، جوامێر بوو. ٢ـ ئینسان بوون، ئینسانیەت هەبوون. ⁂ پیاو نی دەنا تەماحت لە ماڵی سەغیر نەدەکرد. ٣ـ ئەهل بوون، ویستن. ⁂ ئەو منداڵانەم هیچیان پیاوی کار کردن نەبوون بۆیە وەبەر خوێندنم نان. **~ لە سەر گرتن:** دەرکەوتن و ئاشکرا بوونی پێوەندی نهێنی ژنێک دەگەڵ پیاوێکی بێگانە، دیتن یا گرتنی پیاوێکی نامەحرەم دەباڵ ژن یا کچێک دا. **~ کوشتن:** قەتڵ کردن، جەنایەت کردن. ⁂ لە سەر هیچ پیاو دەکووژێ. **~ ویستن:** توانایی لە رادەبەدەر بۆ ئەنجام دانی کارێک. ⁂ پیاوم دەوێ ئەوڕۆکە بتوانێ دە منداڵان بەڕێوە بەرێ! **کردنە ~:** پێگەیاندنی کەسێک لە باری ماددیی و کەسایەتی، یارمەتی دان بە کەسێک کە وەک مرۆڤ بژی. ⁂ ئەو کاک کەریمەی کە ئێستا دەیبینی نانی نەبوو بیخوا ئەمن هێنامە لای خۆم و کردمە پیاو. **کردنە ~ی خۆ:** کەسێک کردنە نۆکەر و ژێردەست و بەکرێگیراوی خۆ. **کەس پێ ~ نەبوون:** (کنـ.) کەس بە گرینگ و مرۆڤ دانەنان، بە سووک سەیری خەڵک کردن، کەس بە پیاو دانەنان. **کەس بە ~ دانەنان:** (کنـ.) بڕ: کەس پێ پیاو نەبوون. **مووی ~ان لێنەهاتن:**

(کنـ.) جوامێر نەبوون، پیاو نەبوون، پیاوەتی نەبوون. ⁂ هەمــوو قــســە و بەڵێنەکـانت درۆیە، تۆ نە پیـاوی و نە مـووی پیاوانت لێهاتوە. مـووی پیاوانم لێنەهاتبێ ئەگەر تۆڵەت لێنەکەمەوە! ‖ **پیـاوی پیـاو:** زۆر پیـاو، زۆر مـەرد و جوامێر. ⁂ ئەلحەق پیاوێکی بە وەجی، شکاندنی پیاوی پیاو هیچی تێدا بەستە نیە (لاس و خەزاڵ ل ٣١). **پیاوی خودا (خـوا):** ١ـ ئەو کـەسـانەی کـە کـاری ئایینی بەڕێوە دەبەن. ٢ـ کـەسـی دوورەپەرێز و پیرۆز کە چاوی لە ماڵی دونیـا نیـە، ئازاری بۆ کـەس نیـە و خەریکی ژیان و نوێژ و تاعەتی خۆیەتی، مرۆڤی بێ ئازار و راست و پاک. **پیاوی حکوومـەتێ (دەوڵەتێ):** کـەسـێک کـە پێوەندی بە دەوڵەت و حکوومـەتەوە بێ و بۆ وان کـار بکا، پیاوی دەوڵەتێ. **پیاوی درۆ:** درۆزن، ئـەهـلـی درۆ. ⁂ مـنـیـش دەڵێم... هیـچـیـان پیـاوی درۆیە نین (چەپکێ گـوڵ ل ٥٦). **پیـاوی دەرک و دیوانان:** کەسێک کە هاتوچۆ و پێوەندی دەگـەڵ دەسـتـەڵاتداران و حکوومـەت و ئیدارەکانی دەوڵەتی هەبێ. **پیاوی نێو پیـاوان:** لە پیاوەتی دا سەرتر و پیاوتر بوون، پیـاوتر لە پیـاوان، جـوامێرتر و مەردتر لە پیاوەکانی دی.

پیـاو^2 (نا.، ئان.) بڕ: پیـادە. **~ بوون:** پیادە بوون، دابەزین. ⁂ مەنگوڕی دە مێوەجاغێ/ پیاو بوون لە سابڵاغێ/ تەدارەک بۆ مەراغێ (مان ل ٢٨٤).

پیـاوانە (ئان. ل)[پیـاو + ئانە] ١ـ کەرەسە و شوێن و هەرچێکی کە تایبەتی بە پیاو بێ. ⁂ کەوشی پیاونە، کراسی پیاوانە، حەمـامی پیاوانە. ٢ـ (ئاک. ل) ئاکار و کرداری وەک پیاو، جوامێرانە، رندانە. ⁂ پیاوانە لە بەرابەری راوەستا و حەقەکەی خۆی لێوەرگرت.

پیاوچاک (ئان. ل)[پیاو1/٢+ چاک] مـرۆڤی راست و پاک و دروست، مـرۆی ئیماندار، پیاوخاس. // پیاو خراپ

پیـاوخـاس (ئان. ل)[پیاو1 + خـاس] بڕ: پیاوچاک

پیـاوخـراپ (ئان. ل)[پیـاو1/٢ + خراپ] مرۆڤی ناپاک و ناراست، پیاوی بێ ئیمان، پیاو خراو. // پیاو چاک. **بە ~ دەرچوون:** بڕ: پیـاوخـراپ بـوون. **~ بوون:** کـارێکی باش لە حـەقی کەسێک دا کردن بەڵام بە پێچەوانە بە خراپ و ناڕاست دەرچوون، بە پیاوخراپ دەرچوون. **~ کردن:** بە خراپ چاکەی

کەسێک ولام دانەوە و باس کردن. **خۆ ~ کردن:** بەدناو کردنی خۆ لەبەر ئەنجام دانی کار و مەسەلەیەک بۆ کەسێک.

پیاوخراپیی (حم.)[پیاوخراپ + ئیی] کردەوە و ئیشی پیاوخراپ.

پیاوخراو (ئان. ل)[پیاو1 + خراو] [ئەر] بڕ: پیاوخراپ

پیاوخۆر (نا. فا)[پیاو1/٢ + خۆر] ١ـ کەسێک یا دڕندەیەک کە گۆشتی مرۆ بخوا. ٢ـ (کنـ.) کەسی بە سام کە خەڵک لێی بترسن.

پیاوفرۆش (نا. فا)[پیاو1/٢ + فرۆش] کەسێک کە مرۆڤ یا دۆستی خۆی بە پارە بفرۆشی و راپۆرتی لێ بدا، شۆفار، جاش.

پیاوفرۆشیی (حم.)[پیاوفرۆش + ئیی] کار و ئیشی کەسی پیاوفرۆش، شۆفاریی، جاشێتی.

پیاوکوژ (نا. فا)[لە: پیاو کوشتن] کەسێک کە مرۆڤ دەکووژێ، قاتڵ، ئینسانکووژ، جەنایەتکار.

پیاوکوژیی (حم.)[پیاوکوژ + ئیی] کار و پیشەی کەسی پیاوکوژ، پیاو کوشتن، ئینسانکوژیی، قاتڵ بوون.

پیاوماقووڵ (ئان. ل)[پیاو1 + ماقووڵ] پیاوێک کە قسە و ئاکاری ئاقڵانە و رێز و حورمەتی لە لای خەڵک هەیە، پیاوی تێگەیشتووی بەڕێز.

پیاوە (ئان.) بڕ: پیادە. **~ بوون:** بڕ: پیادە بوون. ⁘ کاکە مەم دەڵێ: جووتیار ئەمە لە کوێ ببین پیاوە؟ (مان ل ٥٠). میوانی وەکوو تۆ لە دەرکی کەس نەبوە پیاوە (لاس و خەزاڵ ل ٢٣).

پیاوەتی (حم.)[پیاو + ئەتی] ١ـ ئەو کارەی کە لە پیاو دەوەشێتەوە، جوامێریی. ⁘ ئەوە پیاوەتی نیە تۆ دەگەڵ ئێمە دەیکەی. ٢ـ غیرەت، ئازایەتی. ٣ـ توانایی جنسی پیاو. & پیاگەتی. **~ بە ئاوی (لە سەر ئاوی) حەمام کردن:** (کنـ.) پیاوەتی بە ماڵی خۆ نەکردن و شتی خەڵک یا شتی خۆڕایی بەخشین، ماڵی خۆ نەبەخشین. **~ پێکران:** توانای پیاوەتی و جوامێریی هەبوون. ⁘ کابرای دەستبەتاڵ کوا پیاوەتی پێدەکرێ! **~ دە (لە) گەڵ کەسێک کردن:** چاکە کردن دە گەڵ کەسێک کردن، پیاوانە دەگەڵ کەسێک جووڵانەوە. **~ کردن:** کاری پیاوانە

کردن، جوامێریی و مەردایەتی کردن. ៖ پیاوەتی بکە و ئەو کتێبەم پێ بفرۆشە! **〜 لێوەشانەوە:** کاری پیاوانە کردن، جوامێریی و مەردایەتیی کردن. ៖ پیاوەتی لە ناپیاو ناوەشێتەوە. **لە 〜 بە دوور بوون:** کار و ئەمرێک کە ئەنجام دانی جوامێرانە و شیاوی مرۆڤ نیە. ៖ دەستی لێقەماو نەگرتن لە پیاوەتی بە دوورە. **لە 〜 خستن:** ١ـ دەستەڵات و جوامێری لە پیاوێک وەرگرتن. ٢ـ توانایی جنسی بە پیاوێکەوە نەهێشتن. **لە 〜 خۆ کارێک کردن (ئەنجام دان):** کار و ئەمرێک بەرێوە بردن لەبەر جوامێریی و دلاوایی کە پێویست بە ئەنجام دانی لە بەر هەر هۆیەک نەبێ. ៖ لە پیاوەتی خۆتە ئەو بارەت بۆ هەلگرت من بام بۆم هەڵنەدەگرت. **لە 〜 کەوتن:** ١ـ توانایی و دەستەڵاتی پیاوەتی کردن و جوامێری نەمان. ٢ـ توانایی جنسی نەمان، گان پێنەکران.

پیاوەکە (شر.)[پیاو + ئەکە] وشەی بانگ کردنی مێرد و شوو لە لایەن ژنەکەیەوە. // ئافرەت، ژنەکێ. ៖ پیاوەکە لە بیرت نەچێ سبەی ئارد بنێریەوە!

پیاوێژگە (شر.)[پیاو + ئێژگە] ١ـ وشەی بانگ کردنی خۆشەویستانەی مێرد لە لایەن خێزانەوە. ٢ـ پیاوی چکۆلانە.

پیاهاتن (چا. ل)[پیا1 + هاتن] بڕ: پێداهاتن

پیاهاتنەوە (چا. ل)[پیا1 + هاتنەوە] بڕ: پێداچوونەوە

پیاهەڵپەساردن (چا. ل)[پیا1 + هەڵپەساردن] بڕ: پێهەڵپەساردن

پیاهەڵچوون (چا. ل)[پیا1 + هەڵچوون] بڕ: پێهەڵچوون

پیاهەڵگەڕان (چا. ل)[پیا1 + هەڵگەڕان] بڕ: پێهەڵگەڕان

پیاهەڵمیزان (چا. ل)[پیا1 + هەڵمیزان] بڕ: پێهەڵمیزتن

پیاهەڵمیزتن (چا. ل)[پیا1 + هەڵمیزتن] بڕ: پێهەڵمیزتن

پیاهەڵمیزین (چا. ل)[پیا1 + هەڵمیزتن] بڕ: پێهەڵمیزتن

پیاهەڵواسین (چا. ل)[پیا1 + هەڵواسین] بڕ: پێهەڵواسین

پیبک (ئا.)[باک] بڕ: بیبیلە

پیپ[1] (نا.)[فەر: pipe] ئامرازێکی

تەماکوو کێشانە، وەک سەبیلە دەچێ بەڵام دەسکی زۆر کورتترە، تووتنی دە نێو سەرەکەی دەکەن و دایدەگیرسێنن.

پیپ^{2} (نا.)[ئین: ؟] دەفرێکی خڕی چێویی گەورە، بۆشکەی چێویی.

پیپک (ئا.)[باک] بڕ: بیبیلە

پیپنۆک (گیا.)[باک] بڕ: خاشخاشک

پیت^{1} (نا.)[ئەو: پیتو ـ پەه: پیت. ناو: پیت، فیت] بەرەکەت، بەروبوو، قازانج، داهات. **بە ~ بوون:** بە بەرەکەت بوون، خێر و قازانج هەبوون. **~ دانەوە:** قازانج هەبوون و خێر دانەوە.

تێبینی: پیت لە بنەڕەت دا بە مانای خۆراک و خۆریشت بوە و هەردووک وشەی ئەوێستایی و پەهلەویی بەم مانایەن. هەروەها لە رووسی دا پیت بە مانای خواردنەوە و لە سویدی دا fet (فێت) بە مانای چەوریی هاتوە.

پیت^{2} (نا.)[؟] هەر کام لە تاکەکانی ئەلفوبێ کە وشە لەوان پێکهاتوە، تیپ.

پیت^{3} (ئا.)[؟] قامکی چووکەی دەست، پەنجەتووتە، تووتە

پیت^{4} (نا.)[؟] تەنەکەی نەفت و رۆن و شتی لەم بابەتە، چەلەنگ.

پیتاڤ (نا. ل)[پی (پێ1) + تاڤ2] [باک] بڕ: پێڵاو

پیتاک (نا.)[هس: پیت1] ١ـ باج و خەراجی دەوڵەت و دەستەلاتدار. ∷ ئەوساڵ حەوت ساڵە یاغییە/ خەرج و پیتاک بۆ من نییە (مان ل ٢٢٥). ٢ـ یارمەتی ماڵیی خەڵک، دەستەوایی، باربوو، باروبوو. ٣ـ [ئەر] کەرەسەی نێو ماڵ.

پیتچن (نا. ل ـ ئان. ل)[پیت2 + چن (چنین)] کرێکارێک کە لە چاپخانە ئیش دەکا و کاری ریز کردن و چنینی پیتەکانی کتێب یا رۆژنامەی بە دەستەوەیە.

پیتزا (نا.)[ئیتا: pizza] خواردنێکی فەرەنگییە و بە پێی ئەو شتانەی کە بە سەری دادەکەن جۆری زۆرە.

ئەنگوتکی هەویر پان دەکەنەوە و ئاوی خەستی تەماتە، قیمە، کارگ و شتی لەم بابەتەی لە سەر دادەنێن، پەنیری رەندەکراوی تایبەتی پێدادەکەن و لە فێڕی دەنێن هەتا دەگا.

پیتە (نا.)[هس: پیک] پووش و کای هەرزن و چەڵتووک، بەڵم.

پیتەبڕە (گیانـ.)[پیتە + بڕ (بڕین) + ئە] کرمێکە کە لە دەغڵ دەدا و لاسکی شینی دەغەڵ دەخوا و ویشکی دەکا، پیکەبڕە.

پیچ (ئان.)[بڕ: بیژ] ١ـ [باک] بیژوو، بیژی، حەرامزادە. ٢ـ [ئەر] ناڕاست، زۆڵ

پیچک (گیا.)[؟] گیایەکی یەک لقی سێ کووزی یەک ریشەیە ئەکرێ بە کەلانە (خاڵ ب ١ ل ٢٦٤). گیایەکی کوێستانییە وەکوو پیاز ئەکرێت بە کەلانە زۆر خۆشە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧٤).

پیدارِوو (نا. ل)[پی1 + دارِوو] تێکەڵاوێک لە پیو و قسڵ و لۆکە و سپێنەی هێلکە، کە بۆ گرتنی درز و قەڵش و پینەی گونجی شکاوی ئاو کەلکی لێوەردەگرن، پیودارِوو، پنج، پنچ، پەنج.

تێبینی: لە هەنبانەبۆرینە دا ئەم وشەیە بە هەڵە پێدارِو نووسراوە (هەنبانە بۆرینە ب ١ ل ١٣٠).

پیر[1] (ئان.، نا.)[ئەو: پەرۆ ـ پەه: پیر. باک: پیر ـ ناو: پیر ـ هەو: پیر ـ زا: پیر] ١ـ ژن یا پیاوێک کە تەمەنی زۆر چۆتە سەر، تەمەنی دوای گەڕاوەیی، بەساڵاچوو. ٢ـ گیانداری بە تەمەن. ٣ـ دار و درەختی بە تەمەن. ⁘ داری پیرەدار بە دار نابێ/ یاری دوورەشار بە یار نابێ (پەند). ٤ـ گژ و گیای ناشلک و چیڕ. ٥ـ بێگیانی کۆنینە و تەمەندار. ⁘ پیرەکوێستان، پیرەشەماڵ، پیرەپاییز. ٦ـ شێخ و پیاوچاک. ٧ـ مەرقەدی پیاوچاکان. ٨ـ مامۆستا، ڕێپێشاندەر، سەرۆک، ڕێبەر. ⁘ دەروێشیەکەمان کیسەیەکی بێ بن بوو/ مەیگێڕی جوان ڕێبەر و پیری من بوو (خەیام ل ٣٤). ~ **بوون:** ١ـ چوونە سەری تەمەن و گەیشتنە سەردەمی پیریی. ٢ـ گیاندارێک کە تەمەنی چووبێتە سەر. ٣ـ گژ و گیاییەک کە لە شلک و ناسک نەمابێ.. ⁘ ئێستا ئیدی پنگ پیر بوون و بۆ خواردن نابن. ٤ـ تەمەندار بوون، کۆنینە بوونی هەر شتێک. ~ **کردن:** (کنـ.) کەسێک لە بەر خەم و خەفەت و نارِەحەتی زووتر لە کاتی خۆی گەیاندنە تەمەنی پیریی. ⁘ من پیر نیم خەم و خەفەت پیریان کردم. ‖ **بە پیر:** (سوێند) سوێند خواردن بە پیر و پیاوچاکان. ⁘ بە پیر بە پێغەمبەر ئەو کارە کاری من نیە و بوختانم پێدەکەن! **پیری ئاخرشەڕ:**

کەسێک کە کۆتایی ژیانی بە خێر و خۆشی تەواو نابێ و لە پیریی دا ئەرکەکانی دینی بە جێ ناهێنێ و دەست دەکا بە خراپە. ⁘ ئەو قورمساغە دەڵێن پیری موغانە، پێی بڵێن/ پیری ئاخرشەڕ دەری مەیخانە تاکەی دادەخەی (مەحوی ل ٣٥٨). **پیری تەریقەت:** مورشد، شێخ. ⁘ بە پێچی خواروخێچ ئیما دەکا پیری تەریقەت: بێ/ حەقیقەت پیرە زاهید پیرە، گومکردوو تەریق ئەمما (مەحوی ل ٣١). **پیری خانەقا:** شێخ، شێخی خانەقا. **پیری خەرابات:** ١ـ پیرێک کە لە مەیخانە مەی دەفرۆشێ. ٢ـ (سۆف) پیر و رێبەرێک کە مورید بۆ تەرکی داب و نەریت هان دەدا و بەرەو هەژاریی و سۆفیگەریی هانیان دەدا. ⁘ من رەند و قەلەندەرسیفەت و مەست و خەرابم/ تۆ پیری خەراباتی ئەگەر مەزهەبی وات بێ (وەفایی ل ١٧٧). **پیری دڵ:** سەرۆک و رێپێشاندەری هەست، دڵ. ⁘ بنووسە، پیری دڵم ئەمری کرد، ئیتاعەم کرد/ لە ئیبتداوە کە بەیتێ موناسبی دیوان (مەحوی ل ٣٤٨) چییە پیری دڵ ئیمشەو وەک عەرەقخۆر/ لە کونجی تەکیە بۆ مەیخانە ئەگری (بێخود ل ١٠٩). **پیری فەرتووت:** زۆر پیر. **پیری سەدساڵە:** کەسێک کە زۆر پیر بێ، پیری فەرتووت، پیری هەزارساڵە. **پیری عەقڵ:** ١ـ ئەقڵ، ئەقڵی گشتی. ٢ـ پیاوی زانا و فرەزان. ⁘ کە ساڵی ریحلەتی ئەم مورشیدەم پرسی لە پیری عەقڵ/ بە حەرفی جەوهەری ئەم ئایەتەی کردم ئیشارانی (بێخود ل ١٠٧). **پیری کەنعان:** (کنـ.)١ـ حەزرەتی یاقووب، پیری کەنعانی. ٢ـ کەسی گەلێک چاوەڕوانی دیتنی خۆشەویستێکی دوورکەوتوو. ⁘ دەمێ بوو چاوەڕێی مژدەی قودوومی ئێوە بوو بێخود/ خودا کردی نەسیمی پیرەهەن بۆ پیری کەنعان هات (بێخود ل ١٥). **پیری کەنعانی:** بڕ: پیری کەنعان. ⁘ لە سیرڕی نووری چاوانی عەجەب بێ نوور و حیکمەت بوو/ بڵێ بۆچ پیری کەنعانی دەگریا، نووری عەیناکەم (وەفایی ل ٧٨). **پیری کەنفتار:** پیری فێڵەزان و دڕ و هار، پیری ئیفتار. ⁘ راوستاوەتەوە پیرێکی کەنفتارە/ ئەوە پیر هەرای لێدەکردەوە هەی عەرەب و عەرەبەسوارە (سەعید و میرسێوەدین ـ سروە ٧٣ ل ٢٠). **پیری موغان:** ١ـ سەرۆک و گەورەی دینی زەردەشتی. ٢ـ پێشەوا و راهبی دەیر. ٣ـ پیر و ردێن سپی

مەیخانە، مەیفرۆش. ∷ قەسەمی گوێمی بە چاوی بەچە دا پیری موغان/ کە لەمەولا نەبییێ وەعز و قسەی مەولانا (مەحوی ل ٣٤) زەدەی رووتم، بە چاوی تۆ شیفام بێ لێوەکەت نابێ/ بە حەققی ئابڕووی پیری موغان ساقی مەیی نابێ (وەفایی ل ١٧٢). **پیری مەیخانە:** ١ـ پیری مەیفرۆش. ٢ـ پیری تەریقەت، شێخ. & پیری مەیکەدە ∷ بە بۆنەی پیری مەیخانە منیش پیر بووم و لێکەوتم/ کەچی هەر جوانەمەرگیم پێدەمێنێ وەک دڵی لاوم (ئاوات ل ٨٩) ئەلا ئەی ساقیی مەستان بە حەققی پیری مەیخانە/ بە گەردش بێنە جامیمەی بە یادی چاوی جانانە (وەفایی ل ١٤١). **پیری مەیکەدە:** بڕ: پیری مەیخانە. ∷ سۆفی گۆشەی خانەقا بووم، ئێستە پیری مەیکەدەم/ زاهیدی خەڵوەنشین بووم، ئێستە مەست و مەیزەدەم (ناڵەی جودایی ل ٣٧). **پیری هەزارساڵە:** زۆر پیر، پیری فەرتووت، پیری سەدساڵە. ∷ چاوڕەشێکم دی لەو ماڵە/ دەکووژێ پیری هەزارساڵە (کانی مرادان ل ١٥٥). **پیری ئیفتار:** بڕ: پیری کەنفتار. ∷ ئەی پیری ئیفتار، ئەتۆ چ عەکسێکت پێشانی ئەو پادشایەی ئێمە دا کە وا دڵی مەحزوون بوو (سەعید و میرسێوەدین ـ سروە ٧٣ ل ٢٠)

پیر^{2} (نا.)[پەهـ: پەتییرەک] پێشواز، پێرگین، بۆلا. ئەم وشە بە تەنیا دەکار ناکرێ و دەگەڵ ئەم چاوگانە دێ. **بە ~ەوە چوون:** ١ـ بۆ لای کەسێک چوون بۆ بە خێر هاتن کردن، پێشوازیی کردن، بەرەو پیر چوون، بە پیرەوە رۆیین، بە پیرەوە رۆیشتن، بەرەو پیر رۆیشتن، بەرەو پیر رۆیین. ∷ بە پیر ئەو ماهەوە چووم و بە سەر چووم/ پەری بوو، ئەو نەبوو، شەو بوو، بە سەر چووم (مەحوی ل ٢٢٤). ٢ـ پێشوازیی کردن لە هەر کار و مەسەلەیەک. ∷ خەڵکێکی زۆر بە پیر پێشانگای نەقاشی لاوەکانی شارەوە چوون. **بە ~ەوە رۆیشتن:** بڕ: بە پیرەوە چوون. **بە ~ەوە رۆیین:** بڕ: بە پیرەوە چوون. ∷ بە پیری مەرگەوە فەرسەخ بە فەرسەخ رۆیون مەردان/ ئەوی باکی لە مردن بێ دیارە بڵح و نامەردە (مەحوی ل ٢٧٠). **بە ~ەوە هاتن:** پێشوازیی لێکرانی کەسێک لە لایەن کەسانێکی دیکەوە، بەرەو پیر هاتن. **بەرەو ~ چوون:** بڕ: بە پیرەوە چوون. **بەرەو ~ رۆیشتن:** بڕ: بە پیرەوە چوون. **بەرەو ~ رۆیین:** بڕ: بە پیرەوە چوون. **بەرەو ~**

فڕین: به هه‌ڵه‌دا و به ڕاکردن به‌ره‌و پیری كــه‌ســێك چوون له خــۆشــیــان و له خۆشه‌ویستییان. ‌:: هه‌ر له دووره‌وه که چاوی به براكه‌ی كه‌وت له خۆشیان به‌ره‌و پیری فڕی و خۆی پێدادا.
به‌ره‌و ~ هاتن: بڕ: به پیره‌وه هاتن.

تێبینی: پیر له patīrak پەتییرەک ـ ی په‌هله‌ویی هه‌ر به هه‌مان مانا كه‌وتوه. پەتییرەک له چاوگی پەتییرەفتەن pat-īraftan به مانای به‌ره‌وپیر رۆیشتن و قه‌بووڵ کردن و وه‌رگرتن كه‌وتوه.

پیرار (ئاك.)[زا] بڕ: پێرار

پیــران (ئان.)[؟] بێ ده‌نگ، تاسـاو.
~ بردنه‌وه: ١ـ ده‌نگ ده‌ر نه‌هاتنی منداڵ دوای گریانی زۆر، ده تاسه‌وه چوون. ٢ـ دڵ بوورانه‌وه، له هۆش چوون.
~ كردن: ده تاسه‌وه چوون، ده‌نگ ده‌ر نه‌هاتن، پیران بردنه‌وه

پیــرانه (نا. ل)[پیــر1 + ئانه2] ١ـ ته‌مه‌نی پیریی، پیریی. ٢ـ (ئاك. ل) چه‌شن و شێوه‌ی پیر. ٣ـ (ئان. ل) هه‌رچی كه تایبه‌تی پیران بێ.

پیرایشۆكه (گیان.)[پیر1 + ئایشێ (ناوی ژن) + ئۆك + ئه] گیاندارێكی چووكی بۆره، پێی ورده و سه‌ر زاری دوو چنگاڵی هه‌یه، له بن خاكی نه‌رم، له سه‌ر ڕێی جـڕ و جانه‌وه‌ریی ورد، لانه‌یه‌كی وه‌ك ڕاحه‌تی ساز ده‌كا و خۆی له بنه‌وه ده‌شارێته‌وه. كاتێك مێروو یا گیانداری دیكه‌ی تێكه‌وێ هاتنه ده‌ری زه‌حمه‌ته و ئه‌ویش گورج خۆی پێداده‌دا و ده‌یباته بن خاك و ده‌یخوا، پوورایشۆكه، داپیرۆكه، پیرێژنۆكه، پیرۆشك، داپیرۆشك.

پیــرباب (نا. ل)[پیـر1 + باب1][زا] بڕ: باپیر

پیرباڤ (نا. ل)[پیر1 + باڤ][زا] بڕ: باپیر

پیــرپنتك (ئان. ل)[پیــر1 + پنت (په‌ند) + ك] منداڵێك كه كردار و شێوه‌ی قسه كردنی وه‌ك گه‌وره بچێ، پیرپه‌نك، پیره‌باب.

پیرپه‌ڕۆ (ئان. ل)[پیر1 + په‌ڕۆ] چاك و گۆڕی بێ كه‌لك كه هیچ نیازێك پێك نه‌هێنێ.

پیــرپه‌نك (ئان. ل)[پیــر1 + په‌ن (په‌ند) + ك] بڕ: پیرپنتك

پیــرچه‌مه‌ك (گیان.)[پیـر1 + چه‌م (چه‌رم) + ئه‌ك][باك] بڕ: چه‌كچه‌كی

پیرخەنی (نا. ل)[پیر1 + خەنی] بڕ: پیرخەنیلە

پیرخەنیلە (نا. ل)[پیر1 + خەنی + ئیلە] چێشتێکی شلە کە لە ساوار سازی دەکەن، پەتلە، پیرخەنی، سندک.

پیرسۆز (نا. ل)[پی1 + ر + سۆز] بڕ: پیسۆز

پیرک[1] (نا. ل)[پیر1 + ک] ١- (گیانـ.)[باک: پیرک - زا: پیرکە] بڕ: جاڵجاڵۆکە. ٢- [زا] باپیر، بابەگەورە. ٣- [باک] دایەگەورە، داپیر، نەنک. ٤- [باک] ژنێک کە یاردیدەی دایک دەدا بۆ زان، مامان.

پیرک[2] (گیانـ.)[باک] بڕ: پەپوولە

پیرک[3] (گیا.)[بڕ: پرگ][باک] برش، کەڕوو.

پیرک[4] (نا.)[؟][باک] شە، شانەی جۆلایی.

پیرکوونی (ئان. ل)[پیر1 + کوونی] پیاوی پیری جلف و هەرزەکار.

پیرکە (نا. ل)[پیرک1 + ئە][زا] ١- (گیانـ.) بڕ: جاڵجاڵۆکە. ٢- تەونۆکەی جاڵجاڵۆکە. ٣- ژنی پیر، پیرێژن.

پیرکەچەل (نا. ل)[پیر1 + کەچەل] [زا] قەرەقەرێن، خۆشارۆکە.

پیر و پاتاڵ (نا. ل)[پیر1 + و + پاتاڵ] ١- زۆر پیر، پیر. ٢- پیری خەرفاو و کەللە ویشک.

پیرۆپند (گیانـ.)[باک][پیر1 + ئۆپند؟] بڕ: جاڵجاڵۆکە

پیرۆت (نا.)[؟][باک] کەسێک کە گۆزە و شتی گڵیین ساز دەکا و دەیفرۆشێ، گۆزەکەر، گۆزەفرۆش.

پیرۆز (ئان.)[ئەو: پەئیتی رەئۆچەه - پاز: پێرۆژ - پەه: پێرۆچ، پێرۆژ. باک: پیرۆز، پێرووز - ناو: پیرۆز - هەو: پیرۆز] ١- مبارەک ٢- موقەدەس. ٣- سەرکەوتوو. ~ **بوون:** ١- مبارەک بوون. ٢- موقەدەس بوون.

پیرۆزانە (نا. ل)[پیرۆز + ئانە] دیارییەک کە بۆ پیرۆزبایی لە کردەوە و سەرکەوتن و مەبەستێک دەدرێ بە کەسێک.

پیرۆزبایی (نا. چا)[پیرۆز + با + ئی] مبارەکیی. ~ **لێکردن:** دەربڕینی شادی و خۆشی و مبارەک بوون لێکردن بە بۆنەی سەرکەوتن، جەژن و شتێکی لەم بابەتە.

پیـــرۆزە (نا. ل)[پیـــرۆز + ئە][پەھ: پیرۆزەک، پیرۆچەک. باک: پیرۆزە ـ ناو: پیـــرۆزە] ١ـ بەردێکی بە بایخی رەنگ ئاسمانیە کە لە کانی دەردەهێندرێ و پتر بۆ نەقیمەی ئەنگوستیلە کەلکی لێوەردەگرن. ٢ـ (گیانـ.) مەلێکی راوکەرەی زلە، پەڕەکانی پشتی بۆری مەیلەو سپین و پەڕەکانی سەر سینگی زەردی خەنەیین. هەندێک لە پەڕەکانی سەر سەری درێژترن و لە ژێر دندووکیشی پەڕی درێژی هەیە کە نموودێکی تایبەتی دەداتێ. خواردنی هوما تەنیا ئێسکە و ئێسکی گیانداران هەڵدەگرێ و لە بەرزاییەوە دەیخاتە سەر رەوەزەبەردان و دەیانشکێنێ و نێوەکەیان دەخوا، هەڵۆی ئێسک خۆر، پێشەخۆرە، هوما، داڵەسوورە، سوورەداڵ، سوورەواڵە. ٣ـ مەلێکی ئەفسانەیی پیرۆزە کە سێبەری بکەوێتە سەر هەر کەس بەختەوەر دەبێ، هوما. || **پیـرۆزەی رەگـدار:** جۆرێک پیرۆزەی بایخدار کە ساف نیە و رەگی تێدایە.

پیرۆزەیی (ئان. ل)[پیرۆزە/١ + ئیی] جۆرێک رەنگی شین و ئاسمانیی، لە رەنگی پیرۆزە

پیرۆزیی (حم.)[پیرۆز + ئی] مبارەکی

پیـرۆشک (گیانـ.)[پیـر1 + ئۆشک] بڕ: پیرایشۆکە

پیرۆک (نا. ل)[پیر1 + ئۆک] ١ـ چرچ و لۆچی دەست و پێست بە ئاو، پیرەڵۆک. ٢ـ (گیانـ.)[باک] بڕ: جاڵجاڵۆکە

پیرەڤۆک (نا. ل)[پیر1 + هەڤۆک؟] [باک] ١ـ گیانلەبەرێکی خەیاڵی کە منداڵانی پێدەترسێنن، دێوەزمە. ٢ـ (گیانـ.) جاڵجاڵۆکە

پیـــرە (ئان. ل)[پیـــر1 + ئە][زا] ١ـ پیرێژن. ٢ـ (گیانـ.) جاڵجاڵۆکە. ٣ـ تەونۆکەی جاڵجاڵۆکە. ٣ـ وەک ئامرازی بانگ کردن و وریا کردنەوە و یان وتەیەکی دۆستانە و هەندێک مەبەستی دیکە بە کار دێ. ⁘ پیرە دا وەرە ئێرە! پیرە نەکەی ئەم کارە بکەی!

پیـــرەباب (ئان. ل)[پیـــر1 + ئە + باب1] ١ـ منداڵی قسەزل و ئاکار گەورە، پیرپنتک. ٢ـ کەیخودا و زانای کۆمەڵ، دەمڕاست.

پیـرەپیا (ئان. ل)[پیـر1 + ئە + پیا] [هەو] بڕ: پیرەپیاو

پیرەپیاو (ئان. ل)[پیر1 + ئە + پیاو] پیاوی پیر و بە ساڵاچوو، پیرەمێرد،

پیرەپیا.

پیرەزا (ئان. مف.)[پیر1 + ئە + زا] ١ـ منداڵێک کە لە دایک یان بابێکی پیر بووبێ. ٢ـ منداڵێک کە لە کاتی بوونی شوباری پیران بدا، منداڵی سەرسپی و پێست چرووک و ناحەز.

پیرەزاڵ (نا. ل)[پیر1 + ئە + زاڵ] شۆربای پەنیر، پەنیراو.

پیرەژن (ئان. ل)[پیر1 + ئە + ژن] بڕ: پیرێژن

پیرەژەنی (ئان. ل)[پیر1 + ئە + ژەنی][هەو] بڕ: پیرێژن

پیرەسەگ (ئان. ل)[پیر1 + ئە + سەگ] ١ـ سەگی پیر. ٢ـ (کنـ.) پیری خراپ و ناخۆشەویست.

پیرەک (نا. ل)[پیر + ئەک][باک] ژن، خێزان، ئافرەت.

پیرەکەر (ئان. ل)[پیر1 + ئە + کەر] ١ـ کەری پیر. ٢ـ (کنـ.) پیری خەرفاو و نەزان.

پیرەگورگ (ئان. ل)[پیر1 + ئە + گورگ] ١ـ گورگی پیر. ٢ـ (کنـ.) پیاوی بە ئەزموون و تێگەیشتوو و زیرەک. ٣ـ (کنـ.) پیرەمێردی زیرەک و بەفڕ و فێڵ و فێڵەزان.

پیرەڵۆک (ئان. ل)[پیر1 + ئە + لۆک] ١ـ چرچ و لۆچی دەست لە بەر کار کردنی زۆر بە ئاوی سارد و گەرم. ٢ـ داری پیری گەندەڵ و رزیو. **~ بوون:** ١ـ چرچ بوونی دەست بە ئاوی سارد و گەرم وەها کە دەست شێوەی دەستی پیران دەدا. ٢ـ رزانی دار و دەرخت.

پیرەمێر (ئان. ل)[پیر1 + ئە + مێر] بڕ: پیرەمێرد

پیرەمێرد (ئان. ل)[پیر1 + ئە + مێرد] پیاوی پیر، پیرەپیاو، پیرەمێر.

پیریی (حم.)[پیر1 + ئیی] ئاکامی تەمەنی زۆر، پیر بوون، ئیختیاریی، پیرێتی. ⁘ پیریی و هەزار عەیب.

پیرێتی (حم.)[پیر1 + ئێتی] بڕ: پیری

پیرێژن (ئان. ل)[پیر1 + ئێ + ژن] ژنی بە تەمەن و بە ساڵا چوو، پیرەژن، پیرەژەنی، پیرە. **~ لە کیری کەر ترساندن:** (کنـ.) ترساندنێکی بێخود و بێکەلکی کەسێک، مراوی لە ئاو ترساندن. || **پیرێژنی دۆ لێڕژاو:** (کنـ.) کەسی زۆر بە پرتە و بۆڵە. ⁘ پیرێژنێکی نۆ جار سی ساڵ زاوی دۆ لێڕژاو با هەر

قـــســـه پکا و بوەڕێ (لاس و خـــەزاڵ ل ١٦٢). ئەرێ ئەوە ئـەو بۆڵەبۆڵەت لـه چیـه دەڵێی پیــرێژنـی دۆ لێــڕژاوی! **پیــرێژنی فەرهادکوژ:** (کنـ.) پیرێژنی بە فرِ و فێڵ، پیرێژنی بە دهۆ.

پیرێژنۆکه (گیانـ.)[پیـرێژن + ئۆکه] برِ: پیرایشۆکه

پیــراندن (چا. م)[لە: پیـرِه] ١ـ پرمــه کـــردنـی ئـەسپ، دەنـگ لـه لووت هـێـنانـه دەری یەکسم، پرماندن، پیرِانن. ٢ـ دەنگ لە لووت دەرهێنانی حەیوانی گەوره

پیرانن (چا. م)[ئەر] برِ: پیرِاندن

پیـــــرِک (نـا.)[؟] شـــــتـــــێکه وەک ســەکــۆیەکی باریک لـه ســەرووی ژوور دروســـــتـی دەکـــەن، ژێرەکـــەی بـۆش و خانخـانه بۆ شت تێنان و لە سـەرەکەشـی کەلوپەل و شـمەکی دادەنێن، ئەستێرِک، شوقەللەت.

پیرِه (وشـد.) ١ـ دەنگی لووتی یەکسم پرِمـه. ٢ـ دەنگی لوتـی نێرییـه کـێـویی و حەیوانی گەورەی دیکه.

پیــرِەپیــرِ (وشـد.)[پیــرِه + پیــرِ] ١ـ پرِمــەی پەیتـاپەیتـا، پـرِمـەپـرِم. ٢ـ دەنگی پەیتاپەیتای لووتی حەیوانی گەورە.

پیزاڵ (گیا.)[فـار: پیزر (پیـزۆر). ناو: پیـزاڵ، پیزڵ] جۆرێک جەگەنە کە دە نێو ئاو دا دەروێ بۆ باوەشـێن و حـەسـیـر و دە نێو پاڵان نان کەلکی لێوەردەگرن. زوو میسرییەکان لەم جـەگەنە کاغـەزیان ساز دەکرد، پاپیرۆس.

پیزاگ (گیانـ.)[؟] جـۆرێک زەرگـەتەی باریکی کـێـویی، vespa germanica ناوی لاتینی ئەم گیاندارەیە، پیزانگ.

پیزانگ (گیانـ.) برِ: پیزاگ

پیـزپیـزەک (گـیانـ.)[پیـز؟ + پیـز؟ + ئەک][باک] برِ: بەرگاییلکه

پیزڵ (گیا.) برِ: پیزاڵ

پیــزۆکــه (نا. ل)[پیـز (پز) + ئۆکـه] زیپکەی بچووک سەر پێستی لەش.

پیزه (ئا.)[برِ: پز] ١ـ بێچووی گیاندار لە نێـو زگ دا، ئاولەمـه، پز. ٢ـ [زا] زگ، گەده

پیـــزەدان (ئـا.)[پیـــزه/١ + دان] برِ: پزدان/١

پیــزیی (ئا.)[پیــز (پز) + ئیی] کـونی کونگ، پزووی کونگ، پزی.

پیس (ئـان.)[ئەو: پـەئیـــســـه ـ پـەه: پێـــســـەک. تـات: پیس. بـاک: پیس ـ ناو:

پیس ـ هەو: پیس ـ زا: پیس] ١ـ حـالّی هەر شـتێک و شـوێنێکی ناخـاوێن، چەپەڵ. ٢ـ مـرۆڤی چڵکن. ٣ـ گـول. ٤ـ مـرۆی بێنامـووس و رژد، پیـسکە. ٥ـ هێلکەی نێو بۆگەن و خراپ. ٦ـ وشەیەکە لە کـایەی قـەرەقـەرێن دا دەکـوترێ بە مـانای خیـچاو. [کاتێک کە ئەو کەسەی وە دوایان دەکـەوێ و دەسـتیـان لێدەدا دەڵێ: پیس]. ٧ـ (کنـ.) توند، تیژ. ⁂ زۆر پـیـس لـێـی تـووڕە بـوو. **~ بـوون:** ١ـ شـوێنێک یا شتێک کە ناخاوێن بێ. ٢ـ چڵکن بوون. ٣ـ گول بـوون، تووشی گولی بـوون. ٤ـ خـراپ بـوونی هێـلکە. ٥ـ بێنامـووس بوون. ٦ـ خـیـچـان لە قـەرەقـەرێن دا. **~ پێوە بوون:** (کنـ.) لە هیـر کـەوتن، خـراپ تـووشی مـەسـەلەیەک بوون، خـراپ پێـوە بوون. **~ کردن:** ١ـ شـپـرزە کـردن و چـەپەڵ کـردن. ٢ـ پـەڵە خـسـتنە سـەر جلی کـەسـێک، چەپەڵ کردن. ٣ـ خیـچاندن لە قەرەقـەرێن دا. ٤ـ خراپ بوون و هەڵنەهێنانی هێلکە.

پیـسـایی (نا. ل)[پیس + ئایی] ١ـ گوو. ٢ـ زبڵ و زاڵ و شتی پیس.

پیس پیسۆک (گیانـ.)[پیس (پەس) + پیس (پەس) + ئۆک] بڕ: پەسپەسەکۆڵە

پیسکە (ئان. ل)[پیس + کـە] مـرۆڤی چەپەڵ، کـەسی ئاکارپیس، چرووک، رژد، رەزیل، پیـسـەک. ⁂ لەوێش پیـسکە و درۆزن کـــاری بـاش بـوو/ لـەوێـش مـــەردایەتی و پاکی لە پاش بوو (ناڵەی جودایی ل ٦٦).

پیـسـکەیی (حم.)[پیـسکە + ئیی] چرووکیی، رژدیی، رەزیلیی.

پیـسـۆ (نا. ل)[پی1 + سـۆ][باک] بۆسۆ

پیـسـۆز (نا. ل)[پی1 + سـۆز][بیـر: پێسووز ـ فار: پیـەسوز ـ لۆر: پیسوز ـ کـرم: پیسـور. ناو: پیـسۆز، پیـرسـۆز] چرایەک بوو کە زوو بۆ رووناکی کەلکیان لێـوەردەگـرت. (پیـسـۆز بریتی بـوو لە دەفرێکی چووکەی مسی یا گڵێنە، رۆن کەرچەک یا رۆن پیویان تێدەکرد، پڵیتەی لۆکە یا شـتێکی دیکەیان تێـهەڵدەکێشا و هەڵیـان دەکـرد). **وەک ~ هەر شـۆق بۆ خـۆ هەبوون:** (کنـ.) هـەر خـۆ لەبـەر چاو گرتن و قازانج و فایدە بۆ کەس نەبوون.

پیـسـەک (ئان. ل)[پیس + ئەک] ١ـ چڵکن، چەپەڵ، پیس. ⁂ لـەگـەڵیـانـە کـەڵێکی پیسـەکی بچکۆلانە/ نەقـورچی دەداوە لە بەردی، هەڵیدەکـەندەوە رەگ و

ریشـــەی دە دارانـە (گـــەنج ل ٣٣٢). ٢ـ گـول، پیس و گـول. ٣ـ پیـسکە، چرووک، رژد، رەزیڵ.

پیسیی (حم.)[پیس + ئیی] ١ـ خاوێن نـەبـوون، پـیـس بـوون، چـەپـەڵـیـی. // خـاوێنیی، پاکـیی ٢ـ (نا.) نەخـۆشی گولیی.

پیش (نا.)[؟] ١ـ هـەڵمـژینی هـەوا بۆ نێو سییەکان و راگرتن و نەدانەوە دەری. ٢ـ رک و تووڕەیی لە نێـو خـۆ دا. **~ بردنەوە بەر خـۆ:** (کنـ.) تووڕە بوون و رق هەستان بەڵام دەنگ نەکردن و بەری خـۆ گـرتن، پیش خـواردنـەوە، پـیش کـردن. **~ خـواردنەوە:** ١ـ راگـرتنی پشوو لە سییەکان دا و نە دانە دەری. ٢ـ (کنـ.) تووڕە بوون و رق هەسـتـان بەڵام دەنگ نـەکـردن و بـەری خـۆ گـرتن، پیش بردنەوە بەر خـۆ. ꞉꞉ خـەریک بووم بە گژ ئەو پیـاوە دڵڕەشـە دا بێم، بـەڵام پیـشم خواردەوە، خۆم راگرت (تاریک و روون ل ٣٥). **~ کردن:** پیش خـواردنەوە، پیش بردنە بەر خۆ.

پیشان (چا. ل)[ئێک: پەک ـ ئەو: پەک. پەه: پەچییتەن. ناو: پیشان، پیشیان] [بڕ: پێـژتن] ١ـ پێگەیشـتنی خـۆراک و خواردەمەنی وەک کوولەکە و چەوەندەر و ... دە نێو ژیلەمۆ و خۆڵەمێش و بە دوور لە گـڕی ئاگر. ٢ـ کـوڵاندن و پێگەیاندنی خـواردەمـەنی بـە ئاوێکی کـەم و بە تـینی هـەڵم. ٣ـ (مـجـ.) زۆر گـەرمـا بـوون، هەست بە گەرمای زۆر کردن.

پیشـاندن (چا. ل)[لە: پیـشـان] پێگەیاندنی خـۆراک و خـواردەمـەنی بە دوور لە گـڕی ئاگـر. ٢ـ (مـجـ.) پێک هێنان و ساز کردنی گەرمایەکی زۆر. ꞉꞉ ئەو سۆبەیەت بۆ وا تین داوە هەمـوومانت پیشاند. & پیشانن

پیشانن (چا. ل)[ئەر] بڕ: پیشاندن

پیـشـاو (نا. مفـ.)[لە: پیـشـان] هـەر شـتێک کـە بە تینی ناڕاستـەوخـۆی ئاگر پێگەیشـتبێ، پیشـیاگ. ꞉꞉ بێی پیشـاو، چەوەندەری پیشاو.

پیـشک (نا.)[ناو: پیـشک، پیـشکان، پیشـەقان، پێشـەقان] ئامرازێکی چووکە وەک بێڵ بـەڵام زۆر چووکـتـر، کـوتـە ئـاسنێکی دەم باریکە، دەسکی لـە دار و پەیاغ بـۆ دەکـەن و بۆ بـژار و گیـا و گـوڵ هەڵقەندن کەلکی لێوەردەگرن، گیاکەن، بێڵەکان، بژارچن.

تێبینی: پیـشک و هـاوناوەکـانی لە

ڕەگی چاوگی پشکنین کەوتوون.

پیشکان (نا.) بڕ: پیشک

پیـــشـــۆ (نا. ل)[پیش (پووش) + ئۆ][باک] بڕ: پووشوو

پیـشـۆک (گیـا.)[پیش + ئۆک][لۆر: پیـشـوک. باک: پیـڤـۆک، پیـڤـۆنگ ـ ناو: پیـشـۆک، پیـفـۆک، کـیـفـۆک] گـیـایەکی خۆڕسکی بەهارییە، گەڵاکانی باریک و نـــاســـکـــن و چـــووکـــن، لـــە زەوی بـــەرز نابێتەوە، بنکێکی سپی چووکی هەیە کە بە توێکڵی تایبەتی وەک پرزە داپۆشراوە، لە کوردستان بە پیشک هەڵیدەقەنن و لە ئاو یا لە شیـر دا دەیکوڵێنن و دەیخۆن و تامی پەتاتە دەدا. (عەر: حلیلان]

پیـــشـــە (نا.)[ئـەو: پیـــشـــتـــرە ـ پەه: پێشەک. بـاک: پیشە ـ ناو: پیشـە، پێشە] کار، ئیش، سـەنعـەت. ٢ـ ئاکار، عـادەت. ⁙ پیشـەی ئارەق خواردنەوەیە. **〜 فێر بوون:** کار و سەنعەتێک فێر بوون. **کردنە 〜ی خۆ:** کار و کردەوەیەک کردن بە عادەت. ⁙ بەڕەڵلایەتی کردۆتە پیـشـەی خۆی.

پیـشـەسـاز (ئان. فا)[پیـشـە + سـاز] کـەســێک کـە خــەریکی ســەنعــەتێکە، سەنعەتکار.

پیشەسازیی (حم.)[پیشەساز + ئیی] کار و پیشەی پیشەساز.

پیشەقان (نا.) بڕ: پیشک

پیشیاگ (نا. مف.)[لە: پیشان][ئەر] بڕ: پیشاو

پیشیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: پیشان

پیفک (نا.) بڕ: پیفوو

پیفۆک (گیا.)[ئەر] بڕ: پیشۆک

پیفوو (نا.)[لۆر: پیفە ـ فار: پیفە. ناو: پیفوو، پیفی، پیفک، پیوە] شتێکی نەرم و وشک و پفـڵـەیە کـە لە داربەڕوو یا دارگوێز یان کارگ دەستیان دەخست و زوو بۆ ســاز کــردنی ئاگــر بە بەرد و ئەستی کـەلکیان لێوەردەگرت، پووشی، پووشوو، قاو.

پیفی (نا.) بڕ: پیفوو

پیڤ (نا.)[باک] بڕ: پیو

پیڤاز (گیا.)[باک] بڕ: پیاز

پیڤۆنگ (گیا.)[باک] بڕ: پیشۆک

پیڤۆک (گیا.)[باک] بڕ: پیشۆک

پیڤین (چا. م)[باک] بڕ: پێوان

پیق (نا.) بڕ: پیک1

پیک [1] (نا.) ١ـ (مۆس.) دوو قامیشی چووکن کە لە قامیشێک بە ناوی قەڕغوو دەیبڕن و بۆ سەری توززەلە کەلکی لێوەردەگرن و بە فوو تێکردنی دەنگی لێوە دێ، پیق، بیک، فیقەنە. ٢ـ لاسکی گەنم و جۆ و ئەو گیایانەی کە لاسک دارن.

تێبینی: پیک، بیک یا پیق شێوەیەکی دیکە لە بیق، بۆق یا بووق ـ ە کە لە عەرەبییەوە هاتۆتە نێو زمانی کوردیی و عەرەبیش لە زمانی لاتینیان وەرگرتوە (بڕ: بۆق7).

پیک [2] (نا.)[فەر: pîc] یەکێک لە چوار نەقشی پەڕی قومار کە دڵێکی رەشە. (خشت، دڵ، گشنیز، پیک).

پیک [3] (نا.)[پەه: پەتەک. فار: پۆک، پۆتک. ئاڵ: picke (قولْینگ) ـ ئین: pick(قولْینگ). باک: پیک ـ ناو: پیک ـ هەو: پیک] ١ـ کوتکی قورس و گەورەی ئاسن. ⁘ هێنای ئاسنی خەدێوی قەڵشتەوە، ... هەتا تواندییەوە و مەحکەم و قاییمی کرد بە پیکان (لاس و خەزاڵ ل ١٣٢) گرتم نە گەردەن بێباک و شادان/ بەڵای پیک سەخت کوورەی ئوستادان (مەولەوی ل ٢٥٧). ٢ـ [باک] پاچوولکەی دەم تیژی دەست کەنکەنەچی، پاچەکۆڵە.

پیک نیک (نا.)[ئین: picnic] چوونە سەیرانی چەند کەسی و چێشت و خواردن دەگەڵ خۆ بردن.

پیکە (گیا.)[پیک1 + ئە] قامیشێکی باریکی پتەوە چیغی لێ دروست ئەکرێ (خاڵ ب ١ ل ٢٦٧). تەرکە، نەیجە، نەیجەڵە

پیکەبڕە (گیان.)[پیک1 + ئە + بڕ (بڕین) + ئە] بڕ: پیتەبڕە

پیل [1] (ئا.)[باک: پیل، پی، پۆل ـ ناو: پیل ـ هەو: پێڵ ـ زا: پۆل] ١ـ شان و سەرقۆڵ، شان و پیل، قۆڵ. ٢ـ (ئاک.) لا. ⁘ لە کێها پیلی هەڵکەوتوە.

تێبینی: پیل لە پێرێسو ـ ی ئەوێستایی بە مانای پەراسوو و پاڵ و تەنیشت و پەهلووک ـ ی پەهلەویی کەوتوە. هەروەتر لە زمانی رووسی دا پلێچۆ plecho بە مانای شان و پیل هاتوە.

پیل [2] (گیان.)[پەه: پییل] بڕ: فیل.

پیل [3] (ئان.)[بڕ: پیر1][تات: پیلە. زا: پیل، پیلە، پیڵ] گەورە، مەزن.

پیل [4] (ئا.)[باک] بڕ: سپڵ

پیل5 (نا.)[فەر: pile] جۆرێک باترییە بۆ ساز کردنی گەڕیانی بەرق، باتری ویشک.

پیلاڤ (نا.)[باک] بڕ: پڵاو

پیلان (نا.)[فەر: plan] بەرنامە و نەخشەیەک بە دژی کەسێک بۆ لە سەر ڕێ لابردنی. ~ **کێشان:** نەخشە کێشان و بەرنامە داڕشتن بە دژی کەسێک. ~ **گێڕان:** بەڕێوە بردنی پیلان و نەخشەی دارێژراو.

پیلانگێڕ (ئان. فا)[پیلان + گێڕ][لە: پیلان گێڕان] کەسێک نەخشە و پیلانی خراپ بۆ خەڵک ساز دەکا، ئاژاوەگێڕ.

پیلانگێڕیی (حم.)[پیلانگێڕ + ئیی] کار و کردەوەی کەسی پیلانگێڕ.

پیلاو (نا.)[زا] بڕ: پڵاو

پیلستەنگ (گیان.)[باک] بڕ: پەڕەسلێرکە

پیلک1 (نا.)[هس: پلک][باک] خوشکی دایک، پوور، خالتی.

پیلک2 (ئا.)[پیل1 + ک] پەنجە، قامک

پیلکە (نا. ل)[پیلک2 + ئە] ١ـ بڕ: پتە. ٢ـ بڕ: پەلەپیتکە

پیلە1 (نا.)[؟] تەشقەڵە، گڕنە. ؛؛ مەمکەنە پێخوست لە پیلەی ناڕەوا دا چونکە من/ ئارەزووی ژینێکی سادە و هێمن و بێوەی دەکەم (هێدی ل ٣٦٧). ~ **پێگرتن:** تەشقەڵە پێکردن، گڕنە بە کەسێک گرتن و لە کۆڵ نەبوونەوە. ~ **کردن:** تەشقەڵە کردن، گڕنە گرتن.

پیلە2 (ئان.)[زا] بڕ: پیل3

پیلە3 (نا.)[پەه: پیلەک. ناو: پیلە، پێڵە] کیسەیەکی چووک کە هەندێک حەشەرە بە تایبەت کرمی ئەوریشم بە دەوری خۆیان دا دەیتەنن و سەردەمی شێوەگۆڕکەی خۆیانی تێدا تێپەڕ دەکەن و لە دوایی کونی دەکەن و وەک حەشەرەیەک لێی دەردەکەون، قوزاخە.

پیلەتەن (ئان. ل)[پیل2 + ئە + تەن] کەسێک کە کەڵەگەت و زل و زەلام بێ، بەژن و باڵای وەک فیل، فیلەتەن.

پیلەوار (نا. ل)[پیل1 + وار (بار)] ١ـ دارێکی گەورە کە لە سەر شان دایدەنێن و لە دارستانەوە دەیهێننەوە، لەت و کوتی دەکەن بۆ سووتاندن، باسکەملە ٢ـ برە داری سووتاندنی ئەستوور و گەورە. & پێڵەوار

پیلّ (ئان.)[زا] بڕ: پیل3

پەین (نا.)[باک: پەین، پێن، پەهین، پێهن، پهین] پێلاقە، لەقە، شەپ.

پینج (ئان.)[بڕ: بیژ][باک - زا] بیژوو، بیژی، حەرامزادە.

پینگۆک (گیانـ.)[؟][باک] بڕ: ئاخرکە

پینگ پۆنگ (نا.)[ئین: ping pong] جۆرێک یاریی دوو کەسی و هەندێک جار چوار کەسییە کە بریتی لە جووتێک میزی هاوتایە کە نێوەڕاستەکەی تۆرێکی باریکی پێوەیە، تۆپێکی چووکی رەقە کە بە راکت لێیدەدرێ و هەرکەس کە بگاتە بیست و یەک براوەی ئەم کایە دەبێ.

پینە (نا.)[پەش: پینە - فار: پینە - کرم: پینە - گیل: پینیک. باک: پینە، پنی - ناو: پینە - هەو: پینە - زا: پینە] ١- کوتە پارچە یا چەرم لە سەر شوێنی دڕاوی جل یا کەوش، پاتە، پسپان، تیمانج. ٢- توێژێکی رەقی پێست کە لە بەر کاری زۆر لە بەری دەست پەیدا دەبێ. ٣- بەشێک لە دیواری ساز کراوە. **بۆ ~ کردن:** (کنـ.) داپۆشینی عەیب و هەڵەی کەسێک وەها کە دەنگ نەداتەوە، بۆ داپۆشین، پینە کردن. **~ کردن:** ١- دڕڕون و لێدانی پینە لە سەر جل و کەوشی دڕاو، پینە لێدان. ٢- (کنـ.) داپۆشینی عەیب و هەڵە. **~ لێدان:** بڕ: پینە کردن.

پینەچی (ئان. ل)[پینە + چی] کەسێک کە کەوش و پێلاوی دڕاو و خراپ چاک دەکاتەوە، پنیکەر.

پینەدروو (ئان. فا)[پینە + دروو] کەسێک کە پینە لە سەر شوێنی دڕاوی جل دەدروێ.

پینەچێتی (حم.)[پینەچی + ئێتی] کار و پیشەی پینەچی.

پینەوپەڕۆ (نا. ل)[پینە + و + پەڕۆ] ١- پینە. ٢- جل و پارچەی کۆن و بێکەلک. **~ کردن:** پینە لە جل دان، پینە کردن

پیو (نا.)[هیک: پیڤەس - ئەو: پییڤەه - هەخ: پیثو - پەه: پییه، پیه، پییم، پیهڤ. لۆر: پی - فار: پیە - کرم: پی - بیر: پێ - گیل: پی. باک: پیڤ - ناو: پی، پیو] ١- چەوریی لەشی حەیوان، بەز. ٢- رۆنێک کە لە قاڵ کردنی دووگ دەگیرێ.

پیواز (گیا.) بڕ: پیاز. **~ پاک کردن:** (کنـ.) بڕ: پیاز پاک کردن

پیوازەخووگانە (گیا.)[پیواز + ئە + خووگ + ئانە2] بڕ: پیازەخووگانە

پیوازەکێوییلە (گیا.)[پیواز + ئە + کێویی + لە] بڕ: پیازەخووگانە

پیوداڕوو (نا. ل)[پیو + داڕوو] بڕ: پیداڕوو

پیوە (نا.) بڕ: پیفوو

پیۆنز (گیا.)[زا] بڕ: پیاز

پیوونز (گیا.)[زا] بڕ: پیاز

پێ[1] (ئا.)[هیک: پادە ـ ئێک: پاد ـ ئەو: پاذە ـ هەخ: پاد ـ پەه: پاد، پای. تات: پا ـ فار: پا، پای ـ پەش: پای ـ لۆر: پا ـ گیل: پا، پێ. باک: پاق، پێق، پێ ـ ناو: پا، پێ ـ هەو: پا ـ زا: پا] ١ـ بەشێک لە ئەندام کە قورسایی لەشی لە سەرە و پێی دەڕوا، بەشی ژێرەوەی ران لە گوێزینگەوە هەتا پەنجەکانی پێ. ٢ـ بن و ژێری هەر شتێک. :: پێدەشت. ٣ـ بەرانبەر، هاوشان و یەک بوون. ٤ـ وەئەستۆ گرتن، لە سەر، لەمل. :: جێبەجێ کردنی ئەو کارە لە پێی تۆ. پارەکەی لە پێی من حیساب بکە! ٥ـ ئەندازەیەک کە بەرابەرە دەگەڵ هەنگاوێک. ٦ـ دارێکە سەرێکی لە ژێرەوە ئەبەستریٰ بە خوانکەی ئاشەوە و سەرەکەی تری بە دەرەوە ئەبێ، بەرداشی پێ بەرز و نزم ئەکرێتەوە (خاڵ ب ١ ل ٢٤٨). **~ برانەوە(لە شوێنێک):** بڕانەوەی هاتوچۆ، واز هێنان لە ئامشۆ، پێ لێبڕین. // پێ کرانەوە. :: شوکور تازە پێی لەو ماڵە بڕاوەتەوە ئیدی چاومان پێی ناکەوێتەوە! **~ بڕینەوە(لە شوێنێک):** بەری هاتوچۆی کەسێک گرتن بۆ ماڵ و شوێنی دیکە. :: کابرایەکی دەست پیس بوو هەر لەبەر ئەوە پێم لەم ماڵە بڕیوە! **~ بە پۆلوان سووتان:** (کنـ.) ترسان و تەمێ بوون، چاوترسێن بوون. **~ بە ~ هاتنەوە:** بەرابەر هاتنەوە، وەک یەک بوون و بە قەرا یەک بوون. **~(لاق) بە قەد بەڕەی خۆ راکێشان:** (کنـ.) لە قەدەر و ئەندازەی توانایی و دەستەڵاتی (چینایەتی، مادی، مەعنەوی) خۆ جووڵانەوە، سنوور تێنەپەڕاندن. **~(لاق) بە عەرزییەوە وشک (رەق) بوون:** (کنـ.) واق وڕمان، زۆر پێ سەیر بوون و باوەڕ نەکردن، شاخ دەرێنان. :: لەپڕ شتێکی وامان گوێ لێبوو کە وەختابوو پێمان بە عەرزەوە وشک بێ (تاریک و روون ل ٢٦). **~ پێوەنان:** ١ـ بە پڕتاو راکردن، توند هەڵاتن. ٢ـ بە قەو پێ لە سەر گازی

مــاشـــێن دانـان بۆ تـوند رۆیشتن. ~ **تێنان:** ١ـ چوونە نێو قـۆناغـێکی دیکەی تەمەن. ⁂ سێ ساڵی تەواو کردوە و پێی دە چوار ســاڵی ناوە. ٢ـ پێ دە شــوێن و جـێگەیەک نان. ⁂ حــەقت نیــە پێ دە ژووریّ بنێی. ~ **تێنانەوە:** هـاتوچۆ کـردنەوە و سـەردانی شـوێنێک. ⁂ هەتا مــاوم تازە پێ دە مـاڵە نانیمــەوە. ~ **چەقاندن:** ١ـ راوەسـتـان و سوور بوون لە سەر ویست و داخـواز، پێ داگرتن. ٢ـ لە ســەر جێ وەســتــان و مــان گــرتن لە رۆیشتن. ~ **داگــرتن:** پـێ چەقــاندن، ســوور بوون لە ســەر ویست و داوا، پێ لێداگرتن. ~ **دەبەند چوون:** بەند بوونی پێ و توانای رۆیشتن لێبڕان لە ترسان یا حەپەسـان یا لەبەر هـەر شـتێکی دیکەی لەم بابەتەوە. ⁂ ئەگـەر چاوم پێکەوت، لە سوێیانی شـێت بووم، نە توانیم بێمــەوە، نە توانیم بچــمـە ســەراوێ، پێم دە بـەند چوو، هەتتا سـەحاتێکی. (مان ل ١٩٥). ~ **دە دەرک نـان:** (کـنــ.) ١ـ زۆر بـۆ هێنان، زەخت لێکردن، قــوون دە دەرک نان. ⁂ بۆ قـەرزەکەی پێی دە دەرکم ناوە و لە کـۆڵم نابێــتــەوە. ٢ـ رووی تێکردنی بەدبەخــتی. ⁂ لە لایەک ئارامی دڵم بە عــومــری تۆ لەبـەر چاوم هەڵگیــراوە/ لە لایەک دوژمـنایەتی حــەوت هـەزار ســوار پێـی دە دەرکم نـاوە (ســــەعـــــیـــــد و مـیرسـێوەدین ل ٨٦). & کونگ دە دەرک نان. ~ **دە مــاڵە کــەســێک نەنان:** هـاتووچۆی کـەسـێک نـەکـردن، نەچوونە مـاڵە کەسێک. ⁂ لە سـەر ئەو بوختـانەی کە پێتکردم تازە هـەتا من مابم ئیدی پێ دە مـاڵتـان نانێم. ~ **رە زگ خستن:** ١ـ زگی کـەسـێک پێـشـێل کـردن. ٢ـ (کنـ.) پێشـێل کردن و نابوود کردنی کەسێک. ~ **کــرانەوە (بۆ شــوێنێک):** دەست پێکردنی هـاتـوچۆ. // پـێ بـڕانـەوە. ⁂ تازە پێم بەو مــاڵەی کــراوەتـەوە و لەوە بەدوا زوو زوو ســەردەدەم!. ~ **گــرتن:** وەڕێ کـەوتنی منداڵی مـرۆڤ یا سـاوای گــیـــاندار، فــێـــرە رۆیشـتن بوون، پـێ هەڵگرتن. ~ **گیـران:** ١ـ کۆ بوونەوە و گـیـرانی مـاسـوولکەی پێ لە کـاتی مـەلە کـردن دا. ٢ـ گیـرانی ماسوولکەکانی پێ لـە کــــاتـی رۆیشـتن و مــــاندوو بوونی پێیــەکـان. ~ **لە دوو نەهاتن:** توانایی رێ بڕین و رۆیشـتن نەمــان لەبـەر ترس، بێـهێزیی و شـتـی لەم بابەتە. ⁂ هێند لە دووی کــوردایەتی چووم، هـێـــز و تینم لێبڕا/ پێم لە دوو نایە بڵێم هەنگاوی دی داوێمـەوە (هـێدی ل ٣٦٥). ~ **لە کلک**

نان: (کنـ.) بە قسە و کردەوە و کارێک بوونە هۆی هارووژاندن و تووڕە کردنی کەسێک. **~ لێ لە کەوشان کردن:** (کنـ.) بە بڕشت و سوور لە سەر ئەنجام دانی کار و مەسەلەیەک کە دەبێ هەر بکردرێ. ⁖ دایکم ئەو ساڵی پێی لێ لە کەوشان کردم و گوتی: ئیلا بیلا، پێتخۆش بێ و پێت ناخۆش بێ ژنت بۆ دێنم (تاریک و روون ل ٢٥). **~ لە نان نان:** (کنـ.) کوفر کردن، ناشکوری کردن. **~ لێبڕین:** بڕانەوەی هامشۆ، پێ بڕانەوە لە شوێنێک. **~ لێداگرتن:** ١ـ بڕ: پێ داگرتن. ٢ـ دانواندنی پێی ئاش بۆ ئەوەی کە ورد بێهاڕێ. **~ لێڕاکێشان:** ١ـ پێ درێژ کردن بۆ حەسانەوە. ٢ـ (کنـ.) حەسانەوە و پاڵ دانەوە بە ئەرخەیانی و بێخەمی. ⁖ میراتێکی باشی پێبڕاوە، پێی لێڕاکێشاوە و بە کەیفی دڵی خۆی دەیخوا. **~ لێنان:** ١ـ پێشێل کردن، پێ رێخشاندن. ٢ـ دان پێدا هێنان، راستی دەربڕین، سەلماندن. **~ هەڵگرتن:** ١ـ بڕ: پێ گرتن. ٢ـ خێرا رۆیشتن، پێ هەڵێنان. **~ هەڵێنان:** هەنگاو هەڵێنان، خێرا کردن، توند رۆیشتن. **~ یەک لە سەر لێوی قەبر بوون:** (کنـ.) پیر بوون و لە مەرگ نزیک بوون. ⁖ حاجی پێیەکی لە سەر لێوی قەبرێیە و هێشتاش هەر خەریکی ماڵ پێکەوە نانە. **دە ~ کردن:** پۆشینی گۆرەوی، دەرپێ، دوولینگە و کەوش و شتی لەم بابەتە. **لە ~ کەوتن:** ١ـ تاقەت و توانایی لێبڕان. ٢ـ دەست هەڵگرتن لە هەوڵ و تێکۆشان و تەسلیم بوون. **لە سەر ~ ی خۆ راوەستان:** سەربەخۆ بوون، پشت بۆ خۆ بەستن، خۆ بەڕێوە بردن، لە سەر پێی خۆ وەستان. **لە سەر ~ ی خۆ وەستان:** بڕ: لە سەر پێی خۆ راوەستان.

پێ[2] (نا.) ناوی سێهەم پیتی ئەلفوبێی کوردیی (پ).

پێ[3] (پێشـ.)[باک: پێ ـ ناو: پێ ـ هەو: پەنە ـ زا: پا] پێشگری کردارە کە ئەو مانایانە دەدا. ١ـ (حرف اضافە) مانای بە (من، تۆ، ئەو، ...) دەدا وەختایەک کە ناوی فاعل نایە. ⁖ پێ نیشان دان (بە ئەو نیشان دان)، پێی دادام (بە منی دادا). ٢ـ کات و خایاندنی زەمان دەگەیەنێ. ⁖ پێچوون. ٣ـ جەبر و زۆریی دەگەیەنێ. ⁖ پێداکەندن، پێهەڵوەشاندنەوە، پێکردن. ٤ـ مانای کردار دەگۆڕێ و کردارێکی

دیکە ساز دەکا. ۞ پێهەڵچوون (هەڵچوون)، پێبوون (بوون)، پێکردن (کردن). ٥ـ بە پێشگری دیکەی کردارەوە دەلکی و پێشگری لێکدراو ساز دەکا. ۞ پێدا، پێڕا، پیا. ٦ـ بە رەگی کردارەوە دەلکێ و ناوێکی نوێ ساز دەکا. ۞ پێخەف، پێخۆر، پێناس

پێ^4 (نا.)[هس: پێوان] پێوانە، پێودان، حیساب. ۞ بەو پێیە دوو ساڵی دیکەش دەبێ بخوێنم.

پێباز (نا. ل)[پێ1 + باز2] چەند بەردی ریز کراو لە تەنکاوی چۆم و جۆگە دا بۆ باز دان و پەڕینەوە، پردەباز، بەردەباز، بەردەواز، پێواز.

پێبازە (گیا.)[پێ1 + باز1 + ئە] گیایەکی بەهارییە گەڵای وەکوو پێ باز چنگدارە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧٣). گیایەکە گەڵای وەک پێی باز وایە (خاڵ ب ١ ل ٢٥٢).

پێبڕان (چا. م)[پێ3 + بڕان] بەش پێگەیشتن، بەرکەوتن، پێ بڕین، بە نەسیب بوون. ۞ بەشە ماڵێکی باشم پێبڕاو. کاڵەم دڕا و چم پێ نەبڕا.

پێبڕین (چا. م)[پێ3 + بڕین] ١ـ بەش بەرکەوتن، بە نەسیب بوون، پێبڕان. ٢ـ بڕین بە ئامرازی بڕینەوە.

پێ بژاردن (چا. م)[پێ3 + بژاردن] حیساب کردن و پێ قەرەبوو کردنەوەی زەرەر و زیان لە کەسێک.

پێ بژیو (نا. ل)[پێ3 + بژیو] ئەو شتەی کە بۆ گوزەرانی ژیان پێویستە، بژیو، بژیوە مایەی ژیان.

پێبوون (چا. م)[پێ3 + بوون] ١ـ دەگەڵ خۆ بردن، هاوڕێی خۆ بوون. ۞ کتێبەکانم پێیە، پارەم پێ نیە. ٢ـ بە رۆژوو بوون، رۆژوو گرتن. ٣ـ هەڵبوون، ئاگر یا چرا ئایسان.

پێبەپێ (ئاک. ل)[پێ1 + بە + پێ1] هاوڕێ دەگەڵ کەسێک یا شتێک، هەنگاو بە هەنگاو. ۞ کوڕە چووکەکەم پێبەپێی من رێگای دەبڕی. پێبەپێی تابووت هەتا قەبرستان چوو.

پێبەتاڵ (ئان. ل)[پێ1 + بە تاڵ] پێڵاو کەوشی گەورە و فرەوان.

پێبەخشین (چا. م)[پێ3 + بڕین] ١ـ لە کەسێک خۆش بوون لەبەر خاتری کەسێکی دیکە. ۞ ئەوجار لێی خۆش بە و بەمەی ببەخشە. ٢ـ بەخشین و پێشکەش کردنی شتێک بە کەسێک. ۞ فەقیرێکی دیت کراسی دەبەر دا نەبوو،

کراسەکەی خۆی پێبەخشی. ٣ـ لێخۆش بوونی قەرز. :: ئەوەی لە سەرت ماوە هەمووت پێدەبەخشم.

پێبەدارە (ئا.)[پێ1 + بە + دار + ئە] ئێسقانێکە بە دەم ران و قوڵی گیاندارەوە سەرەکەی وەکوو چاکڵ وایە (خاڵ ب ١ ل ٢٥٢)، پێدارە.

پێبەستە (نا. مف)[پێ1+ بەستە] بڕ: پابەستە. ~ **بوون:** بڕ: پابەستە بوون

پێبەستیی (حم.)[پێبەست + ئیی] ١ـ پابەند بوون، پابەستە بوون. ٢ـ هۆگر بوون، گیرۆدە بوون. :: قسەی ئەو کیژێ مەرزینگان یەگجار خەمناکی و پێبەستی هاویشتوومە دڵییە/ ... جوابی بدەوە بزانە مەنزووری چییە (لاس و خەزاڵ ل ١٣٥).

پێبەقنگە (گیان.)[پێ1 + بە + قنگ + ئە] بڕ: پێبەقوونە

پێبەقوونە (گیان.)[پێ1 + بە + قوون + ئە] جۆرێک مراوی چووکە. ئەم مراوییە زۆر ژیرە و کاتێک کە هەست دەکا راوی دەکەن گورج دەچێتە بن ئاوەوە (فرهنگ پرندگان ل ٥١)... دنووک و ملی قوڵەیە، کلکی نییە. هاوینان رەنگی قاوەییە و زستانان کاڵترە. لاجانگی مەیلەو قاوەییە، ئەستوورایی دندووکی سەوزی مەیلەوزەردە، زۆرەتر خۆ لەبەر چاوان نەدیو دەکا. هەڵنافڕێ، ئەگەر هەڵیشبفڕێ بەرزەفڕ نییە و نەوی و خێرا بە سەر ئاو دا باڵێک دەفڕێ. لە گۆل و زەل و شەتی پڕ گیاوگۆڵ دەژی ... بە پێچەوانەی باڵندەکانی تر لاقیان زۆر بۆ لای پاشەوەیان چوە و هەر بۆیەش ئەم ناوەیان بە سەر دا بڕاوە (فەرهەنگی باڵندە ل ٢٠) Podiceps ruficollis ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە، پێبەقنگە. ‖ **پێبەقوونەی سەربەکڵاوە:** لە تۆرەمەی خۆی دا لە هەموان گەورەترە. کڵاوەی سەری قاوەیی مەیلەوڕەشە، بەڵام زستانان دیاری ناکا. (فەرهەنگی باڵندە ل ٢٠). Podiceps cristatus ناوی لاتینی ئەم مەلەیە. **پێبەقوونەی شاخدار:** لە سەر برۆی تووکی مەیلەوزەرد رواوە؛ لە دوورەوە وەک شاخ دەچێ. تووکی بەر زگی لە هی پشتی کاڵترە و لە کاتی فڕین دا سەربالی سپی دیاری دەکا. سەر و ملی وەک مار رادەگرێ ... لە گۆل و شەتاوی شیرن دا دەژی (فەرهەنگی باڵندە ل ٢١).Podiceps auritus ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە. **پێبەقوونەی گەردن ڕەش:** بە ملی رەش و نێوچاوانی

پانیــەوە لـە هاوڕەگـــەزی خـــۆی جـــویێ دەکرێتەوە... هێندێک تووکی مـەیلەوزەرد لـە نێـــوچاوانی راوە و لـە دوورەوە وەک پۆپـە دەچێ. ســەری دەنووکی کــەمــێک قیتـە. ملی راست رادەگرێ (فـەرهـەنگی بـاڵــنـــدە ل ٢١). Podiceps nigricollis ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە.

پێبەقوونەی گەردن سوور: سەری گەورەیە ... ملی قاوەیی توندە و دوو تیسکی چووکی لێڕواوە. دندووکی زەردی روونە و سەری دەنووکی رەشە. پشتی قاوەیی مەیلەوبۆرە. بەر زگی سپی ئاوریشمییە (فەرهەنگی باڵندە ل ٢١). Podiceps grisegena ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە.

پێـبـەند (نا. ل)[پێ1+ بەند] بڕ: پابەند. ~ **بوون:** بڕ: پابەند بوون. ⁘ عیشقت ئەسیری کردووم پێبەندی داوی تۆ بووم/ رۆیی بێ مالاوایی، لە دونیا رەنجەڕۆ بووم (لالە بە دەستان ل ١٩٧). ~ **کردن:** بڕ: پابەند کردن.

پێبەندیی (حم.)[پێبەند + ئیی] بڕ: پابەندیی. ⁘ دەیگوت: خەزاڵ قەرەزولفی تۆ ئەمنی کردبوو پابەندییە/ ئێرەکانە بۆ من وەتەن نییە، غەریبییە (لاس و خەزاڵ ل ١٧٧).

پێپلکە (نا. ل)[پێ1 + پل (پلە) + کە] بڕ: پلە. ~ **دان:** لاق وە بەر لاقی کەسێک دان بۆ خستنی، پێپیلکە دان.

پێپلیکان (نا. ل)[پێ1 + پلیکان] نەردیوان، نێردیوان، پەیژە پێپەلووک، قاڵدرمە.

پێپڕژە (ئان. ل)[پێ1 + پڕژ (پڕژان) + ئە] لاق لە خۆڵ وەردانی مریشک بۆ دۆزینەوەی دان، چینە.

پێپشیلە (ئان. ل)[پێ1 + پشیلە] گیایەکی خۆڕسکە، بە دار و دیوار و گیای دەوروبەری هەڵدەچێ و تێاندەهاڵێ، گوڵەکانی زەردی ئامڵ شینە، بەرێکی چووکی بە قەرا نۆک هەیە کە بە گەیشتوویی رەنگی رەشە. لەم گیایە بۆ دەرمان کەلک وەردەگرن، Hedera helix ناوی لاتینی ئەم گیایەیە. (فار: عشقە ـ عەر: رجل الهر ـ ئین: cat´s foot)

پێپەتی (ئان. ل)[پێ1 + پەتی1] ١ـ بێ پێلاو، پاپەتی، پێخواس. ٢ـ (مجـ.) هەژار و نەدار. & پاپەتی.

پێپەلنگ (نا. ل)[پێ1 + پەل (پلە) + نگ][باک] نەردیوان، پێپەلووک، پەیژە.

پێپەلووک (نا. ل)[پێ1 + پەل (پلە) +

ئووک][باک] نەردیوان، نێردیوان، پەیژە.

پێپیلکە (نا. ل)[پیٚ1 + پیل (پلە) + کە] بڕ: پلە. **~ دان:** بڕ: پێپلکە دان.

پێت (نا.)[؟][باک] گڕ، بڵێسە

پێتاتە (نا. ل)[پیٚ1 + تاتە (تەختە)] بەشێکە لە دەزگای جۆلایی کە تەختەیەکە لە ژێر پێی جۆلا دایە و لە کاتی جۆلایی دا پێی لە سەر دادەگریٚ و گورد دێتە خوار، پێتەتە، پاتەتە، پاگیرە، پائەوشار. [هەر گوردەی دۆخینێکی پێوە شۆڕ بۆتەوە کە دەکەوێتە بەر پێی جۆلا. جۆلا بە نۆرە و لە سەر نەزمێکی رێک هەر جارەی پیٚ بە یەکیان دا دەدات و بەم کارە گوردەکان بڵیند و نەویٚ دەکا تاکوو مەکووک بە نێوان تانەکان دا رەت بکا و پۆپەکە جێگیر بکات. واهەی کە جۆلا لەبەر پێی جۆی قولکەیەک دروست دەکا و سەری پێتاتە دەچێتەوە ئەویٚ. ئەو قولکەیە پێچاڵ ـ ی ناوە. هەروەها جۆلا زۆر زوو پیٚ بە پێتاتەکان دا دەدا و لە ژێرەوە وەک شەڕەشەپ بکا وایە. ئەم لاق تێوەژاندنە لە زاراوەی جۆلایی دا شەپیتکەی ناوە (گۆڤاری هاوار ژمارەی هەشت ل ٢٩).

پێتاڤ (نا. ل)[پیٚ1 + تاڤ2][باک] پێتاو، پێڵاو.

پێتاگ (نا.)[؟][باک] ١ـ ئەنبار. ٢ـ شەڵخە، پلوورە.

پێتاو (نا. ل)[پیٚ1 + تاو3] ١ـ پارچە تەنراوێک کە دە پێی دەهاڵێن و کاڵەی لە سەر دە پیٚ دەکریٚ، پیتاڤ، پێتاڤ، پاتاوە، پێتاوە. ٢ـ کەوش، قۆندەرە، سۆل، پێڵاو. **~ی غەریبی (لە لای کەسێک یا لە شوێنێک) کردنەوە:** یەکەم شوێن یا ماڵێک لە غەریبایەتی دا کە لێی سەقامگیر دەبن، سەرەتای ناسیاوی لە غەریبایەتی دا، پێڵاوی غەریبی کردنەوە. ⁘ میوانی ئەو پیرێژنە بوو کە هەوەڵ جار لە موسڵیٚ کاڵە و پێتاوی غەریبی لە ماڵە وان کردەوە (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٤٢).

پێتاوە (نا. ل)[پیٚ1 + تاو3 + ئە] بڕ: پێتاو

پێتەتە (نا. ل)[پیٚ1 + تەتە (تەختە)] بڕ: پێتاتە

پێتەخت (نا. ل)[پیٚ1 + تەخت] بڕ: پاتەخت

پێتەک (نا. ل)[؟] کەل و پەل و کەرەسەی نێومال و ژیان کە دەگەڵ بووک دەنێردرێتە ماڵە زاوا، گیاز.

پێچ (نا.)[له: پێچاندن] ١ـ [مۆک] مێزەری پیاوان کە لە پارچە و قوماشی تەنک سازی دەکەن، ریشووی لێدەنێن و لە سەری دەبەستن. ٢ـ سەرپۆشی ژنان. ٣ـ ئامرازی لێک توند کردنی دو پارچە شت لە یەک. (برغوو وەک بزمار درێژە بەڵام لوس نییە و پێچی لە سەرە و بادەدرێ) بورغوو، جەڕ، برغوو، بورغی، ڤیدە. ٤ـ لە رەگی پێچان دەکەوێ و بە ناوەوە دەلکێ و مانایەکی تازە ساز دەکا. ٥ـ شوێنی خوار و کل. :: پێچی کۆڵان، پێچی جادە. ٦ـ بادراو، سووڕاو، لوول. ٧ـ خولانەوەی با بە دەوری خۆی دا. ٨ـ خولانەوەی بای نێو زگ. ~ **پیاهاتن:** بڕ: پێڵ پێدا هاتن. ~ **پێدان:** بادان، باو پێدان. ~ **پێدا هاتن:** خولانەوەی بای نێو زگ، ژانە زگ دەست پێدان، پێچ پیاهاتن. ~ **خواردن:** ١ـ لوول بوون. ٢ـ بادران. ٣ـ لێهالان. ~ **خواردنەوە:** ١ـ گەڕانەوە، پێچ دانەوە. ٢ـ لادان لە سەر رێ و چوونە لایەکی دی، پێچ کردنەوە. ~ **دان:** ١ـ پێچانەوە. ٢ـ لوول دان. ٣ـ بادان. ٤ـ لە دەوری خۆ خولانەوە. ~ **دانەوە:** گەڕانەوە، بادانەوە. :: ئای خۆزگە ببایە جێگە بۆ سانەوەیەک/ لەم رێگەیە دوورە سووڕ و پێچ دانەوەیەک (هەژار ـ خەیام). ~ **شل بوونەوە:** (کنـ.) زۆر قسە کردن، چەنەوەڕی کردن، چەنە شل بوونەوە. ~ **کردنەوە:** لادان لە رێ و بەرەوە چەپ یا راست خۆ خوار کردنەوە، پێچ خواردنەوە. ~ **لێدان:** (کنـ.) فریو دان، کڵاو لە سەرنان،.

پێچاڵ (نا. ل)[پێ1 + چاڵ] چاڵی بەر پێی جۆلا و ئاسنگەر، پاچاڵ.

پێچان (چا. م) پێچ پێدان، بادان.

پێچاندن (چا. م)[پەھ: پێچییتەن. باک: پێچاندن ـ ناو: پێچاندن] پێچ پێدان، بادان، سووڕاندن.

پێچانەوە (چا. م)[له: پێچان] ١ـ خڕ کردنەوە و کۆ کردنەوەی بوخچە و سفرە و بەستەی کراوەی دیکە. ٢ـ دەردەست کردنی کەسێک و دەگەڵ خۆ بردن. :: نیوە شەوێ سەرباز هاتن و عەوڵڵایان پێچاوە و بردیان. ٣ـ هەڵگرتنی شتێک بە کۆمەڵ بێ ئەوەی بە تەواوی ببەسترێتەوە، تێکەوە پێچان. :: دز هات و ماڵەکەمانی پێچاوە و بردی. ٤ـ لوول دانی شتێک. :: سیگار پێچانەوە. ٥ـ (مجـ.) شاردنەوەی قسە و باسێک لە کەسێک. :: تکایە هەموو باس و

مەسەلەکەم بۆ بگێڕەوە و هیچ قسەیەکم لێ مەپێچەوە!

پێچاوپێچ (ئان. ل)[پێچ + ئاو2 + پێچ] ١ـ حاڵی ڕێگا و شوێنێک کە پێچ و خەمی زۆر بێ. ٢ـ حاڵی مەسەلە و شتێکی سەخت و گران. & پێچ پێچ، پێچەڵپێچ، پێچەڵپاچ، پێچ و فلووچ، پێچەڵپووچ.

پێچبادەر (نا. ل)[پێچ/٣ + بادەر (بادان)] ئامرازێکی ساکار کە شکڵ و شێوەی لە پێوەندی دەگەڵ جۆری پێچ تۆفییر دەکا و بۆ توند کردن و شل کردنەوەی پێچ کەلکی لێوەردەرگرن، جەڕبادەر.

پێچ پێچ (ئان. ل)[پێچ + پێچ] بڕ: پێچاوپێچ

پێچ پێچووکە (گیان.)[پێچ/٦ + پێچ/٦ + ئووکە] ١ـ گیاندارێکی لەش نەرم و لیچقە، لە سەر زگ دەخزێ و قاپیلکەیەکی سەدەفی پێچ پێچی لە سەر پشتە، هێلکەی شەیتانۆکە، هێلکە شەیتانۆک، شەیتانۆکە. ٢ـ (ئان. ل) شتێکی کە پێچی زۆر هەبێ.

پێچرا (نا. ل)[پێ1 + چرا] ئامرازێکی ساز کراوە لە دار یا هەر شتێکی دیکە بۆ لە سەر دانانی چرا، پاچرا.

پێچران (چا. ل) پێچ پێدران، بادران.

پێچرانەوە (چا. ل)[لە: پێچران] خڕ و کۆ بوونەوەی بەستەی کراوە و سفرە.

پێچراو (نا. مف.)[لە: پێچران] پێچ دراو، بادراو، خڕکراو.

پێچراوە (نا. فا)[لە: پێچران] خڕ کراوە، هەڵگرتراو، لوول دراو، پێچ پێدراو.

پێچک (نا. ل)[پێ1 + چک] ١ـ پایەی کورسی و سەندەڵی، پێچکە. ٢ـ چەرخی داشقە و عارەبە و شتی لەم بابەتە، پێچکە. ٣ـ پاچەی ئاژەڵ، پێچکە، قاچک.

پێچکە[1] (نا. ل)[پێ1 + چکە (چکۆڵە)] ١ـ ئامرازی لە سەر راوەستانی میز و سەندەڵی کە وەک پێ وایە، پایە، پێچک. ٢ـ ئامرازی پێ ڕۆیشتی داشقە، عارەبە، کالیسکە و شتی دیکەی لەم جۆرە، چەرخ، پێچک. ٣ـ بەشی خوارەوەی بەلەک و پۆز کە دەکەوێتە پشت گوێزینگی پێ، پاشپانی. ٤ـ پاچەی ئاژەڵ، پێچک، قاچک.

پێچکە[2] (نا. ل)[پێچ + کە] منداڵی

ســاوا و چکۆڵە، پێــچــەک. بەم مــانـایە هەمیشـە دەگەڵ وشـەی سەر دێ. ⁙ دوو منداڵی سەر و پێچکەی هەیە.

پێچن (گیا.)[پێچ + ن] گـیـایەکە کە سی هەتا هەشـتـا سـانت بەرز دەبێتەوە، گـەڵاکـانی شین و ئەسـتـوور و ئاودار و سێ سێ پێکەوەن، گـوڵەکــانی زەردە و بەرەکەی کەلوویە کە دەنکەکانی قاوەیین. بۆنی ئەم گیایە زۆر ناخۆشە و گەڵاکانی تاڵن و بۆ هـەنـدێک دەرمــــان کــــەلکی لێــوەردەگـرن، Ruta graveolens و Ruta fetide ناوی لاتینی ئەم گیایەن. (عەر: سذاب، خفت ـ فار: سداب)

پێچ و پلــــووچ (ئان. ل)[پێچ + و + پلووچ] شـوێن یا شـتێکی نارێک و پڕ لە پێچ و پەنا، پێچ و فلۆوچ

پێچ و پەنا (ئان. ل)[پێچ + و + پەنا] ١ـ شـــوێنـی نارێک و پێچ و پلـــووچ. ٢ـ شـتی شاراوە و شاردراوە، گرێ و گۆڵ، راز، نهێنی. **بە ~ بوون:** (کنـ.) راست نەبوون، شـاردنەوەی مەسـەلەکانی خۆ لە خـەڵک و نـاسـیـاو. **بە ~ قسـە کـردن:** (کنـ.) راسـت و رەوان قسـە نەکـردن، بە کــینـایە و ئامــاژە مــەبەســتی خــۆ دەربڕین. **~ هەبوون:** (کنـ.) راگـرتـنی نـهـێنی و راست نـەبوون، شــاردنـەوەی مەسەلە و مەبەست لە دەوروبەری خۆ.

پێچ و فـلـــووچ (ئان. ل)[پێچ + و + فلــووچ] شـوێنی نارێک و پڕ لە پێچ و پەنا، پێچ و فلۆوچ.

پێـچـۆلەکـە (گیا.)[پێ1 + چۆلەکـە] گـیـایەکی بەهارییـە، گەڵای وەکوو گەڵای کـەرەوەزە، گـوڵێکی زەردی ورد ئەگـرێ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧٤). گیایەکە گوڵی ورد و سـپی هەیە، دەیدروونەوە و مـاڵات دەیخوا. (عەر: رجل العصفر)

پێچۆک (نا. ل)[پێ3 + چۆ (چوون) + ک] ئامـێـرێکی چووکی چێـوییـە، سێ چەرخی پێوەیە و منداڵی سـاوا دەسـتی پێــوە دەگـرن هـەتا فـێــرە رۆیشـتن بێ، ئیمـرۆکە جۆری کارخانەیی باوە کە لە کانزا سازی دەکەن و منداڵی تێدەنێن، رەورەوە.

پێــچــوون (چا. م)[پێ3 + چوون] ١ـ ماوە و خایاندنی سەفەر یا رۆیشتن. ⁙ زوو ورەوە زۆرت پێ نەچێ. بە پێیان دوو رۆژمـان پێ چوو هەتا گەیشـتـینە سـەر سنوور. ٢ـ بە سـواری شـتـێک رۆیشتن. ⁙ مـاشـێنەکـەم بەرە و پێی بچـۆ مـاڵە پوورت.

پێــچـە (نا. ل)[پێچ + ئە] رووبەندی رەشی ژنانە، پەچە.

پێـــچـــەک (نا. ل)[پێچ + ئەک] ١ـ دارێکی دووفلیـقانەی درێژ کە نێچیری پێ لە کوَن دەردەکێشن. ٢ـ گلّوَڵە بەن و ئاوریشم. ٣ـ [باک] برِ: لاولاو. ٤ـ [زا] منداڵی ساوا، پێچکە. ٥ـ [زا] مەلۆتکە، قـوَنداغــە. **لە ~ دان:** لێــبــادانی پێچەک/١ی لە نێچیری وەک کەروێشک و رێوی لە کون دا بوَ دەرکێشانیان.

پێچەڵپاچ (ئان. ل)[پێچ + ئەڵ + پاچ (پێچ)] زوَر پێــچــدار و دژوار، نارێک و پێچاوپێچ، پێچەڵپێچ، پێچەڵپووچ.

پێـچـەڵپـووچ (ئان. ل)[پێچ + ئەڵ + پووچ] برِ: پێچەڵپاچ

پێـچـەڵپـێچ (ئان. ل)[پێچ + ئەڵ + پێچ] برِ: پێچەڵپاچ

پێـــچــــەن (نا. ل)[پێچ + ئەن] ١ـ داروَچکەیەکـە کـە پەت و گـوریسی پێ بادەدەن. ٢ـ پێچانەوەی دەوار بە بەش بوَ بـارکـــردنی (خـــاڵ ب ١ ل ٢٥٤). ٣ـ دارێکی درێژە و ئەسـتـوور بە قـەد کلکە بێـڵێ، پەتی ئەخـرێتە ناوەرِاسـتی... ئەو دارە لە پشت قـاپییـەوە با ئەدرێ تا توند ئەبێ. ئەدرێتــە پشت قــاپی بوَ ئەوەی قاپییەکە نەکرێتەوە، چوَڵەپێچەن (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧٤).

پێچەوانە (ئاک. ل)[پێچ + ئە + وانە] ١ـ کـاری بە عکس و دژی باری راسـتی خوَی، چەپەوانە. ٢ـ دژ، نەیار. ⁂ حەمەد هەمـیشـە کابرایەکی پێچـەوانە بوە. ٣ـ جل و بەرگی بەراوەژوو. ٤ـ کــــەوشی لنگاولنگ.

پێح (ئام.) برِ: پەح

پێـخـاس (ئان. ل)[پێ1 + خـاس3] [باک] برِ: پێخواس

پێـخـاوس (ئان. ل)[پێ1 + خـاوس] برِ: پێخواس

پێـــخـــرە (نا. ل)[پێ1 + خـرِ+ ئە] نەخـوَشی هەڵمسـان و ئەسـتـوور بوونی لاق و پێیـەکان وەها کە شێوەی پێی فیل دەدا، پامـاسێ، پامـاسـە، پاگرە. (عـەر: داء الفـیل. فـار: پـاغـر، پاغـرە. ئین: el-ephantiasis).

پێـخـواس (ئان. ل)[پێ1 + خـواس] [باک: پێخواس، پێخاس ـ ناو: پێخواس، پێخاوس] ١ـ مروَی بێ پێڵاو، کەسێک کە لە کــاتی روَیشـتن دا کـــەوشی دە پێ دانەبێ، پاپەتی، پێــپــەتی. ٢ـ وڵاغ و بارەبەرێک کە ناڵەکانی کەوتبێ و بێ ناڵ

بێ. ؛؛ جـا خـۆ ولاغ ئەمن ناباتەوە بۆ جێگای خۆم بەبێ ناڵی و بە پێخواسییە (لاس و خەزاڵ ل ١٣٢).

پێـخـوس (ئان. مفـ.)[پێ1 + خـوس] بڕ: پێخوست

پێخوست (ئان. مفـ.)[پێ1 + خوست (خـسـتـران)] هەرچێک کـە لە ژێر پێ شـێلدرابێ، ژێر پـێ کـەوتوو، پێـشـێل، پێخـوس، پامـاڵ. **~ کردن:** ١ـ پێ لە سـەر نان و لە ژێر پێ پان کـردنەوە. ٢ـ (کنـ.) ڕەچاو نەکردنی پەیمان و بەڵێنی. & پاماڵ کردن، پێشێل کردن.

پێخـولە (ئان. ل)[پێ1 + خـول + ئە] منداڵی سـاوا کـە تازە پێی هەڵگرتبێ و باش بڕوا، پێڕۆکە، پێڕەوکە. **~ بوون:** پێ هەڵگرتنی منداڵ، پێڕۆکە بوون.

پێـــخــوێ (نا. ل)[پێ1 + خـوێ] ١ـ کلۆشی بە پێ گێرەکراو. ٢ـ ئەندازەیەک قوڕ بۆ ڕۆژە سـواغێک. & پـاخـوا. **~ کردن:** ١ـ گێرە کردنی کلۆش بە پێ. ٢ـ (کنـ.) پارە بە کـەسـێک خـەرج کـردن، کەسێک تووشی خەرج کردن. ؛؛ لەو بێ پووڵییە دا هەزار تمەنیان پێخوێ کردم.

پێـــــخــــۆر (نا. ل)[پێ3 + خــــۆر (خـواردن)] ١ـ هەر خواردنێک کە بە نان دەیخـۆن بە تایبـەت خـواردنی سـووکی وەک پەنیر، کەرە. ؛؛ نان و پێخۆری خۆم پێـیـە، منەتی کـەس ناکـێـشـم. ٢ـ بە ئەندازە، کـەم کـەم. **~ پێکردن:** بە ئەندازە خـواردن، بە قـەرا پێـویست خـواردن، دەست پێوە گـرتن. ؛؛ ئەو دوو کیلۆ گـۆشـتـە پێـخـۆری پێبکەن هەتا مـانگێکی دیکە چاوتان بە گـۆشـتی ناکەوێتەوە.

پێــخـۆش (ئان. ل)[پێ3 + خـۆش] ١ـ دەگـەڵ نـاو دێ و مـانای پێـخـۆش بوون دەدا. ؛؛ نان پێـخۆش، گەڕان پێـخۆش، دڵ پێخـۆش. ٢ـ (کنـ.) ژن یا کـیژێک کە گانی پێخۆشە، گان پێخۆش. **~ بوون:** ١ـ شـاد بـوون، خـۆشـحـاڵ بوون بـە کـەسـێک یا شـتـێک و مـەسـەلەیەک. ٢ـ کەیف پێ هاتن بە چێژ (خـواردن، دیتن، بیـسـتن یا بـابەتێکی دیکەی چێـژ وەرگرتن.) ؛؛ کفتەم زۆر پێخۆشە. شەڕم پێـخـۆش نیـە. **~ بوون و پێ ناخـۆش بوون:** (کنـ.) جـەبر و ئـەنجـام دان یا سـەرگـرتنی کـارێک بـە هەر جـۆرێک. ؛؛ پێـتـخـۆش بێ یا پێـتناخـۆش بێ ژنت بۆ دێنین. ئەو سـەفـەرەمان هەر دەبێ دەگەڵ بکەی جا چ پێتخۆش بێ و چ پێتناخۆش بێ. **~ کردن:** خـۆشـحـاڵ کـردن، شـاد

کردن. ፨ دوژمن به خۆت خۆش مەکە!

پێخۆشحاڵ (ئان. ل)[پێ3 + خۆشحاڵ] حاڵی کەسێک کە بە مەسەلەیەک خۆشحاڵە. ~ **بوون:** دڵشاد و شاد بوون بە بیستنی ڕووداوێکی خۆش یا دیتنی کەسێک. ፨ زۆر پێخۆشحاڵم کە بوویە جیرانم.

پێخەسوو (نا. ل)[پێ + خەسوو] ئافرەتێک کە بە پارە کار دەکا، هەمیشە دەگەڵ بووک و کاروباری بووک هەڵدەسووڕێنێ و دەگەڵ بووک دەچێتە ماڵی زاوا، بەربووک، پاخەسوو، پاوەوی، پاوەوە، پاوەیوە.

پێخەف (نا. ل)[پێ3 + خەف (خەفتن)] ١ـ نوێن و بانی خەو. ٢ـ لێفە یا پەتوو کە بە خۆ دادەدرێ.

پێخەنین (چا. ل)[پێ3 + خەنین] بڕ: پێکەنین.

پێدا[1] (پێشـ. ل) پێشگرێکی لێکدراوە لە " بە ... دا " کەوتوە هەر بەم مانایە، پیا. ፨ پێدا چوون، پێدا بردن. پێدا کەوتن.

پێدا[2] (نا.)[زا] بڕ: پەیدا

پێدا بردن (چا. م)[پێدا1 + بردن] کەسێک دەگەڵ خۆ بە شوێنێک دا بردن.

پێداچوون (چا. ل)[پێدا1 + چوون] بە شوێنێک دا ڕابوردن.

پێداچوونەوە (چا. ل)[پێدا1 + چوونەوە] ١ـ سەر لە نوێ بە نووسراوە یا حیساب دا چوونەوە بۆ دڵنیا بوون لە دروستی و ڕاستی. ٢ـ بەراورد کردن و هەڵسەنگاندنی وەرگێڕاوێک دەگەڵ زمانی ئەسڵی. ٣ـ گەڕانەوەی بە شوێنێک یا ڕێگایەک بۆ دیتنەوەی شتی ونبوو یا بۆ مەبەست دیکە. ٤ـ بە مەکینەی دروون بە سەر درووماندا هاتنەوە بۆ قایمتر بوون. & پێدا هاتنەوە، پیاهاتنەوە، پیاچوونەوە.

پێدادان (چا. م)[پێ3 + دادان] ١ـ سەرپۆش یا لێفە بە سەر دا کێشان. ٢ـ داپۆشینی سەری هەر شتێک. ٣ـ هێرش بردنە سەر دوژمن. ٤ـ بە کۆمەڵ چوونە شوێنێک بۆ میوانی بێ ئەوەی بانگێشتن کرابن. ٥ـ بەرد یا هەر شتێکی دیکە بە کەسێک یا بە شوێنێک دادان. ፨ بەردێکی پێدادا و سەری شکاند. ٦ـ چارشێو، لەچکە و هەر شتێکی دیکە بە سەر خۆ دادان. ፨ چارشێوەکەت پێدادە با بڕۆین. & پیادان

پێـــــداره (ئا.)[پێ1 + دار + ئە] ئێـــســــقـــانێکە بە دەم قـــۆڵ و رانـی گـیـاندارەوە وەکـوو چاکـڵـە (چەڵەمـە)یە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧٤).

پێـــدارشـــانەوە (چا. م)[پێـــدا1 + رشانەوە] رشانەوە بە سەر کەسێک دا.

پێدافسین (چا. ل)[پێدا1 + فسین] پەڕینی کەڵەباب بۆ سەر مامر بۆ جووت بوون و فس خـواردنی مریشک لە بەری، پیاتسان، پیاتسین.

پێداکردن (چا. م)[پێدا1 + کردن] ١ـ هەڵاوەسین. ፨ جلەکـانی پێـدا کـرد و هاتەوە. (بە تەنافەوە). ٢ـ هەر شـتـێکی ورد بە کـەسـێک یا شــتـێک داکــردن، پێوەرکردن. ٣ـ هەڵقورتاندن، خـواردنەوە بە یەک پشـوو. ٤ـ ئاو یا ئاوەکی بە سـەر کەسێک یا شتـێک داکردن، بـە سـەر دا کردن. & پیا کردن

پێداکەوتن (چا. ل)[پێدا1 + کەوتن] بە ســەر کـەسـێک دا چوون، لە نـەکـاو تووش هـاتن و غـافڵ کردنی کەسێک. ٢ـ بە بێ ویست و لە نەکاو تووشی شوێنێک هـاتن. ٣ـ شـتـێک لە بـەرزیەوە بە ســەر لەش و گیان داکەوتن ٣ـ دەوڵەمەند بوون لە پڕ، بـە ســـەر مـــاڵ و پارەیەکی زۆر داکەوتن.

پێــداکــێــشـــان (چا. م)[پێ3 + داکێشـان] ١ـ داکەندنـی بە زۆری پاتۆڵ یا شاڵواری کەسێک بۆ تەجاوز پێکردن. ٢ـ بە سـەر دادانی پەتوو یا هەر شـتێکی دیکە بە ســر کــەســێک یا شــتــێک دا، پێدادان. ٣ـ بە دار یا ئامـرازێکی دیکەی لێـدان توند لە کـەسـێک راکـێـشـان، لێ راکێشان.

پێداگۆژی (نا.)[فەر: pedagogie] زانستی بارهێنان و پێگەیاندنی منداڵ.

پێداڵ (نا.)[فەر: pedale] ئامێرێکە لە مـاشـێن یا دووچەرخـە دا کـە پێی لە ســەر دادەگــرن یا دادەنێن. || **پێـــداڵی دووچەرخــە:** ئامــرازێکە وەک رکـێف لە دووچەرخـە دا کە پێی لە سەر دادەنێن و بە پـێ لێـــدان و ســـووڕانی دووچـەرخـــە وەڕێ دەکەوێ. **پێداڵی گاز:** ئامێرێکە لە ماشێن دا کە لە ژێر پێی شـوفیـرە و بە پێ داگرتن یا هەڵگرتن توندیی مـاشـێنی پێ زیاد و کەم دەکردرێ.

پێدان (چا. م)[پێ3 + دان] ١ـ دان بە کـەسـێک. ፨ دوو تمەنم پێـدا و رۆیشت. چایەکم پێبدە! ٢ـ مەبەسـتێک بە کەسێک راگـەیاندن. ፨ خـــەبەر پێـــدان، جـــوێن

پێدان.

پێداویست (نا. ل)[پێدا + ویست] بڕ: پێویست

تێبینی: هەر ئەوجۆرەی پێویست لە چاوگی پێ ویستن کەوتوە، پێداویستیش دەبێ لە چاوگی پێداویستن کەوتبێ کەچی وەها چاوگێکمان لە کوردیی دا نیە.

پێداویستیی (حم.)[پێداویست + ئیی] بڕ: پێویستی

پێداهاتن (چا. ل)[پێدا + هاتن] ١ـ بە شوێنێک دا ڕۆیشتن و تێپەڕین. ⁘ کاروان بێرە دا هات و تێپەڕی. کۆڵانەکانی ئەم شارە ناناسم قەت پێیاندا نەهاتووم. ٢ـ جووڵانەوە و بزووتنێک لە سەرە بۆ خوار یا بە سەرتاپا دا. ⁘ مچوڕکێکم پێداهات. ژان و برکێکم بە کەلەکەی داهات. دوژمن پێداهاتە خوار و چی نەهێشت. & پیاهاتن

پێداهاتنەوە (چا. ل)[پێدا + هاتنەوە] بڕ: پێدا چوونەوە.

پێدزکێ (ئاک. ل)[پێ1 + دز + کێ] بڕ: پێدزە

پێدزە (ئاک. ل)[پێ1 + دز + ئە] خۆ دوور کردنەوە بە دزی و نەهێنی، هەنگاو شل کردنەوە لە کۆمەڵ و کەسانێک بۆ خۆ دزینەوە، پێدزەکێ، پێدزیلکە، پێدزکێ، پاچرکێ.

پێدزەکێ (ئاک. ل)[پێ1 + دز + ئەکێ] بڕ: پێدزە

پێدزیلکە (ئاک. ل)[پێ1 + دز + ئیلکە] بڕ: پێدزە ⁘ کەڵەباب لە ترسان هەر پێدزیلکەی بوو ... (مان ل ٦)

پێدەشت (نا. ل)[پێ1 + دەشت] ئەو شوێنەی کە دەشت و کێو دەگەنە یەک، دەشتایی بناری چیا، پادەشت، پاچەکوو.

پێر[1] (ئاک.) بڕ: پێرێ

پێر[2] (نا.)[زا] بڕ: پێرد

پێرار (ئاک. ل)[پێر1 + ئار][تات: پیرارە ـ فار: پیرار ـ بیر: پێرار ـ گیل: پیلار. باک: پێرار ـ ناو: پێرار ـ زا: پیرار، پێرار] ساڵی بەر لە پار، دوو ساڵ بەر لە ئێمساڵ، پێرارەکە، پێرارەکانێ.

تێبینی: ئار لە یار yār ـ ی ئەوێستایی و هەخامەنشی بە مانای ساڵ کەوتوە کە هاوتا و هاوڕیشەیە

دەگەڵ year ـ ی ئینگلیسی و ئۆر år ـ ی سوێدیی و هەندێک لە زمانەکانی دیکەی ئەورووپایی هەر بەو مانایە.

پێرارەکانێ (ئاک. ل)[پێرار + ئەک + ئانێ] بڕ: پێرار

پێرارەکە (ئاک. ل)[پێرار + ئەکە] بڕ: پێرار

پێرد (نا.)[هیک: پیتەر ـ ئەو: پیتەر ـ هەخ: پیتەر. زا: پی، پێر، پێرد] باوک، باب.

تێبینی: ئەم وشە بە تەنیا لە نێو زاراوەکانی دیکە دا نەماوە و تەنیا زازاکان ئەم وشەیان پاراستوە، کەچی لە هەندێک وشەی تێکەڵاوی زاراوەکانی کوردیی دا ئەم وشە هێشتا ماوە. :: باوەپیارە، باپیر

پێرست (نا.)[فار: فهرست ـ پەش: فیهریست. باک: پێرست ـ ناو: پێرست] ریزی یەک لە دوای یەکی ناو یا مەبەستی کتێبێک یا نووسراوەیەک کە لە پێش یا لە دوایی کتێب ریز دەکرێ و نیشان دەدا کە ناوەرۆکی کتێبەکە لە چی پێکهاتوە.

پێرگین (نا.)[بڕ: پیر2][باک] پیر، پێشواز

پێروو (نا.)[سوغ: پەرووی ـ پەه: پەرڤیچ. پەش: پێرۆنە ـ بەل: پەنوەر ـ فار: پەروین. باک: پێروو ـ ناو: پێروو، پێرۆ] کۆمەڵە ئەستێرەیەکن، کە وەک هێشوو لە یەک کۆ بوونە و تەنیا شەشیان بە چاو دەبیندرێ، ئەستێرەی کۆ. (عەر: ثریا)

پێرووز (ئان.)[باک] بڕ: پیرۆز

پێرەشەو (ئاک. ل)[پێرە (پێرێ) + شەو] بڕ: پێرێشەو

پێرەکە (ئاک.) بڕ: پێرێ

پێری (نا.)[باک ـ زا] بڕ: پەری

پێرێ (ئاک.)[هیک: پەرە ـ ئەو: پەرۆ، پەریی ـ هەخ: پەرەنە ـ پەه: پەرێر. تات: پەریرە ـ فار: پریر ـ بەل: پەرێری. باک: پێر ـ ناو: پێر، پێرێ ـ زا: پەرەی] دوو رۆژ بەر لە ئیمرۆ، رۆژێک بەر لە دوێنێ، پێرێکە، پێرێکانێ، پێرەکە.

تێبینی: وشەی پێرێ لە دوو بەشی [پێر + ئەیەر] پێکهاتوە. پێر لە ئەوێستایی پەئۆئورڤا paourva و هەخامەنشی پەرئوڤە paruva بە مانای پێش، بەر. هەروەها ئەیەر لە ئەوێستایی ئەیەر ayar بە مانی رۆژ کەوتوە و لە کوردیی ئیمرۆ دا ئەم وشەیە

نەماوە و تەنیا سواوەکەی بە شێوەی (ئێ) خۆ دەنوێنێ.

پێرێشەو (ئاک. ل)[پێرێ + شەو] دوو شەو لەمەوبەر، شەوێک بەر لە دوێشەو، پێرەشەو.

پێــــڕا (پێـــشگـ. ل)[پێ3 + ڕا] پێشگرێکی لێکدراوە.

پێڕابواردن (چا. م)[پێ3 + ڕابواردن] ڕابواردن و گاڵتە کردن بە کەسێک، فشە بە کەسێک کردن.

پێـــڕاســپـــاردن (چا. م)[پێ3 + ڕاسپاردن] ١ـ بە ئەمانەت سپاردنی ماڵ یا کەس و شتێک بە کەسێکی جێی بڕوا. ٢ـ گەیاندنی قسە و هەواڵی کەسێک بە کەسێکی دیکە.

پێــڕاگــــەیاندن (چا. م)[پێ3 + ڕاگەیاندن] گەیاندنی هەواڵ و خەبەر و مەسەلەیەک بە کەسێک. ⁂ دەزانم سبەی داوەتەی برایمە پێیانڕاگەیاندووم.

پێڕاگەیشتن (چا. ل)[پێڕا + گەیشتن] ١ـ کات و ماوە هەبوون بۆ ئەنجام دانی کارێک. ⁂ ئیمڕۆ پێڕاناگەم تەواوی کتێبەکە بخوێنمەوە. ٢ـ ئاگا لێبوون و چاوەدێری کردن. ⁂ ئەو ژنەی من هەر بە منداڵەکانی ڕاناگا.

پێڕۆ [1] (نا.) بڕ: پێڕوو

پێڕۆ [2] (نا. ل)[پێ1 + ڕۆ4] کوللەیەک کە هێشتا باڵی دەرنەهاتوە، پێکوڕە.

پێڕۆکە (ئان. مفـ.)[پێ1 + ڕۆ4 + کە] منداڵێک کە بە تەواوی پێی هەڵگرتوە و باش دەڕوا، پێـڕەوکـە، پێـڕەوک، پێخولە. ~ **بوون:** پێ هەڵگرتن، وەڕێ کەوتنی ساوا.

پێڕەوک (ئان. مفـ.)[پێ1 + ڕەو + ک] بڕ: پێڕۆکە

پێـڕەوکـە (ئان. مـفـ.)[پێ1 + ڕەو + کە] بڕ: پێڕۆکە

پێــز [1] (نا.)[؟] ١ـ کێش، کەش. ٢ـ توانا، تاقەت. ٣ـ نێوەڕۆک، ماک. **بە ~ بوون:** ١ـ کێش هەبوون، بە تاقەت بوون. ⁂ ئەو هەویرە زۆر بە پێزە چاک کێش دێنێ. ٢ـ پڕ نێوەڕۆک بوون، پوخت بوونی وتە و نووسراوە. ~ **مــان:** توانایی هەبوون، هێز و تاقەت هەبوون.

پێز [2] (نا.)[باک] بڕ: پەز

پێزان (ئان. فا)[لە: پێزانین] کەسێک کە چاکەی دە چاو دابێ، کەسێک کە سپڵە نەبێ، ئەمەگدار، بە ئەمەگ.

پێــزانین (چا. ل)[پێ3 + زانین] ١ـ

جـێگا و شـوێنی شـتـێک زانین، شـارەزا بوون بـە رێگا یا شــوێـنی جـێگـایەک. ٢ـ ئەمــەگ دە چاو دابـوون، چاکــە دە چاو دابوون، سپڵە نەبوون.

پێــزەوەنگ (ئان.)[باک: پێـزەوەنگ، پـەزەوەنـگ ـ زا: پـێـــزەوەنـگ] گــــەواد، قورمساغ.

پێژ (ر.)[لە: پێـژتن] ١ـ رەگـی چاوگـی پێژتن. ٢ـ بە ناوەوە دەلکێ و ناوی فاعلی ساز دەکا، پەز2. ⁘ ئازپێژ، خشت پێژ، نانپێژ.

پێژان (چا. م) بڕ: پێژتن

پێژتن (چا. م)[ئێک: پەک ـ ئەو: پەک. پەه: پـەچیـیـتــەن. روس: pech. فـار: پختن ـ تات: بێپـێـتـەن ـ بیر: پۆخـتـەن ـ گیل: پوتەن، پەتەن، پەختـەن. باک: پاتن، پژانـدن ـ ناو: پێـژتن، پێـژان] ١ـ سـاز کـردنی چێـشت لە سـەر ئاگـر. ٢ـ سـاز کـردن و بـرژاندنی نان لـە تەندوور دا. ٣ـ پێگەیـاندن و سـوور کـردنەوەی خـشت لە کوورە دا.

پێژە (نا. ل)[پێ1 + ژە] بڕ: پەیژە

پێس (نا.) بڕ: پێست

پێــست (نا.)[ئـەو: پەســتـــە ـ پـەه: پۆست، پووست. لۆر: پوس ـ گیل: پوش ـ فـار: پوست ـ پەش: پـۆست ـ بیـر: پوس. باک: پۆست ـ ناو: پێـسـت، پێس، پۆست، پۆس ـ هەو: پـۆس، پۆست ـ زا: پۆسـتـە] ١ـ تـوێـژی نـاسـکـی ســــەر گــــۆشـت و ماسوولکەی لەش کە کاری هەست کردن بە سەرما و گەرما و ئێشە. ٢ـ توێکڵ .٣ـ کـەوڵ. ٤ـ چەرم. **~ کـردن:** ١ـ توێکڵ کـردن ٢ـ کـەوڵ کـردن. **~ هەڵکەندن (هەڵقەندن):** ١ـ کەوڵ کردن، لێکردنەوەی پێـسـتی لەش. ٢ـ هەڕەشـە لە منداڵ یا کـەسی دیکە بۆ تێـهـەڵدانێکی قـورس. **~ی بێعـاریی بە رووی خۆ دا کێشان:** (کنـ.) بێــشــەرمی کــردن، بێــعــاری کردن. **~ی کەسێک لە دەباغی نەهاتن:** (کنـ.) هیـوای خێـر لە کـەسێک نەبوون، خێر پێنەگەیشتن لە کەسێک، بێکەلک و فـایدە بوونی کـەسـێک. **لە ~چوونە دەرەوە:** بڕ: لە پێـست دەرچوون. **لە ~ دەرچوون:** تووڕە بـوون و هیـچ پێنەکـران، زگ دان، لە پێـست چـوونە دەرەوە. ⁘ لە داخ ئەو کـوڕە بێ گـوێیــەم وەختـــە لە پێست دەرچم. || **پێستی سەر:** (ئا.) ئەو بەشە پێستەی کە بە سـەر کاسەی سەر دا کشاوە، پێستە سەر. ***پێستی سەری کـەسـێک بە لەعنەت کـردن:** (تووک) بە

لەعنەت کردنێکی هەندێک سووک لە کاتی جنێو دان و تووک لێکردنی کەسێک. :: دەک پێستی سەرت بە لەعنەت بێ رۆڵە ئەوە تۆ بۆ هێندە بەدفەڕی! & پێستەسەری کەسێک بە لەعنەت کردن. ***پێستی سەری کەسێک هەڵکەندن (هەڵقەندن):** ١ـ لێکردنەوەی پێستە سەری کەسێک هەتا بە ئێش و ئازارەوە بمرێ. ٢ـ (هەرەشە) بۆ هەرەشە کردنی لێدان و تێهەڵدانێکی قورس لە کەسێک دەردەبڕدرێ. & پێستەسەری کەسێک هەڵکەندن (هەڵقەندن) ***کا دە پێستی سەری کەسێک ئاخنین:** ١ـ لێکردنەوەی پێستە سەری کەسێک و کا تێ ئاخنین بۆ چاوترسێن کردنی خەڵک لە سەربزێوی و راپەڕین و ... ٢ـ (هەرەشە) هەرەشەی تەمێ کردن و سزا دانێکی قورس. & کا دە پێستەسەری کەسێک ئاخنین.

پێستە (نا. ل)[پێست + ئە] کەوڵی لێکراوەی حەیوان. **~ خۆش کردن:** خۆش کردنی کەوڵ، لە دەباغ دان.

پێستەسەر (ئا.)[پێست + ئە + سەر] بەشێ پێست کە کاسەی سەری داپۆشیوە، پێستی سەر. ***پێستەسەری کەسێک بە لەعنەت کردن:** (تووک) بڕ: پێستی سەری کەسێک بە لەعنەت کردن ***پێستەسەری کەسێک هەڵکەندن (هەڵقەندن):** بڕ: پێستی سەری کەسێک هەڵکەندن. ***کا دە پێستە سەری کەسێک ئاخنین:** بڕ: کا دە پێستی سەری کەسێک ئاخنین.

پێسیر (نا.)[؟][باک] یەخە، بەرۆک.

پێش (ئاک.)[ئەو: پەئیتیش ـ هەخ: پەتیش ـ پەهـ: پێش] ١ـ ئاوەڵکاری زەمانە هاومانا دەگەڵ بەر٣/3. ٢ـ ئاوەڵکاری جێگایە هاو مانا دەگەڵ بەر 3/٤. ٣ـ بڕ: بەر 3/٥. ٤ـ (نا.) هەر کام لە چوار ددانی پێشەوەی مرۆڤ کە لە مرۆڤ دا بە گشتی لە هەشت ددان پێکهاتوون. **بردنە ~:** ١ـ بۆ پێش بردنی کەسێک یا شتێک. ٢ـ سەرکەوتن، پێشکەوتن لە ئەنجام دانی کار و مەسەلەیەک. **~ پێگرتن:** سەر رێگای کەسێک گرتن بە نیازی شەڕ، پێش لێگرتن. ٢ـ بەری رۆیشتنی ئاو یا گیانلەبەرێکی دیکە گرتن بۆ نەرۆیشتن. **~ خستن:** بڕ: وەپێش خستن. **~ دەرک پێگرتن:** بەر دەرکی کەسێک گرتن بە نیازی شەڕ **~ کەوتن:** ١ـ تەرەقی و پێشکەوت لە کار دا. ٢ـ چوونە پێش نۆرەی کەسێکی

دیکە. ٣ـ لە پێشەوەی خەڵک ڕۆیشتن. ٤ـ سەرۆکایەتی و پێشەنگی کارێک وە ئەستۆ گرتن و خەڵک هان دان بۆ ئەم مەبەستە، هان دان و دنە دان. & وەپێش کەوتن. **~ گرتن:** ١ـ بەری پەرەسەندنی ڕووداوێک گرتن. ٢ـ بەری کەسێک گرتن، پێش پێگرتن. ٣ـ بەری شتێک گرتن. :: پێش ئاوەکەی بگرە با نەڕوا. **~ گیران:** بەر گیران لە لایەن کەسێکەوە یا شتێکەوە بۆ هەر مەبەستێک، پێش گیرسان. **~ گیرسان:** بڕ: پێش گیران. **چوونە ~ :** ١ـ بۆ لای پێشەوە چوون. ٢ـ جێبەجێ بوون و پێش کەوتنی کار و مەسەلەیەک. **خستنە ~ :** وەپێش خستن، پێش خستن، وە پێش دان. **کێشانە ~:** لە بەر دەم دانان. :: قابڵەمە یاپراغەکەی کێشا پێش من و خۆی و پێکەوە تەقەمان لێهێنا. **لە ~بوون:** ١ـ شتێک یا کەسێک لە بەرەوە بوون. ٢ـ پێشتر بوون لە کایە و یاری و کێبەرکێ دا. :: دوو هیچ ئێمە لە پێشین. **لە ~ دانان:** ١ـ شتێک لە بەر کەسێک نان. :: دەفتەرەکەی لە پێش ماموستا دانا. ٢ـ پێشنیار پێکردن. :: دوو ڕێگام لە پێش دانا هەر کامەیانم بە قسە بکا ئەوە سەردەکەوێ دەنا هیچ. & لە پێش نیان. **لە ~ نیان:** بڕ: لە پێش دانان. **هێنانە ~:** ١ـ کەسێک یا شتێک بە تەواوی لە خۆ نزیک کردنەوە، کێشانە پێش. :: قاپە میوەکەی هێنایە پێش و هەمووی خوارد! ٢ـ هێنانە گۆڕی باس و مەسەلەیەک. :: باسێکی وای هێناوەتە پێش کە ناچارم قسەی لە سەر بکەم. **وە ~ خستن:** ١ـ بەرەو پێش بردنی کارێک. ٢ـ کەسێک وە پێش خۆ دان. & پێش خستن، خستنە پێش، وەپێش دان. **وە ~ دان:** بڕ: وەپێش خستن. **وە ~ کەوتن:** بڕ: پێش کەوتن.

پێشات (ئان. مف.، نا. ل)[پێش + هات] بڕ: پێشهات. :: ئەمن باوەڕیم هەیە هیچ پێشاتێک بەبێ قەڵەمی هەق، دەستی ئیلاهی نایە و ڕانابری (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٣٢).

پێشاپێش (ئاک. ل)[پێش + ئا + پێش] بڕ: پێشاوپێش

پێشان (ئاک. ل)[پێش + ئان] لە پێش دا، پێشەکی، سەرەتا. :: پێشان بە هومێد و شاد و خۆشین/ پاشان لە دەسی زوخاو دەنۆشین (مەم و زین ل ٣٢٣).

پێشاو (نا. ل)[پێش + ئاو1] ١ـ

شـــــوێنی دەست بـە ئـاو گـــــەیاندن، ئاودەســتـخـانە، ئـاوخـانـە، ئەدەبخـانە، ئاودەست. ٢ـ میز، گمێز.

پێشاوبڕکە (نا. ل)[پێش + ئاو + بڕ + کـە] بڕ: پێـشـبـڕکـە. ~ **دان:** بڕ: پێشبڕکە دان.

پێشـاوپێش (ئاک. ل)[پێش + ئاو + پێش] ١ـ لای پێشەوە، بەرانبەر. ؛؛ ئەمن زەینی خـۆم دەداوە ئەو مـاڵ و مـەڕەکـەی کاکـە سـەیدەوانـی/ هەڵیدەدا لە تیلەگی دە کوێستانێ، بەرانبەر و پێشاوپێش بە گـــۆمـــــە دەڵاوێ (گـــــەنج ل ٢٤١). ٢ـ پێشەکی، بەر لە هـەر شتێک، لە پێش دا. & پێشاپێش

پێشاهەنگ (نا. ل)[پێش + ئاهەنگ] بڕ: پێـشـەنگ. ؛؛ وزان نە گـەردەن بەرز پێشاهـەنگ/ بشۆ بدۆ دەنگ فرسـەنگ وە فرسەنگ (مەولەوی ل ٥٠٢).

پێشبار (نا. ل)[پێش + بار1] کەل و پەل و کـەرەسـەی پێـویستی هەوارچیـان کە زووتر بەڕێی دەکەنە هـەوار هەتا بەر لە گەیشتنی وان دایمەزرێنن.

پێشـبڕکە (نا. ل)[پێش + بڕ + کە] ڕێگای کورتتر بۆ پێشـەوە، پێشـاوبڕکە. ~ **دان:** بـە لاڕێ دا ڕۆیشـتن و وەپێش کەسی دیکە کەوتنەوە.

پێـشـبـەست (نا. ل)[پێش + بەست] بەرهەڵستی بەر ئاو، ئاوبەند، بەربەست.

پێــشــبــەن (نا. ل)[پێش + بەن] بڕ: پێشبەند

پێشبەند (نا. ل)[پێش + بەند] ١ـ هەر پارچەیەک کە لە کـاتی کـار کردن یا نان دان بـە مـنداڵ بـەر و ســــــــینگی پـێ دادەپـۆشـن هـەتـا جل پـیـس نـەبـێ. ٢ـ زنجیر یا گوریسێک کە دەستی چواروێی پێ دەبەستنەوە. // پاشبەند، پێوەند. & پێشبەن

پێــشــبین (ئان. فـا)[پێش + بین2] کـەسـێک کە توانای دیتنی ڕووداوەکانی داهاتووی هەیە.

پێشـبـینیی (حم.)[پێـشـبین + ئیی] لێکدانەوە و دیـاری کـردنی ئەنجـام و ڕوو دان و هـاتـنە دی ڕووداوەکــانی داهـاتوو. (پێشـبینیی دەتوانـێ هـەم پشتیوانەیەکی زانسـتـیی هـەبێ و هـەم هـەر وا ئـاسـایی بێ. مامۆستایەک بە تێگەیشتنی وەزعی دەرسی شاگردێک دەتوانێ پێشبینی بکا کــە دەردەچـێ یان نـا، یان دوکـتــورێک هـەست دەکـا نەخۆش چاک دەبێتـەوە یان نـا، کـەچی پێشـبینیی ئاسـایی زۆرتر لە

باری ئەزموونەوەیە و دەتوانێ راست دەر نەچێ وەک ئەوساڵ باران زۆر دەبێ یان کەم، فلانی شوو دەکا یا نا، ئاکامی پەیوەندییەک بە کوێ دەگا، ...) **~ کردن:** ١ـ زانین و دیتنی هەواڵ و رووداوەکانی داهاتوو. ٢ـ دوارۆژ لەبەر چاو گرتن، ئاکامی کار و مەسەلەیەک لەبەر چاو گرتن. || **پێشبینیی بارودۆخی هەوا:** لێکدانەوەی چلۆنایەتی هەوا لە ماوەی رۆژ یا رۆژگەلی رابوردوو کە یانەی هەواناسی لەرادیۆ و تەلەویزیۆن و شوێنی دیکە بڵاوی دەکاتەوە.

پێشپەردە (نا. ل)[پێش + پەردە] بەشێکی کەم لە فیلمی سینەما، تەلەویزیۆن یان شانۆ کە بۆ رێکلام نیشان دەدرێ.

پێشت (نا.)[زا] بڕ: پشت1

پێشتەماڵ (نا. ل)[پێشت + ئە + ماڵ][باک] پشتەماڵ/٢.

پێشتەماڵە (نا. ل)[پێشت + ئە + ماڵ + ئە][زا] پشتەماڵ/٢.

پێش جڵەو (ئان. ل)[پێش + جڵەو] کەسێک کە جڵەو و هەوساری ئەسپ و ماین دەکێشێ، جڵەودار، جڵەوکێش.

پێشخان (نا. ل)[پێش + خان] بڕ: پێشخانە

پێشخانە (نا. ل)[پێش + خانە] ژووری بەر لە دیوی دانیشتن، ژووری کەوش داکەندن، پێشخان.

پێشخزمەت (ئان. ل)[پێش + خزمەت] کەسێک کە لە ماڵ یا یانەیەک خزمەتی کارمەند و یانەکە دەکا، خزمەتکار.

پێشخزمەتیی (حم.)[پێشخزمەت + ئیی] کار و پیشەی پێشخزمەت، خزمەتکاریی.

پێشخوان (نا. ل)[پێش + خوان] مێز و تەبەقی چووکی بەر دەستفرۆش کە وردەواڵەکانی لە سەر دادەنێ. ٢ـ بڕ: پنە

پێشخۆریی (نا. ل)[پێش + خۆر + ئیی][پەه: پەتیشخڤار] دەفرێکی لە دەوری هەندێک قووڵترە و بەر لە خواردنی چێشتی ئەسڵی، ئاش و سووپ یا شتی دیکەی تێدا دەخۆن. ٢ـ دەورییەکی چووک کە میوەی تێدا دەخۆن، پێشدەستیی.

پێشدەستیی (نا. ل)[پێش + دەست + ئی] ١ـ بڕ: پێشخۆریی. ٢ـ (حم.) زووتر چوونە پێش. **~ کردن:** وە پێش دەستی کەسێک کەوتن بۆ کارێک، وە

پێش کـەوتن، دەسـت ڕەپێش خـسـتن. ፨ عـەلی پێشـدەسـتـیی کرد و کـارەکـەی بۆ خۆی هـەڵگرت.

پێـــشــــڕۆ (ئـان. فـــا)[پێش + ڕۆ (ڕۆیشـتن)] بڕ: پێشڕەو

پێـــشــــڕەو (ئـان. فـــا)[پێش + ڕەو (ڕۆیشـتن)] ١ـ ئەوەی کـە لە پێـشــەوەی هـەمـوان دەڕوا. ٢ـ پێـشــەوا، سـەرۆک، سـالار. ٣ـ پێشـەنگی لەشکر و کـاروان، سـەرقـەتار. ٤ـ پێـشـەنگی گـەلە و ران، سـەرگـەلە، سـەرجـەلە، ڕەمکێش. ٥ـ پێشـەنگی مـەل و بـاڵندە، سـەرقـافڵە. ፨ پێـشـڕەوی ئەوان داعـبـایـانە چیـیـە؟/ کۆترەگاگمێکی باڵ بە شۆڕاب وردە وردە لە پێشیان دەڕوا دەکاتەوە چینە (گەنج ل ٨٢). & پێشڕۆ.

پێشفـرۆش (نا. چا)[پێش + فرۆش] کـــاری فـــرۆشـــرانـی بـەر و بەرهـەم و حـاسـڵات بـەر لە گـەیشتن. ~ **کـردن:** فرۆشتنەوەی هـەموو بەر و بووی زراعەت و بەرهـەمی کـار بەر لە گـەیشتن یا تەواو بوونی کـارەکە. ፨ سێوەکـانـی ئەوسـاڵم هەر لە بەهارەوە پێشفرۆش کردوە.

پێشـفـرۆشـیی (حم.)[پێشـفـرۆش + ئیی] کاری پێشفرۆش.

پێشـقـەڕەوڵ (نا. ل)[پێش + قـەرەوڵ] تاقـمـێک چەکدار کـە لە پێشـەوەی سـپـا دەڕۆن.

پێـشـکار (نا. ل)[پەه: پێـشـکار] ١ـ کـاربەدەسـتی خان و ئاغـا. ٢ـ نۆکـەر. ٣ـ کـڵـفـەت، قـەرەواش. ፨ هـەرچیکی ژنە، پێشکاریان شـەیتانە/ ئێـسـتـا چۆڕێکم ئاو ناداتێ ... (مان ل ٦٤)

پێشکرێ (نا. ل)[پێش + کـرێ] پارە یا بەعییەک کە کاتی بەکرێ گرتنی ماڵ یا شتی دیکە دەدرێ بە خاوەن ماڵ هەتا لە دوایی تەواوی پارەکەی داتێ.

پێشکڕ (نا. چا)[پێش + کڕ (کڕین)] کـــــڕینی بەروبـوو و حــــاسـڵ بـەر لـە پێگەیشتنی.

پێـــشـکۆ (نـا. ل)[پێش + کــۆ1] ١ـ گۆپکەیەکە لە لای پێشـەوەی زین کە لە کـاتی سوار بوون دەسـتی پێوە دەگرن یا ئەوە کـە دەسـتـەجڵـەوی پێـدادەکـەن، قەرپووز، قـەلپووز، قـەرپووس. ٢ـ هـەرچی کە سـوار لە پێـشـەوەی خـۆی دابنێ.// پاشکۆ. & بەرکۆ.

پێـشـکەش (نا. چـا)[پێش + کــەش (کێشان)] ١ـ دیاری، خەڵات، پێشکێش. ٢ـ بێبایخ، ناقـابیل، خۆڕاییی. ~ **بوون:**

ناقابیل بوون. :: ئەو کراسە هەر دەبەر تۆ دا جوانە، پێشکەشت بێ هەڵیگرە. ~ **کردن:** ١ـ دانی خەڵات یا دیاری بە کەسێک. ٢ـ بەخشین بە دڵەوە.

پێشکەوت (نا. چا)[لە: پێش کەوتن] ١ـ چوونە پێش و پێش کەوتن لە باری کاروبار ومەسەلەیەکەوە. :: خەریکی کار و کاسبیم بەڵام پێشکەوتێکی زۆرم نەکردوە. ٢ـ چوونە پێش و پێش کەوتن لە باری زانستییەوە.

پێشکەوتوو (ئان. مف.)[لە: پێش کەوتن] ١ـ کەسێک کە لە باری بیر و زەین و ئاگادارییەوە لە چاو خەڵکی ئاسایی لە پێشترە. ٢ـ وڵات و کۆمەڵگایەک کە لە باری زانستەوە لە وڵات و کۆمەڵگاکانی دیکە لە پێشترە. // دواکەوتوو.

پێشکێش (نا. چا)[پێش + کێش] بڕ: پێشکەش

پێشگر (نا. ل)[پێش + گر (گرتن)] ١ـ بەرهەڵست و لەمپەر لە بەر شتێک، پەرگر، پێشگیر. ٢ـ ئامرازێکی ڕێزمانە کە بە تەنیا مانایەکی وەهای نیە و لە پێشەوەی وشە یان چاوگ دێ و ئاڵوگۆڕێک لە ماناکەی دا پێکدێنێ. // پاشگر.

پێشگریی (حم.)[پێشگر + ئیی] بەرگریی، پێشگیریی. ~ **کردن:** بەر گرتن لە کەسێک یا مەسەلە و ڕووداوێک، بەرگریی کردن، پێشگیریی کردن.

پێشگۆ (ئان. فا)[پێش + گۆ] کەسێک کە ڕووداوەکانی داهاتوو پێش بینی دەکا و بەر لە ڕوودان دەیڵێ.

پێشگۆیی (حم.)[پێشگۆ + ئیی] کار و پێش بینی پێشگۆ. ~ **کردن:** پێش بینی کردن و کوتنی ڕووداو بەر لە ڕوو دانی.

پێشگیر (نا. ل)[پێش + گیر (گرتن)] بڕ: پێشگر/١

پێشگیریی (حم.)[پێشگیر + ئیی] بڕ: پێشگریی. ~ **کردن:** بڕ: پێشگریی کردن. :: ئەگەر خەزاڵ کۆمەک نەکا و لەو لەشکرە نەکەن پێشگیرییە/ وەبزانێ لە ماڵە بابی دادەنیشێ بە سەری بەتاڵ و بە ملی بە کوێن و بە خەمناکییە (لاس و خەزاڵ ل ١٤٦).

پێشماڵ (نا. ل)[پێش + ماڵ][باک] پشتەماڵ/٢.

پێشمامان (نا. ل)[پێش + مامان]

ژنی بەردەست و یاریدەدەری مامان لە کاتی زان دا.

پێشمەرگە (نا. ل)[پێش + مەرگ + ئە] چەکداری هێزەکانی رزگاریخواز، پارتیزان. **~ بوون:** چەکدار بوون، پێشمەرگایەتی کردن.

تێبینی: ئەم وشە لە سەردەمی کۆماری مەهاباد لە جیات سەرباز هەڵبژاردرا و برەوی سەندوە.

پێشمەرگایەتی (حم.)[پێشمەرگە + ئایەتی] کار و ئەرکی پێشمەرگە، پێشمەرگە بوون. **~ کردن:** چەکدار بوون، پێشمەرگە بوون لە هێزەکانی چەکداریی دا.

پێشنوێژ (نا. ل، ئان. ل)[پێش + نوێژ] مەلا یا کەسێکی دیکە کە لە کاتی نوێژی جەماعەت لە پێشەوەی نوێژکەران رادەوەستێ و نوێژ بەرێوە دەبا، بەرنوێژ، وەرنما، ئیمامی جەماعەت. ٢ـ (ئاک.) کاتی بەر لە نوێژی نیوەڕۆ، بەر لە نیوەڕۆ. // پاشنوێژ. ⁂ پێشنوێژێ دێم سەرێکتان دەدەم. ٣ـ (ئاک.) کاتی بەر لە نوێژەکانی دیکە. ⁂ پێشنوێژی شێوان وەرە

پێشنوێژیی (حم.)[پێشنوێژ + ئیی] کار و ڕێبەرایەتی کەسی پێشنوێژ.

پێشنووس (نا. ل، ئان. مفعـ.)[پێش + نووس] نووسراوەی سەرەتایی بەر لە پاکنووس. پێشنووس کردن: نووسینی نووسراوە و نامە و شتی لەم بابەتە هەتا هەڵەکانی دەرکەوێ و لە دوایی پاکنووس بکردرێ.

پێشنیار (ئان. مفـ.، نا. ل)[پێش + نی (نیان) + ئار4] ١ـ بیر و تەگبیری چاکە و خراپەی کارێک بەر لە ئەنجام دانی. ٢ـ بانگەواز بۆ ئەنجام دانی کار و مەسەلەیەک. & پێشنیاز. **~ پێکردن:** ١ـ راگەیاندن و را دەربڕینی چاکە و خراپەی مەسەلەیەک بە کەسێک. ٢ـ پێناساندنی کەسێک بۆ کار یا خوازبێنی. ⁂ پێشنیاری کچێکیان پێکردووم کە بیهێنم گۆیا زۆر کچی چاکە. **~ دان:** ١ـ پێشکەش کردنی را و تەگبیری مەسەلەیەک بە کەس یا شوێنێک، پێشنیار کردن. ٢ـ باس کردن و هێنانە گۆڕی مەسەلەیەک بۆ لێکدانەوە و شی کردنەوە. **~ کردن:** ١ـ باسی کردنی مەسەلەیەک بۆ لێکدانەوەی چاکە و خراپەی بەر لە ئەنجام دانی. ٢ـ پێشنیار دان.

پێشنیاز (نا. ل)[پێش + نیاز] بڕ: پێشنیار

پێشواز (نا. ل)[پێش + واز][فار: پیشواز ـ لۆر: پیشڤاز ـ کرم: پیشڤاز. باک: پێشواز ـ ناو: پێشواز ـ هەو: پێشواز] پیر، پێرگین، بەرەوپیر. **~ لێکردن:** بڕ: پێشوازیی لێکردن. ꞉꞉ بەشی زۆری خەڵکی مەهاباد روویان لە گوندەکەی ئێمە کرد. بابم پێشوازێکی باشی لێکردن (تاریک و روون ل ١٩).

تێبینی: واز لە ریشەی ڤەز vaz ی ئەوێستایی کەوتوە (بڕ: باز 2 و 3).

پێشوازیی (حم.)[پێشواز + ئیی] ١ـ بەرەوپیر چوون. ٢ـ قەبووڵ کردن. **بە گەرمی ~ لێکردن:** بە گەرموگوڕیی قەبووڵ کردن و پێشوازیی لێکردن. ꞉꞉ مەلانەبی بە پیریەوە چوو، کوتی: ئەوە خەزاڵم پێشکێش کردی، دوژمنی قەویت بۆ نەوی کردم. بە گەرمی پێشوازییان لێکرد (لاس و خەزاڵ ل ٦٠). **~ لێکردن:** ١ـ بەرەوپیر چوون و بەخێر هێنانی کەس یا کەسانێک کردن، پێشواز لێکردن. ٢ـ قەبووڵ کردن، وە خۆ گرتن و پەسند کردن. ꞉꞉ چەندکەسی کورد و ئەرمەنی تێکۆشان لکی ئەو حیزبە لە موکریان دابمەزرێنن بەڵام خەڵک پێشوازیی لێنەکردن (تاریک و روون ل ٢٠).

پێشۆر (نا. ل)[پێ + شۆر] ١ـ لێواری سەر حەوز کە پێی لە سەر دادەنێن و دەیشۆن. ٢ـ (نا. چا.) شۆردنی پێ. **~ کردن:** شوشتن و تەڕ کردنی پێی کەسێک کە تاو و نۆبەتی هەیە بۆ دابەزینی پلەی گەرمای لەش.

پێشوو[1] (نا. ل)[پێش + ئوو] ١ـ دوو دەستەکانی ئەو گیاندارانەی لە سەر دەست و پێیان دەڕۆن، پێشی. // پاشوو، پێشی. ٢ـ (ئان.) زەمانی بەر لە ئێستا، زوو، قەدیم، پێشین.

پێشوو[2] (گیانـ.) بڕ: پەخشە

پێشوولە (گیانـ.)[پێشوو2 + لە] ١ـ جانەوەرێکی چووکە، جۆری زۆرە، دوو باڵی هەیە. مێشوولەی ئاسایی درێژ و باریکە، لووتێکی درێژی هەیە بۆ هەڵمژتن و شوێنی مژینەکەی لە سەر لەشی مرۆڤ خرووی دێنێ، تۆفانە، مخک، مخمخک، مرمرک، پێشی، پێشیک، پێشیلک، پێشوو، مەلەشە، مەرەشە، مەرشە، مێشوولە. ٢ـ [باک] جۆرێک مێشوولەی وردە، رەنگی وەک

خۆڵە، پیس پێوە دەدا و شوێن و جێگای پێـوەدانی زۆر دەخـورێ، Phlebotomus ناوی لاتینی ئەم گیـاندارەیە، ئاخیـرک، ئاخویرک، ئاخورک، ئاخرکە، پینگۆک.

پێـشـوو نەوی (ئان. ل)[پێـشـوو1 + نەوی] ئەو گیاندارانەی کە دەستیان لە پێیان چووکترە وەک کەروێشک و مشک و کانگۆرۆ، پێشی نەوی ‪:‬ کەروێشکی پێشوو نەوی.

پێشهات (ئان. مف.، نا. ل)[لە: پێش هاتن] رووداو یا مەسەلەیەک کە بە سەر کەسێک دادێ، مەسەلەیەک کە دێتە پێش، رووداو، کارەسات، پێشات.

پێشە[1] (نا.)[؟][هەو ـ ئەر] ١ـ بەشی رەقی نێو لەشی گیاندار کە ماسوولکە و گۆشت لە سەری خۆی راگرتوە، ئێسک، ئێسک، هێسک، ئێسقان. ٢ـ ناوک و دەنکی رەقی هەندێک میوە و بەر.

پێشە[2] (نا.) بڕ: پیشە

پێشەخۆرە (گیانـ.)[پێشە + خۆر + ئە][ئەر] بڕ: پیرۆزە

پێشەسەر (نا. ل)[پێش + ئە + سەر] ١ـ پێشەوەی سەر، شوێنی سەرەوەی نێوچاوان. ٢ـ خشڵێکی زێڕی ژنانە، کە لە سەری دەدەن، پووشین.

پێشەقان (نا.) بڕ: پیشک

پێـشـەکی (نا. ل)[پێش + ئەکی] ١ـ پارەیەک کە کڕیار بۆ بەڕێوە بردنی سەودا و مەعاملەکەی بەر لەوەرگرتنی کاڵاکە دەیدا بە فرۆشیار. ٢ـ پارەیەک کە بەر لە کار دەدرێ بە کرێکار. ٣ـ سەرەتای کتێب و نووسراوە. ٤ـ (ئاک. ل) لە پێشدا، بەر لە هەرشتێک، سەرەتا. ‪:‬ پێشەکی سڵاوی خۆمتان پێشکێش دەکەم. **~ دان:** دانی پارە بە فرۆشیار بەر لە تەواو بوونی سەودا. **~ لێستاندن (لێسەندن):** پارەی پێش لە کەسێک وەرگرتن کە زۆر مەیلی بۆ دانی پێشەکی نەبێ، پێشەکی لێوەرگرتن. **~ لێوەرگرتن:** بڕ: پێشەکی لێستاندن. **~ وەرگرتن:** پارە وەرگرتن لە کڕیار بەر لە تەواو بوونی سەودا.

پێـشـەڵ (نا. ل)[پێش + ئەڵ] لای پێشەوەی لەش. // پاشەڵ.

پێـشـەنگ (نا. ل)[پێش + هەنگ] ئەوەی کە لە پێشەوەی سوار یا کاروان دەڕوا. ٢ـ سەرگەلەی مێگەل. ٣ـ کەس یا گیاندارێک کە لە پێشەوەی هەموان بێ یا پێشەوایەتی بە دەستەوە بێ. ‪:‬ لەم کاتە دا ... دەبوو خەزاڵ دەگەڵ بێریان

بێ، بیری خەزاڵەشۆڕی مەلا نەبییان پێشەنگ بوو. (لاس و خەزاڵ ل ١٧). & پێشاهەنگ.

پێشەوا (ئان. ل، نا. ل)[پێش + ئە + وا1][پەهـ: پێشۆپای] کەسێک کە لە پێشەوەی هەموو کەسە و کۆمەڵێک بەڕێوە دەبا و خەڵک پەیڕەوی لێدەکەن، ڕێبەر.

تێبینی: مانای وشەکە بە گشتی یانی کەسێک کە پێی لە پێشەوەیە. وا یا وێ بە مانای پێ لە هەندێک وشەی دیکەش دا بەدی دەکرێ وەک چواروا، چوارویێ، گۆروا، گۆرەوی.

پێشەوایی (حم.)[پێشەوا + یی] کاری پێشەوا، ڕێبەریی، سەرۆکایەتی. **~ کردن:** وە ئەستۆ گرتنی پێشەوایی و سەرۆکایەتی، ڕێبەرایەتی کردن.

پێشەوە (ئاک. ل)[پێش + ئەوە] فەزا و مەکانی ڕووبەڕوو، لای پێش، بەرەوە.

پێشی[1] (نا. ل)[پێش + ئی] بڕ: پێشوو1

پێشی[2] (گیانـ..)[باک] بڕ: پەخشە

پێشی نەوی (ئان. ل)[پێشی1 + نەوی] بڕ: پێشوو نەوی. ؛؛ کلک و یاڵ بە ژەنگارە، پاشی بڵندە، پیشی نەوییە/ پەسندە بۆ ڕکێفی هەموو پادشایەک دەبێ، خاڵ خاڵە، گوڵ گوڵییە (سەعید و میرسێوەدین ل ١٩٨)

پێشیک (گیانـ.)[پێشی + ک][باک] بڕ: پەخشە

پێشیلک (گیانـ.)[پێشی + لک][باک] بڕ: پەخشە

پێشین (ئان. ل)[پێش + ئین] ١ـ بەر لە ئێستا، زوو، پێشوو. ٢ـ (نا. ل) کەسی کۆن و بەر لە ئێستا ژیاو.

پێشینان (نا. ل)[پێشین + ئان] بڕ: پێشینیان

پێشینە (نا. ل)[پێش + ئینە] ١ـ لەمێژینە، کۆن، قەدیمی. ٢ـ کردەوە و چلۆنایەتی کار و دەرس و ژیان کە هەرکەس لە ڕابوردووی خۆی دا ئەنجامی داوە. ؛؛ پێشینەی سیاسی.

پێشینیان (نا. ل)[پێشین + یان] ئەو کەسانەی کە بەر لە ئێمە ژیاون، ڕابوردوان، پێشینان، بەرینان. // پاشینیان.

پێشێل (ئان. مفـ.)[پێ1 + شێل (شێلان)] ١ـ وە بن پێ دراو، پێخوست،

پامالّ، پاشێل، پاکوت. ٢ـ فەوتاو. **~ کردن:** ١ـ وەبن پێ دان، پان کردنەوە بە پێ. ٢ـ فەوتاندن. ٣ـ لەبەر چاو نەگرتنی پەیمان و بەڵێن. & پامالّ کردن، پێخوست کردن.

پێشێلکراو (نا. مف.)[لە: پێشێل کردن] ١ـ وە بن پێ دراو، پێ رێخراو، پامالّکراو. ٢ـ فەوتاو. ⁂ مافی پێشێلکراوی خۆمان هەر دەستێنین.

پێغەمبەر (نا. ل)[پێغەم (پەیام) + بەر7] ١ـ مرۆڤێک کە لە لای خوداوە بۆ رێبەرایەتی مرۆڤ هەڵبژاردراوە و قسەکانی خودا بە خەڵک دەگەیەنێ. ٢ـ پێغەمبەری ئیسلام، حەزرەتی مەحەممەد. ٣ـ کەسێک کە پەیام و قسەی پەیامنێر دەگەیەنێتە کەسێکی دیکە، پەیک، قاسد. ٤ـ (مجـ.) مرۆڤی پاک. & پەیامبەر، پەیغامبەر، پێغەمەر، پێغەممەر، پەیخامبەر، پەیخەمبەر، پەیغەمبەر، پەیغەمەر. **وە بەر ئاڵای ~ کەوتن:** (دوعا) وە بەر رەحمەتی خودا کەوتن لە قیامەت دا، دەگەڵ تاقم و دەستەی پێغەمبەر چوونە بەهەشت. ‖ **بە پێغەمبەر:** (سوێند) سوێند خواردن بە پێغەمبەر. ⁂ بە پێغەمبەر من ئەو کارەم نەکردوە! **بە شاڵی پێغەمبەر:** (سوێند) سوێند خواردن و شاڵی پێغەمبەر کە پێیان پیرۆزە. **پێغەمبەری ئاخر زەمان(ێ):** حەزرەتی مەحەممەد. **پێغەمبەری عەرەبی:** حەزرەتی مەحەممەد. **پێغەمبەری ئیسلام:** حەزرەتی مەحەممەد.

پێغەمبەرایەتی (حم.)[پێغەمبەر + ئایەتی] کارێک کە پێغەمبەر دەیکا، ئەرک و کاری گەیاندنی قسەی خودا بە خەڵک لە لایەن پێغەمبەرەوە. **داوای ~ کردن:** ئیدعای پێغەمبەرایەتی کردن، خۆ بە پێغەمبەر ناساندن.

پێغەمبەرزادە (نا. ل، ئان. ل)[پێغەمبەر + زادە] منداڵی پێغەمبەر.

پێغەمەر (نا. ل)[پێغەم (پەیام) + مەر (بەر7)] بڕ: پێغەمبەر

پێغەمەر (نا. ل)[پێغەم (پەیام) + ئەر (بەر7)] بڕ: پێغەمبەر

پێقژک (گیا.)[پێ + قژک][باک] بڕ: پێمریشکە

پێقەلە (گیا.)[پێ + قەل + ئە] گیایەکەی خۆڕسکە، هەتا ٣٠ سانت بەرز دەبێتەوە، گەڵاکانی درێژ و گڕنی گڕنیە، دەخورێ و پتر بۆ ئاش و دۆکڵیو کەلکی لێوەردەگرن و بۆ دەرمانیش دەبێ. Plantago coronopus ناوی

عیلمی ئەم گیایەیە، قازیاخە. (عەر: رجل الغراب)

پێک[1] (پێشـ. ل) ١ـ پێشگری کارە کە لە مانا و شکڵی (بە یەک) کەوتوە. ⁘ پێک گەیشتن، پێک دادان، ... ٢ـ (حرف اضافە) بە یەک. ⁘ پێک شاد بوونەوە.

پێک[2] (نا.)[؟] ئەندازەیەک لە خواردنەوەی مەشرووب، پەیک.

پێکان (چا. م) ١ـ لە نیشانە دانی تیر و گوللە و شتی هاویشتراو، ئەنگاوتن، لێدان. ٢ـ (مجـ.) لە مانا و مەبەست گەیشتن، بۆ دەرکەوتنی ناوەرۆک و کاکڵ. ٣ـ (مجـ.) دە داوی ئەوین کەوتن، گیرۆدە بوون.

تێبینی: لە زمانی سویدی دا peka بە مانای بە قامک دەست نیشان کردنی کەسێک یا نیشان دانی شتێک بە قامک هاتوە.

پێکانین (چا. م)[پێک1 + ئانین] ١ـ بڕ: پێکهێنان. ٢ـ پێکهێنانەوە، ئاشت کردنەوە.

پێکبڕان (چا. ل)[پێک1 + بڕان] ١ـ بە یەک گەیشتنی دوو دڵدار، پێک گەیشتن. ٢ـ بڕدران بە قەرا وێنە و ئەندازەیەک.

پێکبڕین (چا. ل)[پێک1 + بڕین] ١ـ گەیشتنە یەکی دوو دڵدار. ٢ـ وێنە و مۆدێل دانان لە سەر پارچە یا شتی دیکە بۆ بڕینەوە لە رووی ئەو و یەک ئەندازە بوون.

پێکدادان (چا. م)[پێک1 + دا + دان] ١ـ توند لێک دانی دەرکە و پەنجەرە و هەر شتێکی لەم شێوەیە. ٢ـ لێک راکێشان دوو یا چەند کەس لە یەکتر.

پێکران[1] (چا. ل)[پێ + کران] ١ـ توانا و بڕستی کارێک هەبوون، لە توانا دا بوون بۆ کردنی کارێک. ⁘ هەر ئەوەندەم پێکرا کە ناوت بنووسم لەوە زیدترم پێنەدەکرا. ٢ـ بە زۆر کارێک پێ ئەنجام دران. ٣ـ ئەتک پێکران، سووکایەتی بە سەر هێنان. ٤ـ هەڵبوونی چرا و ئاگر.

پێکران[2] (چا. ل)[لە: پێکان] وێکەوتنی گوللە و تیر و شتی لەم بابەتە، ئەنگێوران، ئەنگوان.

پێکراو[1] (نا. مفـ.)[لە: پێکران1] ١ـ کەسێک کە ئەتکی پێکرابێ، سووکایەتی پێکراو. ٢ـ ژنی سووک و جڵف.

پێکراو[2] (نا. مفـ.)[لە: پێکران2] گوللە و تیر وێکەوتوو، ئەنگێوراو.

پێکردن (چا. م)[پێ3 + کـــردن] ١ـ ئەنجام دانی بە زۆری کارێک بە کەسێک. ٢ـ هەڵکردنی چرا و ئاگـر و... ٣ـ فـریو دان و سووک کردنی کەسێک بە تایبەت لە باری جنسیەوە، لە خشتە بردنە دەر.

پێکرا (ئام.)[پێک1/١ + را] تێکڕا، تێکڕا، بەیەکـەوە. ⁂ ڕۆیشـتن خـۆشـە لەگـەر نازداران/ پێکڕا دانیـشـین لە بن هەناران (سێسەد هۆنراوە ل ١٢).

پێکزانین (چا. م)[پێک1 + زانین] ناسینەوە و یەکتر دیتنەوەی دوو کەسی ناسـیـاو دوای مـاوەیەکی زۆر، یەکـتـر ناسـینەوە، یەکـتـر دیتنەوە، پێکگەیشتنەوە.

پێکگرتن (چا. ل)[پێک1 + گرتن] بە یەک گـرتنی دوو یا چەند شت بۆ دەرکـەوتنی درێژایی و ئەندازە. ⁂ ئەو گـوریسـانە پێک بگرە بزانە کـامـەیانە درێژترە.

پێکگەیشتن (چا. ل)[پێک1 + گـەیشـتن] ١ـ بە یەک گـەیشـتنی دوو دڵدار، پێک بڕان. ٢ـ گـەیشـتنە یەک لە ڕێگا و ڕێباز یا شوێنێک.

پێکگەیشـتنەوە (چا. ل)[پێک1 + گەیشتنەوە] بڕ: پێکزانین

پێکگەیین (چا. ل)[پێک1 + گـەیین] بڕ: پێک گەیشتن

پێکوتن (چا. م)[پێ3 + کوتن] قسـە و مـەسـەلە و مـەبەسـتێک بە کـەسـێک ڕاگەیاندن، پێوتن، پێگوتن.

پێکوڕە (گیانـ.)[پێ1 + کوڕ؟ + ئە] کوللەی ساوا کە هێشتا باڵی لێنەڕواوە، پاکوڕە، پێڕۆ.

پێکوڵ (گــیــا.)[پێ1 + کــوڵ] ١ـ گیایەکی خۆڕسکە کە بە سەر زەوی دا خۆی بڵاو دەکاتەوە و بەرەکەی دڕکێکی سێ سـووچە Ttibulus terrestris ناوی لاتینی ئەم گـیـایەیە. ٢ـ بەری ئەم گیایە کە دڕکێکی سێ سووچی چووکی تیژە زۆر سانا دە پێ رادەچێ. & پەیکوڵ

پێکۆ (نا. چا)[پێ1 + کۆ2] دروێنەی گیا بەبێ دەسکە سواڵە گرتن و هەر بە دروون و کۆ کردنەوە.

پێکۆترە (گیا.)[پێ1 + کـۆتر + ئە] گیایەکی خۆڕسکە، ریشـەکەی سووری ئامـاڵ مـۆرە. لە ریشـەکـەی مـاددەیەکی سـوور دەست دەخـەن کـە بۆ دەرمـان و ماتیک و عەتر کەلکی لێوەردەگرن، An-chusa tinctoria و Alkana tinctoria ناوەکانی لاتینی ئەم گیایەن،

کاهووکەرانە. (عەر: رجل الحمامە، خس الحمار ـ فار: شنجار، هوەچوبە)

پێکۆڵ (نا. چا)[پێ1 + کۆڵ2] کاری پێشوو و سم لە زەوی کوتانی گیاندار، سمکۆڵ. **~ کردن:** پێ لە زەوی کوتان، کۆڵینی خاکی بەر پێ لە کاتی شەڕ و تووڕەیی گیاندار، سمکۆڵ کردن. ⁂ ئەوە کەڵێکی رەشی خڕەیان تێدایە/ پێکۆڵێ دەکا لە هەلاڵێ، لە سومبولێ، لە بەیبوونێ (گەنج ل ٣١٦).

پێکهاتن (چا. ل)[پێک1 + هاتن] ١ـ رێک کەوتنی دوو یا چەند کەس لە سەر مەسەلە و بابەتێک. ٢ـ رێک کەوتن لە سەودا و مەعاملە دا. ٣ـ جێبەجێ بوون.

پێکهاتنەوە (چا. ل)[پێک1 + هاتنەوە] ١ـ ئاشت بوونەوە. ٢ـ رێک کەوتنەوە.

پێکهانین (چا. م)[پێک1 + هانین] بڕ: پێکهێنان

پێکهەڵپڕژان (چا. ل)[پێک1 + هەڵپڕژان] ١ـ شەڕی پەلەوەر و باڵندە دەگەڵ یەک. ٢ـ شەڕی مرۆڤ بە چنگان و خۆ پێکدادان.

پێکهەڵڕووسکان (چا. ل)[پێک1 + هەڵڕووسکان] بە گژ یەک دا چوون و بە شەڕ هاتن، وێک هەڵڕووسکان.

پێکهێنان (چا. م)[پێک1 + هێنان] ١ـ ساز کردن، ئامادە کردن. ٢ـ خوڵقاندن، ئافراندن. ٣ـ جێبەجێ کردن، رێک خستنی مەسەلە و کار یا سەودایەک. ⁂ باران دەبارێ عەرزی دەڕشێنێ/ رەحمەت لەو کەسەی دوو دڵان پێکدێنێ (کانی مرادان ل ٦٨). & پێکهانین، پێکانین.

پێکهێنانەوە (چا. م)[پێک1 + هێنانەوە] ١ـ ئاشت کردنەوە. ٢ـ رێک خستنەوە. ٣ـ جێبەجێ کردنەوە. ⁂ نارەحەت مەبە بەشکەم خودا کاروبارەکەت پێک بێنێتەوە.

پێکهێنەر (ئان. فا)[لە: پێکهێنان] ١ـ خوڵقێنەر، ئافرێنەر. ٢ـ کەسێک کە کارێک، سەودایەک یا دوو کەسان رێک دەخا، دەلاڵ، رێکخەر.

پێکەروێشکە (گیا.)[پێ1 + کەروێشک + ئە] جۆرێک سێوەرەیە کە گەلاکانی ورد و چووکە و لە مووچە و مەزرا و دەم جۆگە دەڕوێ، Trifolium arvense ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، سێوەرەی دەشتی. (عەر: رجل الارنب)

پێکەفتن (چا. م)[پێ3 + کەفتن][ئەر]

برِ: پێکەوتن

پـــێـــکـــەنـــین (چـا. ل)[پـــێ3 + کـــەنین][ئێک: خـــەند ـ پەه: خـــەندەن، خـەندییتـەن. تات: بێخـەندەستـەن ـ فار: خندیدن ـ پەش: خەندل ـ لۆر: خەننێسێ. باک: کـەنـین ـ ناو: پێکەنین، پـێـخـەنین، کـــەنین ـ هـەو: خـــوای، پەنـەخـــوای] ١ـ کـــرانەوەی لـێـــوەکـــان و هـاتنـە دەری دەنگێک لە گـەروو لە خـۆشـیـان یا لە بەر بیـــستنی گـاڵتــە، دەربڕینـی شـادی و خـۆشی بە قاقـا و کەنین. // گریان. ٢ـ (نا. چا) حـاڵەتێک لە مرۆڤ دا کە لەبەر خـۆشـیـی و شـادیی پێکدێ و دەم و لێـو دەکرێنەوە و دەنگێکی تایبـەتی لە گـەروو دا پەیدا دەبێ، خـەنە. **وە ⁓ خـستن:** بە قسـەی خـۆش و ئەدا و ئەتوار و شـتی لەم بابەتە کەسێک هێنانە سـەر پێکەنین. **وە ⁓ کـەوتن:** پێکەنین بە قـــســـە و کـرداری کـەســێک. || **پێکەنینی تاڵ:** پێکەنینێک لەبەر روداو یا حـــاڵەتێکی ناخۆش.

پێکەوتن (چا. م)[پێ3 + کـەوتن] ١ـ هـەر خـــواردن و خـــۆراکـــێک کـــە مـــرۆڤ پێـوەی نارەحـەت نـەبێ و بۆ لەشـی باش بێ. ⁘ پەنیـرم پێناکـەوێ هـەر دەیخـۆم لیری دەردەکەم. ٢ـ هـەر شـتـێکی دیکەی جگە لە خـــواردەمـــەنی کـــە مـــرۆڤ پێی جوان و بە دەماغ بێ. ⁘ ئەو کچە مێردی پێکەوتوە جـا چاو چەند جـوان بوە. & پێکەفتن.

پێکەوە (پێـشـگ.) بە یـەکـەوە، دەگـەڵ یەک، هاوڕێی یەک. ⁘ با پێکەوە بچـینە بازاڕێ. پێکەوە بوون، پێکەوە نوستن.

پێکەوەنان (چا. م)[پێکەوە + نان] ١ـ بەسـتنی کتێب و دەفتـەر و هـەر شـتێکی لەم شـێـوەیە. ٢ـ سـاز کـردن، دروست کـردن، پێکهـێنان. ٣ـ خـڕ کـردنەوە، کـۆ کــــــردنـەوە، وە ســـــــەر یـەک نـان. ⁘ نەخـــۆشـــەکـــانی پێش ئێـــمـــە وردەوردە کتێبخـانەیەکیان پێکەوەنابوو (چێشتی مـجێـور ل ١٥٦) مـاڵ و سـامـانێکی زۆری بـە مــــاوەیەکـی کــــەم پێکەوەنـابوو. ٤ـ قـــووچاندن. ٥ـ تفـــەنگ یا تـیـــر بۆ لای یـەکـــتـــر هـاویشـتن. ٦ـ بە یەکـــتـــرەوە نووساندن.

پێگوتن (چا. م)[پێ3 + گـوتن] برِ: پێکوتن.

پێگە (نا. ل)[پێ + گە] شوێنی ژیانی کۆمەڵێکی کەم لە چەکدار کە ناوچەیەک دەپارێزن یا ئاگاداری لێدەکەن.

پێگەیاندن (چا. م)[پێ3 + گەیاندن]

١ـ گەیاندنی شتێکی ناردراوە بۆ کەسی راسپاردە. ⁙ نامەکەت پێگەیاند؟ ٢ـ گەیشتنی پێداویستی. ⁙ ئاویان پێ نەگەیشتبا لە تینوان دەمردن. ٣ـ بە بەرگەیاندن، گەیاندنە بەر. ⁙ سێ ساڵی کێشا هەتا ئەو باغەم پێگەیاند. ٤ـ بەخێو کردن، گەورە کردن. ⁙ هەتا ئەو مندالانم پێگەیاند خۆم پیر بووم.

پێگەیشتن (چا. ل)[پێ3 + گەیشتن] ١ـ گەیشتنە دەستی شتی ناردراوە. ⁙ نامەکەم پێگەیشت. ٢ـ گەیشتنە بەری حاسڵ. ⁙ باغەکەم پێگەیشتوە. ٣ـ گەورە بوونی منداڵ و توانای بەڕێوە بردنی خۆ. ٤ـ تووش بوون و گەیشتنە ئاستی کەسێک. ⁙ هەر لە ڕێگا پێیگەیشتم و شەڕەکەم دەگەڵ دامەزراندن. ٥ـ پەی پێبردن، زانین. ⁙ ئەوەندەی کە من سەبارەت بە ژیان خوێندوومەتەوە پێیگەیشتووم کە ژیان زۆر خۆشە ئەگەر لێتگەڕێن! ٦ـ باڵغ بوون. & پێگەیین.

پێگەیشتوو (ئان. مف.)[لە: پێگەیشتن] ١ـ حاڵی بەر و میوەیەک و هەر شتێک کە گەیشتبێتە بەرهەم و ئامادە بوون. ٢ـ مرۆڤی کامڵ، کەسێک کە گەیشتبێتە بەرهەم و کەماڵ. ٣ـ سەرکەوتوو و بە ئامانج گەیشتوو لە کاروبار و مەسەلەیەک دا. & پێگەییو، پێگەییگ

پێگەییگ (ئان. مف.)[لە: پێگەیین] [ئەر] بڕ: پێگەیشتوو

پێگەیین (چا. ل)[پێ + گەیین] بڕ: پێگەیشتن

پێگەییوو (ئان. مف.)[لە: پێگەیین] بڕ: پێگەیشتوو

پێل (نا.)[باک ـ زا] بڕ: شەپۆل

پێلاڤ (نا. ل)[پێ1 + لاڤ (ئالاو)] [باک] بڕ: پێلاو

پێلاقە (نا. ل)[پێ1 + لاق + ئە] زەربەی بەری پێ، لە کەسێک یا شتێک، پێلەقە، پالەقە، پێن. ～ **پێدادان:** بەری پێ لە کەسێک یا شتێک راکێشان، پێلاقە لێدان، پێلاقە هاویشتن. ～ **لێدادان:** بڕ: پێلاقە پێدادان. ～ **هاویشتن:** بڕ: پێلاقە پێدادان.

پێلنگ (نا.)[باک] بڕ: پلیکان

پێلەک (نا.)[؟][زا] توور، توورەکە.

پێلوو (ئا.)[باک] بڕ: پێڵوو

پێلووک (نا.)[باک] بڕ: پلیکان

پێلەقــە (نا. ل)[پێ1 + لەقــە] بڕ: پێلاقە

پێلەکان (نا.)[باک] بڕ: پلیکان

پێڵ [1] (نا.)[ئەر] بڕ: پرد

پێڵ [2] (نا.)[هەو] بڕ: پیل1

پێـڵا (نا. ل)[پێ1 + ڵاو (ئاڵاو)][ئەر] بڕ: پێڵاو

پێـــڵاو (نا. ل)[پێ1 + ڵاو (ئاڵاو)] [لۆر: پەهلا. باک: پێــلاڤ ـ ناو: پێــڵاو، پێڵا، پاڵا] ١ـ شتێکی چەرم یا پلاستیکی دەستساز یا کارخانە کە دە پێی دەکەن، کەوش، قۆندەرە، پیتاڤ، پێتاڤ، سۆل. ٢ـ (کنـ.) مـرۆڤی هیچ و بێنرخ، سـووک، چرووک. **~ لە شــوێنێک کــردنەوە:** (کنـ.) دامــەزران و سـەقـامگیـر بوون لە شـــوێنێک. **~ ی غـــەریبی بردنە شوێنێک:** شـوێنێک کە لە غەریبایەتی دا رووی تێــدەکـرێ. ⁚⁚ ئەو دەیگوت: رۆڵە چوونکی پێڵاوی غەریبیت هێناوەتەوە ئەو شـارە/ ئەوە چوونکی پێڵاوی غـەریبـیت هێنـاوەتە مـاڵەکـەی من/ ئەوە سـبــەینێ چایخـانـەیەکت بۆ دەگـرم بە ئیــجـارە (سـەعید و میـرسـێوەدین ـ سروە ٧٢ ل ٤٢). **~ی غـەریبی لە (لای کـەسـێک یا لە شوێنێک) کردنەوە:** یەکەم شـوێن یا مــاڵێک لە غــەریبــایەتی دا کـــە لێی سـەقامگیـر دەبن، سـەرەتای ناسیـاوی لە غەریبایەتی دا، پێتاوی غەریبی کردنەوە. ⁚⁚ چومکە پێــڵاوی غــەریبـیم لە کن تۆ کردەوە، لە کن تۆ بوومـەوە بە میوان و بە پەنهانە (سـەعید و میرسـێوەدین ل ٩٩). **~ی کەسێک لە سەر چاو (یا لە سەر ســەر) دانان:** (کنـ.) زۆر رێز گــرتن لە کـەسـێک لە کـاتی بە خـێـر هێنان یان مـاڵاوایی. ⁚⁚ دەیگوت خـەجێ خـۆ من بە زۆریم نەهێناوی، پێـڵاوت لە سـەر چاوم، بگەڕێوە دواوە (گەنج ل ٣٣٣).

پێڵـوو [1] (ئا.)[لۆر: پیلە ـ فـار: پێلک ـ دەر: پـیلـک. باک: پـەلـک، پێـلـوو ـ نـاو: پێڵـوو، پێڵـە پەلک] پێستی دەوراندەوری چاو کـــە چاو دادەپۆشـن و مـــژۆڵ لـە لێوارەکانی رواوە، پەلکی چاو. || **پێڵووی ســەر(ێ):** پێـسـتـی سـەرەوەی چاو کـە دەجووڵێتەوە. **پێڵووی خوار(ێ):** پێستی خوارەوەی چاو کە جووڵەی نیە.

پێڵـوو [2] (گیـا.) درەختـێکی دڕکـاویی چڕە گوڵەکانی سپی چووکی هێشووین. بەرەکەی وەک ترێ وایە و رەنگ زەردە کە دەخـــورێ و بۆ دەرمـــانیش کـــەلکی لێوەردەگرن. لە لک و ریشەی ئەم دارە بۆ سیواک کەلکیان وەردەگرت و ئێستاکەش

وەک ســـوننەت و دیاریی باوی مـــاوە، Salvadora persica نـاوی لاتینـی ئەم دارەیە، مسواک، درەختی سیواک، دارسیواک، چێوسیواک (عەر: اراک، شجرەالسواک).

تێبینی: ئەم وشەیە تەنیا فەرهەنگی مەردووخ نووسیویەتی. هاوریشەکەی لە فەرهەنگەکانی فارسی دا بە پیلو (پیلوو) نووسراوە.

پێڵە 1 (ئا.) بڕ: پێڵوو

پێڵە 2 (نا.) بڕ: پیلە3

پێڵە 3 (گیانـ.)[؟] رەشەولاخێکە کە شاخی بۆ لای چەنەی هاتبێتەوە (خاڵ ب ١ ل ٢٥٩).

پێڵەوار (نا. ل)[پێڵ (پیل) + وار] بڕ: پیلەوار

پێمریشک (گیا.)[پێ + مریشک] [باک] بڕ: پێمریشکە

پێمریشکە (گیا.)[پێ + مریشک + ئە] گیایەکی بەهاریی لقلقە لە چنگی مریشک ئەچێ (خاڵ ب ١ ل ٢٦٠) گیایەکی بەهارییە گەڵای وەکوو پێی مریشک پەڕەدارە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧٦)، چنگەمریشکە، پێمریشک، پێقژک.

Cynodon dactylon ناوی لاتینی ئەم گیایەیە. (عەر: رجل الدجاج)

پێمەوورە (نا. ل)[پێ1 + موورە (مووروو1)] بڕ: پامموورە

پێمەرد (نا. ل)[پێ1 + مەرد] ١ـ نیوبژیکەر، یاریدەدەر. ٢ـ خزمەتکار. ٣ـ فریشتەی گیان کێشانی مرۆڤ، گیانکێش، عیزرائیل، پێمەردی میران. & پێمێرد. || **پێمەردی خودا (خولا):** فریشتەی گیان کێشان، پێمەردی مەردان، عیزرائیل. **پێمەردی میران:** فریشتەی گیان کێشان، عیزرایل. ⁂ مەگەر بە دیتنی مەرزینگان ئەو خەم و پەژارەیە لە من ببێ بڵاوە / دەناوە بزانن پێمەردی میرانم لە سەرە، گیانی شۆڕمەحموودیان کێشاوە (شۆڕمەحموود ل ٧١). ماچێکم لە کۆڵمێکە ناسک دەرێ با پێمەردی میران نەڵێن: لاس زەخیرەی قیامەتی پێ نییە (لاس و خەزاڵ ل ١٧٦).

پێمەڕە (نا. ل)[بڕ: بێڵ][پێ1 + مەڕ2 + ئە] ئامـــرازی هەڵکەندنی زەوی و راگوێزتن و هەڵگرتنی کۆما شتی دیکە، کە بریتییە لە دەسکێکی درێژی چێوی و ئاسنێکی پان و ساز کراو کە هەندێک

جار بۆ هەڵکەندن کوتە دارێکی بە ناوی ئەسپەرە تێدەخەن، پامەڕە.

تێبینی: پێمەڕە هەروەکی نووسراوە لە [پێ + مەڕ] پێکهاتوە و خودی مەڕ بە مانای بێڵ ـ ە (بڕ: بێڵ). پێمەڕە چوونکە ئەسپەرەی پێوەیە و بە پێ دادەگرتێ ئەو ناوەی لێنراوە.

پێمەلە (نا. ل)[پێ1 + مەلە] جۆرێک مەلە کە بە وەستان لە قووڵایی دا و جووڵاندنەوە پێ ئەنجام دەدرێ بۆ قووم نەبوون، پامەلە، مەلەپێیە، مەلەپایە. ׃׃ بنوارە وشکە سۆفی و رەقسی بە هەلهەلە/ دیسان لە بەحری وشکی هەوا کەوتۆتە پێمەلە (نالی ل ٤٦٦).

پێمێرد (نا. ل)[پێ1 + مێرد] بڕ: پێمەرد. || **پێمەردی خودا (خولا):** فریشتەی گیان کێشان، پێمەردی مەردان، عیزرائیل. ׃׃ جا ئەودەمی شوکرانەبژێرم، ئەگەر پێمێردی خولام بێنە سەرێ بۆ گیان کێشانێ. (مان ل ٧٥). ئەوە ئەستێرێک هەڵدێ قەت ئاوا نابێ/ پێمێردی دە خودای سواران قەت پیادە نابێ (کانی مرادان ل ١٩٤).

پێن (نا.)[باک] لەقە، شەپ، پێلاقە. بڕ: پین

پێنازان (چا. م)[پێ3 + نازان] بڕ: پێنازین

پێنازین (چا. م)[پێ3 + نازین] شانازی پێوە کردن، بە زۆر دانانی کەسێک، پێنازان، پێوەنازین. ׃׃ چونکە باوکی ئاغایە زۆری پێدەنازێ.

پێناس (نا. ل)[پێ3 + ناس] بەڵگە و کاغەزێکی نووسراو، کە ناو، ساڵی لە دایک بوون و ئاگاداری لە مەڕ کەسێکی تێدا نووسراوە و لە لایەن دەوڵەت یا یانەیەکەوە مۆر کراوە، ناسنامە، پێناسە.

پێناساندن (چا. م)[پێ3 + ناساندن] دوو کەسی نەناسیاو دەگەڵ یەک ئاشنا کردن.

پێناسە (نا. ل)[پێناس + ئە] بڕ: پێناس

پێناو (نا. چا)[پێ1 + ناو (نیان)] ١ـ خاتر، هۆ. ׃׃ لە پێناو تۆ دا من دەگەڵ ئەم پیاوە دوژمنایەتی دەکەم. ٢ـ رێگا، رێباز. ׃׃ جەماوەرەکە هەموو سوێندیان خوارد کە لە پێناوی ئایینی خۆیان دا، لە پێناوی نیشتمانی باب و باپیرانیان دا سەری خۆیان دابنێن (دمدم ل ٢٧٢). ٣ـ کەسێک کە دە نێوانی دوو دڵدار دا هات

و چۆ دەکا و قسەکانیان بۆ یەک دەبا. ؛؛ مانگەشەو خۆشە دەیدا لە ئاویٚ/ دوو دڵی خۆشەویست پێناویان ناویٚ (فۆلکلۆر ل ١٦٢). **دە(لە) ~ نان**: بەخت کردنی گیان یا ماڵ یا شتێکی گرانبایی لە ڕێگای کەسێک دا. ؛؛ دەڵیٚ: « برام چوو، ئەو کۆرپەی ماوە/ دەیبەم بەخێوی دەکەم، هەموو ماڵی خۆمی دەنێم دە پێناوە (مان ل ١٤١). سەر و گیانم دە پێناو تۆ دەنێم.

پێناودار (ئان. فا)[پێناو + دار2] ئاز و بەزە، مشکڵۆزمە، ئۆباڵ لە ئەستۆ. **~ بوون:** مشکڵۆزمە بوون، ئۆباڵ لە ئەستۆ بوون. ؛؛ دەیکوت ئەو کەسانە پێناودارمان بن ئەگەر گوێیان لە دەنگمانە/ ئەگەر بە جووت نەمانێژن لە سەر ئەو چاردە ڕێیانە (گەنج ل ٣٤٢).

پێنج (ژ.)[هیک: پەنچە ـ ئێب: پەنچە ـ ئەو: پەنچە ـ سوغ: پەنچ ـ پەه: پەنچ، پەنج. بەل: پەنچ ـ فار: پنج. باک: پێنج ـ ناو: پێنج، پەنج ـ هەو: پەنج ـ زا: پۆنژ، پۆنج، پانج، پانژ، پانز، پاژ] ژمارەی نێوان چوار و شەش، ژمارەی ٥. || **پێنج ڕۆژەی تار:** بڕ: پەنجەی تار. **پێنجەی تار:** بڕ: پەنجەی تار

پێنجبەردە (نا. ل)[پێنج + بەرد + ئە] کایە و یاریی کێژۆڵان کە بە پێنج بەرد دەکریٚ، بازەڵێن، پێنج بەرک، پێنجۆک.

پێنج بەرک (نا. ل)[پێنج + بەر4 + ک][باک] بڕ: پێنج بەردە.

پێنجتیر (نا. ل)[پێنج + تیر] تفەنگ و دەمانچەیەک کە پێنج گوللە بخوا.

پێنج خشتەکی (نا. ل)[پێنج + خشت + ئەک + ئی] شێعرێک کە هەر بەندێکی لە پێنج میسرەع پێکهاتبیٚ. (عەر: مخمس)

پێنجدەریی (نا. ل)[پێنج + دەر + ئی] ژوور یا تەلارێکی گەورە کە پێنج پەنجەرەی لە ریزێکەوە تێدابیٚ.

پێنج ڕۆژەی تار (نا. ل)[پێنج + ڕۆژ + ئەی + تار] بڕ: پەنجەی تار

پێنجشەم (نا. ل)[پێنج + شەم] بڕ: پێنجشەمبە

پێنجشەمبە (نا. ل)[پێنج + شەمبە] ڕۆژی شەشەمی حەوتە، ڕۆژی بەر لە هەینی، پێنجشەم، پێنجشەم، پێنجشەممۆ، پێنجشەممە، پێنجشەمۆ، پێنجشەمە.

پێنجشەممۆ (نا. ل)[پێنج + شەممۆ]

بڕ: پێنجشەمبە

پێنجشەممە (نا. ل)[پێنج + شەممە] بڕ: پێنجشەمبە

پێنجشەمۆ (نا. ل)[پێنج + شەمۆ] بڕ: پێنجشەمبە

پێنجشەمە (نا. ل)[پێنج + شەمە] بڕ: پێنجشەمبە

پێنجگا (مۆس.)[پێنج + گا] جۆرە مەقام و ئاوازێکی کوردیی و ئێرانی.

پێنجگۆشە (نا. ل)[پێنج + گۆشە] هەر شکڵێکی هەندەسی کە پێنج سووچ و گۆشەی هەبێ.

پێنج وەختە (نا. ل)[پێنج + وەخت + ئە] هەموو ئەو کاتانەی لە ماوەی شەو و رۆژێک دا نوێژی تێدا دەکردرێ. بە پێی بیر و باوەڕی سوننیەکان رۆژێ پێویستە پێنج کات نوێژ بکردرێ. ::: پێنج وەختە لە بەر خـــودا بۆت دەپاڕێمـــەوە لەو نەخۆشییە رزگاریت بێ.

پێنجۆک (نا. ل)[پێنج + ئۆک][باک] پێنج بەردە، بازەڵێن.

پێنجـــووم (ژ.)[پێنج + ئووم] بڕ: پەنجەم

پێنجوومی (ژ.)[پێنجووم + ئی] بڕ: پەنجەم

پێنجوومین (ژ.)[پێنجووم + ئین] بڕ: پەنجەم

پێنجە (ژ.)[باک] بڕ: پەنجا

پێنجەم (ژ.) بڕ: پەنجەم

پێنجـەمی (ژ.)[پێنجەم + ئی] بڕ: پەنجەم

پێنجـەمین (ژ.)[پێنجەم + ئین] بڕ: پەنجەم

پێنجی (ژ.)[باک] بڕ: پەنجا

پێندر (نا.)[زا] بڕ: پەنیر

پێنواندن (چا. م)[پێ3 + نواندن] نیشان دان، پێ نیشان دان.

پێنووس (نا. ل)[پێ3 + نووس] ئامرازی نووسین، قەڵەم.

پێنەزان (ئان. فا)[لە: پێ نەزانین] کەسێک کە چاکە و ئەمەگی دە چاو دا نەبێ، سپڵە. ~ **بوون:** نرخ و رێز دانەنان بۆ چاکە، چاکە و ئەمەگ دە چاو دانەبوون، سپڵە بوون.

پێنەزانین (چا. ل)[پێ3 + نە + زانین] رێز و نرخ دانەنان بۆ چاکە و کردەوەی جوامێرانەی کەسێک، سپڵە بوون.

پێنەزانیی (حم.)[پێنەزان + ئیی] سپڵە و پێنەزان بوون، سپڵەیی.

پێو (ر.)[لە: پێوان] ١ـ رەگی چاوگی پیوان. ٢ـ دوای ناو دێ و مانای پێوەر دەدا. ⁂ گەنم پێو، زەوی پێو

پێوابوون (چا. م)[پێ3 + وابوون] گومان کردن، بە خەیاڵ داهاتن، ئیمکان هەبوون. ⁂ تۆ پێتوایە ئەوساڵ زستانێکی سەختمان دەبێ بەڵام من پێموانیە.

پێوار (نا.)[؟] نادیار، شاراوە، غەیب، پەنهان. ⁂ داد چە هەوای شووم بەد ستارەی من/ هەر نەو گولاڵەی من نە پێوارەن (مەولەوی ل ٦٩). وا رەوی مژ لەبەر ئەو پێوارە/ گەش و روون بوونەوە بەو دیدارە (بۆ کوردستان ل ١١١).

پێواز (نا. ل)[پێ1 + واز (باز2)] بڕ: پێباز

پێوان (چا. م)[ئێک: پەتیما ـ ئەو: پەئیتیما ـ پەه: پەتموتەن. باک: پیڤین، پەیڤین ـ ناو: پێوان ـ زا: پەیماوتش] ١ـ ئەندازە گرتنی درێژایی (بە بست، بە گەز یا شتی دیکەی لەم بابەتە). ٢ـ بەراورد کردنی رادە بە پێوانە و دەفر. ٣ـ بڕینی رێگا. ⁂ هەر دەپێوم کێو و شاخ و چۆڵ و دەشت/ دێم بەرەو کوێستان بەرەو باخی بەهەشت (ناڵەی جودایی ل ٢٣).

پێوانە (نا. ل)[پێوان + ئە] ١ـ دەفرێک بە ئەندازەیەکی تایبەتی و دیاریکراو کە هەندێک شتی ئاوەکی یا وردی پێ ئەندازە دەگرن، پەیمانە. ٢ـ (مجـ.) مەحەک، معیاری قسە و کارێک، پێودان.

~ **کردن:** دەغڵ و دان بە پێوانە و ئەژمار هەڵسەنگاندن.

پێوتن (چا. م)[پێ3 + وتن] بڕ: پێکوتن.

پێور (نا.)[هس: پێروو] ١ـ کۆمەڵە ئەستێرەیەکی یەکجار زۆر شەوانە بە ئاسمانەوە وەک پەڵە هەورێکی سپی و ڕووناک دیاری دەکا، تەم (عەر: السدیم ـ فار: ستارگان سحابی]

پێورچە (گیا.)[پێ1 + ورچ + ئە] گیایەکی کوێستانییە گەڵای وەک کاهوو وایە وڵاخ ئەیخوا (خاڵ ب ١ ل ٢٦٢). (عەر: رجل الدب ـ ئین: Bear´s paw)

پێورە (گیا.)[؟] ئاخر بەری وێنجە کە تەواو بەرز نابێتەوە و کورتەباڵایە، پێورەوێنجە.

پێورەوێنجە (گیا.)[پێورە + وێنجە]

برِ: پێوره

پێـوشـوێن (نا. ل)[پێ + و + شـوێن] پەی، سـوراغ، شـوێن. **~ گـرتن:** وه شـوێن کـەسـێک کـەوتن، وه دوو کـەوتن، سوراغ گرتن. **~ هەڵگرتن:** وه شوێن و سـوراغی کـەسێک کەوتن کـه خـۆی له ئارا دانیه (وەک راکردن، ون بوون) بەڵام شـــوێن و ئاســـەواری بەجێ مـــاوه. ⁘ شوێن پێی دز هەڵگرتن.

پێـوقـەدەم (نا. ل)[پێ1 + و + قـەدەم] قەدەم و هەنگاوێک که بەخت و خۆشی یا بـەدبەخـــتی و ناخـــۆشی پێـــوه بێ. ‖ **پێوقـەدەمی باش:** برِ: پێوقـەدەمی پیرۆز. **پێوقەدەمی پیرۆز:** برِ: پێوقەدەمی پیرۆز. **پێـوقـەدەمی پیس:** برِ: پێـوقـەدەم پیس. **پێوقەدەمی خێر:** برِ: پێوقـەدەمی پیرۆز. **پێوقەدەمی رەش:** برِ: پێوقەدەم پیس.

پێـوقـەدەم باش (ئان. ل)[پێـوقـەدەم + باش] برِ: پێ و قەدەم پیرۆز

پێوقەدەم پیرۆز (ئان. ل)[پێو قەدەم + پیرۆز] کەسێک که بچێته هەر شـوێنێک خۆشی و بەختەوەریی دەگەڵ خۆی دەبا. خۆش قەدەم، قەدەم خێر، پێوقەدەم باش. پێوقەدەمی خێر. // پێوقەدەم پیس

پێوقـەدەم پیس (ئان. ل)[پێـوقـەدەم + پیس] کەسێک کە بچێتە هەر شـوێنێک بەڵا و بەدبـەخـتی دەگـەڵ خـۆی دەبا، بەد قەدەم، پێوقەدەم رەش، پێوقەدەمی پیس، پێوقەدەمی رەش. // پێوقەدەم پیرۆز.

پێـوقـەدەم رەش (ئان. ل)[پێـوقـەدەم + رەش] برِ: پێوقەدەم پیس

پێـــوه (پێـشـ.)[پێ + وه] پێـشـگری لێکدراوی کـرداره بـه مـانـای بـه ... وه. **~ بەند بوون:** وەسـتـان، پێـوه گـیـر بوون، پێوه راوەسـتـان. ⁘ گەڵێک زەریف و هێدی و ئەهوەنده/ بەدەن دارمێخـەک، گوڵ پێوەبەنده (بارام و گوڵندام ل ٥٥). **~ خـەریک بوون:** مـەشـغـووڵ بوون بـه کـار و مـەسـەلەیەکـەوه. ⁘ دەمێکه به کتێبێکەوه خـەریکم و هێشـتـا بۆم تەواو نـەبـوه. **~ دیار بوون:** دەرکــــەوتن و ئاشکرا بوونی چلۆنایەتی و حاڵەتێک له رواڵەت دا. ⁘ مـاندوویەتی پێـوه دیاره. ئەرێ رەنگی حـەمـامم پێـوه دیاره؟ **~ گـیـر بوون:** پێـوه بەند بوون، گـیـر بوون شتێک بە شتێکی دیکەوه.

پێـــوەبوون (چا. ل)[پێـوه + بوون] ١ـ تووش بوون، به کارێکەوه گرفتار بوون. ٢ـ له داو کەوتن، ئەسیر بوون. ⁘ تەپکەم داناوه، دوو چۆلەکـــەی پێـــوه بـوو. ٣ـ

خـــاوەن بـوون، هـەبـوون. ‌‌‌‌‌‌ئەو دارە چ بەری پێوە نیـە. ٤ـ خـەریک بوون، لە فکر دابـوون، بە تـەمـــا بـوون، ویسـتن. ‌‌‌‌‌‌لە مـێژە پێوەم سـەرێکتـان بدەم بەڵام باوەڕ بکەن وەختم نەبوە.

پێوەچوون (چا. ل)[پێوە + چوون] ١ـ فـەوتان و لە بەین چوون بە هۆی کەسێک یا شـتێکەوە، پێوە ڕۆیشتن. ‌‌‌‌‌‌گیشـەی کاک ڕەحمان ئاوری گرتبوو کـەچی ماڵی منیشی پێوەچوو. ٢ـ چوونە ماڵە کەسێک و دیاری بۆ بردن کە تـازە مـاڵی دانێ، یا ژنی هێنابێ...

پێـــوەدان (چـا. م)[پێـــوە + دان] ١ـ گـەزتنی گیـانلەبەری ژاردار‌ی وەک مـار و دووپشـک و زەرگــەتە یـا مــێــشـــوولە و گــیـانداری دیکە. ‌‌‌‌‌‌پێـوەدان لە وزەوز خـۆشـترە. ٢ـ چزاندن، تـەمبیـە کـردن و سـزا دانێکی تونـد. ٣ـ هـەڵقـورینجـاندن، نقـورچ لێگرتـن. ٤ـ داخـسـتنی دەرگـا و پەنجـەرە. ٥ـ شـتێک بە شـوێنێکەوە نـان، پێـــوە لکانـدن. ‌‌‌‌‌‌نـانەکـــەی پێـــوە دە! ئەوساڵ قوڕم پێوە داوە.

پێـــوەربـوون (چا. ل)[پێ3 + وەر + بـوون] ١ـ کــــــۆ بـوونـەوەی بـەربـڵاوی گـیـانلـەبەر و مـرۆڤ لە شـوێنێک یا لە شتێک. ‌‌‌‌‌‌کوللە بە مـەزراوە وەر بوون و چیان نەهێشت. ٢ـ لێک بڵاو بوون و لێک پرژانی شتی وردە.

پێـــوەرکـــردن (چا. م)[پێ + وەر + کردن] پرژاندن و بڵاو کردنی شـتی ورد، پێدا کـردن. ‌‌‌‌‌‌گەنمەکەم پێـوەر کـردوە. خوێی پێوەر کە.

پێـــــوەڕۆیشتن (چـا. ل)[پێـــــوە + ڕۆیشـتن] ١ـ بڕ: پێـوە چوون/١. ٢ـ پتـر هـەڵوەشـان و دڕانی شـتی درواو و چنراو لەبەر هەڵوەشانەوە و دڕانی شوێنێک. ‌‌‌‌‌‌دایـە ئەو ســــەردەســـتــەم ئـەگـــەر بـۆ نـەدروویەوە پێـــوەی دەڕوا و کـــەلکی نـامێنێ!

پێـوەکـردن (چـا. م)[پێـوە + کـردن] ١ـ تووشی کـێشـە و گـرفـتـاری کـردن. ٢ـ ئەسیر کردن، بە زیندان دان. ٣ـ دەزوو و بەن و هـەر هەودایەک لـە نێـو شــتـێکی دیکە نان. ‌‌‌‌‌‌دەزووم پێوە کرد، مووڕووی پێـــوەکـــە! ٤ـ لە شـــیش دان ‌‌‌‌‌‌ئەو پلە گۆشتانە دەگەڵ دوو باینجانان پێوە کە!

پێـوەگـرتن (چا. م)[پێوە + گـرتن] لە بەرابـەر ڕاگـرتـن، بەر گـرتن. ‌‌‌‌‌‌پەردەی پێوە گرە

پێـوەلکان (چا. ل)[پێـوە + لکان] بڕ:

پێوە نووسان

پێـــــــوەن (نـا. ل)[پـێ1 + وەن] بـڕ: پێوەند/١

پێوەنازین (چا. ل)[پێوە + نازین] بڕ: پێنازین

پێـوەنان (چا. م)[پێـوە + نان] ١ـ لێ زیاد کـــــردن، درێژتر کــــــردنـەوە. ؛؛ قـسـەیەکی چووک ببـیـسێ دوو هـێندەی پێـــوە دەنێ و دەرخـــواردمـــان دەدا. ٢ـ هـەڵکردن و پێکردنی ســـۆبـە، کـــوورە، سـەمـاوەر و ... ٣ـ لێ جـووت کـردن. ٤ـ تەقـە لێکردن، تیر بە کەسێکەوە نان. ٥ـ لە شــتـێـک قـایم کـردن. ؛؛ دەسـتـی بە دیوارەوە نابوو و راوەستابوو.

پێـــوەند (نا. ل)[پێ1 + وەند (بەند)] ١ـ زنجـیـر و بەندێکی درێژ کـە پێـیـەکی وڵاغی بـەرزەی پێ دەبەســـــتنەوە هـەتا بلـەوەڕێ و دوور نەکـــەوێتـــەوە، پێـــوەن، کۆستەک، پاشبەند. ٢ـ نزیکایەتی و پێوە لکانی دوو یا چەند کەس دەگەڵ یەکتر. ٣ـ هۆ و نـزیکایەتی کـار، مــەســـەلە بە کەسێک یا بە کارێکی دیکەوە. ٤ـ تەمای پێکەوە ژیان، زەماوەند.

پێـــوەندیی (حم.)[پێـوەند + ئیی] ١ـ نزیکایـەتی و پێـــوە لکانی دوو یا چەند کـەس دەگـەڵ یەکـتـر. ٢ـ بەین، نێـوان. **~ بە یەکەوە گرتن:** دوو یا چەند کەس کـە هـەواڵی یـەکـتـر دەپرسن و بـەینیـان دەگــەڵ یـەکـتــر هـەیە. **~ بە یەکــەوە هەبوون:** بەین و نێـوان دەگـەڵ یـەکـتـر هـەبـوون، لە پێـــوەندیی دەگـــەڵ یەکـتـــر دابوون. ؛؛ من و کـەریم چ پێوەندییـمـان بـە یەکـــەوە نیــــە. **~ پچـــڕان:** ١ـ هـەڵبـــڕانـی نێـــوان و پێـــوەندیی. ٢ـ هەڵبڕانـی خـەتی تەلەفۆن لە کـاتی قسـە کـردنی دوو یـا چەنـد لایەن. **~ پێــوە گـرتن:** دەگـەڵ کـەسـێک قـســە کـردن و ئاگـادار کـردنـی لە حـاڵ و مـەسـەلەیەک. **~ هـەبـوون:** ١ـ بـەیـن هــەبـوون. ٢ـ ئیمکانی تەماس و پەیوەندیی هەبوون. **لە ~ پێـوەندیی دەگـەڵ یەکـتـر دابوون:** دەگـەڵ یەک نێـوان هـەبوون و لە حـاڵ و کاری یەکتر پرسین و ئاگادار بوون.

پێوەنووسان (چا. ل)[پێوە + نووسان] ١ـ لکان بـە هـۆی مــــادەی چەســــپی. پێـــــوەلکان. ٢ـ تـوند پێـــــوەلکان یا پێوەلکاندنی شـتێک بە شـتێکی دیکەوە، بە خـــۆوە گـــرتن. ؛؛ وەک قـــڕنوو پێـــوەم نووسـابـوو. ٣ـ تووشـی نەخـۆشـی و ئاهـۆ بوون. ؛؛ نەخــۆشـیــیـەکی پیـسم پێــوە نووساوە.

پێـوەهاتن (چا. م)[پێـوە + هاتن] ١ـ شانس و بەخت لە کار و کردەوەیەک دا هەبوون. ⁂ سمێڵ تاشینم پێوە نایە، هەرکات دەیتاشم بەڵایەکم بەسەر دێ. ٢ـ بۆ سەر دان و باروبوو کردنی تازەماڵ هاتن. ⁂ سبەی لە ماڵم قەرارە ماڵە مامم پێمانەوە بێن.

پێــــویس (نا. ل)[پێ3 + ویس] بڕ: پێویست

پێـویست (نا. ل)[پێ3 + ویست] ١ـ لازم، واجب. ٢ـ نیاز، ویست. & پێویس، پێداویست. ~ **بوون:** واجب بوون، لازم بوون. ~ **کـــــردن:** واجب بوون، پێـویستی پێ هەبوون. ⁂ کارەکان جێبەجێ بوون ئیدی پێویست ناکا تۆ بێی.

پێـویستن (چا. م)[پێ3 + ویستن] ١ـ خایاندن، کێشان، پێچوون. ⁂ زۆری پێدەوێ هەتا ئەو منداڵانە گەورە دەبن. ٢ـ لازم بوون، پێویست بوون. ⁂ دەلیلی چاک و پاکی پێدەوێ وەسڵی روخ و زولفی/ خودا شادی بە شانەی دا، سەفای جەننەت بە ئاوێنە (وەفایی ل ١٤٦).

پێویستیی (حم.)[پێویست + ئیی] نیاز، ئیحتیاج، پێداویستیی. ~ **پێ هەبوون:** نیاز بە شتێک یا کەسێک هەبوون. ⁂ پێویستییم بە دووسەد تمەن هەبوو کەس نەبوو بمداتێ.

پێـویران (چا. ل)[پێ3 + وێران] ١ـ دەرەقەت هاتن، توانایی هەبوون. ٢ـ دەرەقەتی کەسێک یا تاقمێک هاتن لە شەڕ دا. ٣ـ توانایی بەرابەریی کردن دەگەڵ کەسێک لە کێبەرکێ یا قسەزانی و ... دا.

پێهن (نا.)[باک] بڕ: پێن

پێهەڵاکوتن (چا. م)[پێ3 + هەڵ + ئا3 + کوتن] بڕ: پێهەڵکوتن

پێـــهـــەڵاواسین (چا. م)[پێ3 + هەڵاواسین] بڕ: پێهەڵواسین

پێهەڵپڕژان (چا. ل)[پێ + هەڵپڕژان] ١ـ پڕشکی ئاو و قوڕاوی قوڵکە و چاڵان بە سەر جل و بەرگی، پێ هەڵپژان. ⁂ ماشێن وا بە توندی هات هەموو ئەو بەفر و قوڕاوەی پێ هەڵپڕژاندین. ٢ـ خۆ پێدادانی پەلەوەر و گیانداری چووک. ⁂ کەڵەبابەکە هەر چاوی پێمکەوت پێمهەڵپڕژا.

پێهەڵپژان (چا. ل)[پێ3 + هەڵپژان] بڕ: پێ هەڵپڕژان

پێهەڵپەسارتن (چا. م)[پێ3 + هەڵ + پەسارتن (سپاردن)] بڕ: پێ هەڵپەساردن

پێهەڵپەساردن (چا. م)[پێ3 + هەڵ + پەساردن (سپاردن)] ئامراز و شتی درێژی وەک پەیژە و چەڵەگە و ... بە درێژایی بە دیوار یا بە شوێنێکەوە نان بۆ ڕاگرتنیان، پێهەڵپەسارتن، پیاهەڵپەساردن. ∴ وەرە یاریدەم بدە ئەو ئاڵوودارانە بە دیوارەوە هەڵپەسێرین.

پێهەڵچوون (چا. ل)[پێ3 + هەڵچوون] جۆرێک وە سەر کەوتنە کە پتر بۆ چوونە سەر دار یا بەرزاییەکی لەم چەشنە کە دار یا دارتێل لە باوەش دەکردرێ و بە پێ لە شوێنێکی چەقاندن خۆ هەڵدەکشێننە سەر، پیاهەڵچوون.

پێهەڵڕووسکان (چا. ل)[پێ3 + هەڵڕووسکان] چوونە سەر دیوار و بەرزاییەکی لەم چەشنە بە پەنجە و پێ لە دیوار گیر کردن.

پێهەڵکالان (چا. ل)[پێ + هەڵکالین] ئێرەیی بە کەسێک بردن، بە حەسوودیی قسە کردن، پێهەڵکالین.

پێهەڵکالین (چا. ل)[پێ + هەڵکالین] بڕ: پێهەڵکالان.

پێهەڵکوتن (چا. م)[پێ3 + هەڵ + کوتن] تەعریف کردن و بە باشی باس کردنی کار و کردەوەیەک، دیمەنێک یا قەد و بالای کەسێک، پێهەلاکوتن. ∴ لە زەماوەند شایەر بە هەرکەس هەڵبلێ شاباشی لێوەردەگرێ.

پێهەڵگرتن (چا. م)[پێ3 + هەڵگرتن] شتێک بە زۆری بە کەسێک هەڵگرتن.

پێهەڵگەڕان (چا. ل)[پێ3 + هەڵگەڕان] ١ـ وە سەر کەوتن لە خوارەوە بەرەو سەر، چوونە سەر لە کێو و بەرزایی. ٢ـ جرِ و جانەوەر کەوتنە لەش. ∴ ئەسپێم پێهەڵگەڕاوە. لەو مێروولانە نزیک مەبەوە پێتهەڵدەگەڕێن. & پیاهەڵگەڕان.

پێهەڵمیزتن (چا. ل)[پێ3 + هەڵ + میزتن] بە پێوە میز بە سەر تاپێی کەسێک داکردن، لە سەرڕا میز بە شتێک داکردن، پێهەڵمیزین، پیاهەڵمیزتن، پیاهەڵمیزان، پیاهەڵمیزین.

پێهەڵمیزین (چا. ل)[پێ3 + هەڵ + میزین] بڕ: پێهەڵمیزتن

پێهەڵواسین (چا. م)[پێ3 +

هەڵواسین] هەڵواسینی شتێک بە شتێکی بەرز دا، پێهەڵاواسین، پیاهەڵواسین.

پێین (ئاک. ل)[پێ1 + ئین] خوار، لای خوارەوە، لای خوارەوەی پێ. ⁘ فەقییانم بۆ بێننە پێینێ، مەلایانم بێننە سەرینێ/ بە دەنگی خۆش لە بۆ منی ماڵوێران بخوێنن یاسینێ (گەنج ل ٢٢٢) پێلاقێکم دادەوە بە سەرینێ/ ئەویدیکەم دادە بە پێینێ/ بڵێ ئامۆزا سیامەند گۆڕغەریبەکەی من ئەوەتانێ (گەنج ل ٣١٤).

ت

ت - چوارەمین پیتی ئەلفوبێی کوردیی کە لە وشە دا بە چوار جۆر خۆ دەنوێنێ (تـ ، ـتـ ، ـت، ت)(تاڵ، ئەستێرە، بست، پەت). ناوی ئەم پیتە " تێ " یە.

پیتی تێ ئاڵوگۆڕیی دەگەڵ ئەم پیتانە هەیە. دەگەڵ د: تایەن، دایەن - بژاردن، بژارتن. دەگەڵ س: تێر، سێر - بەترپێرێ، بەسرپێرێ. هەروەها لە گەلێک وشە دا دەسوێ بێ ئەوە کە مانای وشەکە تێک بدا یا بیگۆڕێ: دیتن، دین - دەست، دەس - بیست، بیس.

- ت (جنا.) ١- جێناوی پێکەوە لکاوی دووهەم کەسی تاک (ئیزافی)، تۆ. ⁂ دەستت، چاوت، پوورت. ٢- جێناوی پێکەوە لکاوی دووهەم کەسی تاک (مفعوولی). ⁂ پێمدایت، لێمدایت.

تا 1 (نا.)[ئەو: تەفنو، تەفنەه - پەه: تاپ، تەپ. لۆر: تۆو - فار: تب - گیل: تۆو. باک: تا، تان - ناو: تا، تێ - باش: تەو - هەو: تا - زا: تا] نەخۆشییەکە کە بە زۆر بوونی تین و گەرمای لەش خۆ نیشان دەدا، گەرمای لەش ٣٧ دەرەجەیە و کاتێک کە لەو رادەیە چوو سەرتر

نەخـۆش تای گـرتوە، یاو، نۆبـەتێ. **~ لێـهـاتن:** تووشی تـا و نۆبەتی بوون، تاو لێهاتن.

تا 2 (نا.)[پەهـ: تـاک. نـاو: تا ـ زا: تـا] ١ـ لایەکی بار ٢ـ لایەکی تەرازوو، لینگە تـەرازوو، تـای تـەرازوو. ٣ـ تـەلـیـس و فەردەیەک بار. ៖ تایەکم گـەنم کڕی. ٤ـ (ئان.) هـاوتا، وێنە. ٥ـ (ئان.) تەنیـا. ៖ بە تـای کـراســەوە هاتبـوو دەر. **~ نەبوون:** هـاوتـا نەبوون، بێـوێنـە بوون. ៖ ئامـۆزایەکم هـەیە لە جوانیی دا تای نیـە. لە پیـاوەتی دا تـات نەبوە و نیــە. **~ نەکردن:** بەرابەریی کـردن، بێـهـاوتا بوون. ៖ لە دۆسـتـایـەتی و ئازایـەتی دا کـەس تـای نـاکـــا. || **تای تـەرازوو:** لایـەکی تەرازوو، لینگەی تەرازوو. *** خستنە تای تەرازوو:** هـەڵسـەنگاندن، بەراورد کـردن، نرخاندنی مەسەلە و کار و قسەیەک.

تێـبـینی: تا سـواوی وشــەی تاک یا تاقـە کە هەندێک مـانای دیکەی بە خـۆوە گرتوە.

تا 3 (ئام.)[پـەهـ: تاک. باک: تا، هـەتا ـ نـاو: تـا، هەتـا، تـاکـــوو، تـاوەکـــوونێ، تاوەکوو، تاوەکی، هـەتاکوو، هەتاکوونێ، هـەتـاکـــینێ، هەتـانێ، هـەتـاوەکـــوو، هەتاوەکـوونێ، هەتاوەکی، هەتاوەکـینێ ـ هەو: تـا] ئامـرازی پـەیوەندیی دانـە و بەو مـانایانە دێ: ١ـ هەتـا، هەتاکـوو، هـەتا ئەوەکە. ៖ شایی پێخـۆشترە تا شین. دە کەس باشترە یارمەتیم بدەن تا کەسێک. ٢ـ بۆ مـاوەی. ៖ دوای سـەرەخـۆشـی تا دوو رۆژان هـەر ســـەرم دێشــا. ٣ـ تەقریبـەن، نزیکەی، کەمتر نا. ៖ ئەگەر پارەت پێــویســتــە تـا هەزار تمـەنێکت دەتوانم دەســتت بگرم. ٤ـ ئەوەندی کـە، هەرچـەند کــە، هـەتا ئـەو جـێگـەیەی. ៖ ئـەوە نان لێــرە قـــەڵاپاچن کـــراوە تـا پێتـدەکرێ باوەشی پێـداگرە و بیبـە. تا دەتوانی بیخـوە. ٥ـ هەر. ៖ تا چاوم لێ غـافڵ کـرد دەرپەڕی. ٦ـ پێـوەندیی هـەیە بەوە کە، بە پێی ئەوە کە، هەتاکوو. ៖ تا خــودا چی بوێ و چ بخــوازێ. تـا چۆن بێتە پێش. تا چ بقەومێ. ٧ـ بەر لەوە کە، لە ئێستاوە هەتاوەکوو وەختایەکی. ៖ تا چێـشـتـەکـە سـاز دەبێ با دەسـتـێک تەختـەی بکەین! تا باوکم نـەهاتۆتەوە وا باشتـرە تۆ بڕۆی. ٨ـ لەو مـاوەیەی دا کە. ៖ تا دوکـتـور گـەیشـتـە سـەری عـەمری خـودای کـرد. تا چێشت دەگـاتێ من لە برســـــان دەمـــــرم. ٩ـ بۆ دەربـڕینـی کــردەوەیەکی هـاوتا و هـاووێنـە. ៖ وات

نەکردبا تا منیش وام نەکردبا. پارەکەم بدەیە تا شـتـەکـەت بدەمێ. ١٠ـ بۆ دەربڕینی تووک و نفرین و خنێو. ⁂ تا چاوت کوێر بێ! تا ئەستۆت شکێ! ١١ـ نەهایەت و ئاکامی زەمان یا شوێنێک دەگەیەنێ. ⁂ تا شەوێ، تا سبەی، تا سەر، تا شار دوو سەعات ڕێیە.

تا4 (نا.)[بڕ: تار] تاڵی تووک و موو، تار.

تاب (نا.)[بڕ: تاو2] ١ـ تاقەت، توان. ٢ـ سەبر، سێبووریی. **~ هێنان:** تاقەت هێنان، بەرگە گرتن.

تابار (نا. ل)[تا2 + بار1] لایەکی بار، تا، جەم.

تابان (ئان. فا)[فار: تابان][کلاسیک] درەوشاوە، ڕووناک، گەش. ⁂ ماهی تابان، خورشیدی تابان، ڕویی تابان.

تابلۆ (نا.)[فەر: tableau] ١ـ پەردەیەک کە نەقاشی لە سەر کراوە، تابلۆی نەقاشی. ٢ـ تەختەیەکی چوار گۆشی هەندێک گەورە کە لە یانە و شوێنی دیکە هەڵیداوەسن و ئاگاداریی یا کوتە کاغەزی دیکەی لێدەدەن. ٣ـ چوار گۆشەیەکە لە هەر کەرەسەیەک کە لە سەر دەرکی دوکان یا شوێنی دیکە دەدرێ و ناوی ئەم جێگایانەی لێ دەنووسێ. ٤ـ تەختەیەکی ڕەش کە لە فێرگەگان بە گێچ دەرسی لە سەر دەنووسرێ. ٥ـ (مجـ.) بیچم و قیافەی سەیر و سەمەرە. ٦ـ دارشتنی بیر و خەیاڵی بە نووسین یا شێوەیەکی دیکەی هونەریی. ⁂ ئەم ڕۆمانە تابلۆیەکی زۆر بە سام و ڕەشە لە ژیانی هیتلێر.

تابلۆساز (ئان. فا)[تابلۆ + ساز] کەسێک کە تابلۆ ساز دەکا.

تابلۆسازیی (حم.)[تابلۆساز + ئیی] کار و پیشەی تابلۆساز.

تابوو (نا.)[فەر: tabou لە: زمانی پۆلینێزیی: tapu یا tabu = پیرۆز و قەدەغە] کۆمەڵە یاسا و بیر و باوەڕ و داب و نەریتێک لە کۆمەڵگا دا کە پیرۆز کراون و شکاندن و دەست تێوەردانیان قەدەغە کراوە (وەک زەماوەندی دایک و کوڕ یا خوشک و برا)

تێبینی: پۆلینێزیی کۆمەڵە دوڕگەیەن لە ڕۆژهەڵاتی ئوسترالیا کە بە پێی ئایین و بڕوای ئەم خەڵکە کەسێک یا شتێک (گیاندار یا بێگیان) پیرۆز (تابوو) دەکرێ و نزیک بوونەوە و دەست لێدان لەم شتە قەدەغەیە.

تابووت (نا.)[عــــــەر: تـابوت] ١ـ سندووقێکی چێوییە کە مردووی تێدەنێن و دەینێـژن. ٢ـ داری مـەیت راگـوێزتن، دارەمەیت، دارەتەرم، دارتەرم، دوودارە.

تێبینی: لە کوردەواریی دا مردووی بە تابووتەوە دە قـەبر نـانێن و دارەمــەیت و تابووت هەر یەک مـانایـان هەیە و بۆ یەک مـەبـەسـتـە. هەروەها تابووتی عـەرەبی لە تبە (تێبە) ـ ی عیبریی کەوتوە بە مانای سندووقی چێویی.

تـــابـــوور (نــا.)[تــور: tabur] پـۆل، دەســـتـــە، دەســـتـــەیەکی هەزار کـــەسی لەشکر، تابوون. ⁂ مـەمـدە بـەر تابووری مـوژگــانت هەتاکـوو غـەمـزە بێ/ هـا بە جارێک بمکوژە، یەخسیری تورکانم مەکە (وەفـایی ل ١٣٠). فـاتیـحـە تـەسـخـیـری شـاری دڵ بە تابووری ئەلەم/ مودەتێکی زۆرە پاتەختـە لەبۆ خاقـانی غەم (نالی ل ٣٠٨). بابێ بابم شێخ مەحموود بە خۆی دێ لــە بــاژێــڕی/ لـۆی دێ نــۆ تــابــوور عـەسکەر تفەنگ لە مـاهوزێڕی (سێسەد هۆنراوە ل ٤١).

تابوون (نا.)[ئەر] بڕ: تابوور

تابیـــــعـــــە (نا.)[عــــەر: تـابعة] ١ـ خــزمــەتکار، فــەرمــانبــەر، نۆکــەر و قـەرەواش. ⁂ ئێسـتـا نۆکـەر و تابیـعـەی من هـەمـوو تازیەدارن، دەڵێن: قـەر کوڕی فەرەجوللاخانی نەماوە (مان ل ٢٦٣). ٢ـ جنـدۆکــەیەک کــە ئـاشــقی پیـــاو دەبێ و هەمیشە دەگەڵیەتی.

تاپڕ (نا. ل)[فـــــار: تە پر (بن پڕ)] جــۆرێک تفــەنگی راوە کــە لە بـنەوە ڕا فــیــشـــەکی پڕ کــراوەی تێــدەنێـن (بە پێچەوانەی تفەنگی کۆن کە لە سـەرەوە را بارووتیـــان تێــدەکــرد) و لـە کـــاتی تەقـینـەوە کۆمـەڵێک ساچمـە دەپرژێنێ و لە وانەیە چەند نێچیر یەکڕا وە بەر بێن.

تاپک (نا.)[باک] بڕ: تەپکە

تاپۆ[1] (نا.)[؟] بیـچم و قـەلافـەتێک لە دوورەوە کــە روون نیــە کــێـیــە یا چیــە، تارمایی.

تاپۆ[2] (نا.)[تور: tapu] قەباڵەی مڵک و زەوی. **~ کردن:** سەبت کـردنی زەوی و مڵک

تــــاپــــەڵــــە (نــا. ل)[تــا1 + پــەڵــە] نەخــۆشــیــەکی ئـاهۆدارە، پتــر بـە هـۆی ئـەســـــپـــــێـــــوە مــــرۆڤ تووشـی دەبێ، نیشـانەکانی سـەرئێشـە، پشت ئێشـە، تا و یـاوی زۆر و وڕێنـەیە. نـەخـــۆش دوای چەند رۆژان پەڵەی لە ســـەر لـەش پەیدا

دەبێ (هـۆی نـاو نـان) و ئەگـــــــەر زوو چارەسـەری نەخـۆشـیـیـەکەی نەکـردرێ مـەترسـی زۆرە، گرانەتـا، گرانەتێ. (فـەر: typhus).

تات[1] (نـا.)[بڕ: تـەخت] ١ـ بـەردێکی تەخت و پان و لـووسـە، لـە دەم حـەوزی مـزگـەوت یا کـانی دادەندرێ بۆ نـوێژ لە سـەر کـردن یـا مـردوو لە سـەر شـوتن، تاتـەبەرد. ٢ـ [باک] کـێـوی یەکـپـارچە بەرد، زەردوماه.

تێبـینی: وشـەی تات هـەمـان وشـەی تەخـت ـ ە کـە هـەندێک مـانـای لەقـاوە و مـانـای تایبـەتی تـەخـتـەبەردی بەخـۆوە گرتوە.

تات[2] (ئـان.)[؟] حـالی ژنێک کـە ئێـسکێکی بچـووک دە نێـو شـەرمی دا بەری منداڵدانی گـرتبێ. [گـۆیا پیـاو ناتوانێ بە سانایی دەگەڵ ئەو جۆرە ژانە نـزیکی بکا و دەبێ بە جـــەڕاحی ئـەم ئێسکە لابەن.]

تات[3] (نـا.)[باک] بڕ: تۆتە

تاتا (نـا. ل)[تـا4 + تا4] تـاڵەکـــانی مـووی سـەر و زولف. ⁂ تاتایی سـەری توورەیی پڕ پێچشی بـا دا/ هـەر تایەکی بارێکی گوڵ و نافـە بە بـا دا (نالی ل ٣) ڕووی لـە تـاتا زولـفی دەرخـــست، هـاتـە سـەر ڕووی مـەرحـەمـەت/ نـەوبەهـار بوو، شـەو بەهـار بوو، وا کـە دایسـان چراغ (وەفایی ل ٤٤).

تاتوورە (گـیـــا.)[لات: datúra] گیایەکی خۆڕسکی ژارداری یەکساڵەیە. هەتا گـەز و نیـوێک بەرز دەبێـتـەوە، بۆنێکی توند و ناخۆشی هەیە، ڕیشەکەی ئەستوور و گەڵاکانی پان و نووک تیژە، گـوڵەکـەی شـەیپـووری و سـپی یا ئەرخـەوانییـە، بەرەکەی دڕکـاوی و وەک گوێز وایە و بە چوار بەش دابەش کراوە، دەنکەکـانی ورد و ڕەشن، مـادەیەکی بە ناوی daturine هەیە کـە مـوخـەدرێکی یەکـجـار بە هێـزە Datura stra-monium ناوی لاتینی ئەم گـیـایەیە، تاتوولە (عەر: جوزالماثل ـ ئین: devil's apple).

تاتوولە (گیا.) بڕ: تاتوورە.

تاتووڵە (ئان.)[؟][ئەر] کـەسێک کـە زار و دەمی خوار بووبێ.

تاتـک (نـا.)[بـڕ: تاتـە][باش] بـرای باوک، مام.

تـاتـە (نـا.)[ســـــان: تاتـە، تـەتـە ـ پۆلۆنیـایی: تاتە. ناو: تاتە، تـاتی ـ باش:

تاتگ، تاته (مـام) ـ هەو: تاتـه] ١ـ [هەو] بـاب، بـاوک. ٢ـ [ئـەر] شــــــووی تـایـەن، مـێـردی دایەن، تـاتی. ٣ـ [ئەر] نۆکـەری پیر، غـولامی پیر. ٤ـ (باش) برای باوک، مام.

تاتەبەرد (نا. ل)[تات1 + ئە + بەرد] بڕ: تات1

تـاتـەزا (نـا. ل)[تـاتـه/٤ + زا][بـاش] منداڵەکانی مام، ئامۆزا.

تاتەشوار (نا. ل)[تات1 + ئە + شوار (شــــۆردن)] بـەردێکی پـان و درێژ و یـا تەختـەیەک کە لـە دەم حەوزی مزگەوت یا لە گۆڕخانە دایدەنێن و مردووی لە سـەر دەشۆن، تـاتەشۆر، تەتەشـۆر، تەختـەشۆ. ⁂ کاکـەمەمیان بردە سـەر تاتەشواری و شۆراوە/ هەڵیانگرت بۆ گۆڕخـانان لەوێ تەسلیم بە خاکێ کراوە (مان ل ٧٧).

تاتەشۆر (نا. ل)[تات1 + ئە + شـۆر] بڕ: تاتەشوار

تاتی[1] (نـا.)[بڕ: تـاتە][ئـەر] شـــووی تایەن، تاتە.

تاتی[2] (نـا.)[؟][ئـەر] ســــەر و ژێری پیتی نووسراوەی زمـانگەلی وەک عەرەبی و فارسی.

تاتی[3] (نا.)[زا] بڕ: تۆتە

تاتی[4] (نا.)[؟] ١ـ لبادی راخستن. ٢ـ [باک] لبـاد. ٣ـ کـوتێکی درێژ و بـاریکی چەرم.

تاج (نا.)[پەه: تاگ، تـاج. باک: تـاج ـ نـاو: تـاج، تـانج ـ هـەو: تـاج ـ زا: تـاج] ١ـ کـــڵاوێکـی رازاوە بە گـــەهەر و بـەردی بایخـدار کـە شـا دە سـەری دەکـەن. ٢ـ جۆرێک تاجی چووکی بە بایخ کە شـاژن لە سـەری دەنـێ. ٣ـ تاجـێکی وەک تاجی شـــاژن بـەڵام بێ بایخ و هەرزان کــە بۆ جـــوانـی لە ســــەر بـووکـی دادەنێن. ٤ـ کڵاوی قووچ و درێژ. ‖ **تاجی دەروێشیی:** جۆرە کڵاوێکی درێژیی دەروێشانە کە لە لیـبـاد یا کـورک سـازی دەکـەن، تانجی دەروێشیی. **تاجی سەر:** ١ـ تاج، تانج. ٢ـ (مجـ.) کەسـی زۆر خۆشەویست کە کەس گـەورە و پایەبەرز دەکـا. **تاجی عـەرەب:** (کنـ.) پـێغـەمـبـەری ئیسـلام، حـەزرەتی مەحەممەد. ⁂ گوتی تاجی عەرەب و ئالی عەبا فـەرمووویان/ عـەیبە تەنپـەروەری و نەرمی و نازک بەدەنی (نالی ل ٦٧١).

تاج خرووس (گیا.)[فار: تاج خروس] ١ـ گـیـایەکـە یەکسـاڵە، گـوڵەکـانی پتـر سوور و هەندێک جار شینە و هەندێکیان

له پۆپەی کەڵەباب دەچن، Amaranthus ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، گوڵەقەیفە، پۆپە کەڵەشێرە، پۆپنە کەڵەشێرە، (عەر: عرف الدیک). ٢ـ جۆرە ترێیەکی سووری دەنک خوار و خێچ کە لە پۆپەی کەڵەشێر دەچێ.

تاجدار (ئان. فا)[تاج/١ + دار2] ١ـ خاوەن تاج، شا، پادشا. ⁂ هەموو خوێنی شەهان و تاجدارانە لە بن خاکا/ کەوا هەوری بەهاریی سەرزەمینی پێدەکا گوڵ گوڵ (مەحوی ل ٢٠٥). ٢ـ ئاگاداری تاج.

تاجـداریی (حم.)[تاجـدار + ئیی] پاشایەتی، سەڵتەنەت.

تاجـر (نا.)[عەر: تاجـر] بازرگان، سەوداگەر.

تاجی (گیانـ.) بڕ: تاژی

تاجیەوان (نا. ل، ئان. ل)[تاجی + ئە + وان] بڕ: تاژیەوان

تاجیلۆکە (گیانـ.)[تاجی + لۆکە] بڕ: تاژیلۆکە.

تاجـیلە (گیانـ.)[تاجی + لە] چووک کراوی تاجی، تاژی چووک، تاجی ژیکەڵە. ⁂ ئەمن تێم بەردەدا جووتە تاجیلەی شڵە شینکی چوارپێ خەنە (گەنج ل ١٥٣).

تاخ (نا.)[؟][باک: تاخ، تاخە] گەڕەک

تاخمە (نا.)[سۆر] بڕ: تاقم/١

تاخـورک (نا. ل)[تا2 + خور + ک][باک] عەرابەیەکی بێ چەرخ کە بە سەر بەفر دا دەیکێشن، تاخۆک.

تاخۆک (نا.)[باک] بڕ: تاخورک

تاخە (نا.)[هس: تاقم] ١ـ باقە، بەستە گیای بەستراوە. ٢ـ باقە و بەستەی تووتن ٣ـ دەستە، تاقم. ٤ـ [باک] گەڕەک، تاخ.

تادار[1] (ئان. فا)[تا1 + دار2] کەسێک کە نۆبەتێ و یاوی هەیە، تێدار. ⁂ ئارەقم کرد و نەجاتی هەر نەدام دەردی گوناح/ لەرز و تاداری خەجاڵەت خۆم و روو زەردی گوناح (بێخود ل ٢٢).

تادار[2] (نا. ل)[تا1 + دار1][باک] دارێکی بەرزە کە رەگەزەکەی لە ئوسترالیایەوەیە، هەتا ١٤٥ میتر بەرز دەبێتەوە و ئەستوورایی قەفەکەی دەگاتە ٢٥ میتر، دارێکی هەمیشە شینە، گەڵاکانی درێژ و نووکتیژ هەروەک گەڵای بی - یە، مادەیەکی بە ناوی ئۆکالیپتول

هەیە کە بۆ گەلێک نەخۆشی کەلکی لێوەردەگرن، Eucalyptus glanca ناوی لاتینی ئەم دارەیە (فار: اکالیپتوس ـ فەر: Gommier).

تار[1] (ئان.)[هیک: تەمیسرە ـ ئەو: تەثرە ـ پەه: تار. لۆر: تار ـ فار: تار. باک: تار، تاری ـ ناو: تار، تاری ـ هەو: تار ـ زا: تاری] برِ: تاریک

تار[2] (نا.)[هیک: تەنترە ـ ئەو: تەثرە] ١ـ تاڵ، تاڵی موو. ::: نە باخچەی تار مووی تار دا/ سپی شکۆفەی پیریم دیار دا(مەولەوی) ٢ـ راهێڵی تەون، تان. ٣ـ هەودای درێژی باریک. ٤ـ (مۆس.) ئامێرێکی مۆسیقایە. پتر لە دارەتوو سازی دەکەن، دەسکی درێژە، کاسەیەکی تایبەتی نێو بۆشی هەیە کە سیم بە سەری دا تێدەپەڕێ هەتا دەگاتە دەسکەکەی و لەوێ دەبەسترێتەوە، لە سەر کوشی دادەنێن و بە مزراب لێدەدرێ. ٥ـ (مۆس.) ژێی ئامێری مۆسیقا.

تار[3] (ئان.)[سۆر] برِ: تاڵ

تار[4] (نا.)[زا] برِ: تەڕە

تار[5] (نا.)[لە: تاران] تەرە، تاراو، پرژ، بڵاو. ~ **بوون:** تەرە بوون، تاران، رەوین. ~ **کردن:** تەرە کردن، تاراندن، رەواندن.

تارا (نا. ل)[تار2 + ئا] رووپۆشی بووک کە پێشتر لە زەڕی و پارچەی سووری رایەڵ رایەڵ ساز دەکرا و ئیمرۆکە زۆرتر پارچەی تۆڕ بەکار دێنن. ~ **لە سەر لادان:** لا بردنی تارای سەر بووک بۆ دیتنی رووخساری.

تاراج (نا.)[؟] بردن یا برانی بە زۆریی ماڵ و سامان و دەوڵەتی کەسێک یا شوێنێک بە تێگرایی، تالان، برۆ. **بە ~ بردن:** تالان کردن، تاراج کردن، بە تالان بردن. **بە ~ چوون:** تووشی تالان هاتن و دزران و برانی هەموو ماڵ و حاڵ، بە تالان رۆیین، بە تاراج رۆیین. **بە ~ دان:** نابوود کردن، فەوتاندن، بە تالان دان. ::: بە شۆخی دین و دڵمی دا بە تاراج، ئێستە وەک سۆفی/ بە سەبحەی ئەشکەوە هاتۆتە سەر تەرکی نەزەر چاوم (مەحوی ل ٢٢٤). **بە ~ رۆیین:** بە تالان چوون. ::: بە ناڵەی بولبول و قومری وەفایی بۆیە هەر دەگریم/ گوڵێکی سەرو بالام بوو، بە تاراجی خەزان رۆیی (وەفایی ل ٢٠٧). ~ **کران:** رووت کران و بە تالان بردنی ماڵ و سامان. ~ **کردن:** بە

تالان بردن، تەخت و تاراج کردن، بە تاراج بردن. ⁂ سوڵتان بە شاعەبباسی تێگەیاندییە/ ئەگەر دەڵێ تاراجی بکەم بە یەکجارێکییە (مان ل ٢٧٤).

تاران (چا. ل)[بڕ: تاراندن] دوور کەوتنەوە و ڕۆیشتن بێ گەڕانەوە لە ترسان یا لەبەر هۆی دیکە، تەرە بوون.

تاراندن (چا. م)[فار: تاراندن ـ کرم: تارۆندن. ناو: تاراندن، تارانن] دوور کردنەوە و ڕەواندن، تەرە کردن.

تارانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تاراندن.

تارانی (نا. ل)[تاران (پێتەختی ئێران) + ئی] دووقڕانی زێوی (سەردەمی ؟) ئێران، جووتە.

تاراو (نا. مف.)[لە: تاران] تەرە، ڕەویو لە ترسان.

تاراوگە (نا. ل)[تاراو + گە1] شوێنێک کە کەسی تاراو خۆی لێدەگرێتەوە و لەوێ دەگیرسێتەوە، غەریبایەتی.

تارتالە (نا.)[؟][باک] بڕ: تالآن

تارخوون (گیا.)[باک] بڕ: تەڵخوون

تارژەن (ئان. فا)[تار2/٤ + ژەن] کەسێک کە شارەزایی لە سەر لێدانی تار هەیە، کەسێک کە تار دەژەنێ.

تارژەنیی (حم.)[تارژەن + ئیی] کار و پیشەی کەسی تارژەن.

تارگۆن (گیا.)[باک] جۆرێک گەنمی خۆڕسک و کێویی (ئیزۆلی ل ٤٠٨) (هس: تاریگان)

تارم (نا.)[عەر: طارم لە یون: tar-onana] ١ـ کەپر، هەیوان، بەربێلایی. ٢ـ داربەستی مێو و ئەو گیایانەی کە ناتوانن خۆ ڕاگرن. ٣ـ چادر و دیوەخانی چادر. ٤ـ تاق، گومبەز. ٥ـ مەحەجەرەی چێو یا ئاسنی دەوروبەری باغ، ماڵ، هەیوان یا شوێنێک، تارمی. ٦ـ دەستە، جەڵەب. & تارمە. ٧ـ خەرمانی گێرەکراو و ئامادەی شەن کردن.

تارمایی (نا. ل)[تار1 + م + ئایی] بیچم و قەلافەتێک لە دوورەوە کە روخساری روون نیە و دیار نیە کە کێیە و چیە، ڕەشایی، تاپۆ.

تارمە (نا.) بڕ: تارم (١ هەتا ٦). ⁂ لە تارمەی روو بە مەغریب خۆی نیشان دا ئەو کلاولارە/ وتم یاران کە حەشرە ڕۆژ لە مەغریب وا عەیانی کرد (ئەحمەد موختار ل ٧١).

تارمی (نا. ل)[تارم + ئی]

مەحەجەرە، تارم/٥.

تارودمبەک (نا. ل)[تار2/٤ + و + دمبەک] ١ـ تار دەگەڵ دمبەک ٢ـ (مجـ.) تەواوی ئەو ئامێرە مۆسیقایانەی کە بۆ خۆشی و شادی لێدەدرێن. ❊ لێیدە لە تارودمبەک پەروانە دێ بۆ شایی (گۆرانی)

تارومار (نا. ل)[تار5 + و + مار] [فار: تارومار. باک: تارومار ـ ناو: تارومار] تێکشکاو و لێک بڵاو، پرژ و بڵاو و لێک تاراو. **~ بوون:** تاران و لێک بڵاو بوونی کۆمەڵێک. **~ کران:** تارومار بوون و لێک پرژان. **~ کردن:** تاراندن و لێک پرژ و بڵاو کردن کۆمەڵێک.

تێبینی: مار لەم وشەیە دا مانایەکی تایبەتی نیە و بۆ هاوتایی دەگەڵ تار هاتوە.

تارەت (نا. چا)[عەر: طهارت] شوشتنەوەی قوون بە ئاو دوای ریان. **~ هەڵگرتن:** خۆ شوشتنەوە دوای ریان.

تاری (ئان.)[بر: تاریک] ١ـ شوێنێک کە شۆقی تێدا نەبێ، تاریک. ❊ دونیا دەبوو شەوی تاری/ خوێن لە سامی سۆران باری (مان ل ٢٩٦). ٢ـ رەنگی رەش، سیا. ❊ هاتە ئاسمانێ هەورێکی رەشی تاری/ کل و تۆتیای لێدەباری (مان ل ٢٤١). ٣ـ رەنگی تڵخ.

تاریتی (حم.)[تاری + ئیتی][باک] تاریکیی، تاریکایی.

تاریف (نا. چا)[عەر: تعریف] ١ـ پەسن، باسی چاکە. ٢ـ باس، قسە. **~ ی خۆ کردن:** بە خۆ هەڵکوتن، باسی چاکەی خۆ کردن. ❊ تاریفی خۆ کردن، پەمۆ جوونە (پەند). **~ کردن:** بە چاکە باس کردن، پێهەڵکوتن. ٢ـ گێڕانەوەی قسە و باس.

تاریخ (نا.)[عەر: تاریخ] ١ـ مێژوو. ٢ـ رێکەوت

تاریخیی (ئان. ل)[تاریخ + ئیی] بر: مێژوویی

تاریک (ئان.)[هیک: تەمیسرە ـ ئەو: تەثرە ـ پەه: تار، تارییک. فار: تاریک ـ تات: تاریکە، تاریچە ـ پەش: تاریک، تیارە. باک: تار، تاری ـ ناو: تار، تاری، تاریک ـ هەو: تار، تاریک ـ زا: تاری] ١ـ شوێنێک کە شۆق و رووناکایی تێدا نەبێ. // رووناک. ٢ـ شوێنێک کە رووناکایی کەم بێ. ٣ـ رەنگی تڵخ. ٤ـ

رەش، سیا. **بەرچاو ~ بوون:** (کنـ.) زۆر تووڕە بوون و رق هەستان و گرینگایەتی بە هیچ نەدان، هیچ نەدیتن لەبەر تووڕەیی. **~ بوون:** ١ـ رەش هەڵگەڕانی دونیا دوای تاو پەڕان. ٢ـ رووناکی بڕان، شۆق نەمان. **~ کردن:** ١ـ پەیدا بوونی تاریکی دوای تاو پەڕان. ٢ـ کووژاندنەوەی شۆق یا کەم کردنەوەی شۆق بۆ تاریک بوون. **~ مانەوە:** لە تاریکیی دابوون، نائاشکرا بوون، روون نەبوون. ∷ ئەوەی هێشتا تاریک ماوەتەوە... ژیان و سەرگورشتەی ئەم شاعیرە مەزنەیە (چەپکێ گوڵ ل ٤٦). **دونیای روون لێ ~ بوون:** (کنـ.) بێمەیل بوون بە ژیان و ژین لەبەر رووداو و کارەساتێکی ناخۆش و دڵتەزێن. ∷ دەڵێ: براڵە بۆچ وا درەنگ هاتییە چزیرێ وێرانێ/ دونیای روونم لێ تاریک بوو، لە سوێی تو لێمبڕا رێی گوزورانێ (مان ل ٥٤).

تاریکان (ئاک. ل)[تاریک + ئان] ئێوارەیەکی زۆر درەنگ، سەرەتای شەو. ∷ تا تاریکان پەیدا دەبێ/ چۆڵ و چۆڵتر دەبێ جادە (ناڵەی جودایی ل ٢٩)

تاریکایی (حم.)[تاریک + ئایی] ١ـ (ئاک.) ئێوارەیەکی زۆر درەنگ، تاریکان. ٢ـ رەشایی، تاریکیی. ٣ـ بێخەبەریی، نەزانیی. & تاریکیی. **~ خستن:** ١ـ بەری شۆق و نوور گرتن، تاریکایی کردن. ٢ـ نائاشکرابوون و روون نەبوونی مەسەلە و مەبەستێک. **~ داهاتن:** پەیدا بوونی تاریکیی دوای تاو پەڕان، تاریک کردن. **~ کردن:** بڕ: تاریکایی خستن. **لە ~ دابوون:** (کنـ.) لە بێخەبەریی دابوون، نەزانین، هیچ ئاگاداری مەسەلەیەک نەبوون.

تاریکخانە (نا. ل)[تاریک + خانە] ١ـ دیووی تاریک. ٢ـ ژوورێکی تایبەتی تاریکە کە وێنەگر عەکس و وێنەی تێدا روون دەکاتەوە و دەیشواتەوە.

تاریکستان (نا. ل)[تاریک + ستان] ١ـ شوێنی تاریک. ∷ لە سەری شاخان ناڵەناڵە، تاریکستانە/ تیری لاس ئاوازی دێ دەڵێی ناڵەی هەورانە (لاس و خەزاڵ ل ١٥٤). ٢ـ شوێنێک لە باکووری گۆی زەویی کە گۆیا هەمیشە شەوە و گەوهەری لێکەوتوە و ئاوی حەیاتیش لەو ناوچەیە هەڵکەوتوە. ∷ یایەزین دەڵێ: میرمەم، کۆشکی من بڵیندە سەر لە حەو تەبەقەی ئاسمانێ/ وەستای بۆ هاتووە لە هیندێ، مەیماری لە بوخارایێ، گێچی بۆ هاتوە لە تاریکستانێ (مان ل ٣٢).

تاریک و تنۆک (ئان. ل)[تاریک + و + تنۆک] تاریکی زۆر خـــەست و توند، تاریک و تنووک، تاریک و نووتەک، تاریک و توناک.

تاریک و تنووک (ئان. ل)[تاریک + و + تنووک] برِ: تاریک و تنۆک

تاریک و توناک (ئان. ل)[تاریک + و + تنۆک][سۆر] برِ: تاریک و تنووک

تاریک و روون (ئاک. ل)[تاریک + و + روون] بەرەبەیان کە هێشتا وڵات بە تەواوی رووناک نەبوە، بوولێڵی بەیانی، تاریک و روونە، تاریک و روونی، تاریک و لێڵ. || **تاریک و روونی بەیانی:** برِ: تاریک و روون. ៖ تاریک و روونی بەیانی وەدەرکەوتین. ***تاریک و روونی بەیانی لێک بوونەوە:** جیا بوونەوەی تاریکی و رووناکی لە بەرەبەیان دا، بەرەو رووناکی چوون و لە تاریکی کەم بوونەوە. ៖ ئەوە خانزادەخانی حەریری بۆ خۆی دێتە سەر رێگایە، ئەو وەختی ئەگەر تاریک و روونی بەیانی لێک دەبێتەوە (لاس و خەزاڵ ل ١٣٤).

تاریک و روونە (ئاک. ل)[تاریک + و + روون + ئە] برِ: تاریک و روون

تاریک و روونی (ئاک. ل)[تاریک + و + روون + ئی] برِ: تاریک و روون

تاریک و لێڵ (ئاک. ل)[تاریک + و + لێڵ] برِ: تاریک و روون

تاریک و نووتەک (ئان. ل)[تاریک + و + نووتەک] برِ: تاریک و تنۆک

تاریکەسەلات (ئان. ل)[تاریک + ئە + سەلات؟] ١- تاریکی خەست، زۆر تاریک. ٢- شوێنی و جێگای بێ شۆق و رووناکی. ៖ لەو ژوورە تاریکەسەلاتەی بۆ دانیشتوون.

تاریکەشەو (ئان . ل)[تاریک + ئە + شەو] شەوێک کە مانگ بە دەرەوە نەبێ، شەوەزەنگ. // مانگەشەو.

تاریکیی (حم.)[تاریک + ئیی] برِ: تاریکایی

تاریگان (گیا.)[باک] برِ: چەودەر (هس: تارگۆن)

تارِ (نا.)[زا] برِ: تەرِە

تازووکە (ئاک. ل)[تاز (تازە) + ئووکە] تازە، ئێستا، نووکە، بەم زوانە. ៖ ئەمن دەمگۆ بلەورە تازووکە دارِژایە/ لەبەر چەکی بە قیمەت هێ برام سەرم سورِمایە (سێسەد هۆنراوە ل ٩٦).

تازە (ئان.)[پەهـ: تازەک. لۆر: تازە -

فار: تازه ـ پەش: تازە. باک: تازە، تەزە ـ ناو: تازە ـ هەو: تازە ـ زا: تەزە] ١ـ نوێ، نەو. // کـۆنە. ٢ـ شین، شـەق بۆ بەر و مـیـوە و گـیـا. // ویشک، سـیس. ٣ـ (ئاک.) ئێستا، نووکە. ⁂ دوو سەعاتە دانیشتووم تازە لێم دەپرسی چۆنی. ٤ـ ئیدی، ئیتر، تازەکانێ. ⁂ تازە ئەو ماڵە بۆ من نابێـتـەوە مـاڵ. ڕۆیشت و تازە نایەتەوە. ٥ـ بەم زوانە، تازووکە. ⁂ تازە دوکانم داناوە. هێندە لەمێژ نیە تازە ژنم هێناوە. ٦ـ سـەرەڕای ئەوانە، لەوە تێپەڕێ. ⁂ ماڵم بۆ دانا، ژنم بۆ هێنا، تازە دەڵێ مەگەر چت بۆ کردووم. دوای ئەو هەموو پیاوەتییە تازە قەرزداریشم دەکا. ٧ـ دەگەڵ ژمار و بژار دێ و مانای درەنـگ و زۆر نـەبـوون دەدا. ⁂ تـازە سەعات دەی شەوە! پەلەی چتە تازە دوو ڕۆژ تێپەڕیوە! ~ **بوون:** ١ـ کـۆن نەبوون، نوێ بوون. ٢ـ تازە پەیدا بوون، تازە لە دایک بوون. ~ **بوونەوە:** ١ـ شـتی کـۆن کـە لە سـەرڕاوە سـاز بووبێتەوە، نوێ بوونەوە. ٢ـ بووژانەوە، ژیانەوە. ~ **داهاتن:** شتێک کە تازە پەیدا بووبێ یا بووبێتە باو. ~ **کردنەوە:** ١ـ دەست پێدا هێنان و ساز کردنەوەی شتێک کە هەندێک کۆن بووبێ، نوێ کردنەوە. ٢ـ دووپات کردنەوە هەندێک کردار کە زەمانێکی بە سەر دا تێپەڕیبێ. ⁂ دیدار تازە کـردنەوە، پەیمان تازە کـردنەوە. ~ **لە دایک بوونەوە:** (کنـ.) بووژانەوە، سـەر لە نوێ ژیانەوە، چارەسەر بوونی گیر و گرفتێک و هیوادار بوون بە ژیان.

تازەباو (نا. ل)[تازە + باو2] هەرچێک تازە داهاتبێ و برەوی سەندبێ، شتی باوی ڕۆژ، تازەداهاتوو.

تازەبرین (نا. ل)[تازە + برین] ١ـ برینێک کە تازە و لەش کەوتبێ و هێشتا خۆش نە بووبێتەوە. ٢ـ (کنـ.) کۆستی نوێ. & تازەزام، گەرمەبرین.

تازەبووک (ئان. ل)[تازە + بووک] کچێکی تازە شووی کردبێ، نەوبووک، نۆبووک. // تازەزاوا.

تازە بە تازە (ئاک. ل)[تازە + بە + تازە] شتێک کە تازە بێتەوە و کۆن نەبێ، هەمیشە تازە، نوێ. ⁂ نان تازە بە تازە خۆشە.

تازەبەر (ئان. ل)[تازە + بەر1/١] بەر و میوەی تازە، نۆبەرە.

تازەبەهار (ئان. ل)[تازە + بەهار] بەهاری تازەداهاتوو، سـەرەتای بەهار،

نەوبەهار، بەهاری نوێ.

تازەپیاکەوتوو (ئان. مف.)[تازە + پیاکەوتوو (پیاکەوتن)] بڕ: تازەپێداکەوتوو.

تازەپێداکەوتوو (ئان. مف.)[تازە + پێداکەوتوو (پێداکەوتن)] کەسێک کە تازە پووڵدار و ماڵدار بووبێ، تازە پیاکەوتوو، تازە کیسە.

تازەجەوان (ئان. ل)[تازە + جەوان] مێرمنداڵ، لاوی تازەپێگەیشتوو، تازەلاو.

تازەداهاتوو (ئان. مف.)[تازە + داهاتوو (داهاتن)] بڕ: تازەباو

تازەدەم (ئان. ل)[تازە + دەم2] چا یا شتێکی دیکە کە تازە دێم کرابێ، تازەدێم.

تازەدێم (ئان. ل)[تازە + دێم] بڕ: تازەدەم

تازەزام (نا. ل)[تازە + زام][هەو] بڕ: تازەبرین

تازەزاو (ئان. مف.)[تازە + زاو] ژن یا گیاندارێک کە تازە زابێ.

تازەزاوا (ئان. ل)[تازە + زاوا] پیاوێکی تازە ژنی هێنابێ و زۆر لە زەماوەندی تێنەپەڕیبێ. // تازەبووک، نەوبووک.

تازەساز (ئان. مف.)[تازە + ساز] ماڵ، خانوو یا بینایەکی تازە ساز کرابێ.

تازەساو (ئان. مف.)[تازە + ساو (ساوین)] ئامرازێکی بڕین کە تازە تیژ کرابێتەوە، تازەسوو. ∴ تازە ئەبرۆت وەسمە کێشاوە بە ناز/ دڵ لەتی شمشێری تازەساوم ئەز (نالی ل ٢٢٣) بەو شیری برۆ کە تازەساون/ بەندی دڵ و جگەر پساون (مەم و زین ل ٢٦٩).

تازەسوو (ئان. مف.)[تازە + سوو (ساوین)] بڕ: تازەساو. ∴ دڵم یەکە و غەمم دوو/ لەت لەت لە جەرگم هەڵبوو/ بوومە کێردی تازەسوو/ یەکسەر هەرام لێ بڵیند بوو (کانی مرادان ل ٩٦).

تازەکار (ئان. ل)[تازە + کار] کەسێک کە تازە دەستی بە کار کردبێ و هێشتا چاک لە کاران رانەهاتبێ، کەم ئەزموون لە کار. // کۆنەکار.

تازەکانێ (ئاک. ل)[تازە + کانێ] ١ـ ئێستا، نووکە. ٢ـ ئیدی، ئیتر. ∴ هەتا قیامەتێ تازەکانێ ئەوانە سەرهەڵدانەوەیان بۆ نییە (لاس و خەزاڵ

ل ١٥٨). ٣ـ بەم زوانە، تازووکە.

تازەکیسە (ئان. ل)[تازە + کیسە] بڕ: تازەپێداکەوتوو

تازەلان (نا. ل)[تازە + لان] بڕ: گەرمەلان

تازەلاو (ئان. ل)[تازە + لاو] کوری تازە پێگەیشتوو، مێرمندال، تازەجەوان، نەوجەوان، نۆجوان.

تازەماڵ (ئان. ل)[تازە + ماڵ] ١ـ کەسێک کە تازە ماڵ و ژیانی سەربەخۆی پێکەوە نابێ. ٢ـ کەسێک کە ماڵی تازە هاتبێتە گەڕەکێک یا ئاواییەک. & نۆماڵ.

تازەنەفەس (ئان. ل)[تازە + نەفەس] کەسێک کە تازە دەستی بە کار کردبێ و هێشتا ماندوو نەبووبێ. ‡ ئێمە ماندوو بووین، دەستەیەکی تازەنەفەس بنێرە درێژە بە کار بدەن!

تازەیی (حم.)[تازە + ئی] تازە بوون، نوێ. // کۆنی

تازی[1] (ئان.)[؟][باک ـ زا] بێ جل، رووت.

تازی[2] (گیانـ.)[زا] بڕ: تاژی

تازیە (نا.)[عەر: تعزیة] ١ـ شین. ٢ـ پرسە، سەرەخۆشی، تازیمانە، ئازیەت. ~ **دانان:** سەرەخۆشی دانان. ~ **راگرتن:** تازیەدار بوون و تازیە گێڕان. ~ **گرتن:** تازیە گێڕان و سەرەخۆشی دانان. ~ **گێڕان:** شین کردن. ~ **هەڵگیران:** تەواو بوونی تازیە، سەرەخۆشی نەمان.

تازیەدار (ئان. فا)[تازیە + دار] ١ـ کەسی خاوەن سەرەخۆشی. ٢ـ شینگێڕ. ~**بوون:** شینگێڕان، تازیە مردوو راگرتن.

تازیەگا (نا. ل)[تازیە + گا] شوێنی شین گێڕان، شینگا.

تاژی (گیانـ.)[پەه: تازییک. بیر: تازیک ـ فار: تازی ـ پەش: تازی. باک: تاژی، تەحژی ـ ناو: تاجی، تانجی، تاژی ـ زا: تاژی، تازی، تانزی] جۆرێک سەگە، لەشی باریک و لاقی درێژن، پێستی تەنک و ئاماڵ رووتە، تیژ هەڵدێ و بۆ راو رایدەگرن. (بە نێرەکەی دەڵێن گۆڵ و بە مێیەکەی دەڵێن دێڵ. دەترەکێ. سێ تا یازدە تووتکی دەبێ کە کەمێک ژیوەڵە بوون پێی دەڵێن گوجووک. دوای ساڵێک پێی دەڵێن شەک و ساڵی دوایی دەبێتە خەرت)

تاژیلۆکـه (گـیـانـ.)[تاژی + لۆکـه] جانەوەرێکی ڕەنگ سەوزی درێژووکەیە، لە کوللە دەچێ، سەری زلە، لاقی درێژ و جووتێک باڵی لە سەر پشتە، لە نێو شیناوەرد دەژی و بۆ زەراعەت باشە و جانەوەری زیاندار دەکووژێ. لە کوردەواریی دا ئەم جانەوەرە ناکووژن و پێیان وایە بالۆکەی دەست و پەل دەخوا و هەر بۆیە لە سەر بالۆکەی دادەنێن. Mantis religiosa ناوی لاتینی ئەم جانەوەرەیە، تاجیلۆکە، شێرەکوللە، ئەسپی ئەحمەد راوکەرە، هەسپێ خودێ، بالبالۆک، تاژی ئەحمەد راوکەرە، تانجی پێغەمبەر، تانجی پێغەمەرانە، وشترخوا، بالووک، ئەسپی پێغەمبەر، کوللەحاجی.

تاژی ئەحمەد راوکەرە (گیانـ.)[تاژی + ئەحمەد + راوکەر + ئە] بڕ: تاژیلۆکە

تاژیەوان (نا. ل، ئان. ل)[تاژی + ئە + وان] کەسێک کە ئاگاداریی و چاوەدێریی تاژی بە دەستەوەیە، تاجیەوان، تانجیەوان.

تاس[1] (نا.)[پەهـ: تاس. باک: تاس ـ ناو: تاس ـ زا: تاسە، تۆسە] ١ـ قاپی قووڵی ساز کراو لە مس، بادی، سەکرە، زەرک. ٢ـ زێڕ و زەمبەری دەوری کڵاو. ٣ـ مۆرەیەکی چووکی موکەعەبییە کە لە یەک هەتا شەشی لە سەر نەخش کراوە و بۆ کایە و قومار کەلکی لێوەردەگرن، زار. ~ **گـرتن:** بە تەڕدەستی تاس و زار وەها هەڵاویشتن کە خاڵەکانی دڵخواز بێن.

تێبینی: تاس شێوەیەکی دیکە لە وشەی تەشت ـ ە بە لە بەر چاو گرتنی ئاڵوگۆڕیی دوو پیتی س و ش دەگەڵ یەکتر. (بڕ: تەشت)

تاس[2] (ئان.)[؟] ١ـ کەسێک کە تووکی سەری وەریوە، بێ مووە. ٢ـ شوێنێک کە تووک و مووی پێوە نەبێ. ~ **بوون:** تووکی سەر وەرین. ~ **کردن:** تووکی سەر بە گوێزان تاشین وەها کە وەک تاس دیاری بکا. ؛؛ ئەوە سەرت بۆ وا تاس کردوە.

تاس[3] (نا.)[لە: تاسان] ١ـ گێژ و وڕ، کاس. ٢ـ خەفە، پیران. ٣ـ نەخۆشییەکە کە لە گەروو دا پەیدا دەبێ، دووشاخە. ~ **بردنەوە:** ١ـ پشوو بڕان، دە تاسەوە چوون، تاسان، پیران کردن. ٢ـ واق وڕ مان لە بیستن و دیتنی شتێکی سەیر، سەر سوڕ مان، حەیران بوون، تاس بە

سەرا هاتن. ~ **بە سەرا هاتن:** بڕ: تاس بردنەوە. ~ **کردن:** دەتاسەوە چوون، خنکان. **دە ~ەوە چوون:** پشووبڕان و دەنگ دەرنەهاتنی منداڵ یا کەسێک لە کاتی گریان دا، تاس بردنەوە، پیران کردن.

تاسان (چا. ل)[هس: تەواسان. لۆر: تاسەنە (خەفە کردن)] ١ـ خەفە بوون، دەتاسەوە چوون، تاسیان. ٢ـ گێژ بوون. ٣ـ خەفە بوون و خنکان بە دووشاخە.

تاساندن (چا. م)[لە: تاسان] ١ـ خنکاندن، خەفە کردن، تاسانن. ٢ـ گێژ و کاس کردن.

تاسانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تاساندن

تاساو (نا. مفـ.)[لە: تاسان] ١ـ گێژ و وێژ، وڕ. ٢ـ کەسێک کە دەتاسەوە چوە، خەفەبوو. ∷ مەگەر مەیخانەیە دنیا کەوا کاسی لەبەر کەئسی/ بە نەغمەی عوودی سووتاوی، بە نەشئەی تاسی تاساوی (نالی ل ٦٨٢).

تاسک (نا. ل)[تاس1/١ + ک][باک] بڕ: تاسوولکە

تاسکڵاو (نا. ل)[تاس1/٢ + کڵاو] ١ـ جۆرێک کڵاوی ژنانە، لە پارچەی رەنگی دەیدروون، رەقە و دەورەکەی بە خشڵ و پووڵەکە دەرازێننەوە. ٢ـ کڵاوێکی ئاسنین کە شەڕکەر لە شەڕ دا دە سەری دەکەن، قەتلاو، کڵاوخوود. ∷ مەیدان نە دیدەی سوپایی تارەن/ شۆڵەی تاسکڵاو تۆ نە پێوارەن (مەولەوی ل ٣٧١).

تاسکە (نا. ل)[تاس1/١ + کە][زا] بڕ: تاسوولکە

تاسکەباب (نا. ل)[تاس1/١ + کەباب] چێشتێکە لە گۆشت، سێوک، باینجانی سوور و رەش و پیواز کە تەبەق تەبەق لە سەریەکی دەچنن، خوێ و ئاڵەتی لێدەدەن و دەیکوڵێنن، تاسکەواو، تاسکەبابیی.

تاسکەبابیی (نا. ل)[تاسکەباب + ئیی] بڕ: تاسکەباب.

تاسکەتاسک (ئاک. ل)[؟][تاسکە + ئاسک] ١ـ رەوتی ئاسک مامز. ٢ـ (مجـ.) رۆیشتنی بەناز و غەمزەی، لەنجە و لاری ژن.

تاسکەچەڵە (گیانـ.)[تاس2/١ + کەچەڵ + ئە] بڕ: سیسارک

تاسکەواو (نا. ل)[تاس1/١ + کەواو][ئەر] بڕ: تاسکەباب

تاس و لووس (ئان. ل)[تاس2/٢ + و + لووس] کچ یا کوڕێک کە مووی زیادەی بە روخسارەوە نەبێ، زەریف و بێ موو. :: ئەو کەسەی رامووسێ کوڵمەی تاس و لووس/ ئەو کەسەی تێی هەڵنەدابێ چارەنووس (ناڵەی جودایی ل ١٤). ~ **بوون:** جوان و زەریف بوون. ~ **کردن:** بە کەسێک راگەیشتن و جوان کردن. **خۆ~ کردن:** خۆ جوان کردن، تراش کردن و بە خۆ راگەیشتن.

تاسوولکە (نا. ل)[تاس1/١ + ئوولکە] قاپی چووکی مسی، پیاڵەی مسین، تاسیلە، تاسکە، تاسک.

تاسە[1] (نا.)[ناو: تاسە ـ هەو: تاسە] ١ـ مەیل و ئارەزوی زۆر، کڵکڵە. ٢ـ ئیشتیا، تامەزرۆیی ~ **کردن:** ١ـ مەیل و ئارەزوی زۆر بۆ دیتنی کەسێک. :: دەمێکە تاسەی دایکم دەکەم. ٢ـ ئیشتیای زۆر بۆ خواردنی شتێک. :: تاسەی سەروپێم کردوە.

تێبینی: تاس، تاسە، تاسا لە فەرهەنگەکانی فارسی دا بە مانای مەیل و ئیشتیای خواردن بە تایبەتی مەگیرانی ژنان هاتوە.

تاسە[2] (نا.)[زا] بڕ: تاس1

تاسەبار (ئان. فا)[تاسە1 + بار1/٩] کەسێک کە تاسە و ئارەزووی زۆرە، تاسەدار، تاسەمەند، ئارەزوومەند. ~ **بوون:** بە ئاواتەوە بوون بۆ پێگەیشتن، تاسەدار بوون.

تاسەباریی (حم.)[تاسەبار + ئیی] حاڵەت و چلۆنایەتی تاسەبار، تاسەدار و ئارەزوومەند بوون، تاسەداریی، تاسەمەندیی، ئارەزوومەندیی.

تاسەدار (ئان. فا)[تاسە1 + دار2] بڕ: تاسەبار

تاسەداریی (حم.)[تاسەدار + ئیی] بڕ: تاسەباریی

تاسەمەند (ئان. فا)[تاسە1 + مەند] بڕ: تاسەبار

تاسەمەندیی (حم.)[تاسەمەند + ئیی] بڕ: تاسەباریی

تاسیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: تاسان

تاسیلە (نا. ل)[تاس1/١ + ئیلە] بڕ: تاسوولکە

تاسیی (حم.)[تاس2 + ئیی] حاڵەت و چلۆنایەتی سەری بێ موو، تاس بوون. :: هەندێک مووی لە لا سەریەوە هێنابوو پێش سەری هەتا تاسییەکەی داپۆشێ.

تــاش (ر.)[لــه: تــاشــین] ١ـ ڕەگــی چاوگی تاشین. ٢ـ مانای تاشەر دەدا. ⁂ ســـــــەرتـاش، بـەردتـاش، دارتـاش. ٣ـ (نـا.)[هەو ـ ئـەر] ڕەوەز، گـــاشـــەبـەرد، تـاشـــەبـەرد. ⁂ تـای بەڕەزای شـــەنگ عـەنبـەربۆی شـەوڕەنگ/ پەخش بی نە ڕووی تـاش ئەلحـــەد ســـەرای ســـەنگ (مەولەوی ل ٣٨٤).

تاشتی (نا.)[بڕ: چێشت][زا] چێشتی نیوەڕۆ، نەهار.

تاشتێ (نا.)[بڕ: چێشت][باک] نان و چای بەیانی، بەرچایی.

تاشــراو (نا. مــف.)[لە: تاشـین] هەر شتێکی کە تاشرابێ، تراشراو.

تاشـــەبەرد (نـا. ل)[تاش/٢ + ئـە + بەرد/١] بـەردی یەکـــپـــارچەی گـــەورە، ڕەوەز.

تاشەر (نا. فا.)[لە تاشین] کەسێک کە شتێک دەتاشێ.

تاشین (چا. م)[هیک: تاشتی، تەکش ـ ئێک: تەخـش ـ ئەو: تاش، تـەش ـ سـوغ: تەش ـ پەه: تاشـتـەن، تـەشـیـتـەن، تاشـیـتـەن. فـار: تـراشـیـدن ـ لۆر: تێـراشـتێ. ـ پەش: تەراشـێـدل ـ تات: بێـتـاشـەسـتـەن ـ گـیل: تاشـتـەن. باک: تاشین ـ ناو: تاشین، تراشـین، تەراشین ـ هەو: تاشـای ـ زا: تاشـتش] ١ـ لێـدان و بڕینـەوەی تووکی ســەر و بەر. ٢ـ دادانی کـەرەســـەی چێــوی و دار. ٣ـ کـڕاندنی شـــتی زێدە. ٤ـ لێک و لووس کـــردنی تەخـتـە و چێـو. ٥ـ لێک و لووس کردنی بەرد و مـجـەسـەمـە. ٦ـ [ئەر] درووێنە کردن، دروونەوە.

تاعل (ئان.)[زا] بڕ: تاڵ

تاعـــوون (نـا.)[عـــەر: طاعـــون] نەخۆشیەکی پڕ مەترسی و ئاهۆدارە کە لە سـاڵی ١٨٩٤ ی زایینی مـیکرۆبەکـەی دۆزراوە. ئەو نەخۆشیـە لە کۆنەوە هەبوە و گـەلێک جـار بە مـیلیـۆن مـرۆڤ بۆتە قـوربـانی. نیـشـانەکـانی سـەرەئێـشــە، چەقـوچۆ، وڕێنە، نۆبەتی، هەڵمـسـانی جەرگ، سپڵ و گورچیلەکان، پەیدا بوونی کوانـی گەورە لە بن هەنگڵ یا نێـوگەڵ و ئەسـتـۆیە کـە دوای حـەوتەیەک کـێم و چڵکی لێ وە دیار دەکەوێ. مشکەکانیش ئەم نـەخـۆشـیــە دەگـرن و بە هۆی کـێچ دەگاتە ئینسان. ئیمرۆکە چاوقوڵکە جێی مـــەترسی نیـــە و بە واکـســێن بەری دەگرترێ، چاوەقووڵە، چاوقوڵکە.

تاعەت (نا.)[عەر: طاعة] عیبـادەت.

~ **کردن:** عیبادەت کردن، پەرستن.

تاعەتخانە (نا. ل)[تاعەت + خانە] شوێنی تاعەت کردن، پەرستگا.

تاغووت (نا.)[عەر: طاغوت] ١ـ بوت، سەنەم. ٢ـ جادووگەر، سیحرباز.

تاغی (نا. فا)[عەر: طاغی] ١ـ نافەرمان، سەرکەش، یاغی. ٢ـ زۆرکار، زاڵم.

تاف (نا.)[بڕ: تاو4] ١ـ هەرەت، جەنگە. ⁂ لە تافی لاوەتی دا. ٢ـ (ئاک.) [باک ـ ئەر] گورج، دەستبەجێ، تاو، هەشتاو. ⁂ تە خەبەر شاند، ئەز تاف دەست رە هاتم. ٣ـ ئاوێکی زۆر و بە خۆڕ، خوڕێناو. ٤ـ تافگە، ئاوهەڵدێر.

تافاو (نا. ل)[تاف/٣ + ئاو1/١] ئاوی بەهێز و خوڕێن، لافاو.

تافتە (نا. مف.)[فار: تافتە (تافتن = بادان)] ١ـ تەنراو. ⁂ دەسڕۆکەی دەستت تافتەی پیوازی/ قاوە دە دێی دا تۆ ژن بخوازی (کانی مرادان ل ٧٦). قازان بە قازان قورینگان فڕینە/ تافتە و زەرد و سوور لە ملت ئارینە (سێسەد هۆنراوە ل ٣١). ٢ـ تەنراوێکی ئاوریشمی. ⁂ بە سەری دادا تافتەیەکی تار/ بریسکەی دەدا وەک هەوری بەهار (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٩).

تافگە (نا. ل)[تاف/٤ + گە1] بڕ: تاڤگە

تافە (وشد.)[ئەر] ١ـ دەنگی با، وژە. ٢ـ دەنگی تەوژمی ئاو، خوڕە، هاژە.

تافەتاف (نا. ل)[تافە + تاف] هاژەهاژی ئاوی خوڕێن، خوڕەخوڕ. ⁂ خۆزگەی خەمم بە قەڵبەزەی سەرچاوەکەی زەڵم/ چاو وشکی کرد و ئەو وەکوو خۆی تافەتافیە (گۆران ل ٦٤).

تاڤ[1] (نا.)[بڕ: تاو1][باک] شۆق و تیشکی هەتاو یا مانگ. ⁂ تاڤا هیڤێ، تاڤا رۆژێ.

تاڤ[2] (نا.)[باک] بڕ: تاو3

تاڤگە (نا. ل)[تاڤ + گە1] شوێنێک کە ئاو لە بەرزاییەوە بە تاو دەڕژێتە خوارەوە، تافگە، ئاوهەڵدێر

تاڤی (نا. ل)[تاڤ1 + ئی][باک] باران و هەتاو پێکەوە، بارانی گورگەزێ، داوەتی رێوییان.

تاق[1] (ئان.)[بڕ: تاک] ١ـ تاک، تەنیا. ٢ـ بێهاوتا، تەک، تاقانە. ٣ـ ژمارەیەک کە نیوەکەی تەواو نەبێ. // جووت. ٤ـ

کەس. ٥ـ (نا.) بەشێک لە بیست و چوار بەشی ئاو. هەموو ئاوێک بە بیست و چوار بەش ئەژمێررێ هەموو بەشێکی ناو ئەبرێ بە (تاق)ێک: لە بیست و چوار تاقەی ئەم کاریزە هەشت تاقم هەیە (خاڵ ب ١ ل ٢٧٢). ٦ـ نیوەی رۆژێک. ❊ لێرەوە تا چەمچەماڵ رۆژ و تاقێکە. ٧ـ [باک] بزن و حەیوانی گوێ سپی یا پنۆک پنۆک. ‖ **تاق تاق**: بڕ: تاک تاک. **تاقی تەنیا:** بەتەنێ، تەنیا، تاق و تەنیا

تاق[2] (نا.)[پەه: تاک. باک: تاک، تاق ـ ناو: تاق] ١ـ میچێک بە شکڵی کەوان، کە لە سەر دەرگا، لە سەر ژوور یا لە بن پرد و جێگەی دیکە ساز کرابێ. ٢ـ بڕ: تاقە ٣ـ بڕ: گومبەز. ٤ـ (مجـ.) حاڵەتی کەوانیی برۆ و شتی دیکە. ٥ـ کەوڵی مەڕ و بزن. ٦ـ جۆرێک پۆشاک و جل، جوببە، تەیلەسان. ❊ لاچوو بە جارێ پەردە لە رووی جەننەتی ئیرەم/ رازاوە تاقی ئەتڵەس و کیمخوا و حەریر و واڵ (حەقیقی ل ٥١). ‖ **تاقی ئاسمان**: پەرپەرۆچکەی ئاسمان، تەشقی ئاسمان، تەشک. **تاقی برۆ**: کەوانی برۆ. ❊ لەبەر تاقی برۆت بمرم چ نابێ/ کە من شا بم لە بن باڵی هوما دا (وەفایی ل ٤).

تێبینی: عەرەب ئەم وشەیەی خواستۆتەوە و کردوویەتی طاق.

تاقانە (ئان. ل)[تاق1 + ئان + ئە] بڕ: تاکانە

تاقتاق (گیانـ.)[تاق1 + تاق1] بڕ: تاقتاقکەرە

تاقتاقکەرە (گیانـ.)[تاق1 + تاق1 + کەر3 + ئە] باڵندەیەکە لە رەگەزی کوند، خۆ لە دار هەڵداوەسێ و دەقێژێنێ و دەنگێکی وەک تووک یا تاق دەردێنێ و خەڵک لای وایە مەبەستی لە تاقانە بوونی خودایە، Otus scops ناوی لاتینی ئەم مەلەیە، تاکتاککەرە، تاقتاق، یاهەق، هەقهەقکەرە، هووهووکەرە، حەقحەقۆک، تووتەک، تووتاک، تۆتاک.

١٩ سانتیمێترە. قاوەیی ئاماڵ بۆرە، پەروباڵی رێ رێیە. لە سەری دا دوو شاخی تووک بە ئاستەم سەریان هەڵداوە. شەوانە مێش و مەگەز راو دەکا. لە دارستانی نیزیک دەوروبەری ئاوایییان، باغ و باغچان، کۆنەخانوو و هێلانەی کۆنی باڵندان هێلانەی ساز دەکا (فەرهەنگی باڵندە ل ١٢٣).

تاقچە (نا. ل)[تاق2 + چە] تاقە، تاقەی بچووک.

تاقم (نا.)[تور: takım] ١ـ دەستـە، گـرۆ، جـەمـاعـەت، تاخـمـە. ٢ـ دەسـتـێک چینی. ٣ـ جـووتێک ددانی دەسکردە بۆ مرۆی بێ ددان کە ددانسـاز سازی دەکا، لە سـەر پووکی دادەنێن و کـاری ددانی پێ دەکەن، ددانی عەمەلی.

تاقمانلەجووت (نا. ل)[تاق1 + مان + لە + جووت] بڕ: تاقمانەجووت

تاقمانەجفت (نا. ل)[تاق1 + مان + ئە + جفت][ئەر] بڕ: تاقمانەجووت

تاقمانەجووت (نا. ل)[تاق1 + مان + ئە + جـووت] یـاریەکی دوو کـەسـیـیـە، لایەک هەندێک خـیـز یا شـتی وردی دیکە لە مـسـتی دەنێ و بە ویدیکەی نیـشـان دەدا و دەڵێ تاق یا جـووت. ئەو کـەسـە یەکێکیـان هەڵدەدا و ئەگەر قسـەکەی وە ڕاست گەڕێ ئەوە براوویەتیەوە. ئەم یاریە بۆ سـەرەتای یاری دیکەش کـەلکی لێوەردەگرترێ بۆ ئەوەی کە نۆرەی کایە دیاری بکرێ. تاقـمـان لە جـووت، تاقمانەجفت، تاکمانلەجووت، گێجبازیی.

تاق و تەنیـا (ئان. ل)[تاق1 + و + تەنیـا] بێ کـەس و کـار، تەنیـا، تاک و تەنیا، تاقی تەنیا.

تـاق و لـۆق (ئـان. ل)[تـاق1 + و + لۆق] ١ـ چەند شت یا چەند کـەسی دوور و تـەنیـا لـە کـۆمـەڵ و پۆل دا. ٢ـ بە دەگمەن، بە هەڵکەوت. & تاق تاق، تاق و لۆقـە، تاک و تووک، تاک و تەرا، تاک و لۆک، تاکە و لۆکە.

تاق و لۆقـە (ئان. ل)[تاق1 + و + لۆق + ئە] بڕ: تاق و لۆق

تاقە (نا. ل)[تاق2 + ئە] ١ـ شوێنێکی هـەندێک قـووڵ لە دیوار دا بۆ شت لە سـەر دانان، تاق. ٢ـ تۆپێک پارچە. ٣ـ جـۆرێک پارچەی بە نرخ لە ئاوریشم. ⁂ چەندم پێخۆش بوو نە کەوای مەخمەر و تاقـە و قـوتنی و خـەزەلم لە بەر دابا... (تاریک و روون ل ٥).

تاقـەت (نا.)[عـەر: طاقة] ١ـ هێـز، توانا، توانست. ٢ـ سەبر و حەوسەلە. ٣ـ ئۆقرە. ٤ـ بەرگە. **~ بوون:** جێبەجێ بوون، دامـەزران. **~ بە سـەر چوون:** بێتـاقـەت بوون، تاقـەت نەمـان، تاقـەت چوون. **~ پێـشکان:** دەرۆست هـاتن، قـەوە پێـشکان. ⁂ ئەو بەردە بە من هەڵناگیـرێ، تاقـەتم پێیناشکێ! **~ تەواو بوون:** ١ـ توانایی نەمـان. ٢ـ وەڕەز بوون، بێتـاقـەت بوون. **~ چوون:** وەڕەز بوون، بێ حەوسەلە بوون. **~ کردن:** ١ـ

شاردنەوە. ‫:‬ پووڵەکانم لە شوێنێکی چاک تاقەت کردوە. ٢ـ دامەزراندن، جێبەجێ کردن بە ڕێکوپێکیی. ‫:‬ هەتا من دێمەوە میوانەکان تاقەت کە! ~ **مان:** توانایی هەبوون، حەوسەلەی ئەنجام دانی کارێک هەبوون، تاقەت هەبوون. ‫:‬ تاقەتی کار کردنی نەماوە بەڵام تاقەتی خواردنی هەر ماوە. ~ **گرتن:** ١ـ ئارام گرتن، ئۆقرە گرتن. ٢ـ بەرگە گرتن، دەوام هێنان. ‫:‬ تاقەتی مستێک ناگری. ~ **لێبڕین:** بێتاقەت کردن، توانایی ئەنجام دان یا درێژەی کارێک دە کەسێک دا نەهێشتنەوە، لە تاقەت خستن. ~ **هەبوون:** ١ـ بەهێز بوون، توانایی هەبوون. ٢ـ تاقەت و توانای ئەنجام دانی کارێک هەبوون، وەڕەز و بێ تاقەت نەبوون. ~ **هێنان:** بەرگە گرتن، دەوام هێنان، تاقەت گرتن، خۆ ڕاگرتن لە بەر مەسەلە و کارێک. **~ی خۆ نەبوون:** زۆر بێتاقەت بوون، زۆر وەڕەز بوون. **~ی هیچکەس نەبوون:** توانایی دیتن و گوێ ڕاگرتن لە کەس نەبوون، زۆر بێزاز بوون. **دە (لە) ~ی کەسێک دا هەبوون:** توانایی ئەنجامی کارێک هەبوون، قەوە پێشکان، دەڕۆست هاتن. ‫:‬ کڕینی ئەو ماڵە دە تاقەتی من دا نیە! ئەوەی تۆ کردت دە تاقەتی هەموو کەس دانیە! **لە ~ خستن:** تاقەت لێبڕین، بێتاقەت کردن.

تاقەڕووح (نا. ل)[تاق + ئە + ڕووح] تەنیا، تەنیاباڵ، بەتەنێ، یەک تەنە. ‫:‬ بابت تاقەڕووحێکە و دەبێ زگی هەشتان تێر بکا.

تاقی (نا.)[عەر: تحقیق] سەنگ، ئازمایش، بەراورد. **بە ~ کردنەوە:** بڕ: تاقی کردنەوە. **~ کردنەوە:** ئازمایش کردن و سەنگاندنی شتێک یا کەسێک بۆ دەر کەوتنی چاک و خراپ، بە تاقی کردنەوە.

تاک[1] (ئان.)[پەهـ: تاک، تەک. باک: تەک ـ ناو: تاک، تەک، تەق، تاق ـ هەو: تاک، تاق ـ زا: تەک] ١ـ تەنیا، بەتەنێ. ٢ـ بێ هاوتا، تەک، تاقانە. ٣ـ ژمارەیەک کە نیوەکەی تەواو نەبێ. // جووت. ٤ـ کەس. ~ **بوونەوە:** ١ـ جوێ بوونەوە و تاک کەوتنی گیاندارێک لە کۆمەڵەکەی. ٢ـ تاک کەوتن، تەنیا مانەوە. ~ **کەوتن:** تەنیا بوون، جوێ بوونەوە لە کۆمەڵ. ‖ **تاک تاک:** ١ـ یەک یەک. ٢ـ کەم، هەندێک، تاق و لۆق. ‫:‬ تاک تاک خەڵک بە دەرەوەیە. & تاق تاق

تاک² (نا.)[باک] بڕ: تاق2

تاکانه (ئان. ل)[تاک1 + ئان1 + ئه] ١ـ تەنیا منداڵی بنەماڵەیەک. ٢ـ تەنیا کوڕی بنەماڵەیەک. ⁘ تاکانه یا شێته یا دێوانه (پەند). ٣ـ بێهاوتا، تاک، تەک. & تاقانه، تەکانه. ~ **بوون:** ١ـ تاکه منداڵی ماڵ بوون. ٢ـ بێهاوتا بوون، بێوێنه بوون.

تاکتاککەره (گیانـ.)[تاک1 + تاک1 + کەر3 + ئه] بڕ: تاقتاقکەره

تاکتیک (نا.)[یون:taktika] ١ـ بەڕێوه برن و وه کار خستنی هێزەکانی جۆربەجۆر له شەڕ دا. ٢ـ فەن، زانست و شێوەی جوڵانەوه.

تاکسی (نا.)[فەر: taxi] ماشێنی تایبەت بۆ راگوێزتنەوەی مسافیر له نێو شار دا به پووڵ.

تاکسی میتر(نا. ل)[فەر:taximetre] دەزگایەکی چووک که له نێو تاکسی دادەندرێ هەتا مەودای ئاژوانی دیار کەوێ و مسافیر به پێ ئەم مەودایه کرێکەی بداتێ.

تاکمانلەجووت (نا. ل)[تاک + مان + له + جووت] بڕ: تاقمانەجووت

تاک و تووک (ئان. ل)[تاک1 + و + تووک5] بڕ: تاق و لۆق

تاک و تەرا (ئان. ل)[تاک1 + و + تەرا] بڕ: تاق و لۆق

تاک و تەنیا (ئان. ل)[تاک1 + و + تەنیا] بڕ: تاق و تەنیا

تاک و لۆک (ئان. ل)[تاک1 + و + لۆک] بڕ: تاق و لۆق

تاکوو (ئام.) بڕ: تا3

تاکه (ئان. ل)[تاک1 + ئه] ١ـ تاکانه، تاقانه. ٢ـ یەک کەس. ٣ـ تاقڕانی زێوی ئێران (هس: تارانی)

تاکەوتاک (ئان. ل)[تاک1 + ئەو + تاک] جووته کەوشێک که لینگەکانی به هەڵه دەپێ کرابێ یا داندرابێ، لینگاولینگ.

تاکه و لۆکه (ئان. ل)[تاک1 + ئه + و + لۆک + ئه] بڕ: تاق و لۆق

تال (ئان.)[باک ـ زا] بڕ: تاڵ1

تالار (نا.)[گیل: تەلار ـ پەش: تالار ـ فار: تالار. باک: تەلار ـ ناو: تالار، تاللار، تەلار] ١ـ دیوی گەوره و بەربڵاو. ٢ـ شوێنی گەوره بۆ بەڕێوه بردنی شانۆ و نمایش. ٣ـ شوێنی گەوره، ساڵۆن. ٤ـ

دیوی گـــەورەی لە نهـــۆمـی ســـەرەوە، شـانشین، باڵەخانە. ⁂ میر دەچۆ سەر کـۆشک و تالاران، تەمــەشــای قــووچی قەزەنی کرد (مان ل ١٢٧).

تالحە (نا.) بڕ: تالع

تالدە (نا.)[باک] بڕ: داڵدە

تالع (نا.)[عــەر: طالـع] ١ـ شـــانس، بەخت. ٢ـ چارەنووس. ٣ـ پێـــشگۆیی چارەنووسی خەڵک، فاڵ. & تاڵە، تالحە. ~ **گرتنەوە:** شـانس و بەخت بە تاقی کـردنەوە بە فـاڵ، فـاڵ گـرتنەوە. ~ **نووسـران:** ئەو رووداوانەی کـە بۆ مـرۆڤ دیاری کراوە، چارەنووس نووسران.

تاللار (نا.) بڕ: تالار

تالک (گــیــا.)[تال + ک][باک] بڕ: تاڵوو

تالووکــە (نا.)[عــەر: تهلكة][باک] خەتەر، مەترسی.

تالە (ئان.)[زا] بڕ: تاڵ1

تالی (گیا.)[تال + ئی][باک] بڕ: تاڵوو

تالیب (نا. فا)[عەر: طالب] داواکەر، خـوازیار. ⁂ گـەر تالیـبی مـاچێکی ئەتۆ لەو دەمـــە قـــەندەی/ بەو زولفـــە دەبـێ هـەروەکـــوو من خـــۆت لـە رەســـەن دەی (وەفـایی ل ١٩٨). ~ **بوون:** خـوازیار بوون، داواکار بوون.

تالیــژاری (نا. ل)[تال + ئی + ژار + ئی][باک] بڕ: تاڵشاریی

تالیشک (گیا.)[تال + ئیشک][باک] ١ـ بڕ: تاڵیشکە. ٢ـ بڕ: تاڵە/١

تاڵ[1] (ئان.)[هیک: تەکرە ـ پار: تخل ـ پەه: تەخل، تەهل. پەش: تریخ ـ فار: تلخ ـ تات: تەل ـ گیل: تەل. باک: تال، تەحل، تـەعـل ـ نـاو: تاڵ، تـار ـ هـەو: تـاڵ ـ زا: تاعل، تال، تالە، تۆل، تەلە] ١ـ تامی لە زاران ناخـــۆش. // شـــیـــرین. ٢ـ هەر شـــتـــێکی ناخـــۆش. ⁂ رووداوی تاڵ، قسەتاڵ، رۆژی تاڵ. ٣ـ ناشیرین، ناحەز. ⁂ خــوێنتــاڵ، گــۆشت تاڵ. ٤ـ رۆژێکی ســارد و ناخـۆش و رەهێـڵـە کـە نەکـرێ جـووتی تێدا بکەن یا ئاژەڵی بڵـەوەرێنن، تووش. ~ **بوون:** ١ـ گـــــۆڕانـی تـامـی شتێک و بەرەو تامی تاڵ چوون. ٢ـ تامی تاڵ هـەبوون. ٣ـ (کنـ.) رەزاگــران بوون، خوێنتاڵ بوون.

تاڵ[2] (نا.)[هیک: تـەنترە ـ ئـەو: تەثرە. لۆر: تـال. نـاو: تـاڵ، تـار] ١ـ هـەودا، داو، تار. ٢ـ دەنکێک مـوو. ⁂ مـامم تەمــەنی زۆرە بەڵام سـەری یەک تاڵی سـپی تێدا

نیه. & تەڵ.

تـاڵ[3] (ئـان.)[بـڕ: تـار1] ١ـ ڕەنـگـی ڕەش مـــەیلـەو زەرد یا زەردی مـــەیلـەو ڕەش. ٢ـ [ئـــەر] ڕەش، تـــار. ⁘ تـــاڵ داگەڕیان.

تاڵ[4] (ئا.)[عەر: طحال] بڕ: سپڵ

تاڵ[5] (نا.)[؟] جـــەوت و مـــازوو و تۆکڵـەهەنار کـە مـەشکە و هەمـبـانە و چەرمـی پێـخـۆش دەکـەن، هەلاڵ. **~ دان:** خۆش کردنی چەرم بە تاڵ و هەلاڵ.

تالآن (نا.)[مـــەغ: تـالان] ١ـ بردن یا برانی بە زۆریی ماڵ و سامان و دەوڵەتی کەسێک یا شوێنێک بە تێگڕایی، چەپاو، تالآن و بڕۆ، تاراج، تاڵوو، تارتالە، نژدە. ٢ـ دۆڕانی تەواوی پووڵ و پارە و ماڵ. **بە ~ بردن:** تالآن کـردن و بردنی مـاڵ و دەوڵەتـی کـەسـێک یا شـوێنێک، تالآن کـــردن، چەپاو کـــردن. **بە ~ چوون:** تـووشـی تـالآن هـاتـن و دزران و بـرانـی هەمـوو مـاڵ و حـاڵ، بە تالآن ڕۆیین، بە تاراج ڕۆیین. **بە ~ دان:** نابوود کـردن، فـەوتاندن، بە تاراج دان. **بە ~ ڕۆیین:** بڕ: بە تالآن چوون. ⁘ ماڵمان تالآن کرا، مـەڕ و مـاڵمـان هەمـووی بە تالآن ڕۆیی/ ئێمـە دەبێ دانیشین بە هەناسـەساردی و بەبێ نانی و بەبێ دۆیی (لاس و خەزاڵ ل ٥٣). **~ بوون:** دۆڕانی هـەمـوو پووڵ و پارە لە قـومـار دا، سـوخت بوون. **~ بردن:** تـالآن کـــردن، بـە تـالآن بـردن. ⁘ ئاخـر چ بکەم لەوەی دا سەرزەنشتی من دەکەن، دەڵێن تالآنیان برد و لاس پێی نە گـەڕاوە (لاس و خـــەزاڵ ل ١٦٣). **~ سـتـانـدن:** بە تـالآن بردن، تالآن کـردن، تالآن بردن، تالآن ئەستاندن. **~ کران:** ڕووت کـــران و بە تـالآن بـردنی مـــاڵ و سـامـــان. **~ کـردن:** ١ـ بڕ: بە تالان بردن. ٢ـ بردنەوەی هەموو پووڵ و پارەی کـــەســـێک لە قـــومـــار دا، ســـوخت کـــردن. **~ ئەســـتـــانـدن:** بڕ: تـالآن ستاندن.

تالآنبـەر (ئان. فـا)[لە: تـالآن بردن] کـەسێک کـە مـاڵی خـەڵک بە تالآن دەبا، تالآنکەر. ⁘ کـوڕ تـالآنگێـڕەوەیە و کچ تالآنبەر (پەند ل ٣٣١).

تالآنسـتـێـن (ئـان. فـا)[لە: تـالآن سـتـانـدن] کـەسێک کـە مـاڵی خـەڵک بە تالآن دەبا، تالآنکەر، تالآن ئەستێن.

تالآنکراو (ئان. مفـ.)[لە: تالآن کران] کـەسـێک کـە مـاڵ و سـامـانی بـە تالآن براوە. ⁘ تـالآنـکراو بـە مـــاڵ ئـەبێ،

سکەڕۆ بە ماڵ نابێ (پەند ل ١٥٠).

تالانکەر (ئان. فا)[لە: تالان کردن] ١ـ کەسێک کە ماڵی خەڵک بە تالان دەبا، تالانبەر. ٢ـ دز، ڕێگر.

تالانکەریی (حم.)[تالانکەر + ئیی] کار و پیشەی تالانکەر، دزیی، ڕێگریی.

تالانگێڕەوە (ئان. فا)[تالان + گێڕەوە] کەسێک کە بەری تالان دەگرێ و ناهێڵێ ماڵی بە تالان بەرن. ⁂ کوڕ تالانگێڕەوەیە و کچ تالانبەر (پەند ل ٣٣١).

تالان و برۆ (نا. ل)[تالان + و + برۆ] ١ـ بڕ: تالان. ٢ـ شێواویی و کەس بە کەس نەبوون، تێکەولێکە.

تالانە (نا. ل)[تالان + ئە][ئەر] بڕ: تەڵان

تالان ئەستێن (ئان. فا)[لە: تالان ئەستاندن] بڕ: تالانستێن. ⁂ ئەحمەدخانی سوورچی و زووراری تالانی برد و تالان ئەستێنە/ ئەی بۆ دەڵێن لاس پیاوێکی ڕەشیدە، بازە، شەهێنە (لاس و خەزاڵ ل ١٦٢).

تالانیی (نا. ل)[تالان + ئیی] ماڵ و شتێک کە بە تالان براوە.

تالاو (نا. ل)[تاڵ1 + ئاو1] ١ـ ئاوی تاڵ و ناخۆش. ٢ـ ئاوی سەفرا، زەرداو. ⁂ ئەمێستەش گەرچی عەیش و عوشرەتت هەر تاڵ و تالاوە/ بە مەرگی تۆ لە پاشانیش دەخۆی تالاوی تالاوی (نالی ل ٦٨٢). ٣ـ شوێنێک کە ئاوی ڕووبار و جۆبار و بارانی تێدا کۆ ببێتەوە و مەنداو بێ، زۆنگ. ٤ـ (مجـ.) دەرد و خەمی زۆر.

تالاویی (نا. ل)[تالاو + ئیی] ١ـ ئاوی ناخۆش و تاڵ، تالاو. ٢ـ تالایی ژیان، دەرد و خەم.

تالایی (حم.)[تاڵ1 + ئایی/١] ١ـ تامی تاڵ، تاڵ بوون. ٢ـ ناخۆشیی. ٣ـ ڕەزاگرانیی، ناحەزیی. & تاڵیی

تاڵخ (نا.)[؟] سنووری نێوان دوو دێ یا دوو زەوی، مەرز، حدوود، کەوشەن، توخووب، تووخب، تخووب. **~ دانان:** سنوور کێشان، دیاری کردنی مەرز و حدوود، تخووب دانان.

تاڵشاریی (نا. ل)[تاڵ1 + شار (ژار) + ئیی] جیوەیەکی ڕەنگ قاوەیی تۆخە کە لە گیایەکی بە ناوی [لات: Aloe vera، عەر: صبر] دەگرترێ، تامی زۆر تاڵە و بە سانایی لە نێو ئاوی داغ دا دەتوێتەوە

و بۆ دەرمـــان کـــەلکی لێـــوەردەگـــرن، تاڵیشاریی، تالیژاری.

تاڵشک (گـیـا.)[تاڵ1 + شک] بڕ: تاڵیشکە

تاڵک (گیا.)[تاڵ1 + ک] ١ـ بڕ: تاڵکە ٢ـ بڕ: تاڵوو. ٣ـ جۆرێک هەرمێ.

تاڵکە (گـیـا.)[تاڵ1 + کـە] جـۆرێک گـرکـەیە کـە بە نەگـەیوی تاڵە، تاڵک، تەحلک.

تاڵگ (گـیـا.)[تاڵ1 + گ][ئەر] بڕ: تاڵیشکە

تاڵگە (گـیـا.)[تـاڵگ + ئە][ئەر] بڕ: تاڵیشکە

تاڵ و ســـــوێریی (نا. ل)[تـال + و + سـوێریی] دەرد و ناڕەحـەتیی، مـەینەت و نـاخـــۆشـــیـی، تـاڵیـی و ســـوێریی. ⁂ کـــراســـێکە بە بـەژنی من بڕاوە تـاڵ و سوێریی ژین/ کە هەر ئەسرینە دەیڕێژم، کە هەر زووخـاوە دەیچـێژم (حـەقـیـقی ل ١٧٩). **~ چێـژتن:** (کنـ.) مـەینەت و نـاخـــۆشـــیـی دیتن لـە ژیان دا، تـاڵیـی و سوێریی چێژتن.

تاڵوو[1] (گیا.)[تاڵ1 + ئوو] گیایەکی تاڵە مـاڵات نایخـۆن، هـەتا گـەزێک بەرز دەبێـتـەوە، گـەڵاکـانی پان و ناسکن و لە دوایـی جـــــــوێ دەبـنـەوە و بـا بـۆ هـەر لایـەکـــیـــان دەبا، لـە ریشـــەکـــەی بۆ ســووتـەمـەنی کـەلک وەردەگـرن کـە پێی دەڵێن کـــــۆڵوو، Centaurea centaurium ناوی لاتینی ئەم گـیــایـەیە، تاڵک، تالی، تالک (عـەر، فـار: قنطوریون، قـنـطـریـون ـ ئـین: centaurea). **لـە خــــشـــــەی ~ رەوینەوە:** (کنـ.) زۆر ترسەنۆک بوون

تاڵوو[2] (نا.) بڕ: تالان

تاڵووکـــە (ئاک.) پـەلە، لـەز. **بە ~ بـوون:** بـە پـەلـە بـوون، پـەلـە هـەبـوون، تاڵووکـە هـەبوون. **~ کـردن:** پەلـەپەل کـردن، پەلە کـردن. ⁂ تاڵووکـەی مـەکـە هـەر ئـێـسـتـا خـۆم سـاز دەکـەم! **~ هەبوون:** بە پەلە بوون، بە تاڵووکە بوون.

تێـبـینی: لە زمـانی سـانسکریت دا تـەرو taru هـەر بـەو مـــــانایـە هـاتوە. هـەروەها لـە فـــەرهـەنگەکـانی زاراوەی باکـووری دا تالووکە بە مـانای خـەتەر و مـــەترسی لە tehlike ـ ی تورکی کـــە خــۆی لـە تهلكة ـ ی عـــەڕەبی کـــەوتوە، هـاتوە.

تاڵە[1] (گیا.)[تاڵ1 + ئە] ١ـ گـیایەکی

خۆڕسکە لە دەستەی سێوەڕە، گەڵاکانی پەنجەیی و گوڵەکانی شین و سپی و مۆر و زەردن، بەرەکەی دەنکێکی تاڵە دە نێو کەلوو دا کە خۆش دەکرێ و دەخورێ، Lupinus albus ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، هەرزەڵە، تالیشک. (عەر: ترمس ـ فەر: lupine). ٢ـ دەنکێکی چووکی خڕی رەشە کە لە نێو گەنم و نیسک و دانەوێڵەی دیکە دا پەیدا دەبێ و تامی تاڵە، تاڵەکە، مرۆر. (فار: سیهک). ٣ـ (ئان.) مەڕی لەش سپی دەم و چاو بۆر. ٤ـ (ئان.) گوێدرێژ و ئێستری دێزە.

تاڵە[2] (نا.)[باش ـ هەو] بڕ: تالع

تاڵەکە (گیا.)[تاڵ1 + ئەکە][ئەر] بڕ: تاڵە/٢

تاڵیش (گیا.)[تاڵ1 + یش] بڕ: تاڵیشکە

تاڵیشاریی (نا. ل)[تاڵ1 + ئی + شار (ژار) + ئیی] بڕ: تاڵشاریی.

تاڵیشک (گیا.)[تاڵ1 + ئیشک] بڕ: تاڵیشکە

تاڵیشکە (گیا.)[تاڵ1 + ئیشک + ئە] گیایەکی خۆڕسکە کە هەتا گەزێک بەرز دەبێتەوە،، ساقەتی زوور و گەڵاکانی ناسک و تووکنن (کە لە کاتی لێکردنەوەی شیرەیەکی سپی لێدێتە دەر)، تامی تاڵە و کەو زۆری پێخۆشە، تاڵیشک، تاڵشک، تاڵیش، تاڵگ، تاڵگە، تالیشک، گیاکەو، تەحلی.

تاڵیی (حم.)[تاڵ1 + ئیی] ١ـ تامی تاڵ، تاڵ بوون. ٢ـ ناخۆشیی. ⁂ وەرە با هەڵمژم ئەو لێوە شیرینە بە کەیفی خۆم/ لە پاش ئەو تاڵییە با من دەمێک شەکرم لە دەم دابێ (تاریک و روون ل ٢١٨). ٣ـ رەزاگرانیی، ناحەزیی. & تالاّیی. **بە ~ باس کردن:** بە خراپ و ناحەز باسی کەسێک کردن، باسی رەزاگرانی و خوێنتاڵی کەسێک کردن. ⁂ کەسێکی تۆ ناخۆشت ویست و بە تاڵییت باس کرد، ئەویش ناخۆشی دەوێ و دەبێتە قەستەسەری (سەعید و میرسێوەدین ل ١١٧).

تاڵیی و سوێریی (نا. ل)[تالیی + و + سوێریی] بڕ: تاڵ و سوێریی. **~ چێژتن:** (کنـ.) بڕ: تاڵ و سوێریی چێژتن.

تام (نا.)[عەر: طعم] ١ـ هەستی تاڵیی، سوێریی، شیرینیی و ترشیی کە لە خواردن و خواردنەوە دەکرێ، چێژ، چێژە. ٢ـ چەوریی و رۆنی نێو چێشت. ٣ـ لەززەت، خۆشیی، چێژ. ⁂ تامی ئەو

دیدارەم لە بیــــــــر ناچێ. ٤ـ [باک] رووکێشی سەر کانزا بە تایبەت زێڕ و زێو. **~ تێکردن:** چەوریی و ڕۆن و ئاڵەت دە چێشت کردن، تامدار کردنی چێشت. **~ چێژتن:** بە تاقی کردنەوەی تامی خواردەمەنی، تام کردن، چێژتن. **~ دان:** ١ـ تام هەبوون، چێژ هەبوون. ٢ـ رووکێشی زێڕ یا زێو لە کانزای دیکە دان. **~ شتێک یا خواردنێک دە بن ددان دابوون:**(کنـ.) بیرەوەری حاڵەتێک یا خواردنێک لە بیر نەکردن. ∷ تامی ئەو کفتەی دایکتم هەر لە بن ددان دایە. تام و چێژی ئەو سەفەری پێکەوە کردمان هەر لە بن ددانم دایە و قەتم لە بیــر ناچێ. **~ کردن:** بڕ: تام چێژتن. **~ نەبوون:** ١ـ بێتام بوون، چێژ نەبوون. ٢ـ خۆش نەبوون، بێ لەززەت بوون. ∷ بێ تۆ هیچ کۆڕ و مەجلسێک تامی نیە. ‖ **تامی تامی:** چاوبز * **تامی تامی دان:** چاوبز دان. **تامی زار:** (کنـ.) نیەت، بۆچوون، ویست. * **تامی زاری کەسێک چێژتن (زانین، کردن):** (کنـ.) پەی بردن بە نیەت و ویستی کەسێک سەبارەت بە مەسەلەیەک بە قسە کردن و دواندن. ∷ دەستبەجێ مەنێرە سەری لە پێشدا تامی زاری دایک و بابی بزانە لە دوایی تێگرا دەچینە خوازبێنی.

تامــازرۆ (ئان. ل)[تام + ئا + زرۆ] [ئەر] بڕ: تامەزرۆ

تامــان (نا.)[هس: تان1] ١ـ دەرک و دیوارۆچکە یا بەرهەڵستی لە شووڵ تەنراو، تەیمان، تان، تانە، چەپەر. ٢ـ پەرژین. ٣ـ [باک] پەیوەندی دار و درەخت، متوربە، لوول.

تاماندن (چا. م)[لە: تامان/٣][باک] متوربە کردنی درەخت، پەیوەند کردن.

تامــدار (ئان. فا)[تام/٣ + دار2] خواردنێک کە تامی خۆش بێ، خۆش چێژ، بەتام.

تامــزیڤ (ئان. ل)[تام/٤ + زیڤ] [باک] رووکێشی زێو، ئاوەزێو.

تامـزێڕ (ئان. ل)[تام/٤ + زێڕ][باک] رووکێشی زێڕ، زێڕکفت، ئاوەزێڕ.

تامــسار (ئان. ل)[تام/١ + سار] [باک] مەیخۆش، تفت.

تام و بۆ (نا. ل)[تام + و + بۆ] بۆن و بەرامەی چێشت.

تام و خــوێ (نا. ل)[تام/٢ + و + خوێ] ١ـ رادەی ڕۆن و خوێی نێو

چێشت، چێژی چێشت. ⁝⁝ چێشتێکی بە تام و خوێیە. ٢ـ (مجـ.) تـام، چێژ. **~ کـردن:** چێـژتنی چێـشت بۆ دەرکـەوتنی ئـەنـدازەی رۆن و خـــــوێ و بـەهـارات، چێژتن، تام کردن.

تامووسک[1] (نا. ل)[تا (تار2) + موو + س + ک] مـووی درێـژی کلکی یەکـسم کە بـۆ داو و تەپکە کـەلکی لێـوەردەگرن، دامووس، داموووسک، داموووسکە.

تامــووسک[2] (نا. ل)[تا1 + مــووس (میز) + ک][باک] بڕ: تێمیسک

تامیسک (نا. ل)[تا1 + میس (میز) + ک] بڕ: تێمیسک

تامیسکە (نا. ل)[تا1 + میس (میز) + کە][باک] بڕ: تێمیسک

تامێزک (نا. ل)[تا1 + مێز (میـز) + ک] بڕ: تێمیسک

تامێسک (نا. ل)[تا1 + مێس (میز) + ک] بڕ: تێمیسک

تامــــەزرۆ (ئـان. ل)[تام + ئـە + زرۆ (ئارەزوو؟)][لۆر: تەمارزو ـ ناو: تامەزرۆ، تامـازرۆ][هس: تـامـسـار] کـەسێک کـە مــەیل و تاســەیەکی زۆری هـەیە. **~ بوون:** مەیل و تاسـەیەکی زۆر هـەبوون. ⁝⁝ زۆر تامـەزرۆی شۆرباوکفتەم. تـامەزرۆی دەرس خــوێندنم. **~ کــردن:** مــەیل و تـاســـەیەکی زۆر دە کــەســێک دا پێک هێنان. ⁝⁝ هێندەی بـاسـی سـەفـەرەکـانی خۆی بۆ کردووم منیشی تامەزرۆ کردوە.

تامــەزرۆیی (حم.)[تـامـەزرۆ + ئیی] حـاڵەتی کـەسی تامـەزرۆ، مـەیـل و تاسـە. **~ شکان:** پێگـەیشـتن بـە مـــــەیل و ئارەزوو و تـامــەزرۆ نـەمـان. ⁝⁝ هێندەم خــوارد و خــواردەوە هەتا تـامـــەزرۆییم شکا.

تان[1] (نـا.)[نـاو: تـان ـ هـەو: تـان] ١ـ تـاڵـی هـەر تـەنراوەیەک لـە ســــەرەوە بـۆ خـوار کــە پۆی تێـهــەڵدەکێـشن، رایەڵ، تـانـتــــــە. // پـۆ.. ٢ـ [باک] دیـوار یا پەرژینی سـاز کـراو لە شـووڵ و قـامیش، چیت، تامـان. **بە ~ا چوون:** بژاردن و دەست نیشـان کردنی چاکە یا خـراپەی کەسێک بە دوور و درێژیی، بە تانا هـاتن، بـە تانـوپۆ دا هـاتـن، بـە تانـوپـۆ دا هـاتـن. **~ دەرکــەوتـن:** ١ـ شـــڕ بوون و کــۆن بوونـی تەنـراوە. ٢ـ (کنـ.) عــەیب و عــار دەرکەوتن و ئاشکرا بوون.

تێبـینی: تان لە چاوگی تەوێسـتـایی تەن tan و تەنین ـ ی کوردیی کەوتوە.

تان2 (نا.)[باک] بڕ: تا1

- تان3 (ئام.) جێناوی دووهەم کەسی کۆ. ⁂ ماڵتان، کتێبەکەتان.

تانار (نا.)[؟][باک] بەخـــیـــە و درووماندێکی تایبەتی کە بنی کتێب لێک دەبەستێتە و لە دوایی بەرگی تێدەگرترێ، شیرازە، شیرازی.

تانته (نا.)[هەو] بڕ: تان1. ⁂ دیسان دەس چەرخ هەم ها نە کـــار دا/ تای تانتـــەی دووریش وســـتــەن وە دار دا (مەولەوی ل ٢٥٣).

تـــانج (نــا.) بـــڕ: تـــاج. || **تـــانجـــی دەروێشیی:** بڕ: تاجی دەروێشیی.

تانج زێڕین (گیانـ.)[تانج + زێڕین] ٩ سانتیمێترە... سەری زەردە و دوو هێڵی ڕەشی پێـــداهاتووە. کـــاکـــۆڵی نێـــرە نارنجییە و هی مێیە زەردی کاڵە. بە باڕی کاکۆڵی نییە. ئەو باڵندەیە پشتی ســەوزی زەیتوونییـە و بەرزگی زەردی ئامالّ سپی. تەنیشتی شین دەچن؛ باڵی دوو خەتی سپی و خەتێکی پانی ڕەشی پێـــداکـــشـــاوە. لە لێـــڕەواران دەژی. زســـتـــانان لە ســـەر پەرژین و پنچکان دەبینرێ. هێلانەی بە چڵـووکی دارانەوە هەڵداوەسێ (فـــەرهەنگی باڵندە ل ٣٤) Rrgulus regulus ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە.

تانجـــۆکـــە (نا. ل)[تانج + ئۆکە] ١ـ تانجی چووک. ٢ـ لیزگە مـووروو‌ی سەر نێـوچاوان. ٣ـ مـووی نێـوچاوانی کـچی بچکۆڵە کـە دەیهـۆننەوە و بە سـەریەوە دەبەستنەوە هەتا نەچێتە نەکەوێتە سەر چاوی.

تانجی (گیانـ.) بڕ: تاژی

تانجی پێغـەمەر (گـیانـ.)[تانجی + پێغەممەر] بڕ: تاژیلۆکە

تانجی پێغەمەرانە (گیانـ.)[تانجی + پێغەممەر + ئانە] بڕ: تاژیلۆکە

تانجیـــەوان (نا. ل، ئان. ل)[تانجی + ئە + وان] بڕ: تاژیەوان

تانزی (گیانـ.)[زا] بڕ: تاژی

تانک (نز.)[ئین: tank] مەکینەیەکی قـورس و گـەورەی زرێپـۆشی شـەرە کـە تۆپ و ڕەشـــاشی لە ســـەر دامـــەزراوە، چەرخی تایبـەتی هەیە و لە ســـەر زەوی ناڕێکیش جوان دەڕوا. بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩١٦ی زایینی، سەردەمی شەڕی یەکـــەمی جـــەهانی وەکـــاریان خـــست، دەبابە.

تانکێـــــر (نا.)[ئین: tanker] ١ـ ماشێنی گەورەی نەفتکێشی کە دەفرێکی گەورەی لە سەر پشتە و نەفت و گازۆڵ و شتی دیکەی لەم بابەتی پێوە رادەگوێزن. ٢ـ دەفرێکی گەورە کە لە ماڵ یا شوێنی دیکە ئاو یا نەفتی تێدا پاشەکەوت دەکەن، ئەنباراو.

تانگۆ (نا.)[ئیس: tango] جۆرێک سەمای دوو کەسییە کە سەرچاوەکەی لە مکزیکەوەیە و دوایی لە دونیا بوو بە باو و مووزیکی تایبەتی خۆی هەیە.

تانوپۆ (نا. ل)[تان1 + و + پۆ] ١ـ تاڵەکانی تەنراو بە گشتی، رایەڵ و پۆ. ٢ـ (مجـ.) بنەچەکە، رەگەز. ∷ دەزانم کێی تانوپۆت باش دەناسم. **بە ~ دا چوون:** بە دوور و درێژیی چاکە یا خراپەی کەسێک باس کردن و بژاردن، بە تانوپۆ دا هاتن، بە تانا چوون. **بە ~ دا هاتن:** بڕ: بە تانوپۆ دا چوون. **لە ~ کەوتن:** لە کەلک کەوتن، ئیدی بە کار نەهاتن، زۆر پیر بوون. || **تانوپۆ ئاوریشم:** (کنـ.) کەسێک کە لە لایەن دایک و باوکییەوە رەگەزی رەسەن بێ.

تانووت (نا.)[عەر: طعنة] ١ـ سەرکۆنە، لۆمە، توانج، تانە. ٢ـ غەیرەت، ئازایەتی. ∷ کەس ئەو تانووت و غیرەت و ئازایەتییەی نەبووە/ کەس چاوی بە گوڵی چل پلەی حومامێ نەکەوتووە (لاس و خەزاڵ ل ٨٧). **~ لە خۆ دان:** ١ـ خۆ لۆمە کردن، عەیب لە خۆ گرتن. ٢ـ غیرەت وەبەر خۆ نان. ∷ هەموو لە خۆیان دا تانووت و هونەرییە/ خۆیان غەرق کرد لە ئەسپاب و هاچە و چەکییە (لاس و خەزاڵ ل ٥٤) دەستی منت دامێن بێ لە خۆت بدە تانووت و حونەرێ/ بە وەعدەی پازدە شەو لە مزگەوتێ وەرە دەرێ (شێخ فەرخ ل ٦٣). **~ لێدان:** سەرکۆنە کردن، عەیب لێگرتن.

تانە[1] (نا.)[عەر: طعنة] ١ـ عەیب، لۆمە، تەشەر، تانووت. ٢ـ[باک] برین، زام. **~ تێگرتن:** تەشەر لێدان، تانە لێدان. **~ لێدان:** لۆمە کردن، عەیب گرتن.

تانە[2] (نا.)[بڕ: دانە1] ١ـ [باک] دانە، دەنک، قل. ٢ـ [ئەر] پەڵە، خاڵ. ٣ـ پەڵەیەکی سپییە ئەکەوێتە سەر بیبیلەی چاو، تاریکی دەکا، (خاڵ ب ١ ل ٢٧٦). ∷ زمان بۆ پەسنی ئەو لێوئاڵە لاڵە/ گلێنەم تانەداری دانە خاڵە (خەیام ل ٩٥) تاریکی، تەمی دەشتی دڵ و تانەیی

سەر چاو/ شاباڵی پەخش کردبوو تاکوو ئەبەدییەت (گۆران ل ١٧١). ٤ـ نیشانەی پێگەیشتنی میوە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٧٨). ~ **تێکەوتن:** سەرەتای پێگەیشتنی بەر و میوە. ⁘ بێستانەکەم تانەی تێکەوتوە.

تانە^{3} (نا. ل)[تان1 + ئە] دیواری لە شووڵ تەنراو، تامان، تان، تەیمان.

تانین (نا.)[فەر: tanin] ماددەیەکی پێکهاتوو لە ئۆکسیژێن، کەربۆن و ئیدرۆژێنە کە لە گیا و داری شین دا زۆرە بە تایبەت لە بەڕوو دا و بۆ چەرمسازیی کەلکی لێوەردەگرن، جەوت.

تاو^{1} (نا.)[پەه: ئافتاپ. لار: تاف ـ بەل: تاپ ـ پەش: تاو (گەرما). باک: تاف، تەف ـ ناو: تاو] ١ـ هەتاو، خۆرەتاو، خۆر، وەر. ٢ـ شۆق و تیشکی خۆر. ٣ـ بە ناوەوە دەلکێ و مانای تواوە دەدا. ⁘ بەزەتاو، قیرەتاو. ٤ـ یاو، تا، تێ. ٥ـ تین، جۆش، توندیی و تیژیی گەرما. ~ **پەڕان:** بڕ: تاو پەڕین. ~ **پەڕین:** ئاوا بوونی تاو لە ئاسۆ، تاو پەڕان. ~ **تێکردن:** شوێنێک کە تاو دەیگرێتەوە و شۆقی لێدەدا. ~ **دان:** ١ـ تین دان، زیاد کردنی گەرمای ئاگر. ٢ـ (مجـ.) هان دانی کەسێک بۆ ئەنجام دانی کارێک. ~ **سەندن:** تیژ بوونی ئاگر، گەرم بوونی زۆر. ~ **لێهاتن:** تووشی یاو و نۆبەتی بوون، تا لێهاتن. ~ **هەڵاتن:** هاتنە دەری خۆر لە بەیانیان دا، تاو ئەنگووتن، ڕۆژ هەلاتن. ~ **ئەنگووتن:** بڕ: تاو هەڵاتن. || **تاوی سەرمابردوو:** (کنـ.) خۆرەتاوی زستان کە تینی کەمە.

تێبینی: چاوگی تەپ tap لە ئەوێستا دا بە مانای گەرم بوون هاتوە و کۆمەڵێک وشەی کوردیی کە گەرما و تین دەگەیەنن وەک (تەو، تێ، تاوە، ...)لەم چاوگە کەوتوونەتەوە. (بڕ: تا1)

تاو^{2} (نا.) توانایی، تاقەت، هێز، تاب. ⁘ دڵ تینوە، سووتاوە، بەبێ تاقەت و تاوە/ ڕێگەم بە سەراوە کە دەچم ڕێم بەسراوە (نالی ل ٥٣٢).

تێبینی: تاو لە چاوگی تاوین کەوتوە.

تاو^{3} (نا.)[باک: تاف ـ ناو: تاو] ١ـ پێچ، با. ٢ـ ئاڵاو، بادراو. ⁘ پاتاوە، پێتاو.٣ـ تاڵ، هەودا. ~ **دان:** ١ـ بادان، پێچ پێدان. ٢ـ سووڕاندن، هەڵسووڕاندن

تێبینی: تاو بەم مانایە چاوگەکەی

نەمــاوە، لە زمــانی فــارسی دا تاب لە چاوگی تابیــدن (تابیــدەن) بە مــانای پێچانەوە و بادان هەرماوە.

تاو[4] (نا.)[پەهـ: ئۆشـتـاپ. باک: تاو ـ ناو: تـاو، تاف، هەشـتـاو ـ هەو: تاو] ١ـ غار دانی توند، هەشتـاو، تاف. ٢ـ پەلە، لەز. ٣ـ وشـــار، زەخت. ٤ـ هـێـــرش، هەڵمـەت.٥ـ داخ و خـەفـەتی دەروون. ⁂ کوڕەکـەم نەخـۆشە و شـەوانە لە تاوانی خـەوم لێناکـەوێ. ٦ـ ترس، باک، خـۆف. ٧ـ مـــەیل، ســـوێ، ئارەزوو. ٩ـ توندیی، تـەوژم. **~ بـۆ هـێـنـان:** ١ـ زەخـت بـۆ هێنان، دە فـشـار نان. ٢ـ تەنگان. **~ دان:** ١ـ لێـخـورین بە توندیی. ⁂ ئەسپ تــاو دان. ٢ـ زەخــت بــۆ هــێــنــان. ⁂ زگـــــچـــــوون وەها تاوی دام ئەگـــــەر نەگـەیشـتـبـامـە ئاودەسـتـێک لە خـۆ دەڕیام. **~ گــرتن:** بـە توندی وەکــار کەوتن.

تاو[5] (ئـاک.)[بـاک: تـاو ـ نـاو: تـاو] کاتێکی کەم، دەم، سات، ئان، لەحزە. ⁂ مامم هاتە لام تاوێک دانیشت و ڕۆیشت. ‖ **تاوتاو:** ســات ســات، دەم دەم. **تاو نا تاوێک:** دوو کـاتی کـەم بە مـەودایەک دە نێـوانیـان دا، دەم نـا دەمـێک. ⁂ تاو نا تـاوێک چاوێکی لێــدەکـــردم و ســـەری دادەخستەوە.

تـاو[6] (نـا.)[نـاو: تـاو ـ هــەو: تــاوە] ڕەهێـــڵـــەی باران، تـاوەباران، ڕێژنە. ‖ **تاوی باران:** ڕەهێـڵـەی باران. ⁂ دەزانێ تاوی بـارانە شـــەرابی پێکەنینی گـــوڵ/ دەمێک نابێ لە سەر خـەندێکی سەدجارم نـەگــرییێنێ (وەفـــایی ل ٢٠٤) خــــەجێ دەگـریا وەکـوو تاوی دە بارانە (گـەنج ل ٣١٢).

تاوان[1] (نا.)[پەهـ: تاڤان. گیل: تاڤان. باک: تاوان ـ ناو: تاوان ـ هەو: تاوان] ١ـ ســــووچ، گـــوناهـ، خـــەتا. ٢ـ ســـزا، جـەریمە. **~ بژاردن:** سزای تاوان دان، جـــەریمە بژاردن، تـاوان دان. **~ دان:** سزای تاوان دان، جەریمە بژاردن. **~ دانـە پـاڵ:** بـڕ: تـاوان وەپـاڵ دان. **~ دانەوە:** ســزا دانەوە. **~کـردن:** گـوناهـ کـردن، خـەتا کـردن. **~ لە سـەر شـان هەبوون:** تاوانبـار بـوون بە مـەســـەلە و کـــارێک، هـەڵگری تاوانێک بـوون. ⁂ نە پیـاوم کوشـتـوە و نە هیچ تاوانێکم هەیە لە سەر شانی (سەعید و میرسێوەدین ل ٢١٥). **~ وەپاڵ دان:** ســـووچ و تـاوان خـسـتنە ئـەسـتۆی کـەسـێک و تاوانبـار کـــردن، تاوان دانە پاڵ. ⁂ کــۆمــەڵێک تاوانیـــان وەپاڵ من دابوو کـــە هـیـــچی

راست نەبوو. **دەست لە هیچ ~ یک نەگێڕانەوە:** (کنـ.) هەمە چەشنە تاوان و کارێکی چەوت کردن تەنانەت جەنایەت بۆ سەرکەوتن و بە مەبەست گەیشتن. ✲ کۆنەپەرستی لە هەموو شوێنێکی جیهان دا بۆ پاراستنی دەستەڵاتی خۆی دەست لە هیچ تاوانێک ناگێڕێتەوە (تاریک و روون ل ٣٧).

تاوان^{2} (چا. ل) بڕ: توانەوە

تاوانبار (ئان. فا)[تاوان1 + بار1/٩] کەسێک کە سووچ و گوناه و خەتایەکی کردوە، خەتاکار، تاوانکار، تاواندار. **~ بوون:** خەتاکار بوون، گوناهکار بوون. **~ کردن:** خەتاکار کردنی کەسێک.

تاوانباریی (حم.)[تاوانبار + ئیی] کار و کردەوەی تاوانبار، تاوان کردن، تاوانکاریی، تاوانداریی.

تاواندار (ئان. فا)[تاوان1 + دار] بڕ: تاوانبار

تاوانداریی (حم.)[تاواندار + ئیی] بڕ: تاوانباریی.

تاواندنەوە (چا. م) بڕ: تواندنەوە

تاواندەر (ئان. فـا)[تاوان1 + دەر (دان)] کەسێک کە سزای تاوانەکەی دەدا، کەسێک کە جەریمەی دەدا.

تاوانکار (ئان. فا)[تاوان1 + کار] بڕ: تاوانبار

تاوانکاریی (حم.)[تاوانکار + ئیی] بڕ: تاوانباریی

تاوانگاز (ئان. ل)[تاو1/١ + ئان + گاز] بڕ: تاوەسووت

تاوانەوە (چا. ل) بڕ: توانەوە

تاوبردوو (ئان. ل)[تاو1/١ + بردوو] بڕ: تاوەسووت

تاوبردە (ئان. ل)[تاو1/١ + بردە] بڕ: تاوەسووت

تاوپەرست (ئان. فـا)[تاو1/١ + پەرست] کەسێک کە هەتاو دەپەرستێ.

تاوپەرستیی (حم.)[تاوپەرست + ئیی] دین و ئایینی تاوپەرست، هەتاو پەرستن.

تاوپەڕ (نا. ل)[تاو1/١ + پەڕ (پەڕین)] ١- (ئاک.) کاتی تاوپەڕین ئەودەم کە زەردە دەکەوێ، تاوپەڕان. ٢- تاوی پشت کێوان کە تەنیا رەنگی بە ئاسمانەوە یا بە ئاسۆوە دیارە، زەردەپەڕ، زەردە.

تاوپەڕان (ئاک. ل)[تاو1/١ + پەڕ + ئان] بڕ: تاوپەڕ/١

تاوتوو (نا. چا)[تا2 + و + توو3] ١ـ کاری سەنگ و سووک کردنی دوو دەفر و لینگەبار کە شتێکیان تێدابێ بۆ هاوسەنگ کردن. ٢ـ کاری هەڵسەنگاندن و لێکدانەوەی بیر و مەسەلەیەک. ~ **کردن:** ١ـ سەنگ و سووک کردنی دوو دەفر کە شتێکیان تێدابێ بۆ هاوسەنگ بوون و بە قەد یەک لێهاتن. ٢ـ بیر و مەسەلەیەک سەنگ و سووک کردن، لێدوان و باس کردنی بیر و مەسەلەیەک.

تاوتێ (نا. ل)[تا1 + و + تێ2] لەرز و تای نۆبەتی و یاو، چەقوچۆ.

تاوس (گیان.)[عەر: طاوس لە: هیندیی] ١ـ مەلێکی باڵ و پەڕ جوان و رەنگاورەنگە (سپی و شینیشی هەیە) رەگەزەکەی هی هیندوستان و مالێزییە، دەنگی تیژ و ناخۆشە، نێرەکەی کلکێکی درێژی هەیە کە وەک چەتر هەڵیدەدا، بۆ جوانییەکەی رادەگیرێ، گۆشتی دەخورێ بەڵام خۆش نیە، سی ساڵ دەژی و لە سێ ساڵەی پێدەگا Pavo ناوی لاتینی ئەم مەلەیە. ٢ـ (نا.) ئامێرێکی ژێداری مۆسیقایی هێندووستان. ٣ـ (مج.) رەوتی جوانی ئافرەت.

تاوسان (نا. ل)[تاو1 + سان][پەھ: تاپەستان. لۆر: تۆوسۆ ـ فار: تابستان ـ گیل: تابەسۆن، تاڤەسۆن ـ پەش: تابیستان. ناو: تاوسان][ئەر] دووهەم وەرزی ساڵ (پووشپەڕ، گەلاوێژ، خەرمانان)، وەرزی هەتاو و گەرما، هاڤین، ئامنان، هامن، هاوین.

تاوسە (گیان.)[تاوس + ئە] ٤٧ سانتیمێترە. شینی مەیلەوبنەوشە. دندووکی درێژە. چاو، نێوچاوان و لاقی سوورە. زەنگە درێژە. بە بارییی بۆری مەیلەوشینە. ئەو باڵندەیە بە قامیشان هەڵدەچێ. لە کاتی فڕین قاچی شۆڕ دەکاتەوە. لە قامیشەڵانی قەراغ شام دەژی و هەر لەوێ هێلانەی دەکا (فەرهەنگی باڵندە ل ١٤٨)، Porphyrio porphyrio ناوی لاتینی ئەم مەلەیە.

تاوک (گیا.) بڕ: تاوکە

تاوکە (گیا.)[؟] دارێکی سەختی خۆڕسکە، بەرێکی چووکی بە قەرا نووک دەدا کە دەخورێ، تاوک، تایلە.

تاوگر (نا. فا، نا. ل)[تاو1/١ + گر] ماڵ یا شوێنێک کە هەمیشە هەتاو

لێیدا.

تاولەمە (نا.)[؟] دەفرێکی چووکی کون کونە کە لە سیم سازی دەکەن، رەژی تێدەکەن و ئاگری دەدەن. لە دوایی دەسکێکی درێژ کە هەیەتی هەڵیدەسووڕێنن هەتا رەژی بگەشێتەوە و بۆ سەری قەننە کەلکی لێوەردەگرن، ئاگرگەشکەرە، ئاگرگەشکەرەوە، ئاوربووژە.

تاوڵ (نا.)[؟] چادر، رەشماڵ. **~ هەڵدان:** دامەزراندن و قایم کردنی تاوڵ و رەشماڵ.

تاوڵە [1] (نا.)[تور: tavla لە: ئیتالیایی] تەختەنەرد، تەختە.

تاوڵە [2] (گیا.)[؟][ئەر] بڕ: گژنیژ. ‖ **تاوڵە کێفیلە:** بڕ: گژنیژی کێویی.

تاووبان (ئان. ل)[تاو1/١ + و + بان5] حاڵی هەوای ساو و ووناک و خۆش کە هەتاو بە ئاسمانەوەیە.

تاووتین (ئان. ل)[تاو1/٥ + و + تین] ١ـ توند و تیژیی ئاگر، تین، تاو. ٢ـ هێز، توانایی، گوڕ و تین.

تاووساو (ئان. ل)[تاو1/١ + و + ساو] هەوای ساو و بێ هەور.

تاوهەڵات (ئاک. ل)[تاو1/١ + هەڵات (هەڵاتن)] بەرەبەیان کاتی هەڵاتن و ئەنگووتنی هەتاو، تاوئەنگووت، خۆرهەڵات. ⁘ کوتی دەنا سبحەینێ بۆ تاوهەڵاتێ قەرارمان بێ، بێیەوە (مان ل ١١٤). شەولەوەڕیان باویشتایەتە بناری کوێستان... تاوهەڵاتیان بهێنایەتەوە سەر کانی (لاس و خەزاڵ ل ١١٩).

تاوە [1] (نا. ل)[تاو1 + ئە][پەهـ: تاپەک، تاوەک. فار: تابە ـ لۆر: تۆوە ـ گیل: تۆوە ـ بیر: تاوە ـ تات: تۆوە ـ گیل: تاڤێە. باک: تەوە، تاوە ـ ناو: تاوە ـ هەو: تاوە] دەفرێکی کانزای پەلی دەسکدارە کە بۆ سوور کردنەوەی خۆراک کەلکی لێوەردەگرن.

تاوە [2] (نا.)[هەو] بڕ: تاو6

تاوەباران (نا. ل)[تاو6 + ئە + باران] بارانی کەم دەوام، رێژنە، تاو.

تاوەسۆ (ئان. ل)[تاو1/١ + ئە + سۆ (سووتان)] بڕ: تاوەسووت

تاوەسووت (ئان. ل)[تاو1/١ + ئە + سووت] ١ـ قاڵ و رەش بوونەوەی پێستی لەش لە بەر هەتاو، تاوبردوو، تاوبردە، تاوانگاز، تاوەگاز، تاوەسۆ، تاوەسووتوو، خۆرەنگاز. ٢ـ میوە یا گیایەک کە زۆر

لەبەر هەتاو مابێتەوە و سووتابێ.

تاوەسووتوو (ئان. ل)[تاو1/١ + ئە + سووتوو] بڕ: تاوەسووت

تاوەکی (ئام.) بڕ: تا3

تاوەکوو (ئام.) بڕ: تا3

تاوەکوونێ (ئام.) بڕ: تا3

تاوەگاز (ئان. ل)[تاو1/١ + ئە + گاز] بڕ: تاوەسووت

تاو ئەنگووت (نا. ل)[تاو1/١ + ئەنگووت] ١ـ (ئاک.) کاتی هاتنە دەری خۆر لە بەیانیان دا، تاوهەڵات. ٢ـ ڕەنگ و شۆقی خۆر بەر لە هاتنە دەر.

تاویار (نا. ل)[تاو (تاوە) + یار][ئەر] بڕ: تاوێر2

تاویان (چا. ل)[ئەر] بڕ: توانەوە

تاویانەوە (چا. ل)[ئەر] بڕ: توانەوە

تاویلکە (نا. ل)[تاوە + ئیلکە] تاوەی بچووک.

تاوین (چا. ل) بڕ: توانەوە

تاوینەوە (چا. ل)[تاوین + ئەوە] بڕ: تواندنەوە

تاوێر 1 (نا.)[؟] ١ـ تاشەبەردی زۆر گەورە، بەردی زل. ٢ـ بەردی زل کە لە کێو یا لە بەرزاییەوە خللۆر دەکرێتەوە، هەتار، لاتار، چاڵە، جارە.

تاوێر 2 (نا. ل)[تاو (تاوە) + ئێر] ١ـ ئەندازەیەک بە قەرا تاوەیەک گەنم، قاوە یا دەنکی دیکە کە بۆ بردێ. ٢ـ ئەندازەیەک لە قاورمە بە قەرا تاوەیەک کە سوور بکرێتەوە. ٣ـ ئەندازەیەک لە کەشک بە قەرا سوێنەیەک کە بیسوون. & تاویار

تاوێن (ر.)[لە: تاوین] ١ـ ڕەگی چاوگی تاوین. ٢ـ بە ناوەوە دەلکێ و مانای تاوێنەر دەدا. ⁘ جەرگ تاوێن، گیان تاوێن.

تایبەت (ئان.)[؟] ١ـ حاڵی شتێک، کەسێک یا مەسەلەیەک کە لە چاو شتێک کەسێک یا مەسەلەیەکی دیکە شازتر بێ، خاس. ٢ـ تەرخان. ~ **دان:** شتێک جیا کردنەوە و دانان بۆ کار و مەسەلەیەکی هەڵبژاردە، تەرخان کردن. ⁘ ئەو ژوورەم تایبەت داوە بە میوانان. ئەو دەورییەم تایبەت داوە بە تۆ کەسی دیکە هەقی نیە تێیدا بخوا.

تایبەتمەند (ئان. فا)[تایبەت + مەند] تایبەرت دراو، بژاردە.

تایبەتمەندیی (حم.)[تایبەت + مەند + ئیی] هەر چێک کە بۆ شتێکی تایبەت تەرخان کرابێ، خوو و رەوشتی تایبەت.

تایبـــەتیی (حم.)[تایبـــەت + ئیـی] بژاردە، مەخسووس. **~ بوون:** مەسەلە یا کارێک کە ئاسایی نەبێ و چلۆنایەتی و بارودۆخی خۆی هەبێ.

تایچـــە (نا. ل)[تا2 + ی + چە] بڕ: تاینچە

تایر (نا.)[ئین: tyre] بڕ: تەگەر

تایفە (نا.)[عەر: طائفة] ١ـ کۆمەڵێک لە بەرەیەک، تیـــرە. ٢ـ کـــۆمـــەڵ و دەســـتـــەیەکی هاوتا و هاوڕەگـەرز. ؛؛ تایفەی دزان. تایفەی حیز و خراپ.

تایفـەدار (ئان. فـا)[تـایفـە + دار2] خاوەن تایفە.

تایفی (گـیـا.)[تایف (عـەر: طائف) + ئی] جۆرێک ترێی بۆڵ درێژی سـپی. ؛؛ دانیشتییە چەند سپییە/ دەرێی ترێی تایفـیـیـە/ مـاچی نەکـەی کـەیفی نیـە (سێسەد هۆنراوە ل ٤٢).

تێبینی: تایف شارێکە لە عەرەبستان کە ترێ و مێوژەکەی بە ناوبانگە.

تاینچە (نا. ل)[تا2 + ین + چە][تات: تایچـە (جـەواڵ). ناو: تایچـە، تاینچـە ـ هەو: تاینچە] ١ـ رەشکەی کاکێشان کە لایەکی بارە، تایچـــە. ٢ـ لینگە جـــەواڵ، تایەکی بچووک.

تایلە (گیا.) بڕ: تاوکە

تایە[1] (نا. ل)[تا2 + یە] ١ـ گـــزرە گیای لە سەر یەک کەڵەکەکراو بۆ تفاقی زسـتـانانەی ئاژەڵ. ٢ـ مـەڵۆی لە سـەر یەک کۆکراوە، گیشەی گەنم و جۆ.. **لە ~ دان:** دروونی گیا و گیشە لێ ساز کردن.

تایە[2] (نا.)[ئین: tyre] بڕ: تەگەر

تایەن (نا.)[پەهـ: دایەک. کـرم: تـایە ـ لۆر: تـایە ـ تـات: تایە ـ فـار: دایە. باک: دایین ـ ناو: دایەن، دایان، تـایەن] ژنێک کە منداڵی ژنێکی دیکە بە خێو دەکا یا شیری دەداتێ.

تبل (نا.)[باک] بڕ: تلی

تپل (نا.)[باک] بڕ: تلی

تخـووب (نا.)[عـەر: تـخـوم لە سـور: تخـوم] پارچە زەوییـــەک وەک ڕێچکە لە نێوان دوو زەوی دا، سنووری نێوان دوو دێ یا دوو زەوی، مـــــەرز، حـــــدوود، کەوشـەن، توخـووب، تـووخب، تاڵخ. ~

دانان: سنوور کێشان، دیاری کردنی مەرز و حدوود.

تخوون (نا.)[؟] نزیکیی، توخن. **~ بوون:** نزیکایەتی کردن، تخوون کەوتن، خۆ تێگەیاندن، توخن بوون. ◊ شەرت بێ ئەمن ئەو عافرەتە بخوازم هەتا بە دەستی خۆی دۆخینم نەکاتەوە، ئەمن تخوونی نەبم (لاس و خەزاڵ ل ٩). **~ کەوتن:** نزیک بوونەوە، خۆ تێگەیاندن، خۆ لێدان، توخن کەوتن. ◊ شێخ فەرخیان لە تەویلەی فرێ دا بەرپێی ولاغان ... هیچ تخوونی نەکەوتن بۆوەی پێی لێبنێن (شێخ فەرخ ل ٢٦).

تر (ئام.)[هیک: تەرە ـ ئەو: تەرە ـ هەخ: تەرە ـ پەهـ: تەر] ١ـ [باک: تر ـ ناو: تر ـ هەو: تەر] ئامرازی ئاوەڵناوی تەفزیلی (سفەتی تەفزیلی). ◊ چاکتر، دوورتر، خۆشتر، چێتر. ٢ـ [ناو: تر ـ هەو: تەر] دی، دیکە. ◊ رۆژێکی تر، ماڵێکی تر.

ترازان (چا. ل)[ناو: ترازان، ترازیان ـ هەو: ترازیای] ١ـ جووڵانەوە و لە باری ئاسایی چوونە دەری شتێک. ٢ـ لێک جیا بوونەوە، دوور کەوتنەوە، کلا بوون. ٣ـ کرانەوە، ئاواڵە بوون. ◊ ترازا دوگمەکەی سینەی بە یاری زولفی هات غەمزە/ بەیان بەربوو لە لای چین، بە خەبەر بن تیرەبارانە (وەفایی ل ١٤٢). ٤ـ پسان، پچڕان. ◊ رەگی بەدەنم پاکی لەبەریەک ترازا (لاس و خەزاڵ ل ٤٥).

ترازاندن (چا. م)[لە: ترازان] ١ـ جووڵاندنەوە و بزاواندنی شتێک و لە حاڵی ئاسایی دەرهێنان. ٢ـ لێک جیا کردنەوە، لێک دوور کردنەوە. ٣ـ کردنەوە، ئاواڵە کردن. ◊ ئەوە ترازاندم دەرکی چەکخانە (لاس و خەزاڵ ل ١٤٩). ٤ـ بڕین، پساندن. ◊ کەس ناتوانێ بترازێنێ قسەی تۆ (سەعید و میرسێوەدین ل ١٥١).

ترازوو (نا.) بڕ: تەرازوو

ترازووباز (ئان. فا)[ترازوو + باز] بڕ: تەرازووباز.

ترازووبازیی (حم.)[ترازووباز + ئیی] بڕ: تەرازووبازیی.

ترازیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: ترازان

تراژێدی (نا.)[یون: tragodia] ١ـ نمایش یا فیلمێکی غەمێنەر ٢ـ رووداوێکی راستی و غەمێنەری ژیانی مرۆڤ.

تــراش (نــا.)[لــە: تــراشــین] بــڕ: تراش. **~ کردن:** بڕ: تەراش کردن.

تراشە (نا. ل)[تراش + ئە] بڕ: تەلاش

تراشین (چا. م) بڕ: تاشین

ترافانن (چا. م)[ئەر] بڕ: رفاندن

ترافــــیک (نا.)[ئین: traffic] ١ـ هاتوچۆی ماشـێن و مـەکـینە لە سـەر رێگاکــان. ٢ـ شلووق بوون و جــووڵەی کەمی ماشێن و مەکینەی هاتوچۆ.

تراکتۆر (نا.)[لات: tractor] جۆرێک ماشێنی بە هێز و گەورەیە کە بۆ جووت و گێرە و بار کێشان و راگوێزتن کەلکی لێوەردەگرن.

ترامــــــوا (نا.)[ئین: tramway] جـۆرێک قـەتاری نێـو شارە کـە لە سـەر رەیل دەڕوا و بە هێـزی بەرق کار داکا و بۆ راگـوێزتنی خـەڵک لـە شـوێنێکەوە بۆ شوێنی دیکە کەلکی لێوەردەگرن.

ترانزیت (نا.)[لات: transitus] ١ـ چوونـی کـالا و شـمـەک لە ولاتیکەوە بۆ ولاتی دیکە بێ دانـی حـەقی گـومـرگ و ماڵیات. ٢ـ تێپەڕین لە ولاتێک بێ مانەوە لەم ولاتە.

ترانزیستۆر (نا.)[ئین: transistor] ئامێرێکی ئەلکتریکییە و چونکە چووک و قایمە لە زۆربەی کەرەسـەکانی پەیوەندی دا کەلکی لێوەردەگرن.

تراو (نا. ل)[تر (تەڕ؟) + ئاو] ئاوەکی زۆر شل، هـەرچێکی کــە بەشـی زۆرتری ئاوەکی بێ، ترنگ.

تراوکــــە (نـا. ل)[؟] تاریکایی چاو. **~ کــردن:** تاریک بوونی چاو، کــەم بوونی سـۆمـا و بینایی. ៖ ئەمن شـەو و رۆژ بۆ وی ســـووتـاوم/ تراوکــە دەکــا، نابینێ چاوم (سـەعید و میرسێوەدین ل ٤٩)

تـراویـلکە (نـا. ل)[تـراو + ئـیلکـە] شـوێنێک لە شـۆرەکات، بیابان و جادەی ئیـسـفـاڵت کـە لە بەر شـۆقی هەتـاو لە دوورەوە وا دیاری دەدا کە ئاوە. (تیشکی کە لەم شوێنە دەدا، دەگەڕێتەوە و چاو بە هەڵە بە ئاوی دەبینێ.)

ترب (گیا.) بڕ: توور2

ترپ (گیا.) بڕ: توور2

ترپۆکە (گیا.)[ترپ + ئۆکە] گیایەکە بۆ دەقی کووتاڵ بە کار دێت (هەنبانە ب ١ ل ١٤٦)، گـیـایەکی خـۆڕسکە، گـوڵی زەرد و وردی هـەیـە، لە نێـــو گـــەنم دا دەڕوێ و زۆریش بـەرز دەبێـــــتـــــەوە.

لاسکەکەی وەک ڕێواس دەخورێ.

ترپە (وشد.) ١ـ دەنگی کەوتنە خواری شتی گەورە بەڵام نەرم. ٢ـ دەنگی نەرمی پێ. ٣ـ دەنگی نەرمی لێدانی دڵ. & ترفە

ترپەترپ (وشد.)[ترپە + ترپ] دەنگی پەیتا پەیتای ترپە.

ترت (ئا.)[؟][ئەر] قامک، ئەنگوست.

ترخێنە (نا. ل)[تر (تەڕ؟) + خێن (خوون = گەنم؟)][ناو: ترخێنە ـ باش: تەرخێنە ـ زا: تەرنە] ١ـ گەڵا و سەلکی شێلم ورد دەکەن و دەگەڵ بڕۆێشی گەنم لێکیدەدەن و دە دەفرێکی دەکەن و ئاوی تێدەکەن و بۆ ماوەی حەوتوویەک دیدەپۆشن. لە دوایی سەلک سەلک لەبەر هەتاو هەڵیدەخەن هەتا ویشک بێ و هەڵیدەگرن بۆ زستان بۆ چێشت. ٢ـ چێشتێکی کوردەوارییە. (ترخێنە بە تەڕیی (تەڕەساز) و بە ویشکیش نیسک و نۆک و مێوژ و گوێز و چەوەندەر و گۆشتی قاورمە و خوێ و ڕۆنی تێدەکەن و خواردنێکی شل و مزرە بۆ ڕۆژانی ساردی زستانیی.)

تێبینی: ئەم وشەیە بە شێوەی ترخینە (تەرخینە) و ترخوانە (تەرخانە) لە فارسی دا هاتوە هەروەها تەرەخاناس لە زمانی یونانیش دا هەر بەم چێشتە دەکوترێ و تورکەکانیش tarhana ی پێدەڵێن.

ترس[1] (نا.)[ئەو: ترەس، تێرێس ـ هەخ: تەرس ـ پەه: تیرس، تەرس. پەش: تەرس ـ فار: ترس. باک: ترس ـ ناو: ترس ـ هەو: ترس، تەرس ـ زا: تەرس] ١ـ خۆف، باک، سام. ٢ـ (نا. فا) لە وشەی لێکدراو دا بە مانای ترساو دێ. ∷ لە خواترس. ~ **داگرتن:** ترس ڕێنیشتن، ترس لێ پەیدا بوون، ترسان. ~ **دە دڵ دا نەبوون:** نەترسان، لە هیچ کەس و شتێک نەترسان، بێباک بوون. ~ **دەر کردن:** چارەسەر کردنی ترسی ترساو بە تایبەت منداڵی ترساو بۆ ترس شکانی. ~ **ڕێ نیشتن:** خۆف کردن، ترسان لە کەسێک یا لە شتێک، ترس لێ پەیدا بوون، ترس لێنیشتن. ~ **شکان:** نەمانی ترس لە شتێک یا کەسێک کە پێشتر ترسی پێکدێنا، سام شکان. ~ **لە چاو دا کوشتن:** (کن.) نەترس بوون، بەدڵ بوون. ∷ چەرمەسەری و کارەساتی ژیان ترسیان دە چاوم دا کوشتوە. ~ **لە چاو دا مردن:** نەترسان، چاونەترس بوون. ∷ کەریم زۆر پیاوێکی ئازایە لە هیچ ناترسێ، ترس لە چاوی دا

مردوه. **~ له كەس نەبوون:** نەترسان، لە کەس نەترسان، بێباک بوون. **~ لێ پەیدا بوون:** ترس ڕێ نیشتن، ترسان، خۆف کردن. **~ لێشکان:** نەمانی ترس و ئاسایی بوونی ئەو شتە یا کەسە لە لای کەسێک کە پێشتر لێی دەترسا. **~ لێنیشتن:** بڕ: ترس ڕێ نیشتن. **~ نانە بەر:** کەسێک لە شتێک یا مەسەلەیەک ترساندن. ؛؛ نابێ لە خۆڕا ترس بنێیە بەر منداڵ. **~ هەبوون:** ١ـ ترسان. ٢ـ نیگەران بوون. ؛؛ ترست نەبێ لە کڕینی ئەم دوکانە زەرەر ناکەی! **لە ~ان تڕ وە تڕ ڕانەگەیشتن:** (کنـ.) زۆر زۆر ترسان، لە ترسان لە خۆ ریان. **لە ~ان گۆشتی لەش بوونە ئاو:** (کنـ.) زۆر ترسان، ترسی زۆر ڕێنیشتن. **لە ~ان گوو (میز) بە خۆ داکردن:** (کنـ.) زۆر ترسان، لە ترسان لە خۆ ریان. **لە ~ان لە خۆ ریان:** (کنـ.) زۆر ترسان، لە ترسان گوو بە خۆ داکردن.

ترس[2] (ئان.)[زا] بڕ: ترش

ترس[3] (نا.)[زا] قەڵغان. سپەر

ترسان (چا. ل)[ئێک: ترس ـ ئەو: تەرێس ـ هەخ: ترسە ـ پەهـ: تەرسییتەن. تات: بێتەرسەستەن ـ فار: ترسیدن ـ گیل: تەرسێن. باک: ترسیان، ترسین ـ ناو: ترسان، ترسیان ، ترسین ـ هەو: تەرسای ـ زا: تەرسایش] ١ـ خۆف هەبوون، ترس هەبوون، نەوێران. ٢ـ نیگەران بوون. ؛؛ دەترسێم ئەوساڵ لە ئیمتەحانەکانم دەرنەچم.

ترساندن (چا. م)[لە: ترسان][پەهـ: تەرسێنییتەن] کەسێک تووشی ترس کردن، ترسانن.

ترسانن (چا. م)[ئەر] بڕ: ترساندن

ترساو (نا. فا)[لە: ترسان] کەسێک کە لە کەسێک یا شتێک ترسی ڕێ نیشتوە.

ترسناک (ئان. ل)[ترس + ناک][پەهـ: تەرسناک] بڕ: ترسێنەر

ترسنۆک (ئان. ل)[ترس + نۆک] بڕ: ترسەنۆک

ترس و لەرز (نا. ل)[ترس + و + لەرز] ئەنجام دانی کار و کردەوەیەک بە نهێنی و ترسان لە ئاکامەکەی.

ترسۆک (ئان. ل)[ترس + ئۆک][باک] بڕ: ترسەنۆک

ترسۆنەک (ئان. ل)[ترس + ئۆنەک] بڕ: ترسەنۆک

ترسهێنەر (نا. فا)[ترس + هێنەر] بڕ: ترسێنەر

ترسەترس (نا. ل)[ترس + ئە + ترس] ئەنجام دانی کار و کردەوەیەک بە پارێز و پەنامەکی. ؛؛ ئەو هەموو دڵەکوتە و ترسەترسەی ناوێ لێی بچۆ پێشە و قسەی دڵتی پێبڵێ!

ترسەنۆک (ئان. ل)[ترس + ئەنۆک] [باک: ترسۆنەک، ترسۆک ـ ناو: ترسەنۆک، ترسنۆک، ترسۆنەک ـ زا: تەرسۆک، تەرسۆنەک] کەسێک کە لە زۆر شتی ئاسایی ترسی هەبێ، خوێڕیی، نەوێر، تەرسەزاڵ، قزە.

ترسیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: ترسان

ترسین (چا. ل) بڕ: ترسان

ترسێن (ر.) لە ڕەگی ترسان دەکەوێ بە ناوەوە دەلکێ و مانای لێ ترساو دەدا. ؛؛ چاوترسێن.

ترسێنەر (نا. فا)[ترس + هێنەر] شتێک یا کەسێک کە ترس پێکدێنێ و جێگەی مەترسییە، ترسهێنەر، ترسناک.

ترش (ئان.)[پەه: تروش. تات: تۆرش ـ فار: ترش ـ بیر: تۆرۆش ـ پەش: توورش. باک: ترش ـ ناو: ترش، تورش ـ هەو: تش، ترش ـ زا: ترش، ترس] ١ـ یەکێک لە تامەکان کە دم پێی کۆ دەبێتەوە، تامی سماق و سرکە. ٢ـ (نا.) سماقی هاڕاو، ترشەسماق. ٣ـ (نا.) خۆرشت. ٤ـ (مجـ.) ڕووگرژ، مۆن. ~ **بوون:** ١ـ تامی ترش بە خۆوە گرتنی شتێک. ٢ـ (مجـ.) ڕووگرژ بوون. ~ **کردن:** گۆڕینی حاڵەتی خواردەمەنی بە ترش لێدانی، ترشاندن. ٢ـ (مجـ.) ڕووگرژ کردن، نێوچاوان تاڵ کردن.

ترشان (چا. ل)[لە: ترش] ١ـ ترش بوون و گۆڕانی حاڵەتی شتی ماوە. ٢ـ ئەزیەت بوونی گەدە و مێعدە لە بەر زۆرخواردن و ترش بوون و کزانەوەی گەدە. ٣ـ (کنـ.) مانەوەی کچ و تێپەڕینی تەمەن و مێرد نەکردنی. ٤ـ (مجـ.) مانەوەی زۆر لە شوێنێک. ؛؛ پیاو وەدەرنەکەوێ لە ماڵ دا دەترشێ. & تورشیان

ترشاندن (چا. م)[لە: ترشان] گۆڕینی حاڵەتی هەندێک خواردەمەنی. ٢ـ ڕاگرتنی کچ لە ماڵ دا و بە مێرد نەدانی. ٣ـ ترش کردن. & ترشانن، تورشاندن، تورشانن

ترشانن (چا. م)[ئەر] بڕ: ترشاندن

ترشاو (ئان. فا)[له: ترشان] ١ـ شتی ماوەی ترش هەڵگەڕاو. ٢ـ کچی قەیرەی مێرد نەکردوو.

ترشته (نا.)[ئەر] بڕ: تەشوێ

ترشقه (نا.) بڕ: تریشقه

ترشک (نا. ل)[ترش + ک][باک] ١ـ (گیا.) بڕ: ترشۆکه. ٢ـ بڕ: ترشی

ترشکه (گیا.)[ترش + که] بڕ: ترشۆکه

ترشکی (گیا.)[ترش + ک + ی][هەو] بڕ: ترشۆکه

ترش و تاڵ (ئان. ل)[ترش + و + تاڵ] ١ـ میوه و خۆراکێک که تامی خۆش به زار خۆش نەبێ، تێکەڵاویی ترشیی و تاڵیی. ٢ـ (کنـ.) مرۆڤی رووگرژ و مۆن. **~ بوون:** ١ـ خۆش نەبوونی چێژی خواردنێک. ٢ـ (کنـ.) رووگرژ و مۆن بوون.

ترش و تەڵاش (نا. ل)[ترش + و + تەڵاش] چێشتێکه که له چەوەندەر و سماق سازی دەکەن.

ترش و خوێ (نا. ل)[ترش + و + خوێ] خوێ و سماق که بۆ ترش کردنی هەندێک گۆشت وەک گۆشتی ماسی به کاری دێنن. **~ کردن:** خوێ و سماق له گۆشت دان بۆ ترش بوونی.

ترش و شیرن (ئان. ل)[ترش + و + شیرن] میوه و خۆراکێک که تامی ترش و شیرین بێ، ترش و شیرین، مێخۆش.

ترش و شیرین (ئان. ل)[ترش + و + شیرین] ١ـ بڕ: ترش و شیرن. ٢ـ جۆره شەربەتێک که له دۆشاو و ترشی سماق سازی دەکەن.

ترشۆ (نا. ل)[ترش + ئۆ][زا] بڕ: ترشی

ترشۆک (گیا.)[ترش + ئۆک][باک ـ زا] بڕ: ترشۆکه

ترشۆکه (گیا.)[ترش + ئۆک + ئه][باک: ترشک، ترشۆک ـ ناو: ترشکه، ترشەکه، ترشۆکه ـ هەو: ترشکی ـ زا: ترشۆک] گیایەکی خۆڕسکه، هەتا میترێک بەرز دەبێتەوه، گەڵای پانه، تامی ترشه و ده دۆکڵیوی دەکەن. Rumeux acetosa ناوی لاتینی ئەم گیایەیه.

ترشەسماق (نا. ل)[ترش + ئه + سماق] سماقی هاڕاو، ترش.

ترشەکه (گیا.)[ترش + ئەک + ئه] بڕ: ترشۆکه

ترشـــەڵۆک (ئـان. ل)[ترش + ئە + لۆک] حاڵـی چێشت و خۆراک و شـتێک کـــــە تـرشـــــاو و خـــــراپ بووبێ، ترشـەڵووک. **~ بوون:** تێکچـوونی چێژ و رواڵەتی خـۆراک و شـتێک، ترشـان و خراپ بوون.

ترشـــەڵووک (ئـان. ل)[ترش + ئە + لووک] بڕ: ترشەڵۆک

تـرشـی (نـا. ل)[تـرش + ئـی][بـاک: ترشک، تـرشی ـ ناو: ترشی، ترشـیـات، تورشـیـات ـ هەو: تـرشی ـ زا: ترشـۆ] سـەوزی و گیـزەر و هـاروێ و مـوسـڵی و بیـزا و شـتـی دیکەی لـەم بابەتـە کـە دە سرکە دەکرێ و زستانان بە چێشت دەیخۆن.

ترشـیـات (نا. ل)[ترشی + ئات] بڕ: ترشی

ترشـــیی (حم.)[ترش + ئیی] تامی ترش، ترش بوون.

ترفاڵ (نا. ل)[بڕ: تلفار][ئەر] بڕ: تڵتە

ترفە (وشد.) بڕ: ترپە

ترقـە (گـیـا.)[؟] جـۆرێک هـەڵووژە و قەرەڵووی درێژووکە.

ترکـانی (نا. ل)[ترکـان + ئی] جـۆرە سـەمـایەکـە لەگـەڵ جـووڵاندنی ئەنداما (خاڵ ب ١ ل ٢٨٢).

ترمس (گیا.)[عەر: ترمس] گیایەکە لە دەستەی سێوەڕە، گەڵاکانی پەنجـەیین و گـوڵەکـانـی هێـشـوویی قـیـتن و لـە گـوڵی باقلە دەچن کە ڕەنگیان سپی، مۆر، شی و هـەنـدێک جـار زەردن. ئـەم گـیـایـە بۆ گـــزرە دادەچێنـدرێ و بـەرەکـــەشـی دەخـــورێ، Lupinus albus نـاوی لاتینی ئەم گیایەیە، باقلەی میسریی.

ترنج (نا.) ١ـ (گـیـا.) بـڕ: تورنج/١ و ٢. ٢ـ (نا.) بڕ: تـورنج/٣. ٣ـ (گـیـا.) بڕ: ترنجۆک

ترنجـان (چا. ل)[ناو: تـرنجـان ـ هەو: ترنجنای] گـیـر بوون و حـاسـیـە بوونی کـەس یا شـتێک لە شـوێنێکی تەنگەبەر وەها کە بە زەحمەت دەربێ، ترینجـان. (بڕ: تێترنجان)

تێـبـینی: ترنج (تۆرۆنج، تـەرەنج) لە چاوگی ترنجـیـدن لە فـەرهەنگەکـانی زمـانی فـارسی دا بە مـاناگـەلی: ١ـ چین، چرووک. ٢ـ تێکبـەزیو، تێک گـوشـراو هـاتوە، هەروەتر لە فەرهەنگی کرمانی دا تێـرۆنجـو بە مـانای قـورنج هـەر لەم ریشەیە.

ترنجـــاندن (چا. م)[لە: ترنجـــان] ترینجاندن. (بڕ: تێترنجاندن)

ترنجۆک (گیا.)[ترنج + ئۆک] گیایەکە گـــەڵا تووکن، گـــەڵای وەکـــوو گـــەڵای گـوڵەباغـە، بۆنـی وەکـوو بـۆنی نارنجـە، ئەکرێت بە شـۆربا، بـۆ نەخـۆشی پێـست زۆر سـوود بەخشە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٠). گـیـایەکی خـۆڕسکە لـە ڕەگـەزی نەعنا، لقـەکـانی شـۆڕن و گـەڵاکـانی هێـلکەیی و تووکن، گوڵەکـانی سـپی یا بەنەوش و شـینن، بۆنی خـۆشـە و لـە پزشکی دا سـوودی لێـوەردەگـرن و کوردەواری لە پەنیری دەکەن و دەیخۆن، Dracocephalum royleani ناوی لاتینی ئەم گـیایەیە، باڵنگ/٢، باڵنگوو، بـادرەنـگ، ترنج/٣، بـاروونـە. (عــــەر: ترنجان ـ فار: ترنگان).

ترنجـەبین (نا. ل)[عـەر: ترنجـبین لە فـــار: ترانگبین (تر= تەڕ + انگبین= هەنگوین)] دەرمانێکە شیرین لە شیلەی وشترخۆرکە سازی دەکەن و بۆ ڕەوانی و کۆخە کەلکی لێوەردەگرن، ترنجەمین.

ترنجەمین (نا. ل) بڕ: ترنجەبین

ترنگ[1] (نا.)[؟] چێـشت و خـواردن و مـاسـتاو و شـتی دیکە کـە زۆر شل بێ و ئاو و ئاوەکی زیاترلە ڕادە بێ، تراو.

ترنگ[2] (نا.)[ئەر] بڕ: ترنگە/٢

ترنگە (وشـد.) ١ـ دەنگی ژێی کـەوان یا سـازی بەم. ٢ـ [ئەر] پـتـە، پڵـتـۆک، ترنگ ~ **هاتن:** بەرز بـوونەوەی دەنـگ لە لەرینەوەی ژێ.

ترنگەترنگ (وشـد.)[ترنگە + ترنگ] دەنگی پەیتاپەیتای ترنگە.

ترومـــپـــا (نا.)[فـــەر: trompe] ئامـرازێکە بۆ هـەلکێـشانی ئاو لە چاڵاو کـە بیتـییە لە لوولەیەکی درێژ کـە لە ئاو دایە و سـەرەکـەی لـە سـەر چاڵاوە، دەسکێکی هەیە کـە بە لێدانـی ئاو دێتە دەر.

ترۆپـک (نـا.)[؟] ١ـ دونـد و پـۆپـەی کێو. ٢ـ ئاخر شوێنی بەرزایی

ترۆزی (نا.) بڕ: ترێزوو

ترۆمبۆن (مۆس.)[ئیتا: trombone] ئامـرازێکی مـۆسـیـقـایە، شکڵی وەک ترۆمپـتـە بەڵام گەورەترە، بە فـوو دەنگی لێـدەردێ و پتـر لـە جـاز دا کـەلکی لێوەردەگرن.

ترۆمپێت (مۆس.)[فەر: trompette] ســازێکـە وەک شـەیپـوور بەڵام سـێ

دووگمەی لە سەرە کە بە داگرتنی ئەوان و فوو تێکردنی دەنگی لێ دەردێ کە لە جاز و مۆسیقای مەیدانیی دا کەلکی لێوەردەگرن.

ترۆمتە (گیانـ.) بڕ: تۆرمتە

تروززی (گیا.)[باک] بڕ: ترێزوو

تررووسکان (چا. ل)[لە: تررووسکە/١] تررووسکانەوە، بریقانەوە، درەوشانەوە.

تررووسکاندن (چا. م)[لە: تررووسکە/٣] چاو لێک دان، ترووکاندن، تررووسکانن.

تررووسکانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تررووسکاندن

تررووسکانەوە (چا. ل)[لە: تررووسکە] درەوشانەوە، بریقانەوە، تررووسکە دان، بریقە دان، بریسکانەوە، تررووسکیانەوە.

تررووسکایی (حم.)[تررووسکە + ئایی] شۆق، رووناکی. ~ **مان:** شۆق هەبوون، هەروا تررووسکانەوە. ~ **هەبوون:** بە شۆق بوون، تررووسکانەوە.

تررووسکە (نا.)[؟] ١ـ بریقە، تریسکە، بریسکە. ٢ـ شۆقی دووری ئاگر و چرا، ترووکە. ٣ـ ترووکانی چاو. ٤ـ شۆق، نوور. ٥ـ ناوە بۆ مێینە. ~ **دان:** تررووسکانەوە، بریقانەوە. ~ **دانەوە:** تررووسکانەوە، بریسکانەوە، بریسکە دانەوە. ~ **هاتن:** تررووسکانەوە.

تررووسکیانەوە (چا. ل)[ئەر] بڕ: تررووسکانەوە

ترووکان (چا. ل)[لە: ترووکە] ١ـ لێکدانی پێڵووی چاو. ٢ـ شکانی تۆو بە ددان، قرتان.

تێبینی: ترووکان و ترووکاندن دەگەڵ وشەی ترەکان و ترەکاندن یەکن و ترەک یا ترووک وشە دەنگن و ئەو چاوگانەش لە وشە دەنگ کەوتوون.

ترووکاندن (چا. م)[لە: ترووکە] ١ـ چاو لێک دان، تررووسکاندن. ٢ـ شکاندنی تۆو بە ددان، قرتاندن، تووکانن. ٣ـ شکاندنی هێلکە لە لایەن جووجکەوە لە کاتی هاتنە دەر لە هێلکە. ٤ـ شکاندن و دندووک لێدانی هێلکە لە لایەن مریشکەوە. ٥ـ تەقاندنی چەک بۆ تاقی کردنەوە بەبێ فیشەک و گوللە.

ترووکە (نا. ل)[ترووک + ئە][باک: ترووکە ـ ناو: ترووکە ـ هەو: ترووکە] ١ـ ماوەیەکی زۆر کەم، چاو وێک نانێک، ئانێک. ٢ـ شۆقی کز و دووری رووناکی لامپ و چرا، تررووسکە. ٣ـ لێکدانی چاو،

تروووسکه.

ترەقاندن (چا. م) بڕ: تەقاندن

ترەک (نا.)[تات: تەراچ، تێراک ـ فار: ترک ـ کرم: تێرەک ـ لۆر: تێرەک. باک: تەرک ـ ناو: ترەک ـ زا: تەرک] درز، چرژ، قەڵش. ~ **تێکەوتن:** قەڵشین، درز تێکەوتن. ~ **هەڵگرتن:** قەڵشین، درز تێکەوتن، ترەک تێکەوتن.

تێبینی: ترەک وشە دەنگە و ناوەکەی لە دەنگەکەی کەوتوە.

ترەکان (چا. ل)[لە: ترەک] ١ـ ترەک هەڵگرتن، قەڵشین، ترەکین. ٢ـ تۆقین، ترەکین. ٣ـ زانی ئەو گیاندارە گۆندارانەی کە پتر لە بێچوویەکیان دەبێ، ترەکین.

ترەکاندن (چا. م)[لە: ترەکان] ١ـ قەڵەشاندن. ٢ـ تۆقاندن.

ترەکیان (چا. ل)[لە: ترەک] بڕ: ترەکین

ترەکین (چا. ل)[لە: ترەک] ١ـ ترەک هەڵگرتن، قەڵشین. ٢ـ بڕ: تۆقین. ٣ـ زانی ئەو گیاندارە گواندارانەی کە بە زگێک چەند بێچوویان دەبێ (وەک سەگ، چەقەڵ، بەراز) & ترەکان. ٤ـ [ئەر] گۆ دەر کردنی درەخت. & ترەکیان

ترەوکە (گیا.)[ترەو + کە] گیایەکی بەهارییە، رەگەکێکی هەندێک ئەستووری هەیە، گەڵاکەی دەخورێ و تامێکی هەندێک تیژی هەیە، گوڵەکەی زەردە و بەرێکی قاوەیی هەیە کە بۆ بەهارات کەلکی لێوەردەگرن، Sinaps ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، خەردەل، خەرتەلە.

ترەوەژە (گیانـ.)[؟] بڕ: کورکورە

ترەوی (گیا.)[هەو] بڕ: توور2

تری (گیا.)[باک] بڕ: ترێ

تریاق (نا.) بڕ: تریاک/٢. ؛؛ تریاقی نامەکەت کە گەیی بێخودی سەلیم/ باکی لە ماری غەم نییە گەرچی کوشندەیە (بێخود ل ١٠٠).

تریاک (نا.)[یون: theriaka] ١ـ شیرەیەکە کە لە قۆزەی خاشخاشکی دەگرن، رەنگی سپیە کە لە دوایی دەبێتە قاوەیی، تامی تاڵە و بۆنێکی تایبەتی هەیە، لە کۆنەوە بۆ دەرمان کەلکی لێوەرگرتراوە و دەشکێشرێ و مرۆڤ پێی نەشە دەبێ، تلیاک. ٢ـ دەرمان و دژی سەم و ژار، پازاڕ، تریاق. ؛؛ دڵم شێواوی چاو و زولفتە بەو زارە چارەی کە/ کە ئەو بیمارە مارانگەستەیە

دەرمانی تریاکە (وەفایی ل ١٢٨).

تریاکــخــۆر (ئان. فــا)[تریاک/١ + خۆر2/٢] بڕ: تریاکی

تریاک کـێش (ئان. فـا)[تریاک/١ + کـێش] کـەسـێک کـە تریاک دەکـێـشێ، تریاکی.

تریاک کێشیی (حم.)[تریاک کێش + ئیی] کاری کەسی تریاکی

تریاکیی (ئان. ل ـ نا. ل)[تریاک/١ + ئیی] کەسێک کە بۆ نەشئە بوون تریاک دەخــوا یا دەیکێـشێ، کــەســێک کــە ئالوودەی تریاکە.

تریان (نا.)[ناو: تریان، تلیان، تلیانە، تریانە] سەوەتەیەکی دەسچنە لە شووڵ، شکڵی قووچە کە لە بنەوە بۆ سەرێ کەم کـەمـە زارکی گـەورەتر دەبێ و مـیـوەی چنراوی تێــدەکــەن، بـەرچن، بـەرچینە، بەرچنە، قووڵینە.

تێبـینی: هاوڕیشـە و هاومـانای ئەم وشـەیە لە فـەرهەنگەکانی فـارسی دا بە شێوەی [ترنیان، تربیان، تربنان، تریان] نووسراون.

تریانە (نا.) بڕ: تریان

تریبۆن (نا.)[؟] شـوێنی قـسـە کردنی کەسێک بۆ بەشداران لە کۆمەڵەیەک دا.

تریت (نا.) بڕ: تڵیت

تریسکە (نا.) درەوشـانەوە و بـریقـەی ئـەو شـــتـــانـەی کـــە دەدرەوشـــێنـەوە، تروسکە، بریسکە، بریقە.

تریسکەتریسک (نا. ل)[تریسکە + تریسک] درەوشـــانـەوە و تـرووسـکـەی پەیتاپەیتا.

تریشتە (نا.)[هەو] بڕ: تەشوێ

تریشــقــە (نا.)[؟] بەرق و بـرووسکی هـەور، تـریشکـە، هـەورەتـریـشـــقـــە، چەخماغە، ترشقە.

تریشـقـەمـاسی (نا. ل)[تریشـقـە + مـاسی] جـۆرێک مـاسی پان لە رەگـەزی سفرەماسی کە درێژایی دەگاتە گەزێک و لەشی تریشـقـە و بەرقی لێدەبێـتـەوە کـە هـەتـا نزیک ٣٠ ڤـۆلت دەگـا، torpedo marmorata نــاوی لاتــیــنـــی ئــەم گیانلەبەرەیە.

تریشکە (نا.) بڕ: تریشقە

تـریشـین (نـا.)[فــــەر: trichine] کـــرمـــێکی دەزوولـەیی باریک و درێژی مـــەیلەوســپـــیـــیـــە، کـــە لە ریخـــۆڵە و ماسوولکەی خووک و بەراز دایە و ئەگەر

مرۆڤ گۆشتی باش نەکوڵاو یا نەبرژاوی بەراز بخوا تووشی نەخۆشی تریشینۆز دێ.

تریشینۆز (نا.)[فەر: trichinose] نەخۆشیەکە کە بە هۆی کرمی تریشین لە مرۆڤ دا پەیدا دەبێ و چونکە ئەم کرمە لە نێو ماسوولکە و گەیەکان دا دەژی گە و بەندی لەش دێشێ و ئازاری زۆرە.

تریفە 1 (نا.)[؟] ١ـ تیشک و شۆقی مانگ، مانگەشەو. ٢ـ ناوە بۆ مێینە.

تریفە 2 (نا.)[؟] ١ـ جۆرە نەخۆشییێکە تووشی ئاژاڵ ئەبێ بە هۆی تینوێتی یا گەرمای زۆرەوە ریخۆڵەکانی رەش دائەگرسێت « سیی » ئەنووسێت بە پەراسوویدا (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨١). نەخۆشییەکی ئاژاڵە سییەکەی ئەنووسێ بە لای ورگییەوە (خاڵ ب ١ ل ٢٨٤). جۆرە دەردێکە لە تیینوێتییەوە تووشی ئاژاڵ و وڵاخ ئەبێ، ریخۆڵەی رەش ئەکا (خاڵ ب ١ ل ٢٨٤). ~ **تێکەوتن:** ١ـ تووشی نەخۆشی تریفە بوون. ٢ـ (کنـ.) زۆر تینوو بوون.

تریقە (وشد.)[ناو: تریکە، تریقە ـ هەو: تریکە، پریکە] دەنگی پێکەنین، تریکە. || **تریقەی پێکەنین:** دەنگی پێکەنین، تریقە. * **لە تریقەی پێکەنین دان:** پێکەنین بە دەنگی بەرز.

تریق و هۆڕ (وشد.)[تریق + و + هۆڕ] حیلکە حیلکە و پێکەنینی زۆر.

تریقەتریق (وشد.)[تریقە + تریق] دەنگی پێکەنین و تریقەی زۆر.

تریکاندن (چا. م)[لە: تریکە] چریکاندن، قیژاندن، زیقاندن.

تریکە (وشد.) ١ـ چریکە، قیژە، زیقە. ٢ـ دەنگی پێکەنین، تریقەی پێکەنین، تریقە.

ترین (پاشگ.)[ناو: ترین] پاشگری ئاوەڵناوی بەرزە (سفەتی عالی)، هەرە. ؛؛ خۆشترین، جوانترین، بەرزترین.

ترینجان (چا. ل) بڕ: ترنجان

ترینجاندن (چا. م)[لە: ترینجان] بڕ: ترنجاندن

ترییە (گیا.)[زا] بڕ: ترێ

ترێ (گیا.)[باک: تری ـ ناو: ترێ ـ زا: ترییە] بەری دارەمێوە، میوەیەکی هێشووییە، بە نەگەیشتوویی تامی ترشە و پێی دەڵێن قۆرە یا بەرسیلە کە گەیشت شیرین دەبێ. لە ترێ شەراب و سرکە ساز دەکرێ. ترێ رەنگ و جۆری زۆرە

وەک (ئاویلکە، بزمارە، بۆڵمازوو، پایزە، تایفی، توڵخی، تەبەرزە، تەورێزیی، جغجغە، حوسێنی، خەلیلی، دەستەچن، رازقی، رەشمیری، ریش بابای سپی، ریش بابای سوور، زەردکە، زەلکە، ساحێبی، سپیلکە، سووراو، سوورشامی، سەعدانی، شاهانی، شەقشەقە، شیرازی، شیرەسووڵتانی، فەرخی، قزڵ، قەرەشیرە، کاژاو، کشمیشی سپی، کشمیشی سوور، کلکەڕێوی (بزمارە)، گۆڵمازوو، گەرمکە، گەزەنگی، گەندمە، لەعلی بێ دان، مالیکی، مام برایمە، مایەمێو، نینۆکی بووک، هەلّلاقی، ئەسکەری، ...). & هەنگوور، ئەنگوور.

تێبینی: ترێ trä لە زمانی سویدی دا بە مانای دار و چێو و tree لە زمانی ئینگلیسی دا بە مانای دار و درەخت و هەروەتر تەرو taru لە سانسکریت دا بە مانای درەخت هاتوە و دوور نیە کە هەر یەک وشە بووبێن.

ترێزوو (گیا.)[باک: ترۆزی، تroوزی - ناو: ترێزوو، ترۆزی، تەرۆزی] بەری گیایەکی بڕکەییە، وەک هارۆ و خەیارە بەڵام درێژتر و رەقترە و هێڵی لە سەرە، نێوەکەی هەندێک بۆشە، رەنگی کەسکە، هەروا دەخورێ و لە ترشیاتیش دەکرێ، Cucumis flexuosus ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، چەمیلە، خیارچەمەرە، چەمەرەخیار، خەیارچەمبەر، شارۆخ، شاراخ، کووتە.

ترێشتە (نا.) بڕ: تەشوێ

ترێ مارانە (گیا.)[ترێ + مار1 + ئانە2] گیایەکی خۆڕسکە لە تیرەی کوولەکەکان کە بە دار و گیای پەنایەوە هەڵدەچێ، ریشەیەکەی سەلکێکی ئەستوور و گەورەیە، گەڵاکانی پەنجەیی و گوڵەکانی زەردی ئاماڵ کەسکن، بەرەکەی خڕە کە بە گەیشتوویی رەنگی سوور دەبێ. تەنیا ریشەی ئەم گیایە بە کەلک دێ کە بۆ دەرمان کەلکی لێوەردەگرن، Bryonia alba ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، مێوەمارانە، مێوەڕەشە، مێوەکێوییلە، هەزارپەل، هەزارئەنگوست. (فار: فاشرا، هزارگوشان ـ عەر: عنب الحیە، فاشرشین)

ترِ (وشد.) ١ـ [باک: ترِ ـ ناو: ترِ ـ هەو: ترِ ـ زا: ترِ] بایەکی دەنگدارە کە لە پاشەوە دێتە دەر. ٢ـ دەنگێک کە بە لاسایی لە ترِ بە زار دەری دێنن، جرت.

٣ـ قسەی بێتام و قۆڕ. ٤ـ (مجـ.) هیچ، خۆڕایی، بێنرخ. ⁂ پێت وایە پیاو بە تڕ پێدەگا. **بە ~ بەند بوون:** (کنـ.) ١ـ زۆر سست بوون، بە ئاهێک بەند بوون. ٢ـ زۆر لە بیانوو بوون. **~ بەردان:** بەرەڵڵا کردنی بای زگ بە پاشەوە دا بە دەنگەوە، تڕ کەندن، تڕین. **~ بە قونەوە بەند نەبوون:** (کنـ.) سەرسام بوون و ترسان. **~ کەندن:** بڕ: تڕ بەردان. **~ لێدان:** ١ـ تڕ بەردان، تڕ کەندن. ٢ـ (کنـ.) خۆ هەڵکێشان، تڕوتۆپ لێدان. **~ی خۆ و گێزەر لێک نەکردنەوە:** (کنـ.) تێنەگەیشتن، بێ ئاقڵ بوون، نەفامین. **~ی کەسێک بە [نۆ] بیور نەشکان:** (کنـ.) لەخۆ رازی و خۆ پێ زۆر بوونی کەسێک. ⁂ کەریم هێندە خۆی پێ زۆرە تڕی بە نۆ بیوران ناشکێ! **~ێک نەهێنان:** بێنرخ بوون، هیچ بایەخێک نەبوون. ⁂ ئەو کەوشە تڕێکی ناهێنێ کەچی وا گرانیشی دەفرۆشن. ئەو کارەت تڕێکی ناهێنێ. **دەگەڵ ~ی بزن بە شەڕ هاتن:** (کنـ.) کەسێک کە زوو هەڵچێ و دەگەڵ هەموو کەس شەڕ دەست پێبکا، مرۆڤی تووڕە و تۆسن و قەڵس، دەگەڵ تڕی خۆ بە شەڕ هاتن. **دەگەڵ ~ی خۆ بە شەڕ هاتن:** (کنـ.) مرۆڤی تووڕە و تۆسن و قەڵس. **لەبەر ~ی کەسێک هەڵپەڕین:** (کنـ.) بە کەیف و ویستی کەسێک جووڵانەوە، لە ژێر دەسەڵات و ویستی کەسێکی دیکە دابوون. **وەک ~ی سەی ساز بوون:** (کنـ.) بە کەیف بوون، ئامادە و ساز بوون. ‖ **تڕی ئاخر:** دوایین پشوو، دوایین دەم. * **تڕی ئاخری بەردان:** فەوتان، تێداچوون، مردن، نابووت بوون. **تڕی بن گۆم:** (کنـ.) بێ سەر و شوێن، فیرۆ. * **وەک تڕی بن گۆم چوون (ڕۆیین):** بێ سەر و شوێن چوون، لە دەست چوون، فەوتان و بە فیرۆ چوون.

تڕال (ئان.)[باک ـ زا] بڕ: تەڕاڵ

تڕاڵ (ئان.) بڕ: تەڕاڵ

تڕاندن (چا. م)[تڕ + ئاندن] ١ـ بە هەر هۆیەک کەسێک وە تڕەتڕ خستن. ٢ـ (کنـ.) شەکەت کردن. ٣ـ (کنـ.) بەزاندنی زۆر توندی کەسێک.

تڕتڕە (نا. ل)[تڕ + تڕ + ئە] ١ـ (گیا.) گیایەکی ئەنگەلە، گەڵای نییە و هەودایەکی ڕەنگ زەردە، لە سەوزی و سێوەڕە و گیای دیکە دەهاڵێ و لە خۆراکی ئەو کەلک وەردەگەێ هەتا ڕەنگی زەرد دەکا و لە کەلکی دەخا.

Cuscuta ناوی لاتینی ئەم گیایەیە. ٢ـ (گیانـ.) کرمێکی ڕەنگ سەوزە ئافەتی وێنجە و حاسڵاتە.

تێبینی: ناوی ئەم گیایە لە وشەی تڕ کەوتوە چونکە بە تەواوی گیای دیکە لە کەلک دەخا و دەیفەوتێنێ و بە قسەیەک دەیتڕێنێ.

تڕتەپان (ئان. ل)[تڕ + تەپان][ئەر] مرۆڤی تەنبەڵ و تەوەزەل، تراڵ.

تڕحێو (ئام.) قسە و وتەیەک بۆ گاڵتەجاڕ بە کەسێک کە کارێکی نابەجێ و قۆڕ، تڕهێو.

تڕە (وشد.) دەنگی ماتۆڕی مەکینە، تڕە

تڕەتڕ (وشد.)[تڕە + تڕ] ١ـ تڕی پەیتاپەیتا و لە سەر یەک. ٢ـ تڕەی یەک لە سە یەک. ٣ـ (کنـ.) قسەی زێدە و قۆڕ. & تڕەتڕ. ~ **کردن:** ١ـ ساز کردن و ساز دانی دەنگی تڕە. ٢ـ (کنـ.) قسەی قۆڕ کردن. ⁂ تۆ دانیشە و هێندە تڕەتڕێ مەکە! **وە ~ خستن:** ١ـ تڕاندن. ٢ـ (کنـ.) گیر کردنی خراپی کەسێک بە مەسەلە و کارێکەوە. **وە ~ کەوتن:** توشی زگچوون و تڕ کەندن بوون. ٢ـ (کنـ.) خراپ گیر کردن لە کار و مەسەلەیەک.

تڕزل (ئان. ل)[تڕ + زل]١ـ کەسێک کە دەنگی تڕەکەی زل بێ ٢ـ (کنـ.) کەسی خۆ پێ زۆر و بەدەعیە، بە فیز و هەوا. ~ **بوون:** بەدەعێ بوون، خۆ پێ زۆر بوون. || **تڕزلی باوان دەروێش:** (کنـ.) کەسێکی بە دەعێ و بە فیز کە لە بنەماڵەیەکی هەژار و نەدار بێ.

تڕکەن (ئان. فا)[تڕ + کەن] ١ـ کەسێک کە تڕ کەندنی لا ئاساییە و لە لای خەڵک تڕ بەردەدا، تڕەک. ٢ـ (کنـ.) کەسی بێنرخ و سووکەڵە و بێ نموود. & تڕن.

تڕن (ئان. ل)[تڕ + ن] بڕ: تڕکەن

تڕنووسقاو (نا. ل)[تڕنووسق؟ + ئاو] توێژێکی چەوراییەکی کەم بە سەر گۆشتاوی کوڵاوەوە، زەڕنووقایی، زڕنووچقاو، زەڕنووق، زەڕنووقاو.

تڕنیسق (گیانـ.)[؟] بڕ: کۆترەباریکە

تڕوتۆپ (نا. ل)[تڕ + و + تۆپ] ١ـ فێز و ئیفادە، پۆز. ٢ـ قسەی زەلام و بێ کاکڵ. & تڕوزڕ. ~ **لە سەر لێدان:** ١ـ پۆز لە سەر کەسێک لێدان. ٢ـ قسەی زەلام کردن. ~ **لێدان:** قسەی زل و زەلام کردن، پۆز لێدان. ~ **هەبوون:**

(کنـ.) خـۆ هەڵکێـشـان و چ دە باران دا نەبوون، تڕوتۆپ لێدان.

تـــڕوزڕ (نـا. ل)[تـــڕ + و + زڕ] بـــڕ: تڕوتۆپ

تڕۆ (ئان.)[بڕ: تووڕە][باک: تڕۆ ـ ناو: تڕۆ ـ زا: تڕۆ] ١ـ تووڕە، قەڵس. ؛؛ ئەگەر دەگەیەوە بە هەڵۆیە/ ئەو زۆر داعبایەکی توند و تـڕۆیە (شـێخ فـەرخ ل ٥٠). ٢ـ ســـووک، بەدناو، ناچیـــزە، بـێ ئابـڕوو، ریســـوا. ؛؛ ئەگـــەر دەڕۆی، لە رێیت دەگـاتیـە هـەڵۆیە/ پیـاوێکی ناچیـزەیە تـڕۆیە (مـــان ل ١٨٦). ~ **بوون:** ١ـ تووڕە بـوون، قـەڵس بوون. ٢ـ بێ ئابڕوو بوون، ریسـوا بوون. ؛؛ دنیـا تیـاتڕۆیە، مـەوەسـتـە تیـا، بـڕۆ/ کێ مـایەوە تیـا کە نەبووبێ تیا، تڕۆ (مەحوی ل ٢٥٣). ~ **کــردن:** ١ـ تووڕە کــردن. ٢ـ بـێ ئابـڕوو کـردن، بەدنـاو کـردن، سـووک کـردن. ٣ـ دەر کـردن بە تـووڕەیی و جنێـو پێـدان، وەدەرنان بە سـووکایەتی. ؛؛ ژنـێ مێردە کـــرد تڕۆ/ عـــالەم هـەڵسێ نایکا پـەڕۆ (پەند ل ٢٦٦).

تڕۆیی (حم.)[تڕۆ + ئیی] ١ـ تووڕەیی، قەڵسیی. ٢ـ بەدناویی، ریسوایی.

تڕهێو (ئام.) بڕ: تڕحێو

تڕە (وشد.) بڕ: تڕڕە

تڕەتڕ (وشد.)[تڕە + تڕ] بڕ: تڕڕەتڕ

تڕەمـــاش (نـا. ل)[تڕ (تەڕ) + ئە + ماش] بڕ: تەڕەماش

تڕەک (ئان. ل)[تڕ + ئەک][باک] تڕن، تڕکەن.

تڕەکەڵەک (نا. ل)[تڕ + ئە + کەڵەک] کارێک کە بنج و بناوانـی نەبێ و بە فێڵ و کــــەڵەک و درۆ و شــــتـی لەم بابـەتـە چووبێتـە پێش. ؛؛ بە هەزار تڕەکەڵەک و بیـانـوو توانیم خـۆم لـە دەست قـەرزداران نەجـات بدەم. کـار بە تڕەکـەڵەکـان سـەر ناگرترێ.

تڕیزە (ئا.)[ئەر] کونگ، قوون. (هس: تەڕیزە)

تڕین (چا. ل)[لە: تڕ] بڕ: تڕ بەردان

تژە (ئان.) بڕ: تژی

تـژی (ئـان.)[بـاک: تـژی، تەژی، تـژە] پڕ، لێوڕێژ.

تێبـینی: تەچی tači لە ئەوێسـتـا دا ئاوەڵناوە لـە چاوگی تەک tak بە مـانـای رژان هـاتـوە و من پێـــمـــوایە تـەژی و هـاوتاکانی هەر لەم ریشـەیە کەوتوون.

تس (وشـــــد.)[بـاک: تس، فس ـ نـاو: تـس، فـس ـ هـەو: تـس] ١ـ گــــــازێـکـی بێدەنگە کە لـە پاشـەوەی لەش دێتـە دەر. ٢ـ دەنـگی ســــووکی بـا دانـە دەر لە هـەر شـــتــێکی دیکـە. ~ **بەردان:** بەڕەڵڵا کـــردنی تـس، تس کـــەندن، تـسین، تـس دان. ~ **دان:** بـڕ: تــس بـەردان. ~ **کەندن:** بڕ: تس بەردان.

تێـبـینی: تس یا فس وشـە دەنگن و ناویان لە دەنگیان کەوتوە.

تسقل (گیا.)[؟] یەکێک لە بەرەکانی دارمازوو، قسقل، قسکل، تسقل، تسکل، گزگل

تسقڵەگورگانە (گیا.)[تسقڵ + ئە + گـورگ + ئانە] گـیـایەکـە وەک قـارچک ناوەکـــەی بە تەڕیـی وەک ســیـرێژ و بە وشـکی وەک خـــەنـە وایـە (خـــاڵ ب ١ ل ٢٨٤). (بڕ: تسەگورگە)

تسکل (گیا.) بڕ: تسقل

تسکەن (ئان. فا)[لە: تس کەندن] ١ـ کەسـێک کە بە ئاشـکرا تس بەردەدا. ٢ـ (کنـ.) مـرۆڤی بێکار و بێنرخ. & تسن، فسکەن، فسۆک.

تسن (ئان. ل)[تس + ن] بڕ: تسکەن

تسوێ (گیا.) بڕ: تێسوێ

تسەگورگە (گیا.)[تس + ئە + گورگ + ئە] جـــۆرە گـــارگـــێکی ژەهراویـی، فسەگورگە، کارگەفسە، تسقڵەگورگانە.

تسی (ئان.)[؟][باک] نانی ویشکی بێ پێخۆر

تـسـین (چـا. ل)[لـە: تـس] بـڕ: تـس بەردان

تسێ تسێ (گیانـ.)[فەر: Tsé-Tsé] جـانەوەرێکی ئافریقـاییە شـێوەی مێش دەدا، پێوەدانی نەخۆشی خەو دێنێ.

تش (ئان.)[هەو] بڕ: ترش

تشت (نا.)[باک] بڕ: شت

تشـــتـــخـــۆر (ئان. فـــا)[تشـت (بڕ: چێشـت) + خـۆر2] لەوەڕاندنی ئاژەڵ بۆ مـــاوەی دوو سـێ ســـەعـــات ســـەر لە بەیانیان.

تشتیر (گیانـ.) بڕ: تۆێشتیر

تشرین (نا.)[عەر: تشرین لە: ؟] ناوی دوو مـــانـگ لە مـــانگەکـــانی رۆمـی کـــە دەکەونە نێوان ئەیلوول و کانوونی یەکەم، چری. || **تشـرینی یەکـەم:** مـانگی دەهـوم کــە سـی و یەک رۆژە و بـەرابەرە دەگــەڵ مـانگی دەهومی زاییـنی ئۆکـتـۆبر، چریا

پێـشن. **تشـرینی دووهەم:** مـانگی یازدەهوم کـە بەرابەرە دەگـەڵ نوامـبر، چریا پاشن.

تف (نا.)[هیک: شتییف ـ پەه: توف. تات: تێف ـ فار: تف ـ پەش: تووف ـ لۆر: تۆفکە ـ بیر: تۆف. باک: تف، توو، توف، تووڤ ـ ناو: تف ـ هەو: تف ـ زا: تو، توو، توف] ١ـ ئاوی زار، خوزیی. ٢ـ ئاوی زار کە فڕێ درێتە دەرێ. ٣ـ وشەی بێزاریی، لەعنەت. ⁂ تف لەو ژیانە! تف لەو چارەنووسە! **~ بە تاریکییەوە نان:** (کنـ.) لە گۆترە قسە کردن، تفەنگ بە تاریکییەوە نان. **~ پێدادان:** تف هاویشتن بەرەو کەسێک یا شتێک. **~ دان و قوون دان:** (کنـ.) ئەنجام دانی کارێک و خێر لێنەدیتن لە هەموو بارێکەوە، زەرەر کردنی دوولایەنە. **~ دە نێوچاوان کوتان:** تف لێکردن بۆ بێزاریی. ⁂ دایکەکەی تفێکی دە نێوچاوانی کوتا، کوتی: بۆ ئابڕووم دەبەی؟ دیتم دەستت دە ملی دابوو (بارام و گوڵندام ل ٥٣). **~ رۆ کردن:** تف فڕێ دانە سەر زەوی. **~ کردن:** تف فڕێ دانە دەر. **~ کردنەوە:** فڕێ دانی شتێکی کە لە زار دایە، تفانەوە، تفینەوە. **~ دە زار دا ئیشک بوون:** ویشک بوونی نێو زار لە بەر هەر هۆیەکی وەکوو حەپەسان، ترسان، سەرسوڕمان و شتی لەم بابەتە. **~ لێکردن:** تف بە کەسێک یا شتێک دادان بۆ بێزاریی و بە لەعنەت کردن. **~ هاویشتن:** تف پێدادان، تف فڕێ دان. **~ هەڵاویشتن:** تف بۆ سەرەوە هاویشتن، تف هەڵدان. ⁂ هێندە ساردە تف هەڵاوێی دەیبەستێ. **~ هەڵدان:** بڕ: تف هەڵاویشتن. **وە بەر ~ دان:** تفی زۆر بە کسێک دا کردن، تفباران کردن. ‖ **تفی سەربەرەوژوو:** (کنـ.) لایەنی خراپی کەسی نزیک کە نەکرێ باسی بکەی و زەرەرەکەی وەخۆشت بکەوێتەوە. * **تفی سەربەرەوژوو وە رووی خۆ کەوتنەوە:** (کنـ) خراپە و زەرەری کەسی نزیک بۆ خۆ گەڕانەوە.

تفاق (نا.)[؟] ١ـ ئازوخەی نێو ماڵ بۆ زستان وەک شتی ویشک کراوە و گوێز و مێوژ و کەشک و ... ٢ـ کا و گیای ماڵات بۆ زستان. ٣ـ [ئەر] بەهارات و دانەوێڵە و سەوزی ویشک بۆ چێشت ساز کردن.

تفاڵ (نا.)[عەر: اطفال کۆی طفل] منداڵ، زارۆک، تفڵ.

تفانەوە (چا. م)[لە: تف] بڕ: تف

کردنەوە

تفایە (نا. ل)[تف + ئایە][زا] بڕ: تفک

تفباران (نا. ل)[تف + باران] تفی زۆر بە سەر کەسێک دا. **~ کردن:** تفی زۆر بە کەسێک دا کردن، وە بەر تف دانی کەسێک.

تفت (ئان.)[باک: تفت ـ ناو: تفت] تامێکە کە چێژێکی ڕەوانی دە زار دا نیە و دەم کۆ دەکاتەوە وەک تامی بێ یان میوەی کاڵ کە هێشتا بە تەواوی نەگەیوەن، چێژی نیوەتاڵ و ترش.

تفتک (نا.)[باک] بڕ: تەفتیک

تفتیی (حم.)[تفت + ئیی] گیرایی تامی تفت، تفت بوون.

تفک[1] (نا. ل)[تف + ک] قامیش یا دارێکی نێو بۆش کە زیپکە بەردی بە هێزی فوو و دەم پێداوێن و گیانداری چووکەی وەک چۆلەکەی پێ راو دەکەن، پفک.

تفک[2] (نا. ل)[تف + ک][باک: تفک ـ زا: تفایە] کوانوو، ئاورگ، ئاگردان، وجاغ.

تێبینی: تف لەم وشەیە دا دەگەڕێتەوە سەر تەپ tap ی ئەوێستایی و تەفتەن taftan ـ ی پەهلەویی بە مانای گەرم کردنەوە. تفک بە گشتی یانی ئامێری گەرم کردن. هەروەها تەپەک tapak لە زمانی ئەرمەنی دا هەر بەو مانایە هاتوە.

تفلیک (نا. ل)[تف + لیک][ئەر] ئاوی زار، تف.

تفڵ (نا.)[عەر: طفل] منداڵ، زارۆک.

تفنک (ئا.) کونی کەپۆ و لووت.

تێبینی: تفنک دەگەڵ دفن لە زاراوەی باکووریی دا بە مانای کەپۆ یەک ریشەیان هەیە.

تفنگ (نا.)[زا] بڕ: تفەنگ

تفە (نا. ل)[تف + ئە] کەپلەمە، مشتە، دەسپەڕ.

تفەتف (نا. ل)[تف + ئە + تف] تفی پەیتا پەیتا. **~ کردن:** پەیتاپەیتا تف کردن بۆ هەر مەبەستێک.

تفەدڕەی (گیا.)[تفە + دڕەی][هەو] بڕ: توودڕک

تفەنگ (نا.)[تور: tüfek][باک: تڤنگ ـ ناو: تفەنگ ـ هەو: تفەنگ ـ زا: تفنگ، تفەنگ] چەکێکی لوولە درێژی شەڕ و راوە، قۆنداغی چێوی هەیە، بە شانیەوە دەنێن و تەقەی پێدەکەن، تفەنگ

جــۆری زۆره و لـه ســـهدهی شـــازدهی زایینی له ئاڵمان ساز کراوه و پێشـتر له جیـات فیـشـهک له بهر نان، سـهریان پڕ دهکــردهوه. ~ **به تاریکیـــیـــهوه نان:** (کنـ.) کــارێک له گــۆتره کــردن بهبێ لـهبـهرچاو گـــــــرتـنـی ئـاکـــــــام و سهرکهوتنهکهی.

تێبینی: هەندێک زمانەوان به شکەوه ریشـــهی تفــهنگ دهبهنهوه ســـهر تف + ئەنگ پاشگری ئامێـر سـاز. (بڕ: برهان ب ١ ل ٥٠٢) هەروەها هس: تفک1

تفەنگاوێژ (ئان. فا)[تفەنگ + ئاوێژ] ١ـ کەسـێک کە تفـەنگ داوێ. ٢ـ (نا. ل) مەودایەک کە فیشەکی تفەنگ دەیبڕێ.

تفـەنـگچی (ئان. ل، نا. ل)[تفـەنگ + چی] کـەسـێک کـە خـاوەن تفـەنگە و بە تفەنگ شەڕ دەکا، چەکدار.

تفەنگساز (ئان. فا)[تفەنگ + ساز] کەسێک کە تفەنگ ساز دەکا.

تفـەنگســازیی (حم)[تفـەنگسـاز + ئیی] ١ـ کاری تفەنگ ساز کردن. ٢ـ (نا. ل) شوێنی تفەنگ ساز کردن.

تفی (نا.)[هەو] بڕ: توو1

تفـــینەوە (چا. ل)[لە: تف] بڕ: تف کردنەوە

تقاڵ (نا. ل)[باک] بڕ: توێکڵ

تڤر (گیا.)[باک] بڕ: توور2

تڤنگ (نا.)[باک] بڕ: تفەنگ

تڤیرک (گیانـ.)[باک] بڕ: کۆترەباریکە

تک (نا.)[لە: تکان][ناو: تک، تکە، تککە] ١ـ دڵۆپ. ٢ـ دەنگی کەوتنە خواری دڵۆپ. || **تـک تـک:** ١ـ دڵـۆپ دڵـۆپ. ⁂ فـرمـێـسک تک تک لە چاوانی دەهـاتە خـوارێ. ٢ـ دەنگی پەیتـاپەیتـای تکە و دڵۆپ.

تکا (نا.)[باک: تکا ـ ناو: تکا ـ هەو: تکا] ١ـ ویست، داو، رجـا. ٢ـ دوعـا. ٣ـ لاڵە، پاڕانەوە بۆ شـتێک. ~ **کردن:** ١ـ داوا کردن. ٢ـ دوعا کردن. ٣ـ پاڕانەوە، روو نـان. ٤ـ لە وڵامـی پێـــهـــەڵکوتن و ســپـــاس و شـــتی لەم بابەتە بـە کـــار دەبردرێ. ⁂ ـ دەســتت خـــۆش بـێ زۆر چێـشـتێکی بەتام بوو! ـ تکایە، شـایەنی نیـە! ~ **لێکردن:** ١ـ داوا لێکردن. ⁂ تکات لێـدەکـەم دەست لە شـەڕ و نێـوان ناخۆشـی هەڵگرە! ٢ـ لەبەر پاڕانەوە، روو لێنان. & تکا لێـهـەبوون. ~ **لێهـەبوون:** بڕ: تکا لێکردن. || **تکای بێـجێ:** داوای ناماقووڵ، ویستی ناڕەوا. ***تکای بێجێ**

کردن: داوای ویستێکی ناماقووڵ کردن، داوای جێبەجێ کردنی کارێک نەلواو کردن. * **تکای بێجێ هەبوون:** داواکارییەکی بێجێ هەبوون، ویستێکی ناماقووڵ هەبوون.

تکاکار (ئان. فا)[لە: تکا کردن] ١ـ کەسێک کە بۆ نیازێک دەپاڕێتەوە. ٢ـ نێوبژیکەر. ٣ـ داواکار، ویستیار. & تکاکەر. **بۆ بوونە ~ :** ١ـ بۆ کەسێک پاڕانەوە و تکا کردن. ٢ـ بۆ کەسێک بوونە نێوبژیکەر، نێوبژیی کەسێک کردن. **کەسێک کردنە ~ :** کەسێک کردنە نێوبژیکەر بۆ تکا و پاڕانەوە. ⁘ کوتم ئەگەر کارەکە گەند بوو دایکم دەکەمە تکاکار (تاریک و روون ل ١٥).

تکاکەر (ئان. فا)[لە: تکا کردن] بڕ: تکاکار

تکان (چا. ل) رژان بە دڵۆپ لە سەرەوە بۆ خوار. ⁘ حەیا دڵۆپێکە، تکا تکا (پەند) لیک لە دەم و لیچی پەیتا پەیتا دەتکێ.

تێبینی: تەکە لە ئەوێستا دا و تەچەک لە پەهلەویی دا لە چاوگی تەک ـ ی ئەوێستایی تەچییتەن ـ ی پەهلەویی بە مانای رژان و و رەوان بوون کەوتوە

تکاندن (چا. م)[لە: تکان] دڵۆپ دڵۆپ شتێکی ئاوەکی دە شوێنێک کردن، تێکردن بە دڵۆپ. ⁘ چاوی دێشێ و دەرمانییان تکاندە چاویەوە.

تکانەوە (چا. ل)[لە: تکان] داکەوتنی و چۆڕانەوەی دڵۆپی ئاو و ئاوەکی.

تکاو (نا. مـفـ.)[لە: تکان] دڵۆپی رژاو. ⁘ دڵۆپە تکاوەکانی گەز گۆ دەکەنەوە و گەزۆی لێ ساز دەکەن.

تککە[1] (نا.) بڕ: تک

تککە[2] (نا.)[بڕ: تیکە] ١ـ پلێک گۆشت، لەتێک گۆشت. ٢ـ کەبابی پلەگۆشت، تیکە، قۆژباشی.

تکە (نا. ل)[تک + ئە] ١ـ دڵۆپ. ٢ـ دەنگی داکەوتن و کەوتنە خواری دڵۆپ، چکە. ٣ـ جموجووڵ. **~ کردن:** دڵۆپە کردن، پرژان یا پرژاندنی دڵۆپی ئاو. **لە ~ کەوتن:** لە جموجۆڵ کەوتن، ئارام گرتن. || **تکەی فرمێسک:** دڵۆپی فرمێسک. ⁘ دڵۆپەی شەونمی پەلکی گوڵ و بۆنی شنەی شەوبۆ/ هەناسەی ساردی فەرهادە و تکەی فرمێسکی شیرینە (حەقیقی ل ٥٦).

تکە تک (نا. ل)[تکە + تک] دڵۆپی پەیتا پەیتا. **~ کردن:** پرژاندنی پەیتا

پەیتای دڵۆپی ئاو.

تگر (نا.)[ئەر] بڕ: تەرزە

تگل (گیانـ.)[پەهـ: تەکەل][ئەر] مەڕی نێر، بەران.

تگە (گیانـ.) بڕ: تەگە. **~ گرتن:** بڕ: تەگە گرتن.

تل[1] (نا.)[ناو: تل ـ هەو: تل] ١ـ پاڵ لە سەر لێژایی. ٢ـ تللۆر، تلۆر، خلۆر. **~ بوونەوە:** کەوتن و سووڕانی لە لێژیەوە بەرەو خوار، خلۆر بوونەوە. **~ خواردن:** تل بوونەوە و خۆ خلۆر کردنی مرۆڤ یا گیاندار لە لێژایی. **~ پێدان:** پاڵ پێوەنان بە کەسێک یا شتێک لە سەر لێژایی، خلۆر کردنەوە، جاڵە کردنەوە، تل کردنەوە، تل دان. **~ دان:** پاڵ پێوەنان و خلۆر کردنەوەی کەسێک یا شتێک لە سەر لێژایی. **~ کردن:** پاڵ پێوەنان و بزواندن کەسێک یا شتێک لە سەر لێژایی. **~ کردنەوە:** جاڵە کردنەوە، خلۆر کردنەوە.

تل[2] (ئا.)[باک] بڕ: تلی

تلان (چا. ل)[لە: تل1] سووڕان و تل خواردن لە سەر لا، گلان.

تلاندەوە (چا. م)[لە: تلان] بزواندن و تل پێدان لە سەر لا.

تلانەوە (چا. ل)[لە: تلان] گەوزین و بزووتن لە سەر لا تەنیشت، گلان.

تلاوتل (ئاک. ل)[تل1 + ئاو2 + تل1] گەوزین و تلۆر بە لا تەنیشت دا.

تلقە (نا.)[باک] بڕ: تەقڵە

تلک (نا.)[باک] بڕ: تلیسک

تللۆر (نا.) بڕ: تلۆر

تل و خوێ (ئان. ل)[تل + و + خوێ] حاڵی هەر شتێک کە پتر لە رادەی ئاسایی خوێی هەبێ، زۆر سوێر، پڕخوێ.

تلۆر (نا.)[لە: تل1] ١ـ چلۆنایەتی داکەوتن و سووڕانەوەی شتێک لە لێژایەوە بەرەو خوار، خلۆر، گلۆر، تللۆر، تلێر، تل، جاڵە. ٢ـ درێژ راکشاو لە سەر تەنیشت یا لە سەر زگ. **~ بوونەوە:** ١ـ راکشان لە سەر تەنیشت یا لە سەر زگ.. ٢ـ داکەوتنی شتێک لە لێژاییەوە. **~ کردنەوە:** جاڵە کردنەوە، تل پێدان، خلۆر کردنەوە.

تلۆق (نا.) بڕ: بلۆق

تلهی (ئا.)[باک] بڕ: تلی

تلی (ئا.)[باک: تل، تلهی، تلی، تبل، تپل، تلیک] قامک، ئەنگوست.

تلیاک (نا.) بڕ: ترياک

تلیان (نا.) بڕ: تریان

تلیانە (نا.) بڕ: تریان

تلیس (ئان.)[؟] تەڕ، خووساو، تڵیس.

تلیسان (چا. ل)[لە: تلیس] تەڕ بوون، خووسان، تڵیسیان.

تلیساندن (چا. م)[لە: تلیسان] ١ـ تەڕ کردن، خووساندن. ٢ـ خراپ کردن و زایە کردنی شتێک بە زۆر تەڕ کردن. & تڵیسانن

تلیساندنەوە (چا. م)[لە: تلیسان] ١ـ تەڕ کردنەوە، خووساندنەوە. ٢ـ خراپ کردن و زایە کردنی شتێک بە تەڕ کردنی زۆر.

تلیسانەوە (چا. م)[لە: تلیسان] ١ـ تەڕ بوونەوە، خووسانەوە. ٢ـ خراپ بوون و فەوتانی شتێک بە تەڕ بوونی زۆر.

تلیساو (نا. مف)[لە: تلیسان] ١ـ تەڕ بوو، خووساو. ٢ـ فەوتاو و زایە بە تەڕایی زۆر.

تلیسک (نا.)[پەش: تەلیسەک ـ فار: تلسک ـ گونابادیی: تەلەسە. باک: تلک ـ ناو: تلیسک، تەلسک، تەلمسک، تڵماسک] هێشوویەکی چووک لە هێشوو ترێ، زەنگەتە، خشلک، چقالک.

تلیک (ئا.)[باک] بڕ: تلی

تلیلی (نا. ل)[؟] دەنگ و هەرای شادمانی خەڵک بە زار و زمان و گەروو، تلیلیلی هەلهەلە. **~ کردن:** شادمانی کردن بە دەنگ لە زار و زمان دەرهێنان.

تلیلیلی (نا. ل) بڕ: تلیلی

تلیە (نا.)[خوشناو] بڕ: بۆڵ

تلێر (نا.) بڕ: تلۆر

تلێن (ر.)[لە: تلاندن] ریشەی چاوگی تلاندن، خلێن، گلێن.

تڵ (نا.)[؟][ئەر] کولانەوە و کزەی برین، چڵ، زڵ، کزە.

تڵەتڵ (نا. ل)[تڵە + تڵ] کزانەوە و کولانەوەی پەیتاپەیتا، چڵەچڵ، زڵەزڵ.

تڵپ (وشد.) دەنگی تڵپە.

تڵپە[1] (وشد.)[لۆر: تلپ ـ بیر: تۆلۆپ ـ کرم: تیلۆپ، تیلێپ. ناو: تڵپ] دەنگی داکەوتنی شتی زل و نەرم بە سەر زەوی

دا.

تڵپە[2] (نا.) بڕ: تڵتە

تڵتە (نا.)[کرم: تۆلف ـ فار: تفالە ـ بیر: تلف. ناو: تڵتە، تڵپە، تڵف، تڵفە، تڵفار، ترفاڵ ـ هەو: تڵف، تڵفە] پاشماوەی میوە، گیا و گەڵا و شتی لەم بابەتە کە ئاوەکەی گیرابێ.

تڵخ (ئان.)[بڕ: تاڵ1] ڕەنگی ڕەشی ئاماڵ زەرد، تاڵ، تەڵخ.

تڵف (نا.) بڕ: تڵتە

تڵفار (نا. ل)[تڵف + ئار4] بڕ: تڵتە

تڵفە (نا.) بڕ: تڵتە

تڵق (وشد.) دەنگی تڵقە، شڵق.

تڵقە (وشد.) دەنگی ئاوەکی دە نێو دەفر دا، شڵقە.

تڵقەتڵق (وشد.)[تڵقە + تڵق] تڵقەی پەیتاپەیتا، شڵقەشڵق.

تڵماسک (نا.) بڕ: تلیسک

تڵۆخ (نا.)[؟][ئەر] ١ـ قەرتاڵەی چەرم کە بۆ ڕاگوێزتنی سەهۆڵ و بەفر کەلکی لێوەردەگرن. ٢ـ (مجـ.) ژنی بێشەرم و بێحەیا.

تڵیت (نا.)[لۆر: تلیت ـ فار: ترید ـ کرم: تریت. ناو: تریت، تڵیت] ١ـ ورکەنانی تێکوشراو لە شۆربا، دۆ و شتی لەم بابەتە. ٢ـ (ئان.) نەمەیو و شل و لێک بڵاو. **~ کردن:** تێکوشین.

تڵیس (ئان.)[ئەر] بڕ: تلیس

تڵیسانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تلیساندن

تڵیسانەوە (چا. م)[ئەر] بڕ: تلیسانەوە.

تڵیسیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: تلیسان

تڵیش (نا.)[بڕ: تەڵاش] ١ـ تەڵاش، تەراش. ٢ـ درز، قەڵشت، تەڕاش. ٣ـ دادڕاو، دڕ **~ بردن:** قەڵشین، درز تێکەوتن.

تڵیشان (چا. ل)[لە: تڵیش] ١ـ دڕان، دادڕان. ٢ـ درز بردن، قەڵش تێکەوتن. & تڵیشیان

تڵیشاندن (چا. م)[لە: تڵیشان] ١ـ دڕاندن، دادڕاندن. ٢ـ قەڵشاندن، درز تێخستن. & تڵیشانن.

تڵیشانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تڵیشاندن

تڵیشەبەرد (نا. ل)[تڵیش + ئە + بەرد] کوتێکی پەڕاو و لێبۆوە لە بەرد.

تڵیشیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: تڵیشان

تمتمه (نا.) برِ: تەمتەمە

تمەز (شرِ.) برِ: تۆمەز. ⁑ تمەز خەڵقی دێ لە سەر فرمانن/ خەریکی کێشە و شەن و خەرمانن (گۆران ل ١٤٢).

تمەن (نا.)[مەغ: توومان (دە هەزار)] پارەی ئێران کە بەرابەرە دەگەڵ دە ریاڵ یا قرِان.

تن (ئام.) یەکێک لە نیشانەکانی چاوگ لە زمانی کوردیی دا. ⁑ کوشتن، بەستن، دیتن.

تناز (نا.)[عەر: طناز][باک] حەنەک، فشە، گاڵتە، تیز.

تنۆک (نا.)[پەهـ: تەنوک. باک: تنۆکە ـ ناو: تنۆک] بەشێکی چووک لە ئاو و ئاوەکی، دڵۆپ.

تنۆکە 1 (نا.)[لات: tunica] جۆرێک دەرپێی کورت کە ناگاتە سەر ئەژنۆ و لە ژێر شاڵوار یا پاتۆڵ دەبەری دەکەن.

تنۆکە 2 (نا.)[باک] برِ: تنۆک

تنووک (نا.) دەگەڵ وشەی تاریک دێ و مانای زۆر تاریک و تاریکی خەست دەدا. ⁑ تاریک و تنووک.

تنێ (ئان.)[زا] برِ: تەنیا

تهن (نا.)[باک] برِ: تین1

تهن (ئان.)[باک] برِ: تینوو

تو 1 (جنا.)[باک ـ زا] برِ: تۆ1

تو 2 (نا.)[زا] برِ: تف

تو 3 (ئام.)[باک ـ زا] هیچ، ئەسڵەن، تەو. ⁑ تو جار (هیچ جار)، تو کەس (هیچ کەس)

تواشا (نا. چا)[ئەر] برِ: تەماشا

تواشاخانە (نا. ل)[تواشا + خانە] [ئەر] برِ: تەماشاخانە

توالێت (نا.)[فەر: toilette] ١ـ ئارایش و رازاندنەوەی سەر و روو. ٢ـ ئاودەست، ئاودەستخانە، مستەراح.

توان (نا.)[پەهـ: توِوان][لە: توانین] هێز و تاقەت، توانست، وزە. // ناتوان. ⁑ بێ هێز و توان و دەستەوئەژنۆ/ هەر مەم مەمی بوو بە داد و رۆرِۆ (مەم و زین ل ٣٢٦).

توانا (ئان. فا.)[لە: توانین] ١ـ بەهێز، بەتاقەت، بە وزە. ٢ـ لێهاتوو، کارزان. **~ بوون:** ١ـ بە تاقەت بوون، بەهێز بوون. ٢ـ لێزانین، کارزان و لێهاتوو بوون. **~ کردن:** بەهێز کردن، بەتاقەت کردن. **لە ~ دا هەبوون:** لوانی

ئیمکانات، قەوە بە مەسەلەیەکی ماددی یا مەعنەوی شکان و توانایی یارمەتی دان هەبوون، توانایی هەبوون. ¤ لە توانام دا نیە هەر ئێستاکە ماڵێکی گەورە بکڕم.

توانایی (حم.)[توانا + ئیی] ١ـ هێز و تاقەت. ٢ـ ئیمکانات، لوان. ~ **پێدان:** هێز و تاقەت و ورە دان بە کەسێک. ~ **هەبوون:** ١ـ هێز و تاقەت هەبوون. ٢ـ هەبوونی ئیمکانات. **لە ~ دا هەبوون:** لوان، بۆ مومکین بوون، پێکران.

توانج (نا.)[؟] سەرکۆنە، تانە، تیر و تانە. ~ **تێگرتن:** بڕ: توانج لێدان. ~ **لێدان:** سەرکۆنە کردن، تانە لێدان، توانج تێگرتن.

تواندنەوە (چا. م)[بڕ: توانەوە][ناو: تاواندنەوە، تواندنەوە] ١ـ کردن بە ئاوی بەفر و سەهۆڵ و شتی لەم بابەتە. ٢ـ شل و ڕەوان کردنی شتی سەخت بە گەرما. ¤ ئاسن تواندنەوە. ٣ـ شتی ڕەق دە نێو ئاوەکی دا حەل کردن. ¤ خوێی دە نێو ئاو کە و بیتوێنەوە دەبێتە خوێواوک! ٤ـ (مجـ.) مەحو کردنی کەمایەتییەک دە نێو زۆربەیەک دا، قەوتانی بەرەبەرە. ¤ سیاسەتی دەوڵەتە زۆردارەکان تواندنەوەی نەتەوە چووکەکانە.

توانست (نا.) بڕ: توان

توانەوە (چا. ل)[ئێک: تا، تاڤا ـ ئەو: تەپ ـ پەه: تاپیتەن. ناو: توانەوە، تاوانەوە، تاویانەوە، تاویان، تاوین] ١ـ بوون بە ئاوی سەهۆڵ، بەفر و ئاوەکی بەستراو. ٢ـ خاو بوونەوەی شتی بەستراو. ٣ـ تێکەڵاو بوونی شتی ڕەق دە نێو ئاوەکی دا. ¤ شەکر دە نێو ئاوی گەرم دا زووتر دەتوێتەوە هەتا دە ئاوی سارد دا. ٤ـ فەوتان، مەحو بوون بە تەواوی. ¤ زوو دە ماڵێکی تورک لە شار دا هەبوون کە ئێستا دە نێو کوردان دا تواونەوە. ٥ـ بوون بە ئاوەکی شتی ڕەق لە بەر تینی گەرما. ¤ قورقوشمی تواوەیان دە گەروو کرد و کوشتیان. ٦ـ (کنـ.) زۆر شەرمەزار بوون، خەجاڵەتی کێشان.

تێبینی: وشەی توانەوە لە [توان + ئەوە] پێکهاتوە کە چاوگی توان بە تەنیا نەماوە و بەڵام بە شێوەی تاویان و تاوین ماوە.

هەروەها چاوگی تینا tina لە زمانی سویدیی دا بە مانای تواندنەوەی سەهۆڵ

و thaw له ئینگلیسی دا و تایات -tay at له زمانی رووسی دا به مانای توانەوه هاتوون که هەر لەم ریشەیەن.

توانین (چا. م)[هیک: تو ـ ئەو: تەڤ ـ پەھ: تووانێنییتەن. فار: توانستن ـ گیل: توونەسەن، تانەستەن. باک: توانین ـ ناو: توانین] له دەست هاتنی ئەنجام دانی کارێک، له وزه دا هەبوون، توانایی هەبوون، کارین.

توت (ئان.)[بڕ: تورگ][زا] مندال، ساوا.

توتک (گیان.)[بڕ: تورگ] بێچووی سەگ، توتکەسەگ، تولە، تووتک.

توتکەسەگ (گیان.)[توتک + ئە + سەک] ١ـ بێچووی سەگ، تولە. ٢ـ (جنێو) جنێوێکە بۆ کەسی چووکتر و زۆرتر هەڕەشەی تێدایە. ⁘ هەستە وەدەرکەوە هەتیوە توتکەسەگە. توتکەسەگی حەرامزادە برۆ لەبەر چاوم ون بە. ٣ـ (سوکایەتی) مندال، عەولاد، تولە. ⁘ ژنەتیوە وەرە ئەو توتکەسەگانت لەبەر چاوم لابە!

توج (ئان.)[زا] بڕ: تیژ

توجار (نا.)[عەر: تجار کۆی تاجر] بازرگان، سەوداگەر، تاجر.

توجارباشی (نا. ل)[توجار + باش2 + ئی] سەرۆک و گەورەی کاروان و قەتار، بازرگانباشی، سەربازرگان. ⁘ ئەمن هاتووم ئەو رێگایە گیراوە، ئەگە رێگا پکەمەوە بۆ کاروان و قەتار و توجارباشییە (لاس و خەزال ل ١١٧).

توحفە (نا.)[عەر: تحفة] ١ـ دیاریی، پێشکێشی. ٢ـ شتی گرانبایی و بە نرخ. ٣ـ تازە، نوێ. ٤ـ دەست نەکەوتوو، نادر، عەنتیکە. ٥ـ (تەوس) کەسی هیچەکە و خوێنتال. ⁘ ئەو توحفەیە چیە دەگەڵی دەگەڕێی؟ ٦ـ (تەوس) شتی بێنرخ. ⁘ ئەو ماشێنە توحفەیە چیە کڕیوتە چی دیکەت دەست نەکەوت؟

توحفەفرۆش (نا. فا)[توحفە + فرۆش] کەسێک کە شتی گرانبایی و عەنتیکە دەفرۆشێ. ⁘ عومرێکە بە میزانی ئەدەب توحفەفرۆشم/ زۆرم وت و کەس تێینەگەیی، ئێستە خەمۆشم (نالی ل ٢٨٠).

توخس (ئان.)[فار: تخس (تۆخس)، تغس (تۆغس). ناو: توخس] ١ـ بەدفەڕ، شەیتان، بێعار (پتر بۆ مندال و لاو). ٢ـ حەیوان و گیانداری تۆڕ و چەمووش. ٣ـ [ئەر] زایە، فەوتاو. ~ **بوون:** ١ـ

بەدفەڕ بوون، بێعار بوون. ٢ـ تۆڕ بوون، چەمووش بوون. ~ **کردن:** زایە کردن، فەوتاندن، لە ناو بردن.

توخم (نا.) بڕ: تۆم. || **ترخمی حەرام:** منداڵی بیژوو، حەرامزادە. **ترخمی حەڵاڵ:** منداڵی حەڵاڵزادە. **ترخمی سەگ:** لە رەگەزی سەگ، بێچووی سەگ. ٢ـ (جنێو) وەک جنێو بە کار دێ بە مانای ناجسن، رەگەز چەپەڵ. & توخمەسەگ. **ترخمی نابیسمیللا:** منداڵێک کە لە کاتی گووران بیسمیللای لە سەر نەکوتراوە و کەسێکی بەدزات و ناجسنە، عەولادی نابیسمیللا.

توخمەسەگ (ئان. ل)[توخم + ئە + سەگ](جنێو) رەگەز خراپ، بەدزات، رەگەز چەپەڵ.

توخن (نا.) بڕ: تخوون. ~ **بوون:** بڕ: تخوون بوون. ~ **کەوتن:** بڕ: تخوون کەوتن.

توخووب (نا.)[باک] بڕ: تخووب

تور (نا.)[بڕ: تورگ][زا] لقی ناسک و تازەی دار، شووڵ، توول.

توربەت (نا.)[عەر: تربة] ١ـ خاک، خۆڵ. ٢ـ قەبر، گۆڕ، مەزار. ⁂ بلا مەعلووم ببێ کوژراوی کێم یاران وەسیەت بێ/ چراغی توربەتم هەر دەستەگوڵ بێ پاش وەفاتی من (وەفایی ل ٩١).

توربێن (نا. ل)[توور1 + بێن1] ١ـ کیسەیەک کە جووتێر تۆوی تێدەکا، لە لاتەنیشتی دەکا و تۆوی لێدەردێنێ و دەیپرژێنێ. ٢ـ بڕ: توور1

تورت (ئان.)[بیر: تۆرت ـ فار: ترد. باک: تورت ـ ناو: تورت] ١ـ حاڵی هەر شتێکی ناسک و تەنک کە زوو بشکێ. ٢ـ تەڕ و تازە، شلک و ناسک.

توررەهات (نا.)[عەر: ترهات (کۆی ترهە)] پڕوپووچ، قسەی قۆڕ و بێ مانا، تورەهات.

تورش (ئان.)[ئەر] بڕ: ترش

تورشاندن (چا. م)[ئەر] بڕ: ترشاندن

تورشانن (چا. م)[ئەر] بڕ: ترشاندن

تورشیات (نا. ل)[تورش + ئات][ئەر] بڕ: ترشیات

تورشیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: ترشان

تورگ (گیانـ.)[ئەو: تەئورونە (بێچوو) ـ پەه: توورەک، تۆرەک. بەل: تۆلەگ ـ کرم: تورە. باک: تۆرک، تۆری، تۆریک، توورگ ـ ناو: تورگ] گیاندارێکی

گوانداره، کێویی و گۆشتخۆر و دڕە، ملۆزمی مەل و مریشکە، کەوڵەکەی نرخی زۆر نیە و وەک ئاستەڕ کەلکی لێوەردەگرن. Canis aureus ناوی لاتینی ئەم گیاندارەیە، چەقال، چەقەڵ. ∷ تورگ تورگی شەمزینی/ قوونەبانان دەدڕینی/ گا و گۆلان دەفڕینی (فۆلکلۆر ل ١٢٣).

تێبینی: تەرئونە taruna لە هیندی کۆن دا بە مانای توڵە و تەئورونە -tau runa لە ئەوێستا دا بە مانای لاو و جەوان بۆ مرۆڤ و گیاندار هاتوە و توڵە، توتک، توول و توولە و هەندێک وشەی دیکەش هەر لەم ریشەیەن.

تورمە (نا.)[فار: تیرمە، تێرمە ـ کرم: تەرمە. باک: تورمە ـ ناو: تورمە] جۆرێک پارچە و شاڵی بە بایەخ و نەرمە کە لە کورک و کووروو سازی دەکەن. ∷ تورمە هەرچەند کۆنیش بێ، ناکرێ بە پێتاو (پەند ل ١٥٦).

تورمەپۆش (ئان. فا)[تورمە + پۆش1] کەسێک کە تورمەی دەبەر دایە. ∷ هەشتا نۆکەری خەنجەریان دەسک پازارە ئەوبەر ئەوبەر راوەستاوە / هەمووی تورمەپۆشە، کەوڵی قاقومی غەزی بە سەر شانی داداوە (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٣٧)

تورمیز (نا.)[رووس: tormoz] ئامرازێک لە ماشین و ماتۆر و دووچرخە و مەکینەی دیکەی هاتوچۆ کە بە داگرتنی، مەکینەکە دەوەستێ. **~ بڕین:** ١ـ لە کار کەوتنی تورمیز و نەوەستانی ماشێن و مەکینە. ٢ـ (کنـ.) کەسێک کە نەتوانێ بەری قسەی بگرێ و پەیتاپەیتا قسە بکا. **~ گرتن:** ١ـ راگرتنی مەکینە بە داگرتنی تورمیز، تورمیز لێدان. ٢ـ (کنـ.) زۆر توند نەڕرۆیشتن لە رەفتار و کردار دا. ∷ تورمیزێکی بگرە هێندە گوڕەگوڕ و هات و هەرای ساز مەکە. ٣ـ (کنـ.) وەستان و نۆرە دان لە قسە دا. ∷ کاکە تورمیزێکی بگرە نۆرە قسە ئێمەش بدە!. & تورمیز لێدان. **~ لە زمان دان:** (کنـ.) زمان راگرتن، قسە بڕینەوە، ئیدی قسە نەکردن. **~ لێدان:** بڕ: تورمیز گرتن.

تورمیز دەستی (نا. ل)[تورمیز + دەست + ئی] ئامرازێکە لە ماشێن دا کە جگە لە تورمیزی پێ، داندراوە و بریتییە لە میلەیەکی درێژ کە دەکێشرێ و بەری وە رێ کەوتنی ماشێن لە کاتی وەستان و شوێنی لێژ دەگرێ. **~کێشان:**

هێنانە سەری تورمیزدەستی دوای ڕاگرتنی ماشێن.

تورنج (گیا.)[؟] ١- درەختێکە وەک دارلیمۆ بەڵام گەڵاکانی گەورەترە، بەرەکەی لە جسنی نارنجە، دریشت و قورس و توێکڵ ئەستوورە، بۆنی خۆشە و ڕەنگی زەردە و مەرەبای لێ ساز دەکەن، Citrus medica cedrata ناوی عیلمی ئەم دارەیە، تورنج، ترنج، کەبات، باڵنگ. (عەر: ترنج ـ فار: ترنج).٢ـ بەری ئەم دارە. ٣ـ نەقشێکی فەرش و کەنارە و کاشی کە چوارگۆشەیەکی خوار و پێچدار و پتر لە نێوەڕاست دایدەنێن، ترنج.

توڕڕە (نا.)[عەر: طرة] ١ـ بسک و مووی رازاوە و هۆنراوی سەر نێوچاوان. ⁂ توخودا دەمەکەت دەرخە لە نێو توڕڕە بزانم/ تامی چیە شەو حوققەیی شیر و شەکەری تۆ (وەفایی ل ١١٢). ٢ـ زولف و بسکی لوول. ⁂ بە حەققی تاری کاکۆڵی سەراپا لوولی ئەو شۆخە/ ئەگەرچی پەشمە، ئەمما دڵ لە توڕڕەی زوڵفی سەودایە (نالی ل ٥٧٠). ٣ـ شێوە خەتێکی نووسین یا ئیمزا کە کەوانی و تێکهاڵاو بێ، توغرا. ٤ـ مۆر و ئیمزای شا و سوڵتان. ⁂ شایستەیی شان لایقی مل توڕڕەی تۆیە/ نەک توڕڕەیی شاهەنشەهی و تەوقی وەزارەت (نالی ل ١٤٥) داغی سینە و پێچ و تابی دوودی ئاهم خۆ هەیە/ مۆر و توڕڕەی ئینپەراتۆر و قەڕاڵم بۆ چیە (مەحوی ل ٢٩٣). ٥ـ میچێک کە لە بەر دەرگا و دەروازە سازی دەکەن هەتا باران نەیگرێتەوە، پاسار. ~ **شکاندن:** لێکدان و شکاندنەوەی زولف و ڕێکوپێک کردنی. ⁂ وەک توڕڕەیی تۆ ساغ و شکستەم/ وەک نەرگسی نادیدەی تۆ خۆش و نەخۆشم (نالی ل ٢٨١).

توڕڕەنووس (ئان. فا)[توڕڕە/٣ + نووس] کەسێک کە شارەزای شێوە نووسینی توڕڕەیە. ⁂ بۆ مەشقی عیشقی زولفی نیگار و نیگارشی/ نالی لە خامە دا بووەتە شاهی توڕڕەنووس (نالی ل ٢٤٠).

توڕەهات (نا.) بڕ: توررەهات.

توژ (ئان.)[زا] بڕ: تیژ

توسک (گیانـ.)[زا] بڕ: گیسک

توشتیر (گیانـ.)[باک] بڕ: چوشتیر

توشک (گیانـ.)[زا] بڕ: گیسک

توغـــرا (نا.)[عەر: طغـرا لە تر:

طورغای] ١ـ شێوە خەتێکی نووسین کە کـــــەوانی و تێک هـالاو بێ، توورە. ٢ـ مۆرێک کە بە خەتێکی کەوانی لە سەری دەنووسرا و حوکمی ئیمزای پادشا و سولْتانی هەبوو و لە سەرەوەی تۆمار و فەرمانەکان دەدرا. ⁘ بڕۆت باڵی هوما سایەی سەری سولْتانی حوسنت بوو/ خەتت هات و وتی من ناسیخی توغرایی خـونکارم (نالی ل ٢٧٤). ٣ـ فـەرمـان، ئەمر. ٤ـ زولف، پرچی لوول. ⁘ قەسەم بە توغرای زوڵف چین چینت/ بەو خوردە خالان سیای موشکینت (وەلی دێوانە ل ٢٨) وەش وەش تای توغرای وێت بنمانە پێش/ با هەر ناســـــۆر بۆ، زوو نەبۆ سارێش (مەولەوی ل ٥٤).

توغـیـان (نا. چا)[عـەر: طغـیـان] سەرکێشیی، نافەرمانیی. **~ کردن:** ١ـ سەرکێشیی کردن، نافەرمانیی کردن. ٢ـ هەسـتـانی ئاوی رووبار و دەریا. ⁘ وەرنە دەجلەی غەم توغیان کەردە بێ/ تا ئیـســە چەندجـار بەغـداش بەردەبێ (مەولەوی ل ١٥٦).

توف (نا.)[باک ـ زا] بڕ: تف

تولح (نا.)[عــەر: طلوع] ئەنگووتنی هەتاو، خـــۆرهەڵات. || **تولحی بەیانی:** بەیانی زوو، ســـەرەتای رۆژ. ⁘ تولحی بەیانی هەستاین و وەدەرکەوتین.

تولاندنەوە (چا. م)[لە: تولانەوە] هەلابەهەلا کردنی ماکەی نێو چێشت لەبەر زۆر کولاندن.

تولانەوە (چا. ل)[هس: توانەوە] ١ـ هەلابەهەلا بوونی و لەبەر یەک چوونی خۆراک لەبەر کولانی لە رادە بەدەر. ٢ـ (مـــجـ.) زۆر زانین و تێکەلاو بوون لە مەسەلەیەک، توانەوە. & توڵینەوە.

توڵخ (ئان.)[بڕ: تاڵ] ١ـ رەنگی رەشی ئامال بۆر. ٢ـ رەنگی رەشی ئامال زەرد.

توڵخی (نا. ل)[توڵخ + ئی] جـۆرێک ترێی دەنک گەورە.

توڵە (نا.)[بڕ: تورگ][ئەو: تەئورونە (بێچوو). فار: توله ـ لۆر: تیله] ١ـ توتکە ســەگ، بێــچــووی ســەگ. ٢ـ ســەگی چکۆڵەی راو. ٣ـ منداڵ، عـــــەولاد (بۆ سـووکـایەتی و جنێـو). **وەک ~ بە کونی خۆ وەڕین:** (کنـ.) سپڵەیی کردن، بێ ئەمەگی کردن.

توڵەک (نا.) بڕ: توولەک

تومان (نا.) بڕ: دوومان

تون (ئان.)[ئەر ـ زا] بڕ: توند

تونج (نا.)[؟] ئالیاژێکی ساز کراوە لە هەندێک کانی وەک: مس، قەلایی و فافۆن، کە هەندێک دەفری نێو ماڵێی لێ ساز دەکردرێ وەک ئاونگ، کەشەف، سەماوەر و...، زەرد، زەردە، برنجە، پرینگۆک، برۆنز، برنج2.

توند (ئان.)[ئەو: تڤەنت ـ پەھ: توند. لۆر: تۆن ـ فار: تند ـ تات: تۆند. باک: توند ـ ناو: توند، تون، تونگ ـ هەو: تن ـ زا: تون] ١ـ حاڵی شتی ئاوەکی کە مەییبێ. // شل ٢ـ سەخت، قایم، مەحکەم. ⁂ توند لێی دە! ٣ـ تامی تیژ. ٤ـ (ئاک.) زوو، خێرا. ⁂ توند برۆ! ٥ـ پڕڕەنگ، تۆخ. ٦ـ تووڕە، قەڵس. ٧ـ حاڵی تووتنی گەرووگر. // نەرم. ٨ـ گشت. ٩ـ تورت، شەق. ⁂ مەمکی خڕ و توند. ~ **بوون:** ١ـ مەیین، بەستنی ئاوەکی. ٢ـ قایم بون، مەحکەم بوون. ٣ـ تیژ بوون. ٤ـ قەڵس بوون، تووڕە بوون. ~ **بوونەوە:** ١ـ خەست بوونەوەی شتی شل و ئاوەکی. ٢ـ قایم و مەحکەم بوونەوەی شتی سست و شل بۆوە. ~ **کردن:** ١ـ قایم کردن. ٢ـ گشت کردنی هەوا و مۆسیقا و هەڵپەڕکێ. ~ **کردنەوە:** ١ـ قایم کردنەوە، مەحکەم کردنەوە.

توند و تۆڵ (ئان. ل)[توند + و + تۆڵ] کەسی کارامە و لێهاتوو کە کار بە توندیی دەکا، بە دەستوبرد، گورج و گۆڵ. ~ **بوون:** گورج و گۆڵ بوون، بە دەستوبرد بوون.

توند و تۆڵیی (حم.)[توند و تۆڵ + ئیی] بە دەست و برد بوون، توند و تۆڵ بوون، کارامەیی و لێهاتوویی لە کار دا.

توند و تیژ (ئان. ل)[توند + و + تیژ] ١ـ تووڕە و قەڵس. ٢ـ کەسێک کە کار و مەسەلە بە سانا ناگرێ، بە زیپک و زاکوون. ~ **بوون:** ١ـ تووڕە و قەڵس بوون. ٢ـ بە زیپک و زاکوون بوون.

توند و تیژیی (حم.)[توند و تیژ + ئیی] ١ـ قەڵس و تووڕە بوون. ٢ـ بە زیپک و زاکوون بوون.

توندە (نا. ل)[توند + ئە] ١ـ چێشت و خواردنێک کە شل نەبێ. // شلە. ٢ـ چێشتی قوبووڵی و پڵاو.

توندیی (حم.)[توند + ئیی] ١ـ توند بوون، سەخت بوون. ٢ـ توند و تیژیی، تووڕەیی.

تونگ[1] (نا.) بڕ: تونگە

تونگ[2] (ئان.) بڕ: توند

تونگە [1] (نا.)[لۆر: تۆنگ ـ تات: تۆنگە ـ فار: تنگ ـ بیر: تۆنگ ـ پەش: توونگ ـ گیل: تونگی. ناو: تونگ، تونگە] دەفری گڵێنە یا شووشەیی مل باریک بۆ ئاوەکی وەک ئاو و شەراب تێکردن.

تونگە [2] (نا.)[باک: تونگە ـ ناو: تونگە] کڵۆڵە و کەلاَفی بەن یا دەزوو.

تونێل (نا.)[ئین: tunnel] رێ و رەهندەیەک کە بە بن کێو دا لێدەدرێ بۆ هاتوچۆی ماشێن و قەتارو مەبەستی دیکە، چەپکەن.

تەوخۆرە (گیان.)[تو (توو1) + ئە + خۆر + ئە] بڕ: تووخۆرە

تەور (نا.)[هەو] بڕ: تەور

تەورداس (نا. ل)[تەور + داس][هەو] بڕ: تەورداس

تەورزین (نا. ل)[تەور + زین][هەو ـ زا] بڕ: تەورزین

تەورگە (نا.)[زا] بڕ: تەرزە

توی (نا.)[زا] بڕ: توو1

تویە (نا.)[زا] بڕ: توو1

توێ (نا.)[پەهـ: تۆب، تۆپ، تۆک، تۆف. تات: تو ـ لۆر: تووژ. باک: تۆ، تووک ـ ناو: تۆ، توێ، تۆخ، توێخ، توێک، توێژ، توێژاڵ، تۆژاڵ، تۆژ، تووژ، تووژاڵ ، تووژک هەو: تووە، تۆ] ١ـ توێژی ناسکی سەر ماست و شیر، سەرتوێ. ٢ـ پارچەیەکی ناسک لە هەرچی. ٣ـ چین، توێژ، لا. :: دووتوێ، هەزارتوێ. ~ **کردن:** پارچە پارچە کردنی ناسکی گۆشت بۆ برژاندن.

توێتکە (نا.) بڕ: تۆتکە.

توێ توێ [1] (نا. ل)[توێ + توێ] ١ـ پارچەپارچەی ناسکی پێست و توێکڵ، تۆتۆ. ٢ـ چین چین، توێ لە سەر توێ.

توێ توێ [2] (وشـد.) وشەیەکە مانگادۆش لە کاتی دۆشینی بە مانگای دەڵێ هەتا راوستێ.

توێخ (نا.) بڕ: توێ

توێخڵ (نا. ل)[توێخ + ڵ] بڕ: توێکڵ

توێژ (نا.)[بڕ: توێ] ١ـ بەشێکی کەم لە کۆمەڵ. ٢ـ پارچەیەکی تەنک و ناسک لە هەر شتێک، توێ/٢ .

توێژاڵ (نا. ل)[توێژ + ئاڵ4] بڕ: توێ

توێژینەوە (چا. م)[لە: توێژ] تەحقیق کردن و لێکۆڵینەوە لە مەسەلە و مەبەستێک بۆ زانیاریی پتر و ئاگادار

بوون.

توێژێنەر (نا. مـــفـ.)[لە: توێـژینـەوە] کەسێک کە کاری لێکۆڵینە و تەحقیق و زانیـاریی دەست خستـنە لە مـەسـەلە و مەبەستێک.

توێسوو (گیا.) بڕ: تێسوێ

توێسی (گیا.) بڕ: تێسوێ

توێشـتـیـر (گـیـانـ.)[باک: تشـتـیـر، توشـتـیـر ـ ناو: چوشـتـیـر، چوێشـتـیـر، توێشـتـیـر، تشتـیر، کوێشـتـیر، چوشـتـر، چتوور، چتیر] بزنەمێ یا بزنەنێری دوو ساڵە.

توێشوو (نا.) بڕ: تێشوو. **~ کردن:** بڕ: تێشوو کردن.

توێشـووبەرە (نا. ل)[توێشـوو + بەر7 + ئە] بڕ: تێشوودان

توێشوودان (نا. ل)[توێشوو + دان4] بڕ: تێشووبەرە.

توێشە (نا.) بڕ: تێـشـوو. **~ کـردن:** بڕ: تێشوو کردن

توێشـەبەرە (نا. ل)[توێشــە + بەر7 + ئە] بڕ: تێشوودان

توێشــەدان (نا. ل)[تـوێشــە + دان4] بڕ: تێشووبەرە.

توێک (نا.) بڕ: توێ

توێکڵ (نا. ل)[توێک + ڵ][لۆر: توک. باک: تۆڤل، تیـڤل، تووڤل، تووکـل، تقال ـ ناو: تۆک، توێکڵ، توێخـڵ، توێلک، تێکوڵ، تـــۆکـــڵ ـ هـــەو: تـــۆک، تـــۆکـــڵ] ١ـ دەرەوەییـتـرین بەشـی دار و درەخت. ٢ـ دەرەوەییــتـرین بـەشی مـیــوە و بەر. ٣ـ بەشی دەرەوەیی هێلکە. & پۆست. **~ شکاندن:** هاتنە دەری جووجکە لە هێلکە. **~ لێکردنەوە:** جـوێ کـردنـەوە و پاک کـردنـی توێکڵـی مـیـوە و هـێلکە و شـتـی دیکەی لەم بابەتە.

توێکمـــە (ئان.)[؟] ١ـ گـیــاندار یا مـرۆڤی خـڕیلە و تـێکسـڕمـاو. ∷ دەهـاتنە خــوارێ حــەوت کــەڵی دە کـێـویی/.../ تێیدابوو کەڵێکی خڕە توێکمەی لەوی دە بچکۆلانـە ٩گـــەنج ل ٣٤٠). ٢ـ شـــتـی پتەوی نێوپڕی قایم. & تۆکمە

توێلک (نا. ل)[موک] بڕ: توێکڵ

توێڵ (ئا.) بڕ: تەوێڵ

توێلاش (نا.) بڕ: تەلاش

توێڵــبــەن (نا. ل)[توێڵ + بەن][ئەر] دەسـرۆکە و پارچەیەک کە لە نێوچاوانی

دەبەستن

تۆ[1] (جنا.)[هیک: تڤـەم، تەڤـە ـ ئەو: توو، تـووم، تڤـام، تەڤـە ـ هـەخ: توڤـەم ـ پەه: تـۆ. تات: تـە ـ فـار: تو ـ بیـر: تۆ. باک: تـە، تو ـ ناو: تۆ، تـوو، ئەتوو، ئـەتۆ ـ هـەو: تـۆ ـ زا: تو، تۆ، توو، تـوە] جـێناوی نەلکاوی دووهـەم کەسی تاک.

تۆ[2] (نا.) بڕ: تۆم

تۆ[3] (نا.) بڕ: تۆێ

تۆبە (نا. چا)[عەر: توبە] ١ـ پەشیمان بوونـەوە لە گـوناه و ئەنجـام نـەدانەوەی. ٢ـ (مــجـ.) پەشــیــمــان. **~ دادان:** کەسێک هان دان بۆ تۆبە کردن و دەست لە کاری نالەبار هەڵگرتن. **~ شکاندن:** لە ژێر پێ نانی تـۆبە و دەست بـە گـوناه کردنەوە. ⁂ مـاچ کردن خـۆشـە نۆبە بە نۆبە/ حـەفت جـار سـۆفی بم دەشکێنم تۆبـە (فـۆلکلۆر ل ١٦٢). **~ کـردن:** ١ـ دەست هەڵگرتن لە کاری گوناه و ئەنجام نەدانەوەی. ٢ـ پەشـیـمـان بوون. ⁂ تازە ئـیــــدی مـن لـە هـەرچی کـــاســـبی و دوکاندارییـە تۆبەم کردوە! **~ کردن لە سەر دەستی کەسێک:** قەول و بەڵێنی دان بە کـەسێک بۆ ئـەنجام نەدانەوەی کـار و کردەوەیەکی خراپ. ⁂ لە سـەر دەسـتی تۆ تۆبـەی دەکـەم تازە بـە دوای قـومـار دا نەچمـەوە. ‖ **تۆبەی ڕاست:** تۆبەیـەک کـە دیســان تـۆبە نەکــرێتــەوە، تۆبەیەک بۆ هەمیشـە، تۆبەی نەسـووح. **تۆبەی گورگ (ی):** (کنـ.) تۆبەی بـە قـەستی و بە درۆ، تۆبـەیەک کـە سـەر نەگـرترێ. ⁂ تۆبەی گورگی مـەرگە. **تۆبەی نەسووح:** تۆبەیەک بۆ هەمـیشـە بێ پاشگەز بوونەوە و تۆبە شکاندن، تۆبـەی ڕاست. (گۆیا: نەسـووح پیـاوێک بوە کە ڕوخسـاری ژنانەی هەبوە و سی سـاڵ دەلاک بوە لە حـەمامی ژنان. ڕۆژێک کچی شـا لە حـەمـام مرواریيـەکی لێ ون دەبێ و خـــــەریکـی پشـکنـین و گەڕانـی لەشی کارکەران و دەستوپێوەند دەبن. نەسـووح دەست دەکـا بـە پاڕانەوە لە خـودا کـە ئەگـەر ئەمجـارە ئەم بەڵایەی لـە کــۆڵ بێـتــەوە تـازە ڕوو لـەو کـــارە نـاکـــاتـەوە و تـۆبـەی دەکـــا. لە دوایـین ســـاتـەکـــان دا کـــە نۆرەی پشـکنینـی نـەســـووح دەبێ مــــرواری دەبیننـەوە و نەسـووح ڕزگـاری دێ و ئـیـدی ڕوو لەم کارە ناکاتەوە.)

تۆبەدار (ئان. فـا)[تۆبە + دار2] بڕ: تۆبەکار

تۆبەداریی (حم.)[تۆبەدار + ئیی] بڕ: تۆبەکاریی

تۆبەکــار (ئان. فــا)[تۆبە + کــار] کەسێک کە پەشیمانە و دەستی لە گوناھ ھەڵگرتوە و تۆبەی کردوە، تۆبەدار. **~ بوون:** دەست لە گـوناھ ھەڵگرتن و تۆبە کردن.

تۆبەکــاریی (حم.)[تۆبەکـار + ئیی] ئاکامی دەست لە گوناھ ھەڵگرتن و تۆبە کردن، تۆبەداریی.

تۆبەشکێن (ئان. فا)[تۆبە + شکێن] کەسی تۆبەکار کە بەڵێنی تۆبە دەشکێنێ و گوناھ دەکاتەوە.

تۆبەشکێنیی (حم.)[تۆبەشکێن + ئیی] کــاری تۆبەشکێن، ئاکــامی تۆبە شکاندن.

تــۆپ (نــا.)[تــور: top] ١ـ (نــز.) چەکێکی گەورەی شەڕە کە گولەی گەورە دەخوا، دادەبەسترێ و لە سەر ماشێن و تانکیش دایدەنێن و شــوێنی دووری پێ دەکوتن. ٢ـ کـەرەسـەیەکی یاری و کـایە کردنە کە بۆ ھەر یارییەک تۆپی تایبەتی ھەیە (تۆپی والیبـاڵ، تۆپی پینگ پۆنگ، ...) ٣ـ بەستەیەک پارچە کە لە کارخانە رادەکەی دیاری دەکرێ و مۆری لە سەر دەدرێ. ٤ـ ئامــرازێکی چێــوی خــڕی گـەورەیە وەک چەرخ، نێـوەکــەی پەڕەی لێدراوە، لە سەر جۆگەی ساز کراو بۆ ئاش دایدەمــەزرێن و بە ســووڕانی ئاش دەگـەڕێ، تەمـبـوورە، تەمـوو. ٥ـ چەرخی عارەبە. ٦ـ ھەر شتێکی خڕی ساز کراوە بە دەست، تۆپەڵ، تۆپەڵە. ꞉꞉ تۆپـەبەفـر، تۆپـەقـــوڕ. ٧ـ (مــــجـ.) تر. ٨ـ (کنـ.) ئەندامی خـــڕ و پڕ و رەق. ٩ـ دارێکی درێژ کە سەرەکەی پەڕۆی لێبەستراوە و بۆ خـاوێن کـردنـەوەی لوولە و گـونجی و تۆپکەشـی کـەلکی لێـوەردەگــرن، تـۆپی گونج. ١٠ـ کۆمەڵ، جمـهوور، تێگرایی، گـشت. **وەبەر ~ دان:** شــوێنێک تۆپ باران کـردن. **~ ئاگـر دان:** تەقـاندنی تۆپ، ھاویشتنی تۆپ. ‖ **تۆپی ئاش:** بڕ: تەمـبـوورە. **تۆپی بەربانگ:** تۆپێک کە لە کاتی بەربانگ لە رەمەزان دا دەیانتەقاند ھەتا خـەڵک لە رۆژوو شکاندن ئاگـادار بکەنەوە. **تۆپی پارشــێـو:** تۆپێک کـە بۆ ھەستاندن و ئاگادار کردنەوەی خەڵک لە مــانگی رەمـــەزان دا دەتەقـێندرا ھـەتا خــەڵک ھەستن و پارشــێـو بکەن. **تۆپی تەیارەشکێن:** جـــۆرێک تۆپ کـــە بە فـرۆکـەیەوە دەنێن. **تۆپی جـەنجـەڕ:** دوو داری پتـــەوی لێک و لووس کــراو کـــە ھەرکام بە قەرا کاریتەیەک ئەستوورن و درێژاییـان گەزێک یان ھەندێک پتر دەبێ

و لە پەڕە یا باڵتەکانی لە سەر دادەکوتن. ئەم تۆپانە یەک لە پاش و یەک لە پێشەوەی جەنجەڕ دایدەمەزرێنن.

تۆپی گونج: بڕ: تۆپ/٩

تۆپاز (نا.)[فەر: topaze] جۆرێک بەردی بەنرخ، زەبەرجەدی هیندیی، یاقووتی زەرد.

تێبینی: تۆپاز ناوی دورگەیەکە لە دەریای سوور نزیک ئیتیۆپی.

تۆپاڵ (نا.) بڕە و وردەی مس و ئاسن کە لەبەر کوتان دەپەڕن و دەکەون. ⁘ بە غەمزەی نازەوە ئەو سەروی نازە کەی چوە گوڵشەن/ کە نێرگس وا بوە چاوی سپی، سەروی بوە تۆپاڵ (مەحوی ل ٢٠٣).

تێبینی: لە فەرهەنگی موعین دا توپال (تووپال) هەر بەو مانایە هاتوە و بە وشەیەکی فارسی داناوە و عەرەبی کراوەکەی بە توبال داناوە.

تۆپان (نا. ل)[تۆپ/٢ + ئان][ئەر] بڕ: تۆپین

تۆپاندن (چا. م)[؟][باک: تۆپاندن ـ ناو: تۆپاندن، تۆپانن] سەقەت کردن و مراندنی ئەو گیاندارانەی گۆشتیان ناخورێ. ٢ـ (کنـ.) کوشتنی دوژمن. ٣ـ (کنـ.) لێدان و خستنی کەسێک. ٤ـ (کنـ.) خەواندن، نواندن. ⁘ دا ئافرەت هەستە ئەو مندالانە بتۆپێنە شەو درەنگە!

تۆپانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تۆپاندن

تۆپانێ (نا. ل)[تۆپ/٢ + ئانێ] بڕ: تۆپێن

تۆپبباران (نا. ل)[تۆپ/١ + باران] هاتنە خواری بە تێکرایی گولەی تۆپ بۆ سەر شوێنێک. **~ کردن:** وەبەر تۆپ دانی زۆری شوێنێک بە تۆپی شەڕ.

تۆپاوێژ (ئان. فا)[تۆپ/١ + هاوێژ (هاویشتن)] کەسێک کە ئەرکی هاویشتنی تۆپی لە سەرە، تۆپچی، تۆپهاوێژ.

تۆپباران (نا. ل)[تۆپ/١ + باران/٢] تۆپی زۆر بۆ سەر ناوچە یا شوێنێک. **~ کردن:** وەبەر تۆپ دان، تۆپی زۆر لە شوێنێک دان.

تۆپتاو (نا. ل)[تۆپ/٢ + تاو4] جۆرێک داری گۆیین کە سەرەکەی وەک کەوچک وایە، گۆی لە سەر دادەنێن و هەڵیدەدەن.

تۆپ تۆپێن (نا. ل)[تۆپ/٢ + تۆپ/٢

+ ئێن] بڕ: تۆپێن

تـۆپـچـی (ئـان. ل)[تـۆپ/١ + چـی] کـەسێک کـە ئەرکی هـاویشـتنی تۆپی لە سەرە، تۆپهاوێژ.

تۆپخـانە (نا. ل)[تۆپ/١ + خـانە] ١ـ شـوێنـی راگـەتنی تۆپـی شـەڕ. ٢ـ (نز.) بەشێک لە قـۆشـەن کە لە سـەر تۆپ کار دەکەن.

تۆپز (نا.)[تور: topuz] ١ـ گـۆپاڵ و کوتەکی بزمارڕێژ کراو، گورز. ٢ـ (مجـ.) زۆر، جـەبر. **بە ~ بردن:** بە زۆر بردن. ፨ پێمخـۆش نەبوو بچمە مەدرەسـە بابم بە تۆپز بردمی.

تۆپسـاز (ئان. فـا)[تۆپ/١ + سـاز] کـەسـێک کـە تـۆپی شـەڕ دروست دەکـا، وەستای تۆپ ساز کردن. ፨ بە فەرمانی خـانۆ بـانگی تۆپسـازیان کـرد، ناوی خاچۆ بوو، ... (دمدم ل ٢٢٩).

تۆپسازیی (حم.)[تۆپساز + ئیی] کار و پیشەی کەسی تۆپساز.

تۆپکەشـیـی (حم.)[تۆپ + کـەش (کـێـشـان) + ئیی] کـاری کـردنەوەی گـیـرایی و خـاوێن کـردنەوەی گـونجی و لوولە بە تۆپ/٩. **~ کردن:** کردنەوەی گـیـرایی و خـاوێن کـردنەوەی لوولە و گونجی.

تۆپ و تەشـەر (نا. ل)[تۆپ + و + تەشـەر] تیر و تانە، توانج، تەشـەر. **~ لێـدان:** تەشـەر لێـدان، تیـر و تانـە لە کـەسـێک دان. **وەبەر ~ دان:** تیـر و تانەی زۆر لە کەسێک دان، هێرش بردنە سەر کەسێک بە تەشەر و توانج.

تۆپۆق (نا.)[فـار: تپـق] هەڵەی زمـان، هەڵەنگووتنی زمـان. **~ لێـدان:** هەڵە زمان یا بە خراپ دەربڕینی وشە لە کاتی خوێندنەوە نووسراوەیەک یا قسە کردن لە رادیۆ، تەلەویزیۆن و شـوێنی لەم بابەتە.

تۆپهـاوێژ (ئان. فـا)[تۆپ + هاوێژ (هاویشتن)] بڕ: تۆپاوێژ

تۆپەڵ (نا. ل)[تۆپ/٦ + ئەڵ] ١ـ هـەر شـتێکی کـە بکرێ بە دەست خڕ کـرابێ وەک بەفـر و قـوڕ و گـێچ، تـۆپ. ፨ تۆپەڵەبەفر، تۆپەڵەقوڕ. ٢ـ گردەکۆ، کۆ، خڕ. & تۆپەڵە. **~ کردن:** ١ـ خڕ کردن وەک تـۆپ. ٢ـ بە سـەر یەک دا کـۆ کردنەوە.

تۆپـەڵـە (نـا. ل)[تـۆپ/٦ + ئـەڵـە] بـڕ: تۆپەڵ.

تۆپەڵەشەڕێ (نا. ل)[تۆپەڵە + شەڕ +

ئێ] یاری و گـــەمـــە بە تۆپە بەفـــر، شەڕەبەفر.

تۆپەوانە (نا. ل)[تۆپ + ئە + وانە] پارچە و پەڕۆی زاراخنی کووپە و گۆزە و شتی لەم بابەتە.

تۆپیگ (نا. مف.)[لە: تۆپین][ئەر] بڕ: تۆپیو

تۆپین (چا. ل)[لۆر: توپێـسێ. باک: تۆپـین ـ ناو: تۆپین، تۆپان ـ هەو: تۆپای] ١ـ مـردنی ئەو گـیاندارانـەی گۆشـتیـان نـاخـــوریێ، تـۆپـان. ٢ـ (کنـ.) نـوسـتن، خـەوتن. ⁂ کـچێ ئەوە بۆ نـاتۆپی شـەو درەنگە. ٣ـ (مـــجـ.) مـــردنی کـــەسـی ناخۆشەویست.

تێـــبـــینی: تۆپین بـۆ مـــردنی ئەو گـیـاندارانە بەکـار دێ کـە گـۆشـتـیـان ناخوریێ وەک سەگ، کەر، ئەسپ، پشیلە بەڵام ئەو گـیـاندارانەی کـە گـوشـتـیـان دەخـوریێ وەک مریشک، مەڕ، مـانگا و ... مندار یا مردار دەبنەوە و مرۆڤ دەمرێ.

تۆپیو (نا. مف.)[لە: تۆپین] گیانداری مردوو، مردار، تۆپیگ.

تۆپێن (نا. ل)[تـۆپ + ئێـن] ١ـ کـــایە کـردن بە تۆپـی یاری. ٢ـ بڕ: فـوتبـاڵ. & تۆپانێ، تۆپ تۆپێن.

تۆتاک (گـــیـــانـ.)[تۆت (دەنگی ئەم باڵندەیە) + ئاک][باک] بڕ: تاقتاقکەرە.

تـۆتـۆ (نا. ل)[تـۆ3 + تـۆ3] بـڕ: تـوێ توێ. ⁂ چنگ پێکۆ نە جـەرگ نـەغـمـەی سازەکەت/ بەرارۆ تۆتۆ میقراز گازەکەت (مەولەوی ل ٤)

تۆتکە (نا.)[هس: تۆتە] ئۆقرە، ئارام، سـرەوت، توێتکە. **~ خواردن:** دانیشتن و ئۆقـرە گرتن، ئارام گـرتن، داسـەکنین، تۆتکە گـرتـن، توێتکە خـــواردن، توێتکە گـرتن. **~ گـرتن:** بڕ: تۆتکە خـواردن. **کـونگ ~ نەخـواردن:** ئارام نـەگـرتن، نائارام دانیشتن، بزووتن و نەسەکنین.

تۆتە (نا.)[باک: تات ـ نـاو: تۆتـە ـ زا: تاتـی] ئەنجـــامـی دانیـــشـتن بۆ مـنداڵـی چووکە یا لە زمانی منداڵەوە. **~ کردن:** دانیشتن.

تۆتیا (نا.) بڕ: تووتیا1

تۆچان (نا. ل)[تۆ2 + چان (چاندن)] بەروانکە یا پارچەیەکی ئاسایی دیکە کە جـــووتێـــر تۆی تێـــدەکـــا و بە زەوی دا دەیپرژێنێ.

تۆخ[1] (نا.) بڕ: توێ

تۆخ[2] (ئان.)[؟] رەنگی توند و تاریک.

:: ســـووری تۆخ. ٢ـ پڕڕەنگ. :: چای تۆخ.

تۆخم (نا.)[باک] بڕ: تۆم

تۆخماخ (نا.) بڕ: تۆخماغ

تۆخماغ (نا.)[تور: توقمق tokmak] کوتکی چێویی، تۆخماخ. **~ کردن:** سەرکوت کردن، فەوتاندن. :: وەک دەچێ بۆ بێچووی شێر، مار و هەژدیها/ گە شێر بزانێ تۆخماغی دەکا (سەعید و میرسێوەدین ل ٦١).

تۆخوم (نا.)[باک] بڕ: تۆم

تۆر[1] (نا.) بڕ: تۆرە

تۆر[2] (نا.)[هەو ـ زا] بڕ: تەور

تۆر[3] (نا.)[لە: تۆران] دڵێشاو، زێر، زوێر. :: ئاشتیی تۆ، تۆری من، بۆ بێ سەباتیی هەردوو یەک/ گەیوەتە حەددی یەقین. ئەم دوو یەقینەن هەردوو شەک (مەحوی ل ١٩). **~ کردن:** تۆران، زیز بوون.

تۆراخ (نا.) بڕ: تۆراغ

تۆراخدان (نا. ل)[تۆراخ + دان4] بڕ: تۆراغدان

تۆراخە (نا.)[هەو] بڕ: تۆراغ

تۆراغ (نا.)[ئەو: توورەی ـ باک: تۆراق ـ ناو: تۆراخ، تۆراغ ـ هەو: تۆراخە ـ زا: تۆراق، تووراق] ماست یا دۆ کە دە توورەکەی دەکەن و ئاوەکەی دەگرن و هەندێک جار کەمێکی گیای ویشک تێدەکەن و دەیخۆن.

تێبینی: توورەی لە ئەوێستا دا بە مانای جۆرە پەنیرێک هاتوە و لە زمانی رووسی دا وشەی tvorog شیرێژە، هەروەها دوراغ لە زمانی فارسی دا هەر بە مانایەیە و تۆراق لە زاراوەکانی باکووریی و زازایی دا بە مانای لۆرکە.

تۆراغدان (نا. ل)[تۆراغ + دان4] ١ـ دەفرێکی گڵێنەی وەک تەشت یا خیگەیەک کە تۆراغی تێدا رادەگرن، تۆراخدان. ٢ـ (کنـ.) مرۆڤی زگ زل

تۆراق (نا.)[بڕ: تۆراغ][باک ـ زا] لۆرک

تۆران (چا. ل)[بڕ: توورە][ناو: تۆران، تۆرین ـ هەو: تۆریای] دڵگیر بوون لە کەسێک و خۆ تێنەگەیاندن و نەدواندن، زیز بوون، زوێر بوون.

تۆراندن (چا. م)[لە: تۆران] دڵ ئێشاندنی کەسێک و زیز بوونی، زوێر بوون.

تۆراو (نا. مفـ.)[لە: تۆران] کەسی دڵ ئێشاو، زوێر، زیز.

تۆربە (نا.)[باک ـ زا] بڕ: توور1

تۆرتان (نا.)[؟][باک] بڕ: مقەست

تـۆرزیـن (نـا. ل)[تـۆر + زیـن][زا] بـڕ: تەورزین

تـۆرزێـن (نـا. ل)[تـۆر + زێـن][زا] بـڕ: تەورزین

تۆرژلە (نا.)[زا] بڕ: تەرزە

تۆرژەن (نا. ل)[تـۆر + ژەن (زین)][زا] بڕ: تەورزین

تۆرسەلە (نا.)[زا] بڕ: تەرزە

تۆرڤک (نا.)[زا] بڕ: توور1

تۆرک (گیانـ.)[باک] بڕ: تورگ

تۆرگە (نا.)[زا] بڕ: تەرزە

تۆرمـتـە (گـیـانـ.)[مـەغ: تۆرمـتـای] مـەلێکی چووکی راوکەری چاوڕەشـە، بە قـەرا و هـەروەک بایەقـۆش بەڵام بڵندتر و سـەری هەندێک چووکـتـرە. ئەم مـەلە گۆشتخـۆر و تیژپەڕە و لە باشوو تیژتر و گورجترە. رەنگی پەڕەکانی زەردی تۆخی مـەیلـەو شـینە و پـەڵەی رەش و زەردی لە سەرە. پێیەکانی زەرد و دندووکی رەشی ئاچغ و لە سـەر زگی پەڵەی سپی مـەیلەو زەردی هـەیە و رانەکانـی خـەنەیین. باڵای نـزیک سـی سـانـت دەبێ، لە شـەهێن چووکـتـر بەڵام درێژترە. نێـرەکـەی لە مێیەکە سـەری زلترە و بۆ راو مێیەکـەی دەسـتـەمـۆترە و لە بەرزایی کێـوەکان دە نێـو رەوەزەکان و لە لێڕەواریش هێـلانـەی چێ دەکا راوی مەلی چووک وەک کۆتر و کـەو و هـەوێردەی پێـدەکـەن (فـرهـنگ پرنـدگـان ل ٥٣). Falco Subbuteo ناوی لاتینی ئەم مـەلەیە، تۆرنتە، ترۆمتە.

|| **تۆرمـتـەی سەر سوور:** سـەر و پاشـملی سـوورە. پەڕ و باڵـی رێ رێیـە و خـەتی پانـی رەشـی لـە کـۆتایـی کلـکی دا هـەیە. پشتی بۆرە و لە سەر شان و باڵی خەتی قـاوەیی هـەیە. شـاپـەڕی باڵـی قـاوەیی مـەیلـەوڕەشـە. بـەر زگی سـپـیـیـە و بە پانایی دا رێ رێی وردی رەشـی تێـدایە. بـاڵـندان راو دەکـا. لـە شـوێنی ئاوەڵا، دەشـتـی بەرین، شـوێنی تەنکە دار دەژی. لە سـەر دار هێلانەی دەکا. جارجار کۆنە هێـلانەی قـەلەڕەشـان ئاوەدان دەکـاتەوە (فـەرهـەنگی باڵـندە ل ١٧٣). Falco chicqueru ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە.

تۆرمـتـەی لاق سوور: ٣٠ سـانیـتیـمێـترە. باڵـی ئـەوەندە درێژە دەگـاتە سـەر کلکی.

دەوری چاو و نەرمەی دندووک و قاچی سووری نارنجین. نێرە لە مێیە زۆرترن. بۆری ئاماڵ رەشن و ژێر کلکیان شێ رەنگە. مێیە سەری خورمایی رەنگە و بەر زگی خۆڵینەیە و خەتی لاجانگی قوڵە و ئامال رەشە. پشت و کلکی خەتی بۆریان بە پانایی دا کشاوە. لە ئاسمان لەنگەر دەگرێ و لەو کاتە دا خۆی خوار رادەگرێ. تاوپەڕی ئێواران مێش و مەگەزان راو دەکا. گیانلەبەری وەک کوللە و مشکیش لە سەر عەرز دەگرێ. لە دەشتی خاوەن پنچک و داری کورت، لێواری لێرەواران و دەورووبەری زەوییان دەژی (فەرهەنگی باڵندە ل ١٧٤). Falco vespertinus ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە.

تۆرن (ئان.)[سان: تورە][برِ: توورِە][زا] دلێر، قارەمان، بەهێز، قەوی.

تۆرنتە (گیانـ.) برِ: تۆرمتە

تۆرە (نا.)[؟][ناو: تۆر، تۆرە، تۆرەمە] رەچەڵەک، بنەچەکە، بەرە، نەسل. ؛؛ باوکم ... لە تۆرەی مەلا جامی چۆرِی بوو کە سێسەد ساڵ لەوەی پێش هاتۆتە سابلاخ (تاریک و روون ل ٣).

تۆرەکە (نا.)[هەو] برِ: توور1

تۆرەمە (نا.) برِ: تۆرە

تۆری (گیانـ)[باک] برِ: تورگ

تۆریای (چا. ل)[هەو] برِ: تۆران

تۆریک (گیانـ.)[باک] برِ: تۆرک

تۆرین (چا. ل) برِ: تۆران

تۆرینۆک (ئان. ل)[تۆر3 + ئینۆک] کەسێک کە زوو بتۆرێ و دڵی بێشێ.

تۆڕ[1] (نا.)[پەش: تۆر ـ فار: توور. باک: تۆڕ ـ ناو: تۆڕ ـ هەو: تۆڕ ـ زا: تۆڕ] ١ـ پارچە و قوماشی کون کون. ٢ـ ئامرازێکی دەست چنە، بۆ راو کەلکی لێوەردەگرن کە لەم پەیوەندییە دا کونەکانی ورد یا درشتە، پتر بۆ راوی ماسی و باڵندە کەلکی لێوەردەگرن و چەند جۆری هەیە. ٣ـ برِ: چراتۆڕ. ٤ـ کوتە قوماشێکی سپی کون کونی تایبەتیە کە لە چراتۆڕ دا کەلکی لێوەردەگرن و ناسووتێ. ٥ـ تەونۆکەی جاڵجاڵۆکە. ٦ـ (مجـ.) پێوەندیی گشتی پێک بەستراوی کۆمەڵ و دەستەیەک بە یەکەوە.

تۆڕ[2] (ئان.)[برِ: توورِە][لۆر: تور ـ ناو: تۆڕ] ١ـ ئەسپ و ماینێک کە هێشتا بە تەواوی دەستەمۆ نەبووبێ و بە هەموو

کەس سوارییی نەدا. ٢ـ کیژێک کە بە سانایی خۆ وەدەست نادا و لە پیاو بسڵەمێتەوە. ٣ـ سەرشێت.

تۆرک (گیا.)[باک] بڕ: تۆڵکە

تۆڕەوان (نا. ل ـ ئان. ل) [تۆڕ1/٢ + ئە + وان] ١ـ کەسێکی ماسیگر کە لە چۆم یا دەریا بە تۆڕ ماسی ڕاو بکا. ⁂ تۆڕەوانێک لە سەر بەحرێ بوو، ئەحمەد چوو کنە وی بە نۆکەری. (مان ل ١٠). ٢ـ کەسێک کە بە تۆڕ باڵندان ڕاو بکا. ⁂ دوو قورینگی گەردن بە خار ... دانیشتن لە تەنکاوان/ تۆڕەوانەک پەیدا بوو ئەوانی گرت بە داوان (سێسەد هۆنراوە ل ١١٢)

تۆز (نا.)[تور: toz] ١ـ خاک و خۆڵی وردی بڵاو لە هەوا و دەوروبەر، گەرد، تەپ و تۆز، تۆز و خۆڵ. ٢ـ وردەی شتی دیکە کە شێوەی تۆز/١ بدا. ⁂ تۆزی ئارد. ٣ـ دەرمان و کەرەسەی جوانی ژنان و شتی دیکەی زۆر ورد، پوودر. ٤ـ کەم، زۆر کەم، نەختێک، تۆزاڵ. ⁂ تۆزێکم چا بدەیە با دێمی کەم! ٥ـ (ئاک.) ماوەیەکی کەم، زەمانێکی کورت. ⁂ تۆزێک لە سەرم ڕاوەستە ئەوە دێم! **~ تەکاندن:** ١ـ خاوێن کردنەوە و پاک کردنەوەی خۆ، کەسێک یا شتێک لە تۆز. ٢ـ (کنـ.) بە قەستی لە کەسێک دان، تێهەڵدانی قەستی. **~ شکاندن:** (کنـ.) زۆر کارامە و لێزان بوون لە کار و مەسەلەیەک وەها کە کەس نەگاتەوە سەری. ⁂ لە پیاوەتی دا کەس تۆزی ناشکێنێ. **~ کردن:** ١ـ خاک و خۆڵ و تۆز وە هەوا خستن. ٢ـ (کنـ.) ئاژاوە نانەوە. **~ لە شتێک هەستاندن:** (کنـ.) زور توند لە شتێک دان. ⁂ مستێکی لە پشتی دا تۆزی لێهەڵستاند. **~ لێهەڵنەستان:** (کنـ.) زۆر ڕژد و چرووک و لەچەر بوون، هیچ لێهەڵنەوەران. **~ وە حەوا خستن:** هەوا پیس کردن بەماڵین و گەسک لێدانی و شتی لەم بابەتە، تەپ و تۆز وە حەوا خستن، تۆزوخۆڵ وە حەوا خستن. ‖ **تۆزی بانان:** (کنـ.) فەوتاو، نابووت. ⁂ تا یەک دەکرێ بە خانی خانان/ زۆرکەس دەبێ ببنە تۆزی بانان (مەم و زین ل ٢٩٢). یا دەبمە خانی خانان/ یا دەبمە تۆزی بانان (پەند). **تۆزی بەر پێ:** (کنـ.) چووک و هیچ لە ئاست کەسێکی خۆشەویست، تۆزی داوێن، خاکی بەر پێ. **تۆزی داوێن:** (کنـ.) بڕ: تۆزی بەر پێ. ⁂ کە بێخود تۆزی داوێنی ئەوان

بێ/ ئەشێ یارەب لە تەقسیری ببووری (بێخود ل ١١٦).

تۆزاش (نا. ل)[تۆز + ئاش1] تۆزی سپی ئاردی گەنم و دانەوێڵەی هاڕاوی ئاش کە لە سەر و لەشی ئاشەوان و خەڵکی دیکە دەنیشێ، پشتاش.

تۆزاڵ (نا. ل)[تۆز + ئاڵ4] زۆر زۆر کەم، تۆز، تۆزێک، تۆزقاڵ، تۆزکاڵ، تۆزوولکە، تۆزڵانە، تۆزڵقان، تۆسکاڵ، تۆسقاڵ.

تێبینی: وشەکانی تۆزقاڵ، تۆزکاڵ، تۆزڵانە، تۆزڵقان و ... گشتیان لە تۆزاڵ پەیدا بوون و بەرەبەرە ئەم حاڵەتانەیان بە سەر دا هاتوە.

تۆزاویی(ئان. مف.)[تۆز + ئاویی2] حاڵی کەسێک یا شتێک کە تۆزی لە سەر نیشتبێ، تۆز لێنیشتوو.

تۆزتەکێن (نا. ل)[تۆز + تەکێن (تەکاندن)] کوتە پارچەیەک کە لە چێوێکی دەبەستن و لە شت و شمەکی سەر رفە و تاقە و شوێنی دیکەی رادەکێشن هەتا تۆزەکەی لێ جیا بکەنەوە.

تۆزقاڵ (نا. ل)[تۆز + قاڵ (ئاڵ)] بڕ: تۆزاڵ

تۆزکاڵ (نا. ل)[تۆز + کاڵ (ئاڵ)] بڕ: تۆزاڵ

تۆزڵانە (نا. ل)[تۆز + ڵان (ئاڵ) + ئە] بڕ: تۆزاڵ

تۆزڵقان (نا. ل)[تۆز + ڵقان (ئاڵ)] بڕ: تۆزاڵ

تۆز و خۆڵ (نا. ل)[تۆز + و + خۆڵ] وردەی خاک و خۆڵ لە هەوا دا، تۆز، تەپ و تۆز.

تۆزوولکە (نا. ل)[تۆز + ئوولکە] بڕ: تۆزاڵ

تۆژ[1] (نا.) بڕ: توێ

تۆژ[2] (ئان.)[زا] بڕ: تیژ

تۆژاڵ (نا. ل)[تۆژ1 + ئاڵ4] بڕ: توێ

تۆس (نا.)[بڕ: تەز][هەو] تەز، سڕ.

تۆسای (چا. ل)[هەو] بڕ: تەزین

تۆسقاڵ (نا. ل)[تۆس(تۆز) + قاڵ (ئاڵ)] بڕ: تۆزاڵ

تۆسکاڵ (نا. ل)[تۆس(تۆز) + کاڵ (ئاڵ)] بڕ: تۆزاڵ

تۆسلە (نا.)[زا] بڕ: تەرزە

تۆسنای (چا. م)[هەو] بڕ: تەزاندن

تۆسە (نا.)[زا] بڕ: تاس1

تۆسی 1 (گیا.)[ئەر ـ هەو] بڕ: تێسوێ

تۆسی 2 (نا.)[هەو] بڕ: تەزوو

تۆشە (نا.) بڕ: تێشوو. **~ کردن:** بڕ: تێشوو کردن.

تۆشەبەرە (نا. ل)[تۆشە + بەر7 + ئە] بڕ: تێشوودان

تۆشەدان (نا. ل)[تۆشە + دان4] بڕ: تێشوودان

تـۆف (نـا.)[بـڕ: تـاف] ١ـ هـەڕەت، جـەنگە، تاف. ٢ـ بەفـر و با پێکەوە، کڕێوە، بادەوە.

تۆفان (نا.)[عەر: طوفان لە یون: ty-phon] ١ـ شێوانی هەوا و بای توند کە وێرانیی پێکبێنێ. ٢ـ فەرتەنە و شێوانی دەریا. || **تۆفانی نووح:** بارانێکی زۆر کە خـودا لە سـەردەمی نووح دا باراندی و بوو بە هۆی چوونە ژێر ئاوی ویشکایی و تەنیـا نووح و هـاودەمـەکـانی رزگـاریان هات.

تۆفانە (گیانـ.)[تۆفان + ئە][ئەر] بڕ: مێشوولە

تۆفە (نا.)[؟] دیوارێک کـە بە قـوڕ بێ خشت و بەرد سـاز کرابێ، چینەی دیوار لە قوڕ، موور.

تۆفـیـر (نا.)[عـەر: توفـیـر] تەفـاوەت، فـەرق، جیـاوازیی، تەوفیـر. **~ کردن:** تەفـاوەت کـردن، فـەرق کـردن. **~ هەبوون:** فـەرق هـەبوون، جـیـاوازیی هـەبوون.

تۆفـیـق (نا. چا)[عـەر: توفـیـق] کارسازیی و جێبەجێ کردنی کاروبار لە لایەن خـوداوە بە پێـی داوای بەندە، یـارمـەتـی دانـی بەخـت. **~ دان:** سـەرکەوتوو کردن، کـار چوونە پێش لە لایەن خوداوە. ؛؛ هەرکەس راستگۆ بێ، خـوداوەندی مـیـری مـەزن لـە دونیـایە دا تۆفیقی دەدا.

تۆڤ (نا.)[باک] بڕ: تۆم

تۆڤل (نا. ل)[باک] بڕ: توێکڵ

تۆق 1 (نا.)[عـەر: طوق] ١ـ ملوانکەی زێڕی ژنان. ٢ـ هەر شتێک کە وەک ئاڵقە لە مل دابێ. ٣ـ خـەتێکی وەک ئاڵقـە لە ملـی گـیـاندار دا. || **تۆقی سـەر:** تەپڵـە سـەر. **تۆقی لەعنەت:** ١ـ لەعنەتی هەمیشەیی. ٢ـ (کنـ.) ژن و هاوسەر ـ کە هەتا سـەر دەگـەڵت بژی و بەتایبـەت هی خـراپ ، خێزان. ؛؛ بەڵام هێمن نیگەران بوو... نەیدەزانی تۆقی لەعنەتی بۆ دێنن

یا فریشتەی رەحمەت (تاریک و روون ل ٢٥). ئەو تۆقی لەعنەتە باوکم بۆی دیتمەوە. * **تۆقی لەعنەت لە مل دابوون:** بە لەعنەت بوونی هەمیشەیی. ፧ بە لەعنەت بێ وەک ئەزازیل، تۆقی لەعنەتی بێ لە ملانە/ جا هیچ فەرقی نیە، ئەویش هەر شوبرە و هەر شەیتانە. (؟) * **تۆقی لەعنەت دە ملی کەسێک کردن:** کەسێک بۆ هەمیشە بە لەعنەت کردن.

تۆق^{2} (وشد.) دەنگی تەقەمەنی، تەقە، تەق. **~ کردن:** ماندوو بوونی منداڵ لە گریانی زۆر و بێدەنگ بوونی.

تۆقان (چا. ل)[لە: تۆق2] ١- بڕ: تەقین. ٢- ترسانی زۆر

تۆقاندن (چا. م)[لە: تۆقان] ١- بڕ: تەقاندن. ٢- ترساندنی زۆر.

تۆق تۆقە (نا. ل)[تۆق2 + تۆق2 + ئە] تەقەمەنیەکی منداڵانە کە لە رۆژی قوڵەچوارشەمە یا لە کاتی دیکە دەیتەقێننەوە.

تۆق تۆقیلە (گیا.)[تۆق2 + تۆق2 + ئیلە] گیایەکە بەرەکەی ناو بەتاڵە، بە دەست دەیگوشن تەقەی دێ (هەنبانە ب ١ ل ١٥٥).

تۆقین (چا. ل)[لە: تۆق2] ١- بڕ: تەقین. ٢- ترسانی زۆر. ፧ کە چاوم بە سیمای کرێتی کەوت تۆقیم و وەختابوو شێت بم.

تۆقێنەر (نا. فا)[تۆق + هێنەر] شتێک یا کەسێک کە ترسێکی زۆر پێک دێنێ و جێگای مەترسییە، بەسام، ترسناک.

تۆک (نا.)[ئەر ـ هەو] بڕ: توێکڵ

تۆکڵ (نا. ل)[تۆک + ڵ] بڕ: توێکڵ

تۆکمە (ئان.) بڕ: توێکمە

تۆل^{1} (ئان.)[زا] بڕ: تاڵ

تۆل^{2} (ئان.)[باک] بڕ: تۆڵە

تۆلا (نا.)[باک] بڕ: تۆڵا

تۆلک (گیا.)[باک] بڕ: تۆڵکە

تۆڵا (نا.)[؟][باک: تۆلا ـ ناو: تۆڵا، تۆڵە] ئەندازەیەکی داگیراوی پەنیر و بە تایبەت گەزۆ دە توورەکە و مەشکاڵە دا.

تۆڵاش (نا.) بڕ: تەڵاش

تۆڵاشە (نا. ل)[تۆڵاش + ئە][ئەر] بڕ: تەڵاش

تۆڵاگەزۆ (نا. ل)[تۆڵا + گەزۆ] گەزۆی داگیراو، تۆڵەگەزۆ. ፧ ئەم سەربەوردی ئەڤینە کە زۆر خۆشتر و شیرینتر لە تۆڵاگەزۆ و هەنگوینە ... (مەم و زین ل

سێ).

تۆڵکە (گیا.)[لۆر: تولە ـ فار: توولە. باک: تۆلک ـ ناو: تۆڵکە، تۆڵەکـە، تۆڵە، تۆرِک] ١ـ گیایەکی خۆرِسکە، گەڵاکانی پان و گرِنی گرنییە، گولێکی سوور یا مۆری هەیە و نیو میترێک هەڵدەدا، جۆرێکی دیکە زۆر هەڵنادا و گوڵێکی سپی دەکا کە لە دوایی دەبێـە بەرێکی چووک و خـرِی شین و دەخـوریّ، Mauve ناوی عیلمی ئەم گیایەیە، نانی حاجی لەگ لەگی، نانی لەگ لەگی، نانە حاجیلە، نان چووچک، پەپکە مەلیچکانە، پەنیرە، پەنیرۆکە، توورک. ٢ـ (مـجـ.) شـتی زۆر و بێنرخ، زۆر هەرزان. ⁂ ئەورۆ شووتی لە بازارِ وەک تۆڵکەیە.

تۆڵە [1] (نا.)[؟][باک: تۆل ـ ناو: تۆڵە ـ هەو: تۆڵە] ١ـ ئەنجامی قەرەبووی کردەوە و کارێک کە هەستێکی بریندار و قینی پێک هێناوە لە پێکهێنەری ئەم کارە، حەیف. ٢ـ قەرەبوو و وڵامی چاکەی کەسێک. ٣ـ وڵامی هەر کردەوەیەک. ~ **بۆکردنەوە:** قەرەبووی چاکە و پیاوەتی کەسێک کردنەوە. ⁂ ئەو پیاوەتییەتم لە بیر ناچێ نەمرم تۆڵەت بۆ دەکەمەوە. ~ **خۆکردنەوە:** ١ـ تۆڵە ئەستاندنەوە لە کەسێک. ٢ـ وڵامی کردەوەیەک دانەوە. ~ **ستاندنەوە:** تۆڵە کردنەوە، وڵامی تۆڵە دانەوە، تۆڵە ئەستاندنەوە. ~ **کردنەوە:** قەرەبووی کردەوەیەکی نارِێک و نارِەوا لە کەسێک کردنەوە. ~ **لێستاندنەوە:** تۆڵە کردنەوە لە کەسێک، تۆڵەی خۆ کردنەوە. ~ **لێکردنەوە:** ١ـ تۆڵە کردنەوە خراپە لە کەسێک. ٢ـ وڵامی کردەوەیەک دانەوە. ⁂ لە ماڵە مە زۆرخۆریی دەکەی، منیش دێمە ماڵتان تۆڵەت لێدەکەمەوە! ~ **ئەستاندنەوە:** برِ: تۆڵە ستاندنەوە. ‖ **تۆڵە بە تۆڵە:** شێوە رستەیەکە لە ئەنجامی تۆڵە و وڵام دانەوەی دەکوترێ، وەک یەک بوون لە تۆڵە دا. ⁂ سەرت شکاندم و منیش سەرم شکاندیەوە، تۆڵە بە تۆڵە. خوشکی منی هێنا و منیش خوشکت دێنمەوە، تۆڵە بە تۆڵە.

تۆڵە [2] (نا.) برِ: تۆڵا

تۆڵە [3] (گیا.) برِ: تۆڵکە

تۆڵەستێن (ئان. فا)[لە: تۆڵە ستاندنەوە] کەسێک کە بوغز و قینی تۆڵەی دە دەروون دایە و لە بیری ناچێتەوە و بە تەمای تۆڵە ستاندنەوەیە.

تۆڵەکە (گیا.) برِ: تۆڵکە

تۆڵەزڕە (گــیــا.)[تۆڵە3 + زڕ + ئە] گــیــایەکی خــۆڕسکە، هــەتا نیــو گــەز هــەڵدەدا، گـــەڵای پانــە، گـــوڵی چووک و ســپیــە و بەرێکی ســووری ورد و چووکی هێـشـوویی وەک تەمـاتەی زۆر ورد دەدا. Solanum miniatum ناوی لاتینـی ئەم گـیــایـەیە، کـاڵەکـەمــارانـە، رەزەڵە، رێزەڵە.

تۆڵەگەزۆ (نا. ل)[تۆڵە2 + گەزۆ] بڕ: تۆڵاگـــەزۆ. ჻ ســـاز بە رەگـــەڵم کـــەوە هەڵتدەگرم و دەڕۆم/ سینگت تۆڵەگەزۆیە شـەوێ لایەکی دەخـۆم (کـانی مـرادان ل ١١٣).

تۆم (نا.)[هـیک: تۆکـمــەن ـ ئـەو: تۆم، تەئۆخـمـەن ـ هـەخ: تەئومـا ـ پاز: توخم ـ پەهـ: تۆم، تـۆهـم، توخـم. باک: تۆخـــوم، تـۆڤ، تـۆخم، تـوخـم ـ نـاو: تۆ، تـۆو، تـوو، تۆم، تـوخم ـ هـەو: تـۆم، تۆمــە] ١ـ دەنـکی گیـا کە گیایەکی دیکەی لێدەڕوێتەوە. ٢ـ دەنکـی دانـەوێڵــە و دەغڵ بۆ داچاندنەوە. ٣ـ دەنکی گـوڵەبەڕۆژە، شـووتی، کوولەکە و ... کـە بۆی دەدەن و دەیـتـرووکـێـنن. ٤ـ ئـاوی نێـرینە، تۆمـاو. ٥ـ تۆی مـێـینە. ٦ـ رەگەز، رەچەڵەک.

تۆماتێز (گیا.) بڕ: تەماتە

تۆمار (نا.)[عەر: طومار] ١ـ یادداشت و نووسـینی نێـو دەفتـەر. ٢ـ کـاغـەزی و نامـەی نووسـراو و لـوول دراو کە لە کۆن دا باو بـوو و پتـر شـایان بۆ یەکـتـریان دەنارد یا ئەمری شـا بـۆ خـەڵکی لە سـەر دەنـووســـرا. ٣ـ نـامـــەی نـووســـراوی کۆمەڵێک کە هەموو بنیان ئیمزا کردبێ و بۆ شـوێنێک یا کەسێکی لێپرسـراویان ناردبێ. ٥ـ زەبتی دەنگ لە سـەر شریت. **~ کـردن:** ١ـ زەبت کـردن، تـەسـجـیل کـردن. ٢ـ یادداشت کردن لە نێـو دەفتـەر دا. ‖ **تۆماری ژین:** مـاوەی ژین، دەفتـەری ژین. * **تۆمـاری ژین پێـچـرانەوە:** (کنـ.) مــردن، دەفـتـــەری ژین بەســـتـــران. ჻ تۆمـــاری ژینـی کـورتـی پێـچـــراوە/ ئەو تەنیــاڕۆژە خـۆشــەی بۆ مــاوە (تاریک و روون ل ٢٠٣).

تۆمارگە (نا. ل)[تۆمار + گە] شوێن و دوکانی زەبت و تۆمار کردنی شریت.

تۆمـــــاو (نا. ل)[تۆم/٤ + ئـاو9/1] ئاوی پشت، تۆوی پیاو، شاوەت.

تۆمە (نا.)[هەو] بڕ: تۆم

تۆمەز (شـر.)[لە: تۆ مـەزانە] شـێـوە رســـتـــەیەکــە کـــە دوای دەرکـــەوتنی مـەسـەلەیەک کـە پێـشـتـر هۆیەکـەی

نەدەزانرا دەردەبڕدرێ، تۆ مـــەڵێ، تمەز. ⁘ چوومـەوە مـاڵ دیتم کـەس لە مـاڵ نیـە تۆمـەز زەمـاوەندی ئامـۆزام بـوو و من لە یادم کردبوو.

تۆن[1] (نا.)[ئین: ton] ســــەنگێکی کــێــشـــان کــە بەرابـەرە دەگــەڵ هەزار کیلۆگرەم.

تۆن[2] (نا.)[فـــــەر: ton] ١ـ رادەی نـزمــــیـی و بەرزیـی دەنگ دە مــــرۆڤ دا، تـۆنی دەنـگ. ٢ـ دەنگێک کــە حـــاڵەت و چۆنیەتی هەستێکی تایبەت بەیان دەکا. ⁘ دەنگت تۆنێکی غـەمگینی تێـدایە! ‖ **تۆنی دەنـگ:** نـزمـــیی و بـەرزیی دەنـگ، تۆن.

تۆن[3] (گــیـــانـ.)[یون: ton] جـــۆرە مــاســیـیـــەکی دەریـایی گــەورەیە کــە بۆ کونسێرو کەلکی لێوەردەگرن.

تۆو (نا.) بـڕ: تۆم. **~ تکان:** (کنـ.) لە پیـاوەتی کـەوتن، نەمـانی ئـاوی پشـت، تــۆو رژان. **~ رژان:** (کــنـــ.) بــڕ: تــۆو تـکـان. **وەک ~ی هەرزن بـڵاو کــــردن:** (کنــ.) پەخش و پەرێشــان کــردن، لێک بـڵاو کـــردن، پـەرش و بڵاو کــــردن، وەک تۆوی هـەرزن لێکردن. ⁘ خـــۆیان ســــاز بکەن بۆ هاوکاری من/ دوژمن بڵاو کەین وەک تـۆوی هـەرزن (هـێـــــــدی ل ٣٠٣). **وەک ~ی هـەرزن لێـکـردن:** (کنـ.) بـڕ: وەک تۆوی هـەرزن بـڵاو کـردن. ⁘ بە دوو تەقە دوژمنیان وەک تۆی هەرزن لێکردن.

تۆوتـکاو (ئان. مــفـ.)[لە: تۆو تـکان] کــەســێک کـە شـــاوەت و ئـاوی پشـــتی نەمابێ، لە پیاوەتی کەوتوو، تۆوڕژاو.

تۆوڕژاو (ئان. مفـ.)[لە: تۆو رژان] بڕ: تۆوتکاو.

توو[1] (گــیـــا.)[پـەه: تووت. لـۆر: تی ـ فـار: تـوت ـ گـیل: تووت. بـاک: توو ـ ناو: تـوو ـ بـاش: تـووت ـ هەو: تـفـی ـ زا: تـوو، تـوی، تویـە، توویـە] ١ـ دارێکـی بەرز و بـە لک و پۆیە، گەڵاکانـی پان و لێوار گڕنی و زوورە و خـــۆراکی کــرمی ئاوریشــمـــە، گوڵەکانی هێشـوویەکی چووکە کە دوایە دەبێتـە بەرەکەی، Morus alba ناوی لاتینی ئەم دارەیـە، دارەتوو. ٢ـ بەری ئەم دارە کە دوو جۆری سـوو و سپی هـەیە. ‖ **تـووی رەش:** بـڕ: شــــاتـوو. **تـووی ســـپی:** بەری داری توویە، رەنگی سپییە، ئاودار و شـیــرینە، ســەرەتای هاوین پێ دەگـا، لەکـوردسـتـان و بـە تایبـەت لە هـەورامـان ویـشـک دەکـــــرێ و وەک بـەرهـەمـی ئـەو ناوچەیە دەفـرۆشـرێ. **تووی سـوور:** بـەری

دارەتوویەکــە، رەنگی ســووری ئامــاڵ رەشـە، ئاودار و شیرینە، رەنگ دەداتەوە و مــاوەیەک رەنگەکــەی لە ســەر دەست دەمێنێتەوە، بۆ خۆی دەخورێ و ئاوەکەی دەخــۆنەوە. دارەکــەی دەتوانێ هـەتا دە میتر بەرز بێتەوە و گەڵاکانی گڕنی گڕنی و زوورن Morus nigra ناوی لاتینـی ئەم دارەیە. **تووی فــەرەنگی:** بڕ: تـووی عەرزی. **تووی عەرزی:** میوەیەکە وەک توو بەڵام هـەندێک گـەورەتر، رەنگی سـوورە و شکڵـی قـووچە، تامی شـیرینی مـەیلەوە ترشـــە، ویتــامـین و کــانی زۆرە، هـەروا دەخـورێ و مــرباشی لێ ســاز دەکــەن. گـیایەکـەی پنچکە و هەتا چەند سـاڵان بـەر دەدا، Fragaria نـاوی لاتیـنی ئـەم گیایەیە، تووی فەرەنگی.

توو[2] (جنا.) بڕ: تۆ

توو[3] (نا.) بڕ: تۆم

توو[4] (نا.)[باک ـ زا] بڕ: تف

تووبا (نا.)[عەر: طوبی لە سور: تووبا (خێـر، شـادیی)] ١ـ بەهەشت، جـەننەت. ٢ـ درەختێکە لە بەهەشت کە گۆیا لقێکی دەکەوێتـە سەر هـەر مـاڵێک لە بەهەشت و مـیـوەی جۆراوجـۆر و خـۆشـبـۆی هەیە. (عەر: شجرة الطوبی)

تووت[1] (گیا.)[باش] بڕ: توو1

تووت[2] (ئان.)[بڕ: تـورگ][زا] مندال، ساوا.

تووتاک (گـیـانـ.)[تووت (دەنگی ئەم باڵندەیە) + ئاک] بڕ: تاقتاقکەرە.

تووتـرواسک (گـــیـــــانـ.)[باک: تـووتـرواسک، تـیـــتـــــرواسک ـ ناو: تووترواسک، تیـتـرواسک] باڵندەیەکـەی لەش چووک و دنـدووک چووکـە و ســەری قـەوییـە. باڵەکـانی نـووک تیـژن. تەخـتی پەڕەکـانی لەشـی بۆرە و لە ژێر گـەردن و لاجــانگ هـەندێک شــوێنی باڵـی پەڵـەی رەشـی تێــدایە و لـە هەندێک شــوێنی دیکـەی لەشـی رەنگی ســـوور و زەرد و خەنەیی دەبیندرێ، گۆشتی دەخورێ و لە دەورووبــەری ئــاو دەژی، charadrius ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە، راوڕاوییلکە، رەوڕەوە، تیتلەبیجاغ، تیتلەپیچاخ.

تووترک (گـــیـــا.)[توو + دڕک] بـڕ: توودڕک

تووتک[1] (گیانـ.) بڕ: توتک

تووتک[2] (نـا.)[هس: تـووتەک][باک] دەنـگ و هـەوایـەک کــــە بـە دەم و لێـــــو دەریدێنن، فیتوو.

تووتم (گیا.) بڕ: تەتەری

تووتن (نا.)[تور: tütün] ١ـ گیایەکی گەڵا پان و گەورەیە، گوڵەکانی سوور یا کەسکە، ساقەتی هەتا گەزێک هەڵدەستێ، گەڵاکانی ویشک دەکردرێ و بۆ کێشان کەلکی لێ وەدەگرن، Nicotiana tobacum ناوی لاتینی ئەم گیایە. ٢ـ ویشک کراو و ورد کراوی گەڵای ئەم گیایە.

تووتنانە (نا. ل)[تووتن + ئانە٤/2] بەشێک لە تووتن کە خاوەن مڵک یا ئاغا لە تووتنەوانی دەستێنێ.

تووتنەوان (ئان. ل، نا. ل)[تووتن + ئە + وان] کەسێک کە تووتن دادەچێنێ.

تووتنەوانیی (حم.)[تووتنەوان + ئیی] کار و پیشەی تووتنەوان.

تووتووم (گیا.) بڕ: تەتەری

تووتە[1] (نا.)[؟] ١ـ (ئا.) چووکترین قامکی دەست، پەنجەتووتە، پیت. ٢ـ گۆشتی زێدەی سەر پێڵووی چاو. ٣ـ خاڵ و نیشانی سەر لەش.

تووتە[2] (گیانـ.)[بڕ: تورگ][هەو] بڕ: سەگ

تووتەک[1] (مـۆس.)[توو (دوو) + ت + ئەک] بڕ: تووزەلە

تووتەک[2] (گیانـ.)[تووت (دەنگی ئەم باڵندەیە) + ئەک] بڕ: تاقتاقکەرە.

تووتی (گیانـ.)[پەش: تۆتی ـ فار: تووتی. باک: تووتی ـ ناو: تووتی ـ هەو: تووتی] ١ـ مەلێکە بە قەرا کۆتر، پەڕەکانی کەسک و سوور و زەردن، دندووکی خوار و سەری زلە، لە ناوچەکانی ئیستوایی دەژی و دەتوانێ هەندێک وشە دوو پات کاتەوە، Psillatus ناوی لاتینی ئەم مەلەیە. ٢ـ (کنـ.) کەسێک کە قسە بەبێ تێگەیشتن لە مانا دووپات دەکاتەوە. ٣ـ [کلاسیک] شاعیر یا دڵدارێک کە قسەی خۆش و ئاشقانە دەکا. || **تووتیی کەلام:** شاعیر و دڵداری قسەخۆش. ؛؛ پێکەنینت جەزبی کردم بۆ سەر و زولفی سیا/ تووتیی شیرین کەلام پابەندی داوی شەککەرم (وەفایی ل ٦٠).

تووتیا[1] (نا.)[عەر: توتیا لە ئال: tuthia] ١ـ دەرمانێکە کە لە ئۆکسیدی رووی (فافۆن) دەگرترێ و بۆ چاو ئێشە و شوشتنەوەی چاو کەلکی لێوەردەگرن. ٢ـ (مجـ.) هاڕاوی زۆر ورد. ؛؛ فیراقت فەرقم وە تووتیا کەرد/ جیاییت ئازام جە

هەم جیا کەرد (مەولەوی ل ١٠٨). & تۆتیا. **بوونە ~:** (کنـ.) زۆر ورد بوون. ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ئاردەکە وا هاڕاوە بۆتە تووتیا. **کردنە ~:** (کنـ.) زۆر ورد کردن. ئازای بەدەنت لە هەم جوودا کەم/ سەرتاپای تەنت بە تۆتیا کەم (بارام و گوڵندام ل ١٠٣).

تووتیا[2] (گیانـ.)[عەر: توتیاء] گیاندارێکی دەریاییە شێوەی ژووشک دەدا و لەشی خڕە و بە تیغ داپۆشراوە، بە بەرد و گیای بن ئاوەوە دەنووسێ و گیاخۆرە، ژووشکی دەریایی.

تووخب (نا.)[سۆر] بڕ: تخووب

تووخورە (گیانـ.)[توو1 + خور + ئە] [باک] بڕ: تووخۆرە

تووخۆرە (گیانـ.)[توو1 + خۆر + ئە] مەلێکە لە ڕەگەزی سێروو و بە قەرا سێروو، باڵ و مل و کلکی ڕەشە و پڕی شوێنەکانی دیکەی قاوەیی تۆخی تێکەڵ بە بۆرە، بن سینگی سووری ئاچغە و کورتە کاکۆڵێکی هەیە، لە کوردستان زۆرە و لە سەر دارەتوو دەنیشن و توو و گیانداری چووکی دیکە و بە تایبەت کوللە دەخۆن [لەو ساڵانەی کە کوللە زۆرن کەسێک کە دێخوونی بە حەرام نەکردبێتەوە و ئارەقی نەخواردبێتەوە لە کانیاوێک تایبەت کە خەزایی لێ زۆرە ئاو دێنێ و خەڵک لە سەر ئەم بڕوایەن کە خەزایی بە شوێن ئەم ئاوە دا دێ و کوللەی بنەبڕ دەکا (بڕ: ئاوی عەینەمەل)] Sturnus roseus ناوی لاتینی ئەم مەلەیە، کوللەخۆرە، ئاگرمەلووچ، ئاگرمەلیچ، ئایلەمەن، عەینەمەل، ئێرەمەل، توەخۆرە، تووخورە، ڕەشیلەسۆر، ساربەڵەک، سێرووبەڵەکە، سێرووخەزاڵە، خەزایی.

توودڕک (گیا.)[توو1 + دڕک] ١ـ پنچکێکی خۆڕسکە، لە جێی شێدار دەڕوێ، ساقەت و لقەکانی دڕوو و دڕکی پێوەیە، بەرەکەی دانارداناری پێوە لکاوە، لە توو چووکترە، بە کاڵی شینە لە دوایی سوور و ڕەش دەبێ، تامی شیرینی مەیلەو ترشە، هەروا دەخورێ و مرەباشی لێ ساز دەکەن. Rubus caesius ناوی لاتینی ئەم پنچکەیە. ٢ـ بەری ئەم پنچکە. & تووترک، دوودڕک، توورک، دڕی، تفەدڕەی.

توور[1] (نا.)[لۆر: تورە ـ تات: توەرە ـ ماز: تورە ـ فار: تووبرە ـ گیل: تووربە. باک: توور، توورک، تۆربە ـ ناو: توور، توورەکە، توربێن ـ هەر: تۆرەکە ـ زا:

تۆربە، تووربە، تۆرڤک] ١ـ کیسەیەک کە کەرەسە یا تێشووی تێبنێن و بۆ سەفەر یا شوێنی دیکە دەگەڵ خۆیان ببەن. ٢ـ کیسەی ئالیک و جۆی ئەسپ و وڵاغ کە دە ملی دەکەن. ٣ـ بڕ: توربێن.

توور^{2} (گیا.)[تەب: تەرەب ـ گیل: تورب، تورف، تەرف ـ فار: تۆرب ـ کرم: تۆرپ ـ تات: تۆرپە ـ لۆر: ترپ. باک: تڤر، تەڤرک، ترپ ـ ناو: توور، ترب، ترپ ـ هەو: ترەوی] گیایەکی دەسچێنی یەکساڵەیە، گەڵای گەورەیە، گوڵەکەی سپی یا بەنەوشە، بنکێکی گەورەی خڕ یا درێژ دەکا، سپی یا رەشە، تامی توند و دەگەڵ چێشت بە رووتی دەخورێ، Raphanus ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، تووری سپی. ‖ **تووری رەش:** جۆرێک توورە کە تۆکڵەکەی رەشە و دەرمانێکی باشە بۆ بەردی گورچیلە و ئەعساب، Raphhanus niger ناوی لاتینی ئەم توورەیە. **تووری سپی:** بڕ: توور2. **تووری سوور:** جۆرێک توورە، بەڵام بنکی زۆر چووکترە و رەنگی سوورە و بەشێکە لە سەوزی خواردن و گەڵاکەشی دەخورێ، Raphanus sativus ناوی عیلمی ئەم گیایە.

توور^{3} (نا.)[فەر: tur] گەڕان و گەشت لە وڵاتی دیکە و هەندەران دەگەڵ تاقمێکی دیکە کە شەریکە یا کەسێک پێکی هێنابێ.

توورراق (نا.)[زا] بڕ: تۆراغ

توورِبە (نا.)[زا] بڕ: توور1

توورِبین (نا.)[فەر: turbine لە لات: turbo] جۆرێک مەکینەی پەڕەدار وەک تۆپی ئاشی ئاوێ کە بە هێزی ئاو یا هەڵم دەگەڕێ و بۆ وەڕێ خستنی دەزگای پێک هێنەری بەرق کەلکی لێوەردەگرن.

توورزی (نا. ل)[توور (تەور) + زی (زین)][زا] بڕ: تەورزین

توورسەلە (نا.)[زا] بڕ: تەرزە

توورک (نا. ل)[توور1 + ک][باک] توورەکەی چووک

توورگ (گیانـ.)[باک] بڕ: تورگ

توورەکانە (نا. ل)[توورەکە + ئانە2/٤] باجێک کە گزیر لە سەر خەرمان لە جووتیاری دەستێنێ.

توورەکە (نا. ل)[توور1 + ئەکە]١ـ کیسەیەک کە کەرەسە یا تێشووی تێبنێن و بۆ سەفەر یا شوێنی دیکە دەگەڵ خۆیان ببەن. ٢ـ کیسەی ئالیک و

جۆی ئەسپ و وڵاغ کە دە ملیان دەکەن. ٣ـ کیسەیەک کە جووتێر تۆوی تێدەکا، لە لاتەنیشتی دەکا و تۆوی لێدەردێنێ و دەیپرژێنێ، توربێن. **خاک بە ~ کێشانن:** (کنـ.) وێران کردن و تاڵان کردن. || **توورەکەی سواڵ:** توورەکەیەک کە سواڵکەر بە خۆیەوە هەڵداوەسێ و هەرچی کە سواڵی دەکا تێیداوێ.

توورەکەرێژ (نا. ل)[توورەکە + رێژ] تەپۆڵکەیەکی دەسکرد کە بە بێگاری یا بە زۆر خەڵک بە توورەکە خۆڵی بۆ هێنابێ.

توووریست (نا.)[فەر: turiste] کەسێک کە بۆ گەڕان دەچێتە وڵاتی دیکە، گەڕیدە.

توورِ (نا.)[؟] فرێ. **~ دان:** ١ـ فرێ دان. ٢ـ هاویشتن. & توورِ هەڵدان. **~ هەڵدان:** بڕ: توورِ دان.

تووڕاندن (چا. م)[لە: تووڕە2] بڕ: تێتووڕاندن. ⁂ نە بلوێرژەن دەتووڕێنی لە بلوێر/ نە شۆڕەژن ورینگەی دێ لەبەر بێر (تاریک و روون ل ٢١١).

تووڕک (گیا.)[توو + ڕک (دڕک)] [ئەر] بڕ: توودڕک

تووڕە[1] (ئان.) رق هەستاو، قەڵس، ترۆ. **~ بوون:** رق هەستان و قەڵس بوون. **~ کردن:** قەڵس کردن.

تێبینی: تووڕە لە وشەی توورە tūra کە ناوی هۆزێکە (ئیمڕۆکە توووران ـ ی پێدەڵێن) و لە تووئیریە tūirya یانی توورانیی کەوتوە. توورانییەکان هۆزێکی کۆچەری ئێرانیی بوون و هەمیشە دە نێو ئەوان و هۆزەکانی دیکە دا کێشە بوە و هەر لەبەر ئەوەش ناوی ئەم هۆزە مانای مەنفی بە خۆوە گرتوە و لە هەندێک وشەی دیکەش دا وەک تۆڕ و تۆران دا خۆ نیشان دەدا. بە گشتی توور بە دلێر و بەهێز و قارەمان مانا دەکەنەوە و لەبەر دوژمنایەتی مانای مەنفی بەخۆوە گرتوە، لە زمانی سانسکریت دا تورە tura بە مانای هێز و پتەوی هاتوە و لە زاراوەی زازایی دا تۆرن بە مانای بەهێز و دلێر ئەم مانایەی هێشتا پاراستوە.

هەروەتر لە زمانی تاتی دا تور tur بە مانای شێت و لە زمانەکانی ئەورووپاییش دا [ئاڵ: Tor، روس: dûr-noy ـ بولغاریی: dûr] دا بە مانای پیاوی شێت و دین و گەوج هاتوون.

تووڕە[2] (وشد.) دەنگی شمشاڵ و

بلوێر. ⁂ جـــۆبار دەبزوێ، خـــوڕەی ئاوهەڵدێر/ لە شاخان تووڕەی شمشاڵ و بلوێر (لالە بە دەستان ل ٢٠٤).

تـووڕەیـی (حـم.)[تـووڕە1 + ئـیـی] ئاکامی تووڕە بوون، رق، رک، قەڵسیی.

تووز[1] (ئان.)[؟] ١ـ بیـچم، قـەڵافـەت، تەور و تووز. ٢ـ خدە، ئاکار، رەوشت. ⁂ دەیگوت: حـەوت رۆژان لە مـوسـڵێ بوو، وەڵڵاهـی زۆر پیـاوێکی مـەرد و رەشـیـد و تووزپیـاوە (سـەعـیـد و مـیـرسـێـوەدین ل ٢٤٠).

تووز[2] (ئان.)[زا] برِ: تیژ

تـووز[3] (نـا.)[؟] ١ـ لکـی تـازەی دار و گـیـا، چووزە. ٢ـ کـاری پێـوەلکانـی پەلی درەخــتــێک لە درەخــتــێکی دیکە بـۆ ئیـســلاح کـردنی رەگــەز و بـەر هێنانی باشـتر، پەیوەند، موتربە. & چووز. ~ **کردن:** پێـوەلکانی لکی دار لە درەخـتێکی دیکە، مــوتـربە کـــردن، چووز کـــردن، پەیوەند کردن.

تووز[4] (گیا.)[؟] درەختێکی گەورەیە، گــەڵاکــانـی درێژ و نـوک تیــژ و گــڕنـی گڕنییە، توێکڵی ساقـەتی رەنگ زێوینە و مـاددەیەکی بە ناوی بێـتولین هـەیە کـە بۆ داو و دەرمـــان کـــەلکی لێـــوەردەگـــرن، هەروەتر بە قــەڵەشــینی توێکڵــەکــەی شیـرەیەکی شیرینی لێدەتکێ کە جۆرێک خــواردنەوەی ئەلکۆلی لێ ســاز دەکـەن، نــاوی لاتــیـنــی ئــەم Betula alba درەختەیە (فار: توس، غان ـ عەر: شجرة البتولا)

تـووزانــن (چـا. م)[ئـەر] تـەزانـدن، کزاندنەوە، چووزاندنەوە.

تووزک (گیا.)[تووز2 + ک][باک] ١ـ برِ: تەڕەتیزە. ٢ـ برِ: تۆڵکە

تووزەلە (مۆس)[توو (دوو1) + زەل/١ + ئە] ئامرازێکی مۆسیقای کوردییە کە لە جـووتێک ئێسکی باڵی داڵ و هەندێک مـەلی دیکە ســازی دەکـەن، سـەرەکـەی پیکی وێدەخـەن و فـووی تێدەکەن، دوزل، تووتەک، جووزەلە، دووزەلە.

تـووزیــان (چـا. ل)[ئـەر] تـەزیـن، کزانەوە، چووزانەوە.

تووژ[1] (نا.)[ئەر] برِ: توێ

تووژ[2] (ئان.)[باک] برِ: تیژ

تووژاڵ (نا. ل)[تووژ1 + ئاڵ4][ئەر] برِ: توێ

تووژک (نا. ل)[تووژ1 + ک][ئەر] برِ: توێ

تووش1 (ئان.)[؟][باک: تووش ـ ناو: تووش] ١ـ هەوای سارد و ناخۆش. ٢ـ دژوار، سەخت، پڕ مەترسی. ٣ـ چوارویێی بەدفەڕ و لەقەهاوێژ و گازگر. ٤ـ مرۆڤی بەدفەڕ و بێ ئاکار.

تووش2 (نا.)[ناو: تووش، تووشیار، دوچار] ١ـ گرفتار، دوچار. ٢ـ ئالوودە، فێر. ٣ـ رووبەڕوو، بەرەوڕوو. & دوچار، تووشیار. **~ بوون:** ١ـ تووش هاتن، رووبەڕوو بوون دەگەڵ کەسێک. ‡‡ هەروا کە دەڕۆیشتم تووشی مامم بووم. ٢ـ گرفتار بوون، پێوە بوون. ‡‡ تووشی کارێکی ناخۆش بووم. & تووشیار بوون، دوچار بوون. **~ کردن:** ١ـ پێوە کردن، گرفتار کردن، دوچار کردن. ٢ـ بەرەوڕوو کردن، رووبەڕوو کردن. ‡‡ تووشت بە تووشی ئەو کابرایە کردم. **~ هاتن:** بڕ: تووش بوون.

تووشقە (نا.)[؟][هەو] بڕ: تەقەفیرە

تووشە (نا.)[هەو] بڕ: تێشوو

تووشیار (نا. ل)[تووش + ی + ئار4][ئەر] بڕ: تووش2

تووڤ (نا.)[باک] بڕ: تف

تووڤل (نا. ل)[باک] بڕ: توێکڵ

تووک1 (نا.)[تور: tüy] ١ـ پەڕی سەر لەشی مەل و باڵندە. ٢ـ مووی لەشی مرۆڤ و گیاندار. ‖ **تووکی بەر:** بەر، بەرگەدە، تووکەبەر. **تووکی سەر:** مووی سەری مرۆڤ، تووکە سەر.

تووک2 (نا.) دوعا و نزای خراپ. **~ کردن:** دوعای خراپ کردن. **~ لێکردن:** دوعا و نزای خراپ لە کەسێک کردن.

تێبینی: تووک لە ریشەی یاتو ـ ی ئەوێستایی و یاتووک ـ ی پەهلەویی و جادوو ـ ی کوردیی کەوتوە. ماناکەشی دیارە جادوو لە کەسێک کردن بوە و لە دوایی بۆتە حاڵەتی دوعا کردن. (بڕ: جادوو)

تووک3 (نا.)[باک] بڕ: توێ

تووک4 (گیان.)[؟] مەلێکی چووکە، دوازدەونیو سانت دەبێ. سەر پشتی قاوەیی و خەتی سپی زەردی تێدایە. دندووکی درێژ و قایمە، لە لێڕەوار و دارستان دەژی و بە دار و درەخت هەڵدەچێ، certhia familiaris ناوی لاتینی ئەم مەلەیە، دارەوان.

تووک5 (نا.) تاک، تەنیا، کەم. ـ دەگەڵ وشەی تاک دێ و سەربەخۆ نیە.

:: تاک و تووک، تەک و تووک.

تووکانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تررووکاندن

تووکـاویی (ئـان. مـفـ.)[تووک1 + ئاویی2] حـاڵی هەرشـتـێکی تووکی پێوەنووسابێ.

تووکل (نا. ل)[باک] بڕ: توێکڵ

تووکن (ئان. ل)[تووک1 + ن] حـاڵی مـرۆڤ و گـیـاندارێک کـە مـووی زۆر لە لەش روابێ، تـووکنە، پڕمـوو. ~ **بوون:** پڕموو بوون، موو زۆر هـەبوون.

تووکنە (ئان. ل)[تـووکن + ئـە] ١ـ بڕ: تووکن. ٢ـ بێـچـوو مـەلێک کـە تازە پەڕی دەرکـردبێ، زەڕنـەقـووتە. ~ **بوون:** ١ـ تووکن بـوون. ٢ـ تووک و پەڕ دەر کـردنی بێـچـوو مـەل، گـەیشـتـنە تـەمـەنی زەڕنەقووتەیی.

تووکە (نا. ل)[تووک1 + ئە] پرووشـە، بەفـری کـەم و ورد. ~ **کـردن:** بارینی پرووشـە، پـرووشـە کـردن. || **تووکـەی سمێڵ:** دڵخـۆشـیی و کەیفخـۆشـیی وەها کە سمێڵەکان جووڵەیەکی کەمیـان بێ، بسکەی سـمێڵ ***تووکـەی سمێڵ هاتن:** دڵخـۆش بوون و کـەیف ساز بوون لە بەر هـەر هۆیەک، بسکەی سمێڵ هـاتن.

تووکـــەبەر (نا. ل)[تووک1 + ئە + بەر5] تووکی بەر، بەرگەدە، بەر.

تووکـەتووک (نا. ل)[تووکـە + تووک] وردورد هـاتـنـە خـــواری بـەفـــر لـە ئـاســـمــــانـەوە، پـرووشـــــە، پـرووکـــەپرووک. ~ **کـــردن:** بارینی پـرووشـــە، داکـــردنی پـرووشـــە، پرووکەپرووک کردن.

تووکـەســەر (نا. ل)[تووک1 + ئە + سـەر] مـووی سـەری مـرۆڤ. ~ **با بردن:** (کنـ.) تێداچوون و فـەوتانی مـادی و مەعنەوی بە تەواوی.

توول[1] (نا.)[بڕ: تورگ] ١ـ (گیا.) لقی ناسک و باریکی دار و گیا، شووڵ، تووڵ، تووله. :: توول بە تـەڕیی نەچەمـێـتـەوە، ناچەمـێـتـەوە (پەند) ٢ـ (ئان.) باریک و درێژ. ٣ـ (ئان.) باریک و شلک.

توول[2] (نا. چا)[عـــەر: طـول] ١ـ درێژایی. ٢ـ ماوە، مەودا.

تـوولـک (ئـان.)[بـاک][بـڕ: تـورگ] شووش، باریک.

توولە (نا.)[بڕ: تورگ] ١ـ بێـچـووی مـار. :: توولەمـار، توولەی رەشـمـار. ٣ـ بێـچـووی سـەگ، توتک، توڵە. ٣ـ جـۆرە سـەگێکی چووکی راو، تووڵە، قـەندی. ٤ـ

لکی ناسکی دار، توول.

توولەڕێ (نا. ل)[تووڵ1 + ئە + ڕێ] ڕێگای باریک و درێژی چۆلایی، ڕێچکە.

توولەڕێواس (گیا.)[تووڵ1 + ئە + ڕێواس] ڕێواس شلک و ناسک کە تازە سەری دەرهێنابێ. ⁂ توولە ڕێواسی سەری هەڵدا دڕی پەردەی حەیا/ ناسک و تورت و سپی وەک قۆڵی یاری نازەنین (هێدی ل ١٧٥).

توولەزەر (گیا.)[تووڵ1 + ئە + زەر] [باک] بڕ: توولەزەڕە

توولەزەڕە (گیا.)[تووڵ1 + ئە + زەڕ + ئە] ١- گیایەکی خۆڕسکی دوو یا سێ ساڵەیە، بە کورک داپۆشراوە و نیو هەتا گەز و نیوێک هەڵدەدا، گوڵەکانی هێشوویی سپی و سوور و ئەرخەوانیی و پەڵەی قاوەیی لە سەرە، بەرەکەی گرمۆڵەیە و دەنکی چووکی وردی زۆری تێدایە. لە گەلاکەی بۆ دەرمان کەلک وەردەگرن، Digitalts purpurea ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، مریسۆک، مژمژۆک (عەر: زهرة الكشتبان ـ فار: انگشتانه ـ ئین: Digitalis). ٢- گیایەکی خۆڕسکە، گەز هەتا گەز و نیوێک هەڵدەدا، ریشەکەی ئەستوور و گۆشتنە و وەک ریشەی گیائادەمە دەچێ، گوڵەکانی قاوەیی ئاماڵ مۆرن، بەرەکەی گەورەیە و بە قەرا گێلاسێک دەبێ کە ڕەنگی سوور یا ڕەش هەڵدەگەڕێ، لە گەڵا و بەر و ریشەکەی بۆ دەرمان کەلکی لێوەردەگرن، Atro-pa belladona ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، توولەزەر. (عەر: ست الحسن ـ فار: مهرگیاه). ٣- بڕ: تۆڵەزڕە

توولەک (نا.)[لۆڕ: تیلەک. فار: توولەک ـ پەش: توولەک. ناو: توولەک، تولەک] ١- سەردەمی جووت بوون و هەڵوەرینی پەڕ و پۆی باڵندە. ٢- وەرینی مووی لەش. ٣- (مجـ.) مەیل و هەوەسی زۆر. ٤- (مجـ.) لاو و گەنجێک کە هێشتا تووکی نەهاتوە. **~ بوون:** ١- پەڕ و پۆ هەڵوەرینی باڵندە لە سەردەمی جووت بوون دا. ٢- موو هەڵوەرین. ٣- مەیل و هەوەسی زۆر بۆ جووت بوون دەگەڵ ژن. (هس: تیلاک)

توولەمار (گیان.)[توولە + مار] ١- بێچووەمار. ٢- ماری باریک و درێژ.

توولەنەمام (نا. ل)[تووڵ1 + ئە + نەمام] ١- ریشەداری باریک و شلک و ناسک. ٢- (مجـ.) کچی شووش و

باریک، بەژن و باڵا شووش.

تووڵ (گـــیـــا.)[برِ: تـوول1] ١ـ لکی ناسکی درەخت و گیا. ٢ـ نەمام.

تووڵکێش (نا. فـا)[تـووڵ + کـێش] کـاری راکـێـشـانی تـووڵی مـێـو بۆ زیاد کـــردن و ریشـــەی نوێ داکـــوتان. **~ کردن:** راکـێشـانی تووڵی مێـو بە سـەر زەوی دا. (تووڵی مـێـو خـاکی بە سـەر دادەکەن هەتا ریشەی دابکوتێ. لە دوایی بەینەکـەی دەبرِن و دەبێـتــە مـێـوێکی سەربەخۆ.)

تووڵە (گـیـانـ.)[برِ: تورک] جـۆرێک سەگی چووکی راو، تووله، قەندیی.

تـووڵـیـنـە (نـا. ل)[تـووڵ + ئـیـنـە] قـــەرتاڵەیەکی زۆر چووک کـــە لـە تووڵ و شووڵی ناسک سازی دەکەن.

توومان[1] (نا.) برِ: دوومان

تـوومـان[2] (نا.)[گـیل: تومـبـان ـ فـار: تنبـان. باک: تووما‌ن ـ زا: تمان، توومـان] دەرپێ

تـوومـــان[3] (نا.)[مـــەغ: تـوومـــان (دە هەزار)]١ـ (ژ.) دەهەزار. ٢ـ پارەی ئێران کـە بـەرابەرە دەگـەڵ دە ریاڵ یا قـرِان، تمەن.

توون (نا.)[پەهـ: توون. فار: تون ـ لۆرِ: تین ـ کـرم: تون. ناو: تـوون ـ هەو: توون] ١ـ ژێرزەمین و شـوێنێک لە حـەمـام کـە کوورەکەی لێهەڵکەتبوو بۆ گەرم کردنی ئاوی حـــەمـــام و گـــەرمـــاو، تـوونخـــانە، دۆزەخە. ٢ـ (کنـ.) جەهەننەم.

توونا (نا.)[؟] فەوتاو، نەماو

تـوونـاوتـوون (نـا. ل)[تـوون + ئـاو2 + توون] ١ـ بە یـەکجـاریـی فـەوتـاو، نابوود، تووناى توون. ٢ـ برِ: توون بە توون. **~ بوون:** فـــەوتـان، تووناوتوون چوون، توون بـە توون بـوون. **~ چوون:** توونا بـوون، تەفــرووتوونا بوون. **~ کـــردن:** نابوود کردن، فەوتاندن بە یەکجاریی.

تـوونـای تـوون (نـا. ل)[توون + ئـای + توون][هەو] برِ: تووناوتوون

تـوون بـە تـوون (نـا. ل)[تـوون + بـە + توون] ١ـ فـەوتـاو، نابوود، تووناوتوون. ٢ـ جـنـێـــوێکە بۆ مـــــردوو یـا کـــەســـــێکی ناخـۆشـەویست، مـردوویەک کـە بچـێـتـە جــــــەهـەنـنـەم. ؛؛ ئـەو تـوون بـە تـوونـە دەیەویست کـــڵاوم دە ســـەر نـێ. **~ بـــوون:** تـــوونـــاتـــوون بـــوون، چـــوونـــە جـەهەننەم. ؛؛ شـوکـر تون بە توون بوو و لە دەستی خڵاسیمان هات.

توونچی (ئان. فـــا)[توون + چی] کەسێک کە لە توونخانە ئەرکی خۆش کردنی ئاگر و گەرم داهێنانی ئاوی گەرماوی بە ئەستۆوەیە، پەینچی.

توونخانە (نا. ل)[توون + خانە] ئەو شوێنەی حەمام کە ئاگری لێدەکەنەوە و ئاوی پێ گەرم دادێنن، دۆزەخ، توون.

توونی (ئان.) بڕ: تینوو

توویە (نا.)[زا] بڕ: توو1

تە (جنا.)[باک] بڕ: تۆ

تەب (نا.)[فار: تب][کلاسیک] بڕ: تا1

تەبا (ئان.)[؟] دوو یا چەند کەس کە پەیوەندییان دەگەڵ یەک خۆشە، نێوانخۆش. ~ **بوون:** نێوان خۆش بوون و پێکەوە سازانی دوو یا چەند کەس دەگەڵ یەکتر.

تەبابەت (نا. چا)[عەر: طبابة] کار و پیشەی تەبیب، پزشکی.

تەباخ (نا.)[سور: تباخ] بڕ: ئاب2

تەباخچە (نا. ل)[تەباخ (تەبەق1) + چە][باک] کەشەفی چووکە، قاوەسینی.

تەبارە (نا.)[؟] ١ـ تەلان، زەوییەکە لە شاخ و کەژ دا بە وێنەی پلەکانە خان خان دروست کرابێ، بۆ ئەوەی زەوییەکە ڕاست بکرێتەوە تا بۆ ناشتنی درەخت و کشتوکاڵ بە کار بێ و لێژی نەمێنێ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٦) قطاع الحصاد (القاموس ل ٥٧٣). ٢ـ گیشە، گەلاوێژ، گەنم و جۆی دوراوە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٦). ٣ـ دەغڵی گەیشتووی نەدوراو (هەنبانە ب ١ ل ١٥٧). ٤ـ هەرزاڵ، پێرک (هەنبانە ب ١ ل ١٥٧). ٥ـ کەڵەکێک یا نیشانەیە کە لە ناوەندی دوو شوێنا بکرێ بۆ جیا کرنەوەیان لە یەکتریی (خاڵ ب ١ ل ٣٠٠).

تێبینی: من خۆم ئەو وشەیەم نە بیستوە و نە لە شوێنێک تووشی بووم ئەوەی کە نووسراوە لەو فەرهەنگانەی کە لە بەردەستم بوون دەرمکێشاون و نووسیومنەتەوە.

تەبارەکەڵڵا (شر.)[عەر: تبارک الله] ١ـ پاک و بێگەردە خودا! ٢ـ لە کاتی سەرسوڕمان و ئەقڵ پێ نەشکان دا دەدەبڕدرێ. ⁂ تەبارەکەڵڵا جەی شۆڵەی شەمە/ جەی بەدر مونیر چەرخ چوارەمە (وەلی دێوانە ل ٣٣).

تەباشر (نا.)[زا] بڕ: تەباشیر

تەباشیر (نا.)[لۆر: تەواشیر ـ فار: تباشیر ـ پەش: تەباشیر. باک: تەبەشیر، تەباشیر ـ ناو: تەباشیر، تەواشیر ـ زا: تەباشر] ١ـ مادەیەکی سپی کە لە نێوی حەیزەران دەیانگرت و بۆ دەرمان کەلکیان لێوەردەگرت. ٢ـ گێچێک کە لە فێرگەکان و شوێنی دیکە بۆ نووسین لە سەر تەختە کەلکی لێوەردەگرن، گێچی نووسین.

تەباق (نا.)[باک] بڕ: تەبەق2

تەبانە (نا.)[؟][باک] بڕ: باگردان

تەبا و ڕەبا (نا. ل)[تەبا + و + ڕەبا] نێوانخۆش، بێ کێشە و هەرا. ~ **بوون:** نێوانخۆش بوون، جووت بوون و بێ کێشە و هەرا پێکەوە ژیان و کار کردن. ⁂ ئەوماڵەی دراوسێمان بنەماڵەیەکی زۆر تەبا و ڕەبان، کەس شەڕ و کێشەی پێوە نەدیون.

تەبایی (حم.)[تەبا + ئیی] ئاشتیی، نێوانخۆشیی.

تەبخاڵ (نا. ل)[فار: تبخال (تەب + خاڵ)][کلاسیک] تامیسک، تێمیسک. ⁂ دڵە، تەبخاڵەت وە لێو مەوینوون/ حاڵاتت یەکجار پەشێو مەوینوون (مەولەوی ل ٢٢٨).

تەبع (نا.)[عەر: طبع] ١ـ زات، تەبیعەتی دەروون. ٢ـ تەبیعەت، سروشت. ٣ـ مەزاج. ٤ـ مەیل، ئیشتیا، ئارەزوو، تەبیات. ٥ـ توانایی و ئیستعدادی شێعر و شاعیریی، تەبعی شێعر. ⁂ ئیستیتاعە و قووەتی تەبعم بە کوردیی و فارسی/ عارەبی، ئیزهاری چالاکی و چەسپانی دەکا (نالی ل ١٠٤).
~ **بوون:** تێکچوونی باری دەروونی مرۆڤ لە بەر خواردنی چەور و چەوریی. ~ **تێکچوون:** تێکچوونی مەزاج. ~ **نەبردن:** ئیشتیا لێنەبوون، مەیل نەبردن، تەبیات نەبردن. ‖ **تەبعی شێعر:** ئیستعدادی شێعر و شاعیریی.

تەبق (نا.)[زا] بڕ: تەبەق2

تەبلیغ (نا. چا)[عەر: تبلیغ] ڕاگەیاندە، بڵاوکراوە، پەیام، هەواڵ یا مەسەلەیەک بە خەڵک بۆ پەیدا کردنی لایەن و لایەنگر، پڕۆپاگەندە. ~ **کردن:** جاڕ دانی مەسەلە و بیر و باوەڕێک دە نێو خەڵک دا بۆ پەیدا کردنی پشتیوان و لایەنگر.

تەبلیغات (نا.)[کۆی: تەبلیغ] ڕاگەیاندە و پڕۆپاگەندە بۆ لایەنگری لە کەس و مەسەلەیەک. ⁂ ڕۆژنامەکانیش

تەبلیغاتیان بۆ ئاڵمان دەکرد و بە بەژن و بالاّی پەهلەویان هەڵدەکوت (تاریک و روون ل ١٤).

تەبوور (نا.)[؟][باک] ئامرازێکە لە دار یا چێو کە سێ یا چوار چنگی هەیە و خۆیانی پێ بە با دەکەن یا باقەی گیای پێهەڵدەگرن، کادرِ، مەلێڤ، مەلهێب، مەلهەب، کارێج، شەن، شەنە.

تەبوولە (نا.)[عەر: تبولة] سالاد و مەزە و خواردنێکی سووکە کە لێکدراوێکە لە: وردە ساوار و پیواز و جەعفەریی و تەماتە. ئاوی لیمۆ و رۆن زەیتوون و هەندێک بەهارات و خوێ.

تەبەتە (نا.) برِ: تەبەنە

تەبەر (ئاک.)[برِ: دەر2][زا] دەر، دەرەوە، دەرێ، تەڤەر.

تەبەرزە (نا.)[پەه: تەپەرزەت] ١ـ نەبات، تەوەرزە، بلووری قەند. ٢ـ بلووری خوێ، تەوەرزە. ٢ـ جۆرێک ترێی دەنک تورت. ٣ـ جۆرێک خورما.

تەبەسسوم (نا.)[عەر: تبسم] [کلاسیک] بزە، زەردەخەنە. ፨ تا خەندەیی گوڵ کاشفی ئەسراری نیهانە/ زارت لە تەبەسسوم نەکەوێ قەت لە زەمانە (وەفایی ل ١٤٠).

تەبەشیر (نا.)[باک] برِ: تەباشیر

تەبەق[1] (نا.)[برِ: تەبەک] ١ـ مەجۆعمە، لەنگەریی. ٢ـ [باک] دەوریی.

تەبەق[2] (نا.)[عەر: طبقة] ١ـ تەبەقە. ٢ـ [پەش: تەبەق، تەبەک (نەخۆشیی). باک: تەباق، تەوەگ، تەبەک ـ ناو: تەبەق، تەبەقە، تەوەق، تەوەقە، تەبەک ـ زا: تەبەق، تەبق] نەخۆشییەکە وەکوو شەلکە ئەدات لە رەشە ئوڵاغ، ژێر سمی بریندار ئەکات ناتوانی بجووڵێت، (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٦). (عەر: تعفن الظلف)

تەبەق تەبەق (نا. ل)[تەبەق2\1/2 + تەبەق2\1/2] کۆگای لە سەر یەک، چین چین.

تەبەقە (نا.)[عەر: طبقة] ١ـ نهۆم، قات لە خانووبەرە دا. ٢ـ کۆمەڵی جیاجیای خەڵک لە باری سامان و کار و شتی لەم بابەتە، چین. ٣ـ توێژ و چینی زەوی. ٤ـ نەخۆشی شەلیی رەشەوڵاغ، تەبەق.

تەبەقەترانە (نا. ل)[تەبەق1 + ترِ + ئانە] جەریمەیەک کە لە کەسی ترکەنی دەستێنن، تەشبی، تەشبی ترانە، تەشپی ترانە. (پێشتر ئەگەر کەسێک منداڵەکەی لە کۆرِ و مەجلسێک ترِیبا خەڵک بۆ

گاڵتە و جەفەنگ باوکی منداڵەیان جریمە دەکرد و دەبا تەبەقێک چای بۆ هەموویان هێنابا و پێکەوە خواردبایانەوە). ~ **لێ (هە) ستاندن:** جەریمەی تر وەرگرتن.

تەبەک[1] (نا.)[پەھ: تەپەنگۆک (دەفر، سندوق). باک: تەبەق، تەیفک ـ ناو: تەبەق، تەبەک، تەوەق] ١ـ مەجۆعەمەی دارین بۆ دانەوێڵە هەڵتەکاندن، لەنگەری، یاڵتەبەق. ٢ـ مەجۆعمە، کەشەفی گەورە. ٣ـ تەشتی دارین بۆ نان تێنان، نانیدێنی دارین، تەسە. :: تەبەکی پڕ هێمنایەتی ماڵێیە (امثال و حکم ل ٩٩).

تەبەک[2] (نا.) بڕ: تەبەق2

تەبەنە (نا.)[؟][ناو: تەبەنە، تەبەتە] دەرزی دروومانی دریشت بۆ لێفە دروون و کلاش چنین و ئیشی دیکە.

تەبیات (نا.)[عەر: طبیعت] ١ـ بڕ: تەبیعەت. ٢ـ مەیلی خواردن، تەبع. ~ **نەبردن:** بڕ: تەبع نەبردن.

تەبیب (نا.)[عەر: طبیب] کەسێک کە چارەزی نەخۆشی دەکا، دوکتوور، پزیشک.

تەبیعەت (نا.)[عەر: طبیعت] ١ـ خوو و خدەی کەسێک، ئەخلاق. ٢ـ بڕ: سروشت. & تەبیات

تەبیعەت سارد (ئان. ل)[تەبیعەت/١ + سارد] پیاوێکی مەیلی جنسی دەگەڵ ژن کەمە و پتر لە پشتەوە را گان دەکا، بەچەباز، نێرباز.

تەبیعی (ئان. ل)[عەر: طبیعی] ١ـ هەر شت و کار و کردەوەیەک کە لە بەر چاو سەیر نەبێ، ئاسایی، سروشتی. ٢ـ هەرچێک پەیوەندی بە سروشت و تەبیعەتەوە هەبێ.

تەپ[1] (نا.)[باک: تەپ ـ ناو: تەپ] ١ـ گۆگای چووکی لە سەر یەک. ٢ـ تۆپەڵەیەک گووی زۆری لە سەر یەک کراو، تەپک. :: تەپێک گوو. ٣ـ تۆز و خۆڵی زۆر، تەپ و تۆز. ٤ـ مژ، تەپ و مژ، تەم و مژ. ٥ـ گرد، تەپۆڵکە، تەپک. ٦ـ پێخوێ، پاخوا. ٧ـ تەپاڵە. ~ **دان:** ١ـ لە سەر یەک کۆ کردنەوە. ٢ـ پەلامار دان، تەپ دانە سەر. ~ **دانە سەر:** ١ـ شالاو بردن، هەڵمەت بردنە سەر شتێک و داگیر کردن. ٢ـ [ئەر] گەیشتنەوە سەر. ~ **دانە سەر یەک:** لێک کۆ بوونەوە، کۆ بوونەوەی بە تێگڕایی.

تەپ[2] (ئان.)[؟] تەوەزەل، لەشگران، تەنبەڵ و کەم جووڵە لە کار و ڕۆیشتن دا. ~ **بوون:** بێحەوسەلە و تەوەزەل

بوون، تاقەتی کار و جووڵە نەبوون.

تەپ[3] (ئان.)[؟][باک] فیڵ، کەڵەک، گزیی.

تەپ[4] (نا.)[؟][باک] فێ، نەخۆشیی فێداریی.

تەپ[5] (وشد.) دەنگی تەپە

تەپاڵدان (نا. ل)[تەپاڵە + دان] شوێن و عەنباری تەپاڵە لێدانان.

تەپاڵە (نا. ل)[تەپ1 + ئاڵ + ئە][فار: تاپال، تپاله ـ کرم: تەپپالە ـ لۆر: تپالا ـ بیر: تەپپال. ناو: تەپاڵە ـ هەو: تەپاڵە] ریخ و شیاکەی وشکەوە بوو کە بۆ ئاوردوو و سووتاندن کەلکی لێوەردەگرن، تەپ، تەپکە، کەشکوور.

تەپاڵەپێژ (نا. فا)[تەپاڵە + پێژ] کەسێک کە بە ریخ و شیاکە تەپاڵەی ساز دەکا.

تەپان (نا. ل)[تەپ1 + ئان] ١ـ گریژنەی دەرگا، ژێردەرانە. ٢ـ چەپەری پشتیوانەی دەرگا. ٣ـ دارێکی ئەستوور کە مووروەسەنگی ئاشی تێدەبڕن، خوانکەی ئاش. ٤ـ [باک] کوتک

تەپانە (نا. ل)[تەپان + ئە] شریتی گرێدراو بە جەمسەری رایەڵەکان (لە کاروباری جۆلایی دا) لە سەری هاتوچۆ دەکا. شیکڵ و شێوەی تەپانە گرینگ نیە بەو مەرجەی کە بسووڕێ (گۆڤاری هاوار ژمارەی هەشت ل ٣١).

تەپاندن (چا. م)[لە: تەپ1][فار: تپاندن ـ گیل: فەتەمانێن ـ ناو: تەپاندن، تەپانن] ١ـ تێنان بە قەو، بە زۆر لێبردن، تێتەپاندن. ٢ـ شێلان و کوتانی شتی بۆش بۆ قایم بوون و پتەو بوونی.

تەپانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تەپاندن

تەپپە (وشد.) بڕ: تەپە2

تەپخ (نا.)[؟] رووخاو، وێران، تەخت. **~ بوون:** وێران بوون، تەخت بوون. **~ کردن:** وێران کردن، تەخت و مەکان کردن.

تەپسی (نا.) بڕ: تەشپی

تەپشوو (نا.) بڕ: تەشوێ

تەپک (نا. ل)[تەپ1 + ک][پەش: تپە ـ فار: تپە ـ بیر: تەپپە ـ لۆر: تەپە. باک: تەپ ـ ناو: تەپ، تەپک، تەپە ـ هەو: تەپە ـ زا: تەپە] ١ـ بەرزایی لە چیا چووکتر، تەپۆڵکە، تەپۆکە، تەپۆڵە، گرد. ٢ـ کۆگایەک گڵ. ٣ـ سلەگووی لە سەر یەک. :: تەپکێک گوو. ٤ـ [باک] بڕ: تەپکە

تەپکە (نا. ل)[تەپک + ئە] ١ـ [باک: تەپک، تاپک ـ ناو: تەپکە] داو و تەڵەیەکە کـە داوەکـانی لـە مـووی کلکی ئەسپ و بارگین ساز دەکەن و لە سـەر تەختەیەکی قـایم دەکـەن، دانی لـە سـەر رۆ دەکـەن و مـەل و باڵندەی پێدەگرن، پاداو، خـەپک، دافک. ٢ـ قـــوڵکەیـەک کـــە بۆ راوی کـــەروێشک ســـازی دەکـــەن، تەڵـەی کـــەروێشک. ٣ـ چاڵێکی بچـووک کـە راوچی تـەلەبـەردێکی ئـەخـاتـە ســەر، بـە ئـاســـــتـــــەم چیلکەیەک ئەداتە بـەر تەلەبەردەکە. تۆزێک گەنم ئەکەنە چاڵەکە. ســـوێسکە ئـەچنـە نـاوی بۆ خـــواردنـی دانـەکـــە، خـــۆی ئەدات لـە چیلکەکـــە ئەترازێ. تەلـەبەردەکـــە ســـەر چاڵەکـــە دائەپۆشێ. راوچی کـە هـات بـە هێـواشی لـە نـاو چاڵـە دا دەری دێنـێ بـە زنـدوویـی (کشـت و کاڵ ب ١ ل ٨٧). ٤ـ شیـاکـەی بڕاو بۆ سووتاندن، کەمرە. ٥ـ تەپاڵە

تەپل (نا.)[؟] شـوێنی سـەر پەنجـە و ئەنگوست ـ کـە وەک ئیـمـزا و پێناسـەی کەسیش کەلکی لێوەردەگرن ـ.

تـەپـلـۆس (ئـان. ل)[تـەپ2 + لـۆس] تەپ، لەشگران، تەمبەڵ، تەوەزەل.

تەپلە (نا.)[عـەر: طبلە] ١ـ کـلاوێکی ڕەقی ساز کراو لە لباد و خورییـە کە لە هەورامان و لە نێو لوڕ و هەندێک شوێنی دیکە دە سـەری دەنێن، لاتیـە، لاتێ. ٭ دەسـتـەی خزمەتکار، فیشەکدان لە مل/ بە چەفـتـە و مـشکی سـەر و تەپلە زل (گـۆران ل ١٣٠). تەپلەیەکی لبـادی لە سـەر بوو، گـۆچانێکی شـینەبەڕوو بە دەسـتـەوە. (بەیتی لاس و خـەزاڵ ـ سروە ژ ٨٨). ٢ـ [ئەر] جـۆرێک کـلاوی ژنان، تاسکڵاو، تەپە، تەپەکڵاو.

تەپلەقوو (گیا.) بڕ: تەپڵەقوو

تەپڵ (نا.)[عـەر: طبل] ١ـ (مـۆس) ئامێرێکی مۆسیقایە، لە دەفرێکی نێو بۆش، کە لایەکی پێستێکی خۆشکراوی نـاسـکی لێـــدەدەن و بە دەست یا دار تەپەی لێدێ. لە کـوردەوارییی دا پتـر بۆ داوەت دەگـــەڵ تووزەلە و نـای کـــەلکی لێـوەردەگـرن. ٢ـ بەشـێک لە کـەللە کـە دەکەوێتە نێوان پێشەسەر و پاشەسەر، تەپڵـەسـەر. **~ خـسـتنە ژێر عـەباوە:** (کنـ.) هـەوڵ دان بۆ داپۆشـێنی عـەیب و ئـابـڕوو چـوون بـە پـلـە و پـایـە و دەســـتـــەڵات. **~ کـوتان:** بڕ: تەپڵ لێـدان. **~ لێـدان:** دەنگ دەهێنان بە پێی هەوای مـۆسـیـقـا لە تەپڵ، تەپڵ کـوتان. ‖ **تەپڵی باز:** ١ـ تەپڵـێک کـە لە

راو دا دەیکوتن هەتا مەل و باڵندە پێی هەڵفڕن و لە دوایی بازی تێبەردەن. ٢ـ تەپڵێکی چووک کە لە پێشکۆی زینی دەبەستن لە کاتی وە ڕێ کەوتنی لەشکر و قۆشەن لێدەدرێ. ***تەپڵی باز لێدان:** کوتانی تەپڵ بۆ وە ڕێ کەوتنی سپا. ⁂ سوڵتان دەکاتن نازێ/ بدەن لە تەپڵی بازێ/ هات و گەییە سیوازێ (مان ل ٢٢) بۆ نەمانی مەزالیم، سوارانی جەنگی/ تەپڵی بازیان لێدا بە شۆخ و شەنگی (بێخود ل ١٣٧). **تەپڵی بێعاریی:** بێشەرمیی و بێحەیایی ئاشکرا. *** لە تەپڵی بێعاریی کوتان (دان):** بێشەرمی کردن بە ئاشکرایی، هیچ شتێک پێ گرینگ نەبوون. **تەپڵی دڕاو:** (کنـ.) کەسی بێڕێز، بێنرخ. **تەپڵی زڕاو:** (کنـ.) کەسێک کە نەنگ و خراپەکەی ئاشکرا بووبێ و بڵاو بووبێتەوە، ئابڕوو براو. **تەپڵی سەر:** بڕ: تەپڵەسەر. **تەپڵی شادمانیی:** تەپڵی سەرکەوتن لە شەڕ دا، تەپڵی شادیی، تەپڵی شایە. ***تەپڵی شادمانیی لێدان:** بەرز کردنەوەی دەنگی تەپڵ لە شەڕ دا بە بۆنەی سەرکەوتن، تەپڵی شایە لێدان. ⁂ بە قۆچ عوسمانی گوت: قوربان ئەمن دەرەقەتیان نایەم، تەپڵی شادمانی لەم لا لێدەدرێ و تەپڵی شادمانی لەو لا لێدەردێ، بەڕاستی ئەمن هەڵدێم (بەیتی سەعید و میرسێوەدین. سروە ژ ٧٥ ل٣٣). **تەپڵی شادیی:** بڕ: تەپڵی شادمانی. ⁂ خاکەلێوە بێ بە تەپڵی شادی/ بەرێکی خەندان لوتفێکی زیادی (هێدی ل ٣٠٢). **تەپڵی شایە (شاییی):** بڕ: تەپڵی شادمانی. ***تەپڵی شایە لێدان:** بڕ: تەپڵی شادمانی لێدان. ⁂ لێدەن لە تەپڵی شایە/ شوکر وەبەر خولایە/ مەکوژن سەید و مەلایە/ قورعانیان دە سینگی دایە (مان ل ٢٨٥). **تەپڵی گوڵێ:** (کنـ.) زۆر شیک و رازاوە. ***خۆ لە تەپڵی گوڵێ دان:** (کنـ.) زۆر جوان خۆ رازاندنەوە، جلی جوان دەبەر کردن و خۆ شیک کردن. .**تەپڵی گوێ:** بڕ: پەردەی گوێ. **تەپڵی گۆش:** بڕ: پەردەی گوێ. **تەپڵی نابوودی:** تێداچوون لە باری مادی و ئابووریییەوە، تەپڵی نەمان. ***تەپڵی نابوودی لێدان:** راگەیاندنی تێداچوون لە باری مادی و ئابووریەوە، تەپڵی نەمان لێدان. **تەپڵی نەمان:** ١ـ مەرگ، مردن. ٢ـ بڕ: تەپڵی نابوودی. ***تەپڵی نەمان لێدان:** ١ـ مردن، فەوتان. ⁂ سۆزی کە مەرگ تەپڵی نەمانی لێدا/ ئەمن و تۆ دەگەڵ بابەدەمی

هاوسەفەرین (خەیام ل ٢٦). ٢ـ بڕ: تەپڵی نابوودی لێدان. **تەپڵی ئەمان:** تەسلیم، ئەمان. ***تەپڵی ئەمان لێدان:** تەسلیم بوون و ئەمان خواستن، ڕاگەیاندنی تەسلیم و ئەمان. ⁂ لە بەر تۆ چارەنووسی شووم و بەدفەڕ/ ئەوەی قەت لێینەدەم تەپڵی ئەمانە (تاریک و روون ل ١٥٦) دوژمن لە ژێر ئەو پەنجانەی مە دا/ ناچارە تەپڵی ئەمان لێدەدا (هێدی ل ٣٠٣).

تەپڵچی (ئان. ل)[تەپڵ + چی] بڕ: تەپڵژەن

تەپڵژەن (ئان. فا)[تەپڵ + ژەن] کەسێک کە تەپڵ لێدەدا، تەپڵچی.

تەپڵۆک (نا. ل)[تەپ1 + ڵۆک] بڕ: تەپڵەک/١. ⁂ لەوێ هەڵیاندەداوە خێوەتێکی قەراغ بافتە/ دەورە بە زنجیر، سەر تەپڵۆکی دە بیچکۆلانە (گەنج ٣٠٧).

تەپڵە (نا. ل)[تەپ1 + ڵە] ١ـ دەفرێکی قووڵ و گەورەیە وەکوو تەشت کە لە شیاکە سازی دەکەن بۆ شیاکە چنینەوە، کەلارە. ٢ـ تەختەدارێکی خڕ کە دەدرێتە بەر کۆڵەکە یا ئەستووندەگ و تیرەگ، تەپڵەک، تەپڵۆک. ⁂ خۆزگەم بەوێ ڕۆژێ کا ئەگە هەڵددەدا خێوەتێکی تەپڵە بە زێڕ (گەنج ٣٢٢).

تەپڵەسەر (نا. ل)[تەپڵ + ئە + سەر] بەشێک لە کەللە کە دەکەوێتە نێوان پێشەسەر و پاشەسەر، تەوقەسەر، تەوقی سەر، تەپڵ/٢.

تەپڵەقوو (گیا.)[؟] ١ـ دارێکی کێویی یە لە بەلاڵووک ئەچێ (خاڵ ب ١ ل ٣٠٢)، تەپڵەقوو. ٢ـ چێوێکی سەخت و سوور کە تیرۆکی لێ ساز دەکەن. (عەر: طبرخون)

تەپڵەک (نا. ل)[تەپڵە + ک] ١ـ دەپ و تەختەیەکی خڕی نێو کون کە دەدرێتە سەر کۆڵەکە یا و تیرەگ و چادر و خێوەتی بە سەر دا دەکێشن، کۆماجە، تەپەکڵاو، تەپڵە، تەپڵۆک. ⁂ ئامۆزا خۆزگەم بەوێ ڕۆژێ کا/ ئەگەر هەڵتدەدا خێوەتێکی تەپڵەک بە زێڕ (گەنج ٣١٦). ٢ـ پارچەیەکی خڕ لە نێوەڕاستی ئارەخچن دا، تەپەکڵاو. ٣ـ میزێکی بچووک کە لە پێش میوانی سەر کورسی دادەنێن بۆ چایی و ژێرسیغار لە سەر دانان. ٤ـ دەفری سووتو تێکردن و جگەرە تێدا کووژاندنەوە، ژێرجگەرە، ژێر سیغار، ژێرسووتوو. ٥ـ بانی گڵەبان

نەکراو.

تەپڵەگوێنی (نا. ل)[تەپڵ + ئە + گوێنی] ١- (گیا.) جۆرێک گوێنییە کە بەرز نابێتەوە و بە زەوییەوە دەنووسێ. ٢- (کنـ.) تووکە سەری فڕی ورد.

تەپ و تۆز (نا. ل)[تەپ1 + و + تۆز] تۆز و خۆڵی زۆر، تۆز و خۆڵ. **~ کردن:** ١- هەستاندنی تۆزی زۆر بە گەسک یا هەر شتێکی دیکە. ٢- (کنـ.) گڕ و گیف و هات و هەرا کردن و خۆ نواندنی کەسێک لە کاتی دمەقاڵەی دوو کەسی دیکە دا. ⁂ ئەتۆ هێندە تەپ و تۆزێ مەکە! & تەپ و تۆز وە حەوا خستن. **~ وە حەوا خستن:** بڕ: تەپ و تۆز کردن.

تەپ و توومان (نا. ل)[تەپ1 + و + توومان] بڕ: تەپ و مژ

تەپ و دووکەڵ (نا. ل)[تەپ1 + و + دووکەڵ] دووکەڵی زۆر و خەست، چڕەدووکەڵ، تەپەدووکەڵ.

تەپ و دوومان (نا. ل)[تەپ1 + و + دوومان] بڕ: تەپ و مژ

تەپ و مژ (نا. ل)[تەپ1 + و + مژ] مژی خەست و داوەستاو، تەم و مژ، تەپ و دوومان، تەپ و توومان.

تەپ و نم (نا. ل)[تەپ1 + و + نم] خوناوەکە بارانێک کە مژی دەگەڵ بێ. ⁂ بگرمێنێ، تەپ و نم دابکا، بیکاتە شەست، هەرگیز/ نەوەستێ قوڵپی گریانی، نەوەستێ هەورەکەی پایز (گۆران ل ١٦٦).

تەپ و هووڕ (نا. ل)[تەپ5 + و + هووڕ] تەپەتەپی زۆر و گران.

تەپۆ (نا)[؟] ١- (گیانـ.) جۆرێک مێشوولەیە، لە مێشوولەی ئاسایی هەندێک گەورەترە، درێشووکەی درێژە و زۆر خراپ پێوە دەدا و خorووی پترە. ٢- [باک] بڕ: پەشەبەند

تەپۆکە (نا. ل)[تەپ + ئۆکە] بڕ: تەپۆڵکە

تەپۆلک (نا. ل)[تەپ + ئۆلک] بڕ: تەپۆڵکە

تەپۆلکە (نا. ل)[تەپۆلک + ئە] بڕ: تەپۆڵکە

تەپۆڵکە (نا. ل)[تەپ1 + ئۆڵک + ئە] تەپکی چووک، گردوولکە، تەپۆکە، تەپۆلکە، تەپۆڵە، تەپۆلک.

تەپۆڵە (نا. ل)[تەپۆلک + ئە] بڕ: تەپۆڵکە

تەپە[1] (نا. ل)[تەپ1 + ئە] ١ـ بڕ: تەپک. ٢ـ دارێکی گردی لووسە بە بنمیچەوە رایەڵی تەونی ئەخرێتە سەر (خاڵ ب ١ ل ٣٠٣).

تەپە[2] (وشد.)[باک: تەپ ـ ناو: تەپە، تەپپە ـ هەو: تەپە ـ زا: تەپ] ١ـ دەنگی کەوتنی شتی قورسی نەرم. ٢ـ دەنگی پێ، ترپە. ٣ـ دەنگی دەفە. ٤ـ دەنگی وێکەوتنی باڵی مەل لە عەرز و زەوی.

تەپە[3] (نا.)[ئەر] بڕ: تەپلە

تەپەترە (نا. ل)[تەپ2 + ئە + تر + ئە] منداڵێک کە تازە پێی هەڵگرتوە و زوو زوو دەکەوێ.

تەپەتەپ (وشد.)[تەپە2 + تەپ] ١ـ دەنگی تەپەی یەک لە سەر یەک، تەپەی پەیتاپەیتا. ٢ـ دەنگی پێ لە هەڵاتن و توند رۆیشتن دا.

تەپەدۆر (نا.)[؟] جۆرێک چێوی تایبەتی و سووکە بە ئەندازەی سەرە شووشە دەری دێنن بۆ قایم کردن و بەستنی زارکی بوتریی، چێوپەمە.

تەپەدووکەڵ (نا. ل)[تەپ1 + ئە + دووکەڵ] چڕەدووکەڵ، تەپ و دووکەڵ.

تەپەکڵاو (نا. ل)[تەپە1 + کڵاو] ١ـ جۆرێک کڵاوی ژنانە، تاسکڵاو، تەپە. ٢ـ پارچەیەکی خڕی نێوەڕاستی کڵاو، تەپڵەک. ٣ـ دەپ و داری سەر کۆڵەکە و ئەستووندەک، تەپڵەک، تەپڵە.

تەپەڵۆک (نا. ل)[تەپەڵە (تەپاڵە) + ئۆک] تەپاڵەی پان کراوە بۆ سووتان و ئاوردوو، تەپاڵەی پێژراو.

تەپیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: تەپین

تەپین (چا. ل)[لە: تەپ1][ناو: تەپین، تەپیان ـ هەو: تەپای] ١ـ بە سەر یەک دا رووخان. ٢ـ قووپان. ٣ـ رزان و نەرم بوونی کاڵەک و شووتی. ٤ـ (مجـ.) تێکچوونی لەش و بەدەنی مرۆڤ لە بەر زۆر پیر بوون.

تەپیو (ئان.)[لە: تەپین] ١ـ رووخاو، رماو. ٢ـ قووپاو. ٣ـ کاڵەک و شووتی رزیو. ٤ـ پیری تێکشکاو.

تەت (نا.)[باک ـ زا] دەست لە زمان منداڵەوە، چەچە.

تەتڵەمیران (گیانـ.)[تەت (تەتە2) + ڵە + میر + ئان] کرمێکی رەشکاری کوڵکنی بەهارییە، دوو ریز قاچی هەیە، بە کۆمەڵ لە بنە گیا جموجووڵیانە (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٨)، کرمێکی بازەڵەی بەهارییە، دوو ریز قاچی هەیە

(خاڵ ب ١ ل ٣٠٣)، تەتەڵەمیران. (ئین: caterpillar)

تەتن (نا.)[؟] خۆڵی تێکەڵ بە ئاو، قوڕ، هەڕگ.

تەتە 1 (نا.)[بڕ: تەختە] ١ـ تەختە. ٢ـ ماڵە و تەختەیەکی چووک و ناسک کە گۆزە و دیزەی پێک لووس دەکەن.

تەتە 2 (نا.) بووکۆڵەی ساز کراو لە هەویر و قوڕ و گڵ بۆ خافڵاندنی منداڵ.

تێبینی: هاوڕیشە و هاومانای ئەم وشە لە فەرهەنگەکانی فارسی دا بە شێوەی تەتی (تتی) هاتوە.

تەتە 3 (نا.)[؟][ئەر] خوشکی باوک یا دایک، پوور، میمک.

تەتە 4 (نا.) شتی جوان و ژیکەڵە لە زمان منداڵەوە.

تەتەر (نا.)[مەغ: تەتەر] ١ـ هۆزێکی مەغوولەکان، تاتار. ٢ـ پیاوێکی پیادەی گورج و گۆڵ کە بە جلی تایبەتی لە پێشەوەی پادشا و ئەمیران دەڕۆیشت یا نامەی بۆ شوێنێک دەبرد، شاتر. ٢ـ کەسێک کە نامە دێنێ و دەبا، نامەبەر، پەیک، چەپەر، چاپار.

تەتەرپێچ (نا.)[تەتەر + پێچ] بڕ: تەتەرپێچ کردن. **~ کردن:** ١ـ بەستنی لاقی مەڕ و ماڵات. ٢ـ پێچانی دەستی شکاوە بە قامیش و موشەما (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٨).

تەتەری (گیا.) بڕ: سماق

تێبینی: هاوڕیشە و هاومانای (تەتەری، توتم، تووتووم) لە فەرهەنگەکانی فارسی دا بە شێوەی تتری (تەتەری، تۆتری)، تتم (تۆتۆم، تۆتم) هاتوون.

تەتەشۆر (نا. ل)[تەتە1 + شۆر (شۆردن)][ئەر] بڕ: تاتەشوار

تەتەڵە 1 (نا. ل)[تەتە1 + ڵە] پارچە تەختەیەکی چووک کە منداڵانی مەکتەب هەیانبوو و سەرمەشقیان بۆ لە سەر دەنووسی.

تەتەڵە 2 (ئا.)[؟] ١ـ سمت، کلۆک. ٢ـ [ئەر] کوڵم، گۆنا.

تەتەڵە 3 (نا. ل)[؟] ١ـ کاری هەڵتەکانی دانەوێڵە و توتن بە لەنگەریی و سینی. ٢ـ تێکەڵ بوونی زمان. **~ کردن:** ١ـ هەڵتەکاندنی دەغڵ و توتن بە لەنگەریی بۆ جیا کردنەوەی چەت و بەرد و شتی زیادە. ٢ـ تێهەڵنگوتنی زمان لە قسە کردن دا، زمان تێکەڵ بوون. ٣ـ

نیشانە و ئامانج نەپێکان، بە هەڵە چوون لە ئەنگاوتن دا.

تەتەڵەمیران (گیانـ.)[تەتە2 + ڵە + میر + ئان] بڕ: تەتڵەمیران

تەجرەبە (نا. چا)[عەر: تجربة] ئاکامی تاقی کردنەوە، ئەزموون. ~ **دەست کەوتن:** تاقی کردنەوە و بە ئاکامی کار و مەسەلەیەک گەیشتن، ئەزموون دەست کەوتن. ~ **کردن:** تاقی کردنەوە کار و مەسەلەیەک و زانیاریی پەیدا کردن. ~ **وە سەر یەک نان:** ئەزموون و تاقی کردنەوەی زۆر هەبوون، ئەزموون وە سەر یەک نان.

تەجە (گیانـ.) بڕ: تەگە

تەجەنەڕ (گیانـ.)[تەجە + نەڕ] بڕ: تەگە

تەچە (گیانـ.) بڕ: تەگە

تەح (ئام.) ئامرازی سەرسوڕمان، تەحا، تەححا، تیاح، حەح، تەک، تەکوو، دەک، تەو. ⁂ تەح لەو درۆیانە! تەح کە جوانە!

تەحا (ئام.) بڕ: تەح

تەحتیل (نا.)[عەر: تعطیل] ڕۆژی وچان (لە کار و دەرس و ...)، بەتاڵیی. ~ **بوون:** بەتاڵ بوونی ڕۆژی کار و دەرس. ~ **کردن:** دەست کێشان و بەتاڵ کردنی کار و دەرس و شتی لەم بابەتە.

تەححا (ئام.) بڕ: تەح

تەحژی (گیانـ.)[باک] بڕ: تاژی

تەحقیق (نا. چا)[عەر: تحقیق] کاری لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی مەسەلە و مەبەستێک. ~ **کردن:** لێکۆڵینەوە لە مەسەلەیەک، توێژینەوە.

تەحل (ئان.)[باک] بڕ: تاڵ

تەحلک (گیا.)[تەحل + ک][باک] بڕ: تاڵکە

تەحلی (گیا.)[تەحل + ئی][باک] بڕ: تاڵیشکە

تەحویل (نا. چا)[عەر: تحویل] ١ـ لا بوونی ئامانەتی و سپاردە. ٢ـ تەسلیم. ~ **دان:** ١ـ شتێک یا کەسێک بە شوێنێک یا کەسێک سپاردن، دانە دەست، دان. ⁂ منداڵەکەم تەحویلی فێرگە دا. پووڵەکانتان تەحویلی من بدەن. بارەکانیان تەحویلی ئەنبار دا.٢ـ دانە دەست دوژمن، تەسلیم کردن. ٣ـ (تەوس) بەیان کردن، نیشان دان،

دەربڕین. ∷ کۆڵێکی درۆ و قسەی قۆڕ تەحویل داین. سەرێکی بۆ لەقاندم و بزەیەکی تاڵی تەحویل دام. ~ **دانەوە:** دانەوە دەست خاوەنی شتێکی ئامانەتی، سپاردە، کرێ و ...، تەسلیم کردنەوە. ∷ ژوورێکی کرێم هەبوو تەحویلم داوە و گەڕامەوە ماڵە خۆمان. ~ **وەرگرتن:** ١ـ وەرگرتنی سپاردە و ئامانەت. ∷ نامەکەتم لە پۆست تەحویل وەرگرت. ٢ـ قەبووڵ کردن، ڕێز لێگرتن، وە خۆ گرتن. ∷ لێی وە ژوور کەوتین و بە حورمەتەوە تەحویلی وەرگرتین. ~ **وەرگرتنەوە:** وەرگرتنەوە سپاردە و ئەمانەت. ∷ بارەکانمان تەحویل وەرگرتەوە. پووڵەکانم لە بانک تەحویل وەرگرتەوە. **لە ~ی کەسێک دابوون:** ئامانەت و سپاردە و شتێک لا بوون. ∷ ئەو دوکانە بۆ ماوەی دوو ساڵان لە تەحویلی من دایە.

تەحویلدار (ئان. فا)[تەحویل + دار] کەسێک کە نەغدینە و ماڵی پێدەسپێرن و لە دوایی لێیوەردەگرنەوە یا بۆ کەسێکی دیکەی حەواڵە دەکەن.

تەحویلداریی (حم.)[تەحویلدار + ئیی] کار و پیشەی تەحویلدار.

تەخ (وشد.) دەنگی گەڕاندنەوەی گاجووت لە سەر خەت.

تەخار (نا.) بڕ: تەغار

تەخاراو (نا. ل)[تەخار + ئاو] بڕ: تەغاراو

تەخت (نا.)[پەه: تەخت. ناو: تەخت ـ هەو: تەخت ـ زا: تەخت] ١ـ گۆڕایی پان و بێ کون و کاژێڕ لە سەر زەوی. ٢ـ پانایی و نێوەڕاستی پشت و سینگ. ∷ تەختی پشت، تەختی سینگ ٣ـ ڕێکوپێکیی کار و مەسەلەیەک. ∷ هیچ نارەحەت مەبە هەموو کارەکانم بۆ تەخت کردووی. ٤ـ (ئان.) ڕێکوپێک، ڕاست، بێ خوار و خێچیی. ٥ـ ڕێک، رەبەق، تەواو. ∷ دوو ساڵی تەختە خەریکی قوڕەکارییم و هێشتا تەواو نەبوە. ٦ـ سەرایی، سەتح، ڕوو. ٧ـ کەرەسەیەک بە شێوەی جواروجۆر کە بۆ لە سەر خەوتن لە ژووری خەوی دادەنێن، تەختی خەو. ٨ـ ئەو کورسییەی کە پادشا لە سەری دادەنیشێ. ٩ـ تابووت، دارەمەیت. ∷ وەسیەت بێ کە مردم تەخت و تابووتم لە عەرعەڕ کەن/ هەتا عالەم بزانێ من شەهیدی قامەتی یارم (وەفایی ل ٥٩). ١٠ـ دڵنیا، ئەرخەیان. ~ **بوون:** ١ـ

ڕێکوپێک بوونـی زەوی. ٢ـ ڕێکوپێک و ڕاست بوون. ٣ـ (کنـ.) وێران بوون. **~ پاڵ دانەوە:** بە دڵنیـایی دانیـشتن، دڵنیا بوون لە بەڕێوەچوونی کار و مەسەلەیەک، ئەرخـەیان بوون، تـەخت دانیـشتن. **~ دانیـشتن:** پاڵ دانەوە بە ئـەرخـەیانیی، بە دڵنیـــــایی دانیــــشـتن، تـەخت پاڵ دانەوە. **~ کردن:** ١ـ نەهێشتنی کەند و لەندی زەوی و ڕێک کـردنی. ٢ـ ڕێکوپێک کردن. ٣ـ (کنـ.) وێران کـردن. **~ لێی کـەوتن:** ١ـ درێژ بوون و خـەوتن بێ هیچ ئاگـاداریی و هەست و خـوسـتـێک. ٢ـ نـەخـــۆش بوون و لـە جـێ دا کـــەوتن بـە کـوتـوپڕیی. **~ لێی نوستن (خـەوتن):** خەوتن بە ئەرخەیانیی و دڵنیایی، خەوتن بێ هیچ هەست و خوستێک، تەخت لێی کـــەوتن. **~ وەرگـــەڕان:** (کنـ.) لـە دەســـتـــەڵات کـــەوتن، تێکڕووخـــان و بێدەستەڵات بوون. **چوونە سەر ~:** بە پادشـایەتی گـەیشتن، بوونە پادشـا. ‖ **تەخـــتی ئابنووس:** تـەخت و کـــورسـی پادشـایەتی کـە لە داری ئابنووس سـاز کرابێ. ⁘ بونیـانی کیبر و سـەرکەشییە تـاقی کـــیـــســـرەویی/ دانـانی زوڵم و ڕووڕەشـیـیـە ئەخـتـی ئابنووس (نـالی ل ٢٣٨). **تەختی پشت:** نێوەڕاسـتی پشت. ⁘ تەختی پشتی لە عەرزی دا. لە سـەر تەخـتی پشتێ درێژ ببـوو. **تەختی خەو:** کەرەسەیەک کە بۆ لە سەر خەوتن کەلکی لێــوەردەگـــرن، تـەخت. **تەخـتی ڕەوان:** جـۆرێک کـەژاوەیە کـە گـەورەپیـاو و دەوڵەمـەند تێـیدا دادەنیشن و غـوڵام و نۆکــەر (دوو یا چوار کــەس) بـە دەست هەڵیدەگرن، تەختەڕەوان. **تەختی سینگ:** نێـوەڕاسـتی سـینگ. ⁘ منداڵەکـەی بە تەختی سینگیەوە نا. **تەختی گەردوون:** ئاسـمـان، فـەلەک. **تەخـتی نێـوچاوان:** تەخـتایی نێوچاوان، نێوچاوان. **تەختی ئەرز (عـــەرز):** زەوی، ســـەر زەوی. ⁘ شـووشـەکـەی بە تـەخـتـی ئەرزی دادا و شکاندی.

تەخـتـا (نا. ل)[تەخت + ئا][زا] بڕ: تەختە

تەختان (نا. ل)[تەخت + ئان1] زەوی و شوێنی تەخت، گۆڕایی.

تەخـــتـــانی (نـا. ل)[تەخت/٤ + ئـانـی1/٢] زەوی و شـــــوێنـی تـەخت و یەکدەست، جێگای تەخت، تەختایی.

تەخـتـایی (نا. ل)[تەخت/٤ + ئایی] زەوی و شوێنی تەخت، تەختانی.

تەخترمە (نا.)[باک] هەندێک دەغڵ کە

لەبەر پێویستی ماڵ بەر لە دروێنە دەیدروون و سووری دەکەن، تەخدەمە، تەختەمە، بەرکوت.

تێبینی: هاوڕیشەی ئەم وشەیە لە زمانی فارسی دا تخرمە (تێخێرمێ) ـ یە بە مانای نەبرژاوە و فەتیر.

تەخت و بەخت (نا. ل)[تەخت + و + بەخت] دەستەڵات. **~ وەرگەڕان:** (کنـ.) لە دەستەڵات کەوتن، تووشی کزیی و بێدەستەڵاتیی بوون. **~ وەرگەڕاندن:** (کنـ.) لە دەستەڵات خستن، کز و بێدەستەڵات کردن، تەخت و مەکان تێکدان.

تەخت و تاراج (نا. ل)[تەخت + و + تاراج] تالآن، تاراج. **~ کردن:** بە تالان بردن، بە تاراج بردن، تالآن کردن. ⁂ دەڵێ: سبحەینێ جواب دە گەرمێنێ بگەڕێ، لە ئەستەمبووڵێ ببێ بڵاوە/ سوڵتان پێ بزانێ، پاکانمان دەخنکێنێ، تەخت و تاراجمان دەکا تەواوە (مان ل ١٣٨).

تەخت و مەکان (نا. ل)[تەخت + و + مەکان] ١ـ دەستەڵات، حکوومەت، تەخت و بەخت. ⁂ هیچکەس نازانێ پایەزین چەند جوانە/ بۆم بە جێ هێشتووە تەخت و مەکانە (مان ل ٦٤). ٢ـ (کنـ.) بە تەواوەتی وێران، خاپوور. **~ بوون:** وێران بوون بە تێگڕایی، خاپوور بوون، تێکڕووخان. **~ تێکچوون:** لە دەستەڵات کەوتن، تەخت و بەخت وەرگەڕان، تووشی کزیی بوون. **~ تێکدان:** لە دەستەڵات خستن، بێدەستەڵات کردن، تووشی کزیی کردن. ⁂ خوڵا لێت هەڵناگرێ لە پیاوی نەجیم تێک بدەی تەخت و مەکانە (مان ل ١٠٣). **~ کردن:** وێران کردن، تێکدان، تێکڕووخاندن، تێک و پێک دان.

تەختە (نا. ل)[تەخت + ئە][باک: تەختە ـ ناو: تەختە ـ هەو: تەختە ـ زا: تەختا] ١ـ ساقەتی دار کە لە درێژی را بڕابێ، چ چووک بێ چ گەورە، تەختەدار. ٢ـ بڕ: تەختە دامە. ٣ـ بڕ: تەختە نەرد. ٤ـ هەر شتێکی تەخت و یەکدەست. ⁂ تەختەبەرد، تەختەسەهۆڵ. ٥ـ تابلۆیەکی رەش کە لە فێرگەکان بە گێچ دەرسی لە سەر دەنووسن، تابلۆ، تەختەسیا. ٦ـ یەکە و بژارێک بۆ فەرش و پەتوو و هەندێک تەنراو. ⁂ دوو تەختە فەرشی باشم کڕی. ٧ـ بەستراو، داخراو (دوکان و بازاڕ و شوێنی کار). **پێ ~ کردن:** پێداخستن، بەستران بە زۆر. ⁂

دوکانەکەیان پێ تەختە کردم. ~ **بوون:** داخــران، بەســتــران. ~ **کــردن:** ١ـ داخــستن، بەستن، تەحــتــیل کــردن. ⁘ تەواوی شـار دوکانەکەیان تەختە کرد و چوونە تەمەشا. چەکدارەکان بە زۆر کار و کاسبی و دوکانی خەڵکیان تەختە کرد. ٢ـ خــەریکی تەخــتــەنەرد بـوون، تەخــتــە لێــدان. ~ **یەک کـــەم بوون:** (کنـ.) نـاتەواو بـوونی ئـەقڵ، ئاقڵ پارەســـەنگ ویستن. ⁘ هـەر لە ســەروســەکـوتیــیـەوە دیار بوو کـە تـەخـتـەیەکی کـەمـە. ~ **لێدان:** (کنـ.) تەختە نەرد کردن، خەریکی تەختە بوون. ⁘ دەستێک تەختە لێدەین؟ **دەستی کەس (کەسانێک) لە ~ بەستن:** (کنـ.) لـە ســـەرووتر و یـەکـــەم بوون لـە هـەمـووکـەس لە هـەمـوو بابەتێک چ باش و چ خراپ، دەستی هـەمووکـەس لە پشتەوە را بـەســتن. ⁘ لـە دەرس خـــــوێـندن و زیرەکی دا دەسـتی من و تۆی لە تەخـتـە بەستوە. لـە ناپیاوەتی و نامرۆڤایەتی دا دەسـتی هـەمـوانی لە تـەخـتـە بەسـتـوە. **لە ~ دان:** (کنـ.) بە قـامک تەقـــە لـە ئامێرێکی چێویی و تەختـەیی هێنان بۆ دوور بوون لە بەڵا و چاوی پیس. ⁘ کوتم « مــاشـــەڵڵا زۆر چاک مـــاوی تووکـێـکی سپیت تێنەکەوتوە! » کوتی « لە تەختـەی دە! »

تەختەباز (ئان. ل)[تەختە/٣ + باز4] کـەسـێک کـە تەخـتـەنەرد باش دەکـا، نەرڕاد.

تەخـتـەبەرد (نا. ل)[تەخـتـە + بەرد] پارچە بەردێکی یەکدەست و رێکوپێک و گەورە.

تەخــتـــەبەن (نا. ل)[تـەخــتـــە/١ + بەن1/٣][ئەر] بڕ: تەختەبەند

تەخــتـــەبەند (نا. ل)[تـەخــتــە/١ + بـەند/١٣] ١ـ جـــۆرێک تـەخت کـــە لـە سـووچی حـەوش و باغ یا ژوور و بان بە تەخـتـە هەڵیدەبەستن، بۆ دانیـشتن و لە سـەر خـەوتن، کـەت. ⁘ سـەر بەردەبازی رێتە، تەن تـەختەبەندی جێتە/ دڵ مەیلی خاکی پێتە، رۆح ماڵی خۆتە، بیبە (نالی ل ٣٩٥). ٢ـ هـەرچی کـــە بە تـەخـــتـــە و شـریت یا بەند لێک بەسـترابێتـەوە. ٣ـ بەستنی دەستی شکاو بە تەختە و پارچە هەتا جووڵەی پێ نەدەن و خۆ بگرێتەوە. ٤ـ بەسـتنەوەی کـەسـێک دە نێـوان دوو تەختـە دا هـەتا نەجووڵێـتـەوە و لە دوایی بە مــشـــار دوو شـــەقــیـــان دەکــرد. ٥ـ پێشگری چێویی بەر هەیوان، مەحەجەرە.

تەختەبیت (گیانـ.)[تەختە/١ + بیت]

[باک] بڕ: تەختەپووت

تەختەبیتی (گیانـ.)[تەختە/١ + بیت + ئی] بڕ: تەختەپووت

تەختەپۆش (ئان. فا)[تەخت + ئە + پۆش] ١ـ سەرپۆشی ئاورۆ، گۆڕیچە یا شوێنێک بە تەڵەبەرد. ٢ـ [ئەر] تەختە و پەردووی میچ. **~ کردن:** ١ـ داپۆشینی سەری ئاورۆ یا شوێنێک بە بەردی تەخت و پان. ٢ـ پەردوو و تەختە لە کاریتەی میچ دان.

تەختەپووت (گیانـ.)[تەختە/١ + پووت] حەشەرەیەکی چووکی بێ باڵە لە کێچ گەورەترە، رەنگی سووری ئامالّ قاوەییە، رۆژانە دە نێو درزی کەرەسەی چێوی یان دۆشەگ و لێفە دا خۆی دەشارێتەوە و شەوانە وە دەر دەکەوێ و بە مرۆڤ یا گیاندارەوە دەدا و خوێنی دەمژێ، شوێنی پێوەدانەکەی هەڵدەمسێ و سوور هەڵدەگەرێ و خوورەوویەکی زۆری هەیە و هەندێک جار نەخۆشیش رادەگوێزێ، Cimex lectularius ناوی لاتینی ئەم حەشەرەیە، تەختەبیتی، تەختەبیت. (فار: ساس)

تێبینی: پووت یا بیت لە زاراوەی ناوەندیی دا هەمان **بەی** زاراوەی باکووریی و **بەیە** ـ ی زاراوەی زازاییە بە مانای مۆرکە (بڕ: بەی2)

تەختەتاش (ئان. فا)[تەختە + تاش] کەسێک کە لە تەختە و چێو کەرەسەی ساز دەکا، نەجار، دارتاش. ⁂ خوا نەجارِ نیە و تەختەتاشە/ قەحپە و گەواد بۆ یەک باشە (پەند ل ١٩٢).

تەختەدار (نا. ل)[تەختە/١ + دار1] بڕ: تەختە/١

تەختەدامە (نا. ل)[تەختە + دامە] یاریەکی دوو کەسی گەورەساڵانە، بریتیە لە تەختەیەکی پان کە بە ٦٤ خانووی چووک دابەش کراوە، هەر لایەی بە ١٦ دامە یا هەر شتێکی دیکە کایەی دەکا، دامەکان لە بەرابەر یەک دادەنێن وەها لە خانوویەک خوارتر دامەکان بە دوو ریز دادەکەن، هەر لایەی حول دەدا کە داشی پتر لە یەکتر بخۆن و ئاغای لە یەکتر بکەن، کەسێک کە زووتر داشەکان بخوا بردوویەتیەوە، تەختە، دامە.

تەختەرەوان (نا. ل)[تەخت + ئە + رەوان] کەژاوەیەک کە دەستەڵاتداران و دەوڵەمەندان تێدادادەنیشن و غوڵامەکان هەڵیدەگرن و دەیبەن، تەختی رەوان.

تەختەزەنگ (نا. ل)[تەخت + ئە +

زەنگ] کوتە ئاسنێکی پان و ئەستوور کە لە فـێـرگـە و کـارگـە و شـوێنی دیکە هەڵیداوسن و بە ئامرازێکی وەک چەکوچ لێی دەدەن بۆ ڕاگەیاندنی زەمان یا کاتی پشوو دان، گەڕناڵ.

تەختـەسڕ (نا. ل)[تەختـە/٥ + سڕ] هـەوری، پارچە یا هەر شـتـێک کـە ئەختەسیای پێ پاک بکەنەوە.

تەختـەسـەهۆڵ (نا. ل)[تەختـە + سەهۆڵ] سەهۆڵێکی یەکدەست و گەرورە و ئەستـوور کە بەستبێی و بە سانایی نەشکێ.

تەختـەسیـا (نا. ل)[تەختـە + سیـا] تابلۆیەکی ڕەشی چێویی کە لە فێرگەکان بە گـێچ لە سـەر دەنووسن، تابلـۆ، تەختە/٥.

تەختـەشـۆ (نا. ل)[تەختـە + شـۆ (شۆردن)][باک] بڕ: تاتەشوار

تەختـەقـاپوو (نا. ل)[تەختـە + تر: قـاپوو] نیشتەجێ بوونی عەشیرەت و ڕەوەندییەکان لە گوند یا لە شار، ئاوایی نشین، تەختەقاپی.

تەختـەقـاپی (نا. ل)[تەختـە + تر: قاپی] بڕ: تەختەقاپوو

تەختەکاوس (گیانـ.)[تەختە + کاوس (ناو)][باک] گیانداڕێکە وەک مێروو کە بە کۆمـەڵ دە نێو دار و تەختـە و چێوی نێو مـاڵ دا دەژین و نێوەکـەی دەخۆن و دەبنـە هـۆی زەرەر و زیان و ڕمـــــان و ڕووخـــانی مـــیـــچی مـــاڵ، مـــۆریـانەی چێوخۆر.

تەختەمە (نا.)[باک] بڕ: تەخترمە

تەختـەنەرد (نا. ل)[تەختـە + نەرد] یاریەکی دوو کـەسی گـەورە سـاڵانە، بریتیـە لە تەختـەیەک و ٣٠ مـۆرە و دوو زار یا تاس. هەر لایەی ١٥ مۆرە (سپی یا ڕەش) بە شـێـوەی تایبـەتی دادەکا و تاس هـەڵداوێن و هـەر لایەی حـەول دەدا کە زووتر مۆرەکانی بگەیەنێتە لای خۆی و هـەر کـەس زووتـر هەمـــووی خـــوارد بردوویەتیەوە، تەختە، نەرد.

تەخدەمە (نا.)[باک] بڕ: تەخترمە

تەخسـیـر (نا.)[عـەر: تقـصـیـر] ١ـ تـاوان، گـــوناه. ٢ـ خـــەتا، هـەڵە. ٣ـ سستیی، کۆتایی. **~ کردن:** ١ـ کۆتایی کـردن، سـسـتی کـردن لە ئەنجـام دانی کـارێک. ٢ـ خـەتا کردن، سـەهوو کردن. ٣ـ تاوان کردن، گوناه کردن.

تەخسیرکار (ئان. ل)[تەخسیر + کار]

١ـ خەتاکار. ٢ـ تاوانکار، تاوانبار.

تەخش (نا.)[؟] چێـــوێکی باریک و درێژ کە سەرەکەی تیژە و بۆ راو و شەڕ کەلکیان لێوەردەگرت، تیر/١.

تەخشان پەخشان (نا. ل)[تەخشان + پەخشان] پرژ و بڵاو (بۆ ماڵ و سامان). **~ کـردن:** پرژ و بڵاو کـردنی مـاڵ و سامـان. ⁂ ئەو هەمـوو پارە و ماڵەی بە ماوەیەکی کەم تەخشان پەخشان کرد.

تەخشک (نا. ل)[تەخ (تاقە) + شک (چک)][باک] تاقەی چووک، رفە.

تەخمین (نا. چا)[عەر: تخمین] ١ـ ئەندازە بە حەدس و گومان. ٢ـ بەراورد. **~ لێدان:** ئەندازە کوتن بە حەدس و گومان.

تەدارەک (نا. چا)[عەر: تدارک] ساز کــردن و پێک هێنان. ٢ـ پێک هێنانی خۆشی و شادی. **~ بۆ گرتن:** ١ـ ساز کردنی شایی و خۆشی. ٢ـ ساز کردنی کـــەرەســـە و ئەســـبـــاب بۆ کـــار و مـەسـەلەیەک. **~ گـرتن:** خـۆ ئامـادە کردن بۆ خۆشی و مەسەلەی لەم بابەتە، ساز کردنی شادیی و خۆشی. ٢ـ ئامادە کردنی کەرەسە و ئەسپابی مەسەلە و کـارێک. **خـۆ لە ~ دان:** خـۆ جـوان و ئامادە کردن بۆ مەبەستێکی خۆش.

تەر (پاشگ.)[هەو] بڕ: تر/١ و ٢. ⁂ جـارێوتەر (جـارێکی دی). سـەخـتـتـەر (سەختتر)

تەرات (نا.)[؟] غار، تاو، چوارناڵ.

تـەراتـێـن (نـا. ل)[تـەرات + ئـێـن] هاتووچۆی گیاندار بۆ پاش و بۆ پێش بە هات و هەراوە. **~ کــردن:** هاتووچۆ کردنی گیاندار بە نائارامییەوە.

تەراخـۆم (نا.)[فــەر: trachome] نەخـۆشـیـیـەکـە کـە تووشی چاو دێ و دەبێتە هۆی پەیدا بوونی زیپکە و کێم لە سـەر پێڵـووی سـەرەوە و ئەسـتـوورتری دەکا و ئەگـەر چارە نەکرێ مـرۆڤ کوێر دەکـا، تەراخـۆمـە، تەراخـۆما، چاوێشـە، وەردێنە.

تەراخۆما (نا.) بڕ: تەراخۆم

تەراخۆمە (نا.) بڕ: تەراخۆم

تەراز (نا.)[لۆر: تـەراز ـ فــار: تراز ـ ناو: تەراز] ١ـ ئامرازێکی بەننایی کە بۆ رێکی و راستی دیوار کەلکی لێوەردەگرن و چەند جـۆری هەیە، تەرازووی بـەننایی، ترازوو. ٢ـ بـەرابـەر، هـاوشـــان. ٣ـ رێک، راست، مـــیـــزان. **~ بوون:** ١ـ بەرابەر

بوون، هاوشـــان بوون. ٢ـ ڕێک و ڕاست بوون. **~ کـــردن:** ١ـ دیاری کـــردنی بەرزی و نزمی جـــێگایەک. ٢ـ بەرابەر کردن. ٣ـ میزان کردن، ڕاست کردن. ‖ **تەرازی ئاویی:** لوولەیەکی کانزایە کە دوو سـەرەکـەی لە شـووشـەیە و لە نێـو شووشـەکان ئاوەکییەکی ڕەنگینی تێدایە و پتـر لە جـادەسـازی دا کـەلکی لێوەردەگرن. **تەرازی هەوایی:** لوولەیەکی شووشەیی سەربەستراوە کە ئاوەکییەکی ڕەنگینی تێدایە و لە کاری بەننایی دا کەلکی لێوەردەگرن.

تەرازنامـــە (نا. ل)[تەراز + نامـــە] پێرستێک کە یانەکان لە ئاخری ساڵ دەینووسن و ڕادەی دارایی و قەرزی تێدا دەنووسن.

تەرازوو (نا.)[پەه: تەرازووک. پەش: تەرازوو ـ فـــار: تەرازوو ـ لۆڕ: ترازی ـ تات: تەرازوو، تەرازێن. باک: تەرازوو، تەرازی ـ ناو: تەرازوو، تەرازی، ترازوو ـ هەو: تەرازوو ـ زا: تەرازوو] ١ـ ئامرازی کێشان کە چەند جۆری هەیە و باوترینی دوو قاپە دەگەڵ دوو شەهێن کە لە لایەک شـمەک دادەندرێ و لە لای دیکە بەرد یا کیلۆ. ئیمڕۆکە جۆری کامپیوتێریی و ئەلکتـــریکی پەیدا بوە و جـــێی بە جـۆرەکـانی دیکە لەق کـردوە. ٢ـ ناوی یەکێک لە بورجەکانە، حەوتەمین بورج کە بەرابەرە دەگـەڵ مـانگی ڕەزبەر و چونکە شـەو و ڕۆژ لەم بورجـە دا بەرابـەرن بۆیە ئەو ناوەی لێنراوە، بورجی تەرازوو. ٣ـ سوورەتێکی فەلەکییە لە لای باکوور. ⁂ ئەو خـاڵە چ شـیـرینە لە نێـو حـۆقـقـەی زولفت/ نەمدیوە سوهەیلی یەمەنی بێتە تەرازوو (وەفـــایی ل ١٠٩) پیـــاوانە بە نەزەر تەماشا کە مابەینی ئەو دوو چاو و برۆیە/ هێندێک دەڵێن ئەســـتـــێـــرەی سوهەیلە، هێندێک دەڵێن خێر تەرازووە و کـــۆیە (لاس و خـــوزاڵ ل ١٠٣). ٤ـ تەرازی بەننایی. ٥ـ بەرابەر، هاوسەنگ. ٦ـ ڕێک، تەراز، تەخت، میزان. **دە ~ نان:** ١ـ کێشان، وەزن کردن. ٢ـ (کنـ.) هەڵســـەنگاندن و بەراورد کـــردنی دوو کەس دەگەڵ یەکتر. ⁂ ڕەببی خولاگیرم بن ... ئەمنوو دەگـــەڵ کـــەچەڵێکی دە تەرازووی ناوە (مـــــــان ل ١٦٤). ‖ **تـــەرازووی بـەنـــنـــایـــی:** بـڕ: تـەراز/١. **تەرازووی زێڕینگەریی (زێڕنگەریی):** بڕ: تەرازوو مسقاڵ.

تەرازووبـاز (ئان. فــــا)[تەرازوو + باز4] کەسێک کە لە کێشانی شمەک بە تەرازوو فـێڵ لە خـەڵک دەکـا و کـەمی

دەکـێـشـێ، کـەم فـرۆش، تـرازووباز. // تەرازوومەند.

تەرازووبـازیی (حم.)[تـەرازوو بـاز + ئیی] کار و کردەوەی کەسی تەرازووباز، کەمفرۆشیی، ترازووبازیی.

تەرازوودار (ئـان. فـــا)[تـەرازوو + دار2] کەسێک کە لە دوکان یا شـوێنی دیکە جنسی مـشـتـەری دەکـێـشـێ و تەحویلیان دەدا.

تـەرازووداریـی (حـم.)[تـەرازوودار + ئیی] کار و پیشەی کەسی تەرازوودار.

تەرازوو مـسـقـاڵ (نا. ل)[تەرازوو + مسقاڵ] تەرازوویەکی چووکە بۆ کێشانی شتی چووک و سـووک (وەک زێڕ و زێو و دەرمان و ...)، تەرازووی زێڕینگەریی.

تەرازوومـەند (ئان. فـا)[تەرازوو + مـەند] کەسێک کە تەرازووکەی راستە و لە کـێـشـان دا فـێڵ لـە خـەڵک ناکـا. // تەرازووباز.

تەرازوومەندیی (حم.)[تەرازوومەند + ئیی] راست و ئەمین بوون لە کێشان دا، کار و ئاکاری کەسی تەرازوومەند.

تەرازی (نا.)[سۆر ـ باک] بڕ: تەرازوو

تـەراش (نـا.)[لـە: تـەراشـین] ١ـ بـڕ: تەڵاش. ٢ـ ئاکامی تەراشین، تراش. **~ کـردن:** تاشـینی مـووی روخـسـار، ردێن تـاشـین، تـراش کـــــردن. ⁘ دوو رۆژە تەراشم نەکردوە.

تەراشـــە (نـا. ل)[تەراش + ئە] بڕ: تەڵاش

تەراشین (چا. م) بڕ: تاشین

تەراویح (نا.)[عـەر: تراویح] نوێژێکی تایبـەتیـە، بیـست و سێ رەکـعـەتە کـە شـــەوانی رەمـــەزان دەخـــوێندرێ و لە نێوانی هەر دوو رەکعەتی دا دوعـایەکی تایبەتی دەخوێندرێ.

تەربی (گیـا.)[؟] دارێکی کوێستـانی هەمـیشـە سـەوزە، بـەرێکی خـڕی سـوور ئـەگـــــرێ وەک بـەڵاڵـووک، بـۆ رەوانـی ئەخـورێ (خـاڵ ب ١ ل ٣٠٦) تێـرویی، تەرو، تەروو، تەرەون، تەرەوەن.

تـەرت[1] (نـا.)[؟] ١ـ لێـک بـلاو، پـڕژ، ئاوارە، تونا. ٢ـ فەوتاو، لە بەین چوو.

تەرت[2] (نا.)[؟] دارستـانی خـۆڕسک، مێشە، بێشە.

تەرت و توونا (نا. ل)[تـەرت1 + و + توونـا] ١ـ پرژ و بـڵاو، پەرێشـــان، تـوونا. ٢ـ فـــەوتاو، بنـەبڕ. & تـەفـروتـوونا. ~

بوون: ١ـ لێک بڵاو بوون، پەرژ و بڵاو بوون. ٢ـ فەوتان، بنەبڕ بوون. **~ کردن:** لێک بڵاو کردن، پەرژ و بڵاو کردن. ٢ـ بنەبڕ کردن، فەوتاندن.

تەرتیب (چا. م)[عەر: ترتیب] ١ـ نەزم، ڕێکوپێکیی. ٢ـ جێبەجێ، جۆر. ٣ـ بە ریز لە پشت سەری یەک. ٤ـ شێوە و چەشنێکی تایبەتی. **~ دان:** ١ـ نەزم دان، ڕێکوپێک کردن. ٢ـ جێبەجێ کردن، جۆر کردن. ٣ـ هەر چێک بە ریز لە پشت سەری یەک ڕەدیف کردن. ٤ـ پێک هێنان، ساز دان. ٥ـ (کنـ.) کەسێک سزا دان و تەنبێ کردن (کوشتن یا لێدان). ٦ـ (کنـ.) کاری جنسی دەگەڵ کەسێک کردن، گایین. **~ کردن:** ١ـ ڕێکوپێک کردن. ٢ـ بە تەرتیب و ڕەدیف چنین.

تەرتیل (چا. م)[عەر: ترتیل] خوێندنەوەی قورئان و دوعا بە دەنگی نەرم و خۆش.

تەرجمان (ئان.)[پەھ: تەرگەمان، تەرگومان. عەر: ترجمان] کەسێک کە زمانێک بە قسە یا بە نووسراوە وەردەگێڕێتەوە سەر زمانێکی دیکە، دیلمانج، وەرگێڕ. ⁂ تۆ کە چاوت پێمبڵێ دەرسی زوبانی ئەجنەبی/ وەک موفەتتیش بەگ ئیتر من تەرجومانم بۆ چییە (بێخود ل ١٠١). **~ کردن:** وەرگێڕانی زمانێک بۆ سەر زمانێکی دیکە.

تێبینی: ئەم وشەیە هەروەکی نووسراوە هەم لە عەرەبی دا هەیە و هەم لە پەهلەویی دا. هەندێک لە فەرهەنگەکانی کوردیی و فارسی ریشەی ئەم وشەیان بردۆتەوە سەر تەڕزمان. مەردووخ لە ئاست تەرجمان نووسیویەتی: تەڕزمان، تەڕزوان، زوانزان، زوانوێژ و ... (بڕ: مردوخ ب ١ ل ٣٩٣). لە فەرهەنگی پەشتوو ـ رووسی دا تەرجمان بە وشەیەکی عەرەبی داندراوە (ل ٢٢٥) ژابا ـ ش ئاماژەی بە هەبوونی ئەم وشەیە لە عەرەبی و تورکی و فارسی دا کردوە (ل ٩٧).

تەرجومە (نا.) [عەر: ترجمة] کاری وەرگێڕ و دیلمانج، تەرجەمە. **~ بوون:** نووسراوە یا قسەیەک کە لە زمانێکی دیکەوە وەرگێڕدرابێتەوە سەر زمانێکی دیکە. **~ کردن:** وەرگێڕان، تەرجمان کردن.

تەرجەمە (نا.) بڕ: تەرجومە

تەرح (نا.)[عەر: طرح] ١ـ بیچم،

شـــــێـــوه، تـەرح و دیدار. ∷ هەرچی مەحبووبان دەکەن خۆشە، بەڵام داخی رەقیب/ دەمکوژێ، تەرحی مرێ هەروەک کەری بێگارییە (نالی ل ٥٨٥). ٢ـ وەک، وەکوو، چەشن، وێنە. ∷ سینگی سپی بە تەرحی بەردی مەڕمەڕێ/ ئەگەر کافر بدبینێ بۆت لە دین وەردەگەڕێ (شێخ فەرخ ل ٢٧). ٣ـ شێوەیەکی نەقاشی و کێشانەوە، نەقش. ٤ـ پلان، نەقشە. ~ **داڕشتن:** پلان دانان، نەقشە و بەرنامە داڕشتن بۆ مەسەلە و کارێک. ~ **کردن:** مەسەلەیەک هێنانە گۆڕ و باس کردن بۆ لێدوان، مەترەح کردن.

تەرح و دیدار (نا. ل)[تەرح + و + دیدار] شکڵ و شەمایەل، بیچم، شێوە.

تەرخ (نا.) بڕ: تەرک

تەرخان (نا.)[مەغ: ترخان] ١ـ نازناوێک کە سەردەمی پاشایانی مەغوول دەدرا بە هەندێک کەس و ئەم کەسە باجی نەدەدا و هەر کات ویستبای دەیتوانی بچێتە لای شا. ٢ـ ئازاد لە باج و بەهرەی ئاغا. ٣ـ ئازاد، رزگار. ~ **بوون:** ئازاد بوون. ~ **کران:** ١ـ ئازاد کران، بێ قەید و بەند کران. ٢ـ تایبەت دران. ~ **کردن:** ١ـ ئازاد کردن. ∷ دوگمەی سینگ و بەرۆکێت لەبۆ دەترازێنم/ تەرخانت دەکەم لە شەو رامووسانێ (کانی مرادان ل ١٨٩). ٢ـ تایبەتی دان، هەڵبژاردن. ∷ ئەو پارچە زەوییەم بۆ بێستان تەرخان کردوە.

تەرخوون (گیا.) بڕ: تەڵخوون

تەرخێنە (نا.)[باش] بڕ: ترخێنە.

تەرز[1] (گیا.)[؟] سەرلقی مێو و کاڵەک و شووتی و ترۆزی و خەیار (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٩).

تەرز[2] (نا.)[عەر: طرز] ١ـ شێوە، چەشن، بیچم. ٢ـ شێواز، رێگا، قاعیدە.

تەرزە (نا.)[پەه: تەگەرگ. تات: تیەرسە ـ ماز: تێریگ. باک: تەیرۆک، تیری، تەرگ، تەیرک، تەزرە ـ ناو: تەرزە، تەوەرگ، تەزرە، تگر ـ هەو: تەوەرگی ـ زا: تۆرگە، تورگە، تۆرسەلە، توورسەلە، تۆسلە، تۆرژلە، تەیرکە] بارشتێکە وەک بەفر بەڵام رەق و پتەو کە زیان دەگەیەنێتە بەر و حاسڵات، خلۆریگ، گللێرە.

تەرزەشکێن (ئان. ل)[تەرزە + شکێن (شکاندن)] بڕ: تەرزەکوت.

تەرزەکــوت (ئان. ل)[تــەرزە + کــوت] حــاڵی دار و دەرخت یا زەراعــەتێک کــە تــەرزەی لێـــــیـــــدابێ و بەر و گـــــوڵـی هــەڵوەرانـدبـێ یـا لاسـکـی شـکـانـدبـێ، تەرزەشکێن. ~ **داگـرتن:** ١ـ داباریـنی تــەرزە بـە تــونـدی. ٢ـ (کـنــ.) پــەنـد و ئامـۆژگـاری دادانی کەسێک بە توندی و پەیتاپەیتا.

تەرزەلووکـە (نا. ل)[تەرزە + لووکـە] جۆرێک تەرزەی ورد.

تەرس[1] (نا.)[؟] گــوو و پیـــســـایی ئەسپ و مــاین و ئێــســتــر. ~ **و گـوو تێکەڵ کردن:** (کنـ.) زۆر ترسان.

تەرس[2] (نا.)[هەو ـ زا] برِ: ترس

تەرســا (نا. ئان)[پەهـ: تەرســاک] ١ـ فــەلە، مــەســیــحی. ٢ـ (مـجـ.) کـچی و یارێک کە مرۆڤ لە دین وەرگێرِێ.

تێـبـینی: خــودی وشــەکــە لـە ترس کەوتوە و بە مانای لە خوداترسە.

تەرســۆک (ئان. ل)[تەرس2 + ئۆک] [زا] برِ: ترسەنۆک

تەرســـــۆنەک (ئان. ل)[تــەرس2 + ئۆنەک][زا] برِ: ترسەنۆک

تەرســەزاڵ (ئان. ل)[تەرس2 + ئە + زاڵ][هەو] برِ: ترسەنۆک

تەرســەقــوڵ (نا. ل)[تەرس1 + ئە + قــوڵ] پیــســـایی کـــەر و گـــوێدرێژ، قەرسەقول.

تــەرک[1] (نـا.)[تـور: terki] بـەشـی دواوەی زین، پشت سەری سوار، تەرکی، پاشـتـەرک، پاشکۆ.. ~ **کـەوتن:** ١ـ لە جێ چوونی کلێنچکە. ٢ـ لە جێ چوونی جومگەی پەلی ماڵاتی بەرزە.

تەرک[2] (نا.)[عـــــەر: تـرک] واز لـە عـــــادەت، تـەرخ. ~ **دان:** برِ: تـەرک کـردن. ~ **کـردن:** ١ـ واز لێــهـێنان، وەلانـانی عـــــادەت، تـەرک دان. ٢ـ جێ هـێـــــشـتن، بە جێ هـێـــــشتن و دوور کەوتنەوە. ~**ی (شـوێنێک) کـردن:** واز لێــــهــــێنان لە چوونەوە و ســــەردانی شـوێنێک. ⁘ تەرکی مـاڵ کـردن، تەرکی مەدرەسە کردن. ~**ی (شتێک) کردن:** واز هێنان لە عـادەت و خـوو. ⁘ تەرکی ئارەق کردن، تەرکی سیگار کردن.

تەرک[3] (نا.)[باک ـ زا] برِ: ترەک

تەرک[4] (نا.)[پەهـ: تەرگ] ١ـ کلاوێکی ئاسن کـە لە شـەرِ دا دە سـەری دەکـەن هەتا بەری شیر و تیر بگرێ و شـەرِکەر چی لێنەیە، خوود، کڵاوخوود. ٢ـ هەرکام

له بەشەکانی جۆرە کڵاوێکی دەروێشانە کە تانجی دەروێشی پێدەڵێن و نیشانەی تەرکی کـــردەوەیەکی خـــراپ و رەچاو کردنی کردەوەیەکی چاکە. ٣ـ کەرەسەی شەڕ، چەک. ٤ـ [ئەر] خشڵ، تیتە.

تەرکـبـــەن (نا. ل)[تەرک1 + بەن1] [ئەر] بڕ: تەرکبەند

تەرکبـەند (نا. ل)[تەرک1 + بەند/٦] دوو رێســراوی باریک لە پشت زین کـە خـــورج و هـەگـــبــــەی پێ لە پاشکۆ دەبەستنەوە، بەن تەڕگ، بەن سامۆرتە، بەن سامۆتە.

تەرکـە (گـیا.)[؟] ١ـ قـامـیـشـێکی باریکی پـتــەوە کــە چیـغـی لـێ دروست دەکەن. پیکە، نەیچە، نەیچەڵە. ٢ـ لقی ناسک کـە لە دار دەیبــڕن، شـــووڵ. [زا] دەغڵ

تەرکـەدنیـا (ئان. ل)[تەرک2 + ئە + دنیا] کەسێک کە وازی لە هەموو خۆشی و نێعمەتی ئەم دنیایە هێناوە و خەریکی تاعەت و خوداپەرستنە، دوورەپەرێز.

تەرکـەش (نا. ل)[تەر (تیـر) + کـەش (کێشان)] کیسە یا هەگبەیەک کە تیریان تێــدەنا و لە لاتەنیــشـــتیـــان دەبەست، تیـرکـێش، تیـردان، کـێش. ⁂ مـەتاڵ و کەمەند لەگەڵ تەرکەشی/ پاکی قایم کرد لە پشـتی رەخشی/ بارام دەچێتە راو بۆ چیـا رەشی (بارام و گـوڵندام ل ٣٠) لە جەرگم طرفة العینێ هەزار نەشتەر چوو نەمزانی/ نە تیر و تەرکەشی تووركە، نە ئەو چاوانە هەڵدێنێ (وەفایی ل ٢٠٤). ‖ **ئاخـــرین (دوایین) تیـــری تەرکـــەش:** ١ـ دوایـین تیـــر. ٢ـ (کنـ.) دوایـین هیـــوا و ئومـید بۆ چارەی کـار و مـەسـەلەیەک. ⁂ رەزم ئـارا ئەفـــســــەری بـە هێـــز و بـە دەستەڵاتی ئەرتەشـی ئێران وەک ئاخرین تیری تەرکەشی کۆنەپەرستی هاتە سەر کار (تاریک و روون ل ٣٧).

تەرکــەنوێژ (ئان. ل)[تەرک2 + ئە + نوێژ] کەسێک کە نوێژی وەلاناوە و ئیدی نوێژ ناکا.

تەرکـەوڵات (ئان. ل)[تەرک2 + ئە + وڵات][موک] کەسێک کە لە زێد و شوێنی ژیانی خۆی ئاوارە بووبێ.

تەرکـەوەتەن (ئان. ل)[تەرک2 + ئە + وەتەن] کەسێک کە بە ناچار لە وەتەن و نیــشــتــمــانی خــۆی دوور کـەوتۆتەوە، تەرکەوڵات.

تەرکی (نا.)[تور: teki] بڕ: تەرک1

تەرکــیب (نا. چا)[عەر: ترکـیب] ١ـ

تێکەڵاویی، ئاوێتە بوون. ٢ـ ساز بوون، پێکهاتن. ٣ـ (نا.) بەژن و باڵا، ئەندام، بەدەن. ؛؛ لەو رۆژەوە ئەگەر رووحی لاس و لاسەشۆڕی باڵەکان خوڵقاوە/ خودا ئەو تەرکیب و رووح و بەدەنەی بە من داوە (لاس و خەزاڵ ل ٧١).

تەرگ (نا.)[باک] بڕ: تەرزە.

تەرلان (گیانـ.) بڕ: تەڕلان

تەرم[1] (نا.)١ـ [لۆر: تەرم (دارەمەیت). باک: تەرم ـ ناو: تەرم ـ زا: تەرم] لەشی مردووی مرۆڤ، مەیت، جەنازە. ٢ـ [باک] مۆتە، کابووس. ٣ـ سووڕەتێکی فەلەکییە شێوەی ورچ دەدا، کە لە راستی دا لە سی و پێنج ئەستێرە پێکهاتوە بەڵام تەنیا حەوت ئەستێرەی بە گەشی دەبیندرێن کە چوار دانەیان لە لەشی ورچەکە دان و سێ دانەیان دە کلکی دا، حەوبرا، حەوبراله، حەفتەوانان، هەفت برا، حەوتەوانە، چارەگا. (عەر: دب اکبر). || **تەرمی ئادەم:** حەوتەوانەی بچووک (دب اصغر)

تەرم[2] (گیا.)[؟][باک] مێو، دارەمێو.

تەرماڵ (نا.)[؟][باک] ١ـ (ئا.) کەفەڵ و سمتی حەیوان. ٢ـ هەوراز.

تەرن (ئان.)[بڕ: تەڕ][زا] تەڕ، تازە، تەمەن، لاو.

تەرنە (نا.)[زا] بڕ: ترخێنە

تەرو (گیا.) بڕ: تەربی

تەرواڵ (نا.)[؟] کەپرێکی نزمی بچووک لە نێو ماڵ دا بۆ شت لە سەر هەڵچنین، تەرواڵە، هەرزاڵ، هەرزاڵە.

تەرواڵە (نا.) بڕ: تەرواڵ

تەروەندە (ئان. ل)[فار: ترونده] ١ـ میوە و بەری نۆبەر، نۆبەرە. ٢ـ شتی نایاب، کەم وێنە.

تەرۆزی (نا.) بڕ: ترێزوو

تەروو (گیا.) بڕ: تەربی

تەرە (نا.)[لە: تاران] ١ـ ئاوارە، هەڵوەدا، لانەواز، دەربەدەر. ٢ـ تاراو و دوورکەوتوو لە ماڵ و حاڵ. ؛؛ ئەی مەلی خۆشخوێنی ئاوارە و تەرە و بێ ئاشیان/ موژدە بێ زوو دێیەوە ناو میللەتی رزگاری کورد (تاریک و روون ل ١٢٦). ~ **بوون:** ١ـ ئاوارە بوون، هەڵوەدا بوون. ٢ـ تاران. ~ **کردن:** ١ـ ئاوارە کردن، دەربەدەر کردن. ٢ـ تاراندن.

تەرەب (نا. چا)[عەر: طرب] شادیی، خۆشیی، شادمانیی.

تەرەس (ئان.)[باک: تەرەس ـ ناو: تەرەس ـ هەو: تەرەس] ١ـ قورمساغ، گەواد، بێناموس. ٢ـ پیاویی خوێڕیی، ترۆ..

تەرەقی (نا. چا)[عەر: ترقی] پلە و پایەی بەرەو ژوور، پێشکەوت. ~ **پێدان:** پلە و پایە بردنە سەر. ⁙ کار جێگەی خۆی هەیە... هێندێک کەس تەرەقی پێدەدەم، هێندێک کەس جەرگی لە زگی دا دەردێنم (لاس و خەزاڵ ل ١٢٧). ~ **کردن:** بەرەو پێش چوون، پێشکەوت کردن.

تەرەون (گیا.) بڕ: تەربی

تەرەوەن (گیا.) بڕ: تەربی

تەریب (نا.)[عەر: تضریب] تەقەڵی دریشتی قیچەلفاچ و زەربدەر. ⁙ شاگردانی بۆ دێنم لەوێ قۆجە مووسڵێ/ ئەوە دەگەڵ هەموو تەقەڵ و تەریبێکی، ئازیزەکەم خۆش خۆش پێیهەڵبڵێ (گەنج ل ١٠٨). ~ **دان:** تەقەڵی دریشت لێدان لەو جلانەی کە بە دەست دەیدروون بۆ قایمتر بوون.

تەریدە (ئان.)[عەر: طریدة] ١ـ دەرکراو. ٢ـ جەردە، چەتە، ڕێگر. ⁙ فرسەت زانا بێ تەریدەی قاتڵ/ یەکسەر بەردەبێ کاڵای گیان و دڵ (مەولەوی ل ١٥٢). ٣ـ (نا.) قەتار، کاروانی وشتر. ⁙ ئەی زولفی رەشت قافڵە کاروانی تەریدان/ بنوارە سەفی عاشقی غەمدیدە لە چی دان (وەفایی ل ٢٩).

تەریدەباشی (نا. ل)[تەریدە + باشی] سەرۆک و سەردەستەی تەریدە و ڕێگران. ⁙ تەیمووری سەر تەریدەباشی بوو، ڕێگر بوو، ڕێگای دەگرت (لاس و خەزاڵ ل ١١).

تەریق[1] (نا.)[؟] شەرمەزار، خەجاڵەت. ~ **بوونەوە:** شەرمەزار بوون، خەجاڵەت بوونەوە، بە خۆ دا شکانەوە. ~ **کردنەوە:** شەرمەزار کردن، خەجاڵەت کردنەوە.

تەریق[2] (نا.)[عەر: طریق] ١ـ ڕێگا، ڕێ. ٢ـ شێوە، نەرێت. ٣ـ تەریقەت، مەزهەب.

تەریقە (نا.)[عەر: طریقە] ١ـ ڕێبازی مەزهەب، تەریق، تەریقەت. ٢ـ شێوە، جۆر، تەریق.

تەریقەت (نا.)[عەر: طریقة] ١ـ ڕێبازی مەزهەب، تەریق. ٢ـ ڕێگا، ڕێ.

تەریقیی (حم.)[تەریق1 + ئیی] تەریق بوونەوە، شەرمەزاریی.

تەریک (نا. فا)[عەر: تریک] ١ـ دوور. ٢ـ دوورەپەرێز، تەنیا، جیا. **~ بوون:** ١ـ دوور بوون. ⁂ تا زوڵمەتی وجوودە، تەریکی لە نووری عیشق/ سێبەر نەما، هەتاوە. کە مەحوی نەما، خودا (مەحوی ل ٥). ٢ـ دوورەپەرێز بوون.

تەریکیی (حم.)[تەریک + ئیی] ١ـ دووریی. ٢ـ دوورەپەرێزیی.

تەڕ (ئان.)[هیک: تەرونە ـ ئەو: تەئورونە ـ پەھ: تەر، تەڕ. باک: تەر ـ ناو: تەڕ ـ هەو: تەڕ ـ زا: تەرن] ١ـ حاڵی هەر شتێکی ئاو و نم و شێی دە نێو خۆی دا هەبێ. // ویشک. ٢ـ لاو، جەوان، جوان. ⁂ دڵتەڕ، تەڕپۆش، تەڕپیر.٣ـ ناسک، شلک، فەریک. ⁂ لە سەر سنگی ئەو کیژەی خڕ کردوە جووتێک لیمۆی تەڕە/ گە بێتوو بزانن میر و بەگلەران لە سەر ئەو لیمۆیەی شەڕە (مێر و وەفا ل٦٧). تەڕەپیواز، تەڕەماش. ٤ـ تازە، نوێ، تەڕ و تازە. ٥ـ (کنـ.) چاک، باش. ⁂ تەڕت بەردام، تەڕت ئەو کارە جێبەجێ کرد. (ئەو کنایەیە بەو مانایە بۆ تەوس و لاتاو بە کاری دێنن). زللەیەکی تەڕم لێدا. **~ بوون:** ١ـ ئاو وێکەوتن، ئاو پێدا رژان. ٢ـ (کنـ.) پەند وەرگرتن لە هەڵە و کار ومەسەلەیەک، تەمێ بوون. ⁂ هێندە بێ چاوڕوویە هەزار پەندیشی بە سەر بێ بە هیچ تەڕ نابێ.٣ـ دڵتەڕ بوون، لاوانە جووڵانەوە. ⁂ ئەمن میرسێوەدین بەگم .../ مەجلیسی من تەڕە، هەمیشە رەخس کێشان و ساز و دەیارە لێدانە (سەعید و میرسێوەدین ل ١١٤). **~ بوونەوە:** ١ـ حەیوان و ئاژەڵ کە لە کا خواردن و گیای ویشک خواردن رزگاری دێ و گیای تازە دەخوا. ٢ـ کەسێک کە بە پیری شوو دەکا یا ژن دەخوازێ. **~ کردن:** ئاو یا ئاوەکی بە کەسێک یا شتێک دا کردن یا پێداکران. ⁂ باران تەڕی کردم تۆ ئیدی تەڕم مەکە! **~ کردنەوە:** لەوەڕاندنی ئاژەڵ و مالات لە سەرەبەهار بە گیای تازە و تەواو بوونی لە گیای وشک خواردن. **خۆ ~ کردن:** ١ـ تەڕ کردنی جل یا لەش بە ئاو. ٢ـ (کنـ.) میز بە خۆ داکردن بە تایبەت بۆ منداڵ یا پیر و ناتوان. || **تەڕتەڕ:** زۆر تەڕ.

تێبینی: tauruna تەئورونە ـ ی ئەوێستایی و taruna تەرونە ـ ی هیندیی کۆن و تەرن ـ ی زازایی بە مانای دووهەم یانی لاو هاتوون و لە هەندێک وشەی کوردییش دا ئەم مانایەی هێشتا راگرتوە.

تەڕاد (ئا.)[لۆر: تەڕاف (بەرگەدە). باک: تەڕاد ـ ناو: تەڕاد، تەڕاف] پێست و گۆشتی تەنکی سەر کەلەکە و بن پەراسووکان.

تەڕازن (نا. ل)[تەڕ + ئا + زن (زان)] بڕ: تەڕەزن

تەڕاش (نا. ل)[لە: تەراشین] ١ـ پارچەیەکی ناسک لە دار و چێو کە لە کاتی ڕەندە کردنی لێیدەبێتەوە، تەلاش، تەراش، تلّیش. ٢ـ درز، قەڵش. ⁂ ئەگەر هەوا گەرمە، سەردە/ جێگەم تەڕاش و بن بەردە (بۆ کوردستان ل ٢٠٦).

تەڕاف (ئا.) ١ـ بڕ: تەڕاد. ٢ـ [ئەر] کەفەڵ.

تەڕاڵ (ئان.)[باک: تەڕال، تڕال ـ ناو: تەڕاڵ، تڕاڵ ـ زا: تڕال] تەنبەڵ، تەوەزەل، تەپ، سست. ~ **بوون:** تەمبەڵ بوون. ~ **کردن:** تەمبەڵ کردن، تەوەزەل کردن.

تەڕایی (نا. ل)[تەڕ + ئایی] ١ـ شوێنەوار و نیشانەی ئاو و شتی ئاوەکی لە شوێنێک، نم، شێ. ٢ـ شوێنی تەڕ، تەڕیی. ~ **دان:** پەیدا بوونی نمی و تەڕایی لە سەر دیوار و شوێنێک. ~ **لێبڕان:** پێوەنەمانی نم و تەڕایی بە شتێکەوە، زۆر ویشک بوون. ~ **لێبڕین:** پێوە نەهێشتنی نم و تەڕایی بە شتێکەوە، زۆر ویشک کردن. ⁂ لەو عاشقانە هەرکەس گوڵی خەزاڵ بە بۆن کردن هەڵمیسێ و تەڕایی لێببڕێ، خەزاڵ بۆ ئەو دەبێ (بەیتی لاس و خەزاڵ ـ سروە ژ ٨٨).

تەڕپۆش (ئان. ل)[تەڕ + پۆش] کەسێک کە جلی جوان و ڕازاوە و شیک دەبەر دەکا، کەسێک کە وەک لاو جل دەبەر دەکا.

تەڕپیر (ئان. ل)[تەڕ + پیر] پیری دڵتەڕ و دڵزیندوو، پیرێک مەیل و هەوای لاوانەی هەبێ.

تەڕدەست (ئان. ل)[تەڕ + دەست] ١ـ کارامە، لێهاتوو، لێوەشاوە. ٢ـ زیرەک، چوست. ٣ـ کەسێک کە کاری سەیر و سەمەرە دەکا، چاوبەست، شۆعبەدەباز. ٤ـ زوو، گورج، دەستبەجێ. ⁂ من ئەوە دەچمە سەفەری بێناری، ئیشەڵلا تەڕدەست و زوو دەگەڕێمەوە دواوە/ چاری من مەرزینگانە، لێی دەبینم کام و کاوە (شۆڕمەحموود ل ٦٧). ~ **بوون:** ١ـ کارامە و لێوەشاوە بوون لە ئەنجام دان و بەڕێوە بردنی کارێک. ٢ـ زیرەک و

چوست بوون. ٣ـ چاوبەست بوون، شۆعبەدەباز بوون.

تەڕدەستیی (حم.)[تەڕدەست + ئیی] ١ـ لێهاتوویی، لێوەشاوەیی. ٢ـ چالاکیی، زیرەکیی، گورج و گۆڵیی. ٣ـ کاری تەڕدەست و شۆعبەدەباز، چاوبەستن. **~ کردن:** ئەنجام دانی کار و سەیر و سەمەرە کە کەسی ئاسایی پێی نەکرێ.

تەڕدەم (ئان. ل)[تەڕ + دەم] بڕ: تەڕزمان. **~ بوون:** بڕ: تەڕزمان بوون.

تەڕدەماغ (ئان. ل)[تەڕ + دەماغ] بە کەیف، کەیفساز، دڵخۆش و شاد. **~ بوون:** کەیفساز بوون، بە کەیف بوون.

تەڕدەماغیی (حم.)[تەڕدەماغ + ئیی] کەیفساز بوون، شاد و دڵخۆش بوون، کەیفسازیی.

تەڕدەمیی (حم.)[تەڕدەم + ئی] بڕ: تەڕزمانیی.

تەڕزمان (ئان. ل)[تەڕ + زمان] کەسی قسەزان و دەم و راوێژ خۆش، زمانتەڕ، تەڕدەم، ڕەوانبێژ، تەڕزوان. **~ بوون:** دەو و راوێژ خۆش بوون، قسەزان بوون، زمانتەڕ بوون، تەڕزوان بوون، تەڕدەم بوون.

تەڕزمانیی (حم.)[تەڕزمان + ئیی] تەڕزمان بوون، زمانتەڕ بوون، تەڕدەمی، ڕەوانبێژی، تەڕزوانی.

تەڕزوان (ئان. ل)[تەڕ + زوان][ئەر] بڕ: تەڕزمان. **~ بوون:** بڕ: تەڕزمان بوون.

تەڕزوانیی (حم.)[تەڕزوان + ئیی] [ئەر] بڕ: تەڕزمانی.

تەڕک (نا. ل)[تەڕ + ک] ١ـ داردەستی ئەستوور، گۆپاڵ. ٢ـ دار و ئێزنگی ئەستوور و تەڕ. ٣ـ (کنـ.) کیر، سیرەتی پیاو.

تەڕلان (گیانـ.)[؟] ١ـ مەلێکی راوکەرە لە رەگەزی باز و لە جنسی چاو زەرد، چنگی بە هێزە و دندووکی خوارە. جۆری زەرد و رەش و سپی هەیە. (فرهنگ پرندگان ل ٥٣)، Accipiter gentilis ناوی لاتینی ئەم باڵندەیە، تەللان، تەرلان. ⁂ ئەگەر بەرامبەری یەکتری پخوێنن باز و تەڕلانە/ پکەونە شەڕ و جەنگ و لێکدانە/ وێران دەبێ ئەو دەور و مەکانە (لاس و خەزاڵ ل ٣٦). ٢ـ (مجـ.) شۆخ و شەنگ. ‖ **تەڕلانی رەش:** جۆرێک تەڕلان کە زۆر بە هێزە. **تەڕلانی زەرد:** جۆرێک تەڕلان کە کەم تاقەتە و بۆ

راوی باڵندەی گەورە نابێ. **تەڕلانی سپی:** جۆرێک تەڕلان کە ڕەنگی سپییە و زۆر بە هێز نیە و بۆ ڕاوی مەلی گەورە دەست نادا.

تەڕلە (گیا.)[؟] گیایەکی بەهارییە لە ناو دار دەوەن دا ئەڕوێ وە بە سەوزی ئەخورێ (خاڵ ب ١ ل ٣٠٧)

تەڕن (نا.)[؟] ١ـ زیان، زەرەر، خەسارەت. ٢ـ فیرۆ، خەسار. ፨ بە تەڕن ماڵەکەم لەکیس چوو. **بە ~ بردن:** بە فیرۆ بردن. **بە ~ چوون:** بە فیرۆ چوون **بە ~ دان:** بە فیرۆ دان **~ پێدان:** زیان پێگەیاندن و زەرەر لە کەسێک دان بەبێ ئەوەی کە پێبزانێ، تەڕن پێکردن. **~ پێکردن:** زەرەر لە کەسێک دان، تەڕن پێدان.

تەڕنەبابیلە (گیان.)[عەر: طیر ابابیل] بڕ: پاڵەوانە

تەڕنەئەبابیلە (گیان.)[عەر: طیر ابابیل] بڕ: پاڵەوانە

تەڕوبڕ (ئان. ل)[تەڕ + و + بڕ] ١ـ حاڵی زەوی، جل یا شتێک کە زۆر تەڕ بێ. ٢ـ خواردنێک کە ویشک نەبێ و چەوریی و ئاوی هەبێ.

تەڕ و تازە (ئان. ل)[تەڕ + و + تازە] ١ـ گژ و گیا و گوڵی شەق و تورت و تازە. ٢ـ (مجـ.) پێستی شەق و جوان و جەوان. ፨ روخساری جوان و تەڕ و تازە بوو.

تەڕ و تلیس (نا. ل)[تەڕ + و + تلیس (تلیسان)] زۆر تەڕ، تەڕ و خووساو. **~ بوون:** بە تەواوەتی خووسان، زۆر تەڕ بوون. ፨ هێندەی باران بە سەر داباریبوو، تەڕ و تلیس ببوو.

تەڕوتووش (ئان. ل)[تەڕ + و + تووش١/1] هەوای بارانی و هەور و نم. **~ بوون:** بارانی و نمدار بوونی هەوا.

تەڕوتووشیی (حم.)[تەڕوتووش + ئیی] چلۆنایەتی هەوای بارانی بە تایبەت لە بەهار دا، سەردەمی باران و قوڕ و چڵپاوی زۆر.

تەڕ و ویشک (نا. ل)[تەڕ + و + ویشک](کنـ.)١ـ خزمەت، ئاگاداریی لە منداڵ و نەخۆش. ٢ـ تێکڕایی چاک و خراپ یان گوناهکار و بێگوناه. **~ پێکەوە (دەگەڵ یەک) سووتان:** (کنـ.) تێداچوون و فەوتانی چاکە و خراپ یا تاوانکار و بێتاوان پێکەوە. **~کردنەوە:** (کنـ.) ئاگاداریی و پێڕاگەیشتن بەمنداڵ

و نەخـــۆش یا کــەســـێکی کـــە توانایی پێڕاگەیشتن بە خۆی نیە.

تەڕە (نا.)[پەھ: تەرەک. ناو: تەڕە ـ زا: تـار، تاڕ] ١ـ مـــیـــوە و بەر و ســـەوزیـی بێستان. ٢ـ بڕ: کەوەر. ٣ـ بڕ: تەڕەزن.

تەڕەبار (نا. ل)[تـەڕە + بار] هـەمـــوو میوە و بەر و سەوزی بێستان.

تــەڕەبــەهــار (ئــان. ل)[تـەڕ + ئــە + بەهار] بەهاری تەڕ و پڕ باران.

تەڕەبیــرۆ (نا. ل)[تـەڕ + ئە + بیــرۆ] جۆری تەڕی بیرۆ. // ویشکەبیرۆ. (بڕ: بیرۆ)

تەڕەپیاز (گیا.)[تەڕ + ئە + پیاز] بڕ: تەڕەپیواز

تەڕەپیــواز (گیا.)[تـەڕ + ئە + پیـواز] گــیـــای ناسکی پیــواز کــە بەشــێکە لە ســـەوزیی خـــواردن و بنکێکی چووکی هەیە، تەڕەپیاز.

تەڕەتوو (گیا.)[تەڕ + ئە + توو] تووی تەڕ و تازە.

تەڕەتوورە (گیـا.)[تەڕە + تووڕ؟ + ئە] بڕ: تەڕەتیزە

تەڕەتیزە (گیـا.)[تەڕە + تیـز (تیژ) + ئە][پەش: تەرەتێزەک ـ فار: تەرەتیزەک ـ کـــرم: تەرتیـــزەک. باک: تووزک ـ نـاو: تەڕەتیــزە، تەڕەتوورە] گــیـــایەکی یەک ســاڵەی دەســچـێنە، زۆر بەرز نابێـتـەوە، گـەڵای شکڵی بەیزی هـەیە، تامی تیـژە و دەگـەڵ ســەوزی دیکـە دەخـوریّ، ئاسن و فـۆســفـۆر و یۆدی هـەیە، Lepidium sativum ناوی لاتینی ئەم گــیـــایەیە. (عەر: حب الرشاد)

تەڕەزا (ئـان. ل)[تەڕ + ئـە + زا(زان)] حەیوانی تازەزاو، تەڕەزەن، تەڕەژەن.

تــەڕەزن (نــا. ل)[تـــەڕە + زن (زان)] مـــێـــرگ و زەوییـــەک کـــە ســـەرەبەهار دەژێتـــــــەوە و ئـاوی هـەیە، تـەڕە، زنـە، تەڕازن.

تــەڕەزەن (ئــان. ل)[تـەڕ + ئــە + زەن (زان)] بڕ: تەڕەزا

تــەڕەژەن (ئــان. ل)[تـەڕ + ئــە + ژەن (زان)][ئەر] بڕ: تەڕەزا

تەڕەســاز (نا. ل)[تـەڕ + ئە + ســاز] ورد کـــراوی شـــێلم و بڕوێش کـــە بـۆ ترخـێنەی ئامـادە دەکـەن بـەر لەوەی کـە ویشکی بکەن (بڕ: ترخێنە)

تەڕەساڵ (ئان. ل)[تەڕ + ئە + ساڵ] ساڵی تەڕ و تووش و پڕ باران.

تەڕەف (نا.)[عـــــەر: طرف] ١ـ لا، سووچ، دەوروو بەر. ٢ـ لایەن، لا، جەهەت. ٣ـ غەنیم، حەریف. ٤ـ کەسی بەرامبەر لە قسـه و وتووێژ و شـتی لەم بابەتە. ⁂ وڵامی تەڕەفەکەی نەداوە و پشتی تێکرد. ~ **بوون:** ١ـ بـە شـــــــەڕ هـاتـن و بەربەرەکانی دەگەڵ غـەنیم و حـەریف. ٢ـ رووبەڕوو بوون، تووش بوون. ~ **بوون دەگـــەڵ کـــەســـێک:** دوژمن بوون، دوژمنایەتی کردن، دەگەڵ بە شەڕ هاتن. ⁂ نازانم چم کـردوە هەمـوو دەگـەڵ من تەڕەفن. ~ **ی کـــەســـێک گـــرتن:** لایەنگریی لە کەسێک کردن، لای کەسێک گرتن.

تەڕەفـــدار (ئـان. فـــا)[تەڕەف/٢ + دار2] لاگر، لایەنگر، هەوادار.

تەڕەفداریی (حم.)[تەڕەفدار + ئیی] لایەنگریی، لاگریی.

تەڕەفـرۆش (نا. فـا)[تـەڕە + فـرۆش] کـەسێک کـە سـەوزی و بەری بێسـتـان دەفرۆشێ، سەوزییفرۆش.

تەڕەفـرۆشـیی (حم.)[تەڕەفـرۆش + ئیی] ١ـ کـار و پیشـەی تـەڕەفـرۆش. ٢ـ (نـا. ل) دوکـــان و شـــوێنی ســـەوزیی فرۆشتن.

تەڕەکاریی (حم.)[تەڕە + کار (کاڵ2) + ئیی] ١ـ داچاندنی ســـەوزی و بەری بێستان. ٢ـ (نا. ل) کاری داچاندنی بەر و میوەی بێستان و سەوزیی.

تەڕەکاڵ (نا. ل)[تەڕ + ئە + کاڵ2] ١ـ کێڵان و شێوە کردنی زەوی بە تەڕیی. ٢ـ کشتوکاڵی بەراو، گەنمی بەراو.

تەڕەمـــــاست (نا. ل)[تەڕ + ئە + ماست] ١ـ ماستێکە کە دوای هەوێن کردن و مەیین، پیوی بە سەر دادەکەن و لە شـوێنێکی سـاردی وەک ئەشکەوت دایدەنێن و بۆ زسـتـان دەیخـۆن، ئەو ماستە ماوەیەکی زۆر خۆی رادەگرێ و ناترشێ و تامیـشی زۆر خـۆشـە. ٢ـ برێتییە لە کەرە یا سەرتوێژی ماست و شیر کە لە پایز دا چین چین دائەنرێت لە پێستە یا لە دیزە دا بۆ ئەوەی لە زستان دا بخورێت (کشت و کاڵ ب ١ ل ٩٠).

تەڕەمـاش (نا. ل)[تەڕ + ئە + ماش] ١ـ ماشی تەڕ و تازە کە هێشتا لە کەلوو دایە و ویشک نەبوە.، ماشی فەریک ٢ـ (کنـ.) شتی بێ نرخ و هیچ. & تڕەماش.

تەڕ یا ئیـشـک (نا. ل)[تەڕ + یا + ئیشک] ١ـ کایە و قومارێکی دووکەسی منداڵانە کـە لایەکی بەردێکی پان تەڕ

دەکــەن و لایەکــەی دیکە بە ئیــشکی دەمێنێتەوە. یەک لەوان بەردەکە هەڵداوە و دەڵێ تەڕ یا ئیشک و لایەکەی دیکە دەبێ یەکێک لەوانە بڵێ. کاتێک بەردەکە کەوت براوە ئەو کەسەیە کە راستی کوتبێ و پارە یا شتێکی دیکە کە قوماریان لە سەر کردبێ دەدۆڕێ. ئەم کایە و قومارە زۆرتر بە پارە دەکرێ پێی دەڵێن شێر یا خەت و لە کاتی نەبوونی پارە بە بەرد دەیکەن. ٢ـ لە کاتی یاری دوو کەس یا دوو دەستە بۆ ئەوەی کە کام لا لە پێش دا دەست پێ بکا تەڕ یا ئیشکی دەکەن. & تەڕیائیشکە.

تەڕ یا ئیشکە (نا. ل)[تەڕ + یا + ئیشک + ئە] بڕ: تەڕیا ئیشک

تەڕیزە (ئا.)[هس: ترِیزە] ١ـ بۆشایی کەلەکە، خاڵیگە. ٢ـ کەفەڵ، تەڕاف.

تەڕیی (حم.)[تەڕ + ئیی] ١ـ تەڕ بوون. ٢ـ (نا.) شوێنی تەڕ و ئاودار، نم و تەڕایی. ٣ـ تازەیی، ناسکیی، شلکیی، جوانیی. **لە ~ خواردن و لە ویشکی نوستن:** (کنـ.) هەست بە بەرپرسایەتی نەکردن، گوێ نەبزووتن بە کاروبار و هیچ نەکردن.

تەز (نا.)[لە: تەزین][باک: تەڤز ـ ناو: تەز ـ هەو: تۆس] ١ـ سڕ. ٢ـ تەزوو، موچڕک. ٣ـ سارد، فێنک.

تەزان (چا. ل) بڕ: تەزین

تەزاندن (چا. م)[لە: تەزین][باک: تەڤزاندن ـ ناو: تەزاندن، تەزانن ـ هەو: تۆسنای] ١ـ سڕ کردن، بێ هەست کردن. ٢ـ لێدانی توند وەها کە شوێنێ لێدان سوور هەڵگەڕێ و بتەزێ. ٣ـ (کنـ.) تەمێ کردن. ٤ـ سڕ کردن بە سەرما و ساردی. ⁂ ئەو ئاوە هێندە سارد بوو کەللەی تەزاندم.

تەزانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تەزاندن

تەزبی (نا.) بڕ: تەسبێح

تەزبێح (نا.) بڕ: تەسبێح

تەزتەزۆک (گیانـ.)[باک] بڕ: هەلەکە

تەزروو (گیانـ.) بڕ: تەزەرو

تەزرە (نا.) بڕ: تەرزە

تەزکەرە (نا.)[عەر: تذکرة] ١ـ بەڵگە و پێناسی هاتووچۆ لە وڵاتێک بۆ وڵاتانی دیکە، پاساپۆرت، پەساپۆرت، پاسپۆرت، پاس. ٢ـ شەرحی حاڵ، کتێب یا گردەکۆیەک سەبارەت بە ژیانی نووسەران و شاعیران و ناوداران. &

تەسکەرە. **~ خـــــوێندنەوە:** بن و بنەچەکەی کەسێک لێکدانەوە.

تەزوو (نا. ل)[تەز + ئوو] ١ـ مچورک، تۆسی. ٢ـ کزەی سەرما. **~ پیاهاتن:** بڕ: تەزوو پێـداهاتن. **~ پێـداهاتن:** مـچـورک پێدا هاتن، راست بوونەوەی تووکی لەش، تەزوو پیاهاتن.

تەزە (ئان.)[باک ـ زا] بڕ: تازە

تەزەرو (گیانـ.)[پەه: تیتەر ـ سان: تیتتیری] باڵندەیەکە بە قەرا مریشک، نێرەکەی هەر شێوەی کەڵەباب دەدا بەڵام لە جیات پۆپەی گۆشتن کاکۆڵی هەیە و کلکی درێژترە. مێیەکەی رەنگ و جوانی نێرەکەی نیە و رەنگی تڵخترە، خۆراکیان دان و بەر و حەشەرەیە، سەرەتای بەهار جووت دەبن. مێیەکە هێلانەی لە سەر زەوی دەکا و دە هێلکەی دەنێتەوە و ٢٤ رۆژ لە سەری دەخەوێ. گۆشتیان خۆش و بەتامـە و هەر لەبەر ئەوە راو دەکـرێ بەڵام ئێستاکە ژمارەیان زۆر زۆر کـەم بۆتەوە و بەرەو فـەوتانن، Phasianus ناوی لاتینی ئەم مـــەلەیە، تەزروو، کەڵەبابی کێویی (نێر)، مریشکی کێویی (مێ)، چوڕ، چوڕپۆڕ، چۆڕ، قرقاوڵ. ⁂ بولبوڵ گوڵشەن بێنام و نەنگی/ تەزەرو سەر سەر و باغچەی بێڕەنگی (مەولەوی ل ٧٣). سـیـمین بەدەن و سـەرو قـەد و لەنجە تەزەرون/ کافر نیگەهـ و رەشک لە بوتخانەیی چین (نالی ل ٣٣٨).

تەزین (چا. ل)[باک: تەڤـزین ـ ناو: تەزین، تەزان ـ هەو: تۆسـای] ١ـ سـڕ بوون و بێ هەست بوونی دەست و پێ یا شـوێنێکی لەش لە بەر چاک خـوێن پێ نەگەیشتن. ٢ـ سڕ بوون لە بەر سـەرما. ٣ـ گێژ و کاس بوون لە بەر رووداوێک.

تەزیک (نا. مف.)[ئەر] بڕ: تەزیو

تەزیو (نا. مـــف.))[لە: تەزین] ١ـ ئەندامـێک یا شـوێنێکی لەش کە لە بەر خوێن پێ نەگەیشتن سڕ بووبێ. ٢ـ سڕ بوو لە بەر سەرما. ٣ـ گێژ و کاس لە بەر رووداوێک. ٤ـ تەمێ کراو. & تەزیگ

تەزێن (ر.)[لە: تەزاندن] ١ـ ریشەی چاوگی تەزاندن. ٢ـ بە ناوەوە دەلکێ و ناوی فاعیل ساز دەکا و مانای تەزێنەر دەدا. ⁂ کـــەللەتەزێن، دڵتـــەزێن، گورچووتەزێن.

تەژبی (نا. چا.)[عـەر: تشـبـیـە] وێچـوون، هاوێنە، وەک، تەژبیات. **~ کـردن:** وێچـواندن، شـتـێک بە شـتـێک وێچواندن.

تەژبیات (نا.)[عەر: تشبیهات] کۆی تەژبی کە لە کوردیی دا هەروەک تاک کەلکی لێوەردەگرن. :: تەژبیات بە تۆ نەبێ کابرایەکی زۆر نەفام بوو.

تەژدید (نا. چا)[عەر: تجدید] ئاکامی کەوتن و دەرنەچوون لە دەرس و دەورێک کە لە ئیمتەحانی دوایی ساڵ. **~بوون:** کەوتن و دەرنەچوون لە دەرس یا دەرسگەلێک لە ئیمتەحانی دوایی ساڵ، نومرەی کەمتر لە رادەی دیاری کراو هێنانەوە :: لە ریازی و شیمی تەژدید بووم.

تەژدیدیی (نا. ل)[تەژدید + ئیی] ئەو دەرسانەی کە خوێندکار و شاگرد لێی دەکەون و پێویستە سەرلەنوێ ئیمتەحانی لە سەر بدەنەوە. **~ هەبوون:** تەژدیدیی هێنانەوە، تەژدید بوون. **~ هێنانەوە:** تەژدید بوون و دەرنەچوون. :: سێ تەژدیدییم هێناوەتەوە

تەژنە (ئان.)[هەو] بڕ: تینوو

تەژە 1 (گیانـ.) بڕ: تەگە.

تەژە 2 (نا.)[؟] ١ـ داری رایەڵی سەر دیوار، کاریتە، بالار، حەماڵ. ٢ـ (ئان.) مرۆڤی کەڵەگەت و درێژ و نالەبار، حۆل.

تەژی (ئان.)[باک] بڕ: تژی

تەس 1 (وشـد.) دەنگ دانی ئاژەڵ بۆ ئەوەی کە پاشەوپاش بگەڕێتەوە.

تەس 2 (نا.) بڕ: تەسە

تەسادوف (نا. چا)[عەر: تصادف] ١ـ پێشهات. ٢ـ هەڵکەوت. ٣ـ وێکەوتن. **~ کردن:** ١ـ وێکەوتنی دوو ماشێن یا کەرەسەی دیکەی لەم بابەتە. ٢ـ وەبەر کەوتن، تووشی تەسادوف بوون.

تەسبێح (نا.)[عەر: تسبیح] ١ـ جۆرێک لیزگە مووروویی دەستی پیاوانە کە بۆ خۆ خافڵاندن دەیگێڕن و لە سەر نوێژیش ژن و پیاو بۆ ناوی خودا هێنان و بژاردن کەلکی لێوەردەگرن و پتر سەد و یەک دەنکە، تەزبێح، تەزبی. ٢ـ (نا. چا) زیکری خودا، یادی خودا. **~ گێڕان:** دەنک دەنک هاویشتنی تەسبێح بۆ خۆ خافڵاندن و بژاردنی ناو خودا و شتی لەم بابەتە. **~ هەڵخلاندن:** تەسبێح هەڵسووڕاندن و هەڵاویشتن بێ هیچ مەبەستێک. ‖ **تەسبێحی شامەقسوودیی:** جۆرێک تەسبێح کە لە بەردێکی تایبەتی سازی دەکەن و رەنگێکی زەردی ئاماڵ سەوزی هەیە. **تەسبێحی قەزوان:** تەسبێحێک کە لە

دەنکی قەزوان ساز کردبێ.

تەسبێحات (نا.)[عەر: تسبیحات کۆی: تەسبیح] سبحان الله کردن و ناوی خودا بردن. **~ کردن:** ناوی خودا بردن و سوبحان الله کوتن.

تەسخیر (نا. چا)[عەر: تسخیر] رام، دەستەمۆ. ؛؛ بە ئەفسوون و دوعا تەسخیری ئەو شۆخە چ ئیمکانە/ خەیاڵی خاوە عەنقا ناکەوێتە داوی ئەفسانە (مەحوی ل ٢٧٧). ٢ـ داگیر. **~ کوون:** ١ـ رام کردن، دەستەمۆ کردن. ٢ـ داگیر کردن، وە چنگ خستن، دەست بە سەر داگرتن.

تەسدیق (نا.)[عەر: تصدیق] ١ـ ئیزنی لێخورینی ماشێن و مەکینەی لێخورین. ٢ـ گەواهی تەواو کردنی پۆلی سەرەتایی یا ساڵی شەشەم لە کۆن دا (کوردستانی ئێران).

تەسک (ئان.)[باک: تەسک ـ ناو: تەسک] ١ـ چلۆنایەتی هەر شتێک کە بەرفرەوان نەبێ و پانایی کەم بێ، کەمبەر. ٢ـ تەنگ.

تەسک و ترووسک (ئان. ل)[تەسک + و + ترووسک] زۆر تەسک.

تەسکەرە (نا.)[عەر: تذکرة] بڕ: تەزکەرە

تەسکین (نا. چا)[عەر: تسکین] ئارام بوون، سووکنایی. **~ هاتن:** سوکنایی هاتن، ئارام بوونەوە. **~ بە هیچ نەهاتن:** سوکنایی بە هیچ شتێک و کەسێک نەهاتن، زۆر نائارام بوون. ؛؛ لەباتی خوێنی خۆم وەک زولفی، تەسکینم بە هیچ نایە/ مەگەر دەستی شکستەی خۆم لە گەردنی زەردی وەربێنم (وەفایی ل ٦٧).

تەسلیم (نا. چا)[عەر: تسلیم] ١ـ مل دان بە حوکمی کەسێک، قەبووڵ کردن. ٢ـ خۆ بە دەستەوە دان. ٣ـ تەحویل. **~ بوون:** ١ـ مل دان بە حوکمی کەسێک، لە ئاکام قەبووڵ کردن. ٢ـ خۆ بە دەستەوە دان بە دوژمن. ٣ـ خۆ لە ئیختیار کەسێک نان. **~ بە خاک کردن:** دە قەبر نان، تەحویلی خاک دان، ناشتن. **~ کوون:** ١ـ شتێک دانە دەست کەسێک، تەحویل دان. ؛؛ نامە و ئامانەتەکەی باوکی تەسلیمی مامی کرد و گەڕاوە. ٢ـ دانە دەست دوژمن، کەسێک تەحویلی دوژمن دان. **~ کردنەوە:** تەحویل دانەوە، دانەوە دەست.

تەسویر (نا. چا)[عەر: تصویر] ١ـ

وێنە و نەقشی کێشراوە. ٢ـ وێنە، عەکس، رەسم. ؛؛ لە دڵما نەقشی ناوی تۆ لە دیدەم بەژن و باڵاکەت/ کە دیم ئەم رەسم و تەسویرە چ ئیحتیاجم بە بینینە (ئەحمەد موختار ل ٧٠).

تەسوو (نا.)[عەر: طسوج لە پەھ: تەسۆم، تەسوم] ١ـ چارەگ، بەشێک لە چوار بەش، چوار یەک. ٢ـ یەکەیەکی کێشانە بەرابەر دەگەڵ چارەگە دانگێک.

تەسە (نا.)[بڕ: تاس، تەشت] ١ـ تەبەکی نان، تەبەق، ناندێن. ؛؛ تەسەی پڕ ئاشتیی ماڵە (پەند ل ١٥٩). ٢ـ [هەو] تەشتی هەویر شێلان، دۆڵە. & تەس

تەسەڵ (ئان.)[؟] تێر، تێر.نان. **~ بوون:** تێر بوون. **~ کوون:** تێر کردن.

تەشاوی (نا. ل)[تەشە؟ + ئاوی؟][ئەر] کونی دیوار و بان بۆ رووناکی و دەرچوونی دووکەڵ، کولانە، کوناوەجە، تەشە.

تەشبی (نا.)[ئەر] ١ـ بڕ: تەشپی ٢ـ بڕ: تەبەقەتڕانە

تەشبی تڕانە (نا. ل)[تەشبی (تەشپی) + تڕ + ئانە][ئەر] بڕ: تەبەقەتڕانە

تەشپی (نا.)[هس: تەشت] ١ـ دەوری پەلی چێویی. ٢ـ تەبەکی چێویی یا کانزا.& تەشبی، تەپسی.

تەشپی تڕانە (نا. ل)[تەشپی + تڕ + ئانە] بڕ: تەبەقەتڕانە

تەشپی تڕێن (ئان. ل)[تەشپی + تڕێن (تڕاندن)](کنـ.) کەسێک کە زۆر دەخوا، زۆرخۆر

تەشپیلۆکە (نا. ل)[تەشپی + لۆکە] تەشپی بچووک، تەشپیلە.

تەشپیلە (نا. ل)[تەشپی + لە] تەشپی بچووک، تەشپیلۆکە.

تەشت (نا.)[ئەو: تەشتە ـ پەھ: تەشت، تیشت. باک: تەشت ـ ناو: تەشت ـ هەو: تەشت، تەشتە ـ زا: تەشت] دەفرێکی گەورە و خڕ و هەندێک قووڵی تەنەکە یا پلاستیکی کە پتر بۆ شت تێدا شووشتن کەلکی لێوەردەگرن.

تەشتۆلکە (نا. ل)[تەشت + ئۆلکە] تەشتی چکۆڵە، تەشتەلۆکە، تەشتوولکە.

تەشتوولکە (نا. ل)[تەشت + ئوولکە] تەشتی چکۆڵە، تەشتەلۆکە.

تەشتارە (نا.)[بڕ: چێشت][زا] نیوەڕۆ

تەشتە (نا.)[هەو] بڕ: تەشت

تەشـتـەلۆکـە (نا. ل)[تەشت + ئە + لۆکە] تەشتی چکۆڵە، تەشتوولکە.

تەشـــتی (نا.)[برِ: چێـــشت][زا] چێشتی نیوەڕۆ، نەهار.

تەشخەڵە (نا.) برِ: تەشقەڵە

تەشریف (نا. چا)[عەر: تشریف] ١ـ رێز و شەرەف دانان، گەورەیی کردن. ٢ـ وشـەی رێز بۆ هەرکـەسێکی رێزدار و مەزن و دەستەڵاتدار. ⁂ ئاغا تەشریفیان لە خەو هەستا. شێخ تەشریفی هەڵستا، رۆیشتەوە بۆ ماڵ. **~ بردن:** رۆیشتنی کەسێکی گەورە و بەڕێز. **~ هێنان:** هاتنی کەسێکی مەزن و بەڕێز.

تـەشـق[1] (نـا.)[بـرِ: تـەشـک] پەڕپەڕۆچکە، تەشک. ‖ **تەشقی ئاسمان:** برِ: تەشکی ئاسمان.

تەشق[2] (نا.)[؟][ناو: تەشک، تەشق، تەوشق، تەوشک] تەوژم و هێزی سەرما، تـونـدوتـیـــــژیی هـەوا. **~ شکان:** دابەزینی پلەی سەرما و بەرەو گەرمی چوون. **~ ی ئەرز (عـەرز) و ئاسمان شکان:** دابـەزینی تـەوژمی سـەرمای زسـتـان دوای چلـەکـان و بەرە بەرە گەرمتر بوون.

تەشـقـەڵە (نا.)[؟] شـڵـتـاغ، دەببـە، گـێـچـەڵ، گەڕ و فـێڵ، قـەرقـەشـە. **~ پێکردن:** شـڵـتـاغ بە کـەسـێک فـرۆشتن، هات و هەرا ساز کردنی بە درۆ، گێچەڵ ساز کردن بۆ کەسێک. **~ساز کردن:** گـێـچـەڵ ساز کـردن، هات و هـەرا پێک هـێنان. **~ کـــردن:** گـــەڕ و فـــێڵ دەرهێنان، شڵتاغ کردن.

تەشـقـەڵەباز (ئان. فـا)[تـەشـقـەڵە + باز4] کەسێک کە دەببە دەردێنێ و هات و هەرا ســاز دەکـا، گـێـچــەڵ فـرۆش، شڵتاغباز. **~بوون:** شڵتاغباز بوون.

تەشقەڵەبازیی (حم.)[تەشقڵەباز + ئیی] کاری تەشـقـەڵەباز، شـڵـتـاغـبـازیی، تەشقەڵەباز بوون.

تـەشـک[1] (نـا.)[پـەهـ: تـەشـکـەنـەک، تـەشـکـووک] ١ـ داوێـن، بـەر داوێـن. ٢ـ [بـاک] لاق، لـەتـەر. ٣ـ [ئـەر] ریـخـت، قـەڵافـەت، قـەوارە. ⁂ بەدتەشک. ٤ـ پـەڕپـەڕۆچـکـە، تـەشـق، تـاق ‖ **تەشکی ئاسمان:** بنەبانی ئاسمان، پەڕپەڕۆچکەی ئـاســمــان، تەشــقـی ئـاســمــان، تـاقی ئاسمان. ⁂ ئەوجار هەستەوە برۆ بەرەو ژوور/ مـەوێسـتـە هەتا تەشکی ئـاسـمـان (تاریک و روون ل ١١٨).

تەشک[2] (نا.) برِ: تەشق2

تەشک و داوێن (نا. ل)[تەشک + و + داوێن] داوێن، سەر و خواری داوێن. ⁘ ئاو چۆڕچۆڕ لە تەشک و داوێنیان دەتکێ (هاوارەبەرە ل ٥٩).

تەشکبەرە (نا. ل)[تەشک + ئە + بەرە] بەرەی درێژووکە.

تەشکیلات (نا.)[عەر: تشکیلات] یانە و سازمانی دامەزێنراو بۆ بەڕێوە بردنی ئەرک و کارێک کە کۆمەڵێکی بۆ تەرخان کراوە.

تەشنە (ئان.) ١ـ [هەو] بڕ: تینوو. ٢ـ [فار: تشنە][کلاسیک] تینوو، توونی. ⁘ خاڵی سەر چاهی زەنەخدانت چ شیرینە دەڵێی/ هیندوێکی تەشنەیی جۆیایی ئابی زەمزەمە (وەفایی ل ١٣٧).

تەشوو (نا.) بڕ: تەشوێ

تەشوێ (نا.)[هیک: تەکش ـ ئەو: تەشە ـ هەخ: تەشەنە ـ پەه: تیشەک، تێش. روس: teslo. باک: تەفشۆ، تەفشوو، تەڤشۆ ـ ناو: تەشوو، تەشوێ، تەپشوو، تەمشوو، تەمشوێ، تەوشوو، تەوشوێ، ترشتە، ترێشتە ـ هەو: تریشتە] ئامرازێکە وەکوو چەکووچ بەڵام دمی پان و تیژە و نەجار بۆ دارتاشین کەلکی لێوەردەگرن.

تێبینی: تەشوێ و هاوڕیشەکانی لە رەگی چاوگی تاشین کەوتوون.

تەشە[1] (نا.)[؟][ئەر] کوناوەجە، کولانە، تەشاوی.

تەشە[2] (نا.)[؟][باک] بیچم، شکڵ، شوبار، تەرح و دیدار.

تەشەر (نا.)[لۆر: تەشەر. فار: تەشەر ـ بیر: تەشەر. ناو: تەشەر ـ هەو: تەشەرە] قسەی بە توێکڵ، تەوس، تانە، توانج. **~ لێدان:** قسەیەکی بە توێکل بە کەسێک کوتن بۆ وە بیر هێنانەوەی کار و کردەوەیەکی نابەجێ، تانە لێدان، تەشەر هاویشتن. **~ هاویشتن:** بڕ: تەشەر لێدان.

تەشەرە (نا.)[هەو] بڕ: تەشەر

تەشەککور (نا. چا.)[عەر: تشکر] سپاس، مەمنوون. **~ کردن:** سپاس کردن، مەمنوون بوون. **~ لێکردن:** سپاس لێکردن، لێ مەمنوون بوون.

تەشەن (ئان.) بڕ: تەشەنا. **~ کردن:** بڕ: تەشەنا کردن. ⁘ دڵی من کون کونی ئەو نەشتەرەیە/ تەشەنی کردوە جەرگم دێشێ (حەقیقی ل ١٨٠). **~ هێنانەوە:** سەر هەڵدانەوەی برین، تەشەنا بوونەوە.

:: قسه ناخۆشه وەکوو جێگای دەمی مار پاشی حەو ساڵان لە پیاوی دێنێتەوە تەشەنێ (لاس و خەزاڵ ل ٩٠) جێ دەمی مار پاش حەوت ساڵان تەشەنی هێناوە (مێر و وەفا ل ٧١). **لە ~ دابوون:** برین و ناسۆرێک کە چاک نەبووبێتە و تەشەنا بێنێتەوە. :: من بەبێ تۆ کە دەپرسی چۆنم/ لە تەشەن دایە برینی کۆنم (بۆ کوردستان ل ١١٨).

تەشەندار (ئان. فا)[تەشەن + دار2] حاڵی برینی کەسێک کە تەشەنا بکا. :: ئەوە تیرێکی لە گرێی پشتی من داوە/ .../ دەنا ئەو تیرە تەشەندارە، جەرگم پڕ دەکا لە خوێن و زووخاوە (شۆڕمەحموود ل ٦٧)

تەشەنا (ئان.)[باک: تەشەنە ـ ناو: تەشەنا، تەشەنە، تەشەن ـ هەو: تەشەنە] کێم و زووخاوی کۆنەبرین و ناسۆر و کوان. **~ بوونەوە:** ١ـ سەرهەڵدانەوەی برین و ناسۆر دوای چاک بوونەوە. :: تەشەنا بۆتەوە ناسۆری دەروونم دیسان/ زامی کۆنە و بە مەی کۆنی دەبێ مەڵهەم کەم (هێمن ؟) ٢ـ پەرە گرتن و زیاد بوون و سەرهەڵدانەوەی کوان و زیپکە. & تەشەنە بوونەوە، تەشەن هێنانەوە. **~ کردن:** ١ـ سەرهەڵدانەوەی برین و ناسۆر. ٢ـ سەرهەڵدانەوەی کوان و زیپکە. & تەشەنە کردن.

تەشەنە (ئان.) بڕ: تەشەنا. **~ بوونەوە:** بڕ: تەشەنا بوونەوە. **~ کردن:** بڕ: تەشەنا کردن.

تەشی (نا.)[باک: تەشی ـ ناو: تەشی] ئامرازێکی ساکاری بەن و ریس ساز کردنە لە خوری و شتی لەم بابەتە کە لە چێو ساز دەکردرێ. تەشی سەرێکی خڕ و کلکێکی باریکی هەیە کە کلکەکەی بە رانەوە دەنێن و بای دەدەن و بەمجۆرە هەوداکانی خوری دەڕێسرێن، لەترە. **~ رێستن (رستن):** رستنی خوری بە تەشی بۆ ساز کردنی رێس. **~ لە بەر کەسێک رێستن (رستن):** (کنـ.) خۆ نواندن و ماستاو کردن لە ئاست کەسێک، کلکەسووتە کردن، مەرایی کردن. :: راستە ئەویش وەک هەموو دەستوپێوەندی شایان ریاییباز و درۆزن بوە و زۆری تەشی لەبەر شاعەبباسی رستوە و بە بەژن و باڵای ئەو شا بەدفەڕ و خوێنڕێژەی هەڵگوتوە... (دمدم ل ٧).

تێبینی: تەشی لە چاوگی ئەوێستایی

تەش و تاشینی کوردیی کەوتوە.

تەشـیـرێس (ئان. فـا)[تـەشی + رێس لـە: تـەشـی رێسـتن] ١ـ ژنێـک کـە تەشـی دەرێسێ. ٢ـ (کنـ.) ریاکـار، زمـانلووس، ماستاوکەر.

تەشـیرێسک (گیانـ.)[تـەشیـرێس + ک][باک] بڕ: هەلەکە

تەشـیـرێسـیی (حم.)[تەشـیـرێس + ئیـی] ١ـ کـاری تەشـی رێسـتن. ٢ـ (کنـ.) ریایی، زمانلووسیی.

تەشیلۆک (گیانـ.)[باک] بڕ: هەلەکە

تەشـــــیلە (نـا. ل)[تەشـی + لە] ١ـ غـەرغـەرە یا خـولخـولەیەکی دارینـە کـە مـاشـەری لە سـەر هەڵدەکـەن و دەیکەنە گلۆڵە. ٢ـ لۆکـە یـا خـوری رێسـراو کـە لە دووخ دامالرابێ.

تەشــیــهــەڵکەر (نـا. ل)[تـەشـی + هەڵکەر (هەڵکردن)] ئـامێرێکە کـە لە دار یـا شـتی دیکە سـازی دەکـەن و ریسی لە سـەر هەڵدەکەن.

تەعـاروف (نـا. چا)[عـەر: تعـارف] ١ـ ناسیاوی، ناساندن. ٢ـ قسـە و کرداری رێزدارانـە. ٣ـ بەش دان و دانـە دەست و پێـــشکـەش بـە رێزەوە. ٣ـ دەربـڕینـی ناچارانە لە بـەر رێز و داب و نـەریت. **پێ ~ کـردن:** درێژ کـردن و دانـە دەسـتی شـــتـــێک بە کـــەســـێک بە رێز و حـورمـــەتەوە. **~ کـردن:** ١ـ بە راست نـەبوون و جـــیـــددی نـەبوونی بابـەت و مـەسـەلەیەک کـە لەبـەر رێز دەردەبردرێ. ⁂ ئەوەی کـە دەڵێی وەرن و مـیـوانم بن، تەعاروف دەکەی دەزانم ئیمکاناتت نیە!. تەعـاروف نـاکـەم بە راسـتـیـیـمـە. ٢ـ پێشکەش کـردن، دانە دەست بە رێزەوە، پێ تـەعـــاروف کـــردن. ⁂ ســـیگارێکی تەعاروف کرد. ٣ـ ناساندن، پێناساندن، یـەکـــتــــر نـاسـین. **لە ~ دەرچوون:** تەعـــاروف نـەکــردن، شـــەرم نەکــردن و راسـتیی دەربـڕین، تەعـاروف وەلانان. ⁂ لە تەعاروف دەرچێ دەتوانی خـەرجی ئـەم میوانییە بدەی یا من یارمەتیت بدەم.

تەعاروفات (نا.)[عەر: تعارفات کۆی: تعارف] کۆمەڵە کردار و قسـەیەک کە زۆر جیددی نـەبن و لەبەر رێز و داب و نـەریت دەربڕدرێن. ⁂ ئەو تەعـاروفـاتـە وەلا بنێ خۆ من بێگانە نیم.

تەعــاروفـــیی (ئان. ل)[تەعـاروف + ئیی] حـاڵی کـەسـێک کـە لە پێـوەندی دا زۆر پابەندی تـەعـــاروف کـــردنـە. **~ بوون:** پابـەندی تەعـــاروف بـوون. ⁂ من

پیـاوێکی تەعـاروفی نـیم ئەوەی دەیڵـێم و دەمەوێ قسەی دڵمە.

تەعـام (نا.)[عـەر: طعـام] چێـشت، خـۆراک، خـواردەمـەنی. **~ کـردن:** ١ـ خواردن. ٢ـ چێژتن، تام کردن.

تەعریف (نا. چا) بڕ: تاریف

تەعـزیم (نا. چا)[عـەر: تعظیم] ١ـ بە گـــــەورە دانـان، گـــــەورە گـــــرتـن. ٢ـ کڕنۆش. **~ کردن:** ١ـ بە گەورە دانان، ڕێزی گـــەورەیی گـــرتن. ٢ـ داهـاتنـەوە، کڕنۆش بردن بۆ گەورەپیاوان.

تەعل (ئان.)[باک] بڕ: تاڵ

تەعـلیـم (نـا. چـا)[عــــەر: تعـلیم] پەروەردە، بار، تەربیـەت. **~ دان:** فێـر کـردن و ڕاهێنان، بار هێنان، تـەربیـەت کردن، عاملاندن.

تەعنە (نا.)[عەر: طعنة] بڕ: تانە1

تەعـویز (نا.)[عـەر: تعـویذ] دوعـای نووسـراوە و پێـچـراوە کە دە ملی دەکەن یا لە باسکی دەبەستن، نوشتە، نیشتوو.

تەعــــویزبەند (نـا. ل)[تەعـــویز + بەند/٦] بەنـی بەســـتـنی نـوشـــتـــە. ⁂ تەعـویـزبەند ریشـەی دڵەی سـەد پارەم/ بـەرگش پـەڕەی جـــەرگ وە دەرد ئـاوارەم (مەولەوی ل ٢٣٢).

تەعـــەددا (نـا. چا)[عـــەر: تـعـــدی] دەســـــدرێژیی، زوڵم و نـاهـەقـــیـی. **~ لێکردن:** زوڵم لێکردن، دەســـدرێژیی لە کەسێک کردن.

تەعەسسوب (نا. چا)[عەر: تـعصب] ١ـ لاینگریی و بڕوای توند و تـیـژی بەبێ لـێکـدانـەوە ســـــــەبـارەت بە بـاوەڕ و مــــەســــەلەیەک. ٢ـ تـونـد و تـیـــژیـی، سەختگیریی.

تەغــار (نا.)[تـور: طغـار] یـەکـەیـەکی کێشـان یا پێوانـی دەغڵ و دانە کە لە هەر ناوچەی ئەندازە و ڕادەکـەی فـەرقی هەیە (بە پێـی یاسـای غـازان خـانی مـەغـوول بەرابەری دە کیلۆ) لە مـوکریان بەرابەرە دەگـەڵ چوار پووت یا چوار تـەنەکـە کـە دەبێتە ٦٤ کیلۆ، و لە کوردستانی عێراق ٦٤ تەنەکەیە، تەخار.

تێبینی: فەرهەنگی خاڵ و فەرهەنگی کـشت و کـاڵ ئەم ڕادەیەیان بـە سـی ربە نووسیوە. کتێبی فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کــوردەواری بـە چل ربـەی نووســـیـــوە، فــەرهـەنگی مـــەردووخ بە سـی مـــەن ـ ی دانـاوە، لـە فــــەرهـەنگی وەهـبـی دا ئـەم ڕادەیـە بـە دوو تـۆن (٢٠٠٠ کـــــــیـلـۆ)

نووسراوه.

تەغــاراو (نا. ل)[تەغـار + ئاو1] ١ـ دەفرێکی گڵێنەی زلی سەر ئاوەڵە بۆ ئاو تێکردن. ٢ـ دەفـرێکە کـە پینەچی ئاوی تێدەکەن و چەرمی تێدا دەخووسێنن. & تەخاراو.

تەغــەلوب (نا. چا)[عـەر: تقلب] ١ـ ناڕاستیی، دەغـەڵیی. ٢ـ نووسـراوەیەک کە خوێندکار لە کاتی ئیمتـەحان بە دزی سـەیری دەکـا و لە رووی دەنووسێـتـەوە. ٣ـ هەر چەشنە کەلک وەرگرتنێکی ناڕەوا و ئیـزن پێنـەدراو لـە تاقی کـردنـەوە و مـەسـەلەی دیکە دا. ~ **کـردن:** ١ـ لە رووی کـەسـێکی دیکە نووسـینەوە یان کـەلک وەرگـرتن لە نووسـراوەی دیکە لە کـاتی ئیمـتـەحـان دا. ٢ـ لە رووی کـاری کـەسـێکی دیکـە کـاری خـۆ نـواندن و نیـشـان دان، ناڕاسـتی لە نیـشـاندنی کاری خۆ.

تەغـەلوبیی (حم.)[تەغەلوب + ئیی] جنس و کـەرەسـەیەک کـە ئەسڵ نـەبێ، قەڵب.

تەف (نا.)[؟] لـە سـەر بـاری لووس چەقینی جگ، شەگگە.

تەفـاوەت (نا. چا)[عـەر: تفـاوت] ١ـ فـەرق، جـیـاوازیی. ٢ـ لێک جـیـا و لێک دوور، جـیـاواز. ~ **کـردن:** فـەرق کـردن. ~ **هەبوون:** فـەرق هەبوون، جیاواز بوون.

تەفت (نا.)[؟][ئەر] سـەوەتەیەکی چێویی کە میوەی تێدەکەن.

تەفتیش (نا. چا)[عەر: تفتیش] کاری پشکنین و گەڕان. ~ **کردن:** گەڕان، بە وردی پشکنین.

تەفـتـیـک (نا.)[تور: tiftik][باک] مووی نەرمی بزنە مەرەز، تفتک.

تەفـر و توونا (نا. ل)[تەفـر؟ + و + توونا] ١ـ نـابوود، فـەوتاو، فـەنـا. ٢ـ لێک بـڵاو، دەربـەدەر و ئـاوارە. & تـەرت و توونا. ~ **بوون:** ١ـ فـەوتـان، نابوود بوون. ٢ـ دەربەدەر و ئاوارە بوون، لێک بڵاو بوون. ~ **کردن:** ١ـ نابوود کـردن، فەوتاندن. ٢ـ دەربەدەر و ئاوارە کردن.

تەفرە (نا.)[عـەر: تفـرة] ١ـ فـریو. ٢ـ حـەواله بە گەواڵە. ~ **پێخواردن:** فریو خواردن، هەڵخەڵەتان، تەفرە خواردن. ** گەر لە دنیـا چاکەیێ سادر بوو تەفرەی پێ نەخۆی/ رووسپی هەر رووڕەشـە گەر بێ سـەد ئازایی بکا (مـەحـوی ل ١٧). ~ **خـــواردن:** فــریـو خـــواردن،

هەڵخەڵەتان. ~ **دان:** ١ـ فریو دان، هەڵخەڵەتاندن. ٢ـ هێنان و بردنی کەسێک و حەواڵە بە گەواڵە کردن بۆ ئەنجام نەدانی کارێک، بێنە و بەرە پێکردن بە کەسێک. ~ **ڕۆیشتن:** لە ژێر باری پرسیار و ئەرکێک خۆ دەرباز کردن، لە بن دەرچوون و وڵام نەدانەوەی سەرڕاست.

تەفسیر (نا.)[عەر: تفسیر] ١ـ بەیان، شی. ٢ـ لێکدانەوە و شی کردنەوەی قورئان. ~ **کردن:** شی کردنەوە، لێکدانەوە.

تەفشۆ (نا.)[باک] بڕ: تەشوێ

تەفشوو (نا.)[باک] بڕ: تەشوێ

تەڤ (ئاک.)[؟][باک] ١ـ گشت، هەموو، تەواوەتی. ٢ـ دەگەڵ، لەگەڵ، تێکڕا.

تەڤتی (نا.)[؟][باک: تەڤتی، دەڤتی] بڕ: نشاستە

تەڤر (نا.)[باک] بڕ: تەور

تەڤرداس (نا. ل)[تەڤر + داس][باک] بڕ: تەورداس

تەڤرزین (نا. ل)[تەڤر + زین][باک] بڕ: تەورزین

تەڤرک (گیا.)[تەڤر (تڤر) + ک][باک] بڕ: توور2

تەڤز (نا.)[باک] بڕ: تەز

تەڤزاندن (چا. م)[باک] بڕ: تەزاندن

تەڤزین (چا. ل)[باک] بڕ: تەزین

تەڤشۆ (نا.)[باک] بڕ: تەشوێ

تەڤن (نا.)[باک] بڕ: تەون

تەڤەر (ئاک.)[زا] بڕ: تەبەر

تەڤنک (نا. ل)[تەڤن + ک][باک] بڕ: تەونۆکە

تەق1 (وشـد.) دەنگی تەقە. ~ **کردن:** دیق کردن، تەقین، شەق بردن لە داخان.

تەق2 (ئان.) بڕ: تاک.

تەقا (ئام.) وتەیەکە بۆ دەربڕینی شک و دوودڵیی و ترس لە مەسەلە و مەبەستێک، بەڵکە، بەشکەم، ئەوەهات، تەقوو. ⁘ ئەو هەموو پارەی بۆ لە سەر ئەم دوکانە دانێم تەقا سەری نەگرت.

تەقاعود (نا. چا)[عەر: تقاعد] ١ـ کەسێک کە لە پیریی، نەخۆشیی یا هەر هۆی دیکە لە کار کردن ئازاد دەکرێ و پارەیەکی دیارییکراوی بۆ دەبڕنەوە،

تەقاوییت، بازنیشەستە. **~ بوون:** لە کار ئازاد بوون و پارەی تەقاعود وەرگرتن، بازنیشەستە بوون.

تەقاندن (چا. م)[باک: پەقاندن، تەقاندن ـ ناو: تەقاندن، تۆقاندن، ترەقاندن ـ هەو: تەقنای] ١ـ تۆقاندنی تەقەمەنی. ٢ـ گوللە هاویشتن بە چەک.

تەقاندنەوە (چا. م)[تەقاندن + ئەوە] ١ـ تەقاندنی بۆمب و چەکەمەنی. ٢ـ لە کەو و بێژینگ دانی دەغڵ و دانەوێڵە بۆ جیا کردنەوەی بەرد و شتی زێدە. ٣ـ گەڕان و پشکنینی زۆر. ⁂ دونیام تەقاندەوە بەڵام ئەوەی دەمەویست نەمدیتەوە.

تەقاوی (نا. چا)[عەر: تقاوی] دەست گرتن و پارە دان بە کرێکار و کارەکەر بەر لە حەقدەست ومووچە وەرگرتن، دەسوام.

تەقاوییت (نا. چا)[عەر: تقاعد] بڕ: تەقاعود

تەقتەقە بەرد (نا. ل)[تەق + تەقە + بەرد] کۆمەڵە بەردێکی لێک و لووسی کێو کە بە سانایی لێک جیا دەبنەوە و دەوەرن.

تەقتەقیلە (نا. ل)[تەق + تەق + ئیلە]

کەوشی چێو یا پلاستیک کە تەنیا سەر پەنجەکان دەگرێ و لە کاتی ڕۆیشتن تەقەی دێ، سەرپایی.

تەقتیر (نا. چا)[عەر: تقطیر] بڕ: تەقتیر کردن. **~ کردن:** جوێ کردنەوەی مادەیەکی شیاوی جیا بوونەوە لە مادەیەکی دیکە بە شێوەی کوڵاندن و تین دان وەک جوێ کردنەوەی ئاوەکییە لە ئاو بۆ خەستتر کردن.

تەقدیر (نا.)[عەر: تقدیر] قەدەری خودا، بەش، چارەنووس. || **تەقدیری خودا(ی):** قەدەر و چارەنووسێک کە خودا دیاری کردوە. ⁂ نەمزانی تەقدیری خودای تەگبیری عەبدی بەتاڵ دەکات (گەنج ل ٢٦٣).

تەقرە (وشد.)[سۆر] بڕ: تەقڵە

تەقسیر (نا.)[عەر: تقصیر] ١ـ خەتا، هەڵە. ٢ـ تاوان، سووچ ٣ـ کۆتایی، درێغ، سستی. **~ کردن:** ١ـ خەتا کردن، هەڵە کردن. ٢ـ تاوان کردن. ٣ـ کۆتایی کردن، سستی کردن. ⁂ با ڕەفیقانم بکەن شینم کە وەقتی زارییە/ قەت مەکەن تەقسیر لە گریان، شیوەنم یەکجارییە (نالی ل ٥٨٣). **~ هەبوون:** ١ـ خەتا هەبوون. ٢ـ تاوانکار بوون.

تەققە (وشد.) بڕ: تەقە

تەقلا (نا.)[زا] بڕ: تەقڵە

تەقلە 1 (نا.) بڕ: تەقیلە

تەقلە 2 (نا.)[؟] بەری هەنجیر کە بە کاڵی هەڵدەوەرێ، باقۆ.2

تەقلە 3 (نا.)[باک] بڕ: تەقڵە

تەقـڵـە (نا.)[باک: تەقلە، تلقـە ـ ناو: تەقڵە، تەقرە ـ هەو: تەقڵە ـ زا: تەقلا] ١ـ سـەرمـەقـولات، دەکـبـووز، دەقـەلووز، بالانس. ٢ـ خـۆ هەڵسووڕانەوەی کۆتر و باڵندەی دیکە لە ئاسمان دا. ⁂ قاسپەی کـەو لە کـێـو، تەقڵـەی باز لـە دەشت/ تا کـوردسـتـان بێ لە کـوێیـە بەهـەشت (بۆ کـوردسـتـان ل ٣٤). ٣ـ هەڵبەز هـەڵبـەزی بەردی پان لـە سـەر ئاو. ٤ـ هـەڵبـەز هەڵبـەزی هەلووک و شـتـی لەم بابـەتە لە سـەر زەوی. ٥ـ دارێکی سـووک کـە سوارکار لە جلیتێن دا بە سواری دیکەی دادەدا، دارتـەقـڵـە، دارجلیت، جلیت، جریت. ٦ـ هەلینگ، غار، تەقڵەکوت. ⁓ **لێدان:** ١ـ سـەرمـەقـولات لێـدان، بالانس لێـدان. ٢ـ پشت و روو بوونـەوەی باڵندە لە ئاسمان. ٣ـ هەڵبەزینەوە.

تەقڵەباز (ئان. فا)[تەقڵە + باز4] ١ـ کەسێک کە باش سەمـەقولاتی لێبدا. ٢ـ کۆتر یا باڵندەیەک کە لە ئاسمان تەقڵەی لێدەدا.

تەقڵەکوت (ئان. فا)[تەقڵە + باز4] بـە پڕتـاو و هـەڵبـەز هەڵبـەز رێ بڕین، هەڵەدا. ⁂ بە تەقـڵـەکـوت خـۆی گـەیاندە من هەتا مزگێنیم لێوەرگرێ!

تەقنای (چا. م)[هەو] بڕ: تەقاندن

تەقویم (نا.)[عـەر: تقویم] دەفتـەرێک کـە حـسـێـبی سـاڵ و مـانگ و رۆژ و حەوتەکانی تێدایە، رۆژئەژمێر، رۆژژمێر.

تەقـوپۆق (وشـد.)[تەق1 + و + پۆق] [ئەر] بڕ: تەقوتۆق

تەقـوتوق (وشـد.)[تەق1 + و + توق] [زا] بڕ: تەقوتۆق

تەقوتۆق (وشد.)[تەق1 + و + تۆق2] [باک: تەقوتەق ـ ناو: تەقوتۆق، تەقوپۆق ـ زا: تەقـوتـوق] ١ـ دەنگی زۆر و بەربلاوی تەقـەتـەق و تەقـەمـەنی. ٢ـ دەنگی وێک کـەوتنی کۆمـەڵە کەرەسـەیەک کە تەقـەیان دێ.

تەقوتەق (وشد.)[تەق1 + و + تەق1] [باک] بڕ: تەقوتۆق

تەقـوڕەق (ئان. ل)[تەق1 + و + رەق] ⁓ شـوێن و جـێگەیەکی رەق، رەقـوتەق.

بوون: نەرم و خـــۆش نەبوون، رەقــوتەق بوون، رەق بوون.

تەقودەو (نا. ل)[تەق + و + دەو][ئەر] برِ: تەقورِەو

تەقـــــورِەو (نـا. ل)[تـەق + و + رەو] رەوین و راکـردنی بە کـۆمـەڵ لە ترسـان، تەقودەو، تەکودەو

تێبینی: تەق لە (تەقورِەو و تەقودەو) دا و هـەروەهـا تـەک لـە (تـەکـــــودەو) دا دەچنەوە سـەر [ئەو: تەکە ـ پەهـ: تەگ] بە مـانای رەو و را لە ریشـەی ئـەوێسـتـایی تەک و تەچ بـە مـانای راکـردن و رەوین و هـەڵاتن.

تەقولەق (ئان. ل)[تەق + و + لەق] ١ـ حـاڵی شـتـێک لە سـەر جـێی خـۆی قـایم نـەبێ و لەرزۆک و لـەق بـێ. ٢ـ (مـــجـ.) شـوێن و جـێگەیەک کـە هـاتوچۆی تەواوی لەسـەر نەبێ، نیـوە تەحـتـیل. ~ **بوون:** ١ـ سـســت و لەرزۆک بـوون، نیــوەقــایم بوون. ٢ـ لە سـەر نەزمی پێشـوو نەبوون، نیـوەتەحـتـیل بوون. ⁘ نازانم چ خـەبەر بوو ئەمــرِۆ مـــەدرەســـە تـەقـــولەق بـوو بەشێکی زۆر نەهـاتبوونەوە.

تەقــوهۆرِ (وشـــد.)[تـەق + و + هۆرِ] دەنگی بەرز و زۆری تەقەتەق.

تەقــوو (ئام.) ١ـ برِ: تەقـا. ٢ـ پەکـوو، حەیف، مخابن.

تەقـە (وشـد.)[لۆر: تەقـە ـ بیـر: تەق ـ فـــار: تـق. باک: تـەق ـ نـاو: تەق، تـەقـــە، تەقـــقـــە ـ هـەو: تەق، تەقـــە ـ زا: تەق] ١ـ دەنگی چەک و تـەقـــەمـــەنی. ⁘ تەقـــەی تفـەنگ، تەقـەی تۆقـتـۆقـە. ٢ـ دەنگ وێک کـەوتنی شـتی رەق و سـەخت. ⁘ تەقـەی ددان، تەقـەی قـاپ و کـەوچک. ٣ـ دەنگی کــوتـانـی دەرگـــا. ٤ـ دەنگی دەهـۆڵ. ⁘ کچی کابرای جیرانی خواست. بە تەقەی دەهـۆڵ و زورِنای گـوێسـتـێـوە (گـەنج ل ٢٧٢). ٥ـ شــــەرِە تفـــەنگ. ٦ـ (مـــجـ.) هـەواڵ، خـەبەر، دەنگـۆ. ٧ـ (مجـ.) تەواو، خــــڵاس. ~ **بوون:** شـــــەرِ بـوون بـە چەک. ~ **تێکەوتن:** ١ـ راکـــــردن و رەوینەوەی بە کۆمەڵی حەیوان لە ترسان. ٢ـ (کنـ.) نەمـان و برِانـی شـیـر لە گـوانی حەیوان. ⁘ مانگاکەمـان تەقەی تێکەوتوە و چی دیکە شــیــر نادا. ~ **داکـەوتن:** (کنـ.) خـەبەر و دەنگۆ بـڵاو بوونـەوە ~ **کـردن:** ١ـ گـولـە هـاویشـتن. ٢ـ تەقــەتەق کردن. ~ **لە بن هێنان:** (کنـ.) برِ: تەقە لێـهێنان. ~ **لە دەرگا هێنان:** لە دەرکـە دان، دەرگا کـوتان. ~ **لێـبرِین:** (کنـ.) تەواو کردن و خڵاس کردنی شتێک، تەقە

لێـــهــێنان. ~ **لێكردن:** گــولله بـه كەسێكەوە نان. ~ **لێهێنان:** (كنـ.) ١ـ تەواو كـردن و خـلاس كـردنی خـواردن و شـتـی لەم بابـەتەی نێـو دەفـر. ؛؛ هەتا تەقــەی لە قـابلـەمـە نەهێنا لـە سـەری هەڵنەسـتـا! ٢ـ تـەواو كـردن و بە ئـاكـام گــەیاندنی كــارێك. & تەقـــە لە بن هێنان. ~ **وەســـتـــان:** وەســـتـــانـی شەڕ. ~ **وەستاندن:** وەستاندنی شەڕ. ~ **ی سەر هاتن:** (كنـ.) تێنـەگـەیشتن، حـــاڵی نـەبوون. ؛؛ من هـەر چەند باسی فیزیكت بۆ بكەم تۆ تەقەی سەرت دێ.

تەقـەتەق (وشـد.)[تەقـە + تەق][باك: تەق تـەق ـ ناو: تـەقـــەتەق] تـەقـــەی زۆر، تەقــەی یەك لـە ســەر یەك. ~ **كـردن:** زۆر تەقە كردن، تەقە لە شت هێنان.

تەقــەفــیـــرە (نا. ل)[تەقـە + فـیـــڕ (فـیـڕاندن) + ئە][ئـەر ـ هـەو] زگ چوونی زۆر توندی مـرۆڤ، بەلەفـیـرە، بەلەفـیـڕێ، تووشقە.

تەقەلا (نا. چا) بڕ: تەقەللا

تەقـەللا (نا. چا)[عـەر: تقلی] هـەوڵ، حەول، خەبات، سەعی، تەقەلا. ~ **دان:** هـەوڵ دان، مـــاندوو بوون بە كــارێكەوە. ~ **كـــــردن:** هـەوڵ دان، تێـكـۆشـین، سەعی كردن.

تەقەڵ (نا. ل)[تەق + ئەڵ] هـەركـام لە مـەودا و شـوێنـی درووومـان كـە دەرزی بە جـــــارێك چـوونـە ژوور و هـاتـنـە دەر پێكیـدێنێ، تەقــەڵە. ~ **بەربوون:** لێك كـرانـەوە و هـەڵوەشـانـەوەی تەقـەڵەكـانی درووومــان، تەقـەڵ هـەڵپــچــڕان، تەقـــەڵ هەڵوەشانەوە. ~ **تێهەڵدان:** بڕ: تەقەڵ لێـدان. ~ **لە سـەر یەك نەبوون:** (كنـ.) هـۆش و بیـــر لە ســـەر خـــۆ نەبوون، هـاوســـەنگی نـەبوون لـە باری ڕەوانـی و مـێشكەوە، خـەرفـان، تەقـەڵ لە سـەرەخـۆ نـەبوون. ~ **لە سـەرەخـۆ نەبوون:** (كنـ.) بڕ: تـەقـــەڵ لە ســـەر یـەك نـەبوون. ~ **لێـــدان:** درونـی پارچـە و قــومـــاش بـە تەقەڵ، تـەقەڵ تێهـەڵدان. ~ **هەڵپچڕان:** لێك بوونـەوە و پســـانـی تەقـــەڵ. ~ **هەڵوەشـاندنەوە:** دەرهێنـانی تەقـەڵەكـانی پـارچـە و قـــــومـــــاشی دوراو. ~ **هەڵوەشانەوە:** لێك كرانەوەی تەقـەڵەكانی درووومـــان، تەقـەڵ هـەڵپــچــڕان، تەقـــەڵ بەربوون.

تەقەڵ هەڵپچڕاو (ئان. فا)[لە: تەقەڵ هەڵپچڕان][كنـ.) كەسێك باری ڕەوانی و مێشكی هاوسەنگی نەبێ.

تەقـەڵە (نا. ل)[تەق + ئەڵە][هەو] برِ: تەقەڵ

تەقـەمـەنی (نا. ل)[تـەقـە + مـەنی] کـۆمـەڵە کـەرەسـەیەک کـە بۆ چەک و تەقـاندنـەوە کـەلکی لێـوەردەگـرن وەک فیشەک و باروووت و ...

تەقـیلە (نا.)[عـەر: طاقـیة] کـڵاوێکی چووکی کـــون کـــونە لە بەن و دەزوو دەیچـن و تـەپڵـی ســـــەر دادەپـۆشـێ، ئارەقچن، تەقلە1.

تەقین (چا. ل)[بـاک: پـەقـین، تـەقـین ـ نـاو: تـەقـین، تـۆقـین ـ هـەو: تـەقـــای] ١ـ دەنگی تەقـە لـە چەکـەمـەنی هـەسـتـان، تەقینەوە. ❊ مینەکە تەقی. ٢ـ ترەکینی شـــتی هـەڵـمـــســـاوی وەک پزدان. ٣ـ هـەڵـمـسـان لە بەر زۆر خـواردن. ٤ـ لێک بـڵاو بوون و شکـانـی شـــتی رەقـی وەک بەرد و هێلکە و شـەشـە دە نێو ئاگر دا. ٥ـ قــــەڵشـین و درز بـردنـی دەفــــری شووشەییو چینی لەبەر سەرما و گەرما. ٦ـ دەنـگـی تـرازانـی جـــــــومـگـە. ٧ـ بـووژانـەوەی کـــــوێـرەکـــــانـی و ئـاو لێـدەرکـەوتنیـان لە بەهار دا. ٨ـ شــەق بردن لە داخان، تەق کردن، دیق کردن.

تەقــینەوە (چا. ل)[تەقین + ئەوە] ١ـ تەقــینـی بۆمب و چەکـەمــەنی دیکە. ٢ـ (مـــجـ.) دەنگ دانـەوە و بـڵاو بوونـەوەی دەسـبـەجـێی هەواڵ و خـەبـەر بە هـەمـوو لایەک دا.

تەقـیـە (نا. چا)[عـەر: تقـیة] ١ـ خـۆ پارێزیی، پارێزگاریی. ٢ـ خۆپارێزیی لە بیـر و رای خـۆ دەربڕین لـە مـەترسی دا، درۆی بە ناچار. **~ کـــردن:** ١ـ خـــۆ پاراسـتن، خـۆ دوور خـسـتـنەوە. ❊ من راوی مـامـزان ناکـەم تـەقـیـەی دەکـەم (سـێـســەد هۆنراوە ل ١٢٦). ٢ـ خـۆ پاراسـتن لـە راست کـــوتن لە کـــاتی مەترسی گیانیی دا.

تەک [1] (ئان.)[برِ: تاک1] ١ـ تـەنیـــا، بەتەنێ، تەک و تەنیا. ٢ـ بێ هاوتا، تاک، تاقـانە. **~ بوون:** ١ـ بێـهـاوتا بوون، بێـوێنە بوون، هاوتا نەبوون. ٢ـ تەنیـا بوون، بەتـەنێ بوون. **~ کـــەوتن:** بە تەنیـا مـانـەوە، لە کـۆمـەڵ و کـەس دوور کەوتنەوە.

تەک [2] (ئام.)[گـیـل: تەک (تەنیـشت، کـەلەکـە) ناو: تەک ـ زا: تەک] دەگـەڵ، لە گەڵ، لە تەک. ❊ تەک تۆمە!

تـەک [3] (نـا.)[لـۆر: تــەک. نـاو: تـەک، تـەیکە، تـەیجــە ـ هـەو: تەیجـــە][ئەر]

جۆرێک سەوەتەی دەسچنە کە لە شووڵی ناسک دەیچنن، پەلە و بە قـــــەرا مەجۆعمەیەک گەورەیە کە بۆ پاڵاوتنی برنجی پڵاو، شت لە سەر وشک کردن و کاروباری دیکە کەلکی لێوەردەگرن، سەلە، نانەشان.

تەک[4] (نا.)[بڕ: تەکە] پاڵ، تەکان، فشار. ~ **پێوە دان:** پاڵ پێوەنان. ~ **دان:** ١ـ پاڵ دان بە یەکەوە. ٢ـ پاڵ پێوەنان. ꞉꞉ تەک دا تاریکی ئەو لای تەریکی/ ئاڵەم چەنی نوور کەرد هام شەریکی (مەولەوی ل ٢٤٥). ٣ـ لا چوون و ڕێ کردنەوە. ~ **دانە دواوە:** بەرەو پاش کشانەوە. ~ **دانە لاوە:** بەرەو لایەک کشانەوە.

تەکان (نا.)[لە: تەکاندن][پەش: تەکان ـ فار: تکان ـ تات: تەکون، تەچون ـ لۆر: تەکۆ. ناو: تەکان ـ هەو: تەکانە، تەکانی] ١ـ جووڵە. ٢ـ پاڵ، بۆق. ٣ـ تەوژم. ~ **پێدان:** جووڵە پێدان، تەکان دان، جووڵاندنەوە. ~ **تێکەوتن:** جووڵە تێکەوتن، وە جووڵە کەوتن. ꞉꞉ دوای سەعاتێک راوەستان ئەو سەفە تەکانێکی چووکی تێکەوت. ~ **خواردن:** جووڵە کردن لە سەر جێی خۆ، جووڵە تێکەوتن، وە جووڵە کەوتن. ꞉꞉ منداڵ دە نێو زگی دایک دا جاروبار تەکان دەخوا. ~ **دان:** ١ـ جووڵاندنەوە. ٢ـ پاڵ پێوەنان. ٣ـ راتڵەکاندن، راوەشاندن. ꞉꞉ شانی گرت و بە تووڕەیی تەکانی دا. ~ **دانە خۆ:** وە هەوڵ کەوتن بۆ بەڕێوە بردن و ئەنجام دانی کارێک. ꞉꞉ رۆڵە چەندە دەست لە سەر دەست دادەنێی، هەستە تەکانێک بدە خۆت و کارێک بدۆزەوە. ~ **نەخواردن:** نەجووڵانەوە، هیچ نەکردن، هەروا مانەوە. ꞉꞉ دوو مانگ لە ماڵ دانیشتم و تەکانم نەخوارد.

تەکاندن (چا. م)[فار: تکاندن ـ لۆر: تەکەنێ ـ بیر: تەکۆندەن ـ گیل: فەتەکانێن. باک: تەکاندن ـ ناو: تەکاندن، تەکانن ـ هەو: تەکنای] ١ـ راوەشاندن و راتڵەکاندنی رایەخ و جل و شتی لەم بابەتە بۆ جیا کردنەوە تۆز و خۆڵ. ٢ـ بە دەست و پتە لێکردنەوەی پەڵە و شتی وردە لە لەش و جل. ꞉꞉ سەرت هێندێکی ئارد پێوەیە بتەکێنە با لێبێتەوە ٣ـ تەکان دان و راوەشاندنی دار و درەخت بۆ هەڵوەراندنی بەر و میوە.

تەکانن (چا. م)[ئەر] بڕ: تەکاندن

تەکانە[1] (ئان. ل)[تەک1 + ئان1 + ئە] [باک] بڕ: تاکانە

تەکانە[2] (نا.)[هەو] بڕ: تەکان

تەکانی (نا.)[هەو] بڕ: تەکان

تەکپەڕان (ئان. ل)[تەک1 + پەڕان] ژنێک کە جاروبار لێر و لەوێ (نەک بە هەموو کەس) بدا.

تەکخاڵ (نا. ل)[تەک1 + خاڵ2] پەڕی قومار و یاریی کە یەک خاڵی لە سەر بێ، تەکە.

تەککوو (ئام.) بڕ: پەککوو

تەککە (نا. ل)[تەک1 + ک + ئە] بڕ: تەکە2. **لە شا ~ هێنان:** (کنـ.) بڕ: لە شای تەکە هێنان.

تەکلیف (نا.)[عەر: تکلیف] ١ـ ئەمر و واجبێک کە دەبێ ئەنجام بدرێ. ٢ـ مەشق و دەرسێک کە دەدرێ بە خوێندکار هەتا لە ماڵ یا لە دەرەوەی فێرگە ئەنجامی بدا. ٣ـ ئەمر و مەسەلەگەلێک کە خودا لە سەر بەندەی فەرز کردوە. ٤ـ چلۆنایەتی وەزع و حاڵی کەسێک لە داهاتوو دا. ٥ـ مەسەلە و کارێک کە دەبێ لە سەری تەما بگرترێ و روون بکرێتەوە. **~ روون کردنەوە:** تەما گرتن لە سەر کار و مەسەلەیەک و داهتوو و چارەنووسی دیاریی کردن. ⁂ ئەو ماڵەی دەفرۆشین یا نا، تەکلیفم روون کەوە بزانم چ بکەم. **~ لە سەر دانان:** ئەمر و کارێک بە کەسێک سپاردن بۆ ئەنجام دانی. ٢ـ مەشق و دەرس دان بە خوێندکار بۆ ئەنجام دان و کار لە سەر کردنی. **~ هەبوون:** مەشق و دەرس هەبوون بۆ کار لە سەر کردن و ئەنجام دانی. ⁂ ئەمڕۆ تەکلیفم زۆرە ناتوانم دەر کەوم. **~ ی (کەسێک یا مەسەلەیەک) دیاری کردن :** دیاریی کردنی وەزع و حاڵی داهاتووی کەسێک. ⁂ تکایە تەکلیفی ئەو کچەمان روون کەوە دەتەوێ یان نا؟ تەکلیفی ئەو میراتە بە من روون ناکرێتەوە! & تەکلیف روون کردنەوە. **لە سەر ~ کردن:** واجب کردنی کارێک بۆ ئەنجام دانی.

تەکمە (نا.)[هس: تەکیمە] لبادە و جلێکی باڵاپۆشی قۆڵداری رازاوەیە لە سەر جلەکانی دیکە وەک کەوا دەبەر دەکرێ کە هەتا سەر ئەژنۆ دەگا.

تەکنۆلۆژی (نا.)[فەر: technologie] زانستی تەکنیک و فەن و چلۆنایەتی کار پێکردن و ئیستفادە لێکردنیان.

تەکنیک (نا.)[فەر: technique] ١ـ توانایی و لێوەشاوەیی، فووت و فەن. ٢ـ فەن و شێوە کاری هونەرمەند. ٣ـ فەن و

کار پێکردن بە کەرەسەی فەننی.

تەک و تووک (ئان. ل)[تەک1 + و + تووک5] هەندێکی کەم لێر و لەوێ، چەند کەسێک. ⁂ تەک و تووک منداڵ هاتبوونەوە مەدرەسە. تەک و تووک لەبەرم هەستان. ٢ـ (ئاک. ل) چەند دانەیەک، هەندێک. ⁂ چەند دارێک تەک و تووک، لێر و لەوێ رسکابوون. & تاق و لۆق، تاک و تووک، تاک و تەرا

تەک و تەنیا (ئان. ل)[تەک1 + و + تەنیا] تاک و تەنیا، بەتەنێ، تەنیا. ⁂ تەک و تەنیا بە ئارامی دەچم بۆ گردەکەی بەر دێ (تاریک و روون ل ١١٦).

تەکودەو (نا. ل)[تەک + و + دەو] بڕ: تەقوڕەو

تەکووز (نا.)[؟][باک] کامل، تەواو و بێ کەمایەسی.

تەکە[1] (گیانـ.) بڕ: تەگە. **~ گرتن:** بڕ: تەگە گرتن.

تەکە[2] (نا. ل)[تەک1 + ئە] ناوی چوار پەڕی یاریی و قومار کە یەک خاڵی دڵ، گشنیز، خشت یا خاچ بێ، تەکخاڵ، تەککە. **لە شا ~ هێنان:** (کنـ.) زۆر سەرکەوتوو و بە بەخت و شانس. ⁂ کەریم نەتەنیا ژنێکی خانەوادەی وەگیر کەوتوە ماڵ و سامانێکی زۆریشی پێبڕاوە لە شای تەکەی هێناوە.

تەکە[3] (نا.)[ئەو: تەکە ـ پەه: تەک] ١ـ پاڵ و زەخت بۆ جێ کردنەوە. ٢ـ جووڵە، لەز، تەکان و لەرەی شتی هەڵواسراو. **~ دان:** هەڵکشان و پاڵ دانی چەن کەسێک بۆ جێ کردنەوەی کەسێکی دیکە، تەکە کردن. **~کردن:** ١ـ بڕ: تەکە دان. ٢ـ جووڵانەوە و لەرانەوەی شتی هەڵواسراو. **~ هاتن:** جووڵانەوە، لەرانەوە.

تێبینی: تەکە لە ئەوێستا دا بە مانای را، توند و تیژ لە ریشەی تەک بە مانای راکردن کەوتوە. هەروەتر هەڵتەک ـ یش لە کوردیی دا هەر لەم ریشەیە.

تەکەتەک (نا. ل)[تەکە3 + تەک] جووڵە و لەرەی پەیتا پەیتا.

تەکەڵتوو (نا.)[؟] چەند قەد لباد کە لە ژێر قەڵتاغی زین دادەدنرێ، نەرمەزین، ئارەقگیر. **~ نەحەسانەوە:** (کنـ.) هەمیشە دەرگیر بوون و بە حەسانەوە نەگەیشتن، نەحەسانەوە.

تێبینی: لە فەرهەنگەکانی فارسی دا

تەکەلتوو (تکلتو) هەر بەو مانایە هاتوە.

تەکەنمە (نا.) بڕ: تەکیمە

تەکیمە (نا.)[؟] رایەخێکی چووکی یەک کەسییە لە لباد، تەکینمە، تەکەنمە.

تەکینمە (نا.) بڕ: تەکیمە

تەکیە 1 (نا.)[عەر: تکیة] شوێنێک کە دەروێش بۆ بەڕیوە بردنی ئاهەنگی خۆیان لێی کۆ دەبنەوە، خانەقا.

تەکیە 2 (نا.)[؟] سەکۆیەکی باریک بۆ لە سەر دانیشتن، خواجانە.

تەکێن (ر.)[لە: تەکاندن] بە ناوەوە دەلکێ و ناوی فاعلی ساز دەکا. ⁂ تۆزتەکێن.

تەگبیر (نا. چا)[عەر: تدبیر] ١ـ ئاکام و چارەی کار، رێی چارە. ٢ـ مشوور. **~ بۆ کردن:** رێی چارە و عیلاجی مەسەلەیەک بۆ کەسێک دیتنەوە. ⁂ قەرزێکی زۆرم لە سەرە ئەگەر تەگبیرێکم بۆ نەکەن سەر و ماڵم تێدا دەچێ! **~ بەتاڵ بوون:** بێ ئاکام بوونی مشوور و چارە. **~ بەتاڵ کردن:** بێ ئاکام کردنی تەکبیر و چارە. ⁂ نەمزانی تەقدیری خودای تەگبیری عەبدی بەتاڵ دەکات (گەنج ل ٢٦٣). **~کردن:** ١ـ بیر کردنەوە و ئاکامی کارێک لەبەر چاو گرتن، رێی چارە و عیلاج دیتنەوە. ٢ـ مشوور کردن، را خواستن. **~ گەیشتن:** رێی چارەیەکی باشتر هەبوون. ⁂ ئەری ئەو قسەم تەگبیری دەگاتێ؟ **~ویستن:** پێویست بە تەگبیر هەبوون، رێی چارە دوزینەوە.

تەگبیرکەر (ئان. فا)[لە: تەگبیر کردن] کەسێک کە بۆ چارەی کارێک بیر دەکاتەوە، کەسێک کە بۆ عیلاجی کار و مەسەلەیەک مشووری لێدەخوازن. ⁂ ژنێک بوو لە قەدیمەوە هەم تایەن، هەم سەرسپی، هەم تەگبیرکەری خەزاڵ بوو. (لاس و خەزاڵ ل ٦٠).

تەگە (گیانـ.)[پەهـ: تەکەل. پەش: تکە ـ فار: تکە ـ بیر: تەککە. باک: تەکە، تەگە ـ ناو: تەکە، تەگە، تگە، تەژە، تەچە، تەجە] بزنی نێر کە پێشەنگی رانە، نێری/١، سابرێن،ساورێن، تەجەنەڕ. **~ گرتن:** جووت بوونی بزن و تەگە، تگە گرتن، تەکە گرتن.

تەگەر (نا.)[ئین: tyre] ١ـ چەرخی خڕی دەوری مەکینە و ماشین کە بۆ لێخورین کەلکی لێوەردەگرن. ٢ـ لاستیکی دەوری چەرخ، تایر، تایە.

تەگەرە (نا.)[؟][ناو: تەوەرە، تەگەرە، تەمەرە] ١ـ گیر، چەت، کۆسپ، لەمپەر، بەرهەڵستی چوونە پێشی کار و مەسەلەیەک، تەوەرە، تەمەرە. ٢ـ [ئەر] میلە و دارێکی کە دەخرێتە نێو کونی سەر بەرداشی خوارەوە، کەوەرە، تەوەرە. **~ تێخستن:** گیروگرفت ساز کردن و چەت تێخستن بۆ برێوە نەچوونی کار و مەسەلەیەک، تەگەرە لێدان. **~ تێکەوتن:** تێکچوونی کار و مەسەلەیەک لە بەر گیروگرفت و چەت تێکەوتن. **~ لێدان:** بڕ: تەگەرە تێخستن.

تەل[1] (نا.)[تور: tel][بڕ: تێل] ١ـ سیم، تێل. ٢ـ ژێی ئامێری مۆسیقا. ፨ تەلی کەمان، تەلی عوود.

تەل[2] (نا.) کورتکراوەی تەلەگراف.

تەل[3] (نا.)[باک] بڕ: تەڵە

تەلا (نا.)[عەر: طلا] زێڕ، تەڵا. ‖ **تەلای دەستەوشار:** ١ـ زێڕێک بوە (دووسەد مسقاڵ) لە خەزێنەی خوسرەو پەرویز پادشای ساسانی دا کە گۆیا وەک مێو نەرم بوە. ٢ـ (مجـ.) شتی زۆر بەنرخ و بێهاوتا. ፨ خانی ئەو تەلای دەستەوشار و ئەو گەنجە بەنرخ و بێ ئەژمارەی لە دەریای بیری هەراو و بەرینی خۆی کۆ کردۆتەوە (مەم و زین ل ٢٢٥). بالآت ببینم چون داری هەنار/ گەنجی باداوەر، تەلای دەستەوشار/ با بحەسێتەوە فەقیر و هەژار (بارام و گوڵندام ل ٦٩).

تەلار (نا.) بڕ: تالار

تەلاش (نا.)[باک] بڕ: تەڵاش

تەلاشە (نا.)[زا] بڕ: تەڵاش

تەلان (نا.)[هس: تەڵان] ١ـ کێو، بەندەن، بەرزایی. ٢ـ بڕ: تەڵان

تەلایە (نا.)[عەر: طلایع](نز.) کۆمەڵێک سەرباز یا سوار لە پێشەوەی لەشکر کە بۆ چلۆنایەتی و هەڵسەنگاندنی هێزی دوژمن دەنێردرێن، پێشەنگ.

تەلایەچی (ئان. ل)[تەلایە + چی] ١ـ سەرۆکی تەلایە. ٢ـ ئەو کەسانەی کە لە تەلایە دان. ፨ تەلایەچی جاڕیان کێشا: ئەی کۆمەگی گەورە، ئەی موسڵمانان (بارام و گوڵندام ل ١٠٦). & تەلایەدار

تەلایەدار (ئان. فا)[تەلایە + دار2] بڕ: تەلایەچی

تەلبەند (نا. ل)[تەل1/١ + بەند] شوێنێک کە پەرژینی بە تەلی دڕکاویی

لێدرابێ.

تەلچی (ئان. ل)[تەل2 + چی] بڕ: تەلەگرافچی

تەلخانە (نا. ل)[تەل2 + خانە] بڕ: تەلەگرافخانە

تەلسز (نا. ل)[تەل1/١ + سز][تور: telsiz] بڕ: بێسیم.

تەلسک (نا.) بڕ: تلیسک

تەلعەت (نا.)[طلعت] ١ـ ڕوو، روخسار، نێوچاوان. :: لە خەوفی تەلعەتی، ڕۆژ هەروەکوو شێت/ بە رووزەردیی هەڵات و کەوتە کێوان (نالی ل ٣٢١). ٢ـ دەرکەوتن، هەڵاتن، ئەنگووتن. ٣ـ هەڵاتن و دەرکەوتنی ئەستێرە و خۆر. :: تا فەلەک دەورەی نەدا، سەد کەوکەبی ئاوا نەبوو/ کەوکەبەی میهری موبارەک تەلعەتی پەیدا نەبوو (نالی ل ٣٧٠).

تەللان (گیانـ.) بڕ: تەڕلان

تەلمسک (نا.) بڕ: تلیسک

تەلو (گیا.)[زا] دڕک، دڕوو، تەڵووک، تەلی. (بڕ: تەڵووک)

تەلهە (نا.)[باک] بڕ: تەڵە

تەلە[1] (ئان.)[زا] بڕ: تاڵ

تەلە[2] (نا.)[باک] بڕ: تەڵە

تەلەبەرد (نا. ل)[تەل + ئە + بەرد] پارچە بەردێکی پان و تەخت.

تەلەپاتی (نا.)[فەر: telepathie] پەیوەندی فکری دوو کەس لە ڕێی دوورەوە دەگەڵ یەکتر.

تەلەسکۆپ (نا.)[فەر: telescope] دووربینێکی گەورە کە فەلەک و ئەستێرەکانی ئاسمانی پێ سەیر دەکەن.

تەلەسم (نا.) بڕ: تەلیسم.

تەلەسمبەند (نا. ل)[تەلەسم + بەند] بڕ: تەلیسمبەند. :: تەلەسمبەندێکیان دەدایە، نە دیویەتی سکە و نە چۆتە کارخانە/ ئەوە ئاساری قەدیمە، نێوی مەرجانە (سەعید و میرسێوەدین ل ١٧٨).

تەلەف (نا. چا)[عەر: تلف] ١ـ زایە، فیرۆ، خەسار. ٢ـ فەوتاو، نابوود. ~ **بوون:** ١ـ خەسار بوون، زایە بوون. ٢ـ فەوتان، تێداچوون، نابوود بوون. ~ **کردن:** ١ـ خەسار کردن، زایە کردن. ٢ـ فەوتاندن، نابوود کردن.

تەلەفۆن (نا.)[فەر: telephone

دەزگایەک کە پێوەندی وتوێژی نیوان دوو یا چەند کەسی لێک دوور پێک دەهێنێ و ئیمرۆکە جۆری زۆرە(ساڵی ١٨٧٦ی زایینی گراهام بێل ـ ی ئامریکایی ئیختراعی کرد). ~ **کردن:** بە تەلەفۆن پەیوەندیی دەگەڵ کەس یا کەسانێک گرتن، زەنگ لێدان. ~ **لە سەر بەستن (داخستن):** هەڵگرتنی گووشی تەلەفۆن، وڵام نەدانەوە و دانانە یان لە نیوەی قسە کردن دا دانانەوەی تەلەسۆن لە بەر نارەزایەتی و توورەیی.

تەلەفۆنچی (ئان. ل)[تەلەفۆن + چی] کەسێک کە بە کاروباری تەلەفۆن رادەگا.

تەلەفۆنخانە (نا. ل)[تەلەفۆن + خانە] ١ـ یانە و شوێنێک کە خەتی تەلەفۆن دەفرۆشێ و بە کاروباری تەلەفۆن رادەگا. ٢ـ شوێن و ژوورێک کە چەند خەتی تەلەفۆنی هەبێ و خەڵک لەوێوە پێوەندی بە شوێنی دیکەوە دەگرن.

تەلەفۆنی (ئان. ل)[تەلەفۆن + ئی] ١ـ هەرچی کە پێوەندی بە تەلەفۆنەوە هەبێ. ∷ پەیامی تەلەفۆنی. ٢ـ (ئاک. ل) بە هۆی تەلەفۆنەوە. ∷ تەلەفۆنی کوتی کە سبەی دێم.

تەلەگراف (نا.)[فەر: telegraphe] دەزگایەک کە هەواڵ و نووسراوەی لە دووره بۆ شوێنێکی دیکە بەرێ دەکەن (لە ساڵی ١٨٣٥ ـ زایینی مۆرس ئیختراعی کرد)، تەل.

تەلەگرفچی (ئان. ل)[تەلەگراف + چی] کەسێک کە لە تەلەگرامخانە ئیش دەکا و پەیوەندیی تەلەگراف پێکدێنێ، تەلچی.

تەلەگرافخانە (نا. ل)[تەلەگراف + خانە] یانە و شوێنێک کە لەوێوە تەلەگراف لێدەدرێ، تەلخانە.

تەلەگرام (نا.)[فەر: telegramme] نووسراوەیەک کە بە تەلەگراف ناردرابێ، برووسکە.

تەلەویزیۆن (نا.)[فەر: television] دەزگایەکە کە بیچم و دەنگ و رەنگ لە شوێنێکی دوورەوە بە هۆی شەپۆلی ئەلەکتریکی نیشان دەدا. ‖ **تەلەویزیۆنی رەش و سپی:** تەلەویزیۆنێک کە وێنە و نەمایشەکانی رەش و سپی نیشان بدا، تەلەویزیۆنەکانی سەرەتایی کە رەنگی نەبوون. **تەلەویزیۆنی رنگی:** تەلەویزیۆنەکانی ئێستایی کە هەموو رەنگەکان نیشان دەدەن.

تەلی (گیا.)[زا] بڕ: تەلو

تەلیس (نا.)[گـیل: تیلیس. باک: تەلیس ـ ناو: تەلیس] ١ـ جەواڵێکی تەنک کە لە گووش دەیچنن و بۆ تێکردنی دەغڵ و دانەوێڵـە و باری دیکە کـەلکی لێوەردەگـرن، گـونیـە، گـونی، گـوونی، گـوێنی2. ٢ـ (مـجـ.) پارچە، قـومـاش یا جلی خراپ.

تەلیسم (نا.)[عـەر: طلسم لە یون: telesma] ١ـ شوێنی جادوو لێکراو. ٢ـ دوعـا و نوشـتـەی جـادووگـەری. ٣ـ نووسراوەی جادوویی سەر زێڕ و زێو کە ژن دە ئەستۆی دەکەن، تەلیسمبەند. ⁘ لە سنگت داوە تەلەسم و گـەوهـەر/ بێ دەستەڵاتم بەندەی خۆڵ بە سەر (سەعید و مـیـرسـێـوەدین ل ٢٦). ٤ـ شکڵ و شێوەی سەیر کە لە سەر خەزێنە و شتی شاردراوە دەیکێشنەوە، تەلیسمات. ⁘ گـەنجینە تەلیسـمی هەیە بەو چاوە لە سـەر هـیچ/ وەجـهی چیـە ئاشـوفتـەیە زولفی لە کـەمـەر دا (وەفـایی ل ٨). & تـەلـەسم. **~ بوون:** جـادوو بـوون، تووشی تەلیـسم هـاتن. **~ شکان:** نەمانی حوکمی تەلیسم و کەوتنەوە سەر باری ئاسـایی شـوێنێک یا کەسـێک کـە تەلیسم کرابێ. **~ شکاندن:** جادوو و تەلیسمی کەسێک یا شوێنێک لە بەین بردن و هێنانەوە سـەر باری ئاسـایی. **~ کردن:** ١ـ جادوو کـردنی شـوێنێک وەها کـە هەر کـەس لێی نزیک بێـتـەوە تەلیـسم تووشی بێ. ٢ـ جـادوو کـردنی کەسێک.

تەلیسمات (نا.)[عـەر: طلسمات (کـۆی طلسم)] ١ـ شکڵ و بیـچـمـی سـەیری سـەر خـەزێنە، تەلیـسم. ⁘ کـەوتوومـە شکەنجی سـەری زولفت بە تەمای رووت / یاریم کە نەکەی چووم بە تەلیسماتی خەزێنە (وەفایی ل ١٤٦).

تەلیسمبەند (نا. ل)[تەلیسم + بەند] خـشـڵـی ملی ژنان کـە نـووسـراوەی جادوویی لە سەر بێ، تەلەسمبەند.

تەلیشەک (نا. ل)[تەلیش + ئەک] [باک] بڕ: تەلاش

تەلیە (نا.) بڕ: تەڵە

تەڵ (نا.)[بـڕ: تـاڵ2] ١ـ هـەودا، داو، تـار. ٢ـ دەنکێک مـوو، تاڵ. ٣ـ چڵ. ⁘ گیانی من بۆ تەڵێ وەنەوشە پەرۆشە/ کە لە ژێر سێبـەری تووترکا خـامـۆشـە (گۆران ل ٤٥).

تەڵا (نا.)[ئەر] بڕ: تەلا

تەڵاکفت (ئان. مـف.)[زێڕ + کـفت]

[ئەر] بڕ: زێڕكفت

تەلاش (نا.)[فــار: تراشـــە ـ گـــیل: تەلاشــە. باک: تـەلاش، تەلیـشــەک ـ ناو: تەڵاش، تۆڵاش، تۆڵاشـە، تـوێڵاش، تڵیش، تـەراش، تـەراشــــــە ـ زا: تـەلاشــــــە] پارچەیەکی ناسک لە چێـو کـە لە کـاتی رەندە کردن لێی دەبێتەوە.

تەڵاق (نا. چا)[عەر: طلاق] جیایی ژن و مێرد لە یـەکتر. **بە ~ دان دان:** ژنێک تووشی تـەڵاق دان کـردن. ⁂ خـەسـووم هـەتـا بە تـەڵاق دانی نـەدام دەســــــتی لێـهـەڵنەگـرتم. کـچـەتیـوە وەڵڵا بە تەڵاق دانت دەدەم! **~ خـــواردن:** بـە زمـــان هـێـنـانـی سـێ تـەڵاقــــــــە لـە لایـەن پیـاوەوە.(تەڵاق خـواردن هـەم دەتوانێ بە شـێوەیـەکی جیـدی بێ (تووڕەیی، شـەڕ، نامـووسـیی یا مـەسـەلەی دیکە) و پیـاو ئیـدی نەیەوێ دەگـەڵ ژنەکەی بژی یان بە شـێـوەیەکی سـەرزارەکی و تەعـارەف کە مـەبـەست لە ناچار کـردنی تەرەفـەکـەی بێ.) ⁂ تازە تەڵاقم خواردوە ئەم ژنە پێ دەم مـاڵە نـانێتـەوە. تەڵاقـم خـواردوە هـەر دەبێ مـــیـــوانم بی. **~ دان:** ١ـ دوایی هـێنـان بە ژن و مـــێـــردایـەتی و جــــوێ بوونەوەی پیـاو لـە ژن. ٢ـ (مجـ.) وەلانان و تەرک کـــردنی کـــارێک و مـــەســـەلە و خوویەک کە پێشتر پێـوەی خەریک بوون. ⁂ دەڵێی کـتـێب و کـتـێب خـوێندنەوەت تەڵاق داوە. ســـیگار و مـــەشـــرووبم بـۆ هـەمیـشـە تەڵاق داون. **~ ستـاندن:** بڕ: تەڵاق وەرگــرتن. **~ سـەندن:** بڕ: تەڵاق وەرگــرتن. **~ کـەوتن:** خـورادنـی سێ تـەڵاق و نـاچار بـە تـەڵاق دان بـوون. **~ لێسـتـاندن:** بڕ: تەڵاق لێـوەرگرتن. **~ لێـوەرگـرتن:** داوای تەڵاق کـردن و جـیـا بــوونــەوەی ژن لــە پـیـــــــــــاو، تــەڵاق لێستاندن. **~ وەرگرتن:** جیا بوونەوەی ژن لـە مــێـــرد، تـەڵاق ســـەندن، تـەڵاق ستاندن، تەڵاق ئـەستاندن. **~ هاتنەوە:** دروست کـــردنی و راست کـــردنـەوەی ســــــوێنـدی سێ تـەڵاقــــە و جــــوێ نـەبـوونـەوە. **~ هـێـنـانـەوە:** راسـت کـردنەوەی سـوێندی تەڵاق بە دەست مـەلا و لێک جوێ نەبوونەوە. **~ ئەستـاندن:** بڕ: تەڵاق وەرگرتن. **سێ بە سێ ~ دان:** سێ جـار تەڵاق دان و جـیـا بـوونەوەیەک کە گەڕانەوە و پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە و پیـــاو دەبێ حـــەتمەن ژن تەڵاق بدا.(بە پێی شـەرع پیـاو دەتوانێ هەتا سێ جـار ژن تەڵاق بدا و بیهێنێتەوە و کاتێک لەبەر تووڕەیی یا حـــاڵـەتێکی دیکە پیــــاو رابگـەیەنێ کـە هـەرسـێک تەڵاقی بکەوێ

ناچارە ژن تەڵاق بدا و لە وەها حاڵەتێک دا ژنەکەی تەڵاق دەدا و لە کەسێک کە بە پارە مارەی دەکا کە پێی دەڵێن جاش و ئەم کەسە بۆ ماوەیەکی دیارییکراو دەبێتە ژنی و لە دوایی تەڵاقی دەدا و مەلا تەڵاقی دێنێتەوە.)

هەرسێک ــ کەوتن: سوێند خواردن بۆ جیا بوونەوەی یەکجاری لە ژن لەبەر تووڕەیی یان لە حاڵەتێکی سەرزارەکی و تەعاروف و شەرت کردن. (بڕ: تەڵاق خواردن). ⁂ هەرسێک تەڵاقم کەوێ تازە سیگار ناکێشمەوە. هەرسێک تەڵاقم کەوێ ئەو پارەیەم دەبێ لێوەرگری. هەرسێک تەڵاقم کەوێ ئەو پیاوە رەگێکی پیاوەتیی تێدانیە.

تەڵاق دراو (نا. مف.)[لە: تەڵاق دران] ژنێک کە مێردەکەی لێی جوێ بۆتەوە و تەڵاقی داوە.

تەڵاقنامە (نا. ل)[تەڵاق + نامە] بەڵگەیەک کە تەڵاقی ژنی تێدا نووسرابێ.

تەڵاق و تەڵاقکاریی (نا. ل)[تەڵاق + و + تەڵاقکاریی] کێشە و نێواناخۆشیی ژن و مێرد کە بگاتە تەڵاق و جیایی. ⁂ مانگێک لەوە پێش کارمان گەیشتە تەڵاق و تەڵاقکاریی و ئێستا ئیدی جوێ بوینەوە!

تەڵان (نا.)[؟] ١ـ زەوییەکە لە شاخ و کەژ دا بە وێنەی پلەکانە خان خان دروست کرابێ، بۆ ئەوەی زەوییەکە راست بکرێتەوە تا بۆ ناشتنی درەخت و کشتوکاڵ بە کار بێ و لێژی نەمێنێ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٨٦)، تەبارە، تالانە. ٢ـ پلە لە شاخ و کێو و هەرد (خاڵ ب ١ ل ٣٠٧)، تەلان. ٣ـ کۆڵانی درێژی نێوان دوو رێزە دار، کووچەباغ. ⁂ تەڵانی ناو باخی پڕ فەرشی گیای سەوز/ لێڵاوی باراناو کردوویە بە حەوز (گۆران ل ١٧٨). || **تەڵان تەڵان:** شوێنی پلەپلە لە قەدی شاخ و کێو دا.

تەڵانترە (گیا.)[تەلان + ترِ + ئە] گیایەکی بەهاریی قەف قەفە بە شوێنی سەختەوە سەوز ئەبێ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٩٢). [لە هەنبانە بۆرینە دا بە شێوەی تەلانترە هاتوە. (هەنبانە ب ١ ل ١٦٧).]

تەڵانتەرە (نا. ل)[تەڵان + تەرە] بڕ: تەڵانترە

تەڵخ (ئان.)[بڕ: تاڵ1] ١ـ رەنگی رەشی ئاماڵ زەرد، تاڵ، تلّخ. ٢ـ رووگرژ،

نێــوچاوانتــاڵ. ٣ـ ژیان و گــوزەرانــی ناخۆش.

تەڵخــوون (گـیـا.)[پەش: تـەرخـان، تەرخوون ـ فار: تەلخوون ـ کرم: تەلخون ـ لۆر: تـەرخــۆ. باک: تارخـــوون ـ نـاو: تەڵخوون، تەرخوون] گیایەکی دەسچێنە، هەتا مـیـترێک بـەرز دەبێتـەوە، گەڵاکانی درێژ و چووکن، تـامـی توندە، بۆنـی زۆر خـۆشـە، گـوڵەکـانی هـێـشـووی و زەرد و چووکن و بـەشـێکە لە سـەوزی خـواردن، Artetmis dracunculus نـاوی لاتیـنـی ئەم گیایەیە.

تـەڵخ ئـەحـــــواڵ (ئـان. ل)[تـەڵـخ + ئەحواڵ] نارەحەت، حاڵ ناخۆش.

تەڵخ ئەحواڵی (حم.)[تەڵخ ئـەحـواڵ + ئیی] حـاڵ ناخـۆشـیی، نارەحـەتی. ؛؛ جا بۆ ئێمە بە نارەحەتی و تەڵخ ئەحواڵی بژین؟ (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٥١).

تەڵزم (نا.) برِ: تەڵەزم

تەڵقین (نا. چا)[عەر: تلقین] ١ـ بیر و رایەک دە مێشکی کەسێک نان. ٢ـ یاسا و بنـەڕەتی مــەزهـەب بە مــردوو لە کـاتی ناشــتنی دا. **پێ ~ بوون:** مـەســەلە یا بیـروڕایەک پێگەیشـتن، هەست پێکردن. **پێ ~ کردن:** مـەسەلە یا بیروڕایەک دە مێشکی کەسێک نان. **~ دادان:** یاسا و بنـەڕەتی ئیـســلام بە مــردوو کـوتـن لە کـاتی ناشـتن دا. ؛؛ مـەلا لە سـەرقـەبران تەڵقینی مردوو دادەدا.

تەڵمـــــیت (نـا.)[لۆر: تەلمیت. نـاو: تەڵمیت ـ هەو: تەڵمیت][هس: تەمبەڵیت] ١ـ بارگـە و بنەی هەوار، تـەمـبــەڵیت. ٢ـ ئەســـپـــیــێک کــە بـۆ شین و شـــیــوەن دەیرازێننەوە. ؛؛ تەڵمـیت سـیـاپۆش بێ تۆ، رۆڵەڕۆ/ خــاتوونان بێـهـۆش بێ تۆ، رۆڵەڕۆ (مـــەولەوی ل ١٠١). ٣ـ ئەســـپی زیـن کــراو و رازاوە بـۆ گـــەورەپیـــاو و ئاغــاژن. ٤ـ جلکێکی وەک لێـفـە کـە بە سەر شان و ملی ئەسپی دادەدەن.

تەڵمـیـتـبـار (نا. ل)[تەڵمـیت + بار] شـێـوە کـەژاوەیەک کـە لە چیغ لـە سـەر پشـتی وڵاغ سـازی دەکەن و جـێوبانی لە سـەر رادەخـەن و ژن و منداڵ لە سـەری دادەنیــشن. ؛؛ ئامـــاوە دامـــان کـــۆچ تەڵمیت بار/ هەرچەند نیگام کەرد نەدیم کـــۆچ یار (وەلی دێوانە ل ٨٥) زیلـەی تەڵمـیتبـار کۆچ نەوهاڵان/ تەئسـیـرەش نییەن ئیمسـاڵ چون ساڵان (مەولەوی ل ٢٧٤).

تەڵووک (گیا.) ١ـ دڕک، دڕوو، تەلی،

تەلوو. ٢ـ دڕکەزی، زی.

تێبینی: تەڵووک و تەلی و تەلوو دەگەڵ وشەی دڕک و دڕوو یەکن و ئاڵوگۆڕیی بە سەر پیتەکانی **(د ـ ت)** و **(ر ـ ل)** دا هاتوون و لە چاوگی دڕین و ڕەگی دڕ کەوتوون.

تەڵە (نا.)[پەه: تەلەک. لۆر: تەلە ـ فار: تلە ـ پەش: تەلەکە ـ تات: تەلە. باک: تەل، تەلە، تەلهە ـ ناو: تەڵە، تەلیە ـ هەو: تەڵە] ١ـ ئامرازێکە جۆری زۆرە بۆ لە داو خستنی گیاندار و پەلەوەر، تەبکە، داو. ٢ـ حۆققە و فڕ و فێڵێک بۆ پێوە کردنی مرۆڤ. **~ بە قوون (کونگ) تەقاندن:** (کنـ.) زۆر زیرەک و فێڵەزان بوون. **~ تەقـاندن:** لە تەڵە دەرباز بوون و پێوە نەبوون. **~ دانان:** داو نانەوە بۆ گرتنی گیاندار و پەلەوەر. **~ لێدانانەوە:** داو نانەوە بۆ گرتنی گیاندار، تەڵە نانەوە. **~ نانەوە:** ١ـ داو نانەوە، تەڵە دانان. ٢ـ فڕ و فێڵ کردن بۆ فریو دانی خەڵک. **دە ~ خستن:** ١ـ گیاندار و پەلەوەرێک بە تەڵە گرتن. ٢ـ کەسێک فریو دان. **دە ~ کەوتن:** ١ـ دە داو کەوتنی گیاندار. ٢ـ هەڵفریوان و پێوە بوونی کەسێک. **وە سەر ~ پەڕاندن:** ١ـ دە داو خستنی گیاندار و پەلەوەر. ٢ـ (کنـ.) کەسێک هەڵفریواندن. **وە سەر ~ پەڕین:** ١ـ کەوتنە داوی گیاندار. ٢ـ (کنـ.) کەوتنە داو و فڕ و فێڵی کەسێک.

تەڵەب (نا.)[عەر: طلب] ١ـ ویست، داوا. ٢ـ تکا، ڕجا، تەمەننا. ٣ـ سواڵ. ∷ هەر ڕۆژە مردنێکە بژیێ بە ڕۆحی وا/ دەستی کەوێ بە گرتنەوەی دەستی بۆ تەڵەب (مەحوی ل ٤٨). ٤ـ (ئان.) مەیلی نێر کردنی مێ (بڕ: بە تەڵەب). **~ کردن:** ١ـ داوا کردن، ویستن. ∷ سوڵتان دەکا تەڵەبێ/ لە قۆشەن دەبدەبێ/ هات و گەییە حەڵەبێ (مان ل ٢٢). ٢ـ تکا کردن، پاڕانەوە. ٣ـ سواڵ کردن. **لە خودا ~ کردن:** لەبەر خودا پاڕانەوە و داوا کردنی ویست و مەسەلەیەک. ∷ لە خودا دەکەم تەڵەبێ هەرگیز نەبی بە چاوە (کانی مرادان ل ١٥٣).

تەڵەبکار (ئان. فا)[تەڵەب + کار] داواکار، خوازیار، داواکەر

تەڵەبە (نا.)[عەر: طلبة] ١ـ خوێندکاری زانستگا. ٢ـ خوێندکاری کۆن کە دەرسی دینی و ئایینی دەخوێند.

تەڵەتەقێن (ئان. فا)[لە: تەڵە تەقاندن] (کنـ.) کەسێک کە بە داو و

تەڵەوە نەبێ. مرۆڤی زۆر فێڵەزان.

تەڵەرێوی (نا. ل)[تەڵە + رێوی] ١ـ جۆرێک تەڵەیەکی ئاسن کە راوچی بۆ دە داو خستنی رێوی و گورگ و گیانداری گەورە دایدەنێنەوە. ٢ـ جۆرە یارییەکە بە دووکەس ئەکرێ، یەکێکیان ئەبێ بە تەڵە و هەردوو دەست و قاچی ئەبەستن، ئەویتریان ئەبێ بە رێوی قاچێکی ئەکەن بە ناوەندی هەر دوو دەستی تەڵەکە و قاچەکەی تری ئەکەن بە ناوەندی هەر دوو قاچیا و سەری ئەکەن بە ژێر سکیا و پاڵێک ئەنێن بە تەڵەکەوە. (خاڵ ب ١ ل ٣١٨)، تەڵە و رێوی.

تەڵەزم (نا.)[؟] کوتێکی تەنکی پەڕاو لە دار و بەرد، تەڵزم.

تەڵەکە (نا.)[لۆر: تەلکە ـ فار: تلکە (تەلەکە) ـ کرم: تێلێکە. ناو: تەڵەکە] ١ـ فێڵ، فڕوفێڵ، گزیی. ٢ـ شلّتاغ، تەشقلّە.

تێبینی: مانای هاوڕیشەکانی ئەم وشەیە لە زمان و زاراوەکانی ئێرانی دا: پووڵ و ماڵێک کە بە فریو و گزیی لە خەڵکی وەردەگرن، هاتوە.

تەڵەکەباز (ئان. فا)[تەڵەکە + باز] هۆققەباز، فێڵەزان، گزیکار.

تەڵەکەبازیی (حم.)[تەڵەکەباز + ئیی] هۆققەبازیی، گزیکاریی.

تەڵەمشک (نا. ل)[تەڵە + مشک] جۆرێک تەڵەی چووک کە لە دوکان و ماڵان دایدەنێنەوە بۆ دە داو خستنی مشک.

تەڵە و رێوی (نا. ل)[تەڵە + و + رێوی] بڕ: تەڵەڕێوی/٢

تەم (نا.)[هیک: تەمەس ـ ئەو: تێمەهـ ـ پەهـ: تەم، تۆم، تەمیک. باک: تەم ـ ناو: تەم ـ هەو: تەم] ١ـ تەپ، مژ، دوومان. ٢ـ تار، هەوای لێڵ. ٣ـ تاریکی بەر چاو، تەمی چاو. ٤ـ مژ، قوومی جگەرە. ٥ـ (مجـ.) خەفەت، خەم و کەسەر. ٦ـ [ئەر] تۆز، غوبار، تەپ و تۆز. ٧ـ [باک] کۆمەڵە ئەستێرەیەکی زۆر کە شەوانە وەک هەورێکی سپی و رووناک دیاری دەکا، پێور. **~ رەوین:** نەمان و بڵاو بوونەوەی تەپ و مژ. **~ لە دڵ نیشتن:** (کنـ.) خەفەتبار بوون، دڵ تاریک بوون. **~ هاتنە سەر چاو:** ١ـ بەر چاو تاریک بوون، باش نەدیتن. ⁂ جا رۆستەم ئەو وەختی تەمی دەهاتن بە سەر هەرتک چاوە/ دەیگوت: کەسێکم لە پێش بڕوا، نووری چاو و هێزی ئەژنۆم نەماوە (لاس و خەزاڵ ل ٥٥). ٢ـ چاو

نەدیتن و لە خەتەر نەترسان و ئاکام نەدیتن لەبەر تووڕەیی یەکجار زۆر. ៖ ئیتر تەم هاتە سەر چاوان/ دەنگ نەکردن ببوە تاوان/ لە سەر ناموس خوێن هاتە کوڵ/ دەمی کێرد گەیشتە سەر دڵ (بۆ کوردستان ل ١٦٠). || **تەمی چاو:** نەخۆشییەکی چاو کە چاو جوان نابینی (ئین: ؟)

تەما (نا.)[عەر: طمع] ١ـ ویست، خواست. ٢ـ هیوا، هومێد. ٣ـ ویستی تەواو و لێبڕاو. & تەوا. **بە ~ بوون:** ١ـ ویستن، پێوە بوون، تەما هەبوون. ៖ بە تەما بووم هەر ئێستا بێم بۆ ماڵتان کەچی خۆت هاتی. ٢ـ چاوەڕوان بوون، داخواز بوون، تەما پێبوون. ៖ لە مێژە بە تەمای ئەو کچەم بیهێنم. **~ بە کەسێک هەبوون:** بە تەمای کەسێک بوون، داواکاری کەسێک بوون. ៖ لە دۆستی خۆم زیاتر من تەمام بە کەسی دیکە نیە! **~ پێبوون:** چاوەڕوان بوون، بە تەمای کەسێک بوون. ៖ پیاوی خراپت ببنەوە بە قوربانی زنجیرەی دە کەزێیە/ مەترسە تا ڕۆژی قیامەت تەمام پێتە (مێر و وەفا ل ٧٢). **~ گرتن:** روون بوونەوە لە سەر مەبەستێک و رای تەواو دەربڕین. ៖ تەما بگرە دێی یا نا؟ **~ هەبوون:** بە تەما بوون، ویستن. ៖ کاکم تەمایەتی هەموو ئیختیارێکم لە دەست دەربێنێ!

تەماتە (گیا.)[ئین: tomato] بەری گیایەکی دەسچێنی یەکساڵەیە، رەنگی سوورە و ئاودارە، شکڵی پتر خڕە و هەرمێیشی هەیە، توێکڵی ناسکە و تومی وردی لە نێو دایە، تامی مزرە، بە رووتی دەخورێ، روبی لێدەگرترێ، ویشک دەکردرێ و دەچێشتی دەکەن، بە برژاویش دەگەڵ کەباب دەیخۆن. بە کاڵی و بە سووری لە ترشیات دەکردرێ، Solanum lycopersicum ناوی لاتینی ئەم گیایەیە، تەماتە، تۆماتێز، باینجانی سوور، باجان سۆر، شامک، بامجان فەرەنگی، بایجانی سوور، باینجان/٢.

تەماح (نا.)[عەر: طمع] ١ـ چاونەزێریی ٢ـ داوای ناڕەوا. ٣ـ هیوادار، چاوڕوان. **بە ~ بوون:** تەماح کردن، هانا دران بۆ تەماحی پتر. ៖ حاجی سەرەڕای ئەو هەموو ماڵ و سامانە هەر بە تەماحی ماڵی زیاترە. **~ بران:** تەواو بوونی تەماح، تەماح لە دڵ دەرکردن. **~ تێکردن:** هیوادار بوون بۆ وەدەست هێنانی شتێک

یا کەسێک. :: لەمێژە ئامۆژنم تەماحی دەو کچەی جیرانمان کردوە بۆم بخوازێ. تەماحم دە کراسێک کردوە هەر پارەم چەنگ کەوێ دەیکڕم. **~ دە گولیش (گولانیش) کردن:** (کنـ.) زۆر بە تەماح بوون. **~ ڕێنیشتن:** مەیلی تەماح کردن، تەماح هەڵگرتن. **~ کردن:** ئەنجام دانی تەماح بەهیوای سەرکەوتن. **~ گرتن:** مەیلی تەماح کردن هەبوون، فریوی تەماح خواردن، تەماح ڕێنیشتن. :: بۆ ماڵی دونیایە تەماح نەتگرێ ڕۆڵە، تەماح باش نیە! **~ هەڵگرتن:** مەیلی تەماح کردن. **وە ~ خستن:** کەسێک تووشی تەماح کردن. **وە ~ کەوتن:** تووشی تەماح بوون، داواکاری تەماح کردن بوون.

تەماحکار (ئان. فا)[تەماح + کار] کەسێک کە چاوی پڕ نەبێ و هەر بیەوێ تەماح بکا، بەتەماح.

تەماحکاریی (حم.)[تەماحکار + ئیی] کار و کردەوەی کەسی تەماحکار.

تەمادار (ئان. فا)[تەما + دار2] کەسێک کە بە هیوا و تەمای شتێکە، هیوادار، بەتەما، تەماکار.

تەماداریی (حم.)[تەمادار + ئیی] بە تەما بوون، تەماکاریی.

تەمار (ئا.)[باک] بڕ: دەمار

تەمارتن (چا. م)[باک] بڕ: تەمراندن

تەماشا (نا. چا)[عەر: تماشی] چاو لێکردن، سەیر، تواشا، تەواشا، تەمەشا. **بۆ ~ بوون:** شیاوی تەماشا بوون، سەیر بوون، ئاسایی نەبوون، تەماشایی. :: قیافەیەکەی هێند سەیرە بۆ تەماشا دەبێ. **~ کردن:** ١ـ ڕوانین، چاو لە شتێک کردن، سەیر کردن. ٢ـ چاو پێداخشاندن. :: تەماشایەکی دەرسەکانت بکە ڕۆڵە سبەی ئیمتەحانت هەیە؟

تەماشاچی (نا. ل، ئان. ل)[تەماشا + چی] کەسێک کە چاو لە نمایش یا شتێکی شایانی چاو لێکردن دەکا، تەماشاکەر، سەیرکەر.

تەماشاخانە (نا. ل)[تەماشا + خانە] بینا و شوێنێک کە دەورگێڕ و هونەرپیشە شانۆی لێدەگێڕن، تیاتر، شانۆ، تواشاخانە.

تەماشاکەر (نا. ل، ئان. ل)[تەماشا + کەر] بڕ: تەماشاچی

تەماشایی (حم.)[تەماشا + یی]

شیاوی تەماشا، سەیر بوون، بۆ تەماشا بوون.

تەماکار (ئان. فا)[تەما + کار] بڕ: تەمادار

تەماکاریی (حم.)[تەماکار + ئیی] بڕ: تەماداریی.

تەماکۆ (گیا.)[زمانی سوورپێستەکان: tubaco] ١ـ گیایەکەی یەکساڵەیە لە ڕەگەزی توتن، هەتا دوو گەز بەرز دەبێتەوە و بە کورک داپۆشراوە، بۆنی ناخۆشە و تایبەتی ناوچەی سوورپێستەکانی ئامریکایە، گەڵاکانی ویشک دەکرێ بە چەشنی جۆراوجۆر دەیپێچنەوە و دەیکێشن. ٢ـ جۆرێک توتن کە دە سەرەقەننەی دەکەن و دەیکێشن.

تەماڵ (نا.)[؟] ١ـ کەروێشکی نێو لان، کەروێشکی مەلاسی نێو لان، دیاردە. ٢ـ (مجـ.) کەسێک کە لە ماڵ یا لە شوێنێک خۆی مەلاس داوە. ~ **دیتنەوە:** دۆزینەوەی کەروێشک لە لان دا. ~ **هەستاندن:** دەرپەڕاندنی کەروێشک لە لان و تاژی تێبەردان یا تەقە لێکردن.

تەماڵانە (نا. ل)[تەماڵ + ئانە] خەڵاتێک کە دەدرێ بە نۆکەر و ڕەعیەت بۆ دیتنەوەی تەماڵ.

تەمام (ئان.) بڕ: تەواو

تەماویی (ئان. ل)[تەم/١ + ئاویی2] ١ـ تێکەڵ بە تەم، بە تەم و مژ. ٢ـ سەر بە تەم، سەر بە مژ. ٣ـ حاڵی مەسەلە و کارێک کە ئاشکرا نەبێ و نهێنی و شاراوەیی تێدابێ.

تەمبور (نا.)[زا] بڕ: تەمبوور

تەمبورە (نا.)[زا] بڕ: تەمبوور

تەمبۆری (نا. ل)[تەمبۆر + ئی][باک] بڕ: تەمبووری.

تەمبوو (نا.) بڕ: تەمبوورە

تەمبوور (نا.)[پەهـ: تەنبوور، تەمبوور. باک: تەمبوور، تەنبوور ـ ناو: تەمبوور، تەموورە، تەنبوور، تەنبوورە ـ زا: تەمبور، تەمبورە] ئامێرێکی مۆسیقایە، دەسکێکی درێژی هەیە، کاسەکەی چووکە و چوار سیمی لە سەرە و بە دەست لێدەدرێ.

تەمبوورژەن (ئان. فا)[تەمبوور + ژەن] کەسێک کە تەمبوور لێدەدا، تەمبوورڤان.

تەمبوورڤان (ئان. فا)[تەمبوور + ڤان][باک] بڕ: تەمبوورژەن

تەمـــبــووره (نا. ل)[تـەمــبــوور + ئە] تۆپێکی خــڕی داره کــه هەڵیــدەکــۆڵن و پەڕەکـــانی ئاشــی لە دەوره دەدەن، تۆپی ئاشی ئاویی، تەموو، تەمبوو، تەمبوورەی ئاش. || **تەمبوورەی ئاش:** بڕ: تەمبووره

تەمــبـووری (نا. ل)[تەمــبـوور + ئی] [باک] کــاکــۆڵی پیــاوانه، تـەمــبــەری، تەمبۆری.

تەمبەری (نا. ل)[تەمبەر + ئی][باک] بڕ: تەمبووری.

تەمـبـەڵ (ئان.)[فـار: تەمـبـول ـ گـیل: تنبـل ـ بیـر: تەمــبــەل ـ لۆر: تەمــەل. ناو: تەمــبــەڵ، تەنبـەڵ، تـەمــەڵ ـ هەو: تەمــەڵ، تەمـبـەڵ ـ زا: تـەمـبـەل] ١ـ کـەسـێک کـه کـاری پێ خـۆش نیــه، تەوەزەل، تەمــەڵ، تـەنبـــەڵ، تـەڕاڵ. ٢ـ کـــەســــێک کــــه ئـەندامـــەکـــانی لـەشــی وەکـــار نـاخـــا، لەشـقـورس. ٣ـ کەسێک کە مێـشکی بۆ بیر کـردنەوە وەکار ناخـا. ٤ـ کەسێک کە دەرسـەکـانی باش ناخـوێنێ. **~ بوون:** ١ـ کار پێ خۆش نەبوون، سست بوون له کــــار دا. ٢ـ کـــــارا نـەبـوون لـه دەرس خـوێندن دا، زیرەک نەبوون. **~ کردن:** کەسێک سست کردن له کار دا و فێره تەمـبــەڵی کـردن. || **تەمـبـەڵی بەغـدایە:** (کنـ.) کـەسـی زۆر تەمـبـەڵ. ∷ تەمبـەڵی بەغـدایە، رازی بوو بە کـایە، کـاشـیـان نەدەدایە (امثال و حکم ل ١٠١).

تەمبەڵ خان (نا. ل)[تەمبەڵ + خان2] نازناوێک کـه به کەسـی تەمبـەڵی دەڵێن. ∷ هەستە تەمبەڵ خان کارەکانت بکە!

تەمبەڵخانە (نا. ل)[تەمـبەڵ + خـانە] ١ـ شـــوێن یا مـــاڵێک کــه فـــەقـــیــر و کـارنەکـەری تێـدا به خـێـو دەکـەن. ٢ـ مـاڵێک که خـاوەنەکەی یا دانیشـتـوانی تەمـبـەڵ بن و کـارەکانی نێو مـاڵ ئەنجـام نەدەن. & تەمەڵخانە، تەنبەڵخانە.

تەمــبــەڵە [1] (گـیـانـ.)[تەمـبــەڵ + ئە] کـرمێکـی سـپی و قـەڵەوە، لە ژێر خـاک دا دەژی و جـووڵەی زۆر کـەمـە و هـەر لە بەر ئەوە ئەو ناوەی لێنراوە. له کوردەواری بۆ راوی مـــاســی کــەلکی لێـــوەردەگـــرن و دەیکەنە خۆراک و چێشکەی سەر قـولاپ و قاشە زۆر باشی دەخوا.

تەمــبــەڵە [2] (نا.)[باک: تـەمـەل ـ ناو: تەمـەڵە، تەمـبــەڵە، تـەنبـەڵە ـ زا: تەمـەل] پایه و بناغـەی خـانوو، بەشـی ژێر خـاکی ماڵ و خانووبەره.

تەمـبـەڵیت (نا.)[فـار: تنبلیت. باک: تەمـەلیت ـ ناو: تەمبـەڵیت، تەمـەڵیت] ١ـ

باری چووک کە لە سەر باری دادەنێن، سەربار. ٢ـ بارگە و بنەی هەوار، تەڵمیت. :: بەکری شێخان لە شەرمی قەری گەڕاوە/ هەتتاوەکی لە نێو خێلی حەمەدی باشاغان تەمبەڵیتی خۆی بە ئەرزێ داداوە (مان ل ٢٦٩)

تێبینی: هاوڕیشەی ئەم وشەیە لە فارسی دا تنبلیت (تەنبەلیت)ە هەر بەو مانایە.

تەمبەڵیی (حم.)[تەمبەڵ + ئیی] کرداری تەمبەڵ، لەشگرانیی، تەوەزەلیی، تەمەڵیی. **~ لە خۆ بار کردن:** تەمبەڵ بوون، چوونە ژێر باری تەمبەڵیی. :: رۆڵە هەستە هێندە تەمبەڵیی لە خۆت بارمەکە و برۆ کارێک بدۆزەوە بۆ خۆت. **~ کردن:** کار ئەنجام نەدان، تەوەزەلی کردن.

تەمبێ (نا. چا) بڕ: تەنبێ

تەمبێیانە (نا. ل)[تەمبێ + ئانە2] بڕ: تەنبێیانە

تەمتومان (نا. ل)[تەم + تومان] مژی خەست و بەربڵاو، تەپ و مژ.

تەمتەراق (نا.)[عەر: طمطراق] ١ـ نمایشی شکۆ و جەلال، خۆ نواندن. ٢ـ دەبدەبە، شکۆ.

تەمتەم (نا. ل)[تەم؟ + تەم؟] زەوی سەختی بەردەڵان کە بە کاری کشتوکاڵی نایە، تەمتەمان، رەقەن.

تەمتەمان (نا. ل)[تەمتەم + ئان] بڕ: تەمتەم

تەمتەمە (نا. ل)[تەم؟ + تەم؟ + ئە] بزمارێکی سەر خڕی نووک تیژە لە بنی مەزرەقی دەکوتن بۆ باشتر خولانەوەی، تمتمە.

تەمر 1 (نا.)[فەر: timbre] کوتە کاغەزێکی نەخشدار و بایەخدارە کە پۆست مافی چاپ کردنەکەی بە دەستەوەیە و لە جیات پارەی بەڕێ کردنی نامە و هێنان و بردنی پۆستی لە سەر پاکەت دەدرێ، پوول. **~ کردن:** ١ـ تەمر بە پاکەتەوە نان. ٢ـ (کنـ.) کەسێک لە سەر خۆ کردنەوە و بە شوێن کارێکی بێسوودەوە ناردن، دەست بە سەر کردن. & پوول پێوەنان.

تەمر 2 (نا.)[عەر: تمر] خورما. ‖ **تەمری هیندیی:** ١ـ دارێکی بە لک و پۆی گەورەی ناوچە گەرمەکانە لە دەستە ئەرخەوان کە هەتا ٢٥ گەز بەرز دەبێتەوە، گوڵەکانی زەرد و سپی، بەرێکی قاوەیی مەیلەوڕەشی هەیە لە بەر

و گوڵ و توێکڵەکەی بۆ دەرمان کەلک وەردەگرن و چێوەکەشی بە نرخە، Tamarindus indica ناوی لاتینی ئەم دارەیە. ٢ـ بەری ئەم دارە کە تامی ترشە و دەخورێ. & خەوجە، خورمای هیندیی

تەمراندن (چا. م)[هس: دامراندن][باک] ١ـ دامراندن، دامرکاندن، کووژاندنەوەی ئاگر. ٢ـ لە بن خاک شاردنەوە، وە بن گڵ دان و داپۆشاندن. & تەمارتن.

تەمرین (نا. چا)[عەر: تمرين] کاری خۆ راهێنان و دووپات کردنەوە بۆ فێر بوون و خوو پێگرتن، مەشق. **~ کردن:** دووپاتە کردنەوەی کار و مەسەلەیەک بۆ راهاتن و فێر بوون، مەشق کردن. ፨ بۆ خەت خۆش بوون دەبێ تەمرین بکەین.

تەمسیل (نا.)[عەر: تمثيل] ١ـ نمایش، یاریی چیرۆک و بەسەرهاتێک. ٢ـ چیرۆک یا حەدیسێک بۆ وێنە هێنانەوە و باس کردن. ٣ـ شوبهاندن، وێچواندن. ፨ هەمیشە لالەزارە دەوری قەبرستانی عوششاقت/ ئەکەن تەمسیلی لێوی لەعل و کوڵمی ئاڵ و رەنگینت (ئەحمەد موختار ل ٦٧).

تەمشوێ (نا.) بڕ: تەشوێ

تەمشوو (نا.) بڕ: تەشوێ

تەم ومژ (نا. ل)[تەم + و + مژ] مژ، مژی خەست، تەپ و مژ، تەمتومان.

تەمورە (نا.) بڕ: تەمبوور

تەمۆخ (نا.)[؟][باک: تەمۆخ ـ ناو: تەمۆخ] بەردێکە سیلیسی کە لە نیشتن و پێکەوە نووسانی خیز و رەڵم و سیلیس پێک دێ و بەردێکی سەختە، پختۆک.

تەمۆژ (گیانـ.)[؟][باک] حەشەڕەیەکە زۆرتر لە سەر درەخت دەژی و لە شیرەی درەخت دەخوا، چەندین جۆر و رەنگی هەیە بەڵام بە گشتی سەریان گەورەیە و چوار باڵی تەنک و روونیان هەیە. نێرەی ئەم حەشەڕەیە بە ئەندامی ژێر زگ و رێ خشاندنی پێیەکانی دەنگێکی تایبەتی دەردێنێ بۆ بانگ کردنی مێ، Cicada ناوی لاتینی ئەم جانەوەرەیە، گۆسان. (فار: زنجره. عەر: زيز)

تەموو (نا.) بڕ: تەمبوورە

تەمووز (نا.)[عەر: تموز (لە: بابیلی)] ١ـ یەکەم مانگی هاوین و دەهەمین مانگی رۆمی. (ئین: july) ٢ـ گەرمای بە تینی هاوین.

تێبینی: تەمووز لە زمانی بابیلی دا خودای بەهار بوە و مێردی نەنا Nanâ خوداژنی زاوزێ.

تەمەرە (نا. ل)[ئەر] بڕ: تەگەرە

تەمەشا (نا. چا) بڕ: تەماشا

تەمەع (نا.)[عەر: طمع][کلاسیک] بڕ: تەماح

تەمەل (نا.)[باک ـ زا] بڕ: تەمبەڵە2

تەمەلیت (نا.)[باک] بڕ: تەمبەڵیت

تەمەڵ (ئان.) بڕ: تەمبەڵ

تەمەڵخانە (نا. ل)[تەمەڵ + خانە] بڕ: تەمبەڵخانە

تەمەڵە (نا.) بڕ: تەمبەڵە2

تەمەڵیت (نا.) بڕ: تەمبەڵیت

تەمەڵیی (حم.)[تەمەڵ + ئیی] بڕ: تەمبەڵیی

تەمەن (نا.)[؟] ماوەدایەک لە ژین، ئەندازەی ژیان، عومر. **~ی درێژ بۆ کەسێک بە جێ هێشتن:** (کنـ.) مردن، عومری درێژ بۆ کەسێک بە جێ هێشتن.

تەمەننا (نا.)[عەر: تمنی] ١ـ داوا، تەڵەب، تکا. ٢ـ ئاوات، ئارەزوو، خۆزگە. ∷ سەری هەر مووی بەدەنم تەرزە تەمەننایێکە/ گەردشی تووکی سەرم دووکەڵی سەودایێکە (نالی ل ٤٦١). **بە ~ بوون:** داواکار بوون، ئاواتەخواز بوون، بە ئاواتەوە بوون. **~ کردن:** ١ـ داوا کردن، تەڵەب کردن، تکا کردن، پارانەوە. ٢ـ ئارەزوو کردن. **~ لێکردن:** لە بەر پارانەوە، تکا لە کەسێک کردن.

تەمی (گیانـ.)[؟][باک] بڕ: گەنە

تەمیز (ئان.)[عەر: تمییز] ١ـ پاک، خاوێن، تەمیس. ٢ـ (نا. چا) کاری هەڵسەنگاندن وهەڵبژاردن و جیا کردنەوەی شاز و چاک لە ناشاز و خراپ، تەشخیس.

تەمیس (ئان.) بڕ: تەمیز

تەمێ (نا. چا) بڕ: تەنبێ

تەمێیانە (نا. ل)[تەمێ + ئانە2] بڕ: تەنبێیانە

تەن[1] (نا.)[هیک: تەنوو ـ ئەو: تەنوو ـ پەه: تەن. باک: تەن ـ ناو: تەن ـ باش: تەن ـ هەو: تەن] ١ـ ئەندام، بەدەن، لەش. ∷ تا نەکوژرێم و تەنم نەبەنەوە بۆ گۆڕ و گۆڕخانە/ هیچکەس نابێ سواری بۆری ببێ و پێیببڕێ مەنزڵ و مەکانە (سەعید و میرسێوەدین ل ٢١٤). ٢ـ کەس،

نەفەر، تەنە. ⁘ یەک تەن، شەڕی تەن بە تەن.

تەن[2] (ر.) رەگی تەنین کە لە هەندێک وشەی لێکدراو دا دێ. ⁘ جۆڵاتەنە

تەنا (ئان.)[باک ـ زا] بڕ: تەنیا

تەناب (نا.)[عەر: طناب][کلاسیک] بڕ: تەناف. ⁘ مەڵێ ڕێگا کەشندە یا کوشندە ئەژدەرە یاخۆ/ کەمەندە یا تەنابی خێوەتی گەردوونی گەردانە (نالی ل ٤٩١).

تەناف (نا.)[عەر: طناب] ١ـ چەند لووی بەنی لێک بادراوی درێژ، گوریس، شریت، پەت. ٢ـ کەمەند. ⁘ ئەو کابرایە شێرە و بە تەنافی هیچکەس ناگیرێ و نەگیراوە (لاس و خەزاڵ ل ٦٣). **لە ~ دان:** لە دار دان، ئێعدام کردن بە تەناف. ⁘ مەمدە بەر حەلقەیی ئەو زولفە لە سەر ماچی دەمت/ لە تەنافم مەدە مەمکووژە لە سەر هیچ و نەبوو (وەفایی ل ١٠٧). ‖ **تەنافی شەیتان:** هەودایەکی ناسکی تەونۆکەی جاڵجاڵۆکە کە لە هەوا دایە، خەیاتەی جن.

تەنافباز (ئان. فا)[تەناف + باز] بڕ: پەتباز

تەنافبازی (حم.)[تەنافباز + ئیی] بڕ: پەتبازیی

تەناف تەنافێن (نا. ل)[تەناف + تەناف + ئێن] ١ـ کایە یا وەرزش کردن بە تەناف. ٢ـ یاریەکی منداڵان بە تایبەت کچانەیە بە تەناف.

دوو کەس هەر کام لایەکی تەناف هەڵدەسووڕێنن و یەکێک لە نێوەراست خۆ هەڵداوێ و تەنافەکە بە بنی دا تێدەپەڕێ و هەتا تەنافەکەی وێ نەکەوێ ناخیچێ.

تەنانە (ئام.) بڕ: تەنانەت

تەنانەت (ئام.)[؟] ١ـ تایبەت و زەق کردنەوە بۆ کەس و کارێک، حەتتا. ⁘ تەنانەت ئەگەر تۆش داوا بکەی، نایبوورم. ڕۆیشت و تەنانەت چایەکیشی دەگەڵ نەخواردەوە.

تەنبوو (گیانـ.)[؟][باک] بڕ: گەنە.

تەنبوور (نا.) بڕ: تەمبوور

تەنبوورە (نا.) بڕ: تەمبوور. ⁘ سووتاوە دەروونم وەرن ئەی موتریب و ساقی/ تۆ لێدە لە تەنبوورە، ئەتۆ پڕ کە ئەیاغان (وەفایی ل ٨٧).

تەنبەتەن (نا. ل)[تەن1 + بە/ە + تەن1] کەسێک لە بەرابەر کەسێکی دیکە

دا بۆ شەڕ و بەربەرەکانی. ‫:‬ پاڵەوانێک بوو تەنبەتەن کەس پێینەدەوێرا.

تەنبەڵ (ئان.) بڕ: تەمبەڵ

تەنبەڵخانە (نا. ل)[تەنبەڵ + خانە] بڕ: تەمبەڵخانە

تەنبەڵە (نا.) بڕ: تەمبەڵە2

تەنبێ (نا. چا)[عەر: تنبیە] ١ـ دەرس و پەند لە ئاکامی کارێک. ٢ـ سزای سووچ و هەڵە. & تەمبێ، تەمێ. **~ بوون:** ١ـ دەرس و پەند وەرگرتن لە ئاکامی کار و مەسەلەیەک و ئەنجام نەدانەوەی، تەنبێ خواردن. ٢ـ سزا دران. **~ خواردن:** بڕ: تەنبێ بوون. **~ کردن:** ١ـ دەرس پێدان بە کەسێک بۆ ئەنجام نەدانەوەی کارێک، ئەدەب کردن. ٢ـ سزا دانی سووچ و هەڵە بە لێدان. **کەسێک بۆ کەسێک ~ کردن:** کەسێک ئەدەب کردن و تەنبێ کردن بۆ کەسێکی دیکە. ‫:‬ ئەو کوڕەم وا بۆ تەنبێ کردی ئیدی مەحاڵە ئەوکارە بکاتەوە. بۆ بابیم تەنبێ کرد.

تەنبێیانە (نا. ل)[تەنبێ + ئانە2] ١ـ پارە یا ماڵێک کە بۆ قەرەبوو کردنەوەی کارێکی ناڕەوا لە کەسێک دەستێندرێ، جەریمە. ٢ـ کار و کردەوەیەک لەبری سزا بە کەسێک دەسپێردرێ. ‫:‬ ڕۆژی لە دایک بوونمت لە بیر کرد، تەنبێیانە دەبێ بمبەیە سەفەرێکی خۆش! & تەمبێیانە، تەمێیانە.

تەنپەروەر (ئان. فا)[تەن1 + پەروەر] کەسێک کە هەر خەریکی پێڕاگەیشتن بە لەش و حەسانەوە و رابواردن بێ، کەسێک کە لەشی زەحمەت نادا و مەیلی کار کردنی نیە. **~ بوون:** خۆ خۆش ویستن و بە خۆ راگەیشتن لە باری خواردن و رابواردن و حەسانەوە، تەنبەڵ بوون بۆ کار و زەحمەت دانی لەش. **~ کردن:** راهێنان و بارهێنان منداڵ یا کەسێک بە تەنپەروەریی.

تەنپەروەریی (حم.)[تەنپەروەر + ئیی] کار و کردەوەی کەسی تەنپەروەر، تەنپەروەر بوون.

تەنتوور (نا.)[فەر: teinture] ئاوەکییەکی ئەلکۆلی کە لە هەندێک گیا و گیاندار سازی دەکەن. || **تەنتووری یۆد:** (فەر: teinture d iode) ئاوەکییەکی تێکەڵاو لە ئەلکۆل و یۆد کە بۆ خاوێن کردنەوە و چاک بوونەوەی برین کەلکی لێوەردەگرن، دەرمانی سوور.

تەنتەنانی (نا.)[؟] جۆرێک هەڵوای

زۆر خـۆش. :: هەڵوای تەنتـەنانی هـەتا نەیخۆی نایزانی (مەتەڵ)

تەنتەنە (نا.)[عەر: طنطنة] ١ـ دەنگ و هـەوای مــۆســیــقــا. ٢ـ شکۆ، فــەڕ، سەنسەنە.

تەنخـوا (نا. ل)[تەن1 + خـوا4] ١ـ سـەرمـایە، دەسـمـایە، سـامـان و پارەی نەغد. ٢ـ مـاڵ و کـوتاڵی بـازرگـانیی. ٣ـ لەبری، لە جیاتی. :: شێعر وێم تەنخوای سەمـتوور سـازێ/ لێدەر، سـا نەی چی هـەر تارێش گازێ (مەولەوی ل ٣).

تــەنــدروســت (ئــان. ل)[تــەن1 + دروسـت][پـەهـ: تـەنـدروسـت] ســــــاغ، سڵامەت، لـەشساغ. **~بوون:** لەشساغ بوون، سڵامەت بوون.

تەندروســتــیی (حم.)[تەنـدروست + ئیی] ساغیی و سڵامەتیی، لەشساغیی.

تەندورە (نا.)[زا] بڕ: تەندوور

تـەنـدوور (نـا.)[ئـەو: تـەنـورە ـ پـەهـ: تەنـوور. لۆر: تـەنیــر ـ فــار: تنـور ـ تات: تـەنـە ـ گــــیل: تـەنـوور، تەنـدوور. باک: تەندوور، تـەنوور ـ ناو: تەنـوور، تەندوور ـ هـەو: تەنوورە ـ زا: تەندورە] قوڵکەی ساز کـراو لە گڵی سـوور لە ماڵ یا نانەواخـانە بـۆ نان تێـــدا کــــردن **بە ~وە دان:** پێـــــوەدانـی نـان بـە تـەنـدوورەوە. **~داخستن:** ١ـ ئاگر لە تـەندوور دا کردنەوە و ئامـادە کـردنی بۆ نـان کـردن. ٢ـ (کنـ.) باسـی خـراپە و زەمی کـەسێـیک کـردن بە تێگرِایی. **وردە دە ~ کردن:** (کنـ.) زۆر بە پەلە نان و چێشت خواردن.

تێبینی: زمـانەوانان ریشـەی وشـەی تەندوور و تەنـوور نە بە وشـەیەکی هیندو ئەورووپـایی و نـە بە وشــەیەکی ســامی دادەنـێن و لـە ســــەر ئـەم برِوایـەن ئـەم وشـەیە دەگـەرِێتەوە سـەر خـەڵکێک کە بەر لە سـامـیـیـەکـان و ئـارییکان لـەم وڵاتە نیـشـتـەجێ بـوون و ئەم وشـەیـان لەوان وەرگرتوە. (بڕ: برهـان ل ٥٢٤).

تــەنــدووراو (نــا. ل)[تــەنــدوور + ئـاو1/١] بەشــــــێک لە ئـاوی چـۆم و رووباری مەند و قـووڵ کە بە دەوری خۆی دا خولان دەدا و ئەگەر بە هـێز بێ مرۆڤ دەباتە بن ئاوەوە، گێج، گێجاو، گێژاو.

تەنـدوورە (نـا. ل)[تەنـدوور + ئە] ١ـ قـوڵکە و حـەوزێک کـە ئاو لەوێوە دەرژێتـە سـەر پەرەی ئاش. ٢ـ خول و پێـچی ئاوی رووبـار و تــەنـدووراو، تـەنــوورە. ٣ـ بـڕ: تەندوورەزەنە. ٤ـ گێژەڵووکە. & تەنوورە

تـەندوورەزەنـە (ئان. ل)[تـەنـدوورە +

زەن (ژەندن) + ئە] پێچ و خول بە تایبەت بۆ دێو، تەندوورە، تەنوورە. ⁂ دێوی رەش بە تەندوورەزەنە چوە ئاسمان.

تەنراو (نا. مــفـ.)[لە: تەنین] جل و پارچەیەک کە تەنرابێ، بافتە.

تەنز (نا.)[عەر: طنز] جۆرە چیرۆک و داستانێکی کورتە کە بە شێوەیەکی پێکەنینی باسی مەسەلەکانی سیاسی و کۆمەلآیەتی دەکا.

تەنزنووس (ئان. فــا)[تەنز + نووس] نووسەری تەنز، کەسێک کە تەنز دەنووسێ.

تەنزنووسیی (حم.)[تەنزنووس + ئیی] کار و پیشەی تەنزنووس، تەنز نووسین.

تەنزیل (نا.)[فــار: تنزیب (تەنزیب)] پارچەیەکی سپی و تەنک کە بۆ لەچکە و برین بەستن و بابەتی دیکە کەلکی لێوەردەگرن.

تێبینی: تەنزیب راستەوخۆ لە زمانی فارسییەوە هاتۆتە نێو زمانی کوردییەوە و خودی وشەکەش لە [تەن + زیب] پێکهاتوە. تەن بە مانای لەشە و زیب ـ یش لە چاوگی زیبیدن کەوتوە بە مانای رازاوە، زیوەر کە بە گشتی دەبێتە رازاوەی لەش، زیوەی تەن. ئەم وشەیە لە فارسی دا ئیمرۆکە زۆرتر بە تەنزیف دەردەبڕدرێ.

تەنشت (ئاک. ل)[تەن1 + شت][باک: تەنشت، ـ ناو: تەنیشت، تەنشت] ١ـ کن، لا، جەم، پاڵ، پەنا، نزیک. ٢ـ لا، سووچ، تەرەف. ⁂ لە کام تەنشت هەڵکەوتوە؟ ٣ـ (ئا.) کەلەکە، قەبرغە، خاڵیگە. & تەنگال

تەنشتاوتەنشت (ئاک. ل)[تەنشت + ئاو2 + تەنشت] شێوە جووڵە و رۆیشتنێکە بە لای شان و لایەکی لەش بۆ تێوەچوون و تێپەڕین & تەنیشتاوتەنیشت

تەنک (ئان.)[هیک: تەنوکە ـ پەه: تەنووک، تونوک. بەل: تەنەک ـ پەش: تەنکەی ـ فار: تۆنۆک ـ بیر: تەنێک ـ لۆر: تۆنک. روس: tonki. باک: تەنک ـ ناو: تەنک ـ زا: تەنک] ١ـ حاڵی هەر شتێکی پانی ناسک. // ئەستوور. ٢ـ شوێنێک لە چەم و رووبار کە قووڵ نەبێ و بوار بدا، تەنکاو. // قووڵ. ٣ـ حاڵی دەغڵ و موو و هەر شتێکی رواو کە پڕ نەبێ، شاش. **~ بوون:** ١ـ تەسک و ناسک بوونی هەر شتێک. ٢ـ پڕ و چڕ نەبوونی هەر شتێکی رواو و داچاندراو.ە⁂ سەرم

تەنک بوە. **~ کـردن:** ١ـ پان و ناسک کردنەوەی شتێک ٢ـ هەڵکێشـان و تەنک کردنەوەی چاندراوی پڕ، تەنکە کردن.

تـەنکـاو (نا. ل)[تـەنک + ئـاو] ئـاوی چەم و رووبار کە قووڵ نەبێ.

تەنکوتیـــواڵ (ئان. ل)[تـەنک + و + تیـواڵ] حاڵی هەر شتێکی زۆر تەنک بێ، لە رادەبەدەر تـەنک. ׃׃ ئەم قـــومـــاشــــە تەنکوتیـواڵە سـەرما ناگـێرێتـەوە، یەکی هەندێک ئەستوورترمان بدەیە!

تـەنـکـە (نا. ل)[تـەنک + ئـە] تـەنـک، تەسک. **~ کردن:** هەڵکێشـان و تەنک کــــردنـەوەی چـاندراوی پـڕ. || **تەنـکـەی گیرفان:** بەر و نێوی گیرفان. ***خستنە تەنکەی گـیــرفـان:** دە گـیــرفـان نان، دە باغەڵ نان، دە تەنکەی گیرفان نان. ***دە (لە) تەنکەی گیرفان نان:** دە باغەڵ نان، خـــســتنە تەنکەی گـیـــرفـــان. ׃׃ هەر دەمـەنـادەمـێک بەیاننامـەکـەم دەردێنا و دەمـخـوێندەوە و سـەرلـەنوێ لە تەنکەی گیرفانم دەناوە (تاریک و روون ل ١٨).

تەنکەبوار (نا. ل)[تەنک + ئە + بوار] شـوێنێکی تەنک لە چەم و رووبارێکی کە زۆر قـــووڵ نـەبێ و بە ســـانـایی پێـــیـــدا دەپەڕنەوە، بواری تەنک.

تەنگ (ئان.)[پەه: تەنگ. فار: تەنگ ـ بیـــر: تـەنگ ـ پەش: تەنگ، تەنگە. باک: تەنگ، تنگ ـ ناو: تەنگ ـ هەو: تەنگ ـ زا: تەنگ] ١ـ حاڵی شوێن یا جێگە یا کونێک کە پانایی کەم بێ. // فرەوان، گوشاد. ٢ـ حــــاڵی جل و بەرگ و پۆشـــاک کــــە ئـەندازەی لـەش نەبن و لەش بکوشن. ٣ـ زۆر، زەخت. ٤ـ (نـا.) تـەنـگەی وڵاغ. **بە ~ی کەسێکەوە بوون:** یارمەتی دان و هەوڵی زۆر دان بۆ کـەسـێک. **~ بوون:** ١ـ گـــوشــــاد نەبوونی جێ و شـــوێن. ٢ـ پۆشــــاکی چووکــتــــر لە ئەندازەی لەش بوون. ׃׃ کەوشـەکانم تەنگە پێم دەگرێ. **~ بوونەوە:** لە دەست دانی حـــاڵـەتی فـرەوانـیی. **~ پێـــهـــەڵچنران:** زۆر بۆ هاتن، وە تەنگ هاتن. **~ پێـهـەڵچنین:** زۆر بۆ هـێنـان، دەرەتان لێـــبـــڕین، تـەنگ هـەڵچـنـین، وە تـەنـگ هـێـنـان. **~ دان:** بڕ: تەنگە دان. **~ کـــردنەوە:** کــــەم کردنەوەی فـرەوانیی. **~ هەڵچنین:** بڕ: تەنگ پێـهـەڵچنین. **وە ~ هاتن:** جاڕز بـوون لــە زەخـت و زۆر، وەڕەز بـــوون. **وە ~ هێنان:** بڕ: تەنگ پێ هەڵچنین.

تەنگاڵ (ئاک. ل)[باک] بڕ: تەنشت

تەنگان (چا. ل)[لە: تەنگ] ١ـ تووشی ســەخـتی و ســـەخـڵــەتی هاتن، زۆر بۆ

هاتن. ٢ـ زۆر بۆ هاتنی زگ و پێویستی بە ئاودەست هەبوون.

تەنگانە (نا. ل)[تەنگ + ئانە] کاتی سەختی و لێقەومان، تەنگژە. ⁖ تەنگانە بەریان کورتە (پەند). **کەوتنە ~وە:** تووشی لێقەومان و سەختیی هاتن. **لە ~ دەرهێنان:** لە تەنگانە و تەنگژە رزگار کردن. **لە ~ رزگار بوون:** تەواو بوونی تەنگانە و سەختی. **لە ~ رزگار کردن:** لە لێقەومان و تەنگژە خەلاس کردنی کەسێک.

تەنگاو (ئاک. ل)[لە: تەنگان] ١ـ لە تەنگانە دا، زۆر بۆ هاتوو. ٢ـ (ئان. ل) کەسێک کە کاری ئاوێی هەیە و دەبێ دەستبەجێ بچێتە ئاودەست. & تەنگەتاو. **~ بوون:** ١ـ لە سەختی و سەخڵەتی دا بوون. ⁖ بە مەڕەکەوە هێندە هەراسان و سەخڵەت بوون، هێندە تەنگاو بوون، کوتیان با ئەستی بدەینێ (شێخ فەرخ ل ٦٠). ٢ـ پێویست بە ئاودەست هەبوون، تەنگان، تەنگەتاو بوون.

تەنگدەس (ئان. ل)[تەنگ + دەس] بڕ: تەنگدەست

تەنگدەست (ئان. ل)[تەنگ + دەست] دەستکورت، هەژار، دەست تەنگ، تەنگدەس.

تەنگدەستیی (حم.)[تەنگدەست + ئیی] دەسکورتیی، دەستەنگیی، نەداری، تەنگدەسیی.

تەنگدەسیی (حم.)[تەنگدەس + ئیی] بڕ: تەنگدەستیی.

تەنگز (گیا.)[؟] درەختێکی بالا بچووکی دڕکاوییە، بەرێکی هەیە وەک چواڵە بەڵام ئەم تاڵە بە خۆشکراوی ئەخورێ (خاڵ ب ١ ل ٣٢١)، Amyg-dalus ناوی لاتینی ئەم دارەیە، چاڵووک.

تەنگژە (نا. ل)[تەنگ + ژە] ١ـ دۆڵی تەنگ و هەڵدێر. ٢ـ تەنگانە.

تەنگ و چەڵەمە (نا. ل)[تەنگ + و + چەڵەمە] تەنگانە، تەنگژە، دژواریی و ناخۆشیی.

تەنگە (نا. ل)[تەنگ + ئە] ١ـ دەوری کەمەر و گەد و گیپاڵ. ٢ـ [لۆر: تەنگ ـ فار: تەنگ ـ باک: تەنگە ـ ناو: تەنگ، تەنگە] قایشێکی پانە کە بە بن زگی وڵاغ دا دێ و زین و کورتانی پێ قایم دەکەن، تەنگ. ٢ـ بەشێک لە دەریا کە لە نێوان دوو ویشکایی هەڵکەوتوە و دوو دەریا

پێک دەلکێنێ. ~ **دان:** بەستنی تەنگەی وڵاغ، تەنگە کێشان، تەنگ دان. ~ **شەتاندن:** بەستن و کێشانی تەنگە. :: زینی لە سەر نێ تەنگەی بشەتێنێ/ تۆزەک وا دیارە لە بنی رەشکێنێ (سێسەد هۆنراوە ل ٣٠).
~ **کێشان:** توند کردنی تەنگەی وڵاغ، تەنگە شەتاندن. ~ **گرتن:** ١ـ بریندار بوون و ئەزیەت بوونی وڵاغ بە تەنگە. ٢ـ (کنـ.) بریندار بوون و دڵگیر بوون لە قسە و کردەوەی کەسێک.

تەنگەبەر (ئان. ل)[تەنگ + ئە + بەر] ١ـ حاڵی هەر شوێنێکی بەرینایی کەم بێ. :: کۆڵانی تەنگەبەر. ٢ـ هەرچی کە سنوور و مەرزی بۆ دیاری کرابێ، دەوروبەر گیراو، بەر بەستراو. (عەر: محدود). :: بیری تەنگەبەر، ژیانی تەنگەبەر. ~ **بوون:** مەودای پەرە سەندن و ئازادیی نەبوون، حەد بۆ دیاری کران، بەر پێ گیران. ~ **کردن:** مەودای پەرە سەندن و ئازادیی پێنەدان، بەر پێ گرتن، سنوور بۆ دیاری کردن.

تەنگەبەریی (حم.)[تەنگەبەر + ئیی] تەنگەبەر بوون، بەربەستراویی، ئازاد نەبوون.

تەنگەتاو (ئاک. ل)[تەنگ + ئە + تاو4] بڕ: تەنگاو. ~ **بوون:** ١ـ زۆر بۆ هاتن. ٢ـ تەنگاو بوون، تەنگان. ~ **کردن:** زۆر و زەخت بۆ کەسێک هێنان.

تەنگەستوور (ئان. ل)[تەنگە/١ + ئەستوور] کەسێک کە دەوری کەمەری زل و ئەستوور بێ، مرۆڤی زگ زل.

تەنگەنەفەس (نا. ل)[تەنگ + ئە + نەفەس] ١ـ کەسێک کە تووشی نەخۆشی تەنگەنەفەسیی بوە، هەناسەسوار، بەرهەنگدار. ٢ـ (کنـ.) بێسەبر و کەم تاقەت. ~**بوون:** ١ـ هەناسەسوار بوون. ٢ـ کەم تاقەت و بێسەبر بوون.

تەنگەنەفەسیی (نا. ل)[تەنگەنەفەس + ئیی] نەخۆشییەکە کە پتر تووشی مرۆڤی پیر دەبێ و نیشانەکەی تەنگەنەفەس بوونی پەیتاپەیتایە، هەناسەسواریی، بەرهەنگ. (ئین: asth-ma)

تەنگە هەڵکێش (نا. ل)[تەنگە + هەڵکێش (هەڵکێشان)] قایشێکی باریکە بە زینەوە تەنگەی پێ قایم ئەکرێ بۆ ئەوەی زینەکە نەکەوێ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٩٣).

تەنگیی (حم.)[تەنگ + ئیی] ١ـ تەنگ

بوون. // گوشادیی، فرەوانیی. ٢ـ تەنگانە، تەنگژە.

تەنناز (ئان.)[عەر: طناز] ١ـ شۆخ، بەناز. ٢ـ کەسێک کە کەشم و نەشم دەکا.

تەننازیی (حم.)[تەنناز + ئیی] چلۆنایەتی و حاڵەتی کەسی تەنناز. ჻ گوڵەندامێ، دڵارامێ، سەمەنبەر، دیدە شەهلایێ/ بە دوو زولفان رەسەنبازیی، بە دوو ئەگریجە تەننازیی (وەفایی ل ١٤٦).

تەنوین (نا.)[عەر: تنوین] دوو سەر یا دوو ژێر یا دوو بۆرە لە وشەکانی عەرەبی دا کە بە ئاخری وشەوە دەلکێ و تایبەتی زمانی عەرەبییە.

تەنوور (نا.) بڕ: تەندوور

تەنوورشێوێن (نا. ل)[تەنوور + شێوێن (شێواندن)] دارێکی درێژی هەندێک ئەستوورە کە بنی تەندووری پێ تێک وەردەدەن هەتا ئاگرەکە خۆشتر بێ، کۆڵەوەژ.

تەنوورە[1] (نا. ل)[تەنوور + ئە] ١ـ بڕ: تەندوورە. ٢ـ (نا.)[هەو] بڕ: تەندوور

تەنوورە[2] (نا.)[عەر: تنورة لە سور: تنورە] ١ـ داوێنی کراسی ژنان. ٢ـ جلێکی ژنانە، لە کەمەر بۆ خواریان دادەپۆشێنێ، داوێنەکەی ئاوەڵایە و نێو دەلینگ ناگرێ و هەتا نزیک ئەژنۆ و خوارتر دەبێ، دامەن.

تەنها (ئان.) بڕ: تەنیا

تەنهایی (حم.)[تەنها + یی] بڕ: تەنیایی

تەنە (نا. ل)[تەن + ئە] ١ـ کەس، تەن. ჻ یەک تەنە. ٢ـ لایەکی لەشی سەرەوەی بەدەن. ~ **لێدان:** خۆ لێدان لە کەسێک، لایەکی لەش لە کەسێک کوتان.

تەنەکە (نا.)[تور: teneke] ١ـ وەرەقەیەکی ئاسن کە بە قەڵایی داپۆشرابێ هەتا ژەنگ هەڵنەهێنێ. ٢ـ دەفرێکی موکەعەبی موستەتیلە کە تەنەکەساز یا کارخانە لە تەنەکەی/١ سازی دەکا بۆ نەفت و رۆن و کەل و پەلی دیکە تێکردن کە بیست لیتر دەبێ. ٣ـ پێوانەیەکەی شازدە کیلۆییە کە لە تەنەکەی سەرەوە کەلک وەردەگرن. & حەڵەبی. ~ **دە کلک خستن:** (کنـ.) ئابڕوو و حەیای کەسێک بردن، بێ ئابڕوو کردن. ~ **دە گەروو گیران:** (کنـ.) هەست بە گەرمای خواردنەوەی

داغ نەکردن. ؛؛ ئەو چا داغەت چ زوو خوردەوە دەڵێی تەنەکەت دە گەرووی گیراوە. || **تەنەکەی خۆڵ (زبڵ):** تەنکە یا دەفرێکی دیکە کە بۆ زبڵ و زاڵ کەلکی لێوەردەگرن، سەتڵی زبڵ.

تەنەکەچی (ئان. ل)[تەنەکە + چی] بڕ: تەنەکەساز

تەنەکەساز (ئان. فا)[تەنەکە + ساز] کەسێک کە لە تەنەکە دەفر و کەل و پەلی لەم بابەتە ساز دەکا و دەیفرۆشێ، تەنەکەچی.

تەنەکەسازیی (حم.)[تەنکەساز + ئیی] ١ـ کار و پیشەی تەنەکەساز. ٢ـ (نا. ل) دوکان و جێ ئیشی تەنەکەساز.

تەنی[1] (نا.)[باک] مادەیەکی رەش و نەرم کە لە دووکەڵ و شتی نەوتی پەیدا دەبێ، قورم، دوورنج، دۆرنج، دووژنگ، دویە.

تێبینی: تەنی بە مانای قورم و دووژەنگ لە چاوگی تەنین کەوتوە.

تەنی[2] (ئان.)[زا] بڕ: تەنیا

تەنیا (ئان.)[لۆر: تەنیا ـ تات: تەنیا ـ فار: تنها. باک: تەنێ، تەنا ـ نا: تەنێ، تەنیا، تەنها ـ هەو: تەنیا، تەنها ـ زا: تەنا، تەنی، تەنیا، تنێ] ١ـ کەسێک کە هاودەم و دۆستی نەبێ. ٢ـ (ئاک.) تاک، تاکانە. ٣ـ فەقەت، بەس، هەر، تەنیا و تەنیا. ؛؛ تەنیا من و تۆ ماوین نان بخۆین. & تەنێ، تەنها، بەتەنێ، بە تاقی تەنێ. **~ بوون:** ١ـ بێ هاودەم و دۆست بوون. ٢ـ کەس لە دوروبەر نەبوون. ؛؛ کەس لە ماڵ نەبوو، تەنیا بووم و بیرم دەکردەوە.

تەنیاباڵ (ئان. ل)[تەنیا + باڵ] کەسێک کە هیچ یاریدەدەر و هاوکارێکی نەبێ، یەکتەنە. **~ بوون:** یەکتەنە و تەنیا بوون لە بەڕێوە بردنی کار و مەسەلەیەک.

تەنیا و تەنیا (ئاک. ل)[تەنیا + و + تەنیا] فەقەت، بەس، هەر. ؛؛ داهاتی کۆمەڵە تەنیا و تەنیا مانگانەی ئەندامەکان و فرۆشی چاپەمەنیەکان و داهاتی تیئاتر و نومایشەکانی بوو (تاریک و روون ل ٢١).

تەنیایی (حم.)[تەنیا + ئیی] ١ـ تەنیا بوون، بەتەنێ بوون، بێ هاودەم و بێکەس بوون. ٢ـ خەڵوە. & تەنهایی

تەنیشت (ئاک. ل)[تەن1 + یشت] بڕ: تەنشت

تەنیشتاوتەنیشت (ئاک. ل)[تەنیشت + ئاو2 + تەنیشت] بڕ: تەنشتاوتەنشت

تەنین (چا. م)[هیک: تەن ـ ئەو: تەن ـ پەه: تەنیـیـتـەن. فـار: تنیـدن ـ پەش: تـەنێـدل ـ لۆر: تەنـێ ـ گـیل: تێن. نـاو: تەنین ـ هەو: تـەنیـەی] ١ـ چنینی رایەخ و تەون بـە دەزگـا، تـەون کـردن. ٢ـ سـاز کردنی تەونـۆکە لە لایەن جاڵجاڵۆکەوە. ٣ـ دەورە گرتن، گەمارۆ دان. ؛؛ خەیابان و شەقام و رێگەیان گرت/ هەموو جێیان تەنـی، گـشت جـێگەیان گـرت (نالەی جودایی ل ٧٠).

تەنینەوە (چا. م)[تەنین + ئەوە] ١ـ لە سـەرڕا تـەنـین. ٢ـ پەرە گـرتـن، بڵاو بوونەوە، هەمـوو جێ داگرتن. ؛؛ دەنگ و باسـی شـەڕ هـەمـوو شـار و دێهـاتی تەنیوەتەوە.

تەنێ (ئان.) بڕ: تەنیا

تەو[1] (ئان.)[؟] مـەڕێکە دەم و چاو و لەشـی بۆرەڵووک بێ (خـاڵ ب ١ ل ٣٢٣) بە جـۆرە مـەڕێک ئەڵێن بن گوێچکەکانی قاوەیی بێ (کشت و کاڵ ب ١ ل ٩٣)

تەو[2] (وشـد.) دەنگی بانـگ کـردنی مێگەل بۆ ئاوخواردنەوە.

تەو[3] (نا.)[باش] بڕ: تا1

تەو[4] (ئام.)[باک] بڕ: تەح

تەو[5] (ئام.)[باک] بڕ: تو3

تەوا (نا.)[ئەر] بڕ: تەما

تەوادار (ئان. فـا)[تەوا + دار2][ئەر] بڕ: تەمادار

تەوار[1] (نا.)[باک: تەوار ـ ناو: تەوار ـ هەو: تەوار] مـێـینەی باز، بازی مێ. // جوڕە.

تەوار[2] (ئـان.)[؟] رەگـەز، رەچەڵەک، رەسەن.

تەواسـان (چا. ل)[هس: تاسـان] ١ـ گـێـژ بوون، تاسـان. ٢ـ نـاهومـێـد بوون، دڵسارد بوونەوە، تەواسیان.

تەواسیان (چا. ل)[ئەر] بڕ: تەواسان

تەواشا (نا. چا) بڕ: تەماشا

تەواشیر (نا.)[ئەر] بڕ: تەباشیر

تەواف (نا.)[عـەر: طواف] ١ـ خـولْ، گەڕان، دەور. ٢ـ بەشێک لە رێ و شوێنی حـەج کـە بە دەوری مـاڵی خـودا دا دەگـەڕێن. **~ کـردن:** ١ـ بە دەوری شـتێک دا گـەڕان. ٢ـ بە دەوری کـابە دا گەڕان.

تەواو (ئان.)[عەر: تمام] ١ـ بێ عەیب،

ڕێکوپێک. :: قسەیەکی زۆر تەواو و ڕێکوپێکی کرد. ٢ـ پڕ، دروست. :: مانگی ئەمشەو تەواوە. ٣ـ خڵاس، نەماو. ٤ـ کۆتایی، دوایی. ٥ـ پێگەیشتوو، ساز. ٦ـ گشت، هەموو. :: تەواوی لەشم دێشێ! تەواوی عالەم دەزانێ. ٧ـ (ئاک) بە گشتی، تێگڕا. ٨ـ (نا.) ئاکام، ئەنجام. & تەمام. ~ **بوون:** ١ـ بەجێ گەیشتن، کۆتایی پێهاتن. ٢ـ خڵاس بوون :: تەواوی پوڵەکانم تەواو بوون. ٣ـ مردن و گیان دان. ٤ـ ئاو هاتنەوە، ڕەحەت بوون. ٥ـ بڕانەوەی مەسەلەیەک و بە ئاکام گەیشتن. ~ **کردن:** ١ـ بە جێ گەیاندن، کۆتایی پێهێنان. :: کارەکانم تەواو کرد. ٢ـ خڵاس کردن، نەهێشتن :: دەرسەکانم هەموو تەواو کرد. ٣ـ مردن و گیان دان. ٤ـ بڕینەوەی مەسەلەیەک و بە ئاکام گەیاندن.

تەواوکەر (ئان. فا)[لە: تەواو کردن] ١ـ کۆتایی پێهێنەری کار و مەسەلەیەک. ٢ـ کەسێک یا شتێک کە تەواوی و گشت بوون پێک بێنێ، کامل کەر. (عەر: مکمل) :: پیاو بێ ژن تەواو نیە، ژن تەواوکەری پیاوە.

تەواوەتی (ئاک. ل)[تەواو + ئەتی] گشت، هەموو، تەواو. :: تەواوەتی کارەکانم بەتەنێ تەواو کرد.

تەواوی (ئان. ل)[تەواو + ئی] تەواو، گشت کەس، هەموو. :: تەواوی خەڵکی شار چوو بوونە تەمەشای پاڵەوانبازیی. ٢ـ (ئاک. ل) تەواوەتی، گشت.

تەوخ (نا.)[؟] هۆڵ و ژێرخانێک لە کوێستان کە بە زستان ئاژەڵی تێدەکەن، کوول، زاخە.

تەور 1 (نا.)[پەھ: تەبرەک ـ تەب: تور. ماز: تۆر ـ گیل: تەئۆر ـ فار: تبر ـ پەش: تەبەر ـ لۆر: تەوەر ـ بەل: تەپەر، تەفەر ـ تات: تۆوەر ـ ئەرم: تەپەر ـ ڕوس: top-or. باک: تەڤر ـ ناو: تەور، تەوەر ـ هەو: تۆر، توەر ـ زا: تۆر] ئامرازی دار بڕین کە پێکهاتوە لە سەرێکی ئاسن یا پۆڵای تیژ و دەسکێکی چێوی کە بە نێوی دا هاتوە، بڤر، بیور، بالتە.

تەور 2 (نا.)[عەر: طور] شێوە، تەرز، جۆر، چەشن.

تەورداس (نا. ل)[تەور1 + داس] [باک: تەڤرداس ـ ناو: تەوەرداس، تەورداس ـ هەو: توەرداس] جۆرێک تەوری شێوە داس کە بۆ کاری چووکە وەک لک بڕین کەلکی لێوەردەگرن.

تەورزین (نا. ل)[تەور1 + زین][لۆر:

تەوەرزین ـ فـــار: تـبــــرزین ـ پەش: تەبەرزین. باک: تەڤرزین ـ ناو: تەورزین، تەوەرزین ـ تۆرزین، تۆرزێن، تۆرژەن ـ هەو: توەرزین ـ زا: توورزی، توەرزین] چەشنێک تەوری بچووک کە شەڕکەران لە شـــەڕ دا پێی بە شــەڕ دەهاتن و دەروێشەکانیش بە دەستیانەوە دەگرت.

تێبینی: زین لەم وشەیە دا لە زەئێنە ـ ی zaena ئەوێستایی و زێن ـ ی zen پەهلەویی بە مـانای چەک و ئامـرازی شەڕ کەوتوە و بە گشتی یانی تەوری شەڕ.

تەور و تووز (ئان. ل)[تەور2 + و + تووز1] بیچم و قەلافەت، شێوە و شوبار. ⁂ تەور و تووزی ئەو کــــابرایە وەک پاڵەوانان دەچێ.

تەورێزیی (ئان. ل)[تەورێز (شارێکە لە ئێران) + ئیی] ١ـ خەڵکی تەورێز. ٢ـ جۆرێک ترێ. ٣ـ سەنگێکە بریتییە لە دوو حوقە و چواریەکی حوقەی ئەستەموڵ (دوو کیلۆ و ٥٣٢ گرام) (کشت و کاڵ ب ١ ل ٩٣).

تەوز (نا.)[باک] برِ: تەوزە

تەوزە (نا.)[؟] گاڵتە، فشە، حەنەک، تەوز. **~ پێکردن:** گاڵتە پێکردن، فشە پێکردن.

تەوزیم (نا.)[؟] ئەرکی سەر شان، پێوستی واجب، وەزیفە.

تەوژم (نا.)[؟] فشار، نهێم، هێزی تێگرایی لە جووڵە و رژان دا. ⁂ ئاوی حەمام تەوژمی کەمە. لەبەر تەوژمی خەڵک پۆلیس پاشەکشەی کرد. **~ هێنان:** فشار هێنان، زۆر هێنان، هورژم هێنان. ⁂ خەڵک تەوژمیان هێنا و دوکانیان بە دوکانداران داخست.

تەوس (نا.)[؟] قسەی بە توێکڵ، تەشەر، پلار، تەوس و پلار، تیز، تانە. **بە ~ ەوە قسە کردن (دواندن):** تیز و تانە لە کەسێک دان، تەوس پێدادان بە کەسێک. **~ پێدادان:** قسەیەکی بە توێکڵ بە کەسێک کوتن، تانە لێدان، تیز تێگرتن، تەوس تێگرتن. **~ تێگرتن:** تەوس پێدادان، تانە لێدان.

تەوسکە (گیا.)[هس: باتسکە] هەنجیرەکێویلکە

تەوس و پلار (نا. ل)[تەوس + و + پلار] تەوسی پەیتا پەیتا و زۆر، تیز و تانە، تەو و پلار. **~ تێگرتن:** تەوس لێدان، وە بەر تەوس و پلار دان. **وە بەر ~ دان:** تیز و تانە تێگرتنی زۆر لە

کەسێک.

تەوس و پللار (نا. ل)[تەوس + و + پللار] بڕ: تەوس و پلار.

تەوشق (نا.) بڕ: تەشق2

تەوشک (نا.) بڕ: تەشق2

تەوشوێ (نا.) بڕ: تەشوێ

تەوشوو (نا.) بڕ: تەشوێ

تەوفیر (نا.)[عەر: توفیر] بڕ: تۆفیر

تەوق (نا.)[عەر: طوق] ١ـ زیوەرێک کە دە ملی دەکەن، تۆق. ٢ـ گەمارە، دەورە، ئابلۆقە. ٣ـ ئاڵقەی کانزای دەوری مل. ٤ـ خەتێک وەک ئاڵقە لە دەوری ملی مەل و بە تایبەت کۆتر. **خستنە ~:** گەمارۆ دان، دەورە گرتن، ئابلۆقە دان. ⁂ دزیان خستە تەوق و گرتیان. ‖ **تەوقی سەر:** بڕ: تەپڵەسەر.

تەوقە (نا.)[عەر: طوقە] ١ـ ئامرازێکی چووکە بە فۆرم و شێوەی جۆراوجۆر کە ژنان لە پرچیان دەدەن هەتا پەرێشان نەبێ. ٢ـ کاری دەست لە دەست یەک نانی دووکەس، یاڵڵا. **~ کردن:** دەست لە دەستی یەک نانی دووکەس بۆ سەلام و هەر مەبەستێکی دیکە، یاڵڵا لێدانەوە.

تەوقەسەر (نا. ل)[تەوق + ئە + سەر] بڕ: تەپڵەسەر

تەون (نا.) ١ـ [باک: تەڤن ـ ناو: تەون ـ هەو: تەون] رایەخی تەنراو لە خوری و موو. ٢ـ تۆڕی تەنراوی جاڵجاڵۆکە، تەونۆکە. **~ کردن:** تەنینی رایەخ، تەون هەڵبەستن. **~ هەڵبەستن:** ١ـ تەنینی فەرش و رایەخ، تەون کردن. ٢ـ (کنـ.) کەسێک کە تەمەنێکی لێ تێپەڕیوە و هێشتا هەر خەریکی بەرنامە دارشتن و ماڵ پەیدا کردنە.

تێبینی: تەون لە چاوگی ئەوێستایی تەن tan و تەنین ـ ی کوردیی کەوتوە.

تەونکەر (ئان. ل)[تەون + کەر] کەسێک کە فەرش و بەڕە و رایەخ ساز دەکا، تەونگەر.

تەونکەریی (حم.)[تەونکەر + ئیی] کار و پیشەی کەسی تەونگەر.

تەونگەر (ئان. ل)[تەون + گەر] بڕ: تەونکەر.

تەونگەریی (حم.)[تەونگەر + ئیی] بڕ: تەونکەریی

تەون و بەست (نا. ل)[تەون + و + بەست] قەرار و سازانی دوو یا چەند

کەس دەگەڵ یەکتر بۆ ئەنجام دانی کارێکی ناڕەوا، بەند و بەست، کەین و بەین. ~ **کردن:** پێکەوە سازان بە دژی کەس و کەسانێک، بەند و بەست کردن.

تەونۆکە (نا. ل)[تەون + ئۆکە] تۆڕی تەنراوی جاڵجاڵۆکە، تەڤنک، تەون.

تەوە (نا.)[باک] بڕ: تاوە1

تەوەر (نا.) بڕ: تەور

تەوەرداس (نا. ل)[تەوەر + داس] بڕ: تەورداس

تەوەرزە (نا.)[پەه: تەپەرزەت][ئەر] ١- نەبات، بلووری قەند. ٢- بلووری خۆی & تەبەرزە

تەوەرزین (نا. ل)[تەوەر + زین] بڕ: تەورزین

تەوەرگ (نا.)[جاف] بڕ: تەرزە

تەوەرگی (نا.)[هەو] بڕ: تەرزە

تەوەرە (نا. ل)[تەوەر + ئە] ١- میلە و دارێکی کە دەخرێتە نێو کونی سەر بەرداشی خوارەوە، تەگەرە، کەوەرە. ٢- هەر میلە یا خەتیک کە شتێکی دیکە بە دەوری دا بخولێتەوە. ٣- [ئەر] تەگەرە، کۆسپ، چۆرتم. || **تەوەرەی زەوی:** خەتێکی خەیاڵی سەرێکی لە قوتبی باکوور و ئەوی دیکە لە قوتبی باشوورە و زەوی بە دەوری ئەم خەتە دا دەخولێتەوە.

تەوەزەل (ئان.)[؟] تەنبەڵ، لەشگران، ترال. :: کابرای هێند تەوەزەل و تەنبەڵم لە ژیانم دا نەدیوە. ~ **بوون:** تەنبەڵ بوون.

تەوەق[1] (نا.) بڕ: تەبەک1

تەوەق[2] (نا.) بڕ: تەبەق2

تەوەقە (نا.)[ئەر] بڕ: تەبەق2

تەوەگ (نا.)[باک] بڕ: تەبەق2

تەوەن (نا.)[؟][هەو] بڕ: بەرد

تەوەنە (نا.)[؟][ئەر] کۆمەڵە، ئاپوورە، کۆگا. ~ **دان:** لێک کۆ بوونەوە بە کۆمەڵ، ئاپوورە دان.

تەویلە (نا.)[عەر: طويلة] هۆڵی سازکراو بۆ داکردنی چوارویێ، گەوڕ، ستەول، تەوێڵە. دە(لە) ~ **دا گەورە بوون:** (کنـ.) بێ ئەدەب بوون، بێتەربیەت بوون، داب و نەرێتی کۆمەڵ تێنەگەیشتن. :: نە سڵاوێک نە عەلەیکێک، سەری دادەخا و دەڕوا دەڵێی دە تەویلە دا گەورە بوە.

تەوێر (ئا.)[باک] بڕ: تەوێڵ

تەوێڵ (ئا.)[باک: تەوێر ـ ناو: تەوێڵ، توێڵ] بەشێک لە روو کە تەختاییەکە لە سەرووی برۆکان، چارە، نێوچاوان، نێوچەوان، ناوچاوان، ناوچەوان، ناوچاو، میاچەمان، ئەنی، هەنی، هەنیە.

تەوێڵە (نا.)[ئەر ـ هەو] بڕ: تەویلە

تەئسیر (نا. چا.)[عەر: تاثیر] کاریی، کاریگەر، شوێنەوار. ⁂ ناتوانم شەرحی تەئسیری ئەو خەبەرە لە سەر هەستی خۆم بدەم (تاریک و روون ل ٤٣). **~ داخستن:** شوێن داخستن، کاریگەر بوون، کار لێکردن.

تەی (نا. چا)[عەر: طی] مەودای رێ برین. **~ بوون:** رابوردن، تێپەڕین. ⁂ ئەتۆش ئەی تارزەن سا دەی سرووودێکی بە نەغمەی نەی/ بلا تەی بێ غەم و نۆبەی سرووری جامی مینا بێ (وەفایی ل ١٧٢). **~ کردن:** ١ـ تێپەڕاندن، تێپەڕ کردن. ٢ـ رێ برین، پێوان. ⁂ دووردەستە نایگەمی چبکەم فریشتەی ئاشتی/ چەندی من لەو رێگە دا هەوراز و لێژی تەی دەکەم (هێدی ل ٣٦٧).

تەیاخ (نا.)[ئەر] بڕ: تێلا (هس: پەیاغ)

تەیار (ئان.) ئامادە، ساز. **~ بوون:** ئامادە بوون، ساز بوون. **~ کردن:** ئامادە کردن، ساز کردن.

تێبینی: موعین سەبارەت بە ریشەی ئەم وشەیە دەنووسێ کە تەیار لە طیار ـی عەرەبی کەوتوە و زاراوەی بازەوان و راوچییانە و کاتێک باز دە نێچیر بەردەدەن و ئامادەیە پێی دەڵێن تەیار و لە دوایی ئەو وشەیە بە مانای هەر شتێکی ئامادە کەوتۆتە سەر زاران (بڕ: موعین ب ٢ ل ٢٢٤٣). (هس: تەیارە/٢)

تەیارۆک (گیانـ.)[تەیارە + ئۆک] [باک] بڕ: پشکەبەقوونە

تەیارۆکە (نا. ل)[تەیارە + ئۆکە] ١ـ تەیارە، فڕۆکە. ٢ـ (گیانـ.)[سۆر] بڕ: پشکەبەقوونە

تەیارە (نا.)[عەر: طیارة] ١ـ مەکینەیەکی دەسکردە کە بە ئاسمان دا دەفڕێ و بۆ راگوێزتنی بار و مسافر و کاروباری نیزامی کەلکی لێوەردەگرن، فڕۆکە، تەیارۆکە، بالافر. ٢ـ دوو داری درێژ کە دارێکی چووکی لە سەر دەدەن و لە زەوی دەچەقێنن هەتا مەلی وەک کۆتر و باز لە سەری بنێشێن، لیس، وەتراخ.

تەیان (نا.) بڕ: تیان

تەیجە (نا. ل)[بڕ: تەک3][تەیج + ئە]

[هەو ـ ئەر] بڕ: تەیکە.

تەیر (نا.)[عەر: طیر] ١ـ مەل، باڵندە. ٢ـ (گیانـ.) تەیرەن ئەبابیل، پاڵەوانە.

تەیرک (نا. ل)[تەیر (تیر) + ک][باک] بڕ: تەرزە.

تەیرکە (نا. ل)[تەیر (تیر) + کە][زا] بڕ: تەرزە.

تەیر و توور (نا. ل)[تەیر(طیر) + و + توور (طیور)] ١ـ مەل و باڵندە بە گشتی و تێکڕایی. ٢ـ (کنـ.) تێکڕایی و حەشامەتی خەڵک. ‹‹ وەک تەیر و توور خەڵک پێوەربوون و چیان نەهێشت.

تەیرۆک[1] (نا. ل)[تەیر + ئۆک] ١ـ مەلی چووک، باڵندەی چووک. ‹‹ لە تەیران وەز تەیرۆکم/ لە باغان گوڵی کۆکم/ وەز عاشقی ناو عەیشۆکم (فۆلکلۆر ل ٥٢). ٢ـ [باک] بادەوە، کۆلارە، پەڕەچیغ.

تەیرۆک[2] (نا. ل)[تەیر (تیر) + ئۆک] [باک] بڕ: تەرزە.

تەیرەن ئەبابیلە (گیانـ.)[عەر: طیر ابابیل] بڕ: پاڵەوانە

تەیش (ئان.)[زا] بڕ: تینوو

تەیشان (ئان.)[زا] بڕ: تینوو

تەیفک (نا.)[بڕ: تەبەق][باک] دەوریی چێشت تێدا خواردن.

تەیکە (نا. ل)[بڕ: تەک3][تەیک + ئە] سەلەی ساز کراو لە شووڵ، تەک، تەیجە.

تەیلەسان (نا.)[عەر: طیلسان] جلێکی فش و گەورە کە بە شانی دادەدەن، جۆرێک فۆتە کە عەرەب و قازی و مەسیحی بە شانی دادەدەن. ‹‹ چیایە شێخ و کەوای سەوزە، مێزەری بەفرە/ سیواکی چووزەرە رێواسە، تەیلەسانی گەڵا (حاجی قادر ل ٣٣).

تەیمان (نا.) بڕ: تامان

تەیەمموم (نا. چا)[عەر: تیمم] دەسنوێژ بە خاک لە کاتی نەخۆشی یا دەست نەکەوتنی ئاو. **~ کردن:** دەسنوێژ هەڵگرتن بە خاک، دەست و روو لە خاک هەڵسوون لەبری دەسنوێژ لە شوێنی بێ ئاو یا لە کاتی نەخۆشی دا.

تی[1] (ئان.)[باک] بڕ: تینوو

تی[2] (نا.)[؟][باک] بڕ: هێوەر

تیا (پێشـ.) بڕ: تێدا

تیابردن (چا. م)[تیا + بردن] فەوتاندن، لە نێو بردن.

تیــابوون (چا. ل)[تیــا + بـوون] برِ: تێدا بوون

تیـــــاتر (نـا.)[فـــەر: théatre] ١ـ شـــوێنێک کـــە نەمـــایشـی لێـــدەدەن، تەماشاخانە. ٢ـ یەکێک لە هونەرەکان کە بریتــیـیــە لە نمایش دان و هێنانـە سـەر شــانۆی بەســەرهـات و چیــرۆکــێک. & تیاترۆ

تیـاترۆ (نا.) ١ـ برِ: تیـاتر/١ و ٢. ⁂ دنیا تیـاترۆیە، مـەوەسـتـە تیـا، برِۆ/ کێ مایەوە تیا کە نەبووبێ تیا، ترِۆ (مـەحوی ل ٢٥٣). ٢ـ ژنێکی نیـوەرِووت کـە دە نێو پیاوان دا سەما دەکا و گۆرانی دەڵێ.

تیـــاترۆخــانە (نا. ل)[تیــاترۆ/٢ + خـانە] شـوێنـێک کـە ئافرەتی نیـوەرِووت سەمای لێدەکا.

تیــاچوون (چا. ل)[تیــا + چوون] برِ: تێداچون

تیاح (ئام.) برِ: تەح

تیــارامــان (چا. ل)[تیــا + رامــان] سەرسورِمان و حەیران مانەوە لە ئەنجام دانی کارێک، تێرِامان، رامان.

تیامان (چا. ل)[تیا + مـان] تێرِامان، گیــر کـردن لە رەها کـردنی مـەســەلە و کارێک، تێمانەوە.

تیــان (نـا.)[تـەبەری: تێــهــەن (تاوە) ـ گیل: تیـان ـ لۆرِ: تیۆ. ناو: تیـان، تیانە، تـەیان ـ بـاش: تیـــان ـ هـەو: تیـــانـە] مەنجـەڵی گەورەی مس کـە لە بن خـەزنـەی حـەمـام دایدەمـەزرێـن و ئاگـری لـە بن دەکەنـەوە هـەتا ئاو گـەرم بکا، مـەنجـەڵی حەمام.

تیــانچکە (نا. ل)[تیـان + چکە] برِ: تیانچە

تیانچە (نا. ل)[تیان + چە] مەنجەڵ، مەنجەڵی بچووک، تیانچکە.

تیانە (نا.) برِ: تیان

تیپ[1] (نـا.)[پـەش: تیپ ـ فـــار: تیپ. بـاک: تـیـپ ـ نـاو: تیـپ ـ هـەو: تـیـپ] ١ـ کۆمەڵ، دەسـتـە. ⁂ تێپێک سوار بێرە دا تێپەرِین! ٢ـ (نز.) بەشـێک لە لەشکر. ٣ـ پیت، حـــەرف. ‖ **تیپ تیپ:** دەســـتـــە دەستە.

تیپ[2] (نـا.)[فـەر: type] ١ـ هـاووێنە، نموونـە، هـاوجنس. ٢ـ شـێـوەی رواڵەت، فـــۆرم، شکڵ. ~ **بوون:** هـاوجنس و هـاووێنـە بـوون. ⁂ دە نێــــو ئـاوالآن دا کـەریم تیـپی ئێمـە نیـە. ~ **لێدان:** خۆ جـوان کـردن، جلی شـیـک دە بەر کـردن،

خۆ رازاندنەوە.

تیت[1] (نا.)[؟][هەو] بڕ: کەزی

تیت[2] (نا.)[؟][باک] چەلەنگ، جوان

تیـــتـــاڵ (نا.) ١ـ فـــریو، دهـۆ. ⁂ فیردەوسی ئەڵێ هەزار و یەک ساڵ/ ئەو شـــایە ژیا بـە زوڵم و تیــتــاڵ (هێــدی ل ٢٨٦). ٢ـ بوخـــتـــان. ٣ـ مـــەکـر، ئـاین و ئۆین. ٤ـ [ئەر] تیز، گاڵتە، شۆخی.

تێبینی: ئەم وشەیە لە فەرهەنگەکانی فـارسی دا بە شـێوەی تیـتـال بە مـانـای فریو، مەکر، ماستاوکەریی و کلکەسووتە هـاتـوە. هەروەتر لە فـــەرهـەنگی لـۆریی دا تیتالی بە مانای شۆخی و گاڵتە هاتوە.

تیتاڵباز (ئان. فا)[تیتاڵ + باز4] ١ـ گـاڵتـەچـی، جـەفـەنگبـاز. ٢ـ فـێڵـەزان، مەکرباز.

تیــتـــاڵیی (حم.)[تیــتــاڵ + ئیی] جەفەنگ لێدان، جەفەنگبازیی.

تیـــــتـــــان (نا.)[فـــەر: Titane] کـانزایەکی زێویین کـە وەک پـۆڵا قـایمە بەڵام سـووکـتـرە و لـە ١٨٠٠ دەرەجـە دا دەتوێتەوە، تیتانیوم.

تیتانیوم (نا.)[فەر: Titanium] بڕ: تیتان

تیترواسک (گیانـ.) بڕ: تووترواسک

تیـــتک[1] (نا. ل)[تیت (هـس: تاتە) + ک] خوشکی باوک، پوور.

تیتک[2] (نا. ل)[تیت1 + ک] هەندێک مـووی سـەی ئـافـرەت کـە بە لاجـانگی دا شۆڕ دەبێتەوە، ئەگریجە.

تیـــتک[3] (نا. ل)[؟][زا] شــــوێنی هەرەبەرز و سەر، دووند، پۆپە، لووتکە.

تیـــــتکزا (نـا. ل)[تیـــتک1 + زا] منداڵەکانی خوشکی باوک، پوورزا.

تیتلەبیجاغ (گیانـ.) بڕ: تووترواسک

تیتلەپیجاخ (گیانـ.) بڕ: تووترواسک

تیــتــۆڵ (نا. ل)[تیت + ئۆڵ] کـوتـێکی دادڕاو لە پارچە. **~ لێبڕان:** (کنـ.) زۆڕ شڕ و کۆن بوون. ⁂ ئەو پاتۆڵەت تیتۆڵی لێبـرا هـەتا کـەنگێ دەبەری دەکـەی. **~ لە کـەسـێک دادڕین:** (کنــ.) فــێــر بوون، وەک کـــەســێک بوونی بـە باری چاکـــە و ســـەرکـــەوتن دا، بزگـــوڕ لە کـــەســـێک دادڕین. ⁂ تیــتــۆڵێک لەو برایەت دادڕە بزانـە چەنـدە کـــوڕێکی لـە ســـەرەخـــۆ و بـێــــــــــدەنـگـە و تـۆش هـــەر هـــەرا و شەڕتە. **~ لێدادڕین:** دادڕینی کوتێک پارچە. || **تیتۆڵ تیتۆڵ:** لەت لەت، دڕبەدڕ

بۆ پارچە. * **تیتۆڵ تیتۆڵ بوون:** دڕبەدڕ بوون، شڕ بوونی پارچە.

تیتە (نا. ل)[تیت2 + ئە][باک: تیتە - ناو: تیتە] ١- [ئەر] خشڵ. ٢- [باک] رازاوە، جوانکراوە بە زێڕ و زەمبەر.

تیتی[1] (وشد.) ١- وشەی بانگ کردنی بزن. ٢- دەنگی بانگ کردنی مریشک. ٣- (نا.) کولێرەیەک کە بە شکڵی باڵندە بۆ منداڵانی ساز دەکەن.

تیتی[2] (گیاند.)[باک] بڕ: دارکونکەرە

تیج (نا.)[زا] بڕ: تیشک

تیخ (نا.) بڕ: تیغ

تیخەڵە (نا. ل)[تیخ + ئەڵە] بڕ: تیغەڵە

تیر (نا.)[ئەو: تیغری، تیغرە - هەخ: تیگرا - پەه: تیگر، تییر. باک: تیر - ناو: تیر - هەو: تیر - زا: تیرە، تیری] ١- چێوێکی راست و باریک و درێژە، سەرەکەی تیژ کراوە یا شتێکی تیژی لێدراوە، بە کەوان دەهاویشترێ، بۆ راو یا شەڕ کەلکیان لێوەردەگرت، تەخش. ٢- گوللەی تفەنگ، فیشەک. ٣- دارێکی باریک و درێژ و لێک و لووس کراو، بۆ پان کردنەوەی ئەنگوتک، تیرۆک. ٤- (ئان) تیژ، توند، زۆر بە پەلە. ∷ وەک تیر بێرە دا تێپەڕی. **بە ~ێک دوو نیشان پێکان (شکاندن، لێدان):** (کند.) بە جارێک دوو ئامانج و مەبەست جێبەجێ کردن. **~ ئاویتن:** بڕ: تیر ئاویشتن. **~ ئاویشتن:** تیر دەر کردن بە کەوان یا تفەنگ، تیر هاویشتن، تیر ئاویتن. **~ پێوەنان:** گولە یا تیر بەرەو ئامان دەر کردن. **~ تێنەچوون:** (کند.) زۆر پڕ و چڕ بوون، موو نەبواردن. ∷ مێشەیەکی هێند چڕە تیری تێناچێ. **~ لە تیردان دا نەمان:** (کند.) هێز و گوڕ و تینی پێشوو نەمان، پەک کەوتن لە ئەنجام دانی کارێک کە پێشتر بە سانایی ئەنجامی دەدا. **~ لە دڵ دان:** (کند.) ئەویندار کردن، گیرۆدە کردن، ئاشق کردن. ∷ فەقێ چاوی بە کچی پادشا کەوت. کچەکە تیرێکی وای لە دڵی دا ئەوی هۆش مەعنا بێ فەقێ نەیما (شێخ فەرخ ل ٥٤). **~ و شیر لێک (لە یەک) سوون:** (کند.) دوژمنایەتی یەکتر کردن. **~ هاویشتن:** بڕ: تیر ئاویشتن. **~ هاویشتن و کەمان شاردنەوە:** (کند.) قسەیەک پەڕاندن و بێدەنگ بوون، لاتاو بە کەسێک دادان، لە بنەوە دوژمنایەتی کردن. **~ وە دڵ**

کـەوتن: (کنـ.) ئەویندار بـوون، گیـرۆدە بوون، ئاشق بوون. ‖ **تیـری ئاه:** (کنـ.) ئـاه و نـزوولـە، تـووک، نـزا. ⁂ دڵـدۆزە تیری ئاهی فەقیرانی رووت و قـووت/ بۆ کوشتنە هەمیشە کە ئامادە شیری رووت (مـەحـوی ل ٨٢). **تیـری بەڵا:** بەڵای لە نەکـاو، بـەدبەخـتـیی. ⁂ هەمـوو تیـری بەڵای ئەو رۆژگـارە/ دەکا بۆ سـینگی پڕ زامم کـەمـانـە (تاریک و روون ل ١٥٥). **تیـری چڵـکن:** تیـری ژاردار، تیـرێک کـە سـەرەکـەیان ژار تێـهـەڵسـووبێ. ⁂ ... خـودا مـوقـەددەری لە سـەر چییـە/ بۆ برینـی تیـری چڵکن نەیکرا عـیـلاج پەزێرییە (لاس و خـەزاڵ ل ١٧٦). **تیـری خـەدەنگ:** تیـرێک کـە لە داری خـەدەنگ ساز کرابێ. **تیری سەر بە پەیکان:** تێرێک کە سەرەکەی پـەیکان یا ئاسنێێکی تیژی پێوە بێ. ⁂ هەشتـاکـەس بە تیری سـەر بە پـەیکان لـە لەشکری ئەحـمـەدخـانی سورچی و زوراری کوژرا (لاس و خـەزاڵ ل ١٥٨). **تیری غـەیبی:** بڕ: تیری نەبەدی. ⁂ رەبی بـە دوور بێ لـە دەرد و لە بـەڵایە، لە تیـری غـەیبـییـە/ رەبی لەو سـەفـەرە بێـتـەوە بە سـاغی و سـلامـەتیـیـە (شۆڕمەحموود ل ٧٧). دەیگوت جـا رۆڵە لە کنە منە خەبەری بە ئەسەحییە/ ئەمن دەرمـان دەکەم جـێگای تیـری غـەیبـییـە (مێر و وەفا ل ٩٠). **تیری قودرەتێ:** بەڵا، بەڵای لابەلا، غـەزەبی خـودا، تیری قـەهر. **تیری قەزا (قەاز و قەدەر):** قەزا و قەدر و بەڵا، تیـری ئەجـەل. ⁂ مـەڵێن کـەڵکی نەبوو، رۆیی جـەهەننەم/ سـەرم قـەڵغـانە بۆ تیـری قـەزاتـان (نالی ل ٣١٨). **تیـری قەهر:** بڕ: تیری قودرەتێ. ⁂ دەک فەلەک دەسـتت شکێ، بەر تیـری قـەهری حـەق کەوی/ هـەروەکوو شووشـەی منت وا دایە بەر بەردی گونـاح (بێخـود ل ٢٢). **تیـری کوێری:** ١ـ تیری بێ ئامانج و نیشانە. ٢ـ (مجـ.) کـار و ئیشـێکی لە سـەر شـانس و بەخت ئەنجام دان. ⁂ تیری کوێرییە یا دەیگرێ یا نـایگرێ. & پلـلاری کــوێری. **تیـری موژگـان:** [کلاسیک](کنـ.) مژۆڵ و برژانگـی یار و گـراوی. ⁂ غـەریبی تۆم، نەخۆشی تۆ بە گۆشـەی چاوی بیمـارت/ ئەسـیـری تۆم، شـەهیـدی تۆ بە نـووکی تیـری مـوژگـانت (وەفـایـی ل ٢٧) سـەراپا هـەروەکــوو حــەڵقــەی زرێ پـەروێزەیـی خوێنم/ بە یەک یەک تیری موژگانی زرێ دۆزت برینـدارم (نـالـی ل ٢٧٥). **تیــری نەبەدی:** (کنـ.) بەڵای لە نـەکـاو، تووک و نفـرین، تیـری غـەیبی، تیـری نەدیدە. ⁂ رەبـی بـە دوور بـی لـە دەرد و بـەڵایـە و لـە

تیری نەبەدییە (شۆڕ مەحموود ل ٥٩). تیری نەبەدیان لە جەرگم داوە/ دایمە دەروونم خوێن و زووخاوە (بارام و گوڵندام ل ٤١). **تیری نەدیدە:** بڕ: تیری نەبەدی. ⁂ با لە دڵی خانزادەخانی حەریری نەبێتەوە بە تیری نەدیدە و مارانگازییە (لاس و خەزاڵ ل ١٧٤). **تیری ئەجەل:** تیری غەیبی، تیری مەرگ. ⁂ عەمربەرێک دەڵێ: کیژێ دڵت گەرد نەگرێ، تیری ئەجەل کەس بۆ عەمرت ناوێ (لاس و خەزاڵ ل ٥٢). **تیرێک و دوو نیشان:** (کنـ.) دوو مەبەست و ئامانجی بە یەک جار پێکراو.

تیراژ (نا.)[فەر: tirage] رادە و ئەندازەی چاپەمەنی (کتێب، گۆڤار، رۆژنامە، ...) لە جار و نۆرەیەک دا.

تیراهەن (نا. ل)[تیر + ئاهەن][فار: تیرآهن] پارچە ئاسنێکی درێژی گەورە و ئەستوور و قایم کە لە بری کاریتە یا کۆڵەکە لەخانووبەرە ساز کردن دا کەلکی لێوەردەگرن.

تیراوێ (نا. ل)[؟] ١ـ نەخۆشییەک کە لە مرۆڤ دا بە برینێکی ئەستەم خۆ دەردەخا و هۆیەکەی باسیلێکە کە کە مرۆڤ ئەم نەخۆشیە لە مەڕ دەگرێتەوە، برینا رەش. ٢ـ برینێک کە چاک نەبێتەوە و تەشەنا بکا، ناسۆر.

تێبینی: لە هەندێک لە فەرهەنگەکانی کوردیی دا تیراوێ بە قانقاریا داندراوە.

تیراوێدار (ئان. فا)[تیراوێ + دار2] کەسێک کە تووشی تیراوێ بووبێ. ⁂ پیر محمد چاکێکە لە گوندی بوغدەداغی لە موکریان؛ نەخۆشی تیراوێدار دەچنە سەری. مریشک سەر ئەبڕن و خوێنەکەی دەگەڵ گڵی ئەو چاکە لێکدەدەن و دەیکەنە شەڵتەی برینان (بۆ کوردستان ل ١٤٢).

تیراوێژ (ئان. فا)[تیر/١ + ئاوێژ] ١ـ کەسێک کە تیر داوێژێ. ٢ـ (نا. ل) مەودایەک کە تیر توانای بڕینی هەیە. ⁂ تیراوێژێک لێرەوە دوورە.

تیرباران (نا. ل)[تیر/١و٢ + باران/٢] بڕ: تیرەباران

تیردان (نا. ل)[تیر/١ + دان4] هەگبەی تیر، کیسەی تیر تێنان، تەرکەش، تیرکێش. **تیر لە ~ دا نەمان:** (کنـ.) هێز و گوڕ و تینی پێشوو نەمان، پەک کەوتن لە ئەنجام دانی کارێک کە پێشتر بە سانایی ئەنجامی دەدا.

تیرز (نا. ل)[تیر + ز (رۆز)][زا] بڕ: تیرۆژ

تیرژ (نا. ل)[تیر + ژ (رۆژ)][زا] بڕ: تیرۆژ

تیرک (نا. ل)[تیر + ک][ئەر] کۆڵەکە و دیرەکێک کە بۆ بەرگری لە رووخانی دیواری شکست وەبەری دەدەن، پشتیوانە، شەمعەک.

تیرکێش (نا. ل)[تیر/١ + کێش] بڕ: تەرکەش

تیرمار (گیانـ.)[تیر + مار][باک ـ زا] بڕ: تیرەمار

تیرنج (نا.)[فار: تیریز، تێریز، تێریچ ـ بیر: تیرێز. ناو: تیرنج، تیریژ، تیرێژ، تیرۆژوو، تیرێژوو ـ هەو: تیرنج] ١ـ چین و پەڕاوێزی جل و بەرگ و کەوا. ٢ـ سێ سووچی بن هەنگڵ و داوێنی کەوا و چۆغە و پەستەک و کراس، گرۆڵ، گرۆڵە.

تێبینی: خاڵ لە مانای ئەم وشەیە دا (تیرۆژوو) نووسیویەتی: پارچەیەکە لە کراس، سەرێکی پان و سەرێکی باریکە لە کاتی لەبەر کردنا ئەکەوێتە لای قەبرغە (بڕ: خاڵ ب ١ ل ٣٣٦).

تیر وکەوان (نا. ل)[تیر/١ + کەوان/١] چەکێکی سارد پێکهاتوو لەم دوو ئامرازە (بڕ: تیر. بڕ: کەوان) کە پێشتر بۆ راو و شەڕ کەلکیان لێوەردەگرت.

تیروێ (گیا.)[؟] تەربی؟ یا تێروو؟

تیرۆژ (نا. ل)[تیر + رۆژ] تیشکی خۆر، گزینگ، تیرێژ، تیرز، تیرژ.

تیرۆژوو (نا.) بڕ: تیرنج

تیرۆک (نا. ل)[تیر/٣ + ئۆک] دارێکی باریک و درێژ و لێک و لووسە کە بۆ پان کردنەوەی ئەنگوتک کەلکی لێوەردەگرن، تیر، تیرەنان، تیرۆکە.

تیرۆکە (نا. ل)[تیر/٣ + ئۆکە][هەو] بڕ: تیرۆک

تیروو (گیا.)[؟] جۆرە دارێکی دێمییە وەک تەروو، بە شاخەوە ئەڕوێ و هەرگیز زۆر زل نابێ (خاڵ ب ١ ل ٣٣٦)

تیرە (نا. ل)[تیر + ئە] ١ـ کۆمەڵێک خەڵکی یەک هۆز کە بچنەوە سەر عێڵێک. ٢ـ بەشێک لە تایفە. ٣ـ کۆمەڵێک خەڵکی یەک رەگەز. ٤ـ کۆمەڵێک گیاوگۆڵ یا گیاندار کە بچنەوە سەر رەگەزێک. ∷ هەرچی کە دیار و نادیارە/ بۆ تیرەیی ئادەمی لە کارە (مەم و زین ل

٢٣٩). ٥ـ نیشانەیەکی چووک لە نووسین دا کە خەتێکی چووکی باریکە (ـ). ٦ـ سیرمە چەرمی باریک بۆ بن کەڵاش. ٧ـ (نا.)[زا] بڕ: تیر

تیرەباران (نا. ل)[تیر/١و٢ + ئە + باران/٢] ١ـ دارژانی گولە و تیری زۆر لە هەموو لایەکەوە بەرەو کەسێکەوە. ٢ـ ئێعدام بە گولە. & تیرباران. **~ بوون:** ١ـ وەبەر تیر و گوللەی زۆر کەوتن. ٢ـ ئێعدام بوون بە گولله و تیر. **~ کردن:** ١ـ کەسێک وەبەر تیری زۆر دان. ٢ـ ئێعدام کردن بە گولله و تیر.

تیرەشان (نا. ل)[تیر + ئە + شان] ١ـ بڕ: تیرەگەشان. ٢ـ شانەهەنگوینی لە سەر لا هەڵبەستراو و درێژاودرێژ. // گردەشان

تیرەغە (ئا.)[تیرەغ (تیرەگ) + ئە] مۆرەکانی پشت، بڕبڕە، تیغەرەی پشت، مۆغەرە. || **تیرەغەی پشت:** مۆرەی پشت، مۆغەرە، تیغەرە.

تیرەگ (نا.)[ئەو: تەئێرە ـ پەه: تییرەک ـ ناو: تیرەگ، تیرەگە، تیلەگ، تیلەک، تیلە] درێژایی لە بەرزایی دا، درێژایی کێو، تیرەگی کوێستان. || **تیرەگی کوێستان (ێ):** درێژایی بەرزایی کوێستان و کێو، تیرەگ.

تیرەگە (نا.) بڕ: تیرەگ

تیرەگەشان (نا. ل)[تیرەگ + ئە + شان] ملەی کێو و بەرزایی، لاباسکی کێو، تیرەشان، تیغەشان.

تیرەمار (گیانـ.)[تیر + ئە + مار] جۆرە مارێکی زەردی باریکی چوست و چالاکە بە قەد تیرۆکێ ئەبێ. مل باریک، سەر بادامی، چاوکەژاڵ و جوان (کشت و کاڵ ب ١ ل ٩٦). Zamenis gam-onensis ناوی لاتینی ئەم گیاندارەیە، تیرمار.

تیرەنداز (ئان. فا)[فار: تیرانداز] کەسێک کە تیر داوی، تیژاوێژ.

تیرەندازیی (حم.)[تیرەنداز + ئیی] کاری تیر هاویشتن

تیرەنان (نا. ل)[تیر/٣ + ئە + نان] ١ـ بڕ: تیرۆک. ٢ـ نانی تیریی، لەواش، تیریی.

تیری[1] (نا.)[باک] بڕ: تەرزە

تیری[2] (نا.)[زا] بڕ: تیر

تیریژ (نا.) بڕ: تیرنج

تیریی (نا. ل)[تیر/٣ + ئیی] نانی

تەنک، نانی تیریی، لەواش.

تیرێژ[1] (نا. ل)[تیر + رێژ (رۆژ)][باک ـ زا] تیشکی خۆر، گزینگ، تیرۆژ.

تیرێژ[2] (نا.) بڕ: تیرنج

تیرێژوو (نا.) بڕ: تیرنج

تیـز (نا.)[لۆر: تیـز. بـاک: تیـز ـ ناو: تیـز] فـشـە، گەمـە، گـاڵتـە، گـەپ، تناز. **~ پێکردن:** فـشـە پێکردن، گـاڵتـە بە کەسێک کردن، تیز پێوە کردن. **~ پێوە کردن:** تیز پێکردن، فشە پێکردن.

تیزانگ (ئا.)[؟][ئەر] کیسـەیەکە لە نێو لەش دا کـە میـز لە گـورچیلەوە وردە وردە دەرژێتە نێوی و تێیدا کۆ دەبێتەوە، مـسـولْدان، مـیـزڵدان، مـسـولْدانە، موسڵدان، گمێزدان، میزدانک، تیزانگی.

تیزانگی (ئا.)[هەو] بڕ: تیزانگ

تیزماڵک (نا. ل)[تیز + ماڵ + ک] ١ـ توێژە بەفرێکی کەم کە زەوی بە تەواوەتی دانەپۆشی. ⁂ سەرەتای پاییز تیزماڵەکە بەفرێک باری و ئیدی نەباریەوە. ٢ـ کوتە پارچەیەکی دادڕاوی درێژ و بـارێک. ٣ـ کوتێکی تەسک و باریک لە هەر شـتێک. & تیلمە، تیلماسک، تیسماڵک.

تیزی (نا.)[زا] بڕ: تیشک

تیـژ (ئان.)[هیک: تێج ـ ئەو: تەئێـژە ـ پاز: تێژ ـ پەه: تێج، تێژ، تێز. تات: تیج ـ فـار: تیـز ـ پەش: تێز ـ بیر: تێز ـ گـیل: تیـج. باک: تووژ، تیــژ ـ ناو: تیــژ، تێــژـ هەو: تێژ ـ زا: تێژ، توژ، تۆژ، توج، تێج، تووز] ١ـ تـامی توندی وەک بیـبـار، تون، توند. ٢ـ (ئاک.) توند، گورج، خێرا. // سـەبر. ⁂ تیژ بە لام دا تێپەڕی. ٣ـ لای سـاو لێـدراوی تیـغ. // کـول. ٤ـ بە بڕشت، کـاریی. ⁂ زمـان تیـژ، چاو تیـژ. ٥ـ زیرەک، وریا، تیــژبین. ٦ـ پێــداگــر، سـوور، شێلگیر. **~ بوون:** ١ـ ئامرازی بڕین کە ساو لێدرابێ و باش ببڕێ، کول نەبوون. ٢ـ زیرەک بوون، وریا بوون. ٣ـ سوور بوون لە سەر ئەنجام دانی کارێک، پێداگر بوون. **~ تێپەڕین:** زۆر خێرا و توند ڕۆیشتن و تێــپــەڕ بوون. **~ کـردن:** ١ـ بڕشت دان بـە ئامـرازی بڕین. ٢ـ خـۆش کـردنی ئاگـر. ٣ـ (کنـ.) هان دان و دنە دانی کەسێک بۆ ئەنجام دانی کارێک. **~ کردنەوە:** ئامرازی بڕین کە کـول بووبێ و پێویسـتی بە سـاو لێـدان هەبێ. **ددان لێ ~ کردن:** (کنـ.) تەماح تێکردن.

تیــژاو (نـا. ل)[تیــژ/١ + ئاو1] ١ـ ئاوەکییەک کە دوای کوڵاندنی دۆ بۆ ساز

کردنی کەشک و شیرێژ دەمێنێتەوە. ٢ـ ئاوکـــیـــیـــەک کـــە تێکەڵاوێکە لە ئاو و خۆڵەمێش و سابوون و کالا و کەرەسەی پێدەشۆن. ٣ـ ئاوی قلیە کە سابوونی پێ ساز دەکەن. ٤ـ ئاوکییەکی بێڕەنگ و بۆن تیژە کە زۆربەی کانزاکان دە خۆی دا دەتوێنێتەوە. (ئەسید ئەزۆتیک، ئەسید نیتریک). ⁂ تیژاوی سریشکم وەکوو ئیکسیری سوهەیلە/ روخسارەیی زەردم وەکوو ئەوراقی خەزانە (نالی ل ٤٧٩). & تێزاب، تێزاو. || **تیــژاوی ســوڵتــانی:** ئاوێتەیەک لە تیژاو و ئەسید کلۆریک کە هەمــوو کــانزایــەک و تەنانەت زێڕیش دە خۆی دا دەتوێنێتەوە.

تیژایی (حم.)[تیژ + ئایی] چلۆنایەتی تیژ بوون، تیژیی.

تیــژباڵ (ئان. ل)[تیــژ/٢ + باڵ1/١] مـــەل و باڵندەیەک کـــە توند دەفــڕێ. ⁂ کوڕە ئەورۆ سەفەرت زۆر گرانە، مەچۆوە شـــەڕێ/ رەببی رووحـم وەکـــوو تەیری تیــژباڵ دایمە لە ســەرت بگەڕێ (لاس و خەزاڵ ل ١٦٣).

تیــژبین (ئان. فــا)[تیــژ/٥ + بین2] کـەسێک کە بە وردیی و بە سـرنجەوە بڕوانێ و نهـــێنی و رازی کـــردەوە و کارێکی بۆ دەرکەوێ.

تیژبینیی (حم.)[تیژبین + ئیی] تیژبین بـوون و ســـــەرنج دان لـە کـــــار و مەسەلەیەک.

تیژڕەو (ئان. فا)[تیژ/٢ + رەو] ئەسپ و ئاسک و ئەو گیاندارانەی کـە توند و خێرا رادەکەن، خۆشڕەو.

تیژک (نا.) بڕ: تیشک

تیژگ (نا.) بڕ: تیشک

تیژە (نا.)[زا] بڕ: تیشک

تیـــژەپەڕ (نا. ل)[تیـــژ + ئە + پەڕ] شاپەڕ، شاباڵ. ⁂ ئەبرۆت کەمەندی لە من کێشاوە وەکوو تیژەپەڕی رەشەداڵی (لاس و خەزاڵ ل ١٢٢).

تیـــــژیی (حم.)[تیـــژ + ئیی] ١ـ چلۆنایەتی تامی تیـــژ و توند. ٢ـ بە بڕشت بوونی ئامرازی بڕین. // کولیی. ٣ـ رەفتار و کرداری توند، توندیی، توند و تیژیی.

تیـــسک (نا.)[لۆڕ: تیـــسک. ناو: تیسک] ١ـ مووی درێژی لەشی گیاندار. ⁂ شێرێکی زەلامی رەش بوو، تیسکی بستێک درێژ بوو (لاس و خەزاڵ ل ١٣). ٢ـ [ئەر] بەشێکی چووک لە هێشوو

تریٚ، زەنگەتە.

تیسکن (ئان. ل)[تیسک + ن2] حاڵی گیاندارێک کە مووی درێژی زۆر بێ، گیانداری تووکن.

تیسماڵک (نا. ل)[تیس + ماڵ + ک] بڕ: تیزماڵک

تیسویٚ (گیا.) بڕ: تێسویٚ

تیش (نا.)[هس: تیژ][باک] تیشەشاخ

تیشک (نا.)[پەه: تێغ، تێخ. فار: تیغ. ناو: تیشک، تیژگ، تیژک ـ هەو: تیشک ـ زا: تیج، تیژە، تیزی] ١ـ شۆق و رووناکی هەتاو، تیرێژ، تیرۆژ. ٢ـ بریقە و ترووسکەی شتێک کە شۆقی هەبێ. ~ **دانەوە:** ١ـ درەوشانەوە و شۆق دانەوەی هەتاو. ٢ـ درەوشانەوە. ~ **خستنە سەر ...:** (کنـ.) مەسەلە یا قسەیەک بە وردیی روون کردنەوە و لە سەر دوان، رۆشنایی خستنە سەر مەسەلەیەک.

تیشە (نا. ل)[تیش + ئە] ساقەت و لاسکی تازە شین بووی گیا. ؛؛ رەپستە کۆڵەپنج بوون، نەوەندە تیشەیان چەند پەلکە بوو (چەپکێ گوڵ ل ٦٥).

تیشەبەرد (نا. ل)[تیش + ئە + بەرد] رەوەز و بەردی زل و بەرز و ئەستەم بە چیاوە، تیش، تیشەشاخ.

تیشەشاخ (نا. ل)[تیش + ئە + شاخ] بڕ: تیشەبەرد.

تیشەلاٚن (نا. ل)[تیش + ئە + لاٚن] شوێنی بەرەلاٚنی سەخت و ئەستەم.

تیغ (نا.)[ئەو: تەئێغە ـ پەه: تێغ. فار: تیغ ـ تات: تیخ. ناو: تیغ، تێغ، تیخ، تێخ ـ هەو: تێخ] ١ـ شەمشیر. ؛؛ تیغی چاک دە کالانی دا راناوەستیٚ (امثال و حکم ل ١٠٥). ٢ـ هەر چەشنە ئامرازێکی برین. ٣ـ ئامرازێکی تیژ و چووک کە مووی سەر و ردێنی پیٚ دەتاشن. ٤ـ گوێزان. ٥ـ لای تیژایی ئامرازی برینی وەک کێرد و خەنجەر و شەمشیر، تیغەڵە، تیخەڵە.

تیغە (نا. ل)[تیغ + ئە][فار: تیغە ـ کرم: تیغە. ناو: تیغە، تێغە] دیوارێکی تەنک کە لە دیوێک یا ژوورێک بۆ جیا کردنەوە لە یەک هەڵیدەچنن.

تیغەرە (ئا.)[تیغە + رە] ئێسکی پشت، تیرەغە، بڕبڕە. || **تیغەرەی پشت:** بڕبڕە، تیغەرە، تیرەغە.

تێبینی: من پێموایە تیغەرە لە ئەسڵ

دا تیرەغە (تیرەگە) بوە و پیتەکانی شێواوە.

تیغەشان (نا. ل)[تیغ + ئە + شان] ١ـ بڕ: تیرەگەشان. ٢ـ تیغەی دیوار

تیغەڵە (نا. ل)[تیغ + ئەڵە] لای تیژی ئامرازی بڕین، دەمی کێرد و خەنجەر و شەمشیر، تیغ، تیخەڵە.

تیف تیفە (نا. ل)[تیف + تیف + ئە] ١ـ لووس. ٢ـ مشتومالّ. ٣ـ جوان، رازاوە. & تیوتیوە **~ دان:** ١ـ لووس کردن و تاشین وەها کە بریقەی بێ. ٢ـ مشتومالّ دان و ژەنگ و چڵک لێکردنەوە، تیوتیوە دان. **خۆ لە ~ دان:** خۆ رازاندنەوە و خۆ جوان کردن.

تیڤل (نا. ل)[باک] بڕ: توێکڵ

تیک (نا.)[؟] تەقەڵ، باقیە. ⁖ کڵاوی هەمزە پاڵەوان/ نە تیکی هەیە نە دوورمان « جام » (فۆلکلۆر ل ١٤).

تیکان (نا.)[ئازەریی: تیکان][موک] ١ـ دڕوو، دڕک. ٢ـ گیایەکی دڕە کە بۆ ماڵینی دەوری خەرمان و هەندێکجار بۆ رنەک و قەشەو کەلکی لێوەردەگرن.

تێبینی: وای بۆ دەچم کە تیکان لە وشەی تیغ کەوتبێ.

تیکلە (نا.)[؟][ئەر] ١ـ دەفرێکی چووکە بۆ کۆمەڵێک کاری چووکە دەست دەدا وەک چێشت تێدا ساز کردن و ماست تێدا مەیاندن و ...، دیزە، تیلکە. ٢ـ جەڕەی ئاو.& تیکلێ

تیکلێ (نا.)[هەو] بڕ: تیکلە

تیکمە (ئان.)[ئەر][هس: توێکمە] پڕ

تیکە (نا.) ١ـ [هەو ـ ئەر] بڕ: پاروو. ٢ـ [باک] کەبابی پلەگۆشت، تککە، قۆژباشی. ٣ـ لەت، کوت، پارە. ٤ـ بەش، پار. **~ گرتن:** پاروو ساز کردن، پاروو گرتن.

تێبینی: ئەم وشەیە لە زمانەکانی ئێرانیی دا بە مانای لەت، کوت و هەروەها پاروو هاتوە. [فار: تکە ـ گیل: تیکە ـ لۆڕ: تیکە]

تیکە تیکە (ئان. ل)[تیکە + تیکە] لەت و کوت، لەت لەت. **~ بوون:** لەت و کوت بوون. **~ کردن:** لەت و کوت کردن.

تیل[1] (نا.) ١ـ هەڵمات، مەڕمەڕ. ٢ـ هاویشتنی هەڵمات بە پەنجە. **~ کردن:** هاویشتنی هەڵمات.

تێبینی: تیل دەگەڵ وشەی تیر

هەریەکە و ئاڵوگۆڕ بە سەر دوو پیتی ل و ر دا هاتوە و مانایەکی دیکەی بە خۆوە گرتوە. هەروەتر لە زمانی فارسیش دا تیلە یا تیرە بە مانای هەڵمات و مەرمەرە.

تیل[2] (ئان.)[هس: خێل] کەسێک کە چاوەکانی چەپە، چاوخێل.

تیلاک[1] (نا.) بڕ: تیرەگ. ⁂ ئەگەر شۆقی خۆی دەدا لە ئاروونی لە بێروونی لە کڵاوفەرەنگیان/ لێم دەنگێوی تیلاکی دە کوێستانێ (گەنج ل ٨٥).

تیلاک[2] (ئان.) کەسێک کە تووکی پێش سەری وەریبێ. (هس: توولەک)

تیلاگ (نا.)[؟] لاسەر. **بە ~ی سەرەوە نان:** جەمەدانی، کڵاو یا هەر شتێکی دیکە هێنانە سەر لایەکی سەر. ⁂ جەمەدانی بە تیلاگی سەریەوە نابوو و لە سەر کوێسوانە راوەستابوو.

تیلاوتیل (ئاک. ل)[تیل2 + ئاو2 + تیل2] خوارەوخوار، چەپاوچەپ، لە سەر لا.

تیلایی (نا. ل)[تیل2 + ئایی] گۆشەی چاو، تیلە. || **تیلایی چاو:** تیلەی چاو. ***بە تیلایی چاو روانین:** بە گۆشەی چاو سەیر کردن و روانین.

تیلکە (نا.) بڕ: تیکلە

تیلماسک (نا. ل)[؟] بڕ: تیزماڵک

تیلمە (نا. ل)[؟] بڕ: تیزماڵک

تیلە[1] (نا.) بڕ: تیرەگ. ⁂ ئەمن دەچوومە تیلەی دە کوێستانێ/ دەستم دەبرد لەبۆ پنجی سوێسنێ (گەنج ل ١٢٥).

تیلە[2] (نا. ل)[تیل2 + ئە] گۆشەی چاو. || **تیلەی چاو:** تیلایی چاو، گۆشەی چاو.

تیلە[3] (نا.)[بڕ: تۆرک] ١ـ بێچووی مار، توولە. ٢ـ توڵە، بێچووی سەگ.

تیلەک (نا.) بڕ: تیرەگ. ⁂ هەروەکی کەوی کەوباڕی لە تیلەکی کوێستانێ/ بەسۆز و بەجووت دەناڵی (گەنج ل ١٢٢).

تیلەگ (نا.) بڕ: تیرەگ. ⁂ هەچ کەسانێکی نازدارێ من ناس ناکا، قورینگی دە گەرمێنی بوو/ لە هەوەڵی دە بەهارێ دەهاتە تیلەگی دە کوێستانێ (گەنج ل ١٥٥).

تیلەمار[1] (گیان.)[تیلە3 + مار1] بێچووی مار، توولەمار.

تیلەمار[2] (گیان.)[تیل1 (تیر) + ئە + مار1] ماری باریک و درێژ.

تیلیسان (نا.)[عەر: طیلسان] کوتەمقەوا یا لاستیکی بڕاو بە شکڵی لەتکەمانگ کە دوو لای کون دەکەن و بە کێش یا بەنێک لە پشت سەریان دەیبەستن و جووتێر و دروێنەوان یا ئەو کەسەی لە لادێ لە بەر تاو کار دەکا دەیهێنێتە نێو چاوانی هەتا ئارەقە نەڕژێتە نێو چاوی و هەتاو لە چاوی نەدا، تێلیسان، بەرچاوە، ئافتاوگەردان.

تیلێن (نا. ل)[تیل1 + ئێن] یاریی بە مەڕمەڕ، مێشێن، هەڵماتێن.

تیماج (نا.)[ئەر] بڕ: تیمانج

تیمار (نا.)[پەه: تییمار. باک: تیمار - ناو: تیـــمـــار] ١ـ چارەی نەخـــۆش و بریندار. ٢ـ خزمەتی و پێڕاگەیشتنی یەکسم. **~ کردن:** ١ـ خزمەت کردن و پێڕاگەیشتن بە نەخۆش و بریندار. ٢ـ رنەک و قاشاوی یەکسم. ٣ـ دەرمان کردنی برین. ⁂ هەسپان زین و لغاو کەن، تاژییان بەردەنە کاران/ برینانم تیمار کەن بە دەستی کۆنەیاران (فۆلکلۆر ل ١٣٢).

تیمارخانە (نا. ل)[تیمار + خانە] شوێنی چاوەدێریی و پێڕاگەیشتن بە شێت و نەخۆشی رەوانی، شێتخانە.

تیمارکەر (ئان. فا)[تیمار + کەر1] ١ـ کەسێک کە خزمەتی نەخۆش دەکا. ٢ـ کەسێک کە خزمەتی یەکسم دەکا و پێیڕادەگا. ٣ـ کەسێک کە برین دەرمان دەکا و دەیپێچێتەوە، برینپێچ.

تیمانج (نا.)[فار: تیماج ـ گیل: تیماج. باک: تیمانج ـ ناو: تیماج، تیمانج] ١ـ چەرمی بزن و مەڕ و ماڵات کە خۆش کرابێ و دەباغی و رەنگ کرابێ. ٢ـ کوت و بڕشتێک لە چەرم. ٣ـ [باک] پینە

تیمچە (نا. ل)[تیم (کاروانسەرا) + چە][فار: تیمچە] بازاڕۆکەیەک پێکهاتوو لە چەند دوکان و حوجرە بۆ بازرگانی و کڕین و فرۆش.

تیمساح (گیان.)[عەر: تمساح] گیاندارێکی زلە کە دە ئاو دا دەژی و درێژایی هەتا شەش میتر دەگا. پێستی ئەستوور و دەست و قاچی کورتە و زارێکی زل و ددانی بە قەوەتی هەیە، نەهەنگ، کرۆکۆدیل.

تیمسار (نز.)[فار: تیمسار] دەرەجەیەکی باڵایە لە ئەرتەش دا (کوردستانی ئێران)، دەرەجەی دوای سەرتیپ.

تیمسال (نا.)[عەر: تمثال] ١ـ وێنە و رەسمی نەقشکراوی کەسێک لە سەر تابلۆ و کاغەز. ٢ـ وێنە و رەسمی پیرۆز و ئایینی لە سەر کاغەز یا چێو. ⁘ تیمسالی مەسیح.

تین[1] (ئان.)[باک: تین، تهن، تێهن ـ ناو: تین ـ هەو: تین] ١ـ هێزی گەرما. ٢ـ هێز، تاقەت، برشت، هێز و تین. ⁓ **دان:** ١ـ خۆش کردن و زیاد کردنی گەرمای ئاگر. ٢ـ (کنـ.) هان دان و هارووژاندنی کەسێک یا کۆمەڵێک بۆ ئەنجام دانی کارێک بە باری مەنفی دا.

تین[2] (ئان.)[باک] بڕ: تینوو

تینتینۆکە (ئا.)[تین + تین + ئۆکە] سەرەتای گەروو لە ژوورەوە، ئەوک، قورگ.

تینگ (ئان.)[ئەر] بڕ: تینوو

تینواتی (حم.)[تینوو + ئاتی] بڕ: تینوایەتی.

تینوایەتی (حم.)[تینوو + ئایەتی] پێویست بە ئاو خواردنەوە هەبوون، توونیەتی، تینویەتی، تینواتی، تینوەتی، تینوێتی. ⁓ **پێ شکان:** ئاوەکییەک کە ببێتە هۆی تینوایەتی نەمان. ⁘ تەنیا بە ئاو تێنوایەتیم دەشکێ! ئەوەندە دۆیە کوا تینوایەتیم پێی دەشکێ. ⁓ **شکان:** تێراو بوون و پێویستی پتر بە ئاوەکی خواردنەوە نەبوون. ⁘ هەتا پێنج چای لە سەر یەک نەخۆمەوە تینوایەتیم ناشکێ. ⁓ **شکاندن:** ئاوەکی یا هەر چی کە ببێتە هۆی تێراو بوون. ⁘ ئاو تینوایەتیم دەشکێنێ بەڵام دۆ نا.

تینوەتی (حم.)[تینوو + ئەتی] بڕ: تینوایەتی

تینویەتی (حم.)[تینوو + یەتی] بڕ: تینوایەتی

تینوێتی (حم.)[تینوو + ئێتی] بڕ: تینوایەتی

تینوو (ئان.)[هیک: ترشنا ـ ئەو: تەرشنە ـ سان: ترشنە ـ پەه: تیشنەک، تیشن. بیر: تۆشنە ـ فار: تشنە ـ لۆر: تێشنە ـ باک: تی، تیهن، تین، تهن ـ ناو: تینوو، توونی، تینگ ـ هەو: تەشنە، تەژنە ـ زا: تەیش، تەیشان، تێشان] ١ـ مرۆڤ، گیاندار و گیا کە پێویستیان بە ئاو هەبێ. ٢ـ (مجـ.) ویستی زۆر بۆ شتێک. ⁘ تینووی زانست، تینووی فێر بوون. ⁓ **بوون:** ١ـ مەیلی ئاوەکی خواردنەوە کردن. ٢ـ تامەزرۆیی و داخوازێکی زۆر بۆ شتێک هەبوون. ⁓ **راگرتن:** ئاو و

ئاوەکی نەدان بە گیاندار و ئەوانەی پێویستیان بە خواردنەوە هەیە.

تێبینی: لە زاراوەی ناوەندی دا تینوو (توونی، تینگ) لە دوو بەشی تین + ئوو (ئی، گ) پێکهاتوە و ئوو و ئی و گ پاشگرن.

هەروەها ئەم وشەیە لە هەندێک زمانی ئەوروپاییش دا هاورێشەی هەیە [سوید: törstig، ئاڵ: durstig، ئین: thirsty]

تینەت (نا.)[عەر: طينة] ١ـ زات، سروشتی دەروون. :: ئەمن لەو شارە کوژراوی خەدەنگی نازەنینێکم/ فەرەنگی تینەتە، کافر دڵە، زاهیر موسڵمانە (وەفایی ل ١٤٣). ٢ـ خوو، عادەت.

تیوب (نا.)[؟] لاستێکی نێو تەگەر و چەرخی ترۆمبێل و دووچەرخە و کەرەسەی لەم بابەتە کە بای تێدەکرێ.

تیوتیوە (نا. ل)[تیو + تیو + ئە] بڕ: تیف تیفە. **~ دان:** بڕ: تیف تیفە دان.

تیهن (ئان.)[باک] بڕ: تینوو

تیهوو (گیان.)[بڕ: تێهوو] بڕ: سوێسکە

تێ[1] (پێشـ.)[باک: تێ ـ ناو: تێ ـ زا: تێ] ١ـ پێشگرێکی کارە کە مانای بەرەو نێو و ژوور چوون دەدا بە کردار، ئەنە. // لێ. :: تێنان، تێکردن، تێبڕین، تێخستن. ٢ـ مانای زۆر و زەخت بە کار و کردەوەیەک دەدا. :: تێتەپاندن، تێخزاندن، تێهەڵپێچان، تێتووڕاندن. ٣ـ دەکەوێتە بەر پێشگری دیکە و پێشگرێکی تێکەڵاو ساز دەکا. :: تێهەڵ، تێوەر

تێ[2] (نا.) بڕ: تا1

تێ[3] (نا.) ناوی چوارەم پیتی کوردیی

تێ ئاخنین (چا. م)[تێ1 + ئاخنین] ١ـ بە زۆر شتێک دە نێو دەفرێکی پڕ نان. ٢ـ بە زۆر خۆ خزاندنە نێو شوێنێکی پڕ، تێپەستاوتن. :: سینەما هێند پڕ بوو کەسی دیکەیا نەدەهێشت بە زۆر خۆم تێ ئاخنی. ٣ـ خواردن بە گووپی پڕ و تێر و تەسەلی. :: دایکم چێشتێکی خۆشی ساز کردبوو، چاکمان تێ ئاخنی.

تێ ئاڵان (چا. ل)[تێ1 + ئاڵان] بڕ: تێهاڵان.

تێ ئاڵاندن (چا. م)[تێ1 + ئاڵاندن] بڕ: تێهاڵاندن

تێ ئاڵقان (چا. ل)[تێ1 + ئاڵقان] گیر کردنی شتێک دە نێو شتێکی دیکەوە، پێوە گیر کردن.

تێبردن (چا. م)[تێ + بردن] تێنان، دە نێو نان.

تێبڕین (چا. م)[تێ1 + بڕین] شتێک بە زۆر دە کون یا شوێنێک نان، تێنان. ⁘ دارێکی تێبڕی.

تێبەربوون (چا. م)[تێ1 + بەربوون] ١ـ شالاو بردنی تێگرایی و دەورە دان بۆ خواردن یا ئەنجامی کارێک. ٢ـ ئاگر گرتن. ٣ـ پەلاماری سەگ و دڕندە بۆ گرتن. ٤ـ شالاوی بێچوو بۆ شیر مژین.

تێبەردان (چا. م)[تێ1 + بەردان] ١ـ هاندان و دنە دانی سەگ بۆ گرتنی کەسێک. ٢ـ بەردانی سەگ و تاجی راو بۆ گرتنی نێچیر. ٣ـ گڕاندنی ئاگر، سووتاندن. ٤ـ بەرەڵلا کردنی زا بۆ ماک، بەردانی کار و بەرخ و گوێلک و ... بۆ شیر خواردن و مژینی گوانی دایکیان. ٥ـ بەردانی بە تێگرایی و پەڕاندنی گیانداری نێر بۆ سەر مێ.

تێبین (ئان. فا)[تێ1 + بین2] کەسێک کە ئاکامی کار و مەسەلەیەک بە وردی لەبەر چاو دەرگرێ. ~ **بوون:** ورد بوون لە ئاکامی کار و مەسەلەیەک، دووربین بوون. ⁘ باشە چاوم تێبینە دەیرێژێتە داوێنم دەنا/ گەنجی فرمێسکم هەموو تێدادەچوو لێرولەوێ (هێدی ل ٣٢٥).

تێبینی (حم.)[تێبین + ئی] روانگە و بۆ چوون لە سەر مەسەلەیەک. ~ **هەبوون:** را و بۆچوون سەبارەت بە مەسەلەیەک هەبوون.

تێپەڕ (نا. چا)[لە: تێپەڕین] ١ـ گوزەر. ٢ـ رەد. ٣ـ دوایی، کۆتایی. ~ **بوون:** ١ـ گوزەران. ٢ـ رۆیشتن. ٣ـ تەواو بوون، کۆتایی پێهاتن، تێپەڕین. ⁘ سەردەمی شەڕ تێپەڕ بوو! ~ **کردن:** ١ـ تێپەڕاندن، گوزەراندن. ٢ـ تەواو کردن، دوایی پێهێنان.

تێپەڕاندن (چا. م)[تێ1 + پەڕاندن] ١ـ گوزەراندن، تێپەڕ کردن. ٢ـ رەد کردن، بردن. ٣ـ بە جێ هێشتن. ⁘ ئەوە چیە نووسیوتەوە نیوەت تێپەڕاندوە.٤ـ دوایی پێهێنان، تەواو کردن. ⁘ دوو ساڵ زیندانمان بە سەختی تێپەڕاند.

تێپەڕین (چا. ل)[تێ1 + پەڕین] ١ـ رۆیشتن، رابواردن. ٢ـ گوزەرانی کات و زەمان. ٣ـ دوایی پێهاتن، تەواو بوون

تێپەستان (چا. م)[تێ1 + پەستان] بە زۆر جێ کـردنەوەی شــتـێک دە نێــو شــتــێکی پڕ و ئاخنراو. ٢ـ بە زۆر جێ کردنەوەی کەسێک دە نێو حەشامـەتێکی زۆر. & تێپەستاوتن.

تێـــپـــەســتــــاوتن (چا. م)[تێ1 + پەستاوتن] بڕ: تێپەستان

تێپێچان (چا. م)[تێ1 + پێچان] ١ـ تێوەپێچان، لێهاڵان. ٢ـ تێهەڵپێچان

تێپێچاندن (چا. ل)[تێ1 + پێچاندن] لێهاڵاندن، تێوەپێچان.

تێـتـرنجـان (چا. ل)[تێ1 + ترنجـان] گـیـر کـردن و حـاسـیـە بوونـی کـەس یا شتێک لە شـوێنێکی تەنگەبەر وەها کە بە زەحمەت دەربێ، تێترینجان.

تێـــتـــرنجـــاندن (چا. م)[تێ1 + ترنجانـدن] تێپـەسـتـاوتن و تـێ ئاخنینی کەس یا شتێک بە زەحـتـەوە دە شوێنێکی تەنگەبەر، تێترینجاندن.

تێترینجان (چا. ل)[تێ1 + ترینجان] بڕ: تێترنجان

تێــتــرینجــاندن (چا. م)[تێ1 + ترینجاندن] بڕ: تێترنجاندن

تێــتـــڕین (چا. ل)[تێ1 + تڕین] ١ـ تڕین بە ســەر کـەسـێک دا. ⁂ دە زارت تڕم! تـێـتـتـڕم چ پیـاوێکی! (جنێـو) ٢ـ (مــجـ.) وەلانـانی شــتــێک یا تـەنانـەت کەسێک کە بەڵاوە گرینگ نەبێ، بایخ بۆ دانەنان بۆ شتێک یا کەسێک. ⁂ تۆ پێت وایە ماشێنێکی چاکت کڕیوە، تێیتڕم جا ئەوە چیە.

تێـتکان (چا. ل)[تێ1 + تکان] ڕژان و تێکران بە تنۆک و دڵۆپ.

تێتکاندن (چا. م)[تێ1 + تکاندن] بە تنۆک ئاوەکی تکاندنە نێــو شــتــێک، تێکردن بە دڵۆپ دڵۆپ.

تێتلێسک (گیا.)[؟] گیایەکی ئاوییە، هـەمیشـە سەوزە، گەڵای وەک کەوەر وایە، ئـەدرێ بـە ئـاژەڵ (خــــاڵ ب ١ ل ٣٢٧) تێتیلێسک.

تێــــتـــــووڕاندن (چا. م)[تـێ1 + تووڕانـدن] بە قــەو فــوو لە شــەیپــوور و شمشاڵ و ئامیری مـووسیقـای دیکە لەم بابەتە کردن، تێخوڕین.

تێـتـەپاندن (چا. م)[تێ1 + تەپاندن] تێنان بە قـەو، بە زۆر کەسێک یا شتێک دە پاڵ کــەســێک یـا شــوێنێک دا جـێ کردنەوە، بە زۆر لێبردن.

تێتەقاندن (چا. م)[تێ1 + تەقاندن]

راکردن، هەڵاتن، تێقووڵاندن.

تێتیلێسک (گیا.) بڕ: تێتلێسک

تێج (ئان.)[زا] بڕ: تیژ

تێچاندن (چا. م)[تێ1 + چاندن] ١ـ شتی وردە، ئارام ئارام پژاندن و کەم کەمە تێکردن. ⁂ بۆ ساز کردنی ئاردەوا دەبێ ئاردەکەی تێچێنی. بۆ ئەوەی کە ئاگرەکە دانەمرکێ ئەو پووش و پەڵاشەی تێچێنە! ٢ـ پیلان گێڕان و خراپ کردنی کەسێک بە قسە و درۆ هەڵبەستن. & تێچەندن

تێچریکاندن (چا. ل)[تێ1 + چریکاندن] دەنگ هەڵبڕینی بە قەو و ناسکی گۆرانیبێژ، گۆرانی کوتن بە دەنگی بەرز و ناسک.

تێچران (چا. ل)[تێ1 + چڕژان] بڕ: تێچڕژان

تێچراندن (چا. ل)[تێ1 + چڕژاندن] بڕ: تێچڕژاندن.

تێچڕژان (چا. ل)[تێ1 + چڕژان] کۆمەڵ و حەشامەتێکی زۆری گیاندار دەباڵ یەک دا، تێچڕان.

تێچڕژاندن (چا. ل)[تێ1 + چڕژاندن] کۆمەڵ و حەشامەتێکی زۆری گیاندار دەباڵ یەک کردن و خزاندن وەها کە جمۆجۆڵیان بە سەر یەکتر دابێ، تێچڕاندن.

تێچوون (چا. ل)[تێ1 + چوون] ١ـ خەرج هەڵگرتن، پارە بردن. ⁂ ماڵەکەم دوو میلیۆنی تێچوە!

تێچەقان (چا. ل)[تێ1 + چەقان] چوونە نێوی شتێکی تیژ، چەقانی شتێکی تیژ، تێچەقین. ⁂ دڕوویەکم تێچەقی. دەرزیلەکم دە پێ چەقیوە.

تێچەقاندن (چا. ل)[تێ1 + چەقاندن] تێڕاکردنی شتێکی تیژ بە درێژایی دا. ⁂ دارێکی تێچەقاند.

تێچەقین (چا. ل)[تێ1 + چەقین] بڕ: تێچەقان.

تێچەندن (چا. م)[تێ1 + چەندن] بڕ: تێچاندن

تێچێن (ئان. فا)[لە: تێچاندن] کەسێک کە درۆ و قسەی خراپ بۆ خەڵک هەڵدەبەستێ هەتا تووشی کێشە و گرفتی بکا.

تێخ (نا.) بڕ: تیغ

تێخزان (چا. ل)[تێ1 + خزان] ١ـ چوونە نێو جێ و بان و درێژ بوون. ٢ـ بە

زۆر جێی خۆ کردنەوە لە شوێنێک. ٣ـ ڕەخنە کردن و چوونە ناو کۆمەڵێک بۆ شۆفاریی و سیخوڕیی. & تێخزین

تێخزاندن (چا. ل)[لە: تێخزان] ١ـ کەسێک دە پاڵ کەسێک خزاندن. ٢ـ کەسێک بە زۆر و بە قەو دە شوێنێک کوتان. ٣ـ تێنان بە قەو، تێتەپاندن.

تێخزین (چا. ل)[تێ1 + خزین] بڕ: تێخزان

تێخستن (چا. م)[تێ1 + خستن] ١ـ شتێک دە نێو دەفرێکی قووڵ هاویشتن، تێهاویشتن. ٢ـ شتێک دە نێو کون یان بۆشاییەک نان، تێنان. ٣ـ دەنگ بە کەسی کاندید و هەڵبژاردە دان، دەنگ دان. ⁂ سبەی هەڵبژاردنە تۆ بۆ کێی تێدەخەی. ٤ـ پێوە نانی ئەو ئامرازانەی کە بە دار یا ڕەژی کار دەکەن وەک سەماوەر و سۆبە، تێهاویشتن، هەڵکردن، پێکردن. ⁂ دا ڕۆڵە ئەو سەماوەرەی تێخە با چایەکی بخۆینەوە. ٥ـ گان بۆ مەبەستی سووکایەتی یا جنێو، تێنان.

تێخوڕین (چا. م)[تێ1 + خوڕین] ١ـ بە تووڕەی و بە زەبر دەگەڵ کەسێک قسە کردن، گوڕاندن بە سەر کەسێک دا، بە قەو دواندن، داخوڕین. ٢ـ دەنگ دانی حەیوان و گیاندار بە تووڕەیی بۆ توندتر ڕۆیشتن. ٣ـ تێتووڕاندن. ⁂ هۆ شوانی بەختیار تێخوڕە درەنگە/ بێ شمشاڵ لە دەشتیش وەکوو ماڵ دڵ تەنگە (گۆران ل ٥٢).

تێخونجان (چا. ل)[تێ1 + خونجان] لەبار بوون و گونجانی شتێک لە شوێنێک دا، گونجان، تێگونجان.

تێدا (پێشـ.)[تێ1 + دا2] پێشگری کارە بە مانای دە نێو دا، تیا.

تێدابوون (چا. ل)[تێدا + بوون] ١ـ دە نێو دا هەبوون، هەبوون، تیابوون. ⁂ گیرفانت چی تێدایە! پارەیەکی زۆرم دە بانک دایە. ٢ـ بەشدار بوون لە کار و مەسەلەیەک دا. ⁂ هەر بەرنامەیەکتان بۆ ئەمڕۆ هەبێ، منیش تێدام.

تێداچوون (چا. ل)[تێدا + چوون] فەوتان، نەمان، لە بەین چوون، تیاچوون.

تێدار (ئان. فا)[تێ2 + دار2] کەسێک کە نۆبەتێ و یاوی هەیە، تادار. ⁂ بۆ تێدار چاکە سایەی داری بی/ ئەمما ئەویندار سایەی یاری بی (حەقیقی ل ٦٠).

تێدان (چا. م)[تێ1 + دان3] ١ـ پەیدا بوون و سەر هەڵدانی گیانداری ورد دە

نێو شتتێک دا. ⁂ کرم تێدان، ئەسپێ تێدان. ٢ـ لێنان و لێ زیاد کردنی پارچە لە سەر جل و پارچەی دیکە، دە سەر کردنەوە، تێدانەوە. ⁂ لێفەکەم کورتە بستکی تێدە. ٣ـ تێهەڵسوون. ⁂ کرێم تێدان، گێچ تێدان.

تێدانەوە (چا. م)[تێ1 + دانەوە] ١ـ دە سەر کردنەوە، لێنانی پارچە، تێدان. ٢ـ دەست پێکردنەوەی عادەت و شتێک کە تەرک کرابێ. ⁂ سیگارم وەلانابوو بەڵام دیسان تێمداوە.

تێداهێشتنەوە (چا. م)[تێدا + هێشتنەوە] ١ـ هەندێک شت لە بن یا لە نێوی شتێک دا راگرتن و دەست لێنەدان. ٢ـ (مجـ.) مایە دانان.

تێر (ئان.)[پەهـ: سێر. باک: تێر ـ ناو: تێر ـ هەو: سێر] ١ـ کەسێک کە گەدەی لە خوردن پڕە و مەیلی خواردنی نەماوە، تەسەل. // برسی. ٢ـ پڕ. ٣ـ بێزار، وەڕەز. ٤ـ پڕ بەدڵ، بە کەیفی خۆ. ⁂ دانیشە تێر چاوی لێکە. ٥ـ هەر رەنگێکی تۆخ (جگە لە سپی). ٦ـ دەوڵەمەند، تەسەل. ⁂ سووری تێر، شینی تێر. **پێ ~ بوون:** خۆراک و خواردنێک کە گیاندار یا مرۆڤ تێر بکا. ⁂ گۆشت مرۆڤ پێ تێر دەبێ بەڵام ئاش مرۆڤ پێی تێر نابێ. **~ بوون:** ١ـ پڕ بوونی گەدە و دەست لە خواردن هەڵگرتن، تێر خواردن. ٢ـ لێ تێر بوون، بێمەیل بوون، بێزار بوون. **~ خواردن:** ١ـ تێر بوون لە خواردەمەنی. ٢ـ (کنـ.) ئاکام و ئەنجامی کارێک کە بە دڵ نەبێ. ⁂ ئەگەر ببیە دوکتور تێر دەخوین (تەوس). **~ خەوتن:** بە رادە و ئەندازە نوستن، تێر نوستن. منداڵ ئەگەر تێر بخەوێ تێرەخەو دەبێ. **~ کردن:** نان دان بە کەسێک یا گیاندارێک هەتا ئەو رادەیەی مەیلی خواردنی نەمێنێ. **~ نوستن:** بڕ: تێر خەوتن. **لێ (لە شتێک یا کەسێک) ~ بوون:** لەبەر چاو کەوتن، کەس یا شتێک کە ئیدی مەیل رانەکێشێ. ⁂ سیگار لێی تێر بووم. لە گەڕان و خولانەوە تێر بووم. ‖ **تێرتێر:** ١ـ زۆر تێر، مڕ. ⁂ تێرتێرم دۆڵمە خوارد. ٢ـ پڕ بە دڵ، بە کەیفی خۆ. ⁂ تێرتێرمان باسی کۆن کرد، تێرتێر پێکەنین و تێرتێر گریاین.

تێراو (ئان. ل)[تێر + ئاو] حاڵی شیناوەرد و دەغڵ و دانێک کە باش ئاو درابێ. ٢ـ کەسێک کە هەتا رادەی تێنوایەتی شکان ئاو بخواتەوە. **~**

بوون: ١ـ دەغڵ و شـــیناوەردێک کـــە بە رادەی پێـــــویست ئاو داربێن. ٢ـ ئاو خواردنەوە هەتا رادەی تینوایەتی شکان، پێـوسـیـتی بە ئاوی زێدە نەبوون. ~ **کردن:** ئاو دان بە رادەی پێویست.

تێـراویی (حم.)[تێـراو + ئیی] تێـراو بوون، پێویستی بە ئاوی زێدە نەبوون.

تێرخوێ (ئان. ل)[تێر + خوێ] حاڵی چێـشـتـێکی بە ئەندازە خـوێی هـەبێ و پێوێستی بە خوێ پێداکردن نەبێ.

تێرنەخۆرە (ئان. فا)[تێر + نە + خۆر + ئە] حاڵی کەسێک کە هەرچەندی بخوا دیسان هەر تێر نەبێ.

تێـر و پڕ (ئان. ل)[تێـر + و + پڕ] ١ـ پتر لە رادە تێر، مڕ. ٢ـ یەکجار زۆر، پڕ بە دڵ. ⁘ تێـر و پڕم مـاچ کـرد و تێـر و پڕم دە باوەش گـــرت. ٣ـ دەوڵەمـــەند، ساماندار. ~ **بوون:** ١ـ پتر لە رادە تێر بوون. ٢ـ دەوڵەمەند بـوون و پتر لە رادەی پێویست هـەبوون. ~ **خواردن:** زۆر تێر خواردن. ~ **کردن:** مڕ کردن، زۆر تێر کردنی کەسێک.

تێـر و پڕیی (حم.)[تێـر و پڕ + ئیی] تێروپڕ بوون.

تێـــر و تەســەل (ئان. ل)[تێـر + و + تەسەل] ١ـ بە قەرا پێویست تێر. ⁘ تێر و تەســەل قـســە کـردن. ٢ـ کـەسـێک کـە ئاتـاج و مـــوحـــتـــاج نەبێ و لە قـــەدەر پێـویست هەشـیبێ، پۆشـتـە، بە ئیـروو. ~ **بوون:** ١ـ بە قــەرا پێـویست تێــر بـوون. ٢ـ دەوڵەمـــــەند بوون و کـــــۆک و پۆشتە بوون.

تێر و تەسەلیی (حم.)[تێر و تەسـەل + ئیی] تێر و تەسەل بوون.

تێروێ (گیا.) بڕ: تەربی

تێـــــرۆر (نا.)[لات: terror (ترس، خــۆف)] کـاری کـوشــتنی نـەیار. ~ **کـردن:** کـوشـتن و فـەوتاندنی دژ و نـەیار لەپڕ و ناغافڵ.

تێـرۆریست (نا.)[فـەر: terroriste] کەسێک کە کاری کوشتنی نەیار و دژە، پیاوکوژ.

تێـرۆریزم (نا.)[فـەر: terrorisme] بیـــر و بڕوایەک کــــە بۆ گـــەیشتن بە ئامانجی لە تێرۆر کەلک وەربگرێ.

تێـروو[1] (گیـا.)[هس: تیـروو] دارێکە بەرێکی وەک تووڵە زەرە ئەگـرێ، گـەڵای وەک چواڵەتاڵە وایە (خـاڵ ب ١ ل ٣٢٩) vitex agnus castus, chaste tree (تۆفیق وەهبی ل ١٤٧).

تێروو[2] (گیانـ.)[؟] گیانداری دڕندەی وەک گورگ، ورچ، شێر و بەبر.

تێرەخۆرە (ئان. فا)[تێر + ئە + خۆر + ئە] رادە و ئەندازەیەک لە چێشت کە مرۆڤ بە تەواوی تێر بکا.

تێریەتی (حم.)[تێر + یەتی] بڕ: تێریی

تێریی (حم.)[تێر + ئیی] ١ـ تێر بوون، تێرێتی، تێریەتی. ٢ـ تێر و تەسەلیی، تێروپڕیی.

تێرێتی (حم.)[تێر + ئێتی] بڕ: تێریی

تێڕ (نا.)[باک: تێڕ ـ ناو: تێڕ، تێڕک] ١ـ خورجی گەورەی دووتایی کە بە سەر پشتی بارەبەری دادەدەن بۆ بار تێنان، تێڕک. ٢ـ ئەندازەیەک کە تێڕ دەیبا. ٣ـ (مجـ.) زۆر و فرە بۆ هەندێک شت. ‫:‬ تێڕێک نان دەخوا و تێڕێک دەڕی.

تێڕا (پێشگـ.) پێشگری تێکەڵاوی کارە کە لە تێ + را پێکهاتوە.

تێڕاچوون (چا. ل)[تێڕا + چوون] شتێکی تیژ و باریک چوونە نێو لەش یا شتێکی دیکەوە. ‫:‬ دڕووم دە دەست راچوو.

تێڕاخوڕین (چا. م)[تێڕا + خوڕین] ١ـ بە سەر کەسێک دا گوڕاندن، بە گژ کەسێک دا چوون. ٢ـ هان دان و دنە دانی کەسێک بۆ ئەنجام دانی کارێک.

تێڕادان (چا. م)[تێڕا + دان] ئاو تێوەردان لە دەفر بۆ خاوێن کردنەوە.

تێڕادیتن (چا. م)[تێڕا + دیتن] دڵنیا بوون و متمانە پێکردن بە کەسێک بۆ ئەنجام دانی کارێک. ‫:‬ تێترڕا دەبینم بۆیە داوی قەرزت لێدەکەم.

تێڕاکردن (چا. م)[تێڕا + کردن] شتێک بە درێژایی تێنان و بردنە نێو شتێکی دیکەوە، تێڕۆ کردن. ‫:‬ دەستی تێڕا کرد و دوو بێچوو چۆلەکەی لە کون دەرکێشا.

تێڕامان (چا. م)[تێ1 + رامان] سەرسوڕمان و حەیران مانەوە لە ئەنجام دانی کارێک، تیاڕامان، رامان.

تێڕتێڕە (گیانـ.)[؟] بڕ: بزنمژ

تێڕتێڕەملە (گیانـ.)[تێڕتێڕە + مل + ئە][هەو] بڕ: بزنمژ

تێڕژان (چا. ل)[تێ1 + رژان] هوروژم و لێشاوی حەشیمەت بە تێگڕایی و زۆر.

تێڕژاندن (چا. م)[تێ1 + رژاندن] تێکردن و پڕ کردنی شوێن و جێگەیەک

له حەشیمەت بە تێگرایی و زۆریی. :: خەڵکێکی زۆریان تێڕژاندبوو نێو سالۆن.

تێڕک (نا. ل)[تێڕ + ک] بڕ: تێڕ

تێڕکە (نا. ل)[تێڕک + ئە] تێڕی گەورە، خورجی گەورە.

تێڕوانین (چا. م)[تێ1 + ڕوانین] سەیر کردن و تەماشا کردن بە وردیی و بە سرنجەوە، تێنواڕین.

تێڕۆ کردن (چا. م)[تێ1 + ڕۆ + کردن] شتێک بە درێژاییەوە دە نێو شوێنێک نان. :: دەستی دە کووپەکەی ڕۆکرد. دارت تێڕۆ دەکەن.

تێڕیان (چا. ل)[تێ + ڕیان] ١ـ گوو دە نێو شتێک کردن. :: دە دمی بابت ریم (جنێو). ٢ـ (کنـ.) شتێک خراپ کردن و لە کەلک خستن. :: هێندت دەست لەو رادیۆیە وەردا هەتا بە تەواوەتی تێیڕیای! ٣ـ (کنـ.) کارێک خراپ کردن و بە ئاکام نەگەیشتن. ٤ـ (کنـ.) پێ گرینگ نەبوونی شتێک یا کەسێک و بە سووک دانانی.

تێز1 (نا.)[بڕ: تێزە] ١ـ کونێکە لای پێی هێندێ تفەنگ و دەمانچەوە باڕووتی ئەخرێتە سەر و ئاگری پێوە ئەنرێ (خاڵ ب ١ ل ٣٢٩). ٢ـ [باک] باڕووت

تێز2 (نا.)[فەر: these] ١ـ باس و مەسەلەیەک کە کەسێک بۆ روون کردنەوە و شی کردنی هەوڵ بدا. ٢ـ لێکۆڵینەوە و بابەتێک کە خوێندکاری زانکۆ دوای تەواو کردنی دەرسەکانی کاری لە سەر دەکا و دوکتوراکەی پێوەردەگرێ.

تێز3 (ئاک.)[تور: tez لە فار: تیز] پەلە، لەز، خێرا، زوو.

تێزاب (نا. ل)[فار: تیزاب] بڕ: تیژاو

تێزاو (نا. ل)[تێز (فار: تیز) + ئاو1] بڕ: تیزاب و تیژاو

تێزان (چا. ل)[تێ + زان] پەیدا بوون، سەر هەڵدان. :: چاوم فرمێسکی تێزا. ئەو لێوە ... بۆ ئێستا زەردەخەنەی تێنازێ (گۆران ل ٩٤).

تێزتیزە (ئاک. ل)[تێز3+ تێز3+ ئە] پەلەپەل. ~ **دان:** هان دان بۆ پەلە کردن، پەلەپەل لێکردن، وەپەلە خستن. :: دە لێمگەڕێ بەس تێزتێزەم بدە! ~ **لێکردن:** پەلە لێکردن، وەپەلە خستن، تێزتێزە دان.

تێزکە (نا. ل)[تێز1 + کە] بڕ: تێزە. **دە ~ نان:** (کنـ.) فریو دان، کڵاو لە سەر نان، هەڵخڕاندن. :: وای دە تێزکە نام بۆ خۆم پێمنەزانی. **وەک ~ی**

تفەنگ: (کنـ.) توند، تیژ، بە هەشتاو. ⁂ وەک تێزکەی تفەنگێ بێرە دا تێپەڕی.

تێزە (نا. ل)[تێز1 + ئە][باک: تێزکە، تێزەک ـ ناو: تێز، تێزە، تێزکە، تێسکە، تێسکۆڵ] پڵێتەی سەر چەکەمەنی کۆنی وەک تفەنگ و دەمانچەی رەشۆکی و تۆپ و دینامیت. ⁂ چەتارم لێدەچەقاند، تێزەم داوێشتە سەرێ/ دەستم لە شینکەی دەبزافت بزرم کرد لە دووکەرێ (سێسەد هۆنراوە ل ٢١).

تێزەک (نا. ل)[تێز1 + ئەک][باک] بڕ: تێزە

تێژ (ئان.)[ئەر ـ هەو ـ زا] بڕ: تیژ

تێساوین (چا. ل)[تێ1 + ساوین] بڕ: تێهەڵسوون

تێسرەواندن (چا. ل)[تێ1 + سرەواندن] تێکوتان و لێبادانی کتوپڕ و ناخافڵ لە کەسێکی پەنا دەست.

تێسکۆڵ (نا. ل)[تێسکە + ئۆڵ] بڕ: تێزە. ⁂ مەسڵەتێم بۆ پکەن بە زەبری دە پووڵێ/ بە حوکمی دە لیرێ، بە تیسکۆڵێ دە تفەنگێ (گەنج ل ١٥٨).

تێسکە (نا. ل)[تێس (تێز1) + کە] [ئەر] بڕ: تێزە

تێسمڕیاگ (ئان. فا)[لە: تێکسمڕان] [ئەر] بڕ: تێکسڕماو

تێسمڕیان (چا. ل)[تێک + سمڕان] [ئەر] بڕ: تێکسڕمان

تێسوێ (گیا.)[باک: تێسوو ـ ناو: تێسوێ، تیسوێ، تۆسی، تسوێ، تۆیسی، تۆیسوو، تێسوو ـ هەو: تۆسی] ١ـ گیایەکی خۆڕسکی دڕکنە. لاقەدەکەی بریندار دەکەن هەتا جەوی دەربدا کە بۆ مەرەکەب کەلکی لێوەردەگرن و بنەکەشی کەف دەکا. (عەر: عکوب). ٢ـ (کنـ.) کەسی زۆر کز و رەقەڵە

تێسوو (گیا.) بڕ: تێسوێ

تێسوون (چا. م)[تێ1 + سوون] بڕ: تێهەڵسوون

تێشان (ئان.)[زا] بڕ: تینوو

تێشت (نا.)[بڕ: چێشت] ١ـ چێشت. ٢ـ [باک] نان و چای بەیانی، چاشت، بەرچایی.

تێشکان (چا. ل)[تێ + شکان] ١ـ بەزین لە شەڕ و جەنگ دا. ٢ـ بەزین لە سەودا و کایە و کێبەرکێ دا. ٣ـ رووخان، وێران بوون. & تێکشکان.

تێشکاندن (چا. م)[تێک + شکاندن]

١ـ بەزاندنی دوژمن، سەرکەوتن لە شەڕ دا. ٢ـ بەزاندنی غەنیم لە یاری و کایە دا. ٣ـ رووخاندن، وێران کردن. & تێک شکاندن.

تێشکاو (ئان. فا)[لە: تێشکان] ١ـ بەزیو لە شەڕ دا. ٢ـ بەزیو لە کێبەرکێ و یاریی و سەودا دا. ٢ـ رووخاو، وێران، نوغرۆ. & تێکشکاو

تێشوو (نا.)[پەه: تووشەک. لۆر: تووشە ـ فار: توشە. ناو: تێشوو، توێشوو، توێشە، تۆشە ـ هەو: تۆشە، تووشە] ١ـ هەندێک خواردەمەنی کە لە سەفەر دا دەگەڵ خۆ دەیبەن. ٢ـ پاشەکەوتی خواردەمەنی لە ماڵ، ئازووقە. **~ کردن:** ساز کردن و ئامادە کردنی تێشوو بۆ سەفەر، توێشوو کردن، توێشە کردن، تۆشە کردن. ‖ **تێشووی قیامەت:** (کن.) کردەوە و کرداری چاک و بە کەلک بۆ دونیای دیکە.

تێشووبەرە (نا. ل)[تێشوو + بەر7 + ئە] ١ـ بڕ: تێشوودان. ٢ـ کەسێک کە نان و خۆراک بۆ جوتیاران دەبا.

تێشوودان (نا. ل)[تێشوو + دان4] توربێن و کیسەیەک کە تێشووی تێدەنێن، نانەبەرە، تێشووبەرە، تۆشەدان، تۆشەبەرە، تۆشەبەرە، توێشەبەرە، توێشەدان، توشووبەرە، توێشوودان.

تێغ (نا.) بڕ: تیغ

تێغە (نا. ل)[تێغ + ئە][ئەر] ١ـ دیوارێکی تەنک بۆ جیا کردنەوە ژوور، تیغە. ٢ـ دەمی تیژی ئامرازی بڕین. ٣ـ لێوار و قەراغ.

تێفکرین (چا. ل)[تێ + فکرین (لە: فکر)] فکر لێکردنەوە و ورد بوونەوە لە کەسێک، شتێک یا مەسەلەیەک، سەرنج دان و بیر کردنەوە.

تێقمان (چا. م)[تێ + قمان][موک] بڕ: تێقوومان

تێقماندن (چا. م)[تێ + قماندن][موک] بڕ: تێقووماندن

تێقمین (چا. ل)[تێ + قمین][موک] بڕ: تێقوومان

تێقلّپاندن (چا. م)[تێ + قلّپاندن] قلّپ کردنەوەی تێگڕایی ئاوەکییەک دە نێو دەفر، تێقولّپاندن.

تێقولّپاندن (چا. م)[تێ + قولّپاندن] بڕ: تێقلّپاندن

تێــقــووپان (چا. ل)[تـێ + قـووپان] قـووپانی شـتـێکی ڕەق خـۆبەخـۆ یا بە دەست کـــەســـێکی نادیار، قـــووپان، تێـقـووپین. ⁂ ئەو چەلەنگە تێـقـووپاوە ئیدی بە کەلک نایە!

تێقووپاندن (چا. م)[تێ + قووپاندن] قووپانـدنی شتێک، تێقپاندن. ⁂ کێ ئەو کارتۆنەی تێقووپاندوە.

تێـقـووپاو (ئان. فـا)[لە: تێـقـووپان] حاڵی شتێکی ڕەق کە قووپابێتەوە..

تێقـووپین (چا. ل)[تێ + قـووپین] بڕ: تێقووپان

تێـقـوولان (چا. ل)[تێ + قـوولاندن] هەڵاتنی بە پەلە و توند و لەپڕ.

تێقوولاندن (چا. م)[تێ + قوولاندن] ڕاکردنی بە پرتاو، هەڵاتنی زۆر بە پەلە و توند. ⁂ لە ترسی لێـــدانی بابی وای تێقوولاند دەتکوت جندۆکەی دیوە.

تێـقـوومـان (چا. م)[تێ + قـوومـان] قووم بوون، نوقم بوون لە ئاو دا. تێقمین، تێقوومین، تێقمان.

تێقووماندن (چا. م)[تێ + قووماندن] قووم کردن، نوقم کردن، تێقماندن.

تێـقـومین (چا. ل)[تێ + قـمـان] بڕ: تێقوومان

تێک (پێـشگـ.) پێـشگری تێکەڵاوی کارە کـە لە [تێ1 + یەک] پێکهاتوە، دە یەک، دەباڵ یەک.

تێک ئاڵقان (چا. ل)[تێک + ئالقان] لێک گیـر بوونی دوو شت دەگەل یەکـتـر، تێکگیران، تێکترنجان.

تێـکبـردن (چا. ل)[تێک + بردن] دوو یا چەند شت دە نێو یەک نان.

تێکبەربوون (چا. ل)[تێک + بەربوون] ١ـ دوو یا چـەند کـەس دەگـەڵ یەکـتـر بەشـەڕ هاتن. ٢ـ دوو یا چـەند گـیـاندار دەگـەڵ یەکـتـر بەشـەڕ هاتن. ٣ـ تێکەڵ بوونی نێر و مێ بۆ جووت بوون.

تێـکبـەردان (چا. م)[تێک + بەردان] ١ـ دوو کەس یا چەند کەس دەگەڵ یەکتر بە شـەڕ دان. ٢ـ دوو یا چەند گـیـاندار دەگەڵ یەک بە شـەڕ دان. ٣ـ دوو یا چەند گیانداری نێـر و مـێ دەباڵ یەکتر کردن بۆ جووت بوون و پەڕینە سەر یەک.

تێـکبـــەزن (چا. ل)[تێک + بەزین] چوون نێـــو یەکی دوو شت، دە پاڵ یەک ڕاچوون، تێکپەڕین.

تێکپەڕاندن (چا. م)[تێک + پەڕاندن]

دە پاڵ یەکتر نانی دوو یا چەند شت، تێکبردن و تێکخستنەوە.

تێکپەڕین (چا. ل)[تێک + پەڕین] چوونە نێو یەکی دوو شت.

تێکترنجان (چا. ل)[تێک + ترنجان] گیر کردن و چوونە نێو یەکی دوو شت، تێک ئاڵقان.

تێکترنجاندن (چا. م)[تێک + ترنجاندن] لێک گیر کردن و ترنجاندنی دوو یا چەند شت لە یەکتر.

تێکچرژان (چا. ل)[تێک + چرژان] تێکەڵ بوون بە چڕ و پڕیی، لێکدران، دە باڵ یەک دابوون بە چڕیی. :: سەری هەلاڵە و بەیبوون و گوڵەجووت تێکهاڵاوە و تێکچرژاوە (لاس و خەزاڵ ل ١١٥).

تێکچرژاندن (چا. ل)[تێک + چرژندن] تێکەڵ کردن و لێکدان بە پڕ و چڕیی، دەباڵ یەک نان.

تێکچوون (چا. ل)[تێک + چوون] ١ـ مێشک تێکچوون، شێت بوون. ⁘ حەمە وەک جاران نەماوە بە تەواوی تێکچوە. ٢ـ لە دڵ گران هاتن و نارەحەت بوون. ⁘ بە قسەیەکی چووک تێکدەچێ و نێوچاوانی تێکدەنێ. ٣ـ شێوان، خراپ بوون، لە سەر باری پێشوو نەمان. ⁘ ماڵ و حاڵەکەم تێکچوە. دۆستایەتییەکەمان لە سەر هیچ تێکچوو. ٤ـ گۆڕان بەرەو خراپی. ⁘ هەوا تێکچوون، مێشک تێکچوون، حاڵ تێکچوون.

تێکخستنەوە (چا. م)[تێک + خستنەوە] ١ـ دە سەر یەک کردنەوەی پارچە. ٢ـ لێک بەستنی دوو سەری ڕێسراو و شریت. & تێککردنەوە.

تێکدان (چا. م)[تێک + دان] ١ـ خراپ کردن، وێران کردن، رووخاندن. ٢ـ شێواندن، پەرێشان کردن.

تێکردن (چا. ل)[تێ1 + کردن] ١ـ دە نێو کردن، رژاندنە نێو شتێک. ⁘ ئاو تێکردنە نێو قابڵەمە. تۆو دە گیرفان کردن. ٢ـ دەسپەڕ لێدان، کەپلەمە کێشان. ٣ـ کێشان. ⁘ قەننەیەکی تێکرد. ئەمن جگەرەی خۆم تێکردوە. ٤ـ تێکبەردانی کار و بەرخ لە دایکیان بۆ مژینی.

تێکڕا (ئاک.)[؟] پێکەوە، هەموو، تێگڕا، وێگڕا، پێکڕا. ⁘ منداڵەکان تێکڕا پیرۆزبایی ساڵی تازەیان لە باوکیان کرد و تێکڕا یەکتریان ماچ کرد.

تێکڕابوون (چا. ل)[تێک + رابوون] لە نەکاو رابوون و هەستان لە خەو، راست بوونەوە لە خەو.

تێکڕایی (ئاک. ل)[تێکڕا + ئیی] بە تێکڕا، بە گشتی، سەرپاک، تەواوەتی، تێگڕایی. ⁘ تێکڕایی قسەکانی، قسەیەکی راستی تێدانەبوو.

تێکڕژان (چا. ل)[تێک + رژان] تێکبەزین، تێکەڵ یەک بوون. ⁘ دەڵێی نەفخی سوور لێدراوە/ زولف وەها تێکڕژاوە (سەعید و میرسێوەدین ل ٢٧٣).

تێکڕمان (چا. ل)[تێک + رمان] رمان بە تێگڕایی، تێکڕووخان، تێکقرمان.

تێکڕماندن (چا. م)[تێک + رماندن] رووخاندن بە تێگڕایی، خراپ کردن، تێکڕووخاندن.

تێکڕووخان (چا. ل)[تێک + رووخان] رمان و خراپ بوونی خانووبەرە یا شوێنێک بە تێگڕایی، تێکقرمان، تێکڕمان.

تێکڕووخاندن (چا. م)[تێک + رووخاندن] رووخاندن، وێران کردن، تێکڕماندن. ⁘ پێلاقەیەکی بە کەڵەکە بەردەکە دادا و تێکیڕووخاند.

تێکسڕمان (چا. ل)[تێک + سڕمان] زل و کەتە و پڕ گۆشت بوون، ئەستوور و پتەو بوون. & تێکسمڕان، تێسمڕیان.

تێکسڕماو (ئان. فا)[لە: تێکسڕمان] حاڵی مرۆڤ یا گیاندارێکی پڕگۆشتی ئەستوور و پتەو، توێکمە. & تێکسمڕاو، تێسمڕیاگ.

تێکسمڕان (چا. ل)[تێک + سمڕان] بڕ: تێکسڕمان

تێکسمڕاو (ئان. فا)[لە: تێکسمڕان] بڕ: تێکسڕماو

تێکشکان (چا. م)[تێک + شکان] ١ـ لەت و پەت بوون، ورد و خاش بوون. ٢ـ شکان، تێشکان، بەزین، شکست خواردن بە تەواویی. ٣ـ تێکچوونی لەش و باری لەشساغی لەبەر خەم و خەفەت و باری مادیی و شتی لەم بابەتە.

تێکشکاندن (چا. م)[تێک + شکاندن] ١ـ لەت و پەت کردن، ورد و خاش کردن. ٢ـ شکست دانی دوژمن بە تەواویی، تێشکاندن. ٣ـ فەوتاندن، نابوود کردن، کوشتن. ⁘ کوتی دەچم با شێری رەش تێکم بشکێنێ (لاس و خەزاڵ ل ١٤). ٤ـ تێکدانی لەشساغی کەسێک، بەر لە وادە پیر کردن و لە

کەلک خستنی کەسێک.

تێکشکاو (ئان. فا)[لە: تێکشکان] ١ـ حاڵی دەفر و هەر شتێکی لەت و پەت. ٢ـ بەزیو، تێشکاو. ٣ـ حاڵی مرۆڤێک کە لەشساغی تێکچووبێ.

تێکقرمان (چا. ل)[تێک + قرمان] بڕ: تێکڕووخان

تـێـکـکـردنـەوە (چا. م)[تـێـک + کـردنەوە] وەسڵ کـردن و پێکەوە لکانی دوو هەودا و ریس و شـتی لەم بابەتە، تێکخستنەوە.

تێکل (نا.)[باک ـ زا] بڕ: تێکەڵ

تێکوپێک (نا. ل)[تێک + و + پێک] وێران، خراپ، نوغرۆ. **~ دان:** خراپ کـردن، وێران کـردن. ‡ مـاڵەکـەی تێکوپێک دا و سەرلەنوێ سازی کردەوە.

تێکوتان (چا. م)[تێ1 + کـوتان] ١ـ لێدانی مست، نەقورچ و کاری لەم بابەتە لە کەسێک یا شتێک. ٢ـ تێنان و تێکردن بە زۆریی.

تێکوشین (چا. م)[تێ1 + کوشین] ١ـ نان دە شـۆربا دا ورد کـردن و نەرم کـردن. ٢ـ (نا.) پێـخـۆرێکە لە دۆ یا مـاسـتاو و سـەوزی و هارۆ و سـێـو و کشمیش کە وێکڕا دەباڵ یەکی دەکەن و دەیخـۆن. ‡ تێکوشین بە هـەویـای جـیـرانی ویشکە (پەند) & تێگوشین، تێوشین، تێوڵین.

تێکوڵ (نا. ل) بڕ: توێکڵ

تـێـکـوەردان (چا. م)[تـێک + وەردان] تێکەڵ کردن، لێکدان.

تێکۆشان (چا. ل)[تێ1 + کۆشـان] بڕ: تێکۆشین.

تێکۆشین (چا. ل)[پەھ: توخشییتەن] [تێ1 + کـۆشـین] حـەول دان بۆ پێگەیاندنی مـەبەست و کـار و مەسەلەیەک، خەبات کردن، تێکۆشان.

تێـکهـاڵان (چا. ل)[تێک + هاڵان] ١ـ چوونە نێـوی یەکی دوو یا چەند شـتی درێژ. ‡ کـەمێک دێتن شـووبای زریان/ دەسرە و دەسماڵیان تێکهاڵان (سەعید و مـیرسـێـوەدین ل ٢٧٢). ٢ـ یەکـتـر دە باوەش گرتن، ئامێز بە یەکتر داگرتن، لە یەک هاڵان، لێکهاڵان.

تێکهەڵچوون (چا. ل)[تێک + هەڵ + چوون] پێک هەڵپـڕژان و شـەڕ کـردن دەگەڵ یەکتر.

تێـکهـەڵدان (چا. م)[تێک + هەڵ +

دان] ١ـ شەڕ دەگەڵ یەک کردن و لە یەکتر دان بە شەپ و شەق. ٢ـ شەڕی گیاندار دەگەڵ یەکتر بە شاخ.

تێکهەڵشێلان (چا. م)[تێک + هەڵ + شێلان] تێکەڵ کردن و شێلانی دوو شت بە یەکەوە.

تێکەل (نا.)[باک] بڕ: تێکەڵ

تێکەڵ (نا.)[باک: تێکەل، تێکل ـ ناو: تێکەڵ ـ هەو: تێکەڵ ـ زا: تێکل] ئاوێتە، لێکدراو، قاتی، تەڤ ل هەڤ. ~ **بوون:** ١ـ ئاوێتە بوونی شتێک دە نێو شتێکی دیکە دا. ٢ـ لێکدران شتەکان دە نێو یەک دا. ٣ـ تێکهاڵان، جووت بوونی نێر و مێ دەگەڵ یەکتر. ~ **دان:** ١ـ لێکدانی ئاوەکی بۆ توانەوەی شتێک. ⁘ چایەکەت تێکەڵ دە با شەکرەکە بتوێتەوە. ٢ـ لێکدانی چێشتی ئاوەکی بۆ هەڵنەگەڕان و هەڵنەچوون. ⁘ شیر تێکەڵ دان، دۆکلیو تێکەڵ دان. ~ **کردن:** ١ـ لێکدان و دەباڵ یەک کردنی دوو یا چەند شت دەگەڵ یەک. ٢ـ سەر لێشێوان و دروست بیر نەکردنەوە، خەرفان، مێشک تێکەڵ کردن.

تێکەڵاو (ئان. ل)[تێکەڵ + ئاو] حاڵی هەر شتێکی تێکەڵ و ئاوێتە. ~ **بوون:** ١ـ ئاوێتە بوون. ٢ـ گەرم بوونی بەین و دۆستایەتی و ئاموشۆی چڕ و پڕ. ~ **کردن:** تێکەڵ کردن.

تێکەڵاویی (حم.)[تێکەڵاو + ئیی] ١ـ پێوەندیی نزیک و هاموشۆ دەگەڵ کەس و کۆمەڵێک. ٢ـ ئۆگریی، ئالوودەیی. & تێکەڵیی

تێکەڵ پێکەڵ (ئان. ل)[تێکەڵ + پێکەڵ] زۆر شێواو و بێ سەر و بەرە، نائاشکرا، نارێکوپێک، تێکەڵ و پێکەڵ. ⁘ قسەی تێکەڵ پێکەڵ. چێشتی تێکەڵ پێکەڵ. ~ **بوون:** شێوان و بێ سەر و بەرە بوون، نارێکوپێک بوون. ~ **کردن:** زۆر تێکەڵ کردن، شێواندن، تێکدان.

تێکەڵ و پێکەڵ (ئان. ل)[تێکەڵ + و + پێکەڵ] بڕ: تێکەڵ پێکەڵ

تێکەڵیی (حم.)[تێکەڵ + ئیی] بڕ: تێکەڵاویی

تێکەوتن (چا. ل)[تێ1 + کەوتن] ١ـ دە نێو قوڵکە یا شوێنێک کەوتن. ٢ـ تێکەڵ بە کار و مەسەلەیەک بوون بە بێ ویست. ٣ـ سەرنەکەوتن لە سەرەتای هەندێک کایە و یاری دوو کەسە یا دوو دەستە دابە تەڕناویشکە یا تاقمانە جووت.

تێکە و لـێکە (نا. ل)[تێکە + و + لێکە] تـێکەڵ و پێکەڵ، بێ ســـەرەوبەرە، بشـێـویی. **~ بوون:** کـەس بە کـەس نەبوون، بێ سەر و بەرە بوون.

تێگرتن (چا. م)[تێ1 + گـــرتـن] ١ـ تیر، بەرد یا هەر شـتێک بەرەو کـەسێک یا نیـــشـــانە هـاویشـتن. ⁙ لە پاداشی قـسـەی سـەردا، هـەمـە ئـاه و هـەناسـەی گەرم/ کەسێ شـێتانە بەردم تێگرێ، من بەرقـی تێـدەگـرم (مـەحـوی ل ٢١٩). ٢ـ قـەرار دانی شـتێک دە نێو شـتێکی دیکە دا. ⁙ دەرک و پەنجـەرە دە مـاڵ گـرتن. وێنە دە تـابلـــۆ گـــرتـن. ٣ـ داپۆشـین و گـرتنی دەوروبـەری شـتـێک. ⁙ بەرگ دە کـتـێب گـرتن. دەسـتی شکاو دە گـێچ گرتن.

تێگرا (ئاک.) بڕ: تێکرا.

تێگرایی (ئاک. ل)[تێگرا + ئیی] بڕ: تێکرایی

تێگرماندن (چا. م)[تێ1 + گرماندن] لە کـەسـێک توورە بوون و تێـخـوڕین، بە سەر کەسێک دا گرماندن.

تێگوشین (چا. م)[تێ1 + گـــوشـین] بڕ: تێکوشین

تێگونجـان (چا. ل)[تێ1 + گونجـان] لوان، گونجان، تێخونجان.

تێگهاشتن (چا. ل)[تێ1 + گهاشـتن] [باک] بڕ: تێگەیشتن

تێگهـاندن (چا. م)[تێ1 + گـهـاندن] [باک] بڕ: تێگەیاندن

تێگهیشتن (چا. ل)[تێ1 + گهیشـتن] [باک] بڕ: تێگەیشتن

تێگهین (چا. ل)[تێ1 + گـهین][باک] بڕ: تێگەیشتن

تێگەیاندن (چا. م)[تێ1 + گەیاندن] [باک: تێگهـــاندن ـ نـاو: تێـگەیانـدن]١ـ حـاڵی کـردنی کـەسـێک لە مـەسـەلە و مەبەسـتێک. ⁙ مامۆسـتاکەم ئـەمڕۆ زۆر جـوان دەرسـەکـەی تێگەیاندم. ٢ـ حـاڵی کـردنی کـەسێک لـە ئیـشـارە و شـتـێکی شـــاراوەی نێـــوان ئـەو کـــەســـانە. ⁙ لە میـوانی خێزانم سـەرێکی لێهـەتەکاندم و تێیگەیاندم کە وەختـی ڕۆیشـتنەوەیە. ٣ـ حاڵی کردن لە مـەسەلەیەک نەزاندراو. ⁙ هـەراهـەرای خێزانم جیرانـەکانی تێگەیاند کـە شـەڕ و کێشـەیەکی قورس دە نێـوانی ئێمە دا هـەیە.

تێگەیشتن (چا. ل)[تێ1 + گەیشتن] [باک: تێگـهاشـتن، تێگـهیشـتن، تـێگهین ـ ناو: تێگەیشـتن، تێگەیین] ١ـ حـاڵی بوون

لە مەبەست و مەسەلەیەک، فامین. ⁘ تێگەیشتن لە پڵاو خواردنێ خۆشترە! (پەند) ٢ـ پەی پێبردن، زانین.

تێگەیشتوو (نا. فا)[لە: تێگەیشتن] ١ـ مرۆڤی زانا و زیرەک و ئاقڵ. ٣ـ ئاگادار لە مەسەلەکانی رۆژ و ژیان و ... & تێگەییو

تێگەیشتوویی (حم.)[تێگەیشتوو + یی] ئاکامی تێگەیشتن، حاڵی بوون.

تێگەیین (چا. ل)[تێ1 + گەیین] بڕ: تێگەیشتن

تێگەییو (نا. فا)[لە: تێگەیین] بڕ: تێگەیشتوو

تێگیران (چا. ل)[تێ1 + گیران] ١ـ گیر کردن دە نێو شوێن و جێگەیەک دا. ٢ـ مەسەلەیەک بۆ حەل نەکران، وڵام دەست نەکەوتن.

تێگیراویی (نا. ل)[لە: تێگیران] مەسەلە و کارێکی سەخت و چەتوون، چەت، گرفت، گیر و گرفت.

تێل (نا.)[تور: tel] ١ـ سیمی کانزایی کە بۆ بەستنی بار و کاروباری دیکە کەلکی لێوەردەگرن، تەل. ٢ـ زیوەرێکی ژنانەیە لە زێر یا زێو یا شتی دیکە کە لە شەدەی دەدەن. ٣ـ ئامرازێکی کەوانییە کە کچ و ژن لە پرچیان دەدەن هەتا پەرێشان نەبێ.

تێل بە سەر (ئان. ل)[تێل + بە + سەر] ١ـ ژن یا کچێک کە تێل/٢ ـ ی لە سەر دابێ. ٢ـ (مجـ.) جوان، چەلەنگ. ⁘ گە رازی نەبێ کیژی تێل بە سەر/ جوابم چاک نەدا و بم دەربەدەر (سەعید و میرسێوەدین ل ٥٠).

تێلەکە (نا.)[؟] باری سووک و قەبارە گەورەی سەر پشت، کۆڵەپشت، کۆڵبەند، تێلەگە.

تێلەگە (نا.) بڕ: تێلەکە. ⁘ هەروا دەڕوا رێ و رێیە/ تێلەگەی سۆر لە پشتێیە/ ئەمە چارین چاومان لێیە/ خوا دەزانی یاری کێیە (فۆلکلۆر ل ٤٢).

تێلیسان (نا.) بڕ: تیلیسان

تێلا (نا.)[لۆڕ: تێلا. ناو: تێلا ـ هەو: تێلا] دارێکی درێژی ئەستوورە، نزیک میتر و نیوێک دەبێ کە، سەرێکی دادەتاشن و بۆ قایم کردنی چیغ و کاروباری دیکە کەلکی لێوەردەگرن، تەیاخ. **تێلاترێن کردن:** تێهەڵدانی زۆر بە تێلا و داردەست.

تێمان (چا. ل)[تێ1 + مان] بڕ:

تێمانەوە

تێمانەوە (چا. ل)[تێ1 + مانەوە] تێدا مانەوە، گیر کردن لە مەسەلەیەک یا شتێک دا، دامان، تێمان.

تێماو (ئان. مف)[لە: تێمان] کەسێک کە لە حەلی مەسەلەیەک دا گیری کردوە، داماو.

تێمرووکان (چا. ل)[تێ1 + مرووکان] بڕ: تێورووکان

تێمیزک (نا. ل)[تێ2 + میز + ک] بڕ: تێمیسک

تێمیسک (نا. ل)[تێ2 + میس (میز) + ک][باک: تامیسک، تامیسکە، تامێسک، تامووسک ـ ناو: تێمیسک، تێمیزک، تامیسک، تامێسک، تامێزک] جۆرێک بلۆقە کە لە بەر تینی نۆبەتێ و یاو لە دەرووبەری لێو سەر هەڵدەدا، لە کوردەواری دا بەیانی زوو تێمیسک بە شتێکی ئاسنی ساردەوە دەنێن و بەم جۆرە چارە دەکەن، هەڵتۆقین، هەڵپرمیان.

تێنان (چا. م)[تێ1 + نان2] تێخستن، خستنە نێو، دە نێو نان، بردنە ژوور. ∴ دەستم دە گیرفانم نابوو! قامکی دە زاری نا.

تێنوارین (چا. م)[تێ1 + نوارین] بڕ: تێڕوانین

تێنەوین (چا. م)[تێ1 + نەوین] داهاتنەوە و قەوەت دان بۆ هەڵگرتنی شتێکی قورس یا هەڵکەندن.

تێنووسان (چا. م)[تێ1 + نووسان] بە قەو شتێکی قایم و چەقیو گرتن و راکێشان. ∴ عاشقان تێیدەنووسان، ئەبەدا رمبیان بۆ وەدەرنەدەکەوت (بارام و گوڵندام ل ١٠٧).

تێورووکان (چا. ل)[تێ1 + وروکان] بە کۆمەڵ رژانە سەر شتێک و لە دەوری کۆ بوونەوە، تێمرووکان.

تێوشین (چا. م)[تێ1 + وشین] بڕ: تێکوشین

تێوڵین (چا. م)[تێ1 + وڵین] بڕ: تێکوشین

تێوە (پێشگ.)[تێ1 + وە] پێشگرێکی لێکدراوە مانای دە نێو و دەروون دەدا بە چاوگ و کردار.

تێوەپێچان (چا. م)[تێوە + پێچان] پێچانەوەی شتێک، لێهاڵان.

تێوەچوون (چا. ل)[تێوە + چوون] ١ـ جێ بوونەوە و ئەندازە بوون لە چوونە

ژوور دا. ⁂ دەستم دەو کونەوە ناچێ، دەستەوانەکە ئەندازەیە دەستم تێوەی دەچێ. ٢ـ تێکەوتن و نوقم بوون لە شتی شلەی وەک قوڕ و زەلکاو.

تێوەدان (چا. ل)[تێوە + دان] تێدان

تێوەردان (چا. م)[تێ1 + وەردان] ١ـ تێکەڵ دان، لێک دان و شێواندنی ئاوەکی. ٢ـ خول دانی ئاو یا ئاوەکی بۆ خاوێن کردنەوە. ⁂ ئاوێک دە زارت وەردە و وەرە بخەوە!

تێوەژاندن (چا. م)[تێ1 + وەژاندن] بە نەقیزە یا شتێکی تیژ لە شتێک یا کەسێک یا حەیوانێک کوتان، تێوەژەندن.

تێوەژەندن (چا. م)[تێ1 + وەژەندن] بڕ: تێوەژاندن

تێوەشاندن (چا. م)[تێ1 + وەشاندن] راوەشاندنی جل و بەرگ لە نێو تەندوور و سەر ئاگر بۆ کوشتنی مۆریانە و کێچ و ئەسپێ.

تێوەگلان (چا. م)[تێوە + گلان] تووشی کار و مەسەلەیەک بوون بە بێ ویست و حەز، تووش بوون، دوچار بوون بە کارێکەوە. :: حەوسەلەی دوکانداریییم نیە هەروا تێوەگلام.

تێوەگلاندن (چا. م)[تێوە + گلاندن] کەسێک تووشی کارێک کردن کە مەیلی لێنەبێ.

تێهالان (چا. ل)[تێ1 + هالان] ١ـ کۆ بوونەوەی کۆمەڵێک لە دەوروبەری شتێک یا کەسێک، تێوروکان. ⁂ منداڵەورکە هەر شتێک ببین تێیدەهاڵێن و ئەزیەتی دەکەن. ٢ـ ئالان و لێهالانی شتێکی درێژ لە دەوری شتێکی دیکەوە، لێهالان. & تێ ئالان

تێهالاندن (چا. ل)[تێ1 + هالاندن] شتێکی درێژ لە دەوری شتێکی دیکە پێچانەوە، لێهالاندن. & تێ ئالاندن

تێهاویشتن (چا. م)[تێ1 + هاویشتن] ١ـ کەسێک یا شتێک لە ئاو یا قوڵکە و نێو شتێک هاویشتن، تێخستن. ٢ـ هەڵکردنی سۆبە و سەماوەری رەژی، تێخستن.

تێهن (نا.)[باک] بڕ: تین1

تێهوو (گیانـ.)[پەه: تیهووک. لۆر: تی ـ فار: تیهو. هەو: تێهوو، تیهوو] بڕ: سوێسکە

تێهەلاتن (چا. ل)[تێ1 + هەلاتن] چونە نێو ئاو و خۆ تەڕ کردن.

تێهەڵبوون (چا. ل)[تێ1 + هەڵبوون] هەڵگەڕان، بەرەو بەرزایی ڕۆیشتن.

تێهەڵپێچان (چا. م)[تێ1 + هەڵپێچان] بەربینگی کەسێک گرتن و لە کۆڵ نەبوونەوەی، تێپێچان.

تێهەڵچوونەوە (چا. ل)[تێ1 + هەڵچوونەوە] بە سەر گرتنەوەوە، سەر لە نوێ کردنەوە. ⁘ بە کوردی دیسان زیندوو دەبمەوە/ لەو دنیاش بۆ کورد تێهەڵدەچمەوە (بۆ کوردستان ل ١٨).

تێهەڵچەقان (چا. م)[تێ1 + هەڵچەقان] بڕ: تێهەڵچەقین.

تێهەڵچەقین (چا. م)[تێ1 + هەڵچەقین] گیر کردن و چوونە ناوی شتێکی نووک تیژ دە شوێنێکی لەش یا شتێکی دیکەوە، تێهەڵچەقان.

تێهەڵدان (چا. م)[تێ1 + هەڵدان] ١ـ لێدان بە شەق لە شتێک یا کەسێک. ٢ـ دەفر پڕ کردن لە ئاوی زۆری وەک حەوز و کانی.

تێهەڵساوین (چا. م)[تێ1 + هەڵساوین] بڕ: تێهەڵسوون

تێهەڵسوون (چا. م)[تێ1 + هەڵسوون] پێدا ماڵینی ڕۆن و دەرمان و سواغ و شتی لەم بابەتە لە ماکەیەکی دیکە، تێهەڵساوین، تێساوین، تێسوون.

تێهەڵکردن (چا. م)[تێ1 + هەڵکردن] ١ـ دەنگ بەرز کردنەوە، گۆرانی کوتن. ٢ـ بەرد و تیر و هەڵمات وشتی لەم بابەتە هاویشتن بۆ پێکان. ⁘ بەردێکی تێهەڵکردمێ بەڵام نەیگرت.

تێهەڵکێشان (چا. م)[تێ1 + هەڵکێشان] ١ـ هەودا و داو بە نێو شوێنی درواو یا دیاری کراو دا بردن. ⁘ دۆخینی لە پاتۆڵەکەت هەڵکێشە! ٢ـ شتێک دە نێو ئاوەکی نان و دەرهێنانەوە. ⁘ کراسەکەت دە ئاوی هەڵکێشە و بە تەنافی دادە!

تێهەڵەنگوتن (چا. ل)[تێ1 + هەڵەنگووتن] ١ـ لاق وەبەر بەرهەڵستێک هاتن و سەرەنگەری دان، ساتمە بردن. ٢ـ وەیەک کەوتن. ٣ـ تووشی کەسێک بوون بە هەڵکەوت.

تێهەڵێنانەوە (چا. م)[تێ1 + هەڵێنانەوە] قەرەبوو کردنەوەی زەرەر و زیانی وێکەوتوو. ⁘ لە کار و کاسبی ئەگەر زەرەریشم کردبا بابم بۆی تێهەڵدەهێنامەوە و دەستی دەگرتم.